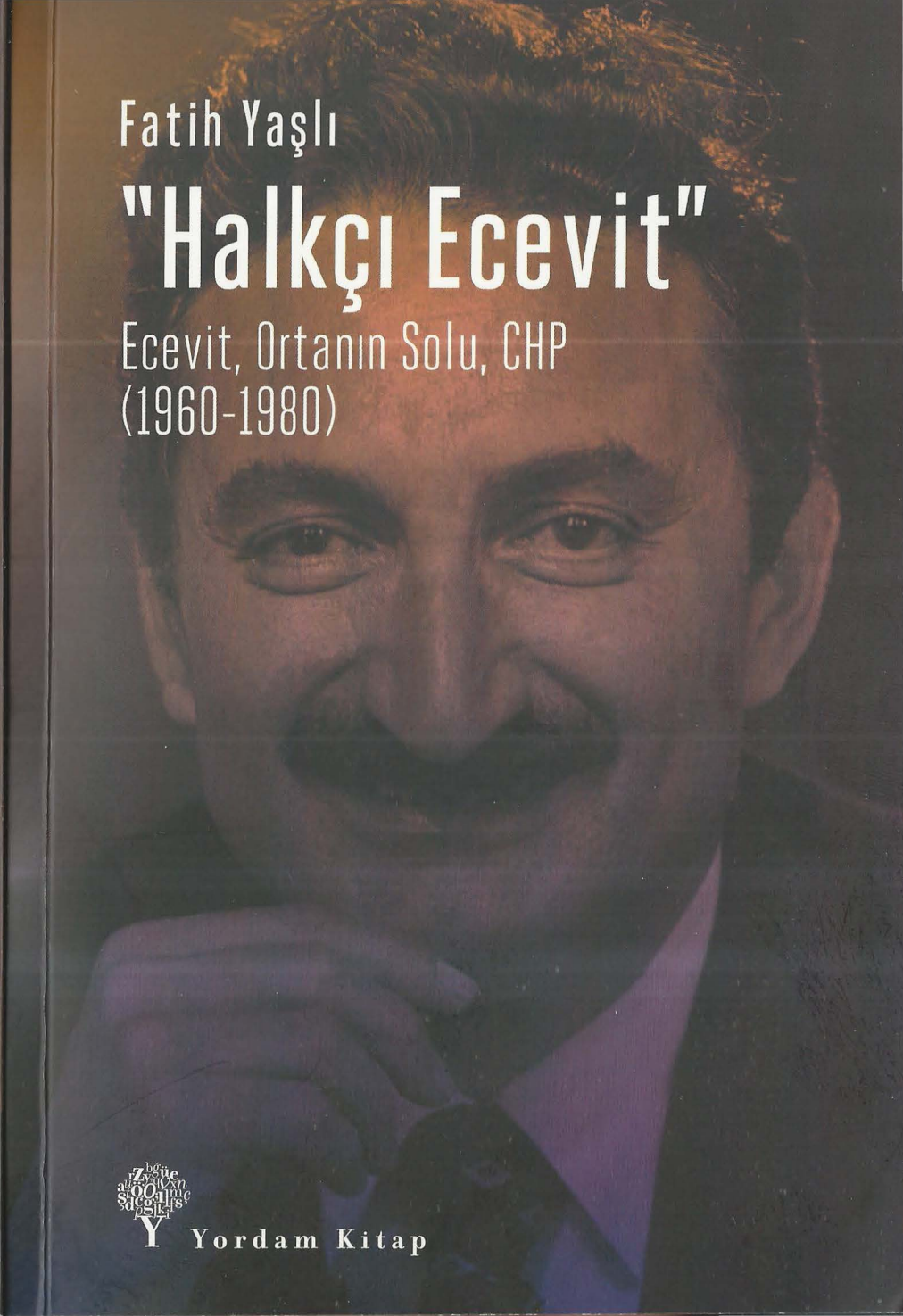
FATİH YAŞLI • "HALKÇI ECEVİT"

Fatih Yaşlı

"Halkçı Ecevit"

Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)

Yordam Kitap

Fatih Yaşlı

1979 yılında Ankara'da doğdu. Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Maliye Bölümü'nde 2001 yılında tamamladı. Aynı yıl İzzet Baysal Üniversitesi'nde siyaset bilimi yüksek lisansına başladı ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde siyasi tarih araştırma görevlisi oldu. 2004-2008 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora yaptı. Doktorasını tamamlamasının ardından İzzet Baysal Üniversitesi'ne dönen Yaşlı, halen bu üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapıyor. *Felsefelogos, Bilim ve Gelecek, Birikim, Yurt, Radikal 2, BirGün* gibi dergi ve gazetelerde çok sayıda makalesi yer aldı. Yaşlı, *Sol Portal'da* yazmaya devam ediyor.

Yayımlanmış eserleri:

Hayatın Olumlanması Olarak Felsefe: Nietzsche ve Marx (2008, Bilim ve Gelecek Kitaplığı); *Kinimiz Dinimizdir: Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme* (2009, Tan Kitabevi; 2014, Yordam Kitap); *Hegemonyadan Diktatoryaya Liberal-Muhafazakâr İttifak ve AKP* (der., Çağdaş Sümer ile birlikte, 2010, Tan Kitabevi); *AKP ve Yeni Rejim* (2012, Tan Kitabevi); *AKP, Cemaat, Sünni-Ulus* (2014, Yordam Kitap); *Türkçü Faşizmden "Türk-İslam Ülküsü"ne* (2016, Yordam Kitap), *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş* (2019, Yordam Kitap).

"Halkçı Ecevit"

Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)

Fatih Yaşlı

Yordam Kitap: 367 • "Halkçı Ecevit": Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980) • Fatih Yaşlı
ISBN 978-605-172-378-5 • *Düzeltme:* Didem Gerçek *Dizin:* Yaren Bedel
Kapak Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2020
© Fatih Yaşlı, 2020; © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çataİçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

"HALKÇI ECEVİT"

Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)

İçindekiler

Giriş 9

BİRİNCİ BÖLÜM

27 Mayıs 1960'tan 1965 Seçimlerine..... 23

27 Mayıs ve CHP 24

15. Kurultay toplanıyor, Temel Hedefler Beyannamesi açıklanıyor 29

Hükümet kuruluyor 34

Ecevit Çalışma Bakanı oluyor 37

İşçi sınıfı sahneye çıkıyor 39

İşçiler hem Ecevit'le hem "Morrison Süleyman"la karşı karşıya geliyor 42

Kavel direnişi başlıyor, yasa çıkıyor 44

İKİNCİ BÖLÜM

1965 Seçimlerinden 1969 Seçimlerine 49

1965: Rüzgâr soldan esiyor, TİP sahnede 50

İnönü "ortanın solundayız" diyor 54

Ecevit "ortanın solu"nu savunmaya başlıyor 59

Yön ve TİP "ortanın solu"na bakıyor 61

10 Ekim seçimlerine gidiliyor 69

1965 Seçim Bildirgesi açıklanıyor 72

10 Ekim'den sonra: CHP "ortanın solu"nu tartışıyor 81

Tartışma 1966 yılında da devam ediyor 85

Ecevit Ortanın Solu'nu yazıyor 90

18. Kurultay toplanıyor, "ortanın solu" parti içi mücadelede öne geçiyor 98

4. Olağanüstü Kurultay'a gidiliyor 104

19. Kurultay: 68'in gölgesinde 108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1969 Seçimlerinden 12 Mart 1971'e 114

Seçime doğru 119

Yeni Strateji 123

CHP Düzen Değişikliği Bildirgesi'ni yayınlıyor 125

1969 seçim sonuçları 134

1970: Krizin zirve noktası 135

Ortanın Solu Atatürkçülüğe bakıyor 145

Kriz içinde kriz: CHP 20. Kurultayı toplanıyor 156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1965'ten 12 Mart'a CHP Gençliği ve Ortanın Solu 167

Ortanın solunun öncesi: Gençlik Kolları kuruluyor 167

2. Kurultay toplanıyor: 1962 169

3. Kurultay toplanıyor: 1964 171

4. Kurultay'a ortanın solunda gidiliyor: 1966 172
5. Kurultay 68 rüzgârıyla toplanıyor 175
6. Kurultay: Demokratik Halk Devrimi 179
Ortanın solunda bir gençlik örgütü kuruluyor:
Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu 181

BEŞİNCİ BÖLÜM
12 MART'TAN 1973 SEÇİMLERİNE 190
İnönü darbeyi destekliyor 191
Ecevit istifa ediyor 194
Olağanüstü Kurultay'a gidiliyor 200
Olağanüstü Kurultay toplanıyor, Ecevit Genel Başkan oluyor 214
Hükümet bunalımı ve "Genel Başkan" Ecevit 225
Koç'la Ecevit mektuplaşıyor 226
1973 seçimlerine gidiliyor 232
Ak Günlere bildirgesi yayınlanıyor 243

ALTINCI BÖLÜM
1973 SEÇİMLERİNDEN 1977 SEÇİMLERİNE 249
CHP-MSP Koalisyonu kuruluyor 250
Koalisyon uzun ömürlü olamıyor 258
Hükümet krizi başlıyor 266
Milliyetçi Cephe hükümeti kuruluyor 271
Ara seçimlere gidiliyor 282
Şiddet yükseliyor 288
DGM direnişi başlıyor 298
MC sona yaklaşıyor 306
1977 seçimlerine gidiliyor 309
Ecevit radyoda konuşuyor 317
CHP programı değişiyor, ortanın solunun yerini demokratik sol alıyor 325

YEDİNCİ BÖLÜM
1977 SEÇİMLERİNDEN 12 EYLÜL 1980'E 337
Yeni hükümet bunalımı başlıyor 337
2. Milliyetçi Cephe hükümeti kuruluyor 342
Yerel seçimler yapılıyor, 2. MC düşüyor 345
Ve Ecevit iktidarda 350
Sıkıyönetim ilan ediliyor 378
TÜSİAD ilanları yayınlanıyor 395
Ara seçimler yapılıyor, Ecevit istifa ediyor 410
Ve 12 Eylül... 412

SONUÇ 432
KAYNAKÇA 441
DİZİN 446

GİRİŞ

Türkiye'nin siyasal yaşamında "Halkçı Ecevit" kadar açıklayıcı az slogan vardır; çünkü Bülent Ecevit'in soyadının önüne eklenen tek bir sözcükten oluşan bu slogan, Ecevit'in 1965-1980 arası izlediği siyaseti tek başına anlatma ve açıklama gücüne sahiptir. Ecevit bu dönemde -popülizm sözcüğünün Türkçe çevirisinin halkçılık olduğunu kabul ederek söyleyecek olursak- çevirinin hakkını veren, sözcüğün gerçek anlamıyla halkçı/popülist bir siyaset izlemiştir. Ecevit CHP'sinin söylemi ve politik programı da halkçılık/popülizm üzerine inşa edilmiş durumdadır. Bu, elbette ki popülizmin "sol" versiyonudur ve bu nedenle de "sol popülizm" olarak adlandırılmalıdır.

Ancak burada baştan bir yanlış anlamayı önlemek adına söylememiz gerekir ki, Ecevit'in halkçılığın/popülizmin hakkını veren, "sol popülist" bir siyasetçi olduğunu söylemek, ne sol popülizmi ne de Ecevit'i övmek anlamına gelir; çünkü Marksist perspektif açısından popülizm, sınıf mücadelelerini kabul etmekle birlikte, eninde sonunda bir "sınıf uzlaşısı" arayışıdır. Sol popülistler yola "sınıf"tan değil, onu bulanıklaştıracak bir şekilde "halk"tan çıkarlar, temel analiz birimleri "sınıf" değil "halk"tır, temel çelişkiyi ve siyasal mücadeleyi de sınıflar arasında değil "halk"la iktidar bloğu arasındaki bir çelişki ve mücadele olarak görürler. Sol popülizm, iktidar bloğunu üretim araçlarının sahipliği üzerinden, yani "sermaye sınıfı"na işaret ederek değil, "halk düşmanları"na, "imtiyazlılara", "aracılara", "faizcilere", "komisyonculara", "karaborsacılara" vs. işaret ederek tanımlar. Dolayısıyla sol popülizmde, ellerinde

bulunan gücü toplumun/kamunun çıkarları doğrultusunda kullanan "iyi" kapitalistlerle bu gücü kendi kişisel çıkarları doğrultusunda kullanan "kötü" kapitalistler arasında bir ayrıma gidilir. Sol popülistler için, bir yanda "üretim" yapan "iyi" kapitalistler, diğer yanda ise komisyonculuktan, ranttan, faizden para kazanan "kötü" kapitalistler vardır. Bu nedenle de popülist bir siyasal ve iktisadi düzende "kötü" kapitalistler tasfiye edilirken, "iyi" kapitalistler üretim faaliyetinde bulunmaya devam edebileceklerdir.

Ecevit'in halkçılığı ve ortanın solu da popülizmin bu evrensel şemasına uygun hareket eder, bu kabullerden yola çıkar. Dolayısıyla Ecevit tarafından formüle edildiği haliyle halkçılık, ortanın solu aracılığıyla, daha önceki halkçılık anlayışlarından farklı olarak popülizmin içerisine yerleşir ve popülizmin sol versiyonu Ecevit'le birlikte Türkiye'de ilk kez ete kemiğe bürünür.

Kuşkusuz halkçılığın Türkiye'nin siyasal yaşamında Ecevit öncesi de bir tarihi vardır. 2. Meşrutiyet aydınlarından Kemalizm'e uzanan ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Ok'undan birinin "halkçılık" olarak adlandırılmasında somutlaşan bir tarihtir bu. Ancak bu halkçılık, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan "modern popülizm"den doğal olarak farklıdır. 2. Meşrutiyet aydınları halkçılığı Rus narodniklerinden esinlenmiş bir şekilde "halka gitmek", "aydınlarla halk arasındaki kopukluğu gidermek", "halk kültürünü öğrenmek" olarak görmüşlerdir. Amaçları ise uluslaşmaya giden yolda ulusun tarihini ve otantik niteliğini halkta aramak ve halkın dilinde, hikâyelerinde, masallarında bulmaktır; ulusal olanla evrensel olanı birleştirmek ancak böyle mümkün olacaktır. Bunun dışında, bu aydınların sahip olduğu milliyetçi perspektif ve "milli iktisat modeli" onları farklı sınıfların ahenk içerisinde bir arada yaşadığı "solidarist/korporatist" bir düzen ve sınıfsız/sınıf ahengine dayalı bir "millet" tasavvuruna götürmüştür. Dolayısıyla bu halkçılık, sınıf mücadelelerini görmezden gelmekte, görünmez hale getirmeye çalışmakta ve sınıf çatışmalarından azade bir toplum hayal etmektedir.

2. Meşrutiyet'in halkçı aydınlarının perspektifini daha da genişleterek Cumhuriyet dönemine taşıyan Kemalistler açısından ise halkçılık, halkı "imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle" olarak görmek ve siyaseti de bunun üzerine inşa etmek anlamına gelmiştir. Kemalistler de halkı sınıfsız bir toplam olarak tasavvur etmişler, Türkiye'de modern anlamda sınıfların olmadığını ileri sürmüş ve sınıfların olmadığı yerde sınıf esası üzerine inşa edilmiş bir siyasete de yer olmadığını savunmuşlardır. Bunun mantıksal uzantısı ise sınıfların ve sınıf mücadelesinin bulunmadığı koşullarda farklı siyasi partilere gerek duyulmayacağı yönündeki argümandır: "Halk Partisi" bütün bir halkı zaten temsil etmektedir. 1946 yılında çok partili hayata geçiş tartışmaları yapılırken sınıf esası üzerine parti kurulmasına izin verilip verilmeyeceği sorusunun da gündeme gelmesi, tam da bu nedenle tesadüf değildir.

Peki Ecevit'in halkçılığını/popülizmini ve onun doktrine edilmiş hali olarak ortanın solunu evrensel anlamdaki popülizmin içerisine yerleştiren, onunla çakışmasını sağlayan şey tam olarak nedir?

Bu çakışma elbette ki sınıf mücadelelerine bakışta aranmalıdır. Ortanın solu, sınıf mücadelesini reddetmemiş, ancak bütün popülistlerin yaptığı gibi esas çelişkiyi "emek-sermaye çelişkisi" olarak değil, "halk-iktidar bloğu çelişkisi" olarak formüle etmiştir. Tıpkı diğer popülizmlerde olduğu gibi Ecevit popülizminde de esas mücadele mülksüzleştirilmiş sınıflarla üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan sınıflar arasında değil, işçi, köylü, memur, esnaf, aydın vb.den oluşan ve ezilen, sömürülen "halk"la, rantçı, faizci, aracı, komisyoncu, imtiyazlı, parazit, ezen sınıflar arasındadır. Yani bir tarafta farklı sınıflardan oluşan bir "halk" ve öte yanda "halk düşmanları" vardır (Erdoğan, 2008: 265). Ecevit'in, 1975 yılında İsmail Cem'in kendisiyle yaptığı bir söyleşide sorduğu, "halk dediğinizde kimi kastediyorsunuz" sorusuna verdiği yanıt bunu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

> Halk kavramının sınırlarını matematiksel bir kesinlikle saptamak olanağı elbette ki yoktur. Ama halk denince, herkesin kafasında aşağı yukarı bir imaj ötüşür. Bunu sadece mülkiyet sahibi olup olmamakla tanımlamak, sınırlamak bence günümüzde geçerliliğini yitirmiş sayılabilir. Çünkü günümüzün Türk toplumunda mülkiyet bir hayli yaygınlaşmıştır. Örneğin küçük veya orta boy toprak sahibi pek çok köylü vardır. Bunlar topraklarını büyük ölçüde kendileri işler, emekleriyle geçinir veya geçinmeye uğraşırlar. Küçük ölçüde de olsa mülkiyet sahibi diye bu köylüyü halkın dışında tutmamak gerekir. Sosyal Sigortalar'ın krediler sistemi sayesinde birçok işçi bir konut sahibidir. Esnaf ve sanatkâr, işyeri ve genellikle konut sahibi olmanın ötesinde mütevazı bir üretim aracının da sahibidir. Hatta sınırlı bir ölçüde patrondur; yanında çalışan iki-üç kişi vardır. Ama bizim anlayışımıza göre bunların hepsi halk kavramının içine girer. (Ecevit, 2008: 1-2)

Peki halktan olmayanlar kimlerdir? Ecevit'in bu soruya verdiği yanıt ise şu şekildedir:

> Toplumda kendilerini imtiyazlı gören, kendilerinde bazı imtiyazlar, herkesin yararlanamayacağı bazı olanaklar bulunması gerektiğini düşünen veya öyle olanakları elde etmiş olan ve bu olanaklardan yararlanarak emeğin artı değerinden dengesiz pay alabilen veya demokrasinin eşitlik ilkesinin ötesinde bir güç edinebilen, toplum yönetimine ağırlığını aşırı ölçüde koyabilen kimseler halk kavramının dışında görülebilir. (Ecevit, 2008: 2)

Ortanın solu açısından esas çelişki emek-sermaye çelişkisi olmadığından, siyasal mücadele de üretim araçlarının mülkiyetine ve bu mülkiyetin hangi sınıfın elinde olacağına dair değildir. Ecevit bir yandan üretim araçlarına sahip olmama meselesini "küçük mülk sahipliği" üzerinden önemsizleştirirken, öte yandan "emeğin artı değerinden dengesiz pay alabilenler", "eşitlik ilkesinin ötesinde bir güç edinebilenler", "yönetime ağırlığını aşırı ölçüde koyanlar" şeklinde nesnel olmayan kriterlere başvurmaktadır.

Bu nedenle de ortanın solu, sosyalizmden farklı olarak, çözümü üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasında değil, bir yandan aracıların, komisyoncuların, faizcilerin yani üretici olmayan sermaye kesimlerinin ortadan kaldırılmasında ve görece sınırlandırılmış bir kapitalizmde, öte yandan ise alt sınıfların üretim araçlarına ortak edilmesinde, kârdan pay almasında, yani "özel mülkiyetin tabana yayılması"nda görmektedir. Böylece üretim sürecinin iki tarafı da, yani "üretici sermaye" de "halk" da geliri ve refahı "adil" bir şekilde bölüşebilecektir. Ancak kriterler nesnel olmadığı için, bölüşümün adil olup olmadığına nasıl karar vereceğimiz belli değildir.

Ecevit'in halkçılığıyla CHP'nin klasik halkçılığı arasında bir "kopuş-süreklilik" ilişkisi bulunmaktadır. Ecevit, CHP'nin klasik halkçılığından farklı olarak sınıfların varlığını da sınıf mücadelesini de kabul etmiştir ve ortanın solu bu anlamda "sınıfsız halkçılık" anlayışından bir kopuşu temsil etmektedir. Ecevit halkçılığının "kopuş" niteliği taşıyan başka bir boyutu, Ecevit'in CHP'yi "devlet partisi" olmaktan çıkartıp bir "halk partisi" haline getirme arzusudur. Ecevit, halkın "kendi üstünde değil, fakat hükümetin üstünde; halkı düşünen, halkın hizmetinde olan, halk önünde alçakgönüllü olan bir devlet" istediğini ve bunun da "ancak, halkın egemenliğinde bir devlet"le mümkün olabileceğini söylemektedir. Böyle bir devleti kuracak olan ise ortanın solundaki CHP'dir. Ortanın solu, CHP'nin halkçılaşmasını "ordu+CHP=devlet" denkleminden çıkışta, halktaki bu algının yıkılmasında ve halkla CHP'nin birlikte "halk egemenliğine dayanan bir devlet" kurmasında görmektedir. Bunun için de CHP halka gitmeli, halka inmeli ve kendini anlatmalıdır. (Ağtaş, 2008: 205 vd.)

Öte yandan Ecevit ortanın solunu, sosyal adaletin tesisi aracılığıyla alt sınıfların radikalleşmesini durduracak, sınıf çelişkilerini yumuşatacak, sınıf mücadelelerinin keskinleşmesini önleyecek bir araç ve komünizme karşı da bir duvar, bir bariyer olarak görmüştür. Ecevit'e göre 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de komünist

akımları engelleyecek tek güç ortanın soludur ve Ecevit 12 Eylül'e kadar sürekli bunu dile getirmiştir. Dolayısıyla Ecevit de bir "sınıf ahengi" arzusu taşımaktadır ve bu arzu onu CHP'nin klasik halkçılığıyla bir süreklilik ilişkisi içerisine sokmaktadır.

İşte ortanın solu fikrinin 1965 yılında ortaya atılması tam da bu arzuyla ilgilidir. Ortanın solu uzay boşluğunda ortaya çıkmamış, durup dururken telaffuz edilmemiştir. 1950'lerdeki mayalanmanın ardından 1960'lı yılların başında işçi sınıfı bir özne olarak Türkiye siyaset sahnesine çıkmış, grevler, yürüyüşler, direnişler birbirini izlemeye başlamıştır. Öte yandan sosyalist bir parti, yani Türkiye İşçi Partisi (TİP), toplumun farklı kesimleri üzerinde bir etki yaratmayı başarmıştır ve üstelik 1965 seçimlerinde Meclis'e girme ihtimali de hayli yüksek görünmektedir. Öğrenci gençlik, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda (FKF) örgütlenmekte ve sosyalist fikirlerle tanışmaktadır. *Yön* dergisinde dile getirilen "kapitalist olmayan kalkınma yolu" aydınları, bürokratları, subayları ve öğrencileri cezbetmektedir. Özellikle 1964'teki Johnson mektubunun etkisiyle ise toplumda anti-Amerikan, antiemperyalist bir dalga yükselmektedir. Dolayısıyla 1960'ların ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye'de rüzgâr soldan esmektedir ve sınıf çatışmalarının keskinleşmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Bu yıllarda sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada benzer bir konjonktür mevcuttur. 2. Dünya Savaşı sonrası Batı'da sosyal devlet mekanizmaları adım adım yerleştirilmiş, "sosyal adalet"i sağlamak için devletin ekonomiye müdahalesi sorgulanmaz bir kural haline gelmiştir. En az "sosyal adalet" kadar sihirli bir sözcük ise "kalkınma"dır. Geri kalmış ülkelerin, devletin merkezinde olduğu ve planlama esasına dayanan, ithal ikameci bir kalkınma programıyla gelişmiş ülkeleri hızlı bir şekilde yakalayabileceğine inanılmakta, kalkınmacılık fikri tüm gezegene yayılmaktadır. Sömürgeciliğe karşı yürütülen ulusal kurtuluş savaşları birer birer başarıya ulaşmakta, yeni kurulan devletler Birleşmiş Milletler çatısı altında uluslararası eşitsizliği azaltacak yeni kurumlar oluş-

turmaktadır. Bağlantısızlar Hareketi ve "üçüncü dünyacılık" ise kapitalizmle sosyalizmin dışında üçüncü bir seçeneğin söz konusu olabileceğine dair yaklaşımları güçlendirmiş durumdadır.

Tüm bunlar, kapitalist ivmeyle birlikte sınıf çelişkilerinin keskinleştiği ve toplumsal mobilizasyonun arttığı, kentleşen, okullaşma ve okur-yazar oranı yükselen, modern anlamda bir sanayinin kurulmaya başlandığı ve dolayısıyla modern anlamda bir işçi sınıfının sahneye çıktığı, dolayısıyla kitlelerin sosyal adalet ve daha fazla refah talep ettiği bir Türkiye'de, kalkınma paradigmasına yaslanan, piyasacılığı devlet müdahalesiyle sınırlamayı vaat eden antiemperyalist retorik üzerine kurulu bir popülizmi mümkün kılmıştır.

Sınıfsal sezgileri her zaman çok kuvvetli olan ve Soğuk Savaş'a girerken Türkiye'de antikomünizmin "icat edilmesi"nde büyük rol oynayan İsmet İnönü, 1960'ların ortasına gelindiğinde Türkiye'deki gidişatın nereye doğru olduğunu fark edecek ve sosyalist solun yükselişine ancak CHP'nin set çekeceğini düşünerek CHP'nin ortanın solunda olduğunu söyleyecektir. İnönü, Abdi İpekçi'nin kendisiyle yaptığı röportajda ortanın solunu ilk kez telaffuz ettiğinde kavramın içi doldurulmuş değildir. İnönü dünyadaki kalkınmacı paradigmaya uygun bir şekilde, kendilerinin de en başından beri devletçi, halkçı ve planlamacı olduğunu, bunun da partiyi doğal olarak ortanın soluna yerleştirdiğini iddia etmektedir. Oysa 1965'e kadar kimsenin aklına bu niteliklerin CHP'yi siyasi yelpazenin soluna yerleştirdiğini yüksek sesle söylemek gelmemiştir. 1965'ten 1980'e kadar Türkiye'de yaşanacaklar ise İnönü'nün sezgilerinde haklı olduğunu gösterecektir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş'ı 1946 yılında başlamıştır. Türkiye yönetici sınıfı 1946'dan itibaren antikomünizmi icat etmiş ve hem iç hem de dış politikanın merkezine yerleştirmiş durumdadır; ancak 1965'e gelene kadar Türkiye'de gerçek anlamda bir komünizm tehdidi, örgütlü bir sosyalist hareket bulunmamaktadır. Sosyalizmin toplumsallaşması ve güçlü bir siyasal akım

haline gelişi, dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sıcak cephelerinden birinin Türkiye'de açılması ancak 1965 yılıyla birlikte söz konusu olacak ve bu durum 12 Eylül darbesine kadar devam edecektir. 1965'te sınırlı bir nitelik taşıyan siyasal şiddet, solun güçlenişiyle ve devletin, emperyalizmin ve sağın buna verdiği yanıt nedeniyle, zamanla tüm toplumu ve siyaseti kuşatacak, 70'lerin sonlarına doğru ise bir iç savaşa evrilecektir.

1965 yılında TİP, Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (TKMD) ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) gibi sağcı örgütlenmelerin saldırılarına uğramakta, bu saldırılar genelde taşlı sopalı bir nitelik taşımakta, henüz silah kullanılmamakta ve kavgadan ötesine geçilmemektedir. 1965'ten 1969'a kadar geçen süre içerisinde, solun yükselişine paralel bir şekilde şiddetin dozu artmış ve yöntemi de değişmiştir. Süreç boyunca bir yandan adım adım "kontrgerilla" ve ona bağlı olarak "gayrinizami harp" teknikleri devreye sokulurken, öte yandan Ülkücü Hareket bir Soğuk Savaş yapılanması, paramiliter bir güç olarak sokağa çıkmıştır. 1969 yılına gelindiğinde artık taşlı sopalı saldırıların yerini silahlı saldırılar ve siyasal cinayetler almaya başlayacaktır. Aynı süreçte TKMD ya da MTTB gibi yapılanmalar yerlerini daha "profesyonel" güçlere, Komando Kampları'nda eğitilen ülkücülere ve MHP'ye bırakacaktır. Öte yandan bu sürecin sonunda, 1969'un sonlarından itibaren silahlı sol hareketler sahneye çıkacak, öğrenci gençlik liderleri Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi örgütler kurarak gerilla mücadelesi başlatmayı planlayacaklardır. Küba Devrimi'nden, Vietnam Savaşı'ndan ve genel olarak sömürgeciliğe karşı yürütülen ulusal bağımsızlık savaşlarından ilhamını alan bu hareketlere devletin yanıtı çok sert olmuş ve 12 Mart sürecinde silahlı sol örgütlerin önderleri ve öncü kadroları katledilmişlerdir.

Ancak mesele sadece silahlı solun bastırılması değildir. Türkiye işçi sınıfı, yukarıda belirtildiği üzere 1950'lerdeki dip

dalgasının ardından 1960'larda siyasi bir özne haline gelmiş, 60'ların ilk yarısında grev ve toplu sözleşme hakkına sahip olmuş, 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) kurulmuş, işçi hareketi grevler, direnişler ve işgallerle birlikte giderek politikleşmiş ve militanlaşmıştır. Türkiye işçi sınıfı Adalet Partisi iktidarının çıkarmak istediği ve DİSK'i etkisizleştirmeyi hedefleyen yeni sendika yasasına karşı 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'da Türkiye tarihinin en büyük kalkışmalarından birini gerçekleştirmiş ve sahip olduğu potansiyel güç Türkiye yönetici sınıfını ciddi ölçüde ürkütmüştür. İşte 12 Mart'ın gerisinde büyük ölçüde bu ürküntü bulunmaktadır.

12 Mart'la kesintiye uğrayan süreç, 1974 affıyla birlikte tekrar başlayacak, solun ve işçi hareketinin ikinci yükseliş dalgası daha büyük ve daha güçlü bir nitelik taşıyacak, buna devlet, emperyalizm ve sağ güçler tarafından verilecek yanıt da çok daha güçlü, çok daha şiddet yüklü olacaktır. Özellikle 1977-1980 arasındaki üç yılda siyasal cinayetler, suikastlar, sabotajlar ve kitle katliamları, planlı programlı bir şekilde yürürlüğe sokulacak, bir siyasal şiddet stratejisiyle birlikte adım adım 12 Eylül'e gidilecektir. 12 Eylül darbesi 1965'te başlayan süreci bitirecek ve binlerce kişinin ölümünün ardından Soğuk Savaş'ın Türkiye cephesi solun yenilgisiyle birlikte kapanacaktır.

Elinizdeki kitap, ortanın solundaki CHP'nin ve Ecevit'in hikâyesini, Türkiye siyasetinin 1960-1980 arasındaki "uzun 20 yılı"nın içerisine yerleştirerek anlatıyor. Dolayısıyla, ortanın solunun ilk kez telaffuz edildiği 1965 yılından 12 Eylül darbesine kadar geçen dönem bu kitabın esas kapsama alanını oluşturmakla birlikte, hem CHP'nin ideoloji arayışını hem de "ortanın solunun tarih-öncesini" ortaya koyabilmek için hikâye 27 Mayıs'la birlikte başlıyor. Bir fikrin, bir siyasi figürün ya da bir siyasi partinin tarihini ya da belli bir döneme tekabül eden tarihini yazmak, aynı zamanda o fikir, figür ve partinin içinde devindiği ülkenin de tarihini yazmayı gerektirdiğinden, elinizdeki kitap,

27 Mayıs-12 Eylül arası Türkiye tarihini de anlatmayı hedefliyor. Bunu yaparken, tarihsel materyalizmi kendisine referans alıyor ve bu referanstan hareketle Türkiye tarihine sınıflar, sınıf mücadeleleri, emperyalizmle ilişkiler üzerinden bakmaya çalışıyor. Kitabın perspektifini ise "antikomünizm" oluşturuyor; çünkü bu satırların yazarına göre, yakın Türkiye tarihini anlamanın yolu antikomünizmin Türkiye siyaseti üzerindeki etkisini ve belirleyiciliğini anlamaktan geçiyor. Antikomünizmi merkeze koyduğunuzda, sınıfları, sınıfların birbirleriyle ilişkilerini, siyasi partileri, örgütleri, sendikaları, siyasetçileri, orduyu, bürokrasiyi, söylem ve eylemleri birbiriyle ilişkili bir biçimde ve belli bir bütünlük içerisinde ele almanız mümkün hale geliyor ve bu, "görüntü"nün ötesine geçip "öz"ü görebilmek anlamına geliyor.

Çalışmanın "27 Mayıs'tan 1965'e" adını taşıyan Birinci Bölümü'nde, CHP'nin 27 Mayıs'a bakışı ve Demokrat Parti (DP) iktidarının devrilmesinin ardından kurulan 27 Mayıs rejimi içerisindeki CHP'nin yeri anlatılıyor. Bununla birlikte, bu bölümde odaklanılan iki şey daha var. Birincisi, 60'ların ilk yarısında CHP'de yaşanan ideolojik dönüşüm ve "zamanın ruhu"nun CHP üzerindeki etkisi. Bu dönüşüm ve etkinin en iyi görülebileceği yer ise kurultaylar ve kurultay belgeleri. Dolayısıyla dönüşümün izi buradan sürülüyor. İkincisi ise Bülent Ecevit'in siyasete girişi ve 1961-1965 arasındaki Çalışma Bakanlığı serüveni. Bu yapılırken ise Türkiye işçi hareketine, hareketin o dönemdeki taleplerine ve o talepler üzerinden Ecevit'le kurulan ilişkilere bakılıyor, bu ilişkilerin niteliği ortaya konuluyor.

İkinci Bölüm "1965 Seçimlerinden 1969 Seçimlerine" adını taşıyor ve bu bölümde önce 1965 Türkiye'si ve dolayısıyla ortanın solunun ortaya çıktığı konjonktür inceleniyor, merkeze ise TİP'in artan siyasal etkisi ve buna verilen tepkiler konuluyor. Bunun ardından İnönü'nün ortanın solunu ilk kez telaffuz ettiği röportajın ve Ecevit'in ortanın solunu doktrine etmeye başladığı ilk köşe yazılarının üzerinde duruluyor. *Yön* çevresinin, TİP'in ve TİP'li

olmakla birlikte "ayrıksı" bir figür olarak İdris Küçükömer'in, yani genel olarak sosyalist solun ortanın soluna dair ilk değerlendirmeleri ortaya konulduktan sonra, 10 Ekim 1965 seçim sürecine geçiliyor ve CHP'nin 1965 seçim bildirgesi ayrıntılı bir şekilde inceleniyor. Sonrasında CHP'nin seçimlerdeki başarısızlığıyla birlikte başlayan ortanın solu tartışmaları ve bu tartışmalarda İnönü ve Ecevit'in geri adım atmayan tutumu anlatılıyor. Bu tartışmaların yansıdığı ve CHP'den bir kopuşu beraberinde getiren 14 Ekim 1966 tarihli CHP'nin 18. Kurultayı'nda yaşananlara geçmeden önce, Ecevit'in kurultayın hemen öncesinde yazdığı *Ortanın Solu* kitabındaki tezlerin ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılıyor. Tüm bunlardan sonra, ortanın solunun parti içinde yarattığı kamplaşmanın damgasını vurduğu 18. Kurultay'la 4. Olağanüstü Kurultay'a bakılıyor ve bu bölüm 68'in öğrenci ve işçi eylemlerinin gölgesinde gerçekleştirilen 19. Kurultay'da yaşananların anlatılmasının ardından sona eriyor.

Üçüncü Bölüm "1969 Seçimlerinden 12 Mart 1971'e" adını taşıyor ve bu bölümde önce 1969 seçimlerine Türkiye'nin nasıl bir politik atmosferde gittiği, merkeze solun yükselişi ve devletin buna yanıtı konularak anlatılıyor. CHP'nin "yeni stratejisi" üzerinde durulduktan sonra, ortanın soluna ait "düzen değişikliği" kavramının ilk kez kullanıldığı "Düzen Değişikliği Programı" adı verilen seçim beyannamesi ayrıntılı bir şekilde inceleniyor. 1969 seçim sonuçlarına dair yapılan değerlendirmenin ardından, bir yandan 12 Mart öncesi krizin zirve yaptığı 1970 yılının siyasal gelişmelerine ve bir yandan da bu krizin ortasında CHP'nin yaşadığı krize 20. Kurultay üzerinden bakılıyor. Ancak hemen öncesinde, Ecevit'in kurultay öncesi yazdığı ve kurultaydaki tartışmalara damgasını vuran *Atatürk ve Devrimcilik* adlı kitabındaki tezlerin ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılıyor.

"1965 Seçimlerinden 12 Mart'a CHP Gençliği ve Ortanın Solu" adlı Dördüncü Bölüm'de gençliğe ayrı bir başlık açılıyor. Bu bölümde CHP gençliğinin ortanın soluna bakışı, ortanın solunun

CHP yönetimi tarafından gençliği komünizmden koruyacak bir araç olarak görülmesi, gençliğin ortanın solunun parti örgütü tarafından benimsenmesinde oynadığı rol ve Ecevit'in CHP gençliği üzerindeki etkisi anlatılıyor. Bu yapılırken, önce CHP Gençlik Kolları'nın kısa bir tarihçesi veriliyor, sonrasında ise Gençlik Kolları ile ortanın solu ilişkisine Gençlik Kolları'nın kurultayları üzerinden bakılıyor. Bu bölüm, FKF'nin üniversitelerdeki etkinliğine karşı gayriresmî bir CHP gençlik örgütü olarak kurulan ve 12 Mart'tan sonra kapatılan Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun (SDDF) hikâyesinin anlatılmasıyla sona eriyor.

Beşinci Bölüm "12 Mart'tan 1973 Seçimlerine" adını taşıyor ve bu bölümde önce kısaca 12 Mart darbesi üzerinde durulduktan sonra, 12 Mart'ın hem CHP hem de ortanın solu üzerindeki etkisi anlatılıyor. İnönü'nün 12 Mart hükümetine bakan vermeyi kabul etmesi ve sonrasında Ecevit'in istifası, bu istifanın CHP'yi yeni bir kurultaya götürmesi, Ecevit'in İnönü'yü mağlup ederek CHP'nin yeni genel başkanı olması gibi son derece kritik gelişmeler bölümün ilk kısımlarının konularını oluştururken, sonrasındaki kısımlarda 12 Mart rejiminden çıkış, Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 1973 seçimlerine giden süreç ve seçim sonuçları anlatılıyor. Bu bölüm CHP'nin 1973 seçim bildirgesi "Ak Günlere Doğru"nun bir değerlendirmesinin yapılmasıyla tamamlanıyor.

"1973 Seçimlerinden 1977 Seçimlerine" adlı Altıncı Bölüm CHP-MSP koalisyon hükümetinin kuruluşuyla ve iki parti arasında imzalanan koalisyon protokolünün incelenmesiyle başlıyor. Ardından büyük umutlarla kurulan bu koalisyonun neden uzun ömürlü olamadığı Kıbrıs Harekâtı ve Af Yasası merkeze konularak anlatılıyor. Kıbrıs Harekâtı'nın getirdiği popülariteyle tek başına iktidar olma hesabı yapan Ecevit'in, Meclis'te erken seçim kararı alacak çoğunluğa sahip olmadığı halde, muhalefet partilerinin hükümet kuramayacağı ve mecburen erken seçime gidileceği varsayımıyla hükümeti bozması, yaşanan hükümet krizi ve uzun uğraşlar neticesinde Demirel'in diğer sağ partilerle birlikte Milliyetçi

Cephe (MC) hükümetini kurması bu bölümün diğer kısımlarını oluşturuyor. Devamında ise MC hükümeti döneminde yaşananlar ve 1977 seçimlerine giden süreç, giderek derinleşen siyasal şiddete ve ekonomik krize odaklanılarak anlatılıyor. Bölüm 1976 tarihli CHP 23. Kurultayı'nda kabul edilen ve "Demokratik Sol" üzerine kurulu yeni CHP programının incelenmesiyle son buluyor.

Yedinci ve sonuncu Bölüm "1977 Seçimlerinden 12 Eylül'e" adını taşıyor. Bu bölümde önce seçimlerden sonra ortaya çıkan hükümet bunalımı ve 2. Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluşu anlatılıyor. Ardından, Ecevit'in AP'de yaşanan çatlak sonrası partilerinden istifa eden milletvekilleri ile anlaşarak 2. MC'yi gensoru ile düşürmesi ve hükümeti kurma süreci üzerinde duruluyor. Ecevit hükümetinin macerasının anlatıldığı kısımda merkeze iktisadi kriz ve siyasal şiddet konuluyor ve Ecevit'in her iki meseleyi de çözmekte neden ve nasıl başarısız olduğu, dolayısıyla ortanın solunun yenilgisinin nedenleri gösterilmeye çalışılıyor. Bölüm Türkiye sermaye sınıfının yaşadığı çok boyutlu krize yönelik bir çözüm arayışı olarak 12 Eylül'e giden süreci ve darbe sonrası yaşananları anlatarak son buluyor.

Sonuç Bölümü ise kitabı günümüz Türkiye'sine bağlamayı hedefliyor. Bu bölümde sağ popülizmin iktidarda olduğu, solun siyasal alandan dışlandığı, sağın alternatifi olarak yine sağın işaret edildiği ve CHP'nin "ortanın sağı"na yerleştiği bir Türkiye'de sol popülizmin ve sosyalist solun siyasette bir şansı olup olmadığı sorusuna odaklanılıyor ve bu soruya verilen cevapla birlikte kitap sona eriyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 Mayıs 1960'tan 1965 Seçimlerine

28 Mayıs 1960 tarihli *Ulus* gazetesini ellerine alanlar, gazetenin genç yazarlarından Bülent Ecevit'in "Günün Işığında" adlı köşesinin adını "Günaydın" olarak değiştirdiğini gördüler. "Karanlık günler sona erdi. Günaydın Türk Milleti!" diye başlayan yazı şöyle devam ediyordu:

> Çetin bir medeniyet sınavını, bir hürriyet, haysiyet ve insanlık sınavını, sen, yalnız Türk tarihine değil, insanlık tarihine de şeref sayfaları katacak bir başarı ile geçirdin.
>
> Hürriyet savaşını, hürriyete yaraşır usullerle başarmanın sırrını kendin buldun ve bütün insanlığa öğrettin.
>
> Bağımsızlık kadar hürriyete de layık bir millet olduğunu ve tarih boyunca bağımsızlığını nasıl korudu isen hürriyetini de öyle korumaya azimli ve muktedir bulunduğunu gösterdin.
>
> Hürriyet ve demokrasi Türkiye'de artık bütün demokratik teminat müesseselerinin üstünde en sağlam teminata kavuşmuştur. Bu teminat, milletin, hürriyetsiz yaşamağa razı olmayacak bir olgunluk ve medeniyet seviyesinde bulunmasıdır. Bundan böyle hiçbir idareci, hiçbir politikacı Türk Milletinin hürriyetine el uzatmak cüretini gösteremeyecektir.
>
> Dün Türkiye'de bir büyük inkılap gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılap vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile sulandı, ordu eli ile pekişti.

Bu satırların ardından yazar 27 Mayıs'ın "ordu-millet el ele" sloganına uygun bir şekilde, ordunun millet adına harekete geçi-

şinden ve ona özgürlüğü armağan edişinden bahsediyor, sonra da orduya teşekkürlerini sunuyordu:

> Bir ülküye erişmek için başvurulan vasıta ve usullerin o ülke ile bir değerde oluşuna, ülkü kadar temiz, yüce ve asil oluşuna pek az inkılap hareketinde rastlanır. Hürriyet ve demokrasi ülküsünün gerçekleşip kökleşmesinde Türk Milletinin başvurduğu vasıta ve usuller, hürriyet ve demokrasi ülküsünün kendisi kadar temiz, yüce ve asil oldu.
>
> Türk Milleti dün, ordusu ile öğünmekte ne kadar haklı olduğunu bir kere daha gördü. Gerçek kahramanlığın dürüstlük demek olduğunu, şefkat demek olduğunu, medeniyet demek olduğunu, bir kelime ile insanlık demek olduğunu, kahraman Ordusunun dünkü davranışında dünyaya bir kere daha gösterdi.
>
> Türkiye halkı, dün sabah uyandığında, güneşin ışığıyla beraber hürriyetin aydınlığına da kavuştu. Bu aydınlığı ona, Türk Ordusu, bir büyük müjde olarak, gecenin karanlığında sessiz sedasız hazırlayıp, hak ettiği bir armağan olarak, gün ışığıyla beraber sundu.
>
> Sağ olasın Türk Ordusu!
>
> Günaydın Türk Milleti![1]

"Yeter söz milletindir" diye başlayan Demokrat Parti dönemi, 10 yıl sonra "ordu-millet el ele" sloganıyla kapanmış, ordu 27 Mayıs günü yönetime el koymuştu. CHP darbenin doğrudan içerisinde değildi ama CHP'liler ve elbette Ecevit de darbeyi büyük bir coşku ve sevinçle karşılamıştı. Öte yandan İnönü çok daha sakin ve temkinli bir tutum içerisindeydi; süreç boyunca darbeyi destekleyecekti ama CHP'nin darbeyle özdeşleştirilmesine yol açacak bir söylem kullanmamaya da özen gösterecekti.

27 Mayıs ve CHP

27 Mayıs'ın üzerinden beş gün geçmişken, İnönü 1 Haziran'da bir basın toplantısı düzenledi ve darbeden önceden haberdar ol-

1 *Ulus*, 28 Mayıs 1960.

madıklarını söyledi. Gazetecilerin "haber verilseydi tasvip eder miydiniz" şeklindeki sorusunu ise, "bu sualin cevabını bizzat Orgeneral Gürsel vermiştir, 'haber verse idik tasvip etmeyeceğini biliyorduk' dedi" diye yanıtladı, ayrıca darbeden önce Milli Birlik Komitesi (MBK) üyelerinden hiçbiriyle görüşmediğini belirtti. Ancak "bu ameliyatı hakiki bir ihtilal telakki ederim" diyerek darbeye desteğini açıkladı ve zamanında Demokrat Parti'yi, "biz bir ihtilal teşekkülü değiliz, fakat sizin idareniz memlekette ihtilali meşru kılacaktır" diye uyardığını da hatırlattı. İşin ilginç tarafı DP'nin kapatılacağını düşünmüyor olmalıydı ki "DP'nin önümüzdeki seçimlere iştirak edeceğini tahmin ediyorum" dedi.[2]

20 Haziran'da İnönü CHP il ve ilçe başkanlıklarına 27 Mayıs'la ilgili bir genelge gönderdi ve hem bir durum değerlendirmesi yaptı hem de partililere yönelik birtakım uyarılarda bulundu. İnönü, "Anayasayı ihlal ve iptal ederek karanlık bir baskı idaresi kurmuş olan Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960'ta yıkılmıştır" diyor, 27 Mayıs'ın "meşru bir inkılap hareketi" olduğunu söylüyordu.

İnönü'ye göre 27 Mayısçıların "inkılabın ilk gününde" yeni bir anayasa için görevlendirdiği Yüksek İlim Heyeti tarafından "ihtilalin felsefesi ve hukuki izahı" mükemmel bir şekilde yapılmıştı ve vatandaşlar ile "inkılap hareketini planlayarak tatbike koyanlar ve ilim heyeti" tam bir mutabakat halindeydi. İnönü'ye göre 27 Mayıs'ın hiçbir partiye teveccühü söz konusu değildi ve amacı DP'nin "memleketi sürüklediği şartlar altında doğacak kardeş kavgasının önüne geçmek, amme hayatımızı düzenleyerek umumi huzur ve sükûnu tesis etmek, hukuka bağlı demokratik bir devletin temel müessesi olan demokratik bir anayasa ile dürüst, eşit ve emniyetli seçimlerin yapılmasına müsait bir seçim kanunu hazırlayarak en kısa zamanda umumi seçimleri yapmak ve devlet idaresini tecelli edecek milli iradeye devir ve teslim etmek"ti. DP iktidarının yıkılmasıyla "Türk milletinin Batılı manası ile hür ve demokratik bir idareye kavuşmasının gerçekleştirilmesi için her

2 *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1960.

türlü imkân" ortaya çıkmış durumdaydı. İnönü böylece yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanununun yapılmasının ardından çok partili hayata dönülmesi gerektiği mesajını da vermiş oluyordu.

İnönü, "CHP 27 Mayıs hareketinin ne başındadır, ne içindedir" diyor ve MBK'nın ve "bu komitenin teşkil ettiği hükümetin kararlarını ve icraatını" CHP'lilerin "tam bir güven duygusu içerisinde" takip ettiğini belirtiyordu. İnönü partililerden MBK'nın partilerin faaliyetlerinin durdurulmuş olması kararına uyulmasını istiyor, bu kararı CHP merkezi ve teşkilatının "yerinde, haklı ve isabetli bir tedbir ve karar olarak" benimsediğini bildiriyordu. Son olarak, İnönü partilileri herhangi bir intikam duygusuna kapılmamaları gerektiği konusunda uyarıyor ve 27 Mayıs'ın, "herhangi bir partinin ve bu arada bizim tertibimiz olduğuna dair hakikat dışı ve her bakımdan milli menfaate aykırı bir propagandadan kesin olarak sakınılmalıdır" diyerek bu tür tutum ve davranışlardan kaçınılması gerektiğini söylüyordu.[3]

Aynı ay içerisinde Bakanlar Kurulu partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını kapatma kararı aldı ve MBK da bu kararı onayladı. CHP de parti örgütüne yönelik bir tebligat yayınlayarak karara uyulmasını istedi. 18 Haziran'da DP'nin kapatılması talebiyle dava açıldı, 1 Eylül'de DP'nin siyasal faaliyetleri yasaklandı ve partinin mal varlıklarıyla evrakına el konuldu, 29 Eylül'de ise DP kapatıldı.

İnönü 9 Eylül'de CHP'nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle Heybeliada'daki evinde gençlerle bir araya geldi ve burada yaptığı açıklamada, 1957 seçimleriyle işbaşı yapmış olan TBMM'nin görev süresinin Ekim 1961'de dolduğuna dikkat çekti, bu nedenle de seçimlerin en geç 15 Ekim 1961'de yapılması gerektiğini söyledi. İnönü şöyle diyordu:

> Şimdi hepimiz için mühim olan tek mesele, içinde bulunduğumuz inkılap devrinin başladığı başarı ile ve şerefle sona ermesinin memleketimiz açısından başlıca selamet yolu olduğu üzerinde vatandaşların anlayışını toplamaktır. İnkılap devri 1961 Ekim'inde

3 *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1960.

> TBMM'ye vazifenin devri suretiyle nihayete erecektir. Yeni gelen iktidar bugün mevcut partilerden biri veya yeni kurulacak partilerden biri olabilir. Bu ihtimalden hiç endişeli ve kaygılı değilim.[4]

Ekim ayında DP'li yöneticilerin yargılandığı Yassıada duruşmaları başladı ve yargılamalar devam ederken Cemal Gürsel devlet başkanlığına aday olacağını açıkladı. 13 Kasım'da MBK içerisinde derinleşen fikir ayrılıkları nedeniyle büyük bir tasfiye yaşandı. Aralarında Alparslan Türkeş'in de bulunduğu ve Türkiye siyasi tarihine "14'ler" olarak geçen 14 subay yurtdışına sürgüne gönderildi. Cemal Gürsel ertesi gün yaptığı açıklamada, "ordunun büyük bir vatanperverlik hissi ile başardığı inkılabımızın hemen akabinde komite üyelerinden bazılarının tahripkâr, sapık fikirlere doğru kaydıkları, iktidarı bırakmamak, askerî bir dikta idaresi kurma yolunda çalıştıkları görülmüştür" diyordu.[5]

26 Kasım'da Kurucu Meclis tasarısı MBK'ya sunuldu ve MBK 7 Aralık'ta tasarıyı onayladı. Bunun ardından Kurucu Meclis'in oluşturulmasına geçildi. Temsilciler Meclisi 272 üyeden oluşacak, buna MBK üyeleri de eklenecek ve Kurucu Meclis teşekkül etmiş olacaktı. Meclis'te CHP'ye 45 kişilik kontenjan ayrılmıştı. Bülent Ecevit, Turan Güneş, Coşkun Kırca, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi 60'lar ve 70'ler boyunca Türkiye'nin siyasal yaşamında etkili roller oynayacak isimler kontenjan üyesi olarak Meclis'e girdiler. Öte yandan barolardan, sendikalardan, basından, il temsilcilerinden, gençlik kuruluşlarından Meclis'e gönderilenlerin 142'si de CHP'liydi. İsmet İnönü ve Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal ise seçilerek Meclis'e girmişlerdi. Böylece ağırlıkla CHP'lilerden oluşan bir Temsilciler Meclisi tablosu ortaya çıkmış oldu.

6 Ocak 1961'de içerisinde Kurucu Meclis ve MBK üyelerinin yer almadığı yeni hükümet göreve başladı ve 12 Ocak'ta da siyasi partilere faaliyet izni verildi. Bunun üzerine şubat ayı içerisinde ardı ardında Yeni Türkiye Partisi (YTP), Adalet Partisi (AP) ve

4 *Milliyet*, 10 Eylül 1960.
5 *Milliyet*, 15 Kasım 1960.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) adlı yeni partiler kuruldu. 30 Mart'ta Temsilciler Meclisi'nde yeni anayasa görüşmeleri başladı ve 1 Nisan'da da siyasi faaliyetler tamamen serbest bırakıldı. İnönü 27 Mayıs'tan sonraki ilk siyasi konuşmasını 2 Nisan günü yaptı ve konuşmasında, "normal demokratik nizam" hedefine ulaşmak için çalışan MBK'ya yardımcı olunması ve "sükûnetle intikal devrini sona erdirmek" gerektiğini söyledi.[6]

27 Mayıs sonrası yapılan ilk siyasi faaliyet olan CHP Gençlik Kolları Mihalıççık Kongresi'ne gönderdiği mesajda ise gençlere, "bizimle aynı fikirde bulunmayan vatandaşlarımızla bir tartışmadan ve sitem yarışına girmekten dikkatle sakınmanızı isterim" diyerek itidal tavsiyesinde bulundu.[7] Kars Gençlik Kolları Kongresi'ne gönderdiği mesajda da yine "huzur" vurgusu yaparak, "vatandaşlar arasında ahenk ve huzuru göz önünde tutarak kongreyi siyasi ve içtimai meseleler üzerinde toplamanızı rica ederim" dedi.

İnönü mesajları ve açıklamalarıyla, geçiş sürecinin bitişini ve çok partili hayata dönüşü engelleyerek askerî yönetimin devamına yol açabilecek herhangi bir siyasi ya da toplumsal hadisenin çıkması ihtimaline karşı hem parti teşkilatına hem de topluma uyarılarda bulunuyor, dikkatli olunmasını istiyordu.

9 Mayıs günü Temsilciler Meclisi yeni seçim kanununu kabul etti ve küçük partilerin de Meclis'e girmesini kolaylaştıracak nispi temsil sistemine geçildi. 27 Mayıs'ta, yani müdahalenin yıldönümünde Temsilciler Meclisi'nde yeni anayasa kabul edildi ve 9 Temmuz'da referanduma gitme kararı alındı. CHP 3 Temmuz'da Taksim'de "Anayasaya Evet" mitingi yaptı. İnönü burada yaptığı konuşmada yeni anayasayı anlattıktan sonra, "bu anayasa milletçe tam bir itimat ve huzur içinde evet diye kabul edeceğimiz bir kıymettedir" dedi.[8] 9 Temmuz'da referanduma gidildi. Seçmenlerin

6 *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1961.
7 *Ulus*, 9 Nisan 1961.
8 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1961.

%83'ünün katıldığı referandumda, yeni anayasa %60,4 evet oyuyla kabul edildi.

14 Temmuz'da MBK üyeleriyle Temsilciler Meclisi'nin komisyon ve sözcüleri bir araya geldi ve seçimlerin 15 Ekim 1961 günü yapılması kararlaştırıldı. Seçim tarihi belli olunca MBK üyeleri parti liderleriyle görüşmeler yaptı. TİP'in davet edilmediği bu görüşmelerin amacı seçim sırasında yapılacak propagandanın sınırlarını siyasi partilere iletmekti. MBK'nın talepleri şöyleydi:

- Seçimlerde dinî propaganda yapılmaması;
- Yassıada kararlarının tartışma konusu yapılmaması;
- İhtilal hükümeti tarafından alınmış karar ve çıkarılmış kanunların seçimlerde partilerin saldırısına uğramaması;
- Atatürk devrimlerinin tartışma konusu yapılmaması. (Uyar, 2017: 23-24)

Partiler bu talepleri kabul etti ve seçimlere hazırlanmaya başladılar. Ancak öncesinde CHP 15. Kurultayı toplayacak, kalkınma, planlama ve sosyal adalet fikrinin damgasını vurduğu "İlk Hedefler Beyannamesi"ni açıklayacak, seçim kampanyasının temelini de bu Beyanname oluşturacaktı.

15. Kurultay toplanıyor, Temel Hedefler Beyannamesi açıklanıyor

CHP 15. Kurultayı 24 Ağustos'ta Ankara'da toplandı ve İnönü kurultayın açılışında yaptığı konuşmada, "15. Kurultay'dan sonraki seçim zamanı için eskiden olduğu kadar mühletimiz olmayacaktır. Yalnız, vatandaş iki buçuk seneden beri o kadar büyük hadiseler içinde yaşamıştır ki seçimle memleketin kaderine istikamet vermek için kazandığı tecrübeler zihinlerde tazedir" dedi. İnönü konuşmasında yeni anayasayla demokratik bir rejimin tesis edildiğine dikkat çektikten sonra, CHP'nin 1960'lardan itibaren benimseyeceği "sosyal adaletçi, planlamacı, kalkınmacı" siyasal hattı ortaya koyacak bir konuşma yaptı:

> Ziraatımızda yatırımla ve verimli bir istihsal ile gelişmemizi temin etmeye mecburuz, endüstride gelişmeyi temin edecek bir yatırım yapmaya mecburuz. Ancak bunlar sayesinde ve tam kapasite ile çalışmak suretiyle her yıl artan bir gelişme nispeti sağlayabiliriz. Aslında sade olan ve herkesin bildiği bu temenniler sağlam bir iktisadi kalkınmanın planına ve siyasetine bağlıdır. İktisadi planlamayı da içine alan Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ile bu siyaset daimi bir konu olarak idaremize yeni anayasa ile temel müessese olarak yerleştirilmiştir. Artık bizim için plan ve program lazımdır diyerek on seneden beri yaptığımız mücadelenin prensibini devlete kabul ettirmek zahmeti kalmamıştır. Şimdi prensibin iyi tatbik edilmesi, geniş tatbik imkânlarının bulunması davası vardır.[9]

Kurultayda 1959'daki İlk Hedefler Beyannamesi'nin 1961 Anayasası ile birlikte büyük ölçüde hayata geçirildiği tespiti yapılarak Temel Hedefler Beyannamesi kabul edildi. Temel Hedefler Beyannamesi CHP iktidarında yapılacakları şöyle sıralıyordu:

- Bütün vatandaşlara huzur ve güvenlik verecek, geçmişin kırgınlıklarını ve kısır çekişmelerini sona erdirecek bir siyasal ortam yaratmak;
- Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi, gelecekte ileri ülkelerle aramızdaki mesafeyi kapatacak şekilde hızlandırmak;
- Refah artışından köylü ve kentli dâhil olmak üzere bütün yurttaşların adil bir düzen ve güvenlik içerisinde yararlanmasını sağlamak;
- Her türlü kamu hizmetinden faydalanmada eşitliği gerçekleştirmek;
- Zengin, fakir her çocuğu, her genci, her yetişkini, yetenekleri ölçüsünde en geniş anlamda eğitimin nimetlerine kavuşturmak;
- Halk hizmetinde istikrarlı, tarafsız, güleryüzlü bir idarenin bütün gereklerini yerine getirmek;
- Ülkenin yeterli bir şekilde kullanılmayan işgücü, iyi değerlendirilemeyen kaynaklarıyla birlikte harekete geçirilecek;

9 *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1961.

- Ekonomik kalkınma politikası, demokratik usuller içinde sosyal adalet politikalarıyla birlikte yürütülecek;
- Kalkınmada son hedefimiz her vatandaşın faydalanacağı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarıyla "refah devleti ülküsü" gerçekleştirilecek;
- Devletin ve özel sektörün yatırımları genel bir kalkınma planı içinde hızla artırılacak ve toplum için en gerekli alanlara yöneltilecek;
- Ekonomik hayat durgunluktan, vatandaş işsizlikten ve özel sektör güvensizlikten kurtarılacak; dış yardım ve dış yatırımlar için, ulusal çıkarımızla bağdaşır en uygun şartlar hazırlanacak;
- Vergiler daha acil, daha doğru ve daha kolay hesaplanır, daha kolay ödenir hale getirilecek; vergi sistemimiz yatırım ve üretimi teşvik edecek şekilde düzenlenecek;
- Tarım ve hayvancılıkta verimi artırıcı önlemler alınacak, muhtaç çiftçinin yeterli ölçüde toprağa sahip olması sağlanacak;
- Kurak toprak suya kavuşacak; bunun için, küçük ve büyük sulama tesisleri yapılacak, yeraltı ve yerüstü suları değerlendirilecek;
- Orman davası, orman bölgelerinde yaşayanların geçimi meselesiyle birlikte ele alınacak; hem ormanların yok olması hem de ormana bağlı yaşayanların sefalet içinde yaşaması önlenecek;
- Köylerde doğrudan doğruya ya da köy grupları arasında kurulacak merkezler aracılığı ile medeni hizmetler köylülere ulaştırılacak, Türk köyü refaha eriştirilecek;
- Sanayileşme hızlandırılacak ve yeterli ağır sanayi kurulacak;
- Ülke, enerji, ulaştırma ve bayındırlık tesisleriyle donanacak;
- Deniz ve toprakaltı servetlerimiz tam anlamıyla değerlendirilecek;
- Ucuz ve sağlıklı konut yapımı, en çok ihtiyaç sahiplerini öncelikli olarak gözeten adil bir programa bağlanacak;
- Türk işçisi emeğine uygun ücret alacak;
- Esnaf ve küçük sanatkâr, refah ve huzura kavuşturulacak;
- Kamu hizmetinde çalışan memur ve öğretmenlerin gereksinimleri karşılanacak. (Uyar, 2017: 41-42)

Kurultayın ardından seçim kampanyası başladı. CHP'nin 1961 seçim kampanyasındaki söylemini ve seçim beyannamesini Temel Hedefler Beyannamesi belirlemiş, kampanya mevcut ekonomik durum, kalkınma ve sosyal adalet üzerine kurulmuştu. Beyannamede bu konularla ilgili olarak şunlar söyleniyordu:

- "Yatırımların en verimli sahalara yönelmesi, ancak planlı bir kalkınma politikası ile mümkün" olacağı için CHP Devlet Planlama Teşkilatı'nın geliştirilmesi ve beş yıllık kalkınma planının hazırlanması için her türlü gayreti gösterecekti.
- CHP "memleketin iktisadi gelişmesi bakımından özel teşebbüsün yapıcı ve yaratıcı rolüne" inandığı için devlete ayrılan işletmeler dışında kalan bütün ekonomik faaliyet alanlarında "özel teşebbüsün gelişmesi" teşvik edilecek, şimdi ve gelecekte emniyetli bir şekilde çalışması sağlanacak, "özel teşebbüsün devlet sanayi ile rekabetini güçleştiren eşitsizlikler" ortadan kaldırılacaktı.
- Kalkınma planı, özel teşebbüsün gelişimini hızlandıran bir araç olarak kullanılacak, planlı kalkınma yatırım hacmini artıracağı ve ekonomik faaliyetleri hızlandıracağı için, özel sektör daha çok ve daha verimli yatırımlar yapabilecekti. Devlet de özel teşebbüsün başarılı olduğu alanlarda özel teşebbüsle rekabete girişerek şevkini kırmayacak, "bilakis özel sektörün yatırım ve çalışma şevkini artıracak her türlü tedbiri itina ile" alacaktı.
- Milli gelirin artışı kadar onun vatandaşlar arasında hakkaniyetli bir şekilde geliştirilmesi de önemli olduğundan, plan sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedefleyecek, bölgeler ve iller arasında dengeli gelişmeye önem verecek, köy kalkınması ve artan refahtan köylülerin de pay alması için gereken adımlar atılacaktı.
- Çiftçilerden alınan vergiler yeniden düzenlenecek ve bu vergi sadece büyük çiftçilerden alınacak, orta ve küçük çiftçiler gelir vergisinden muaf tutulacaktı.
- Ziraat için kullanılan arazilerden vergi alınmayacak, çiftçi topraklandırılacak, kooperatifçilik geliştirilecek ve tarım odaları işler hale getirilecekti.

- Bölgeler arasındaki eşitsizlikle ilgili olarak gereken tedbirler alınacak, özellikle "Doğu Bölgesi için bir bölge kalkınma planı yapılacak ve umumiyetle bölge kalkınma planları hazırlanacak"tı.
- Ortak Pazar'a katılma hedefiyle hızlı planlı kalkınma hedefini bağdaştıracak tedbirler alınacaktı.
- Ülkenin kalkınması açısından ihtiyaç duyulduğu için yabancı özel sermayenin emniyet ve istikrar içinde çalışmasına dikkat edilecekti.
- İşçilere ve memurlara sendika kurma hakkı ile toplu sözleşme ve grev hakkı tanınacaktı.
- İş Kanunu yeniden düzenlenecekti. (Kili, 1976: 171-172)

İnönü seçim kampanyasını 25 Eylül'de memleketi ve seçim bölgesi Malatya'dan başlattı. İnönü'nün konuşmalarının temelini geçim sıkıntısı oluşturuyor, İnönü, "memleketimizin en büyük davası, hızlı kalkınma ve ilerleme davasıdır" diyordu. Örneğin 8 Ekim'de Ankara'daki mitingde vatandaşlara şöyle seslenmişti:

> Şimdi ziraatta, endüstride, eğitimde doğru istikametleri tesis etmek için büyük ölçüde gayret sarf etmek gerekecektir. Biz bu meseleleri biliyoruz. Bu meselelerde başarı kazanmak için sebat ile çalışmak iktidarındayız. Enflasyon, israf, güvensizlik ve kararsızlık, hususiyle 1953'ten beri memleketi her sene bir derece daha çıkmaza götürmüştür. Bunlarla uğraşmak için vatandaşın ciddi karar vermesi, mesuliyet duygusu ile vatanseverlikle memleketin kaderine sahip çıkması lazımdır.[10]

İnönü konuşmalarında grev ve toplu sözleşme hakkına da değindi ve bu hakların önümüzdeki dönemde işçilere sağlanacağını söyledi. İnönü ayrıca CHP'de işçilere vekillik için kontenjan tanınacağını ve işçi temsilcilerinin de Meclis'e gireceğini söylüyordu. Örneğin İzmir mitinginde "ehliyetli işçilerimizden bir grubu Büyük Millet Meclisi'ne bu seçimde almak kararındayız" demiş,

10 *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1961.

"grev hakkı önümüzdeki dönemde tatbik edilecektir" diye de eklemişti.[11]

Seçimler 15 Ekim'de yapıldı ve milletvekili seçimlerinde oyların %36,7'sini alıp 173 milletvekili çıkaran CHP birinci parti oldu. Ancak 1957 seçimlerine göre 5 puana yaklaşan bir kayıp vardı, çünkü darbenin faturası CHP'ye kesilmiş, toplumun önemli bir bölümünde CHP bir kez daha askerle özdeşleşmişti:

> 1957 seçimlerinde % 41 oy alan CHP'nin 1960 ya da 1961 yılında yapılacak dürüst ve özgür seçimlerde oyunu artırarak iktidara gelmesi beklenirdi. Ancak DP'nin dürüst ve serbest bir seçim yapmaya ya da bu seçimlere CHP'yi katmaya niyeti yok gibi görünüyordu. DP dürüst ve özgür seçimlerle CHP'nin iktidara gelmesini önledi. 27 Mayıs sonrasında ise CHP darbeyle özdeşleşti. 27 Mayıs öncesinde hem mağdur ve hem umut iken, 27 Mayıs sonrasında mağdur olmaktan çıkıp –toplum nezdinde– DP'ye haksızlık edenler kervanına katıldı. (Uyar, 2017: 35)

Yine de 27 Mayıs sonrasının seçimle işbaşına gelen ilk hükümetini CHP, AP ile birlikte kuracak, İnönü başbakan olacaktı. Bu ilk hükümeti ise 1965 seçimlerine kadar çeşitli koalisyon hükümetleri izleyecekti.

Hükümet kuruluyor

TBMM seçimlerden sonraki ilk toplantısını 25 Ekim'de yaptı. Bu toplantıdan bir gün önce, 24 Ekim'de Milli Birlik Komitesi üyelerinin, siyasi parti liderlerinin, Bakanlar Kurulu üyelerinin ve kuvvet komutanlarının katıldığı uzun bir toplantı yapıldı. Bu toplantı neticesinde siyasi parti liderleri üç maddelik bir protokol imzaladı. Protokol şu şekildeydi:

- Partiler cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir. Gürsel'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarf edeceklerdir.

11 *Milliyet*, 12 Ekim 1961.

- Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlar ile alakalı her mevzuyu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz. Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi bu mevzuda ordu bünyesinde ihtilat yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.
- Af müesseselerini ortadan kaldırmak mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak, milli hâkimiyet ve hukuk prensiplerine ve anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber siyasi mülahazalar ile yersiz ve zamansız olarak af müessesesinin kullanılmasına da aleyhtarız. Yassıada hükümlülerine şimdilik bir Af Kanunu çıkarılması yolunda partimizce alınmış herhangi bir kararımız olmadığı gibi partimizde böyle bir temayül de mevcut değildir.[12]

Ordu, Gürsel'in karşısına bir aday çıkarılmaması, orduya ilişkin menfi yasal düzenlemelere girişilmemesi ve DP'lilere af çıkarılmaması konusunda siyasi partilerden yazılı taahhüt istemiş ve almıştı. Aynı gün TSK da bir bildiri yayınlayarak askerî yönetimin bitişini resmî olarak ilan etti. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay imzalı bildiride şöyle deniyordu:

> Aziz milletimiz;
>
> Yeni anayasamızın ışığı altında ve geniş bir hürriyet havası içinde yapılmış olan seçim sona ermiş bulunmaktadır.
>
> İkinci Cumhuriyet'in arifesinde Atatürk devrimlerinin ve 27 Mayıs İnkılabı ruhunun sarsılmaz muhafızları olan Türk milleti, gençliği ve Silahlı Kuvvetler'i, geleceğin vatana ve millete yeni saadetler getireceğinden emindir.
>
> Artık kardeşlik hisleri ile bütün gayretlerin, memleketin kalkınması uğrunda harcanacağı muhakkaktır.
>
> Silahlı Kuvvetler, bu ihtilal devresini gayet müşkül şartlar içinde fazilet ve dirayetle idare ederek bu günleri sağlamakta en büyük hissesi olan Başkomutan Gürsel'e minnettardır.

12 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1961.

> Mevcut ve mer'i anayasa çerçevesinde demokratik rejimin işlemesi mevzuunda ordu ile siyasi partiler arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ve bu hususta tam bir mutabakat vardır.
>
> Her iki Meclis'in vatanperver ve mümtaz üyelerine Silahlı Kuvvetler adına bu duygularımızı belirtmeyi tarihi bir vazife addetmekteyim. İyi niyetlerinin, müşkül vazifeleri başarmakta en büyük yardımcıları olmasını Allah'tan dilerim.
>
> Aziz milletimize Silahlı Kuvvetler'in sevgi ve saygılarını sunarım.[13]

26 Ekim'de Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçildi ve 10 Kasım'da İnönü'yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. İnönü yaptığı açıklamada, "hükümeti kurmaya çalışırken, parti mülahazaları dışında, memleketimizi ve demokratik rejimi selamete kavuşturacak istikrarlı ve güven verici bir hükümet kurabilmek başlıca hedefimdir" dedi.[14] 15 Kasım'da CHP ile AP bir koalisyon hükümeti kurmak için anlaştıklarını duyurdular ve Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyonu 20 Kasım 1961'de kuruldu. Bakanlıklar eşit olarak paylaşılmış, İnönü Başbakan, AP'den Ali Akif Eyidoğan ise Başbakan Yardımcısı olmuştu.

27 Kasım'da İnönü TBMM'de büyük ölçüde kalkınma mefhumu üzerine kurulmuş hükümet programını okudu. İnönü konuşmasında şöyle diyordu:

> Sayın Milletvekilleri, Hükümet programının hedefi, hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun ameli çaresi, Devlet ve özel teşebbüs olarak, mümkün olan en geniş ölçüde yatırım yapılmasıdır. (...) Kalkınma siyaseti şudur; her sene umumi gelişmemizde mutlaka bir ilerleme sağlamalıdır. Nüfusumuzun hızla artmakta oluşu da hesaba katılmalıdır. Milli gelirimizdeki yıllık yükselme nispeti öyle bir seviyeye varmalıdır ki, nüfus artış payı karşılandıktan başka, ileri memleketlerle aramızdaki mesafenin görünür bir gelecekte kapanması da sağlanabilsin.[15]

13 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1961.

14 *Milliyet*, 11 Kasım 1961.

15 (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukumetleri/Koalisyon_Hukumetleri_C1.pdf)

"Hürriyet nizamı içinde kalkınma" 1960'lar Türkiye siyasetinde sosyalist sol dışındaki aktörlerin gözde kavramıydı; çünkü bununla serbest piyasacılığın dışında, devletin ekonomiye "sosyal devlet" kimliğiyle müdahale ettiği, planlama ve kalkınmanın esas olduğu bir ekonomik modele işaret ediliyor, ancak "hürriyet nizamı içinde" denilerek bunun komünizm anlamına gelmediği vurgulanmış oluyordu.

Konuşmasının devamında İnönü hızlı kalkınma hedefine ulaşmak için yapılacakları anlatıyor, vergi ve toprak reformundan, tarımsal kalkınma için alınacak tedbirlerden ve yapılacak düzenlemelerden, karayolu, demiryolu ve havayolu alanındaki projelerden, sanayi yatırımlarından ve işçi haklarının korunmasından söz ediyordu. İşçi haklarıyla ilgili olarak atılacak adımlar, Çalışma Bakanlığı'na getirilen Ecevit'in yıldızının parlamasını da beraberinde getirecekti.

Ecevit Çalışma Bakanı oluyor

Bülent Ecevit, DP'nin 14 Aralık 1953'te CHP'nin mal varlığına el konulması ve *Ulus* gazetesinin kapatılmasına ilişkin olarak çıkardığı kanuna tepki olarak 1954 yılının Ocak ayında CHP Çankaya Gençlik Ocağı'na üyelik başvurusu yaptı ve CHP üyesi oldu. 1957 yılında Rockefeller bursuyla ABD'ye gitmişken, 1958 seçimlerinin bir yıl önceye alındığını öğrendi ve milletvekili olabilmek için Türkiye'ye geri döndü. Döndü ama geç kalmıştı, çünkü aynı gün milletvekili listeleri kapanmıştı. Bir çare bulunabilir mi diye İnönü'nün damadı da olan arkadaşı gazeteci Metin Toker'i ziyaret etti. İnönü Toker'e vekillik teklif etmiş ancak Toker "ben gazeteciliğe devam etmek istiyorum" diyerek bu teklifi reddetmişti. Ecevit Toker'i ziyaretinde "senin kontenjanına talibim" dedi ve Toker de bu talebi İnönü'ye iletti. Ecevit Ankara listesine alındı ve 32 yaşında genç bir milletvekili

olarak 27 Ekim 1957 seçimleri sonucunda TBMM'ye girmeye hak kazandı.[16]

Ecevit TBMM'deki ilk yıllarında fazla ön plana çıkmamaya ve temkinli olmaya çalışan bir profil sergiliyordu. Meclis konuşmalarında ve verdiği yazılı soru önergelerinde daha çok basın yayın, turizm ve dış politikaya ağırlık vermişti. Aynı dönemde İnönü'ye çevirmen olarak yardımcı olacak ve partinin araştırma bürosunda çalışacaktı. 12 Ocak 1959'da yapılan CHP 14. Kurultayı'nda ise Parti Meclisi üyeliğine seçilecekti. Bu üyeliğin ardından Ecevit giderek daha görünür bir politik figür haline gelecek, Meclis kürsüsünü daha etkili bir şekilde kullanmaya başlayacak, DP iktidarına özellikle basın yasakları ve sansür konularında çok sert eleştiriler yöneltecekti.

Ecevit 27 Mayıs öncesi Meclis'teki son konuşmasını 27-28 Şubat 1960 tarihlerinde Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmelerinde yaptı. DP'nin "Vatan Cephesi"nden bahsettiği bu konuşmada, "vatandaş çoğunluğunun desteğini kaybetmiş bir demokratik parti için, o desteği geri kazanmanın yolu, devlet radyosunda asılsız iltihak listeleri yayınlamak olamaz" dedi.

16 Yıllar sonra, 16 Aralık 2000'de Metin Toker bu hadiseyi *Milliyet*'teki köşesinde, "Bir 'hafıza kaybı'" adlı yazısında anlatmıştır. Toker, 2 Ekim 1957'de 7 ay 23 günlük tutukluluğunun ardından tahliye olmuştur, ancak başka davalardan yargılamaları devam etmektedir. Bunun üzerine İnönü Toker'e milletvekilliği, yani dokunulmazlık teklif etmiş, Toker ise kabul etmemiştir. Tam o günlerde Ecevit, Toker'in ofisini ziyaret eder ve "sebeb-i ziyaret"ini söyler. Toker devamını şöyle anlatmaktadır: 1958'de yapılacak seçimlerin erkene alınması kararı verildiği zaman, Amerikalıların bir bursu ile orada bulunuyormuş. CHP'den aday olmak istiyormuş. Koşup gelmiş. Fakat geç kalmış. Listeler dolmuş. Ankara'dan bir yerin benim için tutulduğunu ve bunu kabul etmeme kararımı duymuş. Acaba, "sahiden istemiyorsam", kendisini teklif eder miydim?
"Memnuniyetle" dedim, öğle üstü Paşa'yı ve Genel Sekreter'i zaten görecektim. Sonra ilave ettim:
"-Senden iyisini mi bulacaklar?"
Evde Paşa'ya ve Gülek'e politikaya girmeme kararımı tekrarladım.
"-Biliyor musunuz, Bülent Ecevit Amerika'dan geldi. O, politikaya girmek istiyor. Mükemmel bir insandır. Bana ayırdığınız yeri ona veriniz. Pişman olmaz, kârlı çıkarsınız. Daha iyisini mi bulacaksınız?"
Ankara listesine aldılar ve Ankara'da CHP kazandı.

(Gaytancıoğlu, 2013: 129) Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonları DP'nin sonunu hızlandıracak, bu konuşmadan 3 ay sonra 27 Mayıs darbesi gerçekleşecekti.

Ecevit 27 Mayıs döneminde bir yandan *Ulus* gazetesindeki yazılarına devam ederken, bir yandan da yeni anayasa yazımı için faaliyet gösteren Kurucu Meclis'te CHP kontenjanından görev yaptı, Meclis çalışmalarına katıldı. Bu süreçte "zamanın ruhu"na uygun olarak Ecevit'in de söyleminde "kalkınma" ve "sosyal adalet" kavramları öne çıkmaya başlamıştı. Örneğin henüz Çalışma Bakanlığı görevine getirilmemişken, CHP'nin 15. Kurultayı'nda bir tüzük değişikliği önergesi vermiş ve işçi ve esnafın yoğun olduğu illerde %15'i geçmemek koşuluyla işçi ve esnaf aday gösterilmesi yetkisinin Genel Merkez'e verilmesini teklif etmiş, önerisini de kürsüde "biz programımızda, parti olarak halkçı, devletçi ve sosyal parti olduğumuzu iddia ederiz. Sonra da işçinin yasama organında sesini duyurma olanağını kendilerine vermeyiz" diye savunmuştu. (Gaytancıoğlu, 2013: 147)

Koalisyon hükümetinin kurulması esnasında İnönü'nün bakanlık için düşündüğü ilk isim Kemali Beyazıt olacak, ancak Cumhurbaşkanı Gürsel'in Beyazıt'ı yaşlı bulması, Turhan Feyzioğlu'nun Ecevit'i bakanlık için önermesi ve Metin Toker'in de desteğiyle Ecevit 36 yaşında kendisini bakanlık koltuğunda bulacaktı. (Sağlamer, 1974: 79)

İşçi sınıfı sahneye çıkıyor

1960'ların başında, artık işçi sınıfı yavaş yavaş bir güç olarak siyaset sahnesindeki yerini almaya hazırlanıyordu ve bunun ilk işaretlerinden biri, hükümetin kurulmasının üzerinden yaklaşık bir ay geçmişken yapılan 31 Aralık Saraçhane mitingiydi. Miting öncesinde Türkiye'nin farklı yerlerinde işçi eylemleri yapılmaya başlanmıştı. Örneğin 17 Aralık'ta İzmit'te 12 sendikaya mensup beş bin işçi "Şartlı grev istemiyoruz", "Grevsiz sendika, fitilsiz

lambaya benzer" yazan dövizlerle büyük bir eylem gerçekleştirmişlerdi. Bir gün öncesinde ise Ecevit İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde sendika temsilcileriyle görüşmüş, burada yaptığı konuşmada işçiye grev ve toplu sözleşme hakkının anayasa gereğince verileceğini ve Türk işçisinin grev hakkını memleket menfaatlerini düşünerek kullanacağına inandığını söylemiş, "bunun her şeyi halledecek sihirli bir değnek olmadığı" uyarısında bulunmayı da ihmal etmemişti.[17]

31 Aralık 1961'de İstanbul Saraçhane'de düzenlenen ve Türkiye tarihinin o güne kadar gördüğü en büyük işçi eylemine ise ülkenin farklı yerlerinden gelen yüz bin işçi katılmış, işçiler toplu sözleşme ve grev hakkı talebinde bulunmuşlardı.[18] İşçilerin taşıdığı dövizlerde, "Herkesin sahanında et kaynar, işçilerin sahanında dert kaynar", "Göbeğimiz yok ki kemerlerimizi sıkalım", "Tecrübeli kaptan, tayfaların aç", "Mebusa zam, işçiye gam", "İşçiye hıyar, patrona havyar", "Sosyal adalet istiyoruz", "Söz verdiniz rey aldınız, şimdi uykuya daldınız", "Çocuklarımızı okutmak istiyoruz", "Şartsız grev istiyoruz", "Lütuf değil hak istiyoruz", "Patronlar kadillaklı işçiler yalınayaklı", "Grevsiz sendika silahsız askere benzer", "Sosyal haklar istismar konusu olamaz", "Grevi suç sayan zihniyet suçludur" yazıyordu. Maden İşçileri Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler mitingde yaptığı konuşmada, yeni bakan Ecevit'ten ümitli olduklarını belirtmiş ve, "Vaatlere inanmıyoruz, tatbikat istiyoruz. Grev bizim en tabii hakkımızdır. Bu hakkımızı vermezlerse, biz almasını biliriz!" demişti.[19]

Bu mitingden yaklaşık iki hafta sonra, 13 Ocak 1962'de, koalisyon hükümetinin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Türk-İş

17 *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1961.

18 İşçi hareketinin böylesine büyük bir grev düzenleyebilmesi ve grev hakkı istemesi birdenbire olmamış, bir boşlukta gerçekleşmemişti. 1950'li yıllar boyunca hem modern anlamda bir işçi sınıfının ortaya çıkışını beraberinde getiren iktisadi ve toplumsal gelişmeler yaşanmış hem de grev hakkı için defalarca girişimlerde bulunulmuştu. 1950'ler Türkiye'sinde işçi hareketi ve grev hakkı arayışları için bkz. Koçak, 2015: 335 vd.

19 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1962.

Temsilciler Kongresi'nde yaptığı konuşmada, "Grev hakkının toplu sözleşme kanunu ile birlikte en kısa zamanda çıkarılması için elimden geleni yapacağıma söz veriyorum" demişti. Ecevit bakanlığın üzerinde çalıştığı hususları şöyle sıralamıştı:

- İş yerlerindeki tehlikelerin önlenmesi;
- Devlet sektöründe ödenmekte olan ikramiyelerin daha faydalı bir hale getirilmesi;
- Asgari ücret tespit mekanizmasının düzeltilmesi;
- İşçi lehine vergi reformu yapılması;
- Geçici işçiliğin mutlaka önlenmesi;
- İş mahkemelerinin yeniden düzenlenmesi;
- İşçilerin konut sorununun hükümet tarafından adil bir sosyal konut politikası şeklinde ele alınması;
- Ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle yükselme imkânı bulamayan işçi çocuklarının eğitimi için kredi kurumlarının oluşturulması;
- Türk işçisinin sendika eğitimini tek başına sağlayacak olgunlukta olduğunun kabul edilerek bu görevin Türk-İş Konfederasyonu'na verilmesi;
- Sosyal adaletin sağlanması ve sosyal adaletin karın doyurabilmesi için gelirin artırılması;
- Grev ve toplu sözleşme kanunlarının en kısa zamanda çıkarılması;
- Sosyal sigortaların düzenlenmesi. (Uyar, 2017: 76-77)

Ecevit aynı konuşmada işçileri, "Grev hakkı sihirli bir değnek değildir. Haddinden fazla umut bağlayan arkadaşlarınız varsa onları uyarınız. Grev bütün dertleri bir dokunuşta ortadan kaldıran bir sihirli değnek değildir. Bu silahı az kullanmaya gayret etmelidir. Pahalı bir silahtır" diyerek bir kez daha uyarmıştı.

Çok geçmeden işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı veren yasa kamuoyunun gündemine gelecek, ancak yasaya işçi sendikaları sert tepki gösterecekti. Örneğin Petrol-İş Genel Başkanı Ziya Hepbir, "hazırlanan tasarı tamamen patrondan yanadır. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit bizi tuşa getiriyor. Bu sebepten, patronların

bu zaferinden dolayı baş ödülü bizzat Ecevit'e vermek gerekir" dedikten sonra, tasarıyı şöyle eleştiriyordu:

> Bakanlar Kurulu grevi geri bıraktırabiliyor, fakat işverenin yapacağı greve müdahale edemiyor. Bu apaçık adaletsizliktir. Tasarıya göre kurulacak Yüksek Hakem Kurulu'nda işçiler azınlıkta kalacaklar; inisiyatif devlet memurları ile patronların elinde olacaktır. Tasarıda işçinin grev yapmasını engelleyecek birçok hüküm mevcuttur. Bugün dünyanın hiçbir yerinde Türkiye'deki kadar emeği ucuza satılan işçi yoktur. Sayın İnönü ve koalisyon hükümeti üyeleri iyi bilmelidir ki, biz hiçbir zaman kaba kuvvete başvurmak niyetinde değiliz. Fakat 31 Aralık mitingi göstermiştir ki, onlar bizimle ilgilenmezlerse, biz onların dikkatini çekecek kuvvet ve kudretteyiz.[20]

İşçilerin böylesine sert tepki gösterdiği tasarı yasalaşamayacak, çünkü CHP-AP koalisyonu tasarının gündeme gelmesinden çok kısa bir süre sonra bozulacak, yasanın çıkışı için yeni hükümet beklenecekti.

İşçiler hem Ecevit'le hem "Morrison Süleyman"la karşı karşıya geliyor

Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetinin ömrü fazla uzun olmadı; CHP-AP koalisyonu İnönü'nün 30 Mayıs 1962'deki istifasıyla birlikte sona erdi. 25 Haziran 1962'de ise CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ile yeni bir koalisyon hükümeti kurdu ve yeni hükümet 7 Temmuz'da güvenoyu alarak görevine başladı. Ecevit yeni hükümette de Çalışma Bakanlığı görevini üstlenmişti ve İnönü'nün de onayıyla işçilere toplu sözleşme ve grev hakkı veren kanunu çıkartmak için çalışmalarını yoğunlaştırdı. 15 Ağustos 1962 tarihli haberlere göre Bakanlar Kurulu toplantısından sonra bir açıklama yapan Bülent Ecevit, "Grev, lokavt ve toplu sözleşme kanun tasarı-

20 *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1962.

ları Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü ve kabul edildi. Seyahatte bulunan Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın imzalamasından sonra Meclis'e sevk edilecek" demişti.[21] Ancak kanun bu açıklamanın üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra çıkabilecekti.

Aynı günlerde Çalışma Bakanı Ecevit'le işçileri karşı karşıya getiren başka bir hadise daha yaşanacaktı. Ereğli Demir Çelik Fabrikası'nın inşaatını üstlenen ve Türkiye temsilciliğini o zamanlar henüz siyasete atılmamış olan Süleyman Demirel'in yaptığı ABD'li Morrison şirketiyle[22] inşaat işçilerinin sendikası Yapı-İş karşı karşıya gelmiş, hükümet de Yapı-İş'in örgütlenme ve mücadelesine destek veren ABD'li sendikacı Thalmayer'i Morrison'un şikâyeti üzerine ve "Türkiye'nin içişlerine karıştığı" gerekçesiyle sınır dışı etme kararı almıştı. Ecevit de şirketle sendika arasındaki ihtilafta şirket yanlısı bir tutum sergilemiş, işçi temsilcileri yaptıkları açıklamalarla Ecevit'e sert tepki göstermişlerdi.

Ecevit, Thalmayer'in sınır dışı edilmesi öncesinde Ereğli'ye gitmiş, burada hem yerel idarecilerle hem de sendika temsilcileriyle görüşmüştü. Ecevit ziyaret sonrası düzenlediği basın toplantısında firmayı savunan açıklamalar yapmış, bu açıklamalara da hem sendikalardan hem de TİP'ten tepkiler gelmişti. Örneğin Lastik-İş Sendikası Başkanı Rıza Kuas yabancı sermayeli iş yerlerine Çalışma Bakanlığı müfettişlerinin, basın mensuplarının ve işçi temsilcilerinin giremediğini belirtmiş, Ecevit ve Türk-İş yönetimi hakkında da şunları söylemişti:

> Çalışma Bakanı son beyanatı ile bizim kendisine olan inançlarımızı sarsmış ve hakikatleri dile getirmemiştir. Türk-İş İcra Heyeti bu konuda âdeta bakanlıkla müşterek çalışmıştır. Her nedense kendisinden evvelki heyetler gibi iktidarla işbirliği yaparak hakikatleri görmemekte ısrar eden Türk-İş'in Türk işçisine faydalı olması ve bu ataletten kurtulması gerekmektedir.[23]

21 *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1962.

22 Bu temsilcilik nedeniyle, siyasete atıldıktan sonra Demirel'e solcular tarafından "Morrison" lakabı takılacak, Demirel "Morrison Süleyman" diye anılacaktı.

23 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1962.

Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, "Morrison şirketi aradan çekilmiş, Bakan Ecevit ile hükümet sorumlu olarak meydana çıkmıştır. Bunun altında açıklayamayacağım sebepler vardır" derken, Mehmet Ali Aybar ise Ecevit'i şöyle eleştirmişti:

> Bir bakanın kendi vatandaşlarına karşı bir yabancı şirketi savunması Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa görülen çok hazin bir olaydır. Çalışma Bakanı Sayın Ecevit, sömürülen, insanca yaşamdan uzak tutulan Türk işçisine karşı Amerikan uyruklu Morrison şirketini haklı bulmaktadır. Bu olay bize, Meşrutiyet yıllarında Türk işçisinin yaptığı grevlere karşı imtiyaz sahibi kapitülasyonlu yabancı şirketleri haklı çıkarıp savunan Osmanlı nazırlarını ve bazı Osmanlı gazetelerini hatırlatmıştır. (Şafak, 2017: 105)

Başka bir hadisede ise bu sefer Deri-İş Sendikası Başkanı Mustafa Şahin, Ecevit'i sert bir şekilde eleştirecekti. Şahin, Kazlıçeşme'deki 3 işyerinde çalışan 450 işçinin zam talebinin patronlar tarafından reddedilmesiyle ilgili olarak yaptığı açıklamada Ecevit'in tutumunun işvereni cesaretlendirdiğini söylüyor ve hükümeti şöyle uyarıyordu:

> Mademki anayasada grev teminat altına alınmıştır ve patronların lokavtlarına da hükümet tarafından müsamaha edilmektedir, öyle ise bundan böyle biz de haklarımızın korunması babında önümüzdeki günlerde bu 3 işyerinde de greve başlayacağız. Buna hiçbir kuvvet mani olamayacaktır. İsterlerse gelip bizi tevkif etsinler.[24]

İşçi hareketi yükselmeye devam ederken ve bu yükseliş hem hükümetle hem de Çalışma Bakanı Ecevit'le sendikalar arasındaki gerilimi artırırken, grev ve toplu sözleşme hakkını içeren yasa, işçi sınıfının zorlamasıyla 1963 yılında nihayet çıkacaktı.

Kavel direnişi başlıyor, yasa çıkıyor

1963 yılının başlarına gelindiğinde grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyan yasa hâlâ çıkmış değildi, ancak kamuoyunun günde-

24 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1962.

mini meşgul etmeye devam ediyordu. 17 Ocak tarihli gazetelere göre Toplu Sözleşme, Grevve Lokavt Kanunu ile Sendikalar Kanunu teklifini incelemekle görevli Millet Meclisi Geçici Komisyon Başkanı Şeref Bakşık, yaptığı açıklamada, "Komisyonumuz, Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ile arkadaşlarının Sendikalar Kanunu teklifini bugün görüşmeye başlamış ve bir-iki maddesini kabul etmiştir. Sendika kurmak ve sendikaya üye olmak hakkı bütün beden ve fikir işçilerine, memurlar da dâhil, işçi niteliği taşımayan bütün kamu görevlilerine verilecektir" diyordu.[25] "Süreci hızlandıracak" gelişmelerden biri ise aynı günlerde gerçekleşecek "Kavel direnişi" olacaktı.

Kavel Kablo Fabrikası çalışanı ve Maden İş Sendikası üyesi 173 işçi, sendika temsilcisi arkadaşlarının işten atılması, yılbaşı ikramiyelerinin eksik ödenmesi, sendikal faaliyetlere yönelik patron baskısı gibi nedenlerle 28 Ocak 1963'te beş günlük bir oturma eylemi başlattılar. Eylemin ilk gününde 10 işçi işten çıkarıldı ve işçiler aileleriyle fabrikanın önünde beklemeye başladılar. Direniş devam ederken devreye Valilik ve Emniyet girdi. Fabrika 12 Şubat'ta polis tarafından çembere alındı, ertesi gün ise polis saldırısı gerçekleşti.[26] Fabrikaya gelen çevik kuvvet komiserlerinden birinin "komünist bunlar, bunları dağıtın" demesinin ardından polisler işçilere saldırmış ve çıkan arbedede biri ağır dokuz işçi yaralanmış, işçi eşlerinden biri ise çocuğunu düşürmüştü.

Kavel işçilerinin direnişi kısa süre içerisinde Türkiye işçi sınıfının en etkileyici dayanışma örneklerinden birine dönüştü. Maden-İş işçilere para yardımında bulundu, Türk-İş çadırları ve hasta bakımını üstlendi, Haller Meyve Sebze İşçi Sendikası direnişçilere meyve yolladı, Sine-İş Sendikası grevi filme aldı ve grevcilerin üç günlük iaşesini karşıladı, Liman-Dok Sendikası öğle yemeklerinin sorumluluğunu üstlendi. Başka birçok fabrikadan da işçiler arala-

25 *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1963.
26 *Milliyet*, 14 Şubat 1963.

rında topladıkları yardım paralarını Kavel işçilerine ulaştırdılar.[27] Direnişin sonucunda 3 Mart 1963'te anlaşmaya varıldı ve işçiler 11 Mart'ta işbaşı yaptı. Ancak aynı gün grevci işçilerden 14'ü ve 13 Mart'ta 5 işçi daha gözaltına alındı. İşçiler hakkında toplantı ve gösteri yürüyüşlerine muhalefetten dava açıldı ve işçiler 11 Nisan'a kadar cezaevinde kaldı. İşe iade sonrasında da patronun ciddi baskısına ve yıldırma politikalarına maruz kalacaklardı.[28]

Tüm bunlara rağmen işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı tanıyan yasanın çıkmasında Kavel direnişinin büyük etkisi oldu. Kavel, 60'lı yılların başında gerçekleşen bir dizi işçi eyleminin zirve noktası olmuştu. 25 Kasım 1961 tarihli Sümerbank işçilerinin yalınayak yürüyüşü, 31 Aralık 1961 tarihli Saraçhane mitingi, 3 Mayıs 1962 tarihinde işsizlerin TBMM'ye yaptığı yürüyüş, Yapı-İş'in 12-13 Ağustos tarihli Ereğli mitingleri bu dönemin büyük işçi eylemleriydi. (Çelik, 2017: 660)

Türkiye yönetici sınıfı artık işçi sınıfının bir siyasal özne olarak sahneye çıktığının ve bu hakkın tanınmaması halinde yaşanabileceklerin farkındaydı. Dolayısıyla 27 Mayıs Anayasası'nda yer alan grev ve toplu sözleşme hakkının kanunlaştırılması CHP'nin ya da Ecevit'in bir lütfu değildi. Bilakis Kavel direnişi esnasında hükümet işçilerin tutuklanmasını görüşecek, Vali ve Emniyet müdürünün itirazıyla bundan vazgeçilecekti. *Yön*'ün, "Hükümet, sendika liderlerini tevkif etmek istedi" başlıklı haberine göre Bakanlar Kurulunda bakanların çoğu işçilerin tutuklanması yönünde görüş bildirmiş, "hatta Bülent Ecevit bile, arkadaşlarına, bütün bu olayların arkasında birtakım tahriklerin yattığını söyleyecek kadar ölçüsüz" davranmış, "ancak anayasanın grevle ilgili hükmünü de göz göre göre çiğneyemeyeceğini bildiğinden" Grev, Toplu Sözleşme ve Lokavt Kanunu'nun bir an önce Meclis'ten geçirilmesi gerektiğini söylemişti.[29]

27 (http://haber.sol.org.tr/yazarlar/serpil-guvenc/55-yilin-ardindan-kavel-kablo-direnisi-227387)

28 Grevin ayrıntılı bir anlatımı için bkz. (Aydın, 2010)

29 *Yön*, 21 Şubat 1963, Sayı 62.

Ecevit Kavel direnişinin sona ermesinde patronla işçiler arasında bir tür arabuluculuk rolü üstlenmiş, anlaşmaya varıldığı gün Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ile birlikte fabrikaya giderek bir konuşma yapmıştı. İşçiler burada Feyzioğlu'na, "İyi niyetler oldukça beraberiz. Kavel İşçileri" yazılı beyaz ve kırmızı karanfillerden oluşan bir buket vermişler, Ecevit de burada gözyaşlarını tutamadığı duygulu bir konuşma yapmış ve işçilere, "Kırgınlıkları kapı dışında bırakınız. Bir daha bu kapıdan içeri kırgınlık girmeyeceğine inanarak hepinize başarılar dilerim" demişti.[30]

Grev ve toplu sözleşme hakkının yasalaşması ise 15 Temmuz 1963'te söz konusu oldu. Yasanın çıkmasının ardından "24 Temmuz İşçi Bayramı"nda hükümet temsilcileri ve Türk-İş yönetimi bir araya geldi ve yeni yasanın damgasını vurduğu konuşmalar yaptılar. Türk-İş Başkanı Halil Tunç, konuşmasında grev hakkını kötüye kullanmayacaklarını söylerken, Başbakan İnönü işçilere, "Kendi mesleğinizde sosyal ve siyasi nizamımıza faydalı olmayı nefsinizde hissettiğiniz kadar bu hakların yanlış kullanılmasını önleyecek iradeye de sahip olduğunuza inanıyoruz" diye sesleniyor, Çalışma Bakanı Ecevit ise, "Grev ve lokavt haklarının kullanılacağına değil, anlayışla anlaşma masalarına oturulacağına inanıyorum" diyordu.[31]

27 Mayıs Anayasası'nda yer alan ama işçilerin "kötüye kullanacağından" derin endişeler duyulan bu hak, ancak 3 yıl sonra yasalaşabilmişti. Bunda elbette ki koalisyon hükümetlerinin fazla uzun ömürlü olmaması ve Talat Aydemir'in darbe girişimleri gibi örneklerde somutlaşan siyasal istikrarsızlığın da rolü vardı. Öte yandan işçi sınıfının Saraçhane mitingi ve Kavel direnişinin de or-

30 *Cumhuriyet*, 5 Mart 1963. Kavel direnişi boyunca işçilerle Ecevit arasında gerilimli bir ilişki yaşandı. Örneğin Maden-İş tarafından yapılan açıklamada Ecevit'le ilgili olarak "Çalışma Bakanı Ecevit, anayasa ilkelerinden taviz verildiği şu günlerde, kendisine işveren menfaatleri açısından yapılagelen hücumlardan korunmak için haklı bir davada haksızların yanında yer almakla hayatının en yanlış adımını atmıştır" deniliyordu. (Aydın, 2010: 86)

31 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1963.

taya koyduğu üzere, giderek örgütlü bir güç haline gelmesi kanunun çıkarılmasının daha fazla geciktirilemeyeceğini göstermişti.

Genel anlatıdaki "işçi dostu" imajının aksine, bakanlığı boyunca işçilerle arasında gerilimli bir ilişki olan, işçilere sürekli greve "son çare" olarak başvurmaları gerektiğini telkin etmeye çalışan, işçilerin de kendi aleyhlerine herhangi bir tutumunu gördüklerinde hiç çekinmeden karşılarına aldıkları Ecevit ise, kanunun çıkarılmasından sonra sermaye çevrelerini teskin etmeye, işçiye tanınan bu haktan korkmamaları gerektiğine ikna etmeye girişecekti.[32]

Örneğin Nejat Eczacıbaşı öncülüğünde bir grup işadamı tarafından kurulan "Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti"nin düzenlediği "İktisadi Kalkınmanın Sosyal Davaları" adlı konferansın açılışında yaptığı konuşmada Ecevit, grev ve toplu sözleşme hakkını, bu hakkın "Türkiye'nin yalnız iç huzurunu ve demokratik düzenini değil, bağımsızlığını da tehlikeye düşürebilecek bazı aşırı düşünce akımlarına ve doktrinlerine karşı muafiyetini" artıracağını, yani işçileri sosyalist fikirlerden uzak tutacağını söyleyerek savunacaktı.[33]

Ecevit bu söylemini daha sonra hep devam ettirdi ve işçilere söz konusu hakları tanıyarak onların komünistleşmesini engellediklerini sıkça ve övünçle dile getirdi. Öte yandan, grev ve toplu sözleşme hakkının yasalaşması, Türkiye'deki işçi hareketine büyük bir ivme kazandıracak, Türkiye 1960'lı yılların ikinci yarısına giderek politikleşen bir işçi sınıfıyla ve solun yükselişiyle girecekti.

---

32 Sözünü ettiğim anlatıya bir örnek olarak şu satırlar verilebilir: "İşçilerle emsalsiz bir anlayış ve uyum içindeydi. Başarısının sırrı, alçakgönüllülüğü kadar, doğruculuğunda saklıydı. Sendikacılar, iyi niyetinden ve işçi davalarına inancından şüphe etmiyorlardı. Kendisini patronlardan çok işçilerin safında hisseden ilk Çalışma Bakanı'ydı. İşçiler yakınlığını çabucak anlayıp, o zamana kadar görülmemiş bir güvenle Ecevit'i destekliyorlar, onun önerilerine derhal katılıyorlardı." (Sağlamer, 1974: 96)

33 *Milliyet*, 6 Ağustos 1963.

İKİNCİ BÖLÜM

1965 Seçimlerinden 1969 Seçimlerine

1965 yılı Türkiye siyasal hayatının kırılma noktalarından biri olarak görülebilir. Bu yıl sadece İsmet İnönü CHP'nin ortanın solunda yer aldığını açıklamamış, Süleyman Demirel 1965'ten iki ay önce Adalet Partisi'nin (AP) başına geçmiş ve şiddetli bir antikomünist söylemin de yardımıyla 1965 seçimlerinde AP'yi iktidara taşımış, 14'lerden Alparslan Türkeş yurtdışından dönerek daha sonra adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yaparak paramiliter bir Soğuk Savaş yapılanmasına dönüştüreceği Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) girmiş ve çok geçmeden genel başkan olmuş, ilk kez sosyalist bir parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) seçimlerde 15 milletvekili çıkarmayı başarmış, Fikir Kulüpleri Federasyonu bu yıl kurulmuş ve sol fikirlerin gençlik içerisinde yayılması hızlanmış, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) antikomünizm üzerinden yeni bir yapılanma sürecine girmişti.

Dolayısıyla 1965 yılı, 27 Mayıs sonrasında Türkiye siyasetinde yaşanan dönüşümle başlayan ve önce 12 Mart, sonra da 12 Eylül darbesine giden sürecin, yani Türkiye toplumunda sol fikirlerin yaygınlaşmasının, işçi ve öğrenci hareketinin büyümesinin ve buna mukabil antikomünist oluşumların devreye girişinin kristalize olduğu, gözle görülür hale geldiği, Soğuk Savaş'ın sıcak cephelerinden birinin Türkiye'de açıldığı ve 15 yıl sürecek bir dönemin başlangıç yılıydı.

İşte ortanın solu böyle bir konjonktürde, hem siyasi altüst oluşların ve kırılmaların yaşandığı, hem de rüzgârın soldan, sosyalist soldan yana estiği bir dönemde, kendisini sosyalist soldan ayrıştırarak, sadece sağa değil sosyalist sola/komünizme karşı da konumlanarak ve onu engelleme misyonunu bilhassa vurgulayarak ortaya çıkacak, bir süre sonra da Türkiye siyasetinin en etkili akımlarından birine dönüşecekti.

1965: Rüzgâr soldan esiyor, TİP sahnede

27 Mayıs'ın üzerinden beş yıl geçmiş ve 1965 yılına gelinmişken, Türkiye'de sol etki alanını artık iyiden iyiye artırıyor, işçi ve öğrenci hareketi yükseliyor, TİP giderek popüler bir parti haline geliyordu. Uzun yıllar CHP'de siyaset yapmış ve önemli görevler üstlenmiş olan Şeref Bakşık, bir CHP'linin gözünden 1960'lar Türkiye'sindeki siyasi manzarayı anılarında şöyle anlatıyordu:

> Toplumda öylesine bir sol yayınla karşılaşılmıştı ki, genelde gençlerin, özelde üniversite öğrencilerinin ilgi ve sempatisini kazanıyordu. Siyasal ve sosyal konular, bu çerçeveye düğümlenmiş idi. Kuşağımızın yasaklı kitaplarının kitabevlerinde serbestçe ve bol miktarda sürümünü görünce şaşırmıştık. Gençliğimizde el altından zorlukla edinebildiğimiz ya da İzmir Milli Kütüphanesi'ndeki yasaklı ama gözden kaçmış kitapları görevlisinden uyanıklığımızla edinerek genel salonun arka odalarında kendimizden geçercesine okuyuşumuzu hatırladım. Avrupa'dan esen sol rüzgârlar, ülkemizi etkisine almıştı. (Bakşık, 2009: 224-225)

Rüzgâr soldan esiyor, buna bağlı olarak devlet "aşırı sol"a karşı alınacak tedbirlerden daha sık bahsederken, TİP'e yönelik baskılar ve saldırılar da artıyordu. Yılın ilk saldırısı 10 Ocak'ta geldi ve yaklaşık 150 kişilik bir grup, "kahrolsun komünistler" ve "komünistler Moskova'ya" sloganlarıyla TİP Genel Yönetim Kurulu toplantısına saldırdı. 12 Ocak'ta Demirel partisinin grup toplantısında, "Halk aşırı sol cereyanların aile, otorite, müesses nizam üzerinde ika edilen baskılarından rahatsızdır" diye konuşuyordu.

10 Mart'ta Zonguldak maden işçileri greve gitti, Türk-İş yönetimi ise grevin kanuna aykırı olduğunu ve komünistler tarafından yönetildiğini iddia etti. 12 Mart'ta devlet Zonguldak'a bir tümen asker yolladı ve devletin tutumunu eleştiren TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'a soruşturma tehdidinde bulunuldu. 16 Mart'ta gençler Ankara'da grevi destekleyen bir eylem yaptı ve Türk-İş yayınladığı bir bildiriyle bu eylemlere karşı olduğunu açıkladı.[1]

8 Nisan 1965'te Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, TİP'in "ihtilalci ve sosyalist" olduğunu ve kendi program ve kurallarına aykırı hareket ettiğini söyledi. TİP üyesi ve sendikacı Rıza Kuas, Tunç'a "AP'den gelen ve Komünizmle Mücadele Cemiyeti kurucularından olan Halil Tunç'un siyasi etiketi bellidir" diye yanıt verdi. Ertesi gün Başbakan Suat Hayri Ürgüplü "Türk işçisini ordu aleyhine kışkırttığı gerekçesiyle" TİP hakkında soruşturma açılmasını emretti.

Aybar 11 Nisan'da yaptığı açıklamada bu soruşturmanın tamamıyla siyasi bir soruşturma olduğunu ve seçmen önünde TİP'in itibarını kırmak için yapıldığını söyledi. Aynı gün polis TİP'in Kocaeli binasını bastı ve bazı dokümanlara el koydu.

7 Mayıs'ta 14'lerden Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve İrfan Solmazer CHP'ye katıldı; 13 Mayıs'ta ise partinin sağ kanadı Ecevit'i bu üç ismi partiye alarak CHP'yi sola kaydırmakla suçladı. 27 Mayıs'ta yine 14'lerden Muzaffer Karan TİP'e katıldı ve Aybar bu katılıma dair yaptığı açıklamada, "TİP ile 27 Mayıs'ın arasında bir bağlantı kuruldu. Bu evvelden de vardı. Şimdi daha kuvvetlendi" dedi.

Demirel 29 Mayıs'ta iş adamları önünde yaptığı konuşmada "sınıf kavgasına müsaade etmeyeceğiz" şeklinde bir açıklama yaptı ve TİP'i kastederek, "bunu yaratmaya çalışan bir grup hasta fikir-

1 Gelik, Karadon, Kilimli ve Çaydamar bölgelerinde başlayan grevler 11 Mart'ta Kozlu bölgesine yayılmış, devlet olay yerine askerî birlikler sevk etmiş, işçilerin üzerinde jetler uçurulmuş, askere havaya ateş açma emri verilmişti. Çıkan çatışmada 2 işçi öldü, 10 işçi ve 12 er yaralandı. Olaylar sonrası 100 işçi ise tutuklandı. (Çelik, 2017: 662)

liye karşı" birleşme vaktinin geldiğini belirtti. Ertesi gün Aybar Demirel'e yanıt verdi ve "Başbakan Yardımcısı sınıf kavgalarını önlemek mi istiyor? O halde hemen petrolü millileştirsin, topraksıza toprak versin, herkesten gücüne göre vergi çıkarsın, İşsizlik Sigortası Kanunu'nu getirsin. Kısacası anayasayı eksiksiz, tastamam uygulasın. Yoksa sınıf kavgalarını önlemek sözünün altında yatan gerçeğin bugünkü bozuk düzeni ayakta tutmak çabasından başka bir şey olmadığı ortaya çıkar" dedi. Aybar'ın konuşmasının ardından, kabinenin "aşırı sol" hareketleri incelemeye başladığı ve buna karşı bazı tedbirler almaya hazırlandığı bildirildi.

12 Haziran'da MTTB Başkan Yardımcısı Yavuz Ulusu sola karşı yeni ve caydırıcı kanunlar çıkarılmasını istedi. Ulusu'ya göre 141. ve 142. maddeler artık işlemez hale gelmişti ve "milli birliği sarsan" sola karşı yeni kanunlara ihtiyaç vardı. 18 Haziran'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel "aşırı sol" diye bir tehdit olmadığını, bunun suni bir tartışma olduğunu, ülkede kayda değer sayıda solcu bulunmadığını, sağın seçimler nedeniyle gerginlik yaratmaya çalıştığını bildirdi.

29 Haziran'da Anayasa Mahkemesi TİP'in açtığı davayı reddederek, 141 ve 142. maddelerin anayasaya aykırı olmadığına hükmetti. 30 Haziran'da CHP, Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam imzasıyla Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan Ürgüplü'ye bir telgraf yolladı ve Demirel'in kışkırtıcı konuşmalarına dair şikâyette bulundu. Telgrafta şöyle deniyordu: "AP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Demirel'in sorumsuz bir şekilde ortaya attığı ve devam ettirmekte olduğu solculuk, komünistlik isnatları, vatandaşları düşman kampları haline getirme yönünde gelişmektedir. Hızla memleketi bir iç harbe sürüklemekten kurtaracak acil müdahalenizi rica eder, saygılarımı sunarım."[2]

2 Kendi örgütlenmeleri ortaya çıkana kadar, AP Türk sağının İslamcı ve milliyetçi unsurlarını da bünyesinde barındıran bir parti olmuştu. Tanel Demirel'in ifadesiyle "büyük sağ koalisyon –daha doğru bir deyimle cephe–" kimliği taşıyan AP'yi başta Nurcular ve Süleymancılar olmak üzere birçok tarikat desteklerken, Fethi Tevetoğlu gibi şiddetli antikomünizmiyle tanınan bir figür ve Osman Turan, Osman Yüksel

4 Temmuz'da Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (TKMD) üyeleri tarafından ve AP'nin yönlendirmesiyle, TİP Bursa Kongresi'ne saldırı düzenlendi ve delegeler ciddi şekilde dövüldü. Aybar ertesi gün yaptığı açıklamada bunun iyi planlanmış bir saldırı olduğunu söyledi. Bakanlar Kurulu 7 Temmuz'da Bursa'daki olayları da kapsayacak şekilde bir siyasal durum değerlendirmesi yaptı ve tehlikeli bir durum olmadığına karar verdi. 8 Temmuz'da Başbakan Ürgüplü CHP Genel Sekreter Yardımcısı Baykam'la görüştü ve ülkenin iki düşman kampa ayrıldığını gösteren bir kanıt olmadığını söyledi. 9 Temmuz'da 3'ü general, 7'si albay, 4'ü yarbay emeklisi 14 subay TİP'e katıldı. 11 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, yayınladığı bir genelgeyle askerlerin aşırı akımlardan uzak durmalarını emretti.

14 Temmuz'da Aybar bir basın toplantısı düzenleyerek hükümetin aşırı sağı temsil ettiğini söyledi ve seçimle gelen bağımsız bir kabine kurulmasını istedi. 15 Temmuz'da Cemal Gürsel Komünizmle Mücadele Derneği fahri başkanlığından ayrıldı. 21 Temmuz'da AP yönetimi komünizm aleyhtarlığını seçim propagandasının ana maddesi olarak kabul etti,[3] 30 Temmuz'da ise mahalli örgütlenmesini tamamlamadığı gerekçesiyle TİP'in seçimlere katılmaması gerektiğini iddia etti.

7 Eylül'de İçişleri Bakanlığı AP'nin itirazlarını reddetti ve TİP'in seçimlere katılmasına izin verildiğini açıkladı. Aybar 25

Serdengeçti gibi milliyetçi-muhafazakâr figürler de bir dönem partinin içerisinde yer almışlardı. (Demirel, 2017: 53) Aynı yıllarda, Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (TKMD) de AP'nin gayriresmî örgütlerinden biri haline gelmiş, hatta AP hükümeti derneğe ödenek tahsis etmiş, bu da ciddi bir tartışmaya yol açmıştı. (Meşe, 2017: 154-155)

3 Demirel'in seçim konuşmaları da büyük ölçüde antikomünizm ve TİP düşmanlığı üzerine kurulmuştu. Örneğin Maraş'ta yaptığı konuşmada aşırı solun TİP'in arkasına gizlendiğini ve "Türk milletinin kendisine yalancı cenneti vaat eden ve kurtuluşu komünizmde gören bu zihniyetin" arkasından gitmeyeceğini söylüyordu. Başka bir yerde ise "toplumculuk kisvesi altında sınıfların arasını açmak, sınıfları çatıştırmak isteyen TİP adındaki Marksist-Leninist teşekkül"ün CHP'nin 3,5 yıllık iktidarından istifade ettiğini, CHP'nin "kardeşi olan" TİP'e her türlü yardımı yaptığını söylüyordu. (Kılağız, 2010: 221, 225)

Eylül'de radyoda yaptığı seçim konuşmasında, Türkiye'nin ikinci bir kurtuluş savaşı vermesi gerektiğini ve bu savaşın ABD'ye karşı olacağını söylüyordu. 26 Eylül'de ise Türkeş Eskişehir'deki konuşmasında Aybar'ın anti-Amerikan açıklamalarını eleştirdi. Aybar 27 Eylül'de bu eleştirilere, "Kalplerinde kurtuluş savaşının heyecanını taşımayanlar Amerika'yı Rusya'ya tercih ettiklerini söylüyorlar; biz Türkiye'yi tercih ediyoruz ve muhakkak bağımsızlığa erişeceğiz" şeklinde bir yanıt verdi. 28 Eylül'de ise Türkeş TİP'in Rusya'nın 5. Kolu olduğunu ve Türkiye'nin Rus uydusu olmasına hiçbir zaman izin vermeyeceklerini bildirdi.

7 Ekim'de, yani 10 Ekim seçimlerinden üç gün önce, TİP'e ve TİP'e oy verebilecek toplum kesimlerine bir mesaj olduğunu düşünebileceğimiz bir şekilde, TİP Eskişehir İl Başkanı Sabahattin Kaçar'la, iki ilkokul öğretmeni ve bir işçiye, iki yıl önce yaptıkları bir basın toplantısında komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle bir yıl hapis ve dört yıl sürgün cezası verildi.

10 Ekim 1965 seçimlerinden AP %52,8 oranında bir oy almayı başararak zaferle çıktı. CHP seçimlerde ciddi bir hezimete uğramış ve 28.7'de kalmıştı. TİP ise tüm baskılara rağmen %2.97 oy oranı ile Meclis'e 15 milletvekili sokmayı başarmıştı. Bu, ilk kez bir sosyalist partinin, üstelik 15 milletvekiliyle Meclis'te yer alması anlamına geliyordu.[4]

İnönü "ortanın solundayız" diyor

Abdi İpekçi, İnönü'yle yaptığı ve 29 Temmuz 1965'te *Milliyet*'te yayınlanan röportajın hem CHP hem Türkiye siyasal yaşamı üzerinde yaratacağı büyük ve uzun yıllara yayılacak etkiyi muhtemelen kendisi de tahmin etmemişti. İnönü "ortanın solu" kavramını daha önceki parti toplantılarında kullanmışsa da, kavramın geniş

4 Bu kronolojik anlatım için Feroz ve Bedia Turgay Ahmad'ın *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971* adlı kitaptan yararlanılmıştır. (Ahmad&Ahmad, 1976: 293-303)

kitleler nezdinde duyulması ve tartışılmaya başlanması bu röportajla söz konusu oldu.

İnönü röportajında ortanın solunu anlatmak için bir süre önce Nihat Erim'in *Ulus* gazetesinde yayınlanan bir yazısına atıf yaparak şöyle diyordu:

> Profesör Erim, Mr. Rooswelt'in büyük bir ekonomik buhrandan sonra Amerika'da 'New Deal' adıyla tatbik ettiği yeni düzen diyebileceğimiz sistem üzerine 'ben ortanın solundayım' dediğini söylemiştir. Ben de böyle bir söz söylendiğini hatırlarım. Benim sözüm hem Halk Partisi'nin siyasi bünyesinden gelir, hem de Amerika şartlarına bazı yönlerden benzer.

İnönü, ABD'yle benzerliği şöyle açıklıyordu:

> Büyük bir ekonomik buhrandan sonra Amerika çok güç bir düzelme devrine girdi. Şimdi biz de büyük bir ekonomik ihtiyaç karşısında, çetin bir kalkınma çabası içindeyiz. Bu kalkınmayı zor tedbirlerle başarabileceğimiz kanısındayız. Çok fedakârlık yapmak lazımdır. Muhafazakâr tedbirlerle bunu başaramayız. Normal tedbirler dışında çalışma zarureti duyulunca alınan tedbirler, ortanın solunda sıfat taşır. Kalkınma planı, mali reform, toprak reformu, petrol davası ve bunun gibi tedbirler fevkalade zamanların gerektirdiği çabalardır.

İnönü, CHP'nin daha 1930'lu yıllarda planlı bir ekonomi modelini tatbik etmeye başladığını, 1950'de iktidar olan DP'nin ise planlı kalkınmayı "komünist metodu" olarak ilan ettiğini, 27 Mayıs Anayasası ile birlikte de planlamanın anayasal bir ilke haline geldiğini söylüyordu. İnönü, "CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştadır" diyor ve Türkiye'de "daha Avrupalı manasında aksiyonları piyasada işleyen bir tek anonim şirket yoktur. Bütün teşebbüsler ya şahısların ya ailelerin ya da bankalarındır. Henüz birikmiş sermaye yoktur" diye ekliyordu. İnönü bu boşluğu devletin dolduracağını söylüyor ve "bana devletçiliğin, ortanın solunda olmanın özel teşebbüsü engellediğinden bahsetmeye kimin cesareti olabi-

lir" diye soruyor, böylece devletçilik anlayışlarının da, ortanın solu fikrinin de, kapitalizmin gelişkin ve sermaye birikiminin yeterli olmadığı bir ülkede aslında kapitalizmin gelişmesine hizmet edeceğini, kapitalistleşmeyi hızlandıracağını söylemiş oluyordu.

İnönü'nün, İpekçi'nin "Halk Partisi'nin aşırı sol akımları koruduğu iddiasına cevabınız nedir" şeklindeki sorusuna verdiği yanıt ise, ortanın solunun en baştan itibaren sahip olduğu "alt sınıfların radikalleşmesini engellemek" misyonunu çok net bir şekilde ortaya koyuyordu:

> Düşünmeli ki işsizler ve muhtaç işçiler Millet Meclisi'ne kadar yürüyüş yapıyorlardı. Her hafta bir caddede büyük mitingler, hem ekonomik feryatlar, hem rejim tehlikeleri, bağırıyorlardı. Bütün bunlar sükûnetle geçmiş olmak şöyle dursun, işçi hayatında sosyal adalet tedbirleri hiçbir devre nasip olmayan bir başarı ile alınabilmiştir. Rejimi kökleştirip yerleştiren ve bugünkü seçimleri mümkün kılan bir idareye bu kadar insafsızlıkla hüküm verilmesi nadir görülmüştür.[5]

İnönü, Abdi İpekçi röportajının yayınlandığı gün CHP Parti Meclisi'nde yaptığı konuşmada da ortanın soluna açıklık getirmeye çalıştı ve CHP'nin devletçi bir parti olduğunu hatırlattı. "Bizim görüşümüze göre" diyordu İnönü, "devlet ekonomik hayata müdahale eder ve vatandaş haklarını korur. Toplumun açık ihtiyaçlarına devletin uzanması tabiidir." İnönü Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletin özel sektöre rehberlik ettiğini ve üreticiyi koruduğunu, ekonomide planlamayı esas aldıklarını ve bunun da devletçiliğin gereği olduğunu söylüyordu. İnönü'ye göre nasıl ki 27 Mayıs'tan hemen sonra planlı ekonomiye komünistlik ithamıyla saldırılmışsa, bugün de CHP'nin ortanın solu adı altında dile getirdiklerine aynı şekilde saldırılıyordu ve İnönü tüm bu saldırılarla ilgili olarak "bu iddiaların hepsi bizim gerimizdedir" diyordu.[6]

5 *Milliyet*, 29 Temmuz 1965.
6 *Ulus*, 30 Temmuz 1965.

İnönü ağustos ayında *KİM* dergisinden Sadun Tanju'ya ortanın soluyla ilgili bir röportaj verdi ve Tanju'nun, "Bu deyimin CHP açısından tarifini bir de *KİM* okurları için yapar mısınız?" sorusunu şöyle yanıtladı:

> Türkiye'nin büyük davası, kalkınma davasıdır. Muasır medeniyetin üstüne çıkmak ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken, ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü medeniyette kullanılan "solcu", "sağcı" deyimlerinin son ölçüsünü verelim istedim. Kırk yıldır "Devletçiyiz" derken, aynı şeyi söylüyorduk. Bunun için "ortanın solundayız" dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Laikiz dediğimiz zaman, dinsizlikten dem vuranlar, artık alıştılar.
>
> 40 sene sonra "ortanın solundayız" dedim. Bizim bütün prensiplerimizi benimseyenler, "ortanın solundayız" şeklindeki beyanımıza tepki gösteriyorlar. Niçin? Halkçıysan ortanın solunda olursun. Ama kimsenin ne dini ne imanı ile uğraşmazsın. Ne komünist yaparsın, ne emniyetini ihlal edersin. Reformcusun. Muhafazakâr değilsin. Anayasan sosyal temele dayanıyor. Sosyal adaleti benimsiyorsun. Ee, "ortanın solundayız"dan ne korkuyorsun?

İnönü devamında ortanın soluna dair "komünizme varır mı" şeklindeki endişeleri "varmaz" diye çok net bir şekilde yanıtlıyor, "biz ifratçı adamlar değiliz" dedikten sonra ekonomide devletçiliği benimsediklerini, ama özel teşebbüsü reddetmediklerini, devlet teşebbüsü ile özel teşebbüsü karma ekonomi üzerinde birleştirdiklerini belirtiyordu. İnönü özel sektörle ilgili düşüncelerini ise şöyle ifade ediyordu:

> Hâlbuki bizim politikamız açıktır, vergisini vermeği göze almış her özel teşebbüse, karma ekonomi için de her nevi imkân açıktır. Ben özel teşebbüsü, memleket ekonomisinin faydasına olduğu ölçüde teşvik ederim, bunun pratik tedbirlerini düşünürüm. Ama vergisini verecek! Vermeyecek olur mu? Çalmayacak, Devlet içinde ortaklık aramayacak! Ben böyle bir politikanın başarısına inanıyorum. Bu yoldan kalkınma olur, olacak. Benim politikamın yaldızı üzerinden akmaz. Ama bir hususiyeti vardır. Mutlaka selamete götürür.

Muhabirin, "Bizzat parti içinden yapılan tenkitlere ne dersiniz? CHP'nin programı, ilkeleri kâfidir; CHP reformcu, halkçı, devletçidir; ayrıca 'ortanın solundadır' gibi bir tespite lüzum yoktur diyorlar" şeklindeki sorusuna verdiği yanıt ise İnönü'nün hem CHP'yi ortanın solunda bir "fikir partisi" haline getirmeye kararlı olduğunu, hem de eğer bu olmazsa bir "fikir partisi" olarak TİP'in CHP'nin rakibi haline gelebileceğini düşündüğünü ortaya koyuyordu:

> Bunları kabul etmemişler ki! CHP'nin reformculuğuna, halkçılığına, devletçiliğine inananlar, "ortanın solundayız" deyişime itiraz edemezler. Ben, itiraz edenleri de bir ileri noktaya getirdim.
>
> Bizim dışımızdaki siyasi partilerden hiçbiri (TİP hariç) devlet idaresinde fikir ve prensip getirmiyor. Sadece TİP sağlam bir zemin ve meseleler üzerinde fikri bulunan bir siyasi teşekkül olarak görünmektedir.[7]

Dönemin önemli tartışma başlıklarından biri de 1946'dan beri hayata geçirilemeyen toprak reformu meselesiydi ve bu, ortanın solunun temel söylemlerinden biri haline gelecekti. İnönü Anadolu Ajansı'na yaptığı değerlendirmede AP'liler için, "Toprak reformu diyoruz, komünistlik kokuyor diyorlar" dedikten sonra, toprak reformunun Türkiye'deki sosyal patlamaları engellemek için zaruret niteliği taşıdığını, buna karşı çıkanların ise "ya akılları ermeyen saflar" ya da "çok özel menfaatine dokunduğu için bilerek bunun karşısında bulunan politikacılar" olduğunu söylüyordu. İnönü ortanın solunun komünizmi engellemek misyonuna uygun bir şekilde, toprak reformunun komünist akımların güçlenmesini engelleyici rolüne atıf yapıyor ve "komünistliğin toprak reformu yapmakla mı, yapmamakla mı kapımızı çalacağını sağduyu sahibi seçmen anlamış durumdadır. Benim iyimserliğimin bir sebebi de budur" diyordu. İnönü toprak reformu ile hükümetteyken işçilere tanıdıkları grev ve toplu sözleşme hakkını karşılaştırıyor ve şöyle söylüyordu:

7 *KİM*, 12 Ağustos 1965, sayı 369.

> Bizim sosyal adalet, sosyal güvenlik yönündeki tedbirlerimiz de böyle olmamış mıdır? İşçiye haklarını verdiğimiz zaman, aynı komünistlik ithamları, aynı çevreler tarafından yükseltilmişti. Komünizm geldi mi? Komünizmi bırakınız, bu haklar verilmeseydi huzur gelir miydi? Bugün seçmenin bunu düşünemeyeceği sanılıyor. Düşünecektir. Söyleyeceğiz, tekrar edeceğiz, anlatacağız, herkesi kandırabileceklerini hesaplayanların sandıklarının aksine, herkes anlayacaktır.[8]

İnönü ortanın solunu partiye ve kamuoyuna böyle anlatmaya çalışırken, başka bir isim daha tartışmaya katılacak ve yavaş yavaş ortanın solunu teorize etmeye başlayacaktı. Bu isim CHP'nin genç milletvekili ve 27 Mayıs sonrası kurulan CHP hükümetlerinin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'ti. Ecevit şüphesiz bu çabasında tek başına değildi. Turan Güneş, Haluk Ülman, Deniz Baykal, Besim Üstünel ve Ahmet Yücekök'ten oluşan ve siyasi hasımlarının "Mülkiye Cuntası" olarak adlandırdığı ekip ve Ecevit birlikte hareket ediyorlardı. Ancak içlerinden sadece birisi hareketin lideri konumuna yükselecekti ki o da Bülent Ecevit'ti.

Ecevit "ortanın solu"nu savunmaya başlıyor

İnönü'nün *Milliyet*'te Abdi İpekçi'ye "ortanın solu" röportajını verdiği gün, muhtemelen tesadüf eseri olmayan bir şekilde, Ecevit de *Milliyet*'teki köşesini aynı konuya ayıracak ve "ortanın solu"nun bütün bir macerasına damgasını vuracak olan bakış açısını ilk kez ortaya koyacaktı. O bakış açısı "komünizme karşı ortanın soluna duyulan ihtiyaç"tı ve Ecevit 1965'ten 1980'e kadar mütemadiyen bunu vurgulayacaktı.

Ecevit "TİP'i geliştiren AP'dir" adlı yazısında Adalet Partisi'nin "küçücük bir parti" olan TİP'ten korktuğunu, oysa "TİP'in gelişmesi karşısında duyulan kaygıdan kurtulmanın tek yolu"nun sosyal adalet, kalkınma ve tüm toplumu insanlık onuruna yaraşır bir

8 *Ulus*, 30 Ağustos 1965.

refaha kavuşturmak için çalışmak olduğunu söylüyordu. Batı'da tüm toplumlar bunu yapmıştı ve en muhafazakâr partiler bile bu tedbirlere karşı çıkmamaktaydı. Ecevit alınacak tedbirlerle "aşırı solun engellenmesi" arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyordu:

> Bu tedbirler ve reformlar, teşebbüs özgürlüğünün düşmanı değil, teminatıdır. Çünkü alınacak bu tedbirler ve reformlar çerçevesinde teşebbüs özgürlüğü topluma yararlı olabilir ve kendini benimsetebilir. İngiltere'de, İsveç'te, Norveç'te, Almanya'da, İsrail'de aşırı sol böyle önlenmiş, teşebbüs özgürlüğü böyle yaratılmıştır. Ama bizde, ortanın bu anlamda ve ölçüde solunu bile komünizm sanan ya da kendi maddi çıkarlarına aykırı bulan aşırı kuruntulu veya aşırı menfaatçi bazı çevreler, el ele, kafa kafaya, kasa kasaya verip de ortanın solunda kuvvetleri yıktılar mı, asıl korktukları işte o zaman başlarına gelmektedir. Çünkü o zaman aşırı solu engelleyen baraj da yıkılmış olmaktadır. Çünkü artık bütün özgür Batı dünyasının öğrendiği gibi, aşırı sol ancak aşırı sağın gölgesinde gelişip güçlenir.[9]

Ecevit bu yazının üzerinden çok geçmeden benzer bir şekilde yine *Milliyet*'te "Ortanın Solundakiler" adlı bir yazı yazacak ve şöyle diyecekti:

> Ortanın solunda olmak, insanların sömürülmesini, ezilmesini önleyici, yoksulluğu giderici, gelir dağılımında denge sağlayıcı, kalkınma çabalarının yükünü de, kalkınmanın getirdiklerini de adalet üzerine dağıtıcı bir düzen kurmaya çalışmaktır. Eğer ortanın solu "komünizm" olsaydı, sizler de komünist sayılırdınız. Oysa sizin istediklerinizden pek çoğu komünist ülkelerde yoktur. Komünist ülkelerde sendika özgürlüğü yoktur. Komünist ülkelerde işçilere toplu sözleşme, grev hakları tanınmaz. Komünist ülkelerde köylülerin pek çoğu, kendi işlediği toprağın sahibi değildir. Komünist ülkelerde, vergisi açıklanacak zenginler bulunmaz.[10]

Ecevit bir süre sonra gazete yazılarıyla yetinmeyecek, 1965 seçimlerinde alınan yenilginin faturasının "ortanın solu"na kesilme-

9 *Milliyet*, 29 Temmuz 1965.
10 *Milliyet*, 22 Ağustos 1965.

sine karşı, ortanın solunu savunmaya ve bütünlüklü bir doktrin haline getirmeye çalışacaktı. İnönü ve Ecevit "ortanın solu"na açıklık getirmeye çalışır, kamuoyu ve CHP'liler "ortanın solu" üzerine tartışır, Türk sağı tepkisini "ortanın solu Moskova yolu" diye ortaya koyarken, soldan da "ortanın solu"na dair ilk değerlendirme ve eleştiriler gelmeye başlıyordu.

Yön ve TİP "ortanın solu"na bakıyor

İnönü'nün "ortanın solu" çıkışı dönemin en etkili entelektüellerinden Doğan Avcıoğlu'nda ve dönemin en önemli yayın organlarından *Yön* dergisinde büyük memnuniyet yaratmıştı.[11] Yöncüler bir yandan bu çıkışın önemini vurguluyor öte yandan ise CHP'ye ortanın solu hususunda yeterince cesur olmadığı yönünde eleştiriler yöneltiyor ve daha cesur olma çağrısı yapıyorlardı.

Doğan Avcıoğlu *Yön*'ün 122. sayısındaki başyazısını bu konuya ayırmıştı. Avcıoğlu'nun "Ortanın Solu" adlı yazısı "Türkiye'nin bütün meselelerinin çözümü soldadır" diye başlıyordu. Ancak Türkiye'de sol sözcüğü ve solculuk ötüleştirildiği, şeytanlaştırıldığı için İnönü'nün "ılımlı bir reformculuğu ifade eden" açıklaması bile CHP aleyhine kullanılmıştı. Avcıoğlu ilginç bir akıl yürütmeyle sağın ancak ileri kapitalist ülkelerde mümkün olabileceğini söylüyordu. Çünkü bu ülkelerde kapitalizm kalkınmayı gerçekleştirmişti, az çok iyi bir şekilde işlemekteydi ve sağcılığın başarısı da kapitalizmin başarısıydı. Avcıoğlu şöyle diyordu:

> Batı'da, kapitalizme güvenen ve büyük bir zorunluluk olmadıkça sistemin ıslahından kaçınan bir sağcı akım, hiç değilse şimdilik, bir varlık gösterebilmektedir. Kapitalizmin başarısı sağcılığın başarısıdır. Amerika'da sol akımların önemsiz kalmasında kapitalizmin canlılığını sürdürmesinin payı büyük olsa gerektir. İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde, sosyalist partilerin, kapitalizmi tasfiyeden vazgeçip onun en büyük ıslahatçıları kesilmeleri de, kapitalizmin hâlâ az çok başarılı olabilmesinin sonucudur. Avrupa'da komünist

11 *Yön*'le ilgili olarak bkz. Gökhan Atılgan (2008).

> partiler dahi, ufak ve orta patronları işbirliğine çağırarak, parlamenter düzen içinde sadece büyük tekellere karşı mücadele açma eğilimindedirler. Batı'da sağ ve sol mücadelesinin altında, kapitalizmin başarısı yatmaktadır.[12]

Türkiye'de ise kapitalizm "yüz elli yıldır süren denemeye rağmen" başarılı olamamıştı ve Türkiye hâlâ kapitalist iktisatçıların "az gelişmiş", sosyalist iktisatçıların ise "yarı sömürge" dediği bir durumdaydı. Adalet Partisi'nin "özel teşebbüs ve yabancı sermaye sloganlarına dayanan sağcı politikası" ise "bu yarı sömürge durumunu sürdürmekten başka sonuç vermeyecek"ti. Avcıoğlu'na göre CHP "bu gerçeği bir dereceye kadar anlamış gözükmekte"ydi ve "anlamsız bir orta yolculuk denemesinden sonra, ortanın solu sloganıyla ortaya çıkma ihtiyacını duymuş"tu.

Avcıoğlu yazının devamında, "Türkiye'de ortanın solu nerede başlar" diye soruyordu ve bu soruyu, "Memleketimizin kalkınma yoluna girebilmesinin ilk ve vazgeçilmez şartını, emperyalizmin ve onun yerli temsilcilerinin hegemonyasından kurtulmak teşkil eder. Bu sebeple Türkiye'de ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır denildiği noktada başlarsa bir anlam kazanır" diye yanıtlıyordu.[13] Ancak Avcıoğlu'na göre "CHP ortanın solu anlayışını gereken açıklıkla ortaya koymuş değil"di ve açıklanan "dokümanların her satırında, sola açılma zorunluluğu ile sola açılma korkusunun çatıştığı hissedilmekte"ydi." Ayrıca Avcıoğlu CHP metinlerini yeterince açıklayıcı ve cesur bulmamaktaydı:

> Dokümanları okuyanlar, esas kalkınma yolu kapitalizm imiş, fakat bazı çaresizlikler devletçilik yapmaya zorluyormuş gibi bir intibaa kolayca kapılabilir. Yabancı sermaye, dış ticaret alanlarında da aynı çekingen davranış hâkimdir. Hele bankacılık gibi ekonomik kalkınmamız bakımından hayati bir sektörde program en ufak bir ileri adım getirmemektedir.

12 *Yön*, 30 Temmuz 1965, sayı 122.

13 Türkiye solunun antiemperyalist ve anti-Amerikancı tutumunun 1960'lar CHP'si üzerindeki etkisi için bkz. Yunus Emre (2015).

Yine de tüm bunlara rağmen Avcıoğlu'na göre CHP "ekonomik bağımsızlığı amaç edinmiş emperyalizme karşı bir tutuma, yavaş ve ihtiyatlı adımlarla" yönelmekteydi. Örneğin petrol meselesinde ABD destekli yabancı şirketlere karşı kesin bir tutum alarak devletçiliği benimsemişti ve "dış politikada da uydu durumundan kurtularak bir hareket serbesti sağlamamız için CHP lideri sabırlı bir çaba göstermekte"ydi.

Avcıoğlu yazısını CHP'yi daha cesur olmaya ve yüzünü sola dönmeye çağıran şu satırlarla bitiriyordu:

> Henüz sola açılma zorunluluğu ile sağın ağır baskısının yarattığı endişeler arasında kesin bir tercih yapmamış gibi görünen CHP'nin tereddütlerini bir an önce yenmesi memleketimizin daha fazla zaman kaybetmeden ilerleme yoluna girmesi bakımından önemlidir.

Derginin aynı sayısında bir de "CHP'nin seçim beyannamesi" başlığı altında imzasız bir değerlendirme yapılmıştı. Beyannamede madencilik, enerji ve petrokimya gibi sanayi kollarının "devlet gayreti ile işletilmesi"nden söz edilmişti. Ancak Yöncüler bunun parti programının gerisine düşmek anlamına geldiğine işaret ediyorlardı; çünkü programda "her tarafa çekilebilir" bu muğlak ifadeden farklı olarak, söz konusu sanayi kollarının devlet tarafından işletileceği açıkça belirtilmişti. Oysa CHP'nin önde gelen simalarının katıldığı bir komisyonca hazırlanan doküman "parti programına aykırı bir tutuma girecek kadar devletçilik konusunda çekingen davranmış"tı.

Beyannamenin parti programından daha ileri olduğu konular ise ihracat birlikleri ve kooperatiflerdi. Beyanname, köylü ve çiftçilerin ihracat birlikleri ve tarım kooperatifleri kurmasını ve aynı zamanda tarımsal araç gereçlerini bu birlik ve kooperatifler aracılığıyla almasını öngörmekteydi ve bu hem tarım hem de dış ticaret açısından olumlu bir adımdı. Beyanname, bankacılık ve sigorta alanlarında herhangi bir yenilik getirmiyor, yabancı sermaye meselesinde ise daha sıkı bir denetim öngörülüyor ve ihra-

cata yönelik ve döviz kazandırıcı yabancı sermayeye izin verileceği söyleniyordu.

Yöncüler CHP beyannamesindeki halkçılıkla ilgili maddeleri de olumlu karşılıyor ancak yeterli bulmuyordu. Beyannamede, "halkın irade serbestliğini ekonomik ve sosyal baskılardan korumak" ve "belirli kişi veya zümrelerin ekonomik ve sosyal durumları dolayısıyla imtiyazlara sahip olmasını önlemek" gibi ifadelere yer verilmişti; ancak Yöncülere göre bu sadece "ancak ağalık sisteminin ve kapitalizmin tasfiyesi ile mümkün" olabilirdi. Oysa seçim beyannamesi böylesi bir tutumu dillendirmediği için tam bir halkçılığın gerçekleştirilmesi uzak bir amaç olarak kalmaktaydı.

Yöncülerin beyannamedeki halkçılık yaklaşımına dair eleştirilerinden biri, 1965 yılına gelinmiş olmasına rağmen CHP'nin hâlâ "Türk halkını sınıflara bölünmeyen bir bütün" olarak gördüğünü söylemesiydi. Bu ise hem halkçılığa aykırı hem de bilim dışıydı, çünkü "toplumda sınıfların varlığı ve bu sınıflar arasında menfaat çatışmaları olduğu kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçek"ti ve CHP, "sınıflar arasındaki menfaat çatışmalarının keskinleşmesini önlemek isteyebilir, fakat sınıf yoktur diyemez"di.

Değerlendirme, tıpkı Avcıoğlu'nun yazısında olduğu gibi CHP'yi ortanın solu konusunda daha açık, tutarlı ve cesur olmaya davet eden şu cümlelerle bitiyordu:

> Görüldüğü gibi CHP seçim beyannamesi ön çalışmaları, bu büyük ve tarihi partinin kendine bir çekidüzen verme ihtiyacını duyması bakımından önemli olmakla beraber gerekli açıklığa ve tutarlılığa henüz kavuşmuş değildir. "Ortanın solu" görüşünün daha büyük bir açıklık ve tutarlılık ile ortaya konması kısa vadede bir kazanç sağlamasa, hatta bazı CHP'lilerin düşündüğü gibi oy kaybına yol açsa dahi, uzun vadede Atatürk'ün kurduğu partiye çok şey kazandıracaktır. 1950'den bu yana katıldığı bütün seçimlerde çoğunluğu sağlayamayan CHP, büyük gücünü toplumun sağlam kuvvetlerinin desteğinden almaktadır. Toplumun sağlam kuvvetleri ise ileri yön-

de cesur hamleleri uzun süredir beklemektedirler. CHP en güçlü desteklerini kaybetmek istemiyorsa açık ve tutarlı görüşlerle ortaya çıkmalıdır.

Anlaşılacağı üzere Avcıoğlu ve Yöncüler, CHP'nin ortanın solu açılımını memnuniyetle karşılamış, ancak yetersiz bulmuşlar, CHP'yi bu açılımın devamını getirmeye, daha açık ve cesur bir tutum almaya teşvik edecek bir pozisyonu benimsemişlerdi. TİP ise söz konusu açılımın temel nedeninin TİP'in kitleler nezdinde popülerleşmesi ve CHP'nin tabanından oy çalma potansiyeli olduğunun bilinmesi nedeniyle ortanın soluna karşı daha eleştirel bir tutum alacaktı.[14]

TİP'in yayın organı *Sosyal Adalet*'in 18. sayısında yayınlanan "Türkiye İşçi Partisi ve Seçimler" adlı yazıda ortanın soluna dair bir değerlendirme yapılıyordu. Bu değerlendirmeye göre CHP, "27 Mayıs Anayasası'nın devrimci ve sosyal ruhuna" uzun süre alışamamıştı ve "CHP'nin yayın organları ılımlı sosyal görüşlere bile cephe almış"tı. Partinin Genel Sekreter Yardımcısı Cihat Baban TİP'e karşı ağır yazılar yazmış, "TİP'e karşı yapılan saldırıları CHP cezasız bırakmış"tı. Bunların dışında "İnönü kabineleri toprak reformunu uyutmuş"tu, "plan ve planlama teşkilatı kuşa dönmüş"tü ve CHP "vergi reformunun yerine bir mali gericilik hareketinin bayrağı olmuş"tu.

TİP'e göre tüm bu gelişmeler aydınları CHP'den uzaklaştırmıştı ve şimdi CHP, "seçimlere girerken aydınların reform isteklerini dile getirip eski kuvvetlerini kazanmak istemekte"ydi, ortanın solu açıklaması da bunun için yapılmıştı. Ancak CHP ortanın solunda olduğunu söylemesine rağmen "toprak, vergi, dış ticaret ve yabancı sermaye konularında" herhangi bir şey vaat etmemekteydi. Değerlendirmede CHP'nin ortanın soluna dair açıklamalarıyla gösterdiği adaylar arasındaki hem sınıfsal hem düşünsel çelişkiye dikkat çekilerek şöyle deniliyordu:

14 TİP'le ilgili olarak bkz. (Aren, 1990 ve Şener, 2010.)

> Harf sırasıyla başlarsak, Adana'nın liste başında, "sol" lafının açıkça karşısına çıkan Kasım Gülek var. Diğer bir toprak ağası, Ahmet Karamüftüoğlu listede üçüncü sırayı almış. Burdur listesinin başında Fethi Çelikbaş varken CHP petrolde milli tezi savunacağına nasıl güven verebilir? İhsan Kabadayı Konya, Kemal Beyazıt Maraş, Celal Sungur Yozgat, Ruhi Soyer Niğde listelerinin başköşelerine kurulmuşken, CHP hangi ilericiliğin sorumlusu olacak? CHP'de milletvekili maaş zamlarına açıkça karşı koyan Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen, solcu diye kendini tanıtan Fakih Özlen, Ahmet Sırrı Hocaoğlu açıktan açığa harcanmışlardır. İlericiliğin sözünden bu kadar ürken, namuslu bir Meclis Başkanı'nın dürüstlüğünü cezalandıran bir partiden toprak reformu, kilit ekonomi kesimlerinin zararsız hale getirilmesini beklemek hayal olur.[15]

Değerlendirme, ortanın solunun CHP'nin içinden süzülüp gelmediğine, bu yüzden de bizzat CHP'lilerin eleştirisine uğradığına işaret etmekte ve CHP'nin bünyesinin gerici, sloganlarının ise ilerici olduğunu söylemekteydi. Bu haliyle CHP bazı efsanelerde anlatılan "vücudu ve başı ayrı" yaratıklara benzemekteydi ve "böyle bir yaratığın ilgi çekse de güven vermesi şüpheli"ydi.

Derginin aynı sayısında Burhan Cahit Ünal imzasıyla yayınlanan "10 Ekim Seçimleri" başlıklı yazıda ise, CHP çok daha sert bir şekilde eleştirilmekteydi. Ünal yazısında CHP'den "kendi koynunda büyüttüğü işbirlikçi özel sektörün ve dış ortaklarının hiddet ve kini önünde, yarattığı canavarı zapt edemeyen sihirbaz gibi telaş ve dehşet içinde" diye söz ediyordu. Ünal'a göre "bir yandan uyanan halk kütlelerinden ürken, diğer yandan sinesinden çıkan işbirlikçi sınıfı zapt edemeyen" CHP, AP'nin karşısına "sol" sloganıyla çıkmak zorunda kalmış ve böylece aslını inkâr etmişti. CHP'nin geleneksel toprak ağalığına ve ticari sermayeye dayanan bir parti olduğunu söyleyen Ünal, "Halktan ve emekten gelmeyenler Türkiye İşçi Partisi'nin solculuğa kazandırdığı prestije nasıl ortak olabilirler" diyor ve ekliyordu: "Ağanın toprağını,

15 *Sosyal Adalet*, Eylül 1965, sayı: 18.

parasız olarak işleyen köylüye vereceğim demeden, yabancı sermayeyi millileştireceğim demeden 'ortanın solundayım' diyene kim kulak asar?"

Ünal CHP'nin devletçilik anlayışının "içinde bulunduğumuz kapitalist düzenin eksiklerini tamamlayan bir alet" olduğunu, "temsil ettiği sınıfların çıkarları için giriştiği bu ılımlı denemeler sebebiyle" seçimlerde TİP'in CHP lehine herhangi bir fedakârlıkta bulunmasının söz konusu olamayacağını söylüyordu. Ünal, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu "yarı-sömürge" halinin gerisinde CHP'nin izlediği politikalar olduğunu belirttikten sonra bu durumu değiştirebilecek tek partinin TİP olduğunu belirtiyordu:

> Bugün bu bozuk düzeni değiştirmeden, yabancı sermayeyi millileştirmeden, onun iç desteği işbirlikçi sermayeyi kamulaştırmadan ve toprak ağalığını tasfiye etmeden Türkiye yarı sömürgelikten nasıl kurtulur? Bu şartlarda bu savaşı kim yapacak? Programıyla ve bu program etrafında birleşmiş teşkilatıyla Türkiye İşçi Partisi'nden başka yabancı sermayeyi, işbirlikçi ortaklarını ve toprak ağalığını iktisaden tasfiye etmeyi öngören başka bir parti var mı? Türkiye'de antiemperyalist savaş Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla başlamıştır ve Türkiye İşçi Partisi'nin öncülüğü altında devam etmektedir. Ancak Türkiye İşçi Partisi güçlendikçe bu savaş kızışacak ve belki o zaman CHP'den bu savaşa katılmalar olacaktır.

Zaman, ortanın soluyla ilgili olarak *Yön*'ün sonradan değişecek olan ama başlangıçtaki iyimserliğine karşı TİP'in eleştirel bakışının doğru olduğunu gösterecekti. Çünkü ortanın solu düzen değişikliği vaadine rağmen düzenle cepheden bir karşı karşıya gelişe girişmeyecek ve son yıllarına doğru da düzenle uzlaşma arayan bir pozisyona ve hatta düzenin bekçiliğine yönelecekti.

Burada geçerken ortanın soluyla ilgili olarak biraz daha geç bir tarihte, 1968'de yapılan bir değerlendirmeye de yer vermemiz gerekiyor. Çünkü o değerlendirmenin Türkiye düşünsel yaşamında yazarının murat ettiğinin ötesine uzanan ve bugünlere kadar gelen bir yeri bulunuyor.

TİP üyesi akademisyen İdris Küçükömer CHP'nin 18 Ekim 1968 tarihli 19. Kurultayı'ndan önceki dört gün boyunca dönemin *Akşam* gazetesinde "Türkiye nereye gidiyor" başlıklı bir yazı dizisi yayınlamış, bu yazılar kısa süre sonra Fikir Kulüpleri Federasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği ve İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin ortak yayını olarak bir kitapçık haline getirilerek yayınlanmıştı. Küçükömer bu kitapçığı genişleterek bir kitap haline getirecek ve çalışmasını 1969'da *Düzenin Yabancılaşması* adıyla yayınlayacaktı. (Uslu&Atılgan, 2019: 334)

Kitap bir ortanın solu eleştirisiydi, ama bunu Osmanlı-Türkiye modernleşme süreci üzerinden ve tarihsel referanslarla, dahası yeni birtakım tezler ileri sürerek yapıyordu. Burada ayrıntılı bir şekilde üzerinde durmayacağımız kitabın temel meselesi CHP'nin neden solcu olamayacağını göstermekti. Küçükömer, "Türkiye'de sol sağdır, sağ da soldur" diye özetleyebileceğimiz bir tezi öne sürüyor ve "Batıcı-bürokratik geleneği temsil eden" İttihat ve Terakki'den CHP'ye uzanan çizginin "sağ"da, "Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu İslam'a halk cephesine dayanan" ve Prens Sabahattin'den Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne oradan da DP ve AP'ye uzanan çizginin "sol"da olduğunu iddia ediyordu (Küçükömer, 1989: 79). Küçükömer İnönü ve CHP yönetiminden de "son Osmanlı paşaları" diye söz ediyor ve herhangi bir şekilde solcu olamayacaklarını söylüyordu. Küçükömer'in "murat ettiği şey" bir TİP üyesi sosyalist olarak güncelliğe müdahale etmek ve CHP'nin neden solcu olamayacağını göstermekti. Ancak daha sonraları, özellikle 12 Eylül sonrası, sivil toplumculuğun yükselişe geçtiği yıllarda, Küçükömer'in tezleri hem liberal sol hem de sağ tarafından sosyalist sola karşı bir saldırı aracı olarak kullanılacak, solun "devletçiliği-vesayetçiliği-bürokratik karakteri" iddiaları ilhamını bu tezlerden alacaktı. Küçükömer, o çok bilinen tabirle "çubuğu bükmek" istemiş, ancak o çubuk kırılmıştı.

10 Ekim seçimlerine gidiliyor

Landau'nun "ideolojik çatışma ilk kez önemli bir etmen ve toplumsal reformlar ilk kez anlamlı bir sorun olarak ortaya çıkmıştı" şeklinde değerlendirdiği (1979: 372) 10 Ekim 1965 seçimlerine gidilirken, CHP'nin ortanın solu söyleminin temel argümanlarından birini, grev ve toplu sözleşme hakkının CHP tarafından tanınmış olması ve bu hakların daha da geliştirileceği vaadi oluşturuyordu. Siyasal haklar 27 Mayıs Anayasası'yla tesis edilmişti ve şimdi sıra kalkınma ve planlama esası üzerine kurulu, devletçi, sosyal adaleti gözeten bir iktisadi düzen inşa etmeye gelmişti. Kime yazıldığı tespit edilemeyen ama bir sendikacıya yazıldığı tahmin edilebilecek 20 Eylül 1965 tarihli mektupta İnönü, "zamanın ruhu"nu ve CHP'nin yönelimini ortaya koyacak bir şekilde şöyle diyordu:

> Aziz dostum,
>
> Memleketimizdeki çalışma hayatının sosyal adalete uygun olarak düzenlenmesi ve emek sahibi vatandaşın mağdur olmaması için Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllardan beri gösterdiği çabayı bilirsiniz. Çalışma Bakanlığı'nı, işçi sigortalarını biz kurduk. Bugün işçinin güven içinde memlekete hizmet edebilmesini sağlayan bütün kanunların hazırlayıcısı bütün hakların öncüsü ve savunucusu, Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Başta toplu sözleşme ve grev hakkı olmak üzere işçilere verdiğimiz bütün sözleri tuttuk.
>
> (...)
>
> Artık herkes biliyor ki, Cumhuriyet Halk Partisi çalışan, alın teri döken dürüst vatandaşların yanındadır. Az gelişmiş bir memleket olan Türkiye'de dar gelirli büyük topluluklara refah temin etmeği kendisine görev edinmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi işçi kardeşlerimiz tarafından ne kadar desteklenirse bu asil görevi o nispette yerine getirebilecektir.
>
> Önümüzdeki 10 Ekim seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermek demek, ileri ve reformcu fikirlerin zafere ulaşmasını temin etmek demektir. (Turan, 2004: 114)

İnönü seçim kampanyası boyunca, seçim mitinglerinde ve radyo konuşmalarında kalkınmacılığı, planlı ekonomiyi, devletçiliği sık sık vurgulasa da, doğrudan ortanın sol tabirini kullanmaktan kaçındı, söyleminin merkezine bunu yerleştirmedi. Ortanın solu dediğinde de çoğu kez savunmacı bir pozisyonda kalmayı ve CHP'ye yönelik komünistlik ithamlarına karşı ortanın solunun komünizmden farkını ve komünizm karşısındaki engelleyici işlevini öne çıkarmayı tercih etti.

Örneğin seçimlerle ilgili olarak İnönü tarafından muhtarlara gönderilen mektupta şöyle deniyordu:

> Cumhuriyet Halk Partisi hakkında çok fena iftiralar kulağınıza kadar gelmiş olmalıdır. Bizim için komünist, dinsiz diyorlar; bu iftiralar kardeşi kardeşe düşman etmekten, vatandaşları birbirinin karşısına dikmekten ve bize düşman olanlara fırsat vermekten başka bir işe yaramaz. Cumhuriyet Halk Partisi, her şeyden evvel yurtta kardeşliğin gelişmesini istemektedir, bunu bir kere hatırdan çıkarmayınız! (Turan, 2004: 115)

İnönü radyoda yaptığı seçim konuşmasında ise hem kalkınma ve sosyal adalete hem de "hürriyet"e vurgu yapacak, komünist olmadıklarını "insanlara ekmek verip hürriyetlerini almayacağız" diyerek şöyle anlatacaktı:

> Sevgili vatandaşlarım,
>
> Eğer bugün hürriyet içinde kalkınma prensibini herkese kabul ettirebildikse, bunun sebebi, sosyal adalet ilkelerini samimiyetle uygulamış olmamızdır.
>
> Eğer biz, pahalılığı sıhhat alameti ilan edip, mahallelerde tekrar milyoner üretmeye kalkışsaydık, sokaklarda yalınayak gösteri yapan kitleler kaybolmaz, çoğalırdı.
>
> 1961'de işçilerimiz için vaat ettiğimiz hakları, Toplu Sözleşme ve Grev haklarını en kısa zamanda, bir tek kimsenin burnu kanamadan gerçekleştirdik. İşte CHP budur vatandaşlarım!
>
> CHP'nin, özü ile sözü birdir.

> Biz, 1965 seçimlerine şu samimi inançlarla giriyoruz. CHP insanlara ekmek vermek için hürriyetlerini ellerinden alan rejimleri reddeder. Aynı şekilde ekmekten yoksun insanlara biçimsel hürriyetler tanımanın yetersizliğine inanır.[16]

Yine radyoda yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin iktisadi meselelerinin çözülmesi için ortanın soluna ihtiyaç duyulduğunu ve Avrupa'nın kalkınmasının gerisinde ortanın solunun olduğunu söyledikten sonra, ortanın solunun "komünizmin panzehri" olduğunu eklemeyi ihmal etmiyordu:

> O ortanın solu ki, bütün Batı memleketleri, demokratik ülkeler, harbin sonunda ortanın solunu tutmakla inanılmaz kalkınmalarını gerçekleştirmişlerdir. Almanya'yı, Fransa'yı, İtalya'yı o günler, ayrıca komünizm tehlikesi tehdit ediyordu. Komünizm bu memleketlerin kapısındaydı ve o memleketlerin halkına "hele oyunuzu bir bize verin, biz sizi bir kaldıralım ki, görün" diyordu ve bu ses derin yankılar uyandırıyordu. Fakat halk bu memleketlerin her birinde oyunu ortanın soluna verdi ve ortanın solundaki yolundan bu memleketler kalkındı, bu memleketlerden komünizm tehlikesi kalktı.

Toprak reformunun, grev hakkının ve toplu sözleşmenin komünistlikle ilgisi olmadığını ve ancak ortanın solunun "aşırı cereyanlar"ı durdurabileceğini ise aynı konuşmada şöyle anlatıyordu:

> Komünistlikte toprak sahipliği var mıdır ki toprak reformu komünistlik olsun? Komünistlikte grev hakkı, toplu sözleşme var mıdır ki, CHP'nin işçi için yaptıkları komünistlik sayılsın? Komünistlikte herkes devletin gösterdiğini yapmaya mecburdur. Bunun gibi, faşistlikte de kimsenin hak iddiasına kalkışması mümkün değildir. Hürriyet içinde çalışma emniyeti aileleri geçindirebilecek toprak parçasına sahip olmak ancak demokratik rejimde, sosyal adaletle, yani ortanın solundaki politikayla kabildir. (...) Vatandaşa gelecek için ümit vermeyen, sosyal ihtiyaçları düşünmeyen bir idarenin huzuru sağlaması imkânı yoktur. Böyle bir toplumda en sağdan ve en

16 *Ulus*, 26 Eylül 1965.

> soldan bütün aşırı cereyanlar nihayet topluma hâkim olur. İlerleyen bir dünyada akıllı hükûmetler bu korkunç endişeyi bertaraf etmek için ortanın solunu seçmişlerdir.
>
> Selamet, ilerleme, huzur ve komünizme dur deme ancak bu yolda, sosyal ıslahat yolunda, yani ortanın solunda mümkündür. Bunun aleyhinde bulunanlar ya ciddiyetten uzaktırlar, ya samimiyetten.[17]

İnönü'nün bizzat kendisinin ortaya attığı ortanın soluna karşı, "komünist derler" korkusuyla mesafeli duruşu ve savunmacı tutumu, CHP'nin 10 Ekim seçimlerindeki genel tutumuna da yansıyacak, ortanın solu seçim bildirgesinde de seçim çalışmalarında da sarih ve altı doldurulmuş bir şekilde kullanılamayacak, bazı partililer ise daha en baştan ortanın soluna karşı bir pozisyon alacaklar, bu ikircikli tutum da seçim sonuçları üzerinde doğrudan etkide bulunacaktı.

1965 Seçim Bildirgesi açıklanıyor

CHP 1965 seçimlerinin öncesinde ortanın solunun değilse de kalkınmacılığın ve sosyal adaletin damgasını vurduğu bir seçim bildirgesi yayınladı. Bildirgede özellikle Altı Ok'un iki ilkesi, yani devletçilik ve halkçılık öne çıkarılıyor, bu iki ilkenin kalkınmayı ve sosyal adaleti tesis için olmazsa olmaz olduğu söyleniyordu. Bundan hemen önce ise 27 Mayıs'la ve CHP hükümetleriyle birlikte demokratik bir rejimin nasıl tesis edildiği ve temel hak ve hürriyetlerin nasıl anayasal ve yasal teminat altına alındığı anlatılıyordu. Hem 1960'lar Türkiye'sinin temel meseleleri hem de CHP'nin 60'ların başından itibaren girdiği yönelim ve yaşadığı ideolojik dönüşüm belgeye yansımış durumdaydı.

Demokratik rejimin tesisi ve CHP

Bildirge, 27 Mayıs darbesinin ve 1961 Anayasası'nın yarattığı siyasal ortamın tasviriyle başlıyordu. Bildirgeye göre "artık mem-

17 *Ulus*, 10 Eylül 1965.

leketimizde, siyasal rejim konusunun tartışıldığı dönem çok geride kalmış"tı, çünkü yeni anayasa "27 Mayıs 1960 devriminin amacı olan teminatlı demokratik rejimin temel ilke ve kurumlarını eksiksiz olarak" ortaya koymuş ve "bu temel ilke ve kurumlar, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra CHP'nin iktidarda bulunduğu dönemde tam olarak yerleşmiş, kurulmuş ve işlemeye başlamış"tı". (CHP, 1965:3)[18]

Bildirgeye göre artık Türkiye'de kanunların anayasaya uygun olup olmaması siyasi bir mesele olmaktan çıkmış durumdaydı, çünkü "Anayasa Mahkemesi 1962 Nisan'ında kurulmuş ve çalışmalarına başlamış"tı. Artık yargı organları tam bağımsız bir şekilde işlemekteydi, çünkü Yüksek Hâkimler Kurulu, yine Anayasa Mahkemesi ile aynı tarihlerde kurulmuştu ve çalışıyordu. Üniversitenin ve TRT'nin özerkliğini tesis eden kanunlar çıkarılmış durumdaydı. 1963 Şubat'ında yeni "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Kanunu" yayınlanmış ve bu kanunla toplantı ve gösteri hürriyeti yasal güvence altına alınmıştı. Ayrıca "ispat hakkı" da dâhil olmak üzere basın hürriyeti tesis edilmişti. (s.3-4)

Bildirgenin böyle başlamasının nedeni, CHP'nin 27 Mayıs öncesi öncelikleriyle 27 Mayıs sonrası öncelikleri arasındaki farkı ortaya koyabilmekti. Buna göre CHP'nin 27 Mayıs öncesi temel hedefi demokrasiyi tesis etmekti; 27 Mayıs Anayasası'yla ve sonrasındaki CHP hükümetlerinde yapılan kanuni düzenlemelerle birlikte bu hedefe ulaşılmış ve şimdi sıra kalkınmaya gelmişti.

Sıra kalkınmada

Bildirge 1960'lar Türkiye'sinde hem yönetenler hem yönetilenler açısından bir paradigma değişimi yaşandığını ve kalkınma ve sosyal adaletin toplumun temel meselesi haline geldiğini söylüyordu. Yöneticiler Türkiye'nin "kısa zamanda nasıl kalkınacağı ve Batı'nın

18 Bildirge, "Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi" adıyla 1965 yılında Ankara Rüzgârlı Matbaa'da basılmıştır. Bundan sonra bildirgeye yapılan atıflarda sadece sayfa numarası verilecektir.

ileri memleketleriyle aramızdaki uçurumun nasıl kapanacağı" üzerine düşünmeye başlamış, halk ise siyasal ve ekonomik karar alma süreçlerine katılmak ve "milli servet ve gelirden daha adaletli bir pay almak hususlarında çok hızlı bir bilinçleşme" içerisine girmiş durumdaydı. (s. 7)

Bildirgeye göre, 1961 Anayasası "kurduğu demokratik rejime, aynı zamanda iktisadi, sosyal ve kültürel bir öz vermiş"ti ve hem az gelişmişliğin yenilmesi ve hızlı bir kalkınmanın sağlanması hem de insan hak ve hürriyetlerinin gerçek olarak yaşamaya devam edebilmesi için kamunun ve özel kesimin "yan yana ve uyumlu olarak çalışacağı bir karma ekonomi" öngörmüştü. Ayrıca yeni anayasada planlı bir ekonomiye yer verilmişti ve anayasa, "bütün sosyal hakların gerçekleştiği ve sosyal adalet ilkesinin her alanda uygulandığı bir düzen amacına ulaşmak için bütün imkânları kullanmak ve gerekli tedbirleri almakla devleti görevlendirmiş"ti". (s. 7)

Dolayısıyla CHP'ye göre 27 Mayıs Anayasası ve öngördüğü rejim, sadece demokratik ilke ve kurumları, temel hak ve hürriyetleri değil, aynı zamanda kalkınmayı, planlamayı, sosyal adaleti ve sosyal hakları da temel birer hedef olarak belirlemiş, anayasal düzenin içerisine yerleştirmiş, tüm bunları sağlamak için de devletçi bir ekonomik düzen öngörmüştü. CHP bu vurguyla izleyeceği ekonomi politikalarının kaynağı olarak anayasayı gösteriyor, bu politikaları izlemenin anayasal düzenin gereklerini yerine getirmek anlamına geldiğini söylüyor ve böylece bu politikaların meşruiyetini anayasal bir zemine oturtmuş oluyordu.

Seçimin tarafları

Bildirgeye göre 1965 seçimleri 27 Mayıs Anayasası'nın öngördüğü iktisadi ve toplumsal düzenin nasıl hayata geçirileceğine dair yapılacak olan tartışmanın ilk safhasıydı ve bu tartışmada üç taraf bulunmaktaydı.

Taraflardan biri, doğrudan isim zikredilmese de özel olarak Adalet Partisi, genel olarak "Türk sağı"ydı. Bunlar, halkın çıkar-

larını değil, "belirli zümrelerin yerleşmiş çıkarlarının devamını sağlamak isteyenler"di ve bu zümrelerin saltanatının devam etmesini "halkın gerçekleri anlamamasında" ve halkı "aklın ve bilimin ışığından yoksun tutmakta" görmekteydiler. Türk sağı, "gerçek yararlarını halka unutturmak için" öteden beri dini sömürmüş, bu sömürünün etkisini yitirmesi üzerine ise "komünizm konusunu sömürmeye" başlamıştı. Üstelik bunu yaparken "gerçek bir antikomünist" olan CHP'yi komünistlikle itham ediyordu:

> Bunlar, Türkiye'de komünist partisini yasaklamış ve 1945'lerde milletlerarası komünizmin saldırganlığı karşısında Türk Milletinin direnişini en açık ve en kudretli şekilde temsil ederek bütün Hür Dünyayı aşırı sol totaliterciliğine karşı uyandırmak görevini başarmış olan CHP'ye bu konuda dil uzatarak halkı aldatabileceklerini sananlardır. (...) Bunlar, memleketimizde komünizmin ve başka her türlü totaliterciliğin tohumunu atmak için fırsat kollayanlara cesaret verenler, aşırı sol ya da aşırı sağ diktacılığına ortam hazırlayanlardır. (s. 8-9)

Diğer tarafta ise yine isim zikredilmemekle birlikte sosyalistler vardı. Özel olarak kastedilen ise *Yön* dergisi çevresi ile TİP'ti. Bunlar, "memleketin ancak zor metotlarıyla kalkındırılabileceğini" sanmakta ve "bu amaçla insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik rejimi kaldırmak" istemekteydiler. Bu çevrelerden ilki, yani Yöncüler için "gerici ve tutucu siyasal kuvvetlerin iktisadi ve sosyal reformlar karşısındaki akıl dışı direnişinden ötürü sabırsızlığa kapılanlar" deniliyordu. TİP kastedilerek ise, "bunların başka bir kısmı da geri toplumsal yapıların yarattığı sosyal adaletsizlikten yararlanarak, bazı Batı ülkelerinin 19. yüzyılda geçirdiklerine benzer, milli birliği zedeleyici bir sınıf kavgası yaratıp aşırı solda bir totaliter düzene ulaşmayı düşünenlerdir" ifadesi kullanılıyordu. (s. 9)

İşte "biri gerici veya tutucu, öteki diktacı bu iki eğilimin de karşısında" üçüncü bir taraf daha vardı ki o da CHP'ydi ve CHP "memleketin hürriyet içinde hızla kalkındırılabileceğine, sosyal

adalete erişilebileceğine ve bu amaçla gerekli reformların gerçekleştirilebileceğine inanan sağduyu sahipleri"nin siyasi temsilcisiydi. CHP "Türk halkının insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik rejim içerisinde hızla kalkınabileceğine" inanmaktaydı. (s. 9) Dolayısıyla CHP, seçimlere hem AP ve sağ karşıtlığıyla hem de TİP ve sol karşıtlığıyla giriyor, AP'ye ve sağa karşı kalkınmaya dayalı bir planlı ekonomi anlayışını ve sosyal adaleti, TİP ve sola karşı ise burjuva demokrasisini savunuyordu.

Bildirge, CHP'nin kalkınmayı ve sosyal adaleti demokrasi içerisinde nasıl gerçekleştireceği sorusuna Altı Ok'un ekonomiyle doğrudan ilgili olan ikisine, devletçilik ve halkçılığa atıfla yanıt veriyor ve bu ikisinin ne anlama geldiğini ayrıntılı bir şekilde anlatıyordu.

Devletçilik

Bildirgede CHP'nin devletçiliğinin "herhangi bir dogmadan, donmuş ve kalıplaşmış nazariyelerden değil, yurdumuzun gerçeklerinden ilham alan canlı bir ilke" olduğu söylenmekteydi. CHP'nin devletçiliği, Atatürk'ün de belirttiği üzere "Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğan ve Türkiye'ye özgü bir devletçilik"ti, dolayısıyla Sovyet tipi bir devletçilikle ve sosyalizmle herhangi bir ilişkisi bulunmamaktaydı. Bu devletçiliğin "Türkiye'yi iktisadi bakımdan en hızlı şekilde kalkındırmak" ve "kalkınmayı sosyal adalet ve sosyal güvenlikle birlikte gerçekleştirmek" şeklinde iki temel hedefi vardı (s. 11-12). Ancak bu ilke "demokratik hürriyetler düzeni içinde uygulanan bir ilke"ydi, yani sosyalist bir karakter taşımamaktaydı. CHP "demokratik rejimi, insan hak ve hürriyetlerini ve hukuk devletini reddeden, iktisadi kalkınmanın ancak diktacı ve ihtilalci usullerle gerçekleşebileceğini ileri süren bütün dogmatik görüşlerin" yani sosyalizmin karşısındaydı. Hızlı gelişme için devletin ekonomide geniş bir alanda faaliyet göstermesi şarttı, ama "bütün üretim araçlarının toptan devletleştirildiği bir ülkede hürriyetin ve demokrasinin barınabileceğini sanmak da o kadar hatalı"ydı. Tam da bu nedenle; bildirgede CHP'nin devletçiliğinin "modası geçmiş

liberalizmden olduğu kadar, hürriyeti yok edici kolektivizm heveslerinden de" uzak bir devletçilik olduğu söyleniyordu. (s. 12-13)

Bildirgede, "Türkiye, tok esirlerin veya aç hürlerin diyarı değil, hür ve tok insanların diyarı olmalıdır" deniliyor ve "siyasi bakımdan olduğu kadar iktisadi bakımdan da bağımsız" Türkiye'nin üç esas üzerine kurulacağı belirtiliyordu. Bu üç esas ise şöyle sıralanmıştı:

a) İnsan haklarına ve hürriyetlere saygılı demokratik hukuk devleti;
b) Planlı ekonomi düzeni içinde, mümkün olan en büyük hızla iktisadi kalkınmamızın gerçekleştirilmesi;
c) Nimet ve külfetlerin dağılışında adaletin sağlanması ve sosyal güvenlik tedbirleri sayesinde her yurttaşın geleceğe güvenle bakması. (s. 13)

Bu üç esas, aslında "üçüncü yolculuk" iddiasını temellendirmek için ortaya atılmıştı. CHP devletin ekonomiye geniş ve etkili bir şekilde müdahalesini benimseyerek kapitalizmi değil ama iktisadi liberalizmi, siyasal liberalizmin dilini kullanarak dile getirdiği "insan haklarına ve hürriyetlerine saygılı demokratik hukuk devleti" söylemiyle de sosyalizmi reddediyordu. Nitekim devamında gelen satırlarda şöyle deniliyordu:

> Biz inanıyoruz ki, iktisadi kalkınma, çalışanların sömürülmesi ve büyük halk kütlelerinin sefalete sürüklenmesi pahasına erişilecek bir hedef değildir. İktisadi kalkınma, şiddet ve baskı rejimi ile diktacı usullerle gerçekleştirilecek bir ülkü de değildir. İnsanlara ekmek vermek için hürriyetlerini ellerinden alan rejimleri reddediyoruz. Aynı şekilde, ekmekten yoksun insanlara, biçimsel hürriyetler tanımanın yetersizliğine inanıyoruz. Türkiye'yi hür, tok ve yarınından emin insanların yaşadığı mutlu bir ülke haline getirmek değişmez amacımızdır. (s. 13)

Bildirgede Türkiye'nin sanayi alanında yaşadığı ilerlemenin devletçilik sayesinde mümkün olduğu belirtiliyor, kilit sektörlerde devletin oynadığı rolün öneminden bahsediliyor ve özel teşebbüs-

lerin yetersizliği vurgulanıyor, plana dayalı ve devletçi bir ekonomi modelinin özel teşebbüsün aleyhine olmayacağı, bilakis onu geliştirip güçlendireceği belirtiliyordu. (s. 15)

Bildirgede, devletçiliğin bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının hızlı bir şekilde kapanması için de bir zorunluluk olduğu söyleniyor, ayrıca nüfus artışının beraberinde getirdiği istihdam sorununu ancak devletçiliğin çözebileceği belirtiliyordu. Devletçiliğin Türkiye'deki sermaye birikim sürecine katkısı ise şöyle anlatılıyordu:

> Dogmatik olmayan CHP devletçiliği, devletin öncülük ettiği dokuma, çimento, gıda maddeleri, inşaat malzemesi, deri ve kundura sanayii gibi geniş alanlarda, tamamıyla veya kısmen özel sermayeye dayanan teşebbüslerin devlet işletmelerine paralel olarak gelişmesine yardımcı olmuştur. Gerek programımız, gerek iktidarımız zamanında hazırlanıp yürürlüğe konan kalkınma planımız, devlet elinde olması öngörülen kilit sanayi kollarının dışında özel teşebbüsün geliştirilmesine önem vermiştir. (s. 19)

Bildirgede yine üçüncü yolculuk iddiasıyla "meselelere 19. yüzyılın kalıplaşmış nazariyeleri açısından bakanlar, yirminci yüzyılın önemli bir gerçeğini görmezler" denilerek liberalizm ve sosyalizm eleştiriliyor, "milletin iktisadi kaderini özel teşebbüslerin kâr kaygısı ile yapacakları faaliyetlere terk etmek isteyenler"in de "özel teşebbüsü tamamıyla ret ve inkâr eden, devleti tek işveren haline getirmek isteyen, bütün üretim araçlarını devletleştirerek –özel teşebbüsle birlikte– hürriyet düzenini de yok etmeyi iktisadi kalkınmanın tek yolu sanan kolektivist dogmacılar"ın da yanıldıkları söyleniyordu (s. 20). Günümüz dünyasında "sadece kâr mekanizması ile işleyen, her türlü sosyal görüşten ve plan disiplininden uzak, dar bir kapitalizm" ile "bütün üretim araçlarının kamulaştırılmasını şart sayan, dogmacı ve ihtilalci görüşler arasında" tercih yapmak gibi bir zorunluluk yoktu ve "iktisadi kalkınma, sosyal adalet ve sosyal güvenlik, demokratik hürriyetler gibi hiçbiri ötekine feda edilemeyecek hedeflere" aynı anda

ulaşmak mümkündü. Bu ise ancak devlet müdahaleciliği ile özel teşebbüsün birlikte ve ahenk içerisinde hareket etmesiyle söz konusu olabilecekti. (s. 21)

Bildirgede ortanın solunun sonradan ısrarla vurgulayacağı bir şekilde, ancak devletin ekonomiye sosyal adaleti sağlayıcı bir şekilde müdahalesiyle komünist akımların önünün kesilebileceği, buna karşı çıkanların ise bu akımlara hizmet etmiş olacağı şu cümlelerle anlatılıyordu:

> Devletin iktisadi hayata karışmasını, plan yapmasını, sosyal adalet tedbirleri almasını, vergi adaleti sağlamasını, gerekli teşebbüslere girişmesini istemeyen; buna karşılık kendisinden beklenen teşebbüs ruhunu göstermeyen, iktisadi ve sosyal sorumluluğunu kavramayan zihniyet, Türkiye'de dogmacı ve ihtilalci usullerin itibar kazanmasına, bu usulleri savunanlar kadar hizmet etmiş olur. (s. 23-24)

Bildirgede devletçilik üzerinde bu şekilde durulduktan sonra halkçılığa geçiliyor, ancak halkçılığa bildirgede devletçilik kadar yer verilmiyordu. Devletçiliğe ayrılan kısım yaklaşık yirmi beş sayfa iken halkçılık yaklaşık dört sayfadan ibaretti. Yine de bu dört sayfada CHP'nin 1960'lar Türkiye'sinde halkçılığa nasıl baktığını ve bunun 1930'lardaki bakıştan farkını görmek mümkündü.

Halkçılık

Bildirgeye göre CHP "halkın, geniş halk topluluklarının yararını, başka bütün düşünce ve çıkarların üstünde" tutmaktaydı ve "her şey devlet için" görüşünü de, "her şey fertler için" görüşünü de benimsememekteydi. Bildirgede birey-halk-devlet ilişkisi şöyle anlatılıyordu:

> Devletin hizmetleri ve ekonomik kalkınma çabaları, halkın mutluluğuna ve refahına ve herkesin kişiliğinin eşit imkân ve şartlar içinde gelişebilmesi ülküsüne yönelmelidir. Devlet, fertlerin iktisadi faaliyetlerinin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini sağlar. (s. 29)

Bunun için en uygun rejimin demokrasi olduğunu söyleyen bildirgede, sosyal yönü hayli gelişkin bir demokratik rejim tarif ediliyor ve bunun için CHP iktidarında halkın ekonomik baskılardan kurtulacağı, kişi ve zümrelerin imtiyazlarına son verileceği, çalışanların çalışma sürecindeki karar alma mekanizmalarına katılacağı, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı ve bölgelerarası dengesizliklerin ortadan kaldırılacağı söyleniyordu. (s.30)

Bildirgeye göre CHP sınıf ayrılıklarına dayalı bir toplum düzenini "toplum huzuruna ve insanlık onuruna aykırı" saymaktaydı ve "Türk halkını sınıf duvarlarıyla bölünmeyen bir bütün" olarak görmekteydi, bu yüzden de "sınıflaşma"yı engellemek için gerekenleri yapacaktı. Bir yandan "Türk halkını sınıf duvarlarıyla bölünmeyen bir bütün" olarak görürken, diğer yandan mevcut sınıflaşmanın farkındalığıyla, "sınıflaşmayı engellemek" adı altında birtakım önlemlere başvurulacağını söyleme çelişkisi, kuruluşundan ortanın solunun temel doktrin olarak benimseneceği 1965 sonrasına kadar CHP'nin sınıf meselesine bakışını gösteriyordu. CHP'yi kuranlar da sonraki yöneticileri de diğer toplumlar gibi Türkiye'nin de sınıflı bir toplum olduğunu biliyor, ama öyle değilmiş gibi davranıyorlardı. 1965 sonrasında sınıfların varlığının kabul edilmesi anlamında bir "kopuş" yaşanacak, sınıf çelişkilerini yumuşatma iddiası ise devam edecekti.

1965 seçim bildirgesi, henüz ortanın solunun partinin resmî doktrini haline gelmediği bir konjonktürde yazılmış olmasına rağmen, devletçi, kalkınmacı, sosyal adalete dayalı ve planlı bir iktisadi düzeni öngören, bu niteliğiyle de ortanın soluna gidişi hızlandıran ve kolaylaştıran bir nitelik taşımaktaydı. Nitekim CHP 10 Ekim seçimlerinde ciddi bir yenilgi alsa da ortanın solundan vazgeçilmeyecek, ortanın solunun teorize edilmesi ve partinin resmî doktrini haline gelme süreci hızlanacaktı.

10 Ekim'den sonra: CHP "ortanın solu"nu tartışıyor

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerden AP %52,8'lik bir zaferle çıkarken, CHP'nin oyları %28,7'de kaldı. Seçimin ertesi günü gazeteciler İnönü'ye seçim yenilgisinin gerisindeki nedenin CHP'nin ortanın solunu benimsemesi olup olmadığı sorusunu yönelttiler ve İnönü bu soruya, "Kim söylüyor? Söylerler. Hiç ehemmiyeti yoktur. Programımız var, fikirlerimiz var, prensiplerimiz var ve bir de anayasa var. Müdafaa ettik, neticeye vardık" şeklinde bir yanıt verdi.

İnönü ortanın solundan vazgeçmeyeceklerine ilişkin tavrını ilerleyen günlerde de sürdürdü. 15 Kasım'da partisinin Ankara Gençlik Kolları üyeleriyle yaptığı görüşmede, oy avcılığı maksadıyla fikirlerinden hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerini açıkladı ve "parti içinde bizim gibi düşünmeyenler olabilir. Fakat üstünlük bizde olacaktır. Bizimle olmayanların yolu ayrılacaktır" diye de ekledi. 19 Kasım'daki Parti Meclisi toplantısında ise şunları söyleyecekti:

> Ben dönmeyeceğim; lüzumu vardır; kanaatim vardır. Çünkü memleket baştan aşağı tam sola gidiyordu. Yeni yetişenler böyle. Eskilerde ıslahat taraftarları, her gün daha ileriye gidiyor. Ne kadar itibarımız varsa onunla bu cereyanlara sahip olacağız. Bu memleketi aşırı istikamette gitmekten koruyacağız.[19]

21 Kasım 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin manşetinde "Yine ortanın solu tartışıldı" deniyor ve CHP'deki tartışmanın devam ettiği bildiriliyordu. Parti Meclisi toplantısında Emin Paksüt, "Ortanın solu deyiminin geç ortaya atıldığını ve propagandanın iyi yapılmadığı"nı söylerken, Muammer Erten, "Ortanın solunu söylemek seçimlerde zararlı olmamıştır. Ancak iyi anlatılmamıştır. Geç anlatılmıştır. Ama bu, zarar vermemiştir. Reformcu olmamız, bundan tedirgin olanların aleyhimize çalışmasına sebep olmuştur. Halkı koruyan bir seçim kampanyası yürütmemiz bas-

19 *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1965.

kı gruplarının aleyhimize çalışmasına sebep olmuştur" demişti. Orhan Öztrak ise, "Biz çok daha iyi netice alabilirdik. Çalışma ve propagandamız iyi olmamıştır. İsteklerimizi kuvvetle ifade edemedik. Çalışmamız dağınık oldu. Partililerin bir kısmını küstürdük. Toprak reformu, topraksız köylüye iyi anlatılamamıştır ve ağalar köylüler üzerinde baskı yapmışlardır" şeklinde konuşmuştu. Şevket Raşit Hatipoğlu'na göre ise, "CHP seçimlerde vuzuhsuz ve tereddütlü idi. Kitleler üzerinde etkili olamamış"tı.[20] Devam eden ortanın solu tartışmalarını ve CHP'deki karışıklığı en iyi ortaya koyan açıklamalardan birini Emin Paksüt yapmıştı. Paksüt, biraz da dalga geçer bir biçimde, CHP'nin üst kademelerinde şimdiye kadar ortanın solu ile ilgili 27 farklı tanımın dile getirildiğini söylüyor ve bunları şöyle sıralıyordu:

- CHP kurulduğundan itibaren ortanın solundadır. Bu itibarla, partinin ortanın solunda olduğunu söylemek yenilik teşkil etmez.
- Ortanın solu göbek adımızdır.
- Ortanın solu, memleketimizi aşırı sol cereyanların tehlikesinden koruyan bir can kurtarıcısıdır. Tek korunma vasıtasıdır.
- Ortanın solu bir tatbikattır.
- Ortanın solu partimizin programında ve kurultay beyannamelerindeki prensipleridir.
- Ortanın solu bir programdır.
- Ortanın solu bir siyasettir.
- Ortanın solu bir felsefedir.
- Ortanın solu, CHP'nin öngördüğü reformları yapmak hususunda samimi olup olmadığını gösterecek bir mihenktir. Yani samimiyet testinde başarı elde etmenin ölçü ve vasıtasıdır.
- Ortanın solu, 1965 seçim beyannamesinde yer alan görüşlerin ve vaatlerin hepsine birden takılmış isimdir.
- Ortanın solu statik bir politikayı değil, bir hareketi ve bir oluşumu ifade eder.
- Ortanın solu aydınların beğendiği ve bağlandığı bir modadır.

20 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1965.

- Ortanın solu dahiyane ve mucizevi bir buluştur. CHP'yi de, rejimi de, memleketi de kurtaran bir tılsımdır.
- Ortanın solu, çok partili bir demokratik düzende çeşitli partiler için Batılı anlamıyla bilimsel açıdan yapılan bir genel tavsiftir.
- Ortanın solu, bir sözdür. Ve slogan halinde 1965 seçim kampanyasında kullanılmıştır. Bu seçimlerde CHP aleyhindeki istismarın munzam bir konusudur.
- Ortanın solu, 1965 seçim kampanyasında CHP aleyhine istismar edilen konular bakımından bir sentetik faktördür.
- Ortanın solu, seçim neticesine olumlu ya da olumsuz tesiri olmayan bir slogandır.
- Ortanın solu, gençliği CHP'ye bağlayan en sağlam ve hatta tek sağlam bağdır.
- Ortanın solu, Cumhuriyet Halk Partisi'ni solcu partilerden, yani sosyal demokrat ve sosyalist partilerden ayıran genel bir ayırma çizgisidir.
- Ortanın solu, Türkiye İşçi Partisi'ne çalışma ve serbestçe gelişme ve ilerleme yolunu açan bir buldozerdir.
- Ortanın solu, memlekette sol deyimine duyulan alerjiyi giderici bir tedbirdir.
- Ortanın solu, anayasada öngörülen ve Cumhuriyet Halk Partisi'nce benimsenmiş olan reformların ve faydalarının izah vasıtasıdır.
- Ortanın solu, CHP'nin kendisine yönelik komünistlik iddiasına karşı müdafaasıdır.
- Ortanın solu, memleketin ihtiyaçlarına kayıtsız kalan ve statükocu olan diğer partilere karşı bir taarruzdur.
- Ortanın solu, anayasadaki sosyal devlet ilkesinin bir zaruretidir. Bu bakımdan Adalet Partisi de CHP gibi ortanın solundadır.
- Ortanın solu ilericilik ve gericilik ayrımıdır.
- Ortanın solu, solcular için bir bonservis ve aşırı sol eğilimlere daha rahat gelişme fırsatı veren bir vasıtadır.[21]

21 *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1965.

Aralık ayına gelindiğinde tartışmalar daha da yoğunlaşmış durumdaydı. 14 Aralık'ta CHP ortak grubunda konuşan Ecevit, "İlmen Batılı demokrasilerin ölçüleri ile partimizin programı, ortanın solunda ise, bundan geri dönmenin yeri yoktur. Ortanın solu farz edelim ki bizi silindirle ezmiştir. Fakat geri dönersek bu silindir bu defa geriye dönerken bizi bir defa daha ezecektir" diyordu.[22]

16 Aralık'taki toplantıda ise Senatör Ekrem Özden eleştirilerini, "Sol kelimesi ağır gelmiştir. Midelere oturmuştur. Hazmedememiştir bu teşkilat. Ve bize sempatizan olan vatandaşlar da hazmedememiştir" şeklinde belirtirken, Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatiboğlu, "CHP kuruluşundan beri ortanın solunda idi deniliyor. Peki bu böyleydi ise kırk yıldan beri bunu millete anlatmadık da niye ansızın kritik bir seçime girerken bu sloganla milletin karşısına çıktık. Hata olmuştur. Bu slogan bize seçim kaybettirdi" diye konuşuyordu. İnönü ise ortanın solundan geri adım atmayacaklarını şu cümlelerle ortaya koyuyordu:

> Bunu partimizin ve programının esas mahiyetini gösteren bir vasıf olarak benimsiyoruz, benimseyeceğiz. Ortanın solu 40 küsur yıllık muhtelif tatbikat safhalarıyla ve bundan sonraki hedefleri ile programımızın vasfını ifade eder. Şimdi programımızın sosyal ıslahat devri içindeyiz. Bunu takip ediyoruz.[23]

23 Aralık 1965'te CHP Ortak Grubu bir bildiri yayınlayarak "iki aşırı uçtan gelen tehlikeleri önlemenin" ve "Türkiye'yi yükseltebilmenin" yolunun ortanın solundan geçtiğini belirtti, dolayısıyla ortanın solunda devam edileceği parti kararıyla teyit edilmiş oldu. Bildiride AP'nin ortanın solunu komünizmle itham etmesine cevap olarak, "komünizme karşı en güçlü engel olan bütün demokratik reformcu akımları komünist olarak" mahkûm etmenin de en az komünizm kadar tehlikeli olduğu ve aşırı sağ ile aşırı solun birbirini beslediği söyleniyordu. Bildirinin devamında ise şöyle deniyordu:

22 *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1965.
23 *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1965.

> Bir aşırılıkla mücadelenin yolu karşı aşırılığa saplanmak değildir, komünizmle mücadele etmek için yabancı sermaye sömürücülüğü ile ittifak kurmak ya da dış politikada şahsiyetli ve onurlu davranışlardan uzak durmak şart değildir. Aynı şekilde gericilikle ve tutuculukla savaşmak için de milli varlığı, insan haklarını ve hürriyetlerini tehlikeye atan aşırı sol eğilimlere kapılmak gerekmez. CHP yabancı sömürücülüğünün de, inanç sömürücülüğünün de, komünizmin de akıllı ve amansız düşmanıdır.[24]

1965'in sonlarına doğru ivme kazanan ortanın solu tartışmaları 1966 yılı boyunca da devam etti. CHP'nin haziran ayında yapılan Senato kısmi seçimlerinde de başarılı olamaması, ortanın soluna yönelik eleştirileri artıracak ve yıl sonuna doğru yeni bir kurultaya gidilecekti.

Tartışma 1966 yılında da devam ediyor

5 Haziran 1966'da yapılan Senato kısmi seçimlerinden de AP başarıyla çıkmış, Senato Meclisi'nde 35 koltuk elde etmişti, CHP'nin çıkardığı senatör sayısı ise 13'te kalmıştı. Bu da CHP içerisindeki ortanın soluna yönelik eleştirileri artırmıştı. Ecevit Senato seçimleri üzerine yaptığı değerlendirmede hem AP'nin başarısına değindi hem de ortanın soluna yönelik eleştirilere yanıt verdi. Ecevit ABD'yi ve uluslararası petrol şirketlerini eleştirerek, "müttefiklerimiz artık Türkiye'den çok, AP'nin müttefikleri gibi davranıyorlar. Büyük petrol şirketleri AP'nin ortakları gibi çalışıyor" diyordu. Ecevit CIA'e de işaret ederek Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın, "kendi istediği kimseleri iktidara getirip istemediklerini indirmek için seçimlere para dökmekte, hatta bazı ülkelerde sandıklara sahte oy pusulası" doldurmakta olduğunu söylüyordu. Ecevit'e göre CIA tüm dünyada "büyük bir komünist tehlikesi varmış gibi gösterip, meşru ve demokratik muhalefetlerin ezilmesine gerekçe hazırlamak için veya silahsız ve dolaylı

24 *Milliyet*, 24 Aralık 1965.

saldırı tehlikesi varmış gibi gösterip, silahlı Amerikan müdahalesine mazeret bulmak için nümayişler, sabotajlar, hatta iç savaşlar düzenlemekte"ydi.

Ecevit ortanın solu nedeniyle seçimleri kaybettiklerini söyleyen CHP'lilerle ilgili olarak ise, "1965 seçimlerini bize ortanın solu sözünün kaybettirdiğine o kadar inanmışlardır ki, bu sözü bırakınca her şeyin düzeleceğini sanmışlardır. Aslında, bir söz tek başına ne seçim kazandırır, ne seçim kaybettirir. Ama bir sözden dönmek çok şey kaybettirebilir" diyordu.

Ecevit konuşmasının devamında CHP'nin geleceğinin ortanın solundan vazgeçmekten değil, bunda ısrar etmekten geçtiğini şöyle anlatıyordu:

> Mesele, kelimelere, deyimlere, dogmatik bir inançla bağlanmak meselesi değildir. Mesele, ne olduğumuzu açık açık söylemek ve halkı samimiliğimize inandırmak meselesidir. Son seçimlerdeki gibi çekingen, ürkek bir tutumla başaramayız. (...) CHP dünün partisiydi, bugünün partisi gibi görünmüyorsa, bu, devrimci bir parti olarak, bugünün ilerisinde oluşundandır. Yarının partisi olmak, memleketin geleceğine yön vermek CHP'nin hâlâ elindedir. Bunun için, biraz tutarlı ve cesur olması, daha açık konuşup halka kendini daha iyi tanıtması yetecektir.[25]

Ecevit bunları söylerken bir yandan da CHP ile TİP arasına bir mesafe koymaya özen gösteriyor, kendilerinin ortanın solu anlayışı ile TİP'in sosyalizmi arasındaki farklara işaret ediyordu:

> CHP'deki ilerici ve reformcu unsurları sindirmek, bu partide ezdirmek için, onları TİP'le bağlantılı göstermek isteyenler var. Oysa bilinçli bir CHP'linin bilinçli olarak TİP'le aynı paralelde yer alması imkânsızdır. İki parti arasında temelde, derin görüş ayrılıkları vardır. TİP sınıf ayrılıkları fikrini kendine temel edinmiş. Biz ise böyle bir temeli reddeden bir partiyiz.
>
> TİP bizim demokrasimizi burjuva demokrasisi diye hor görür. Oysa biz bu demokrasinin kurucusu olan partiyiz.

25 *Milliyet*, 21 Haziran 1966.

TİP ile bizim dış politikada da temele inen ayrılıklarımız vardır. Bunları açık açık belirtmeliyiz. Ancak, bunu yaparken demagojik suçlamalardan kaçınmalı, hukuk sınırları içinde faaliyet gösteren bir partiye AP'nin veya bazı dış etkenlerin komplolarına katılmamalıyız.

CHP'de yapılan uzun tartışmaların ardından parti içerisinde ortanın soluna karşı olanlar ve ortanın solunu benimseyenler şeklindeki bir ayrım artık gözle görülür hale gelmeye başlamıştı. Parti grubunda yapılan ve günler süren tartışmalardan sonra bir bildiri yayınlandı ve CHP'nin sadece AP ile değil, TİP ile de mücadele içerisinde olduğu belirtildi. Bildiride şöyle deniyordu:

- CHP Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs devrimine dayanan, insan haklarına bağlı, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu bilinci ile çalışmalarına devam edecektir.
- Aşırı sol ve aşırı sağ akımlarla, Nurculuk ve benzeri din sömürücülüğüyle mücadele edilecektir. İnsan hak ve hürriyetlerine dayalı demokratik rejimi reddeden, sınıf kavgası yoluyla Türk halkını bölmek ve bütünü ile Türk milletine ait olan egemenliği belli bir sınıfa devretmek amacını güden komünizmi, Türk milletinin, bağımsız Türk Cumhuriyetinin ve demokratik kurumların en tehlikeli düşmanlarından biri olarak görür.
- Adalet Partisi memleketin sosyal adalet yolunda ilerlemesini çıkmaza sokmaktadır. Anayasa ve hukuk düzeninin tahrip edilmesine yol açmaktadır. AP iktidarının bu konulardaki tutumu Türk milletinin birliğini ve Cumhuriyetimizin temel niteliklerinden birini tehdit etmektedir.
- Sağdaki AP ve soldaki TİP'in tutumlarıyla mücadele edilecektir.
- Türkiye'nin dış politikası barış içinde milli güvenliğin sağlanması ve yeni bir durum karşısında aklın, milli menfaatlerin emrettiği yol olmalıdır. Başta Birleşik Amerika olmak üzere müttefiklerin bize yardımcı olmaları Atlantik İttifakı bakımından zorunludur. Bütün komşularla, bu arada Sovyetler Birliği'yle dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerinin geliştirilmesi dünya barışı için oldu-

> ğu kadar ittifaklarımız için de haysiyetli bir politikanın izlenmesini kolaylaştıracaktır.[26]

Bildiriden anlaşılacağı üzere ortanın solu kendisini iki başlıkta TİP'ten ayırıyor ve sosyalist olmadığını vurguluyordu. Birincisi, ortanın solu sınıf mücadelesini kabul etmiyor ve sınıfları birbirinin tamamlayıcısı unsurlar olarak görüyor, ikinci olarak ise, dış politikada TİP'in Türkiye'nin eksen değiştirmesi anlamına gelecek bir şekilde NATO'dan çıkılması, ABD üslerinin kapatılması ve emperyalizmle bağların koparılması gibi taleplerini reddediyordu.

Bildirinin yayınlanmasının ertesi günü *Cumhuriyet* gazetesinde Ecevit'in ortanın solunu savunan bir yazısı yayınlandı. Ecevit yazısına Türkiye'nin bir çözülme tehdidiyle karşı karşıya olduğunu anlatarak başlıyordu. Ecevit'e göre Türkiye'de sosyal özden yoksun bir demokrasi vardı ve bu, devlet yapısında, toplumda, devrimlerde (özellikle laiklikte) ve ulusal birlikte bir çözülme yaratmaktaydı. Bu çözülmeyi şimdilik 27 Mayıs Anayasası yavaşlatmaktaydı, ama "kâğıt üstündeki bir belgenin bu dağılmayı ne kadar süre önleyebileceği kestirilemez" di. Dolayısıyla anayasayı kâğıt üstündeki bir metin olmaktan kurtarmak, onu pratiğe dökmek gerekiyordu. Ancak o zaman demokrasi "parlamento koridorlarında veya partilerin il ve ilçe örgütlerinde oynanan" soyut bir siyasal oyun olmaktan çıkıp somutlaşacak, sadece siyasal demokrasi olmaktan kurtulup sosyal demokrasi haline gelecekti.

Anayasa devletin demokratik ve sosyal niteliklerine vurgu yapıyordu ve devlet "sosyal devlet" olduğuna göre demokrasinin de sosyal demokrasi olması gerekiyordu. İşte CHP'deki ortanın solu hareketi bu bağlamda bir anayasa hareketi, anayasayı gerçekleştirme hareketiydi. Ecevit şöyle diyordu:

> Mülkiyet hakkını tanıyan ama bu hakkın toplum yararına aykırı olamayacağını da belirten; toprakta da özel mülkiyeti esas tutan, ancak bu mülkiyet hakkından bütün çiftçilerin yararlanabilmeleri

26 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1966.

için bireylerin elindeki toprak genişliğinin sınırlanabileceğini söyleyen, özel teşebbüse serbestlik tanıyan, hatta güvenlik sağlayan, ancak, özel teşebbüsü "milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun" yürümeye mecbur tutan; yatırımlarda toplum yararını öncelikle gözetmeyi emreden; ücret adaletini ve bütün halk için sosyal güvenliği gerekli kılan; öğrenimde fırsat ve imkân eşitliğini şart koşan, kooperatifçiliğin gelişmesiyle devleti görevli kılan; tarımda emeğin değerlendirilmesini isteyen, tabii servet ve kaynakları devletin hüküm ve tasarrufu altında tutan anayasamızın bütün bu ilke, koşul ve kuralları, dürüstçe ve tavizsizce yerine getirilmedikçe, anayasamız "kâğıt üstünde bir belge" olarak kalacak, toplum yapımızla kaynaşıp canlanmış olmayacak, halkımız yoksulluktan, toplumumuz adaletsizlikten, demokrasimiz çarkları tersine işleyen, toplumu ileri değil, geriye götüren bir siyasal oyun olmaktan kurtulamayacaktır.

Ecevit CHP'nin 1965 seçim bildirgesinde savunduğu reformların anayasayı hayata geçirecek reformlar olduğunu, CHP'nin bu reformları yapmak zorunda bulunduğunu, halkın bu reformlara kesinlikle destek vereceğini, CHP'nin halka bu reformları yapacağı inancı vermesi gerektiğini, bunun için de kendi içindeki çekingenliği yenmesi gerektiğini söylüyordu. Ortanın solunu bir "anayasa hareketi" olarak gören Ecevit, CHP "ortanın solu yolunda, ardındaki köprüleri yıkarak kuşkusuz yürümek zorundadır" diyor ve yazısını şöyle bitiriyordu:

> Çünkü bu hareketin başarıya ulaşması, Cumhuriyet Halk Partisi'ni erimekten, halkı ezilmekten, devlet ve toplum düzenini çözülmekten kurtarmanın gereğidir. Bu hareketin başarıya ulaşması demokrasiyi kurtarmanın ve topluma yararlı kılabilmenin gereğidir. Hepsinin de üstünde, bu hareketin başarıya ulaşması, çağımızda ortaya çıkan dolaylı saldırı veya dolaylı sömürgecilik usulleriyle bağımsızlığın kemirilmesini, ulusal varlığımızın ve onurumuzun zedelenmesini önlemenin gereğidir.[27]

27 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1966.

Parti Meclisi'nin bildirisiyle, Ecevit'in yazılarıyla, milletvekillerinin çeşitli açıklamalarıyla, gazete köşelerindeki yazılarla ortanın soluna dair tartışmalar devam ederken, CHP bir kez daha kurultaya gidecek ve oraya da doğal olarak ortanın solu tartışması damgasını vuracaktı. Bu kurultaya bakacağız ama öncesinde, ortanın solunun ilk ve en bütünlüklü teorik metni diyebileceğimiz Ecevit'in *Ortanın Solu* isimli kitabı üzerinde durmamız gerekiyor. Çünkü Ecevit, kitabı kurultayın hemen öncesinde bitirerek yayınlatmıştı ve bu bir tesadüf değildi.

Ecevit *Ortanın Solu*'nu yazıyor

Ecevit'in *Ortanın Solu* adlı kitabı ilk kez 14 Ekim 1966'da, 18. Kurultay'dan dört gün önce yayınlandı. Kitabın çıkışı 1965 seçimlerinde alınan yenilginin faturasının ortanın soluna kesildiği bir konjonktürde gidilen ve bir hesaplaşmaya sahne olacağı anlaşılan kurultayın hemen öncesine denk geliyordu. Bu ise bir tesadüf değildi. Ecevit ve "Mülkiye Cuntası" kurultaya ortanın solunu teorik bir çerçeveye oturtarak, ne olduğunu ve ne olmadığını anlatarak girmek istiyordu. Böylece ortanın solu yanlılları rakiplerine fikri bir üstünlük kurabilecekti. Ortanın solu fikrinin ilk ve temel teorik metni olan kitapta ortanın solunun temel kavramları, temel argümanları, ekonomik ve sosyal meselelere bakışı ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştu.

Ecevit önsözde kitabı, "Türkiye'nin siyasal ve sosyal ortamını değerlendirmek, Türk toplumunun sorunlarını çözümlemek" ve "bu sorunlara tutarlı çözüm yolları göstermek için" yazdığını söylüyordu (Ecevit, 2009: 13).[28] Kitap kimlerin "ortanın solu tabiatı"nda olduğunun anlatılmasıyla başlıyordu. Ecevit'e göre, toplumun yoksul kesimlerinin içerisinde bulunduğu büyük sefaletin farkında olan ve buna dair bir sorumluluk hisseden insanlar "ortanın solu tabiatı"na sahipti. Bu insanlar, üzerlerine düşen

28 *Ortanın Solu*'yla ilgili bu kısımda, bundan sonra sadece kitabın sayfa numaralarına atıf yapılacaktır.

sorumluluğu hayır işleri ve sosyal yardımlar aracılığıyla yerine getirmeye çalışıyorlardı ve bu gayet saygıdeğer bir davranış biçimiydi. Ancak yoksulluğun bireysel sorumluluklar ve davranışlarla ortadan kaldırılması mümkün değildi. Dolayısıyla asıl mesele, insanları başka insanların merhamet duygularına ve insaflarına terk etmeyecek yapısal mekanizmaların oluşturulmasıydı. Ecevit şöyle diyordu:

> Sosyal yardım, insanca duygulardan doğduğu yerde, asil bir çabadır. Ama asıl gerekli olan, sosyal yardıma ihtiyaç duyurmayacak bir sosyal güvenlik ve sosyal adalet düzeni kurmaktır.
>
> Merhamet; duyarlı insanların, iyi insanların, başkalarını düşünebilen insanların duyabilecekleri bir duygudur.
>
> Ama asıl gerekli olan, toplumda, sosyal açıdan merhamet duyguları uyandıracak durumda insan bırakmamaktır.
>
> Hayır işleri, sosyal yardım, merhamet... Bunlar asil davranışlardır. Ama kurtarmak ve yüceltmek istediğiniz insanların onuruna asıl saygılı davranış, onların dertlerini, sıkıntı ve yoksunluklarını temelinden giderebilecek davranış, onları bu türlü yardım ve ilgilere, kişisel merhametlere ihtiyaç duymayacağı bir toplum düzenine ulaştırmaktır. (s. 16-17)

Dolayısıyla ortanın solu siyaseti, sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin kişisel duygu ve sorumlulukların ötesinde devlet eliyle kurumsallaştırıldığı bir toplum düzenine ulaşmak için harekete geçilmesi, yeni bir düzen arayışı anlamına geliyordu.

1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de siyasal yelpaze

Ecevit, kitabın "Yelpaze" adlı birinci bölümünün başında, CHP'nin 1965 seçimlerinde aldığı başarısız sonucun faturasını ortanın soluna kesenlere itiraz ediyordu. Ecevit'e göre CHP'ye yönelik tepkinin gerisinde ortanın solu siyaseti değil, CHP'nin sömürü çevrelerini rahatsız etmiş olması vardı. Ecevit CHP'nin 1961 yılına kadar Türkiye'deki yönetici zümrenin çıkarlarına dokunmadığını,

ancak 1961'den sonra "yurt içindeki ve dışındaki çeşitli zümrelerin maddi çıkarlarını sarsıcı reform ve değişikliklere" giriştiğini ve dolayısıyla "ortanın solundayım" demese de benzer tepkilerle karşılaşacağını söylüyordu (s. 18-19). Ayrıca Ecevit'e göre CHP ortanın solu açıklamasıyla siyasi yelpazedeki yerini ortaya koymuştu ve eğer bunu yapmış olmasaydı sağın "aşırı sol" damgası, "haksız olarak, gerçeğe aykırı olarak" CHP'nin üstünde kalabilirdi. (s. 21)

Ecevit siyasi yelpazenin en sağında "aşırı sağ"ın yer aldığını söylüyor ve bunları "gericiler" olarak adlandırıyordu. Gericilerin hedefi "üretim araçlarını ve iş hayatını, sömürücü zümrelerin, büyük sermaye veya toprak sahiplerinin tekellerine veya kontrollerine bırakmak"tı. Gericiler "devleti ve hukuku da bunun araçları olarak" kullanıyordu (s. 22). "Ortanın sağı"nda ise muhafazakârlar yer almaktaydı ve bunlar "sosyal adaleti ekonomi için gereksiz bir yük, kalkınma için bir engel" saymakta, devletin ekonomide fazla bir rol oynamamasını, "oynayacağı rolün de daha çok azınlıktaki egemen zümreleri koruyup kollayıcı olmasını" istemekteydiler. Ortanın sağında yer alanlar "teşebbüs özgürlüğünde her türlü kısıntıyı, mülkiyet hakkında her türlü sınırlamayı reddederler" ve "demokrasiyi, teşebbüs özgürlüğü uğrunda" ve "bu özgürlüğü sınırlamayacak biçimde" isterlerdi. (s. 22-23)

Ecevit'e göre siyasi yelpazenin ortasında "orta veya merkez" güçler yer almaktaydı ve bunlar demokrasiyi ister, sosyal adalete az çok değer verir, "fakat gerek ekonomide, gerek sosyal adaleti sağlamada, devletin fazla ödev yüklenmesinden hoşlanmazlar"dı. Geniş bir teşebbüs özgürlüğü isterler ve "özel sermaye birikimi desteklenmezse" kalkınma olmayacağını düşünürlerdi. Ayrıca "planlamaya da yatkın" değillerdi ve "ancak şartların zorlamasıyla, düzenleyici ve yol gösterici, gevşek bir planlamayı benimseyebilirler"di. (s. 23-24)

Ortanın veya merkezin solunda, Ecevit'in "ortanın solu" diye adlandırdığı akım yer alıyordu. Ortanın solundakiler halkçıydılar ve "geniş halk topluluklarının yararını, dar zümrelerin çıkarlarına" üstün tutmaktaydılar. Halkın köklü sınıf duvarlarıyla bölün-

mesini, insanlık onuruna ve toplumun esenliğine aykırı sayarlardı ama bunun için bir sınıfın başka sınıfları yok etmesini değil, gelir dağılımında adaleti sağlamayı, her türlü imtiyazı ortadan kaldırmayı, sınıflar arasında kaynaşma olmasını ve sınıf ayrılıklarının eritilmesini isterlerdi (s. 24). "Bir sınıfın başka sınıfları yok etmesi" ile kastedilenin ne olduğu açıktı; Ecevit işçi sınıfının iktidarı ele geçirip burjuvaziyi mülksüzleştirmesini ve üretim araçlarını kolektifleştirmesini, yani sosyalizmi reddetmekte, bunun yerine sol popülizme uygun bir şekilde "gelir dağılımında adalet"e ve "imtiyazların ortadan kaldırılması"na, dolayısıyla sınıf çelişkilerini yumuşatmaya vurgu yapmaktaydı.

Ecevit'e göre gelir dağılımında adaleti sağlamanın yolu sosyal adaleti sağlamaktan ve bir sosyal güvenlik sistemi inşa etmekten geçiyordu. Ecevit ortanın solundakilerin "sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçi" olduklarını belirtiyordu; ortanın solundakiler "sosyal adalet ve güvenlik sağlamayı, insan onuruna uygun, insan yeteneklerinin ortaya çıkıp gelişmesine elverişli ve geleceğe ait güvenlik kaygılarının insanlığı bencilliğe, sömürücülüğe ve sürtüşmeye itmesini önleyici bir toplum düzeni kurabilmenin kesin şartı" saymaktaydılar (s. 24). Böyle bir toplumsal düzenin kurulabilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesi zorunluydu ve bu anlamda ortanın solu devletçiydi, ancak bu devletçilik sosyalizmin devletçilik anlayışından farklıydı.

Bu noktada Ecevit "özel mülkiyet hakkı"na özel bir vurgu yaparak ortanın solunun devletçiliğini şöyle tarif ediyordu:

> Ortanın solundaki devletçilik, iktisadi faaliyetin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini isteyen bir devletçilik değildir. Bu, kamu kesiminde olsun, özel kesimde olsun, iktisadi hayatın, her türlü iktisadi faaliyetin devletçe toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini, üretim araçlarının toplum yararına kullanılmasını, tasarrufun ve yatırım kaynaklarının devlet müdahalesi veya devlet işletmeciliği yollarıyla da artırılmasını öngören

> bir devletçiliktir. Devlet teşebbüsü yanında, özel teşebbüse de çalışma hakkı tanır. Devlet mülkiyeti veya sosyal mülkiyet yanında, özel mülkiyete de geniş yer bırakır. Fakat özel teşebbüsten topluma karşı bazı ödev ve sorumluluklar bekler ve özel mülkiyetin, kamu yararıyla çatıştığı durumlarda, sınırlanabileceğini kabul eder. (s. 25-26)

Ecevit ortanın solundan sonra "aşırı sol"a geliyor ve ortanın solu ile "aşırı sol" arasındaki en önemli ayrımın "aşırı sol"un Ecevit'in "bir özgürlük ve hak" olarak nitelendirdiği "teşebbüs özgürlüğünü ve özel mülkiyeti" reddetmesi olduğunu söylüyordu. Ecevit'e göre "aşırı sağdakiler gibi aşırı soldakiler de demokrasiye ancak kendi amaçlarına yararlı olduğu sürece" razı olmaktaydılar ve teşebbüs özgürlüğü ile özel mülkiyetin olmadığı yerde demokrasinin ölmesi kaçınılmazdı. İşte tam da bu noktada, Ecevit ortanın solunun asıl rolünü ve işlevini son derece dürüst bir şekilde bir kez daha açıklıyordu. Eğer halkı adaletsizlik, yoksulluk ve baskıdan kurtarmak için gerekli tedbirler alınmazsa, "yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları kabarıp taşma noktasına varabilir" ve "işte o zaman aşırı sol akımlar, bu isyan duygusunu, yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebilir"di. Peki bunu engelleyecek olan neydi? Ecevit şöyle diyordu:

> Ortanın solu, bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir. Sağdakiler, aşırı bir komünizm korkusuyla veya çıkarcı duygularla bu seti yıkarlarsa, komünizme meydanı boş bırakmış, aşırı sol akımların seline en elverişli ortamı hazırlamış olurlar. (s. 27-28)

Ecevit CHP'nin "programı ve tutumuyla" öteden beri ortanın solunda olduğunu, ama "bilinçli ve tutarlı (insicamlı) olarak kesinlikle ortanın solunda yer alışı"nın yeni bir olgu olduğunu söylüyordu. Peki "Cumhuriyet Halk Partisi ne kadar sola gidebilir"di? Bu noktada Ecevit ortanın solunun sınırını CHP'nin demokrasiye bağlılığının çizdiğini vurguluyor ve şöyle diyordu: "Cumhuriyet Halk Partisi, ancak demokrasiyle, özgürlükle bağdaşabilecek ölçüde sola gidebilir." (s. 30)

Hangi solu seçmeli?

Ortanın Solu'nun ikinci bölümünün adı "Sol Basınçlar Altında Türkiye"ydi ve bu bölüm Ecevit'in ortanın soluna atfettiği rolü ve misyonu daha iyi anlamamızı sağlayacak bir nitelik taşıyordu. Çünkü Ecevit âdeta "gelmekte olanı görüyor" ve buna karşı ne yapılması gerektiğini anlatıyordu. Ecevit'in 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'ye baktığında gördüğü manzara şöyleydi: Türkiye dört bir yandan sol bir kuşatma altındaydı. Kuzeyden SSCB ve reel sosyalist ülkeler, güneyden Baasçı akımlar/Arap sosyalizmi, batıdan sosyal demokrasi ve doğudan da Maoculuk Türkiye'ye basınç uygulamakta, Türkiye siyasetini etkilemekteydi. (s. 34)

Ecevit "sol tehlike"ye dikkat çekmek için bununla da yetinmiyor ve AP'nin içinde de sağdan sola doğru bir kayış olduğunu, "aşırı sağda yer alan veya öyle görünen unsurlardan bir kısmı"nın dinsel bir üslupla aşırı sol düşünceleri yaymaya başladığını iddia ediyordu. Ecevit'e göre ezilen sınıflar "kendileri bile farkına varmadan, ansızın aşırı sola kayabilirler", "bunun dinsel ve fiziksel gerekçelerini de çağdaş bazı Arap düşünce ve akımlarında ve siyasal eylemlerde bulabilirler"di. "Bize ümmetçilik Arap âleminden geldiğine göre, bize milliyetçilik Arap âleminden geldiğine göre, bize komünizmin de Arap âleminden gelmesi" mümkündü. (s. 35)

Ecevit'e göre sağcılar yoksulları birtakım hayallerle avutmaktaydı. Ecevit ise, "Yoksul insanlar, öyle hayallerle oyalanamaz duruma geldikleri anda, komünizmin kucağına atılmaktan, hem de bugün komünist ülkelerde uygulanan ve Marksist felsefenin olumsuz bir yönde çok ötesine giden bir komünizmin kucağına atılmaktan, hangi maddi ve manevi güçle alıkonabilirler" diye soruyordu. (s. 36) AP iktidarının izlediği "varlıklıyı daha varlıklı, yoksulu daha yoksul yapıcı" politikalar bu gidişatı hızlandırmakta, yoksul kitlelerin yüzünü komünizme dönme potansiyelini artırmaktaydı ve Ecevit'e göre bu gidişatı ancak ortanın solu engelleyebilirdi. Ortanın solu demokrasiyle bağdaşmakta, düşünce özgürlüğüne yer vermekte, insan onurunu

gözetmekteydi; en barışçı, en güvenilir olandı. Ecevit'e göre Türkiye solla sağ arasında değil, sol akımlar arasında bir seçenek yapmak zorundaydı ve "demokrasiyi, düşünce özgürlüğünü ve insanlık onurlarını -geçici bir süre için de olsa- feda edemeyecek kimselerin seçecekleri sol da ortanın solu"ydu. (s. 38)

Ecevit, "Ortanın solunu aşırı soldan ayıran başlıca unsur, ortanın solunun Batılı anlamda demokratik oluşu"dur diyordu. Ecevit, demokrasiyi, liberal demokrasinin mantığına uygun bir şekilde, girişim özgürlüğü ve özel mülkiyet hakkının varlığı üzerinden tanımladığı için, ortanın solunun demokratlığının kriterini de girişim özgürlüğünü ve özel mülkiyet hakkını tanımak oluşturuyordu. Bu özgürlüğün ve hakkın tümüyle kaldırıldığı toplumlarda ise demokrasi ortadan kalkıyor ve ortaya bir diktatörlük çıkıyordu. Böyle bir devletin sıfatı "işçi diktatörlüğü" de olsa, "halk demokrasisi" de olsa, o devlet en başta işçiler olmak üzere tüm halkı ezebilirdi. (s. 39)

Ancak ortanın solu "sosyal devlet" ilkesi uyarınca girişim özgürlüğüne ve mülkiyet hakkına bir "sınır" çizmeye ve onu "başıboş bırakmamaya" çahşıyordu, çünkü bu ikisi "başıboş kalırsa, demokrasi o zaman da yaşayamaz, halk o zaman da ezilir"di. Buna göre bu hak ve özgürlükler "kamu yararı" ile sınırlı olmalıydı. Ortanın soluna göre mülkiyet hakkının kullanımı "toplum yararına aykırı" olmayacaktı ve devlet de özel teşebbüs de "milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun" bir şekilde hareket edecekti. Ecevit buradan ortanın solunun devletçiliğine geliyor ve bu devletçiliğin asıl ödevinin "devlet kesimiyle, özel kesimlerle, bütün ekonomik faaliyetleri toplum yararına düzenlemek, yönlendirmek ve her iki kesimde de bu faaliyetlerin sosyal adalet içinde ve halk denetiminde yürümesini sağlamak" olduğunu söylüyordu. Burada bir kez daha sosyalizmle araya bir sınır çiziliyor ve bunun ötesine geçen bir devletçiliğin "demokrasiyi yıkıp devlet diktatörlüğünü" getireceği belirtiliyordu.

Ecevit kitapta ortanın solunun sağdaki akımlardan farkı üzerinde dursa da, kitaba damgasını vuran esas kaygı sosyalist sol ile araya bir sınır çizebilmek olduğu için, ortanın solunun "aşırı sol"dan ayrıştığı noktalar üzerinde çok daha ayrıntılı bir şekilde duruluyordu. Ecevit'e göre ortanın solu "sağındaki bütün akımların olduğu kadar, aşırı solun da karşısında"ydı ve "üstelik toplumun aşırı sola kaymasını önlemede, sağındaki bütün akımlardan daha etkili"ydi. Ortanın solunu, "aşırı sol"dan, komünizmden ayıran temel unsur ise "demokratik oluşu"ydu.

Ecevit'e göre "aşırı sol, gelecek kuşakların mutluluğu ve özgürlüğü gerekçesiyle yaşayan kuşakların mutluluğunu ve özgürlüğünü erteliyor ve bu gerekçeyle devlete, "bir süre için de olsa, halkı ezme, halkı köle gibi çalıştırma yetkisini" tanıyordu. Ortanın soluna göre ise devlet "yaşayan insanları da gelecek kuşaklar kadar gözetir ve sayar"dı ve bu nedenle "aşırı solda devletin, ortanın solunda ise halkın egemenliği" söz konusuydu. Bu devlette "halk devletin yönetimine en geniş ölçüde katılır" ve demokrasi halkın tüm kesimlerine uygulanırdı.

Ecevit'e göre ekonomik alanda demokrasinin geçerli olmasının yolu "teşebbüs özgürlüğüne ve özel mülkiyete yer vermek"ti. Ancak ortanın solu teşebbüs özgürlüğü ve özel mülkiyet hakkını sosyal adalet ve toplum yararı ile sınırlamayı hedefliyordu. Dolayısıyla ortaya gelişkin bir sosyal devlet modeli konuluyordu. Bu model, çalışanların sosyal haklarını güvence altına almayı, mülkiyetin tabana yayılması için çalışanların tasarruflarını yatırımlara yönlendirmelerinin teşvik edilmesini, üreticilerle halk arasındaki aracı zümrelerin devre dışı bırakılmasını, özel sektörün kamu tarafından güçlü bir şekilde denetlenmesini, devletin kalkınmanın öncülüğünü üstlenmesini, toprağın ve suyun mülkiyeti ve tasarrufunda adaletin sağlanmasını, doğal kaynaklara halk adına devletin sahip olmasını öngörüyordu. (s. 99)

Ortanın solu tüm bunları yaparak sınıflar arası duvarları alçaltmış ve sınıflar arası kaynaşmayı sağlamış olacak, bunu da "demok-

ratik, barışçı ve halkçı yollardan" yapacaktı; böylece toplum yapısını "daha sağlam, daha birleştirici, daha insanca bir temele" dayandıracaktı. Ortanın soluna karşılık "aşırı sol, bir sınıfın başka sınıfları yıkıp yok ederek hâkim duruma gelmesini sağlamaya" çalışıyordu. Sağdaki akımlar "aşırı solun istediği sınıf çatışmasına" zemin hazırlarken, ortanın solu ise bu yolu kapatmaktaydı ve tam da bu nedenle "dünyanın her yerinde, aşırı soldakiler ortanın solunu kendilerine en büyük engel olarak, bir 'oyunbozan' olarak görürler"di. (s. 100)

Kitabın meselesi ve verdiği mesaj açıktı: 60'ların ikinci yarısında Türkiye doludizgin sola doğru gidiyordu ve Ecevit'e göre sağ ile soldan hangisinin değil, hangi solun seçileceğine odaklanmak gerekiyordu. Ecevit burjuva demokrasisine en uygun olanın Batı solu olduğunu, çünkü sadece Batı solunun özel mülkiyeti koruduğunu söylüyor, tercihini buna göre yapıyor ve ortanın solunu da büyük ölçüde Batı solundan alınmış araçlar/kavramlar üzerine inşa ediyordu. Sosyalizmi engelleyebilecek olan da esas olarak bu soldu. Ecevit yazdığı kitapla hem kendi sol popülist programını sosyalist soldan ayıran sınırları net bir şekilde ortaya koyuyor, hem de CHP'yi "sosyalizmi engelleyebilecek tek güç" olarak bir iktidar alternatifi haline getirmeyi hedefliyordu. Ecevit böylelikle başta ortanın solu muarızları olmak üzere CHP'nin içerisine de seslenmiş oluyor, CHP'nin ideolojik yelpazedeki yerini netleştirmesi gerektiğini söylüyor ve ortanın solu dışında başka bir seçenekleri olmadığı konusunda bir uyarıda bulunuyordu.

Peki, kurultayın hemen öncesinde yayınlanan bu kitap, kurultayı kazanmak için işe yarayacak mıydı? Yaşananlar bu sorunun yanıtının "evet" olduğunu gösterecekti.

18. Kurultay toplanıyor, "ortanın solu" parti içi mücadelede öne geçiyor

CHP'deki ortanın solu tartışması 1966 yılının yaz ayları boyunca hararetli bir şekilde sürdü ve 18 Ekim 1966'da yapılan 18.

Olağan Kurultay'a da bu tartışma damgasını vurdu. Kurultaydaki esas rekabet ortanın solu grubu ile ortanın soluna karşı olan ve "75'ler" olarak adlandırılan grup arasındaydı ve Parti Meclisi'ne kimin daha çok üye sokacağı ortanın solunun kaderi üzerinde belirleyici olacaktı.

Kurultay öncesi toplanan 75'ler grubu adına yapılan açıklamada ortanın solu ile ilgili olarak şöyle deniyordu:

> 75'ler hiçbir surette İnönü'nün karşısında değildir. Ortanın solu anlayışında İnönü ile aynı noktadayız. Maksadımız ortanın solunu perde yaparak partiyi sosyalist görüşlü bir kuruluş haline getirmek isteyenlere vermemektir. Ecevit ve arkadaşlarının, Genel Başkanımızın çizdiği sınırların daha solunda bir fikir hizbinin başı olduğu gerçektir. Hiçbir zaman hizipçi ve bölücü değiliz. Birleştirici istikamette çalışmaktayız. (Uyar, 2017: 228)

Söz konusu rekabet Divan Başkanlığı seçimine de yansıdı ve 75'ler grubunun adayı Sırrı Atalay'ın aldığı 566 oya karşılık, ortanın solu grubunun adayı Muammer Aksoy 640 oyla Divan Başkanı seçildi. Divan Başkanı seçiminin ardından ise İnönü kurultayın açılış konuşmasını yaptı. İnönü, ortanın solu deyimini "1965 seçimlerinde aşırı sağ ve aşırı sol akımların" kendilerine yönelik "insafsız ithamları karşısında" CHP'nin karakterini kısaca anlatmak için kullandıklarını söylüyordu. Ortanın soluna dair tartışmalar hâlâ kesilmemişti ve İnönü'ye göre kurultay bu tartışmayı "partinin kesin bir kararı olarak bir sonuca bağlamak" zorundaydı. İnönü, "ortanın solunu sınırları ile bir aydınlığa kavuşturursak" parti içinde yaşanan ihtilafların ortanın solu ve sağında konumlama bahanesinin arkasına sığınarak dile getirilmesinin önüne geçileceğini söylüyordu.

İnönü'ye göre "herkes ortanın solu deyiminde mutabık görünüyor"du, ancak "sınırların sağa ve sola taşmasına" dair bir endişe söz konusuydu. İnönü'ye göre partinin program olarak sağ akımların tesirine kapılması mümkün değildi, ama "ortanın solunda olmasından onun bir sosyalist parti olduğunu ve olaca-

ğını zannedenler de" yanılmaktaydı. İnönü çok net bir şekilde, "Cumhuriyet Halk Partisi sosyalist bir parti değildir ve sosyalist parti olmayacaktır" diyordu. CHP'nin "herhangi bir muhafazakâr partinin benzer görünen taraflarını ele alarak aynı şey olduğunu zannetmek de mümkün olmadığı gibi, sosyal ve halkçı prensiplerini ve davranışlarını öne alarak onun sosyalist bir parti olduğunu zannetmek de o derece gerçekten uzak"tı. İnönü Adalet Partisi'ni karma ekonomiyi tamamen özel teşebbüse varmak için geçici bir devre olarak görmekle, TİP'i ise "devletçiliğe geçmek için bir basamak saymak"la eleştiriyordu. CHP için ise karma ekonomi daimi bir sistemdi ve "planlı kalkınma, ancak hürriyet nizamı içinde hâkim bir kamu sektörüyle kuvvetli bir özel teşebbüsün beraber çalışması ile gerçekleşebilir" di.[29]

Kurultayda Ecevit de bir konuşma yaptı ve "ortanın solu"nu savundu. Ecevit'e göre ortanın solu CHP'yi Atatürk'le birlikte kuran İnönü'nün CHP'nin bugünkü durumu için uygun bulduğu bir deyimdi ve ortanın soluna karşı olanların kendilerini Atatürkçü olarak vasıflandırmaları bir çelişki anlamına gelmekteydi. Ecevit CHP'nin büyük çoğunluğunun ortanın solunu benimsediğini, ortanın solu sayesinde 5 yıl önce Türkiye'de tartışılamayan bazı şeylerin artık tartışılır hale geldiğini, petrolü millileştirmeyi vaat eden bir partinin ortanın solunda bir parti olduğunu söylüyordu. Ecevit'e göre 1965 seçimlerindeki yenilginin gerisinde ortanın solu değil, CHP'nin "iç ve dış çıkar çevreleri"ni karşısına alması vardı.

Ecevit, ortanın soluna yönelik komünistlik suçlamalarına ise Atatürk ve İnönü'nün geçmişte komünizme ve SSCB'ye yönelik tutumlarını hatırlatarak yanıt veriyordu:

> İstiklal Savaşı'nda da Atatürk ve İnönü'ye komünist denmiştir. O devirde Türkiye'ye en fazla yardım eden Rusya olduğu halde Atatürk'le İnönü Türkiye'yi komünist yapmamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya bizden toprak istediği zaman bu-

29 *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1966.

günkü müttefiklerimiz o zaman Rusya'nın müttefiki idiler ve o zaman isteklere yalnız İnönü ve CHP karşı koymuştur.

Ecevit ortanın soluna uzun vadeli bir iktidar perspektifi çiziyor ve arkadaşlarına sabırsızlığa, hüsrana kapılmamaları gerektiğini söylüyor, giderek ortanın solunun asıl sürükleyicisi ve lideri olduğunu ortaya koyuyordu:

> Bundan beş yıl önce Kurucu Meclis'te sosyal adaleti, sosyal devleti komünistlik sananlar vardı. Bugün bunların sayısı oldukça azalmıştır. Ben eminim ki sizler, ortanın soluna karşı olanları inançla, sabırla yeneceksiniz. (...) Biz her şeyi açık açık söylüyoruz. Atatürk şapka devrimini yapacağı zaman, şapkanın en çok tepki göreceği yerde bunu ilan etti. Nasıl kafamızın üstündekini açıklıkla söylemişsek, kafamızın içindeki düşünceleri de cesaretle söylemeliyiz. Bizim yolumuz halka gitmektir, halka gideceğiz. CHP'nin başarısızlığı şimdiye kadar, CHP'de fikre göre adam seçilmemiş olmasındadır.[30]

Kurultayda İnönü yeniden genel başkan seçildi ve yaptığı kapanış konuşmasında kurultayda ortanın solunun sınırlarının açık bir şekilde çizildiğini söyledi. Kurultaydan zaferle çıkan grup ise İnönü'nün de desteğini alan Ecevit'in başını çektiği ortanın solu grubu olmuştu. Çoğunluğu artık Ecevitçilerden oluşan Parti Meclisi 24 Ekim'de toplandı ve Ecevit'i genel sekreter olarak seçti. MYK da yine ortanın solu grubunun ağırlıkta olduğu bir şekilde oluşturuldu. Ortanın solu karşıtları kurultay bildirgesine, "CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır" cümlesini yazdırmayı başarmışlardı, ancak kurultay CHP'nin ortanın solunda bir partinin olduğu teyidi anlamına geliyordu ve ortanın soluyla ilgili olarak şöyle deniyordu:

> CHP 18'inci Kurultayı, CHP'nin kuruluşundan beri izlediği ülküler ve benimsediği fikirler itibariyle, genel eğilimi bakımından partiye, ortanın solu karakterini verdiğini kesinlikle tespit etmiştir. Bunun manasını, parti programındaki esaslar ortaya koyar. (...) CHP'nin

30 *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1966.

> programı herhangi başka bir memlekette, başka bir partinin programının taklidi değildir. Türkiye'nin ihtiyaçlarından ve sorunlarından doğmuş bir programdır. Bu bakımdan, CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır. CHP ortanın solunda bir partidir.[31]

Ecevit genel sekreter seçildikten sonra düzenlediği basın toplantısında yine halka gitmekten, halka doğruları anlatmaktan, halkı aldatmamaktan söz etti. Ecevit şöyle diyordu:

> Halk yalnız bizi sözümüzle değil, davranışlarımızla da kendine yakın görecektir. Ortanın solu felsefesi, bir fildişi kule felsefesi değildir. Bir halk felsefesidir. Bu felsefeyi özel salonlarda veya kulüplerde değil, kahvelerde ve alanlarda konuşup tartışacağız.
>
> Ortanın solu politikasını bir yandan merkezdeki bilimsel çalışmalar ve araştırmalarla bütün ayrıntılarına kadar tespit ederken, bir yandan da teşkilattaki fikir çalışmaları ile bu politikanın memleket gerçeklerine, yöresel şartlara uygun bir şekilde oluşturulmasına önem vereceğiz.

Ecevit aynı basın toplantısında bir kez daha ortanın solunun "aşırı sol"a karşı oynayacağı rolden söz etti ve kendileri nasıl aşırı sola duvar çekmişse AP'nin de aşırı sağa bir duvar çekmesi gerektiğini söyledi. Böylece "bu iki duvar arasında demokrasimiz sürekli yaşama imkânına kavuşmuş" olacaktı. Ecevit TİP'ten "sınıf esasını benimseyen, sınıf çatışmasından kendi amaçları için yararlanmayı gerekli gören ve bir sınıfın hâkimiyetini isteyen bir partidir" diye söz ediyor ve aralarındaki farkı ise, "TİP'in politikası daha çok sosyal savaş, bizim politikamız ise sosyal barış yoluyla amaçlarına ulaşmak isteyen politikalardır" diye açıklıyordu.[32]

18. Kurultay ortanın soluna dair tartışmaları bitirmedi ve partinin bölünmesine kadar giden sürecin başlangıcı oldu. Ortanın solunun karşısında yer alan, başını Turhan Feyzioğlu'nun çektiği ve Parti Meclisi'nde birlikte hareket eden 8 vekilden oluştuğu için[33]

31 *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1966.

32 *Milliyet*, 28 Ekim 1966.

33 8'ler Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Orhan Öztrak, Ferit Melen, Süreyya Koç, Fehmi Alparslan, Coşkun Kırca ve Turan Şahin'den oluşmaktaydı.

"8'ler" olarak anılan grup, 31 Aralık 1966 tarihli Parti Meclisi toplantısında, hazırladıkları önergenin tartışılmasını istedi. 8'lere göre parti yöneticileri arasında kendilerini sosyalist olarak nitelendiren kişiler vardı ve bu durum partiyi töhmet altında bırakmaktaydı. Tam da bu nedenle Parti Meclisi'nin yayınlayacağı bildiride, "CHP sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır" açıklamasının yer almasını isteyecekler, ancak bu talep bu sefer İnönü'nün de müdahalesiyle kabul görmeyecekti. Öte yandan Parti Meclisi bildirisinde şöyle deniliyordu:

> CHP demokratik rejimin kurucusu ve kesin kararla her saldırıya karşı savunucusudur. Memleketimizde demokratik rejimin yürümeyeceği düşüncesini asla kabul etmez. Aşırı sağ ve aşırı sol akımların iddialarını ve usullerini memleketimizin varlığına açık bir kasıt sayar. Sosyal ve ekonomik sorunlarımıza sosyal adalet açısından bakar ve toplumu bütünü ile güvenliğe kavuşturmayı amaç bilir.[34]

8'ler Parti Meclisi'nin 8 gün boyunca devam eden toplantılarından sonra istediklerini elde edemeyince, "İlk Açıklama ve Bazı İthamlara Cevap" adlı bir broşür hazırlamışlar ve o broşürde, kurultay sonrası izlenen politikanın ve Parti Meclisi'nin açıkladığı bildirgenin kurultayda alınan karara uymamak anlamına geldiğini iddia ederek şöyle demişlerdi:

> Ortanın solu konusunda kurultay sonrası çeşitli beyanlar, yayınlar ve davranışlar, oybirliğiyle alınmış bağlayıcı kurultay kararına rağmen, CHP'nin sosyalist bir parti hüviyetine getirileceğine dair endişeleri giderici olmamıştır. Üstelik son Parti Meclisi toplantısında bazı üyeler, kendilerinin sosyalist olduklarını ve hatta CHP'nin de sosyalist olduğunu veya olabileceğini söylemişler ve parti yönetiminde görev almış bazıları da, ne kendilerinin ne de CHP'nin sosyalist olmadığını söylememek hususunda kararlı ve ısrarlı olduklarını açıklamıştır.[35]

34 *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1967.
35 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1967.

İnönü bildiriye "hareket bana karşıdır, gereğini yapacağım" diye yanıt verirken, 8'ler bir açıklama daha yaparak kimseye karşı olmadıklarını, sadece CHP'den yana olduklarını söylüyorlardı. Aynı gün, tarihi netleşmemekle birlikte 8'lerin durumunu görüşmek üzere CHP Küçük Kurultayı'nın toplanması kararı alınacaktı. 9 Ocak'ta ise CHP Merkez Kurulu toplanmış, 8'lerin "Parti Meclisi hakkında yetki dışı ve Parti Meclisi kararına aykırı açıklamalarda bulunduğu" ve konu hakkında gerekenin yapılacağı bildirilmişti.

10 Ocak'ta CHP Meclis ve Senato gruplarının yönetim kurulları ortak bir toplantı yaptı ve 8'leri desteklediklerini açıkladı. 25 Ocak'ta ise CHP ortak grubu, grup yönetimini elinde bulunduran 8'ler tarafından olağanüstü toplantıya çağrıldı. 184 kişilik ortak gruptan 88 üye bu toplantıya katıldı ve 84 üye de grup yöneticilerine güvenoyu verdi. Ancak İnönü, grup iç tüzüğüne göre toplantı yeter sayısının 93 olduğunu, toplantıya ise 88 üyenin katıldığını söyleyerek, iç tüzük uyarınca yapılan güvenoyunun geçersiz olduğunu ilan etti. 5 Şubat 1967'de ise CHP il başkanları ve il temsilcileri toplantısı yapıldı, Feyzioğlu burada iki konuşma yapsa da il yöneticilerine görüşlerini benimsetemedi.

Tüm bu sürecin varacağı yer, 8'lerin başını çektiği kanat ile İnönü'nün desteklediği Ecevitçilerin/ortanın solunun nihai hesaplaşmasının yaşanacağı IV. Olağanüstü Kurultay olacaktı.

4. Olağanüstü Kurultay'a gidiliyor

CHP'nin 4. Olağanüstü Kurultayı 28 Nisan 1967'de toplandı ve açılış konuşmasında İnönü ortanın solunun ne olduğunu ve ne olmadığını, özellikle komünizmden farkını son derece güçlü bir şekilde vurgulayarak bir kez daha anlattı.

İnönü, ortanın solunun "bir ileri hamle ve bir fikir hareketi olduğunu", partinin halkçılığını, devletçiliğini ve devrimciliğini özet olarak anlatmaya yaradığını, her partilinin bunu anlatmasının bir yetki ve ödev niteliği taşıdığını söylüyordu. İnönü'ye göre

ortanın solunu halkın tutmadığı, bunun halka ters geldiği gibi iddialar "saçma ve köksüz"dü.

İnönü ortanın solunun komünizme karşı bir emniyet supabı olduğunu şöyle anlatıyordu:

> Cumhuriyet Halk Partisi'nin, sağın karşısında olduğu bellidir. Biz, devrimleri yapan partiyiz. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi, aynı zamanda aşırı solun, yani komünistliğin bugünkü yaşayış düzeni içinde karşısına çıkacak tek emniyet duvarıdır. Kısa zamanda anlaşılmıştır ki, en az aşırı sağcılar kadar aşırı solcular da Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortanın solu politikası karşısında gerçekten telaşlıdırlar.[36]

Konuşmasına, "Şimdi sosyalist partilerle ayrılıklarımızı ve benzer taraflarımızı bir de ben anlatayım" diye devam eden İnönü, "üretim araçlarında özel mülkiyeti reddeden; devlet ve toplum yönetiminde bir sınıfın egemenliğini öngören veya amaçlarına sınıf çatışması yoluyla ulaşmayı düşünen partiler"in kendileriyle "temelden ve bağdaşmaz bir şekilde" ayrı olduğunu, bu tür partilerle hedefleri kadar yollarının da ayrı olduğunu söylüyordu.

İnönü'ye göre kendileri vazgeçilmez bir şekilde cumhuriyetçiydi, ama sosyalist partiler için bu vazgeçilmez bir şart değildi; yine aynı şekilde CHP milliyetçi bir partiydi ve sosyalist partiler ise beynelmilelci, yani enternasyonalisttiler. İnönü CHP'nin laik bir parti olduğunu, sosyalistlerin ise bir kısmının laikliğin de ötesinde dini ilkesel olarak reddettiklerini, bir kısmının ise "din esasına dayanan sosyalist" olduklarını söylüyordu. CHP'nin halkçılığı, "bir sınıf veya zümrenin egemenliğini" reddediyordu ve "demokratik" bir halkçılıktı.

Bu konuşmanın ardından kurultay "parti içi sorunları inceleme" ve "tüzük" komisyonlarını seçmiş, İnönü'nün isteği doğrultusunda parti içi disiplin suçları ile ilgili tüzük değişiklikleri hazırlanmış, 8'lerin partiden atılmalarının zemini hazırlanmıştı. Bu

36 *Milliyet*, 29 Nisan 1967.

esnada 8'ler bir bildiri yayınlanmış ve CHP'nin ortanın solu adı altında sosyalist bir partiye dönüştürüldüğüne dair iddialarını dillendirmeye devam etmişlerdi. Bildiriye göre, İnönü kurultayı açış konuşmasında CHP'nin sosyalist bir parti olmadığını, milliyetçi bir parti olduğunu ve sosyalizmin milliyetçilikle bağdaşmadığını söylemesine rağmen, parti içi sorunlar komisyonuna sunulan raporda, "sosyalizm heveslerine açıkça kanat geren, ortanın solunu sosyalizm içinde gösteren cümlelere yer verilmiş"ti ve bu da Feyzioğlu ve arkadaşlarına göre "parti içindeki solcu takımın genel başkana diledikleri yönde ve aynı yönde, birbirlerine zıt fikirleri söyletebilecek ölçüde etkili olabildiklerini ortaya koymuş"tu.

Feyzioğlu ve arkadaşlarına göre, CHP'nin sosyalist/Marksist bir partiye dönüşmesinde İnönü'nün sorumluluğu büyüktü, çünkü ortanın solu yanlılarına İnönü kol kanat germekteydi:

> Bir taraftan genel başkanı CHP sosyalist değildir derken, öte yandan parti gazetesinde ve yöneticilerinin dergilerinde sosyalizm ve Marksizm propagandası yapılmakta, sınıf kavgasını körükleyen yazı ve beyanlar birbirlerini kovalamakta ve bunlar CHP genel başkanınca tasvip edilmektedir. Kurultay bir defa daha göstermiştir ki, CHP içinde demokratik olmayan solcu usuller uygulanmaya başlamıştır. Genel başkan, tüm uyarmalara rağmen, bunları görmezlikten gelmektedir. (...) Ulus gazetesinde tarihi gerçeklere rağmen Atatürk'ü sosyalist ilan edenler ve buna göz yumanlar kimin emrindedir bilmeyiz ama biz Atatürk'ün emrindeyiz. Biz CHP sorumlusunun dergisinde Lenin ağzıyla demokratik rejimden "burjuva yutturması" diye bahsedilmesini hoş görenler kimin emrindedir bilmeyiz ama biz anayasanın emrindeyiz. Atatürk'ün kurduğu gazetede Stalinci, Doğu Almanya'yı göklere çıkaran yazı serisinin yayınlanmasını savunan ve haklı gören kimseler, kimin emrindedir bilmeyiz ama biz aklımız, vicdanımız, sarsılmaz inançlarımızla aziz milletimizin emrindeyiz. (Bozkır, 1996: 238)

Kurultayın ikinci gününde hazırlanan tasarılar onaylanmış, ancak Feyzioğlu ve arkadaşları, ihraç edilmeden hemen önce partiden istifa etmişler, 48 milletvekili ve senatör de onlarla birlikte

hareket etmişti. Kamuoyuna açıklanan istifa mektubunda ise şunlar yazmaktaydı:

> Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi'ne
>
> Türkiye için doğru yolun Atatürk ilkelerinin gösterdiği yol olduğuna inanan, CHP'yi gitgide tehlikeli hale gelen bir sol maceranın vasıtası yapmak yolundaki tertiplerin günden güne su yüzüne çıktığını gören, Türkiye'de demokratik rejimin ve anayasaya dayanan demokratik, sosyal, hukuk devletinin yaşaması için de demokratik olması gerektiğini bilen, yüce Türk milletinden başka hiçbir kudretin, hiçbir şahsın emir ve sultasını kabul etmeyen, zulüm usullerinden uzak olmanın millete yaklaşmak olduğuna inanan, gerçek dışı ithamlarla anayasaya ve siyasi partiler kanununa aykırı tertiplerle solcu nümayişçilerin baskılarıyla yürütülen bir kurultayın CHP'yi tarihi yolundan ayırdığına dair endişeleri olan, CHP'nin daima reddettiği (Merkez-i umumi) sultasını, sosyalist ve Katolik partilerde görülen merkez hâkimiyeti usullerini CHP'ye getirmenin, CHP için kendi kendini inkâr anlamını taşımasından üzüntü duyan, kurultayı açış konuşmasında sosyalizm, ortanın solu ve milliyetçilik gibi konularda söylenenlerle, öğleden sonra genel başkanının imzasıyla komisyona sunulan raporda aynı konularda söylenenlerin birbirine zıt olmasının ve adeta parti içindeki sosyalizm heveslerini teşvik edici sözlere bu raporda yer verilmesinin ortaya koyduğu samimiyetsizliği tespit eden, olağanüstü kurultayın demokrasi esaslarına inanmış bir siyasi partiye yakışmayan sol nümayiş tertipleri içinde kanunsuz ve usulsüz yürütüldüğünü müşahede eden, biz imza sahipleri CHP'den istifa ediyoruz. (Bozkır, 1996: 240)

Kurultayın ardından yapılan Parti Meclisi toplantısının hazırladığı bildiride "CHP'nin bundan böyle tam bir dayanışma ve düşünce tutarlılığı içinde ve Atatürk'ün yolunda devrimci tabiatına uygun bir dinamizmle vatandaşlara güven vereceği" belirtilmişse de, ortanın solu tartışmalarının merkezinde olduğu güç mücadelesi daha uzunca bir süre devam edecekti. Feyzioğlu ve arkadaşları ise 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi adlı yeni bir parti kuracaklardı.

19. Kurultay: 68'in gölgesinde

1968 yılı Avrupa'daki gelişmelerin ve 68 Mayıs'ının Türkiye'ye yansıdığı bir yıldı. Üniversitelerde boykotlar ve işgaller başlamış, sağcı güçler ve devlet de şiddetin derecesini artırmıştı. Öte yandan TİP'e yönelik saldırılar bizzat iktidardaki AP'nin kışkırtması dahilinde devam ediyordu. 20 Şubat 1968'de AP'li milletvekilleri TİP'li vekillere Meclis'te doğrudan saldırmış, TİP'li Yunus Koçak'ın başına tabanca kabzasıyla vurulmuş ve Çetin Altan da feci şekilde dövülmüştü.[37]

1 Mart 1968'de Meclis AP'nin getirdiği seçim kanunu değişikliğini kabul ederek, milli bakiye sistemini kaldırdı. Hedef bir dahaki seçimlerde TİP'in Meclis'e girmesini engellemekti. İnönü yapılan değişiklikle ilgili olarak, "Bu çeşit vicdan hürriyeti anlayışı memleketi bir vatandaş çatışmasına götürmektedir" derken, TİP Genel Başkanı Aybar da, "Hükümet üyelerinden rica ediyorum. Bu kanunu geri alınız. Aksi halde demokrasinin başına geleceklerden siz sorumlusunuz" şeklinde bir uyarıda bulunmuştu.[38]

TİP'in Meclis'e girmesini engellemek için seçim yasasında değişiklik yapılmasından iki gün sonra, 3 Mart 1968'de İstanbul'da MTTB öncülüğünde büyük bir miting düzenlendi. "Şahlanış Mitingi" adı verilen mitingde Necip Fazıl, İnönü için, "Türkiye'yi garp kültürünün içine atmaya çalışan ve komünizmin ilk filizlerinin açmasına yol açan yoldaş İnönü, eğer İslamiyet kuvveti olmasaydı, bütün memleketi kıpkızıl yapacaktı" demiş, buna tepki gösteren bir kişi ise linç edilerek ağır yaralanmıştı. Mitingde taşınan pankart ve dövizlerde Behice Boran kastedilerek, "Karakaşlı Behicem ipini ben çekicem", "Cellat Karaali zengin olacağın günler yakındır", "Artık şahlandı durmaz İslam'da iman-Dikkat Müslüman sakın komünizme verme aman" şeklindeki sözler göze çarpıyordu.[39]

37 *Milliyet*, 21 Şubat 1968.
38 *Cumhuriyet*, 2 Mart 1968.
39 *Cumhuriyet*, 4 Mart 1968.

Avrupa'da 68 Mayıs'ının başlamasının ardından, Türkiye'deki ilk üniversite işgali 10 Haziran'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleşti. Öğrencilerin 13 maddelik talep listesi, "fakülte dekanı ya Atatürk ilkelerine saygılı olmalı ya da görevini derhal terk etmelidir" şeklindeki ilk madde hariç bütünüyle eğitim-öğretim sorunlarıyla ilgiliydi.[40] Ertesi gün Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri de okullarını işgal ettiler. Daha ertesi gün ise işgaller İstanbul'a sıçradı ve İstanbul Üniversitesi'nde hem fakülteler hem de rektörlük işgal edildi. Aynı gün Ankara'da DTCF öğrencileri Milli Eğitim Bakanlığı'na bir yürüyüş düzenliyor, üniversite yönetiminin öğrencilerin taleplerinin bir kısmını kabul ettiği duyuruluyordu.[41] İşgaller devam ederken Demirel Meclis'te yaptığı konuşmada, "Boykotu işgale kadar götürmek öğrencileri haksız duruma düşürür. İşgalle halledilecek mi bu memleketin meseleleri" demiş, AP Milletvekili Aydın Yalçın ise "öğrenci hareketlerine ihtilalci sosyalistlerin sızdığını" ileri sürmüştü.[42]

Temmuz ayına gelindiğinde sadece öğrenciler değil işçiler de işgallere girişecek, Derby Lastik Fabrikası'nda sarı sendika Kauçuk-İş'in imzalamak istediği toplu sözleşmeye karşı Lastik-İş'e bağlı işçiler fabrikayı işgal edecek, Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK) ise yaptığı açıklamada, "Kazlıçeşme'de kurulu bir lastik fabrikasının işçiler tarafından işgal edilmesi olayı, içinde bulunduğumuz demokratik rejimde uygulamasına çalıştığımız toplu sözleşme sisteminin geleceği yönünden endişemizi mucip olmuştur" diyecekti.[43]

Aynı ay, Türkiye'yi ziyarete gelen ABD 6. Filosu solcu öğrenciler tarafından protesto edilecek, 20 Temmuz'da ise "6. Filo'yu ve emperyalizmi protesto" mitingi düzenlenecekti. Öğrenci hareketi yükselir ve bu yükseliş giderek daha fazla sol bir karaktere bürünürken, sağcı reaksiyon da giderek güçlenecek, CKMP Milletvekili

40 *Milliyet*, 11 Haziran 1968.
41 *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1968.
42 *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1968.
43 *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1968.

Rıfat Baykal, "CKMP'li gençleri her bakımdan etkili ve dinamik bir kadro haline getireceğiz" diyerek açacakları kamplarda partili gençlere komando eğitimi verileceğini açıklayacaktı.[44] Böylece Soğuk Savaş konseptine bağlı olarak Türkiye'de de antikomünist paramiliter güçlerin oluşturulması için ilk adım atılacak, basın ve kamuoyu da zamanla ülkücülerden "komandolar" diye söz etmeye başlayacaktı.

23 Temmuz'da Konya'da Konya Yüksek Öğrenim Gençliği tarafından düzenlenecek olan emperyalizm karşıtı mitinge karşı sağcı güçler sokağa çıktılar. Başını Mücadele Birliği[45] ve Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin çektiği eylemde, Öğretmen Derneği Lokali'ni, TİP İl Merkezi'ni, bazı kitapçıları, *Yeni Konya* gazetesini ve bazı içkili mekânları "kahrolsun komünizm" sloganı eşliğinde tahrip ettiler.[46] 24 Temmuz'da, 6. Filoyu protesto eden öğrencilerden biri olan Vedat Demircioğlu yaşamını yitirdi. Demircioğlu bir hafta önce İTÜ yurduna yönelik polis baskınında polisler tarafından dövüldükten sonra 3. kattan aşağı atılmıştı ve bir haftadır komadaydı. Ölüm haberinin duyulması üzerine öğrenciler bir kez daha sokağa çıktılar ve polisle çatıştılar; eylemlerde 49 öğrenci gözaltına alındı.[47]

10 Ağustos gecesi İzmir'deki Amerikan Haberler Merkezi'ne molotof kokteyli atıldı, sabaha karşı ise İzmir Hisar Camisinde kılınan "Komünistleri Yıldırma Namazı" esnasında hafif şiddette bir bomba patladı. Saldırıyı gerçekleştirdiği öne sürülen iki kişi anında yakalandı ve polis yaptığı açıklamada, sanıkların "Türkiye'deki gizli komünist teşkilatının militanları olduğunu" öne sürdü. Basına göre, yakalanan kişilerden Osman Başdemir, "Gücümü doktrinimden alıyorum. Bu iş için kimseden para almam. Gecekondumu satar kundaklarım. Ya da servetimi bu işi yapacak olana veririm" demişti. Olaya TİP de bulaştırılmak is-

44 *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1968.
45 Bu örgüt için bkz. Selçuk, 2018.
46 *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1968.
47 *Milliyet*, 25 Temmuz 1968.

teniyor, saldırının arkasında TİP'in de yer aldığı ileri sürülüyor, İçişleri Bakanı Faruk Sükan olaylarla ilgili gözaltına alınan kişilerden 5'inin TİP üyesi olduğunu söylüyordu. İki gün sonra sanıklar mahkeme önüne çıkarıldıklarında ise Osman Başdemir, bombayı Faruk Sükan'ın koydurduğunu söyleyecekti.[48] Olay açıkça istihbaratın ve Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin arkasında olduğu antikomünist bir tertipti ve hedefte de sosyalistler ve TİP vardı.

Olaylar bu minval üzere ilerler ve siyasal kutuplaşma ve siyasal şiddet giderek artarken, CHP 19. Kurultayı 18 Ekim 1968'de Ankara'da toplandı. İnönü yaptığı açılış konuşmasına, "İçinde bulunduğumuz güçlüklere ve siyasi hayatta birbirimize pek müsamahalı sayılmayacak huysuzluklarımıza rağmen, demokratik rejimin işlemesinde bir hayli ilerleme kaydettiğimizi söylemek mübalağa sayılmamalıdır" diyerek başladı. İnönü Ortadoğu ve Orta Avrupa'daki gelişmelerin genel bir barışa hizmet etmesini dilediklerini söyledikten sonra, "Biz NATO ittifakı içinde kalmak kararındayız" dedi. Bunun ardından iç politikaya geçti ve anayasa hükümleriyle kurulmuş olan ve çalışan özerk kuruluşlara saygı gösterilmesini talep etti. Muhalefetin elindeki belediyelere üvey evlat muamelesi yapılmasını eleştirdi ve iktidarı bu konuda uyardı. Ardından toprak reformu meselesine ve o günlerin güncel olaylarından biri olan Elmalı köylülerinin toprak mücadelesine değindi ve, "Toprak reformunu esasından kabul etmeyen iktidara bugünkü ihtiyaçları anlatmak kabil olmadığı gibi, gelecek zamanların daha da ağır koşullar getireceğini gösterme imkânı bulamıyoruz" dedi. İnönü, gençlik hareketleriyle ilgili olarak ise, polis teşkilatını siyasete bulaşmamaları, siyaset üstü kalmaları konusunda uyardı, "polis mutlaka siyaset üstünde, tarafsız bir kanun kuvveti olarak mevki almalı ve o istikamette kullanılmalıdır" dedi.

Tüm bunların ardından ise sıra konuşmanın merakla beklenen kısmına, yani İnönü'nün ortanın solu hakkında söyleyeceklerine geldi. İnönü 1965'ten itibaren CHP'nin sosyal alandaki görevleri-

48 *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1968.

ni ortanın solu diye adlandırdıklarını ve bu çizgide yollarına devam ettiklerini söyledi. Bu nedenle parti içinde kimi anlaşmazlıklar ve ayrılıklar olmuşsa da, özellikle 1967'deki ayrılıktan sonra, anlaşmaya ve birleşmeye, yani iyiye doğru ilerlediklerini belirtti. Sonrasında ise "aşırı sol" ve sosyalistlik ithamlarına bir kez daha tavrını koyarak şöyle dedi:

> Bizim içimizde, beraber çalıştığımız arkadaşların hiçbirinin aşırı solculuğundan şüpheli ve tedirgin değiliz. Bunun gibi ortanın solu politikasını benimsememiş idarecilerimizden aramızda eser yoktur. (...) Biz sosyalist parti değiliz, Cumhuriyet Halk Partisi'yiz. Sağımızda ve solumuzda olanlarla her türlü meselede ayrıntılarımız ortadadır.[49]

Kurultayın ikinci günü Genel Sekreter Ecevit ve CHP Meclis Grup Başkanı Nihat Erim de merkezinde ortanın solunun olduğu birer konuşma yaptılar ve Ecevit konuşmasında çok açık bir şekilde kırmızı çizgilerinin burjuva demokrasisi olduğunu söyledi:

> Ortanın solunun sınırlarının çizilmesi isteniyor. En esaslı sınır, demokrasidir. Gerçek demokrasinin, burjuva demokrasisinin tehlikeye düşebileceği yerde, ben dururum. Çünkü o burjuva demokrasisi, sosyal demokrasiye giden yoldur. Bir adım öteye gidemem. Bizim sınırımız insanca yaşama kadar önemli olan özgürlük ve demokrasi sınırıdır. Ortanın soluna bunun dışında katı sınırlar çizerek bir dogma haline getirmeyeceğiz.[50]

Ecevit konuşmasının devamında, "CHP, arkasında olan köprüleri yıkmıştır. Ortanın solundan bir adım geriye gitmesi imkânsızdır" diyerek ortanın solundan herhangi bir taviz vermeyeceğini bir kez daha gösterdi ve artık savunma devrinin kapandığını söyledi. Ecevit, "Ortanın solunda olmak ayıp bir şey mi ki kendimi savunayım? Asıl, Türkiye gibi bir memlekette ortanın solunda olmamak ayıptır. Savunma, bu düzen değişmemeli diyenlere düşer" diyordu.

49 *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1968.
50 *Milliyet*, 20 Ekim 1968.

Nihat Erim ise konuşmasında CHP'nin ortanın solunun ötesine geçemeyeceğini, buna bizzat CHP tarihinin ve İnönü'nün izin vermeyeceğini, endişelerin yersiz olduğunu şu cümlelerle anlattı:

> CHP'nin ortanın solu sınırını aşması için Marksizm ve Leninizm'e kaymış olması lazım gelir. Ortanın solu sınırı aşılamaz. CHP Marksizm'e ve Leninizm'e gidemez. Buna tarihi manidir. Onu kuranlardan biri mal sahibi gibi başımızdadır. CHP'nin ortanın solunu aşmasına imkân yoktur. Demokrasiden vazgeçmedikçe Marksizm ve Leninizm'e gidilemez.[51]

Kurultay sonrası yayınlanan bildirgeye ise başta "düzen değişikliği" iddiası olmak üzere ortanın solu damgasını vurmuş durumdaydı:

1- Her yurttaşın insanca yaşamasını önleyen, geniş halk kitlelerini yoksul bırakan bozuk düzeni değiştireceğiz.
2- Gerçek bir toprak reformu yapacağız.
3- Kooperatifler eliyle halk kesimini güçlendireceğiz.
4- Krediler düzenini değiştireceğiz.
5- Dış ticaretteki bozuk düzeni değiştireceğiz.
6- Türkiye'yi dış yardıma muhtaç olmaktan kurtaracağız.
7- Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önleyeceğiz. Haksız servet edinmenin yollarını tıkayacağız.
8- İşçilerin yönetime katılmasını sağlayacağız.[52]

19. Kurultay, 68'in gölgesinde gerçekleşmiş, CHP'nin kendisini sosyalist soldan daha net sınırlarla ayırdığı ve ortanın solunun sınırlarının burjuva demokrasisi olduğunun net bir şekilde ortaya konulduğu bir kurultay olmuştu. Öte yandan 19. Kurultay 1969 seçimlerinden önceki son kurultaydı.

51 *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1968.
52 *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1968.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1969 Seçimlerinden 12 Mart 1971'e

Türkiye 1969 yılına da 68'le benzer bir politik atmosferde girdi; süreç derinleşerek devam ediyordu. Solcu öğrenciler komando saldırılarına karşı kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamaya karar verdiklerini bildiriyor ve dolayısıyla silahlanıyorlardı. CHP Merkez Yönetim Kurulu ise 2 Ocak'ta toplanmış ve konuyla ilgili bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride "hükümetin ilerici gençliğe karşı komando tedhişçiliğine özenen çevrelerden yararlanmaya çalıştığı" söyleniyor ve Siyasi Partiler Kanunu'nun 7. maddesinde yer alan "Siyasi partiler askerliğe, savunma ve sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı eğitim ve öğretim faaliyetlerine girişemezler" şeklindeki hüküm hatırlatılıyordu.[1]

CKMP ise CHP'ye meydan okuyor ve Genel Başkan Yardımcısı İsmail Hakkı Yılanoğlu konuyla ilgili bir açıklama yaparak, "Bu memleket Moskof uşaklarının değil Ergenekon aslanlarınındır" derken, CKMP İzmir Gençlik Kolu üyeleri motosikletlerle pozlar veriyor ve "çağımız sürat çağıdır" diyerek yakında sıfatlarının başına "motorize" kelimesini de ekleyeceklerini söylüyorlardı.[2]

Solcu öğrenciler 6 Ocak'ta ODTÜ'ye rektörün yemek davetine katılmak üzere gelen ve "Vietnam Kasabı" olarak bilinen ABD Büyükelçisi Robert Kommer'in arabasını ters çevirerek yaktılar. Bu olay büyük bir infial yarattı ve daha sonra Türkiye'de yaşanacaklar

1 *Milliyet*, 3 Ocak 1969.
2 *Milliyet*, 6 Ocak 1969.

açısından da bir kırılma teşkil etti. ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş yaptığı açıklamada, "En şiddetli tedbirleri alacağım. Zorbalığa teslim olmayacağım. Tepeleyeceğim" derken, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, "İlgili makamlarımızın ve hükümetimizin bu olay üzerinde hassasiyetle duracağına şüphe yoktur. Bu çirkin olay karşısında duyduğum derin üzüntüyü ifade etmek isterim" diyordu. Kommer ise şaşkınlık içerisinde, "Böyle bir olayın, bizzat Amerika'nın geniş dostane desteğini sağladığı bir okulda geçmesinin bilhassa üzücü" olduğunu söylüyordu.[3] Ertesi gün Kommer Çağlayangil'i ziyaret edecek, ABD Türkiye'ye tazminat talep eden bir muhtıra verecek, eylemi düzenleyen öğrencilerinden ikisi yakalanarak tutuklanacaktı. 9 Ocak'ta ise rektörlük ODTÜ'nün bir ay boyunca kapatıldığını duyuracaktı.[4]

Aynı günlerde işçi eylemleri ve grevler de durmuyordu. 10 Ocak'ta işçiler Kartal'daki Singer Fabrikası'nı işgal ediyor, ertesi gün polis müdahale ederek işçileri fabrikadan çıkarıyor ve 114'ünü gözaltına alıyordu; aynı günlerde ulaşım sektöründe ve Sümerbank'ta da grevler başlıyordu. Buna karşılık Sümerbank yönetimi de 25 işyerinde lokavt kararı aldığını açıklıyordu.[5]

8-9 Şubat tarihlerinde CKMP Adana'da bir kongre düzenledi ve partinin adı MHP olarak değiştirildi. Bu CKMP'nin ve gençlik örgütü Ülkü Ocakları'nın antikomünist bir paramiliter güce dönüşmesinin miladıydı. Türkeş burada yaptığı konuşmada ülkücü gençliğin meşru savunma hakkını kullandığını iddia ediyor ve, "Milli varlığımızı tehdit eden komünizm, bölgecilik, mezhepçilik gibi tehlikeler karşısında Türk gençliğinin susması demek tüm Türklüğün tarih sahnesinden silinmesi demektir" diyordu. (Turhan, 2016: 27)

11 Şubat'ta devrimci öğrenciler 6. Filo'yu protesto eylemi düzenledi ve önceki yıl öldürülen Vedat Demircioğlu'nun resminin

3 *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1969.
4 *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1969.
5 *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1969.

bulunduğu kırmızı renkli bir bayrağı Beyazıt Kulesi'ne astılar. Amerikan bayrağının yakıldığı eyleme polis gaz bombalarıyla müdahale etmiş, havaya ateş açmış ve 68 kişiyi gözaltına almıştı; çatışmalarda 50'ye yakın kişi de yaralanmıştı.[6] Sağcı *Bugün* gazetesi olayla ilgili olarak 12 Şubat'ta, "Tarihimizin en kara günü. Beyazıt Kulesi'ne kızıl bayrak asıldı" manşetini atarken, *Son Havadis* gazetesinin manşeti ise "Komünistler kuleye kızıl bayrak çektiler" şeklindeydi.[7]

14 Şubat'ta hükümet Meclis'e "Anayasa Nizamını Koruma Tasarısı" adlı bir kanun tasarısı getirecek, "Türk milletinin bütünlüğünü zedeleyen veya tehlikeye düşüren söz, yazı haber ve havadislere, toplumun muhtelif sınıf veya zümrelerini birbiri aleyhine tahrik ve teşvik edenlere, vatandaşlar arasında bölücü faaliyetlerde bulunanlara ya da bunun propagandasını yapanlara" ağır cezalar verilmesini isteyecekti.[8]

16 Şubat 1969'da sağcıların günlerdir devam ettirdiği kampanya kanlı bir final yaptı. Sağcı güçler ABD emperyalizmine ve 6. Filo'ya karşı düzenlenen eyleme "kahrolsun komünistler", "komünistlere ölüm" sloganlarıyla saldırdı ve 2 kişi yaşamını yitirirken 200 kişi de yaralandı. Polis olaylara müdahale etmemişti, oysa eyleme saldırı yapılacağına dair ihbarlar gazetecilere bile ulaşmış, gazetecilerin valiliğe eylemden bir gün önce yönelttiği gereken tedbirlerin alınıp alınmadığı sorusuna, Vali Muavini "olay çıkarsa önlenir" diye cevap vermişti.[9]

Mart ayı boyunca üniversitelerdeki çatışmalar şiddetlenerek devam etti, "Nizam Tasarısı" da kamuoyunun ana gündem maddelerinden birini oluşturdu. 18 Mart'ta Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu bir bildiri yayınlayarak, "Anayasa düzenini zor ve şiddet kullanarak değiştirmeyi hedef tutan davranışları önleyici hükümler yürürlükteki kanunlarda

6 *Milliyet*, 12 Şubat 1969.
7 http://bianet.org/biamag/print/144384-kanli-pazardan-once-gazeteler
8 *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1969.
9 *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1969.

zaten fazlasıyla mevcut bulunmaktadır. Bu bakımdan kurulumuz, şimdi kanunlaştırılmak istenen tasarının tamamen gereksiz olduğu görüşündedir" dedi. [10] 20 Mart'ta hükümet TRT'nin özerkliğini kısıtlayan bir kanunu Meclis'e gönderdi. Anayasa Profesörü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Muammer Aksoy, kanun teklifinin amacının "radyoyu AP radyosu haline getirmek" olduğunu ve anayasaya aykırı bir nitelik taşıdığını söyledi.[11] Başbakan Demirel 22 Mart'ta düzenlediği basın toplantısında Nizam Tasarısı'nı ve TRT Kanunu'nu savunarak, bu düzenlemelerin anayasaya aykırı olduğunu iddia edenlerin, "1960 modeli hadiselerin Türkiye'nin siyasi sahnesinde tekrarlanacağı ümidine bel bağlayanlar" olduğunu söyledi. Ecevit ise yaptığı konuşmada, "Özgürlüğe alışmış Türk toplumunda artık kimsenin gerçekleri söylemesi önlenemez. Ne tedbir alınırsa alınsın, Türk toplumu 10 yıl önceye, geriye götürülemez. Suni yasalarla, takvimler geriye çevrilemez, saatler geriye işletilemez" diyordu.[12]

7 Nisan günü ülkücüler, Hacettepe Üniversitesi tarafından düzenlenen "Üremenin temel klinik ve halk sağlığı yönlerindeki bilimsel gelişmeler" başlıklı konferansı, "Türkleri kısırlaştıramazsınız" diyerek bastı.[13] 8 Nisan'da ODTÜ öğrencileri rektörlüğü işgal etti. 9 Nisan'da İstanbul Barosu "demokratik rejimi ortadan kaldırma amacını güttüğü için" Nizam Tasarısı'na karşı çıktı. 10 Nisan'da SBF de işgal edildi ve Hacettepe Üniversitesi ile DTCF kapatıldı. 12 Nisan'da rektörlük ODTÜ'yü 1 Ekim'e kadar kapattığını duyururken, Demirel yaptığı açıklamada, "Üniversitelerin ve gençliğin bu halinden CHP sorumludur" dedi. Aynı gün Türkeş köylülerin toprak işgali eylemlerinin komünistlerin tahriki sonucu gerçekleştiğini ve ülkücü komandoların sayısının artırılacağını söylüyordu.[14] 13 Nisan günü ODTÜ Rektörü Kemal

10 *Cumhuriyet*, 19 Mart 1969.
11 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1969.
12 *Cumhuriyet*, 23 Mart 1969.
13 *Milliyet*, 8 Nisan 1969.
14 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1969.

Kurdaş'ın çağrısıyla jandarma kampüse girdi ve üniversite "işgalci öğrencilerin elinden geri alındı". Demirel yaptığı açıklamada, "150-200 kişinin, 5 bin kişilik üniversiteyi felç etmesine müsaade edemeyiz" derken, Ecevit ise "yeni baskı kanunlarına ortam ve gerekçe hazırladığı için" Demirel'in olaylardan memnun olduğunu, küçük hesaplar peşinde koştuğunu söylüyordu.[15] 18 Nisan'da hükümet Nizam Tasarısı'nı Meclis'ten geri çekti, ancak TRT kanunu geri çekilmemişti. Ecevit bu kanunun da geri çekilmesini istiyor ve Demirel'le antikomünizm yarıştırır bir şekilde, "Diktacı komünistlerin özgür Çekoslovak radyosuna tahammül edemedikleri gibi, AP iktidarı da özgür Türk radyosuna tahammül edemiyor" diyordu.[16]

3 Mayıs günü Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in Ankara Maltepe Camii'ndeki cenaze törenine AP'liler, Komünizmle Mücadele Derneği üyeleri ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden oluşan kalabalık bir grup cihat çağrısı yaparak ve "dinsizlerin cenaze namazı" kılınmaz diyerek saldırdı. Camide bulunan İnönü'yü, kalabalığın arasından, silahını çekip "bu memleket sahipsiz değil, yaklaşanı vururum" diye bağıran Kara Kuvvetleri Topçu Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Nabi Alpartun kurtardı.[17]

Mayıs ayında ana gündem maddelerinden biri, İnönü'nün eski DP'lilere yönelik af teklifiydi. İnönü "geçmiş zamanın yaralarını sarmak ve tahammül edilir hale getirmek" gerekliliğinden söz ediyor ve Celal Bayar'la görüşeceğini söylüyordu. İnönü ve Bayar 14 Mayıs'ta Pembe Köşk'te görüştüler. Aynı gün TBMM'de DP'lilerin siyasi haklarını temin eden yasa değişikliği kabul edildi. Ancak yasanın bir kez daha Meclis'ten ve iki kez de Senato'dan geçmesi gerekiyordu.[18]

İnönü'nün amacı Bayar ve eski DP'liler etrafında yeni bir oluşumun önünü açarak AP'nin oylarını bölmekti, ancak ordu affa

15 *Milliyet*, 14 Nisan 1969.
16 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1969.
17 *Milliyet*, 4 Mayıs 1969.
18 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1969.

karşıydı. Nitekim 16 Mayıs günü komutanlar Cumhurbaşkanı Sunay'la bir araya geldiler ve Sunay'a, "Alt kademeden gelen açık ve dolaylı müracaatları artık önlemenin imkânı olmadığını, ordunun tansiyonunun bu konuda iyi olmadığını" bildirerek anayasa değişikliğinden vazgeçilmesini istediler. Başbakan Demirel 21 Mayıs günü partisinin Senato grubuyla uzun bir toplantı yaptı ve "günün icapları bakımından" anayasa değişikliğinin komisyona iade edilmesini, eğer bu yapılmazsa istifa edeceğini söyledi. Yapılan oylamada AP'li senatörlerin oylarıyla tasarı Anayasa ve Adalet Komisyonu'na geri gönderildi.[19] 29 Mayıs'ta Meclis tatile girdi ve yaz ayları boyunca siyasi tansiyon görece düştü.

Seçime doğru

Eylül ayı geldiğinde ülke seçim havasına girmişti. Adayları belirlemek için partilerde ön seçimler yapıldı ve isimler belli olmaya başladı. Listeler 5 Eylül akşamına kadar Yüksek Seçim Kurulu'na verilecekti ve ön seçimleri kaybeden adaylar bu sefer de kontenjan adayı olmak için çabalıyordu. 2 Eylül günü Necmettin Erbakan bir basın toplantısı düzenleyerek Konya'dan bağımsız aday olacağını, Türkiye'nin başka illerinden de kendisi gibi bağımsız adayların seçime gireceğini ve seçimden sonra Meclis'te bir grup kurmayı hedeflediklerini söyledi. Erbakan'ın hedef kitlesi AP'lilerdi ve Erbakan, "Biz AP'lilerin oylarını koymaları için bir banka açıyoruz" diyordu.[20]

Celal Bayar ve eski DP'liler af yasasının çıkmasını engellemesi nedeniyle Demirel'e ve AP'ye öfkeliydiler. 11 Eylül 1969 tarihli *Cumhuriyet*'e göre Celal Bayar bir yurt gezisine çıkacak, herhangi bir partiye destek açıklamayacak ama AP yöneticilerini korkaklıkla ve vefasızlıkla itham edecek ve DP'lilere "sandığa gitmeyin" çağrısı yapacaktı.

19 *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1969.
20 *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1969.

Aynı günlerde grevler de devam ediyor, hükümet bir grevi ertelerken bir diğeri başlıyordu. Ereğli Demir Çelik Fabrikası'ndaki grev Bakanlar Kurulu'nun kararıyla ertelenmiş, erteleme süresi bittiğinde işçiler yeniden greve başlamış ama hükümet grevi bir kez daha ertelemişti. Aynı gün ise Yeşilköy Havaalanı çalışanlarının greve başladığı duyuruluyordu.[21]

Seçim propaganda süreci 21 Eylül'de başladı. Bülent Ecevit "İşçi babası Ecevit" diye karşılandığı Kırıkkale'de yaptığı konuşmada, "Türk halkı devrimcidir" ve "Türkiye'de yapılması gereken asıl devrim, gerçek devrim, altyapı devrimidir" diyordu.[22] 22 Eylül'deki konuşmasında ise AP'nin seçim bildirgesini, "AP yöneticileri gerici eğilimlerini ve dikta heveslerini açığa vurdu", "gericilik bazı kimselerin sandığı gibi dine veya ulusal törelere bağlı olmak değildir. Gericilik, bir toplumu geriye götürmek istemektir" diye yorumluyordu.[23]

23 Eylül'de ODTÜ öğrencisi Taylan Özgür, Deniz Gezmiş'le birlikte gittiği İstanbul Üniversitesi'nde polis tarafından sırtından vurularak öldürüldü. Taylan Özgür ölmeden hemen önce kendisini bir sivil polisin vurduğunu söylemişti. 25 Eylül günü ODTÜ'de bir cenaze töreni düzenlendi. Arkadaşları Özgür'ü ODTÜ'ye gömmek isteseler de rektörlük ve jandarma buna izin vermedi. Özgür, Maltepe Camii'nde kılınan namazın ardından Cebeci Asri mezarlığında defnedildi.[24]

Radyodaki ilk seçim konuşmaları 27 Eylül günü yapıldı. İnönü konuşmasında, "Dar zamanlardan geçiyoruz. Etrafımız bulutlarla kaplıdır" dedi ve bu tablodan çıkmak için milletten yetki istedi. İnönü şöyle diyordu:

> Düzeni değiştirmeye bir an önce başlamak, tam kararla başlamak ve ciddiyetle çalışmak lazımdır. Kaybedilecek her günün, yapılması gerekenleri güçleştireceğini bilerek, bu seçimlerde iktidara gelmek

21 *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1969.
22 *Milliyet*, 22 Eylül 1969.
23 *Milliyet*, 23 Eylül 1969.
24 *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1969.

istiyoruz. Milletimizden, ona daha çok hizmet edebilmek için yetki istiyoruz.[25]

İnönü bir sonraki konuşmasında ise gençlik olaylarına değindi ve hükümetin polisi kullanış tarzını eleştirdi. İnönü, "Gençliğimizi kendine güvenir, devletine, cemiyetine güvenir bir ruh haline sokmamız lazımdır" diyor, "devletin asayiş kuvvetleri başında bulunan polis"in "hükümetin kendini kullanış tarzı yüzünden", vatandaşın gözündeki yerini kaybettiğini, "polisin vatandaşa saydırılması ve sevdirilmesi" gerektiğini söylüyordu.[26] İnönü üçüncü konuşmasında ise eski DP'lilerin haklarının iadesi meselesine değinecek ve "geçmiş yaraların kapatılmasını, son hakların iadesini artık bir an önce neticelendirmek lazımdır" diyecekti.[27]

CHP adına bir sonraki seçim konuşmasını 30 Eylül'de Ecevit yaptı ve "düzen değişikliği"nden bahsetti. Ecevit şöyle diyordu:

> Türkiye'nin düzeni çağdışı bir düzendir. Halka yararlı olmayan, Türkiye'nin çıkarlarını yabancılara karşı koruyamayan, anayasa kurallarına uymayan bir düzendir. Bu düzene sahip çıkan bir tutucu iktidarın yönetiminde, halka değil halkı soyanlara hizmet eden AP yöneticilerinin elinde Türkiye'nin düzeni büsbütün bozuldu.[28]

Ecevit 4 Ekim'de Konya'da yaptığı konuşmada ise yabancı sermayenin Türkiye'ye ne getirip ne götürdüğünü sorguladı, Başbakan Demirel'den "yabancı sermayenin adamı" diye söz etti ve "Biz bu düzeni muhakkak değiştireceğiz. Bu ülkeyi sömüren yabancı sermayeyi Türkiye'den çıkararak bu düzeni değiştireceğiz" dedi.[29] Eskişehir'deki konuşmasında ise DP'lilerin affını eleştiren ve bunu "taviz" olarak nitelendiren solculara kızacak, geçmişte DP'ye, bugün ise AP'ye oy veren kitlelerin de düzen değişikliği istediğini iddia ettikten sonra şöyle diyecekti:

---

25 *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1969.
26 *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1969.
27 *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1969.
28 *Milliyet*, 1 Ekim 1969.
29 *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1969.

> Geçmişin yaralarını sararak, acılarını, kırgınlıklarını unutturarak bu halk topluluklarına güçlerini birleştirme yolunu açmak neden tavizcilikmiş? Neden devrimciliğe aykırıymış? Hâlâ anlayabilmiş değilim. Bize karşı eleştirileri tekrarlamakta devam eden ancak birkaç kişi kaldı. Onların da Süleyman Demirel'le aynı paralele düştükleri, geçmiş yaraların sarılmasını önlemekte, yaraları kanar halde tutup eski hatıraları, eski ayrılıkları canlı tutup halkı bölmekte, böylece sömürü düzenini sürdürmekte Demirel'e yardımcı olduklarını daha görmemelerine hayret ediyorum.[30]

Ecevit 7 Ekim günü Malatya'ya gitti ve burada "İkinci Atatürk, ilimize hoş geldin" diye karşılandı. Ecevit burada Türkiye'nin yeni bir Kurtuluş Savaşı verdiğini söyledi. CHP Kurtuluş Savaşı'nı yapan parti olarak bu sefer de "paraya karşı, yerli ve yabancı büyük çıkar çevrelerine, sömürü çevrelerine karşı" bir savaş vermekteydi ve Ecevit halkı bu savaşta CHP etrafında birlik olmaya çağırıyordu:

> Kendilerini ve ülkelerini ezen, sömüren, yoksullaştıran bir düzenin çarkları arasından kurtulmak isteyenler, parti ayrılıklarının, mezhep ayrılıklarının, başka her türlü ayrılıkların üstüne çıkarak, güçlerini, oylarını Cumhuriyet Halk Partisi'nde birleştireceklerdir. Türkiye'nin her yerinde halkımızın buna kararlı olduğunu görüyoruz. Kendimize güveniyoruz, çünkü halka güveniyoruz.[31]

Ecevit ertesi gün Diyarbakır'da bir miting yaptı. Burada "12 Ekim'in Başbakanı" diye karşılanan Ecevit, konuşmasında sömürü düzeninin halkı ırk, din ve mezhep üzerinden bölmeye çalıştığına dikkat çekti ve, "CHP'nin giriştiği ortanın solunda düzen değişikliği hareketi her türlü ırk, din, mezhep, parti ayrılığını aşan bir insanlık hareketidir. Bir halk ve adalet savaşıdır" dedi.[32]

Ecevit Diyarbakır'dan, "yeni düzenin başbakanı" diye karşılandığı İzmir'e geçti ve hem burada hem de Manisa ve Akhisar'da

30 *Milliyet*, 6 Ekim 1969.
31 *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1969.
32 *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1969.

konuşmalar yaptı. Demirel için "fırsat bulsa kanla kazanılan bağımsızlığımızı yok edecektir" diyen Ecevit, bir kez daha Demirel'le yabancı sermaye arasındaki bağlantıyı hatırlattı:

> Devlet yöneticiliğine geçeli dört yıldan fazla olduğu halde, Sayın Demirel'in hâlâ yabancı sermaye temsilciliği zihniyetinden kurtulamadığı anlaşılıyor. Yabancı sermaye temsilciliğine öylesine şartlanmış ki bir türlü Türk ulusunun yararını yabancı şirketlerin çıkarlarından üstün tutma yoluna giremiyor.[33]

Ecevit 10 Ekim'de Bursa, Kütahya ve Eskişehir'deki mitinglerde konuştu. Burada Ecevit'e "işçi babası" ve "Üçüncü Adam" şeklinde tezahüratlarda bulunuldu. Ecevit buradaki konuşmasında Demirel'in "Türkiye'de komünizm CHP'nin kanatları altında büyüyor" şeklindeki açıklamasına yanıt vererek, "AP'nin sağcı tutumu ile komünizmin ortadan kaldırıldığı iddia edilebilir mi" diye soruyor, Demirel'in dört yıllık iktidarında bozulan ekonomik ve sosyal düzenle, iç ve dış sömürünün artmasıyla birlikte komünist akımların güçlendiğini söylüyordu. Ecevit aynı akşam Ankara'ya döndü ve yaklaşık 1000 araçlık bir konvoy tarafından "Başbakan Ecevit" tezahüratlarıyla karşılandı. Ecevit İnönü'yü ziyaret ettikten sonra, son konuşmasını yapmak üzere milletvekili adayı olduğu Zonguldak'a hareket etti.[34] Ecevit henüz CHP Genel Başkanı değildi, ama tabanın önemlice bir bölümünün nezdinde öyle görülüyor, sanki Başbakanlık yarışına İnönü değil Ecevit giriyordu.

Yeni strateji

1969 seçimlerinde CHP'nin seçim kampanyasını büyük ölçüde Genel Sekreter Ecevit yürütmüş, miting meydanlarına ve radyo konuşmalarına "ortanın solu" ve "düzen değişikliği" söylemi damgasını vurmuştu. Öte yandan CHP 1969 seçimlerinde Ecevit öncülüğünde hazırlanan "yeni bir strateji" izlemeye karar vermiş, bunun

33 *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1969.
34 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1969.

için de Merkez Yönetim Kurulu'nun hazırladığı ve Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Erten imzalı "1969 Genel Seçimlerinde Uygulanacak Propaganda Stratejisi" adlı 11 maddelik belge tüm adaylara ve CHP örgütlerine dağıtılmıştı. Bu genelgeye göre;

- Seçim kampanyasında yer alacak tüm CHP'liler halkla temaslarında "günümüzün ekonomik ve sosyal konularına önem ve öncelik" verecekler, ortanın solu politikasını çalışma yaptıkları "bölgenin özel sorunlarından örnekler vererek" anlatacaklardır.
- "Geçmişteki siyasal ayrılıklar ve kırgınlıklar" hiçbir şekilde tartışma konusu yapılmayacak, "yeni seçmen kitlelerini CHP'ye ısındıracak ve bağlayacak" bir tutum ve davranış sergilenecek, "bugünkü bozuk düzenden zarar gören herkesin geçim sorunlarıyla ve günlük dertleriyle" yakından ve samimi bir şekilde ilgilenilecektir.
- Demokratik rejim savunulacak ve "ima yoluyla bile olsa" milli iradeye tehdit şeklinde yorumlanabilecek konuşmalardan kaçınılacaktır.
- "İlerici-gerici ayrımı" yapılarak ve "din ve laiklik" tartışmasına girilerek "kısır bir çekişme zemini" oluşturulmamasına dikkat edilecek, onun yerine "ekonomik ve sosyal açıdan devrimcilik" tezi işlenecek, toplumun ekonomik ve sosyal altyapısının dönüşmesine karşı olanlar eleştiri konusu yapılacaktır. Aynı şekilde milliyetçilik konusu da ekonomi üzerinden işlenecek ve "yeraltı kaynaklarımızı yabancıların sömürüsüne izin verenlerin, iktisadi bağımlılığımızı artırıcı bir tutum izleyenlerin" gerçek milliyetçiler olamayacakları söylenecektir.
- CHP teşkilatlarıyla yapılan anketlerle tespit edilen ve seçmenlerin önceliği olan konular üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır. Bu konular ise şöyledir: 1) Tarım ürünlerinin değer pahasını bulamaması, topraksızlık ve diğer köylü sorunları; 2) Eğitimde köy çocuklarının ve yoksul ailelerin sorunları; 3) Kredi düzenindeki bozukluklar ve tefecilik sorunları; 4) Aracılık düzenindeki bozukluklar ve bundan doğan sorunlar; 5) Sağlık hizmetlerinde bozuk düzen; 6) AP'nin kötü devlet yönetimi, adalet hizmetlerin-

de ve diğer devlet hizmetlerinde bozukluk, partizanlık, güven ve huzur sağlanamaması.

- Seçim kampanyası sırasında ekonomik ve sosyal sorunlar dışındaki sorunlara mecbur kalınmadıkça girilmeyecektir, mecbur kalınırsa da hızla kampanyanın temel konularına dönülecektir.
- Konuşmacılar halkın huzuruna bilgisiz veya hazırlıksız bir şekilde çıkmayacaklardır.
- Dikkatli bir üslup izlenecek, "kişileri tahkir edici veya başka partilerden halk topluluklarını incitici" konuşmalardan kaçınılacaktır.
- Bütün konuşmalar yayınlanacak seçim bildirgesi çerçevesinde yapılacaktır.
- Strateji belgesinde yer alan esaslar bütün parti örgütlerinde toplantılar yapılarak görüşülecektir.[35]

Bu genelge sonradan yalanlanmış olsa da doğruydu ve CHP'deki ideolojik dönüşümle 1969 Türkiye'sindeki konjonktürel durumunun kesişimini göstermesi açısından önemliydi. Seçim propagandasının özünü iktisadi meseleler oluşturacak, din tartışmasına girilmeyecek ve 27 Mayıs'ta yaşananlar herhangi bir şekilde mevzubahis edilmeyecekti. Bu, CHP'nin seçim bildirgesiyle de uyumlu bir nitelik taşıyordu.

CHP Düzen Değişikliği Bildirgesi'ni yayınlıyor

CHP 1969 seçimlerine hem yeni bir siyasal stratejiyle hem de "ortanın solu"nun damgasını vurduğu bir seçim bildirgesiyle girmiş, seçim bildirgesinde iktidar olunması halinde yapılacaklar son derece ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, bildirgenin ana söylemi "düzen değişikliği" olarak belirlenmişti. Bu program büyük ölçüde, Ecevit'in 15 Şubat 1968'de bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmanın kitaplaştırılmış hali olan ve aynı yıl yayınlanan "Bu Düzen Değişmelidir"e dayanıyordu.[36] CHP'nin 1969 seçimlerin-

35 *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1969.

36 Ecevit, kitabın 1973 yılında yapılan yeni baskısına yazdığı önsözde, aradan geçen beş yılda kitabın güncelliğini korumaya devam ettiğini, çünkü eskimekle birlikte

deki bildirgesinin adı, "İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz–CHP'nin Düzen Değişikliği Programı" olarak belirlenmişti ve bildirgenin önsözünün başında hemen şu satırlar göze çarpmaktaydı: "Bu bildirge ile Cumhuriyet Halk Partisi, her konuda ayrıntılı olarak düşüncelerini belirtmek, öngördüğü tedbirleri sıralamak yerine, Türkiye'nin, yıllardır eleştirdiği bozuk düzenini, iktidara gelince nasıl değiştireceğini, nasıl yeni bir düzen kuracağını anlatmaktadır." (s. III)[37]

Sadece CHP'nin ideolojik dönüşümünü ortaya koyması bakımından değil, 1960'ların sonundaki Türkiye'de siyasal, iktisadi ve toplumsal meselelerinin neler olduğunu anlamak, yani genel manzarayı görmek açısından da önem taşıyan bu bildirgede hangi alanlarda hangi değişikliklerin gerçekleştirileceği, hangi uygulama ve tedbirlerin hayata geçirileceği ayrıntılı bir şekilde anlatılıyordu.

Köylüye yönelik düzen değişikliği

Bildirge "düzen değişikliği"nin hangi alanlarda gerçekleştirileceğini ayrıntılı bir şekilde anlatan çeşitli bölümlerden oluşuyordu ve başlangıç olarak köy ve tarım ele alınmıştı. Bildirge, "Türk halkının üçte ikisi köylüdür" şeklinde bir tespitle başlamaktaydı ve bildirgeye göre köylü yoksul kaldıkça, tüketim, yani alım gücü de düşük kalacak, bu da iç pazarın genişlemesini, iş hayatının canlanmasını engelleyecekti. Ancak mesele sadece köylünün tüketim gücünü artırmak değildi, köylünün üretim gücünün de artırılması gerekmekteydi. Çünkü bir ülkenin nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan köylü kitlesinin "tüketici niteliği üretici niteliğinden daha ağır basan bir topluluk olması da ekonomiyi kısırlaştırır"dı. Ancak, köylünün üretim gücünü artırmak da yeterli değildi, köy-

Türkiye'nin düzeninin hâlâ değişmediğini, ancak bu değişikliğin gerçekleşeceğine beş yıl sonra daha da güçlü bir şekilde inandığını belirtmişti. (Ecevit, 1973: 18-19)

37 CHP'nin 1969 seçim bildirgesi "İnsanca Bir Düzen İçin Halktan Yetki İstiyoruz–CHP'nin Düzen Değişikliği Programı" adını taşımaktadır ve 1969 yılında Ankara'da Ulusal Basımevi tarafından yayınlanmıştır. Bildirgeyle ilgili bu kısımda, bundan sonra sadece bildirgenin sayfa numaralarına atıf yapılacaktır.

lünün artan üretimi nedeniyle ortaya çıkan değerin büyük ölçüde köylüde kalması gerekiyordu, çünkü sosyal adalet ancak böyle sağlanabilirdi. Öte yandan köylünün ekonomik etkinliğinin artırılması, Türkiye'nin tarım ekonomisi olmaya devam etmesi gibi bir sonuç yaratmamalı, bilakis Türkiye bir sanayi toplumu olmak için gereken adımları hızlı bir şekilde atmalıydı (s. 1). Bunun için köylünün üretiminin artması, üretim artışıyla ortaya çıkacak değer köylünün cebinde kalmalı ve köylü bu değerle Türkiye'nin sanayileşmesine katkıda bulunmalıydı.

Peki bunun için izlenecek yöntem neydi, bu üç hedefe nasıl varılacaktı? Bunun için yapılacak ilk iş toprak reformuydu. Bildirgeye göre toprak reformuyla sadece toprak dağılımında adalet ve daha çok köylünün özel toprak sahibi olması sağlanmayacak, tarımsal verimlilik de yükseltilecekti. Bildirgede "gerçek bir toprak reformu yapan her ülkenin benimsediği bir temel ilke vardır" deniliyor ve o temel ilkenin de 1970'li yıllar boyunca Ecevit'le özdeşleşecek olan "toprak işleyenin, su kullananın" ilkesi olduğu söyleniyor, devamında da bu ilkenin nasıl işleyeceği anlatılıyordu.

Buna göre, kendileri fiilen çiftçilik yapanlar, işledikleri toprağın sahibi olacaktı. Tarımda kullanılan su kaynakları ise devlet mülkiyetinde bulunacak, fakat çiftçilerin kendi bölgelerindeki sulardan adaletli ölçüde yararlanabilmeleri sağlanacaktı ve böylece "toprak ağalığına da, su ağalığına da" son verilecekti. Kendileri çiftçilik yapmayan ama sahibi oldukları toprakları "kiracılık, ortakçılık, yarıcılık" gibi yöntemlerle işleten kişilerin toprakları ise gerçek değeri üzerinden kamulaştırılacak ve o toprağı işleyen topraksız köylülere dağıtılacaktı. (s. 3)

Devlet tarımı geliştirmek ve köylüyü zenginleştirmek için kooperatifçilikten faydalanacak, kurulacak kooperatifler eliyle aracılar ortadan kaldırılacak, köylü ürününü doğrudan pazara sunacak ve ihtiyaç duyduğu ürünleri de kooperatifler aracılığıyla ucuza alabilecek, böylece köylünün maliyetleri düşecek, kazancı da artacaktı (s. 5). Ancak meselenin bir de tasarruf boyutu vardı; geliri

yükseldikçe köylü daha çok tasarruf etmeye başlayacak, devlet bu tasarrufları önce yeni tarım teknolojilerine sonrasında ise sanayiye yönlendirecekti. Tarım makine, araç ve gereçleri, tarımsal ilaç ve suni gübre imal eden fabrikalar köylü eliyle kurulup geliştirilecek, köylü "kendisini sömüren traktör montaj sanayi yerine, kendisinin sahip olacağı gerçek bir traktör sanayi" kurulmasına öncülük edebilecekti. (s. 5)

Tarımdaki düzen değişikliği kapsamında dile getirilen projelerden biri, adı yıllarca hep Ecevit'le birlikte anılacak olan Köykent projesiydi. Tarımda verimliliğin yükselmesi ve köylünün "medeniyetin bütün araçlarından yararlanabilmesi için", köylerin arasına altyapı tesisleri ve hizmetlerin toplanacağı merkezler kurulacak, köyler yollar aracılığıyla bu merkezlere bağlanacak, köylüler buradaki hizmetlere ve imkânlara kolaylıkla ulaşabilecekti. Böylece köyden kente göç de yavaşlayacak ve kırsal nüfusla kentsel nüfus dengelenecekti. Köykentlerde "tarım makinelerinin bakım ve onarım atölyeleri, küçük sanatlar, bugünkü köy düzeninin çok üstünde, yeterli sağlık ve eğitim kuruluşları, meslek kursları, her türlü kültür, spor ve eğlence tesisleri" bulunacaktı ve buralardaki küçük sanayi, büyük sanayinin toplanacağı merkezleri de belirleyecek, böylece "köylü kendi şehirlerini kendisi yaratabilecekti. (s. 6-7)

Bildirgede "köylüye dönük düzen değişikliği ile Türk köylüsü, kendi kendini sömürülmekten, yoksulluktan kurtarıp refaha ulaşacağı gibi, Türk ulusunun ekonomik kurtuluşuna, Türk devletinin güçlenmesine, ülkemizin çağdaş uygarlık düzeyine yükselmesine de ön safta hizmet etmiş olacaktır" deniliyor ve düzen değişikliği ile birlikte "Türkiye'de demokrasinin toprağa kök salacağı; sosyal hukuk devletinin çok daha geniş ve sağlam bir temele yerleşeceği" belirtiliyordu. Bu aynı zamanda komünizmle mücadele açısından da önemliydi. "Düzen değişikliği, Türkiye'nin toplumsal yapısını güçlendirecek," Türk toplumu demokrasiye ve insanlık onuruna aykırı her türlü akıma karşı daha çok bağışıklık kazanacak"tı. (s. 12)

Düzen değişikliği ve Bağımsız Sanayi Toplumu

İkinci bölüm "Bağımsız Sanayi Toplumuna Geçiş" adını taşımaktaydı ve bölümün hemen başında CHP'nin "Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine yükseltebilmek için, halk çoğunluğunu yoksulluktan kurtarabilmek için, Türkiye'nin bazı bölgelerinde hâlâ süregelen feodal yapı kalıntılarını yıkabilmek için, her alanda tam bağımsızlığımızı sağlayabilmek ve demokrasimize her bakımdan gerçeklik kazandırabilmek için, bütün kaynak ve olanakları birlikte harekete geçirip, Türkiye'yi kısa zamanda bir sanayi toplumu durumuna getirmek gerektiği inancına" sahip olduğu söyleniyordu. (s. 13)

CHP'nin bu amaca ulaşmak için "içeride halkçı, dışarıda milliyetçi" bir tutum izleyeceğini söyleyen bildirgeye göre CHP, "devlet önderliğinde ve özel girişime de serbestlik veren, fakat devletten ve özel kişilerden çok, geniş halk topluluklarının yatırımlarına dayanan, yabancılardan çok Türk ulusuna yarar sağlayan" bir sanayi devrimini gerçekleştirmek için çalışacaktı ve bunun önündeki engeller "anayasa çerçevesi içinde köklü düzen değişikliğiyle ortadan kaldırılacak"tı (s. 13-14). CHP hem "insan emeğinin sömürülmesine dayanan" hem de "özgürlüğü kısıcı rejim ve yöntemlerle yürütülen" bir gelişme ve sanayileşme politikasını reddetmekte, "insan emeğinin insanlık onuruna yakışır biçimde değerlendirilmesini" ve "insandaki yapıcı ve yaratıcı gücün özgürlük içinde ve toplum yararına harekete geçirilmesini" gelişme ve sanayileşmenin gereği saymaktaydı (s. 14). Burada da yine "üçüncü yolculuk" iddiasına yaslanılıyordu ama kapitalizm içerisinde insan emeğinin sömürülmesine dayanmayan bir sanayileşmenin nasıl mümkün olacağı sorusu yanıtsız kalıyordu.

Bildirgede sol popülizmin doğasına uygun bir şekilde önce "üretken sermaye"den ayrı bir "asalak sınıf" tasviri yapılıyordu. Buna göre Türkiye'nin bozuk düzeninde "aracılıkla, arsa spekülasyonuyla, tefecilikle" kolay yoldan büyük kazançlar elde edilebilmekte, bu kesim kredilerden en geniş ölçüde yararlanmakta ve

neredeyse hiç vergi ödememekteydi. Bu nedenle sanayiye gitmesi gereken kaynaklar bu kesime gitmekte, üretici halk sömürülmekte, haksız kazançlar ve sosyal adaletsizlik artmakta, sanayileşme yavaşlamaktaydı. Yatırım gücü olanlar ancak yüksek kârlar elde edebileceklerse sanayi alanında yatırım yapmaya yanaşmakta, bu yüksek kâr arayışı sanayicinin dış pazarlara yönelmesini engellemekte, böylece ihracat yerinde saymaktaydı. Bu ise beraberinde iç pazara yönelik bir sanayileşmeyi getirmekte, ancak halkın tüketim gücünün zayıflığı da iç pazarı sınırlandırmakta, bu nedenle de sanayi büyüyememekteydi. Sanayinin ihracat gelirlerinin artamamasının doğal sonucu, sanayileşme için gereken ithal malların Türkiye'ye gelememesi ve bu kısırdöngü içerisinde yerli sanayinin cılızlığının devam etmesiydi. (s. 14-15)

Bildirge söz konusu çıkmazdan kurtulmanın ve sanayi toplumuna geçişin birinci koşulu olarak "tefecilik, arsacılık, arsa spekülasyonu, permi ticareti gibi işlerden kolay ve bol kazanç sağlama yolları"nı kapatmayı görmekteydi. CHP iktidarında bu gibi işler çekici olmaktan çıkarılacak ve "iş yapmak ve yatırım güçlerini değerlendirmek isteyenlerde sanayiye yönelme eğilimi" artırılacaktı. Bunun için gereken vergi, gümrük ve kredi politikaları da hızla hayata geçirilecekti. (s. 15)

Sanayi toplumuna geçişin ikinci koşulu, nüfusunun üçte ikisinin halen köylerde yaşadığı bir tarım toplumu olan Türkiye'de tarımdan sanayiye kaynak aktarmaktı. Ancak Türkiye tarımcılığı bugün tarımla geçinenleri bile besleyememekte, tarımdan aktarılan kaynaklar ise tefecilere ya da lüks konut yapımına gitmekteydi. Bu nedenle "tarım kesimini gerilikten ve sömürüden kurtarmak; köylünün, üreticinin, hem üretim hem de tüketim gücünü yükseltmek; tarımda kaynak birikimini hızlandırıp çoğaltmak" gerekmekteydi (s. 16). Sanayi toplumuna geçiş için üçüncü koşul, bozuk dış ticaret düzenini değiştirerek yüksek kârlarla çalışan aracıları ortadan kaldırmak ve böylece maliyetleri düşürmekti. Dördüncü koşul, döviz gelirlerini yükseltmekti ve bunun için tarımsal verimi

artırmak, tarım ürünleri ihracatındaki aracıları ortadan kaldırıcı, kaçakçılığı önleyici, ihracatı teşvik edici tedbirlerin alınması gerekmekteydi. Beşinci koşul, Ortak Pazar üyelik sürecinin sanayiyi korumacı tedbirler almanın önündeki bir engel olmaktan çıkarılması, altıncı koşul ise, modern ve büyük işletmelerin devlet eliyle ve halk ortaklıklarıyla kurulmasıydı. (s. 16)

Bildirgede "Türk toplumunu sıhhatli, Türk halkını mutlu ve varlıklı kılabilmek için; işsizliği ve gizli işsizliği sona erdirebilmek için; Türk demokrasisini güçlendirebilmek için; Türk ulusunun bağımsızlığını sağlam temellere kavuşturabilmek için; Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilmek için; hızla sınaileşmek ve sanayi devrimini sosyal adalet içinde gerçekleştirmek gerektiği inancındadır" deniliyordu. Bunları sağlayabilmek üzere CHP "anayasanın belirttiği koşullar içinde, anayasanın gösterdiği yönde ve 1969 Seçim Bildirgesinin değişik bölümlerinde açıklanan yöntemler, tedbirler ve araçlarla, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal düzenini değiştirecek"ti. Böylece düzen değişikliği ile kastedilenin siyasal ve iktisadi bir düzen değişikliği olmadığı ve kapitalizm dışı bir sistemin arzulanmadığı, anayasa sınırları içinde kalınacağı vurgusuyla bir kez daha dile getirilmiş oluyordu.

Düzen değişikliği ve "Doğu sorunu"

Bildirgede Kürtlerden ya da Kürt sorunundan bahsedilmeksizin bir "Doğu sorunu"ndan söz edilmekte, bu sorunun temeline de geri kalmışlık ve feodal ilişkiler yerleştirilmekteydi.

Bildirgeye göre Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığının ve yoksulluğunun gerisinde "devletçe bu bölgenin ihmal edilmiş olması" ve "bu bölgede çağdışı bozuk bir düzen"in mevcut olması vardı. "İnsanlar arasında olduğu kadar bölgeler arasında da adalet sağlamaya kararlı olan ortanın solunda Cumhuriyet Halk Partisi, yeni iktidarında devlet kaynaklarını, yatırımlarını ve kamu hizmetlerini, Doğu'ya daha geniş ölçüde yöneltecek", böylece Doğu'da yeni ve halkçı bir düzen kurulacaktı. "Bu düzen değişikliği" ile denili-

yordu, "feodalizm ve derebeylik silinecektir, toprak köleliği ortadan kalkacak ve Doğu halkının tümü gerçek özgürlüğüne kavuşacaktır." (s. 46)

Bildirge, Doğu'nun yoksulluk dışındaki en büyük derdinin "asayişsizlik ve eşkıyalık" olduğunu tespit etmekte ve bunun nedeninin düzenin bozukluğu olduğunu söylemekteydi. Eşkıyalığın birinci nedeni, "feodal baskılar ve bu baskılardan devlete ve adalete sığınarak korunabilmenin, kurtulabilmenin güçlüğü, hatta yer yer imkânsızlığı"ydı. İkinci neden ise kaçakçılıktı. "Sınırlarda bir süredir yer yer alınan haşin, insanlık dışı tedbirler", kaçakçılığı önlemediği gibi, "bazı güçlü ve varlıklı kişilerin, feodal düzenden ve bölgede feodal yapıya teslim olmuş bazı siyaset adamlarından veya bir kısım yöneticilerden güç alan kişilerin, kaçakçılığı kendi tekellerine geçirebilmelerine yaramış"tı ve bu güçlü kişiler de kaçakçılık faaliyetleri için eşkıya ile daha sıkı ilişkiler kurmuşlardı. Eşkıyalığın üçüncü nedeni olarak ise özellikle sınır bölgelerindeki kimi aşiret ve toplulukların bir entegrasyon sorunu yaşamaları ve bu nedenle de sınır ötesi ilişkiler kurmaları gösterilmekteydi. Bu sorun "sınır bölgelerindeki bazı aşiretleri ve toplulukları, ister istemez, sınır ötesi çevrelerle, o çevrelerdeki bazı topluluklarla, aşiretlerle veya iş merkezleriyle, geleneksel ve bölgesel ilişkilerini yasadışı yollardan sürdürmeye mecbur etmekte"ydi ve eşkıyalık bu ilişkilerin bir sonucu olarak da karşımıza çıkmaktaydı. (s. 47)

Bildirgeye göre Doğu'da asayiş ve eşkıyalıktan sonra gelen ikinci sorun taassup ve kişilere bağlılıktı. Çıkarları bölgedeki feodal yapının devamını gerektiren güçler, "her türlü yenileşmeyi, üretim ilişkilerinde her türlü değişikliği, her türlü sosyal değişimi önleyebilmek ve kendi üstün kişilik efsanelerini yaşatabilmek için" halk arasında taassubu körüklemekteydi ve "devlet yönetiminin yetersizliği, bu yetersizlikten meydana gelen otorite boşlukları ve toprak dağılımının ileri ölçüdeki adaletsizliği, bölge halkının bir kısmını, özellikle toprak mülkiyetinden yoksun

bulunanları, o güçlü kişilere aşırı bağımlı" kılmaktaydı. CHP, yapacağı düzen değişikliğiyle "taassubun kaynağını kurutacak" ve "kişilere bağımlılığı ortadan kaldıracak"tı. (s. 48)

Doğu sorununun üçüncü boyutunda "bölücülük" bulunuyordu. Bildirgeye göre Doğu halkı hiçbir şekilde bölücü değildi, bilakis Doğu'nun ülkeyle ekonomik ve siyasi olarak kaynaşmasını istemekteydi. Ancak düzen bozukluğundan yararlanan çıkar çevreleri, bazı emperyalist devletler ve petrol ortaklıkları da bölücülüğü körüklemekte, "bazı sahte solcular" da, bazıları bilerek bazıları bilmeyerek, bunlara alet olmaktaydı. (s. 48)

Bildirgede "toprak reformu"yla ve hızlı kalkınmayı hedefleyen bir ekonomi programıyla "Doğu sorunu"nun çözüleceği savunuluyordu. Devamında ise Doğu Anadolu'nun bir sürgün bölgesi olmaktan çıkarılacağı, halka yeterli ölçüde sağlık hizmetinin götürüleceği, veterinerlik hizmetlerinin artırılacağı ve büyük bir eğitim ve kültür seferberliği başlatılacağı söyleniyordu (s. 48 vd). CHP iktidarında "devlet Doğu'ya jandarmayla, komandoyla, mayınla, silahla, baskıyla değil, okulla, fabrikayla, yolla, suyla, ışık ve enerjiyle, krediyle, kooperatifçilikle, sağlık hizmetleriyle ve hepsinin üstünde, sosyal adaletle ve halka dönük, halka yakın bir yönetimle" gidecekti. (s. 55)

Düzen değişikliği ve Çalışanların hakları

Bildirgede çalışma yaşamında yapılacak değişikliklere de ayrıntılı bir şekilde yer verilmişti. Çalışanların haklarını almaları "insanca bir düzenin, adaletli bir kalkınmanın ve sosyal hukuk devletinin" gereğiydi ve bu "hızlı kalkınma zorunluluğu" ile çelişmemekteydi. Çalışanlar haklarını aldıkça gelirleri ve tüketim olanakları artacak, bu da ekonomiye canlılık katacaktı (s. 73). "İşçi haklarıyla ve sosyal güvenlikle ilgili yasaların büyük çoğunluğu" CHP iktidarları döneminde çıkarılmıştı ve son iktidarı esnasında ise CHP "bir yandan işçilere toplu sözleşme ve grev haklarını tanıyarak ve en ileri ölçüde sendikacılık hak ve özgürlükleri sağlaya-

rak, bir yandan da 440 sayılı kanunla, iktisadi devlet kuruluşlarında işçilerin yönetime ve kâra katılmaları çığırını açarak" bir düzen değişikliği yapmıştı (s. 73). CHP tekrar iktidara geldiğinde tarım iş kanunu çıkaracak, bütün işçileri İş Kanunu kapsamına alacak, çalışma yaşamına ilişkin kanunların uygulanmasındaki aksaklıkları giderecek, kamuda çalışan işçilerin yönetime ve kâra katılımları sağlanacaktı. (s. 77-78)

Bildirgede sosyal güvenlik, kentleşme, hukuk, anayasada yapılacak değişiklikler, af, kredi, finansman, bankacılık gibi meselelere de ayrıntılı bir şekilde değinilmiş ve sonuç kısmında mevcut düzenin bozuk olduğu, bu düzenin değişmesi gerektiği, düzen değişikliğinin ise demokratik bir şekilde yani seçimler aracılığıyla gerçekleştirileceği, düzen değişikliğiyle kastedilenin siyasal rejim değişikliği olmadığı, yapılacak devrimlerin altyapı devrimleri olduğu ve halkın bu devrimleri destekleyeceği belirtilmişti. Bildirge, CHP'nin düzen değişikliği programının bilimsel ve halkçı olup Türkiye'nin gerçeklerine dayandığı ve bu yönüyle ulusal olduğu, ancak aynı zamanda evrensel bir de karakterinin bulunduğu ve bu karakteriyle birçok ulusa sömürüden kurtuluşun, sosyal adalet içinde kalkınmanın ve bunun demokratik yöntemlerle başarılabileceğinin mümkün olduğunu göstereceği iddiasıyla sona eriyordu. (s. 133)

1969 seçim sonuçları

1969 seçimlerine halk %64,3 gibi son derece düşük bir katılım göstermişti. Başta TİP olmak üzere küçük partilerin önlerini kesmek için seçim sisteminde yapılan değişikliklerle gidilen seçimlerde AP sandıktan birinci parti olarak çıkmayı başarmıştı. Seçim sisteminde yapılan değişiklik iki büyük partiye yaramıştı. AP'nin oyları 1965 seçimlerindeki %52,9'luk orandan %46,5'e düşmüştü; ancak yapılan değişiklik sayesinde 1965 seçimlerinde 240 milletvekili çıkardığı halde, bu seçimlerde 256 milletvekiline ulaşmıştı. Benzer bir şekilde CHP'nin oyları da %28,7'den 27.3'e inmiş ama CHP'nin vekil sayısı da 134'den 143'e çıkmıştı. Üstelik CHP'den

ayrılanlar tarafından kurulan Güven Partisi de %6,5'lik oy oranına ulaşmıştı ve bu, eğer bir bölünme olmasaydı CHP'nin oylarının artacağını gösteriyordu. Dolayısıyla ortanın solu CHP'nin oylarının artmasına yol açmamış ama dramatik bir oy kaybını da beraberinde getirmemişti (Uyar, 2017: 335). Ayrıca seçimlere bir "Alevi partisi" olarak Birlik Partisi de girmiş ve %2,8 oranında bir oy almıştı ve bu oyların önemlice bir bölümü CHP'den kayan oylardı.

İnönü seçimle ilgili olarak yaptığı ilk değerlendirmede, "Parti olarak hem oy hem de milletvekili sayısı bakımından ilerlemeler kaydettik. Tabii gelecekte daha fazla ve hızla ilerlemeler için çalışmamız daha gayretli olacaktır" diyordu.[38] Ertesi gün parti teşkilatına gönderdiği ve Ecevit'in üslubundan izler taşıyan mesajında ise şöyle diyecekti:

> Devrimci tutum izleyen, halk yararına köklü bir düzen değişikliği yapmak isteyen, o yüzden de birçok güçlü kişileri ve çevreleri karşısına alan bir partinin, kendi içinde büyük bir bölünme geçirdikten sonra bu sonucu elde edebilmesi bir başarıdır.[39]

AP seçimlerden tek başına çıkmış, CHP'de İnönü ortanın solunda yola devam edeceklerini bildirmişti ama bu ne Türkiye'de ne de CHP içerisinde suların durulacağı anlamına geliyordu; bilakis 1970 yılı Türkiye'nin en bunalımlı, en kriz yüklü yıllarından biri olarak tarihe geçecek, yeni bir askerî darbenin ayak sesleri giderek daha fazla duyulur hale gelecekti. Öte yandan CHP içerisinde de ortanın soluna yönelik muhalefet devam edecek ve bu kriz konjonktürü içerisinde CHP, kendi krizini çözebilmek için bir kez daha kurultaya gidecekti.

1970: Krizin zirve noktası

1970 yılına gelindiğinde, 1965 yılından beri yaşanan sürecin Türkiye'nin düzeni açısından çoklu bir krize dönüştüğüne tanıklık ediliyordu. 1970 Türkiye'sinde sınıfsal ve toplumsal hareketli-

38 *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1969.
39 *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1969.

lik yükselmiş, siyasal kutuplaşma keskinleşmiş, politik, ekonomik ve sosyal kriz dinamikleri birlikte işlemeye başlamış, buna bir de rejim krizi eklenmişti; darbe sözcüğü yeniden ve yüksek sesle telaffuz edilmeye başlanmıştı. Yerasimos'un da belirttiği üzere, 1970 yılı itibarıyla "Ordu bağrındaki kaynaşmalara rağmen nöbeti devralmaya hazır hale gelirken, parlamenter rejim çıkmaza sürüklenmiş, oradan giderek de, büyük burjuvazinin siyasal kuruluşu işlemez hale gelmiştir." Ayrıca, "tarım ve sanayi üretim artışı öngörülenin altındadır" ve "GSMH'nin artış oranı planda öngörülen %7'den daha düşüktür." (Yerasimos, 1977: 1736-1737)

Cevdet Sunay'ın 31 Aralık akşamı, 1970 yılına girilirken radyoda yaptığı konuşma yıl boyunca yaşanacakların bir işareti gibiydi. Sunay "irtica"ya ve "aşırı sol"a dikkat çekiyor, irtica için "mürtecilerin memleketimizin idaresine hâkimiyetleri ihtimali milletimizi geriye götürür" derken, "aşırı sol" için ise "aşırı solun hâkimiyeti, sadece hürriyetlerimizin elden gitmesine ve karanlık bir dikta rejiminin içine yuvarlanmamıza değil, ayrıca, milli bağımsızlığımızın ve millet egemenliğinin de tehlikeye girmesi sonucuna varır" diyordu.[40]

Kriz öğrenci olaylarında ve siyasal şiddette somutlaşıyordu. Öğrenci eylemleri ve üniversite işgalleri devam ediyordu ama siyasal şiddet artık yeni bir boyut kazanmış durumdaydı. CMKP'nin adının MHP olarak değiştirilmesinin ardından bu parti ve gençlik örgütü olan Ülkü Ocakları paramiliter bir örgüte dönüşmeye başlamış, "komandolar" sola karşı silahlı bir sokak gücü olarak sahneye çıkmıştı. Komandolar üniversitelere silahlı, bombalı baskınlar düzenliyor ve solcu öğrenciler de artık silah kullanmaya başlıyordu. Öte yandan solcu öğrencilerin bir bölümünün gerilla mücadelesine girişeceklerine dair işaretler de görülebiliyordu. Örneğin 8 Şubat tarihli haberlere göre, Ürdün'deki El Fetih kamplarında eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönen ve sabotaj eylemleri gerçekleştireceği iddia edilen 11 genç Diyarbakır'da çıkarıldıkları

40 *Milliyet*, 1 Ocak 1970.

mahkemece tutuklanmıştı.[41] Tutuklanan gençlerin arasında isimleri sonradan sıkça duyulacak olan Hüseyin İnan, Kadir Manga ve Attila Keskin de vardı.

Üniversitelerdeki olaylar büyür ve şiddet derinleşirken devlet de olan biteni öğrenci olayları olarak değerlendirmenin ötesine geçmiş ve daha fazla zora başvurmaya başlamıştı. Mart ayı MGK'sının sonuç bildirisini basına bizzat Demirel okumuştu ve bildiride yaşanan hadiselerle üniversite özerkliğinin sınırlarının aşıldığı, öğretim hürriyetinin zedelendiği, vatandaşın tedirgin olduğu söyleniyordu. Bildiriye göre "anarşi hareketleri karşısında demokratik rejimin bütün müesseseleri" uyanık haldeydi. Son yaşananlara artık gençlik hareketi demek mümkün değildi ve MGK bu hadiseleri hiçbir şekilde tasvip etmemekteydi:

> Milli Güvenlik Kurulu rejime, memleket ve millet bütünlüğüne ve vatandaşı tedirgin etmeye yönelmiş her çeşit hareketi üzüntü ile karşılar. Bu gibi hareketlerin, devletin bütün imkânlarıyla karşısında bulunduğunu açıklamakta fayda mülahaza eder. Kanunlara uygun masum gösteriler olmak mahiyetini kaybedip, silahlı çatışmalar haline gelen, adına artık gençlik hareketi denilemeyecek davranışları hiçbir şekilde tasvip etmez. Devletimiz her türlü kanunsuzluklara, mal ve can emniyeti ve milli güvenliğe, rejime yönelecek her türlü taşkınlıkları önleyecek güçtedir. Vatandaşlarımızın devlete, demokratik rejime güven ve itimat içinde işlerine devam etmeleri tavsiye olunur.[42]

MGK Bildirisi tartışılmaya devam ederken, Demirel bir gazeteye verdiği röportajda, gençlik olayları ile ilgili olarak gerekirse ülkeyi olağanüstü idareyle yönetebileceklerini söylemiş, muhalefet de bunu eleştirmişti. Bildirinin yayınlanmasının üzerinden sadece birkaç gün ve Demirel'in açıklamasının üzerinden sadece bir gün geçmişken, 6 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'nde çıkan çatışmada silahlar kullanılacak, 4 öğrenci ve 3 vatandaş kurşunla yaralana-

41 *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1969.
42 *Milliyet*, 29 Mart 1970.

cak, üniversite yönetimi ise üniversiteyi süresiz olarak kapatma kararı alacaktı.[43]

13 Nisan'da ülkücüler Ankara Tıp Fakültesi'ni bastı ve Asteğmen Dr. Necdet Güçlü'yü başından vurarak öldürdü. Güçlü'yü öldüren Tıp Fakültesi Ülkü Ocağı'nın Başkanı İbrahim Doğan'dı. Güçlü'nün cenazesi ertesi gün askerî törenle kaldırıldı. Aynı gün Askerî Tıbbiye öğrencileri İstanbul'da bir yürüyüş yaptı ve cinayetin miladi olarak 31 Mart Vakası ile aynı güne denk gelmesi nedeniyle, yürüyüş sonrası yapılan açıklamada şöyle denildi:

> Devrim Şehitlerine,
>
> 13 Nisan, 31 Mart irtica olayının 61. yıldönümüdür. Emperyalizmin silahlı gücü irtica, bunu bir doktor kanıyla kutlamıştır.
>
> Şunu bilmeliler ki, tarihimizde görüldüğü gibi, Atatürk ordusu, ülkemizi karanlığa boğmaya çalışan bu hareketlere gereken cevabı daima vermiştir.
>
> Atatürk ordusunun genç unsurları olarak bizler, bu tür hareketleri, büyük önderimizden aldığımız güçle ezmeye azimli olduğumuzu, yüce halkımıza duyururuz.
>
> Hareket Ordusu'nun yok olduğunu sananlar, kendilerini aldatmaktadırlar.
>
> Kubilay'lar rahat uyuyun![44]

Ertesi gün, yürüyüş yapan öğrencilerle ilgili olarak askerî savcılık soruşturma başlattı ve öğrencilerin ifadeleri alındı. Öğrenciler izinsiz sayılmış ve kaldıkları yurttan dışarı çıkışları da yasaklanmıştı. Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Atalay yurda giderek bir konuşma yaptı ve öğrencilere yaptıklarının askerî davranışa ve disipline aykırı olduğunu söyledi.[45]

Yılın ortalarına gelindiğinde darbe sözcüğü doğrudan ya da dolaylı olarak artık daha yüksek sesle dile getirilir hale gelmişti. 27

43 *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1970.
44 *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1970.
45 *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1970.

Mayıs'ın yıldönümünde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç TSK adına bir mesaj yayınlıyor ve 27 Mayıs'ın onuncu yılını kutladıktan sonra "aşırı akımlar"la ilgili olarak şöyle diyordu:

> Her parçası ecdat kanı ile sulanmış bu vatanı parçalamak ve onun sahiplerini kendi ideolojilerinin esiri yapmak için büyük bir gayret sarf ettikleri artık açıkça belli olan her türlü aşırı akımların tamamıyla karşısında bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri, gerektiğinde yurdun ve milletin bölünmez bütünlüğüne uzanacak elleri kıracak ve bu gibi hareketleri yok edecek güçte olarak görevinin başında ve milletinin emrindedir.[46]

Demirel ise kendisine konu hakkında sorulan soruları, "Memleketin bütünlüğünü, rejimi, istiklali korumakla mükellef olan milletin gözbebeği Silahlı Kuvvetler'den mi korkacak millet? Vehim olduğu kadar gülünç bunlar" diye yanıtlıyor, herhangi bir darbenin olasılık dahilinde olmadığını söylüyordu.[47] 2 Haziran'da partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada ise, "İhtilal heveslileri, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne çengel atmak ham hayali içindedirler" diyor ve TSK'nın rejime sadakatinin devam ettiğini belirtiyordu. İnönü ise gazetecilere yaptığı açıklamada, ortada 22 Şubat ve 21 Mayıs'a, yani Talat Aydemir'in darbe girişimlerine benzer bir durum olmadığını ve anayasa nizamı dışındaki bir tutumu asla tasvip etmeyeceklerini söylüyordu.[48]

10 Haziran'da CHP Senato Grubu bir bildiri yayınlayarak Demirel'in istifasını istedi. Bildiride, "Türkiye yakın tarihinin hiçbir döneminde bu derece ağır bir bunalım ortamına girmemiştir" deniyor ve "çatışan tarafların aşırı sağcı ve faşist olanlarını kanadı altına" alan, "ağır töhmetler altında itibarı büyük ölçüde örselenmiş" Demirel'in çekilmesinin "ilk ve acele tedbir" olduğu söyleniyordu.[49] Demirel ise 11 Haziran'da Cumhurbaşkanı Sunay'la

46 *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1970.
47 *Milliyet*, 29 Mayıs 1970.
48 *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1970.
49 *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1970.

yaptığı 3 saatlik görüşmenin ardından, "Türkiye Cumhuriyeti başbakanlığına beni muhalefet mi, CHP mi getirdi" diyerek istifa etmeyeceğini söyleyecekti.[50]

Demirel'i sıkıştıran sadece muhalefet değildi, AP'nin içi de kaynıyordu. Partide bir süredir devam eden kriz, "72'ler" diye anılan 72 AP'li tarafından Demirel'e verilen muhtıranın ve bazı Demirel muhalifi vekillerin istifa etmesinin ardından 4 Şubat'ta yeni bir boyut kazanmış ve 6 milletvekili AP Genel İdare Kurulu'ndan istifa etmişti. Aynı gün 72'ler Meclis Genel Kurulu'nda AP'ye ayrılan sıralarda değil, AP'ye ayrılan yerin gerisinde toplu halde oturmuşlardı.[51]

11 Şubat'ta Meclis'teki görüşmelerde AP'deki muhaliflerden 41 milletvekili de bütçeye "hayır" demiş ve bütçe 224 oyla reddedilmişti. Demirel "Bütçenin reddi hükümetin düşmesini gerektirmez" demiş, ertesi gün ise Cumhurbaşkanı Sunay'la görüştükten sonra istifa etmeyeceğini, hükümetin görev başında olduğunu ve bir erken seçime gitmeyi de düşünmediklerini söylemişti.[52] Ancak 13 Şubat'ta toplanan AP Genel İdare Kurulu hükümetin çekilmesi kararı alacak ve Demirel 14 Şubat'ta Köşk'e çıkarak Sunay'a istifasını verecekti. Sunay Demirel'in istifasını kabul edecek ama hükümet kurma görevini bir kez daha Demirel'e verecekti. Demirel yetkiyi yeniden almıştı, ama günler geçmesine rağmen hükümeti bir türlü kuramamıştı. İnönü 26 Şubat'ta yaptığı açıklamada "vaziyet, bunalım sınırları da aşılarak, vahamet yoluna sevk edilmektedir" diyor, Demirel de İnönü'ye "buhran henüz beş günlüktür" diye yanıt veriyordu. Ecevit'e göre ise Demirel Meclis'e "siyasal tarihimizde eşi görülmemiş bir şantaj" yapmaktaydı ve bunu Cumhurbaşkanının işbirliği olmaksızın yapması mümkün değildi.[53]

Uzun müzakere ve pazarlıklar neticesinde Demirel yeni hükümeti kabinede hiçbir değişiklik yapmadan 6 Mart'ta ilan etmiş ve Cumhurbaşkanı Sunay da bunu onaylamıştı. Parti içi muhalifler

50 *Milliyet*, 12 Haziran 1970.
51 *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970.
52 *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1970.
53 *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1970.

yapılacak güven oylamasında ret oylarının sayısının artacağını iddia ediyordu. Öte yandan kardeşleriyle ilgili yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları da Demirel'i sıkıştırıyor, Demirel bu konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Kardeşlerimin ne yaptığını bilmem ve kendilerine de sormam. Ben yüce divandan da, daha ötesinden de korkmam" diyordu. Ecevit ise aynı gün yaptığı açıklamada, "Türk köylüsü yüzde elli, yüzde yüz faizle tefecilerden kredi ararken, sırtını dayayacak kardeşi olan birkaç kişinin, halkın biriktirdiği paralardan milyonlarca liralık krediler elde edebildiği bir düzen yerine, herkesin hakkını alabileceği, sosyal adaletin gerçekleştiği bir düzen"den bahsediyordu.[54] Hayli uzun süren bir hükümet bunalımından sonra yeni kabine 15 Mart'ta 232 oyla Meclis'ten güvenoyu alacaktı.

Tüm bunlar yaşanırken toplumsal hareketlilik de devam ediyor, toplumun farklı kesimleri farklı taleplerle sokağa çıkıyor, ülkenin farklı yerlerinden yürüyüş, miting, işgal haberleri geliyordu. Örneğin 18 Nisan Cumartesi Ankara Tandoğan meydanında mühendis odalarının ve teknik personel sendikalarının çağrısıyla teknik personelin hakları için büyük bir miting yapılırken, Hacettepe Tıp Fakültesi öğretim üyeleri ve doktorlar üniversitelerdeki saldırıları protesto ediyor, Artvin'de ise çay üreticileri Hopa Çay Fabrikası'nı işgal ediyordu.[55]

Gösteriler mayıs ayında hız kazanmıştı. 17 Mayıs'ta İstanbul'da 33 kuruluş tarafından "işsizlik ve pahalılığa karşı direniş" mitingi yapılıyor ve genel grev hakkının tanınması, işsizliğe çözüm bulunması ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi isteniyordu. Ayrıca Siyasal Bilgiler Fakültesi yurdu askerî mahkeme kararıyla aranıyor ve 86 öğrenci gözaltına alınıyordu.[56] 29 Mayıs'ta toplum polisleri yeni personel yasası ile tazminat haklarının kaldırılmasını protesto etmek için bir forum düzenlemişler ve forum devam ederken

54 *Cumhuriyet*, 9 Mart 1969.
55 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1970.
56 *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1970.

göreve çıkmamışlardı. Forumda bazı polisler "iktidarın adamı değiliz" derken, bazıları da "üniversiteli kardeşlerimizle karşı karşıya getirilmek isteniyoruz. Biz kimsenin değil milletin polisiyiz" demişler, öğrenciler tarafından omuzlara alınmışlardı.[57] Ertesi gün ise İzmir'de personel tasarısını astsubay eşleri protesto etmiş, toplum polisleri eyleme çok sert bir şekilde müdahale etmişti.[58]

1 Haziran'da Ankara Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen "Anayasa'ya Saygı Yürüyüşü"ne Türkiye'nin farklı illerinden gelen öğretim üyeleri, öğrenciler ve vatandaşlar katılmıştı. Yürüyüş Anıtkabir'de tamamlanmış, Dev-Genç Genel Başkanı Atilla Sarp burada yaptığı konuşmada, "27 Mayıs'tan 10 yıl sonra başımızda, gene DP'nin faşist iktidarına benzeyen bir iktidar var" demişti.[59]

Tüm bu bunalımın ortasında AP iktidarı Meclis'e bir sendikalar kanunu getirmiş ve kanun 11 Haziran'da Meclis'ten geçmişti. İşin ilginç yanı, AP'nin tasarısına CHP'nin karşı çıkmayan bir tutum sergiliyor oluşuydu. Ecevit Türk-İş yönetimiyle ilişkileri nedeniyle yasaya "evet" denmesini istemiş, CHP'li vekillerin çoğu oylamaya katılmamış, katılanlar ise bu yönde oy kullanmışlardı.[60] "Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için, kurulduğu iş kolundaki işçilerin en az üçte birini kapsaması gerekir" şeklindeki hükmüyle doğrudan DİSK'i hedef alan düzenlemeye karşı, DİSK 12 Haziran'da direniş kararı aldı. Direnişin şeklini ise işyerlerinde yapılacak toplantılar belirleyecekti.[61]

15 Haziran günü yeni sendika yasasını protesto için İstanbul'da 70 bin işçi direnişe geçti. Türk Demir-Döküm, Arçelik, Otosan,

57 *Milliyet*, 31 Mayıs 1970.
58 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1970.
59 *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1970.
60 Oylamada hayır oyu kullanan tek CHP'li olan Bakşık, anılarında, oylama sonrası Parti Meclisi'ne bir rapor sunarak yasanın antidemokratik niteliğini anlattığını, Parti Meclisi'nin raporu kabul ederek Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmasına karar verdiğini, gruptaki görüşmelerde Ecevit'in eleştirildiğini, Ecevit'in de "içtenlikle söylüyorum, Bakşık haklı çıktı, yanlışı itiraf etmek erdemdir" dediğini yazıyor. (Bakşık, 2009: 332)
61 *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1970.

Singer, Uzel Traktör, Aygaz, AEG, Profilo gibi büyük fabrikaların hepsinde işçiler iş yavaşlatmış, iş bırakmış, oturma eyleminde bulunmuş, binlerce işçi de yürüyüş yapmıştı. Ayrıca Kocaeli'deki fabrikalardan da çok sayıda işçi İstanbul'a doğru yürüyüşe geçmişti. Başbakan Demirel ise direnişe ilişkin olarak yaptığı açıklamada, "Devlet, her güçten daha kuvvetlidir. Bu gibi hareketlerin içine girenlerin tahriklere ait olduğu bir gerçektir" demişti.[62]

İstanbul'da 15 Haziran'da başlayan direniş 16'sında da devam etti; DİSK üyesi işçilere Türk-İş üyesi işçilerin de katılmasıyla eylemcilerin sayısı daha da arttı ve hükümet İstanbul ve Kocaeli'de sıkıyönetim ilan etti. Devreye polislerin yanı sıra askerler de girdi ve çatışmalarda 3 kişi yaşamını yitirdi. İşçilerin kentin bir yakasından bir yakasına geçmesini engellemek için köprüler açılmış, kara ve deniz ulaşımı kesilmişti. İşçiler "Demirel istifa", "Bağımsız Türkiye", "İşçi-Millet el ele" sloganlarıyla yürümüş ve AP merkezini tahrip etmiş, kaymakamlığı ateşe vermeye çalışmışlardı. Aynı gün Ankara'da da DİSK üyesi işçiler eylem yapıyor, Sakarya'da ise 14 bin pancar işçisi pancar fiyatlarına zam yapılmamasını protesto için yürüyordu.[63]

18 Haziran tarihli haberlere göre DİSK Başkanı Kemal Türkler, DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker ve yöneticilerden Şevki Akşit'in de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi gözaltına alınmıştı ve İstanbul'da bir sıkıyönetim mahkemesi kurulacağı duyuruluyordu. Sıkıyönetim komutanlığı İstanbul ve Kocaeli'de her türlü eylem, gösteri ve toplantıyı yasaklamış, saat 21'den itibaren sokağa çıkma yasağı koymuştu.[64]

17 Haziran'da TBMM olayları görüşmek üzere toplanmış, İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu burada yaptığı konuşmada DİSK'i suçlamış ve, "Bu teşekkülün yakın yıllar içinde kanunsuzluğu teşvik ederek birtakım eylemlerde bulunduğu hepimizin malumudur. Bu teşekkül sol zihniyete bağlı bir strateji izlemektedir"

62 *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970.
63 *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1970.
64 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1970.

demişti. Menteşeoğlu'na göre bu olay "demokratik rejimi yıkmak heveslisi olan ideolojik bir felsefenin provası" idi ve bir isyan, bir ayaklanma niteliği taşımaktaydı.

Bakandan sonra kürsüye Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu çıkmış ve DİSK için "Marksçı, Leninci, komünist bir örgüt" diyerek, ölenlerin esas katilinin "Türkiye'de proletarya ihtilalinin provasını yapmak isteyen bir avuç maceracı" olduğunu söylemişti. İsmet İnönü ise yaptığı konuşmada sıkıyönetim kararını desteklemiş, halkın sıkıyönetime yardımcı olmasını, sıkıyönetimin başında bulunanların ise peşin hükümlü kararlar vermemelerini istemişti. Öte yandan İnönü işçilerle ilgili olarak da, "Bir nokta önemlidir, işçilerin vatansever ve Cumhuriyet'e bağlı olduklarını, devlet kanunlarına bağlı olduklarını kabul etmek lazımdır. Onları harekete getiren sebepler arasında haklı noktalar var mıdır? Bunu dikkatle ayırmak gerekir" demişti.

Demirel ise olaylarla ilgili olarak yaptığı açıklamada, "cereyan eden hadiseler"den üzüntü duyduğunu, "memleketimizin menfaatleri neyi icap ettiriyorsa" onu yaptığı için ise müsterih olduğunu söylüyordu. Demirel'e göre ortada bir ayaklanma vardı ve gösteri hürriyetinin sınırları aşılmıştı. Demirel, "Kanunsuzluğa başvurmak için haklı olmak hiçbir sebep ve mazeret addolunamaz" diyor, anayasada direnme hakkının bulunmadığını, her türlü anarşiye karşı olduklarını ve Türkiye'nin bir anarşi ülkesi olmasına izin vermeyeceklerini söylüyordu.[65]

Ordu olan bitenlerden son derece rahatsız durumdaydı. 20 Haziran tarihli haberlere göre Sıkıyönetim Komutanlığı sıkıyönetim süresince her türlü grev ve lokavtın yasaklandığına ilişkin duyurusunun ardından yeni bir bildiri daha yayınlamış ve Kara, Deniz ve Hava birliklerine silah kullanma yetkisi tanımış, görevli birliklere 25 metreden fazla yaklaşmayı yasaklamıştı. Genelkurmay Başkanı Tağmaç ise kuvvet komutanlarıyla birlikte İstanbul'a gide-

65 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1970.

rek 1. Ordu'da incelemelerde bulunmuştu. Tağmaç ve komutanlar Kocaeli ve Gebze'de de incelemelerde bulunacaklardı.[66]

21 Haziran tarihli *Cumhuriyet*'in manşetinde "Askerî tedbirler artırıldı" yazıyor, bazı işyerlerinde işbaşı yapılmaması nedeniyle askerî tedbirlerin genişletildiği, işçilerin gece yürüyüş yapacakları istihbaratı üzerine tankların saat 17.00 itibarıyla şehre giriş yaptığı ve vilayet binasının kontrol altına alındığı, bütün askerî birliklerin de alarm durumuna geçirildiği anlatılıyordu.

Devletin korktuğu üzere yeni bir 15-16 Haziran yaşanmayacaktı ama sıkıyönetim uzunca bir süre daha devam edecek, dahası Türkiye işçi sınıfının bu en büyük eylemlerinden biri yaşanan krizin ve toplumsal hareketliliğin boyutunu gösterecek, 12 Mart'a giden yoldaki en önemli kırılmalardan birini oluşturacaktı. Sahiden de o dönemde sıkça telaffuz edildiği gibi, "Türkiye'deki sosyal gelişme, ekonomik gelişmeye göre nispetsiz bir şekilde kuvvetlenmiş durumdaydı" ve bu, düzen açısından büyük bir tehdit teşkil ediyordu.

İşte CHP'nin 20. Kurultayı böylesi çoklu bir kriz konjonktüründe, CHP'nin yaşadığı krize bir çözüm bulmak için toplanacak, ortanın solu bir kurultay kavgası daha verecekti.

Bu kritik kurultayın üzerinde ayrıntılı bir şekilde duracağız ama ona geçmeden önce, Ecevit'in tıpkı *Ortanın Solu*'nda olduğu gibi yine bir kurultay öncesi yayınladığı ve ortanın solunun teorik metinlerinden birini oluşturan *Atatürk ve Devrimcilik* isimli kitabına yakından bakmamız gerekiyor. Çünkü bu kitap ortanın solunun teorik metinlerinden biri olmasının yanı sıra, kurultaydaki tartışmaları anlamak açısından da önem taşıyor.

Ortanın Solu Atatürkçülüğe bakıyor

1970 yılında yayınlanan *Atatürk ve Devrimcilik*, Bülent Ecevit'in ilerleyen sayfalarda üzerinde duracağımız ve "ortanın solundaki CHP'nin gayriresmî gençlik örgütü" olarak adlandı-

66 *Milliyet*, 20 Haziran 1970.

rabileceğimiz Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu (SDDF) tarafından 11 Kasım 1969'da düzenlenen etkinlikte yaptığı konuşmaya dayanıyordu ve telif geliri de yine SDDF'ye bırakılmıştı. Ecevit'in konuşması ve kitabı CHP içerisinde tartışmalar yaratmış, Ecevit'in Atatürk düşmanlığı yaptığı ve CHP'nin Atatürkçülükten uzaklaştığı gibi eleştiriler gündeme gelmişti. Ecevit ise bu kitapla esas olarak bir yandan "altyapı" devrimciliği dediği şeye odaklanmayı ve böylece Atatürkçülüğü 1970'ler Türkiye'sinde ve ortanın solu perspektifiyle yeniden yorumlamayı, öte yandan ise ortanın soluyla sosyalist sol arasındaki farkı netleştirmeyi hedefliyordu.

Atatürk devrimciliğinin iki boyutu

Ecevit kitabın hemen başında son yıllarda devrimciliğin yeni bir döneme girdiğini, devrimcilik üzerine tartışmalar yapıldığını, yeni yorumlar getirildiğini ve bunun Atatürk devrimciliğine de yansıdığını söylüyordu; Atatürk devrimciliği de artık tartışılıyor ve üzerine yeni fikirler dile getiriliyordu. Ecevit bu tartışmalar yapılırken duygusal bir tavır almaktan, Atatürk'ü tabulaştırmaktan kaçınılması gerektiğine dair bir uyarıda bulunuyordu; çünkü Atatürk duygusal değil, akıllı ve "Türk toplumunu yüzyıllarca geride tutan tabulara karşı çıkmış, o tabuları, o yasakları yıkmış olan" gerçek bir devrimciydi. (Ecevit, 1970: 12)[67]

Ecevit'e göre Atatürk devrimciliğinin bir somut bir de soyut boyutu vardı. Somut boyutta onun hayatı boyunca yaptığı devrimler ve kurduğu Cumhuriyet bulunmaktaydı. Atatürk devrimciliğinin soyut boyutunda ise, "Atatürk'ün sağlığında yapılmış somut devrimlerle sınırlı" kalmaması, sürekli bir devrimcilik niteliği taşıması vardı. Gerçek bir Atatürk devrimcisi olmak için ise Atatürk devrimciliğinin iki boyutunu da benimsemek, yani devrimlerin sürekliliğini, güncellenmesini, yaşadığımız çağa uyarlanmasını savunmak gerekmekteydi. (s. 18)

67 *Atatürk ve Devrimcilik* 1970 yılında Tekin Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Bundan sonraki atıflarda sadece kitabın sayfa numarası verilecektir.

Ecevit bugün Atatürk devrimciliğine yönelik esas tehdidin irticadan değil, "Atatürk'ün somut devrimleriyle vardığı noktadan bir adım ötesine geçilmesini istemeyenlerden" geldiğini söylüyordu. Oysa Atatürk'ün somut devrimlerini koruyabilmek ve gerçeğe kavuşturabilmek için, Atatürk devrimciliğinin soyut boyutunu benimsemek, yeni adımlar atmak gerekmekteydi, aksi takdirde mevcut kazanımlar dahi korunamayacaktı. (s. 20)

Ecevit bu noktada, "Atatürk devrimleri arasında henüz yeterince gerçeklik kazanamamış olanlar var mıdır" diye soruyor ve bu soruya kimi örnekler üzerinden yanıt veriyordu. Örneğin Medeni Kanun aracılığıyla birden fazla kadınla evlenmek yasaklanmışsa da hâlâ Anadolu'nun bazı yerlerinde, özellikle Doğu Anadolu'da birden fazla kadınla evlilik uygulaması sürüyordu. Ya da Şapka Devriminin üzerinden onca yıl geçmiş, şeyhlik, seyitlik gibi unvanlar kaldırılmış olmasına rağmen, Doğu'nun bazı bölgelerinde şeyhler, seyitler varlığını devam ettiriyordu.

Peki bunun nedeni neydi? Doğu Anadolu halkı tutucu ya da gerici miydi, ya da Atatürkçü mü değildi? Ecevit bu sorulara "hayır" yanıtını veriyordu. Bunun nedeni o bölgenin bu devrimleri yaşar duruma getirebilecek bir düzene kavuşmamış olmasıydı:

> Bugünkü toprak düzeniyle, bugünkü gelir dağılımı düzeniyle, bugünkü kredi düzeniyle, o bölgeler halkından büyükçe bir kısmının kaderi, hâlâ belirli kişilere bağlı kalmaktadır. İstediğimiz kadar, Atatürk'ün diliyle, "imtiyazsız, sınıfsız bir kütle" olduğumuzu söyleyelim, bu kişilerin, yasalara değil, fakat törelere veya sosyal ve ekonomik yapıya dayanan imtiyazlı durumları vardır. Bu kişiler, o bölgede, sosyal ve ekonomik yapı aksaklığının, düzen bozukluğunun, hatta devlet eksikliğinin meydana getirdiği boşlukları doldurmakta, bu boşlukların sebep olduğu maddi veya manevi bazı ihtiyaçları karşılamaktadırlar. (s.22)

Tam da bu nedenle, "özellikle o bölgeler için, toprak düzeninde, gelir düzeninde, vergi ve kredi düzeninde" devrimler yapmak gerekmekteydi. "Doğuda, Güneydoğuda, milyonlarca insanın ka-

derini birkaç büyük toprak sahibine bağlayan toprak düzeni değişmedikçe, bu değişimi sağlayıcı bir devrim olmadıkça, 1938'den önce yapılmış bazı devrimler o bölgede gerçeklik kazanmayacaktır" diyordu Ecevit. (s. 23)

Bunun dışında, bağımsızlığın gerçek anlamda tesisi için de, özellikle toprakta olmak üzere yeni reformlara gerek vardı. Türkiye'nin siyasal bağımsızlığa sahip olması için ekonomik bağımsızlığa ihtiyacı vardı ve "Türkiye'nin, bağımsız bir sanayi toplumuna geçişini hızlandıracak her tedbir, her reform, her devrim, Atatürk devrimciliği ve Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda atılmış adımlar olacak"tı. (s. 25)

Atatürk, altyapı devrimciliği ve halk

Kitabın devamında Ecevit gençlere sesleniyor ve "Atatürk'e gelinceye kadar, hiçbir devrimci, hele hiçbir devlet kurucusu, kendi eserini, kendi kurduğu devleti ve başlattığı devrim hareketini, gençliğe, hem de yalnız o günün gençliğine değil, daha sonra gelecek olan, kendisi hayattan ayrıldıktan sonra da gelecek olan genç kuşaklara emanet etmeyi düşünmemişti" diyordu. (s. 28)

Atatürk bunu devrimlerin sürekliliğini sağlamak adına ve toplumdaki en dinamik ve en az tutucu unsur gençlik olduğu için yapmıştı Ecevit'e göre. Gençliğin devrimci mücadelesinin yönelmesi gereken esas yer ise "üstyapı" değil, "altyapı"ydı. Çünkü Türkiye'de üstyapı kurumlarının çoğu zaten Atatürk ve sonrasında da 27 Mayıs sayesinde değiştirilmişti. Dolayısıyla üstyapı kurumlarına yönelik yıkıcı bir mücadeleye yönelmeye gerek yoktu, yapılması gereken "altyapı devrimciliği"ydi. (s. 35)

Ecevit altyapı devrimciliğinin demokratik düzen içerisinde ve seçimler aracılığıyla iktidara gelerek mümkün olduğunu söylüyordu. "Türkiye'de demokratik rejim içinde, genel oya dayanılarak halk yararına devrimler yapılamayacağını, bir altyapı devrimciliğine girişilemeyeceğini sananların bu sanıları, bir yanlış varsayıma dayanmakta"ydı. Bu yanlış varsayım halkın kendi çı-

karlarının farkında olmadığını, çıkarlarını idrak edemediğini ve devrimlere karşı çıktığını iddia ediyordu. Oysa Ecevit'e göre halk, kendi çıkarına olan devrimleri hep desteklemişti ve bunlar "altyapı devrimleri"ydi; ancak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçteki devrimlerin çoğu üstyapı devrimleri niteliği taşımaktaydı.

Ecevit, ülkenin o günkü koşullarında daha fazlasının beklenmemesi gerektiğini, koşulların ancak buna izin verdiğini, fakat artık altyapı devrimlerine sıra geldiğini söylüyordu. Halk yönetimine geçiş ve bağnazlığı yeniş, laiklik, kadın hakları, modernleşme, bunların hepsi altyapı devrimine geçişin koşullarını oluşturdukları için son derece önemliydi. Ancak halk bu devrimleri artık yeterli görmüyor ve daha ileri devrimler istiyordu:

> Çünkü bu devrimler, o dönemin koşulları içinde gerekli idi, kaçınılmazdı ve büyük değer taşımakta idi; fakat önyargısız bakılırsa görülür ki, genellikle o devrimler, halkı ezilmekten, sömürülmekten kurtarıcı devrimler değildi. Halkı daha çok refaha, daha çok ekonomik özgürlüğe, imkân eşitliğine ve sosyal adalete, yapıldıkları anda kavuşturucu devrimler değildi. Bir insanın başına fes yerine şapka giydirilmekle, giyim kuşam ya da yazı değiştirilmekle, kadınlar peçe altından çıkarılmakla, hele laiklikle, toplumda pek çok şey değişebilir ve değişmiştir. Ama Türk halkı, bu gibi devrimlerin yapılmasıyla birlikte sömürüden, yoksulluktan kurtulabilmiş değildir. (s. 69)

Ecevit'e göre halk, kendisini yoksulluktan kurtarmamış olsa da bu devrimlere karşı çıkmamış, ancak birtakım gerici odaklar tarafından zaman zaman "senin hâlâ süregelen yoksulluğun, aydınların, yöneticilerin, fes yerine şapka giymesindendir, giyim kuşam değiştirmesindendir... Ahlak bozukluğundan, kadının kafes ardından, peçe altından çıkarılmasındandır... Senin içinde bulunduğun sıkıntılar, laiklik ilkesiyle dinin zayıflamasındandır... Gavur icatlarının memlekete sokulmasındandır..." gibi söylemlerle kışkırtılmıştı. Tüm bunların arkasında yeniliklere, devrimlere karşı olan çıkar gruplarının din sömürüsü bulunmaktaydı. Ecevit şöyle diyordu:

> "Toprak işleyenindir" ilkesi, İslam dininin, Müslüman toplum düzeninin temel ilkelerinden biri olduğu halde, bu ilkeye dayanan bir toprak reformu ile çıkarlarının bozulacağını düşünenler, böyle bir reform isteyenleri de kâfirlikle, komünistlikle suçlamaktan kaçınmamaktadırlar. (s. 71)

Ecevit, halkın devrimlere karşı olmamakla birlikte destek de vermediğini, kayıtsız kaldığını söylüyor ve bir örnek olarak şapka devriminin yararlı, gerekli bir devrim olmakla birlikte, nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylülere ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan herhangi bir şey getirmediğini belirtiyordu. Bu anlamda köylüler ne fesin ne şapkanın yanında yer almış, şapkaya tepki esas olarak kasabalardaki muhafazakâr çevrelerden gelmişti. Benzer bir şekilde köylü kitleler yazı devrimine ya da kadın hakları konusundaki ilerlemelere de, bunları desteklememekle birlikte, karşı çıkmamış, karşı çıkanlar yine kasaba ya da şehirlerdeki muhafazakâr çevreler olmuştu. (s. 75-77)

Aydınlar ve halk

Dolayısıyla Ecevit'e göre aydınlar, bugüne kadar halkın gerici, tutucu olduğunu söylerken yanılmış ve Türk köylüsüne, Türk halkına karşı haksızlık yapmışlardı. Ecevit, popülist bir lider olarak aydın-halk ikiliğini gündeme getiriyor ve halkın yanında saf tutuyor, aydınlara ise ağır eleştiriler getiriyordu. Ecevit aydınların üstlerine düşen görevleri yerine getirmediğini, halktan kopuk bir şekilde yaşadıklarını söylüyordu:

> Anadolu'nun her kasabasında, en "tutucu" kasabasında bile, devrimleri benimsemiş, hazmetmiş aydınlar vardır, yöneticiler vardır. Onların eşleri vardır, çocukları vardır. Onlardan kaçı, yılda kaç günlerini, kaç saatlerini halkın içinde, halkla birlikte geçirirler? Yılda kaç gün bir kahvede oturup halkla sohbet ederler? Hemen hepsi ya evlerine ya da kulüplerine, lokallerine, derneklerine kapanırlar. Tıpkı bir kolonide olduğu gibi, halktan kopuk, kendi yaşamlarını sürdürürler. O yaşamın dışında kalanlara dışında bıraktıklarına, bazen acıyarak bazen da kızarak bakarlar. (s. 80)

Ecevit'e göre günümüzde daha yeni yeni aydınlar "gerçek aydına, gerçek devrimciye" düşen görevi anlamaya ve halka gitmeye başlamışlardı. Bunların başında da öğretmenler gelmekte, "halk kendisiyle en çok beraber, kendisiyle en çok içli dışlı ve kendi yaşamına, boyunbağı takarak da olsa, şapka giyerek de olsa, en çok katılan, kendi derdini en çok paylaşan ve anlayan aydın yönetici olarak" öğretmeni görmekteydi. Artık, tek parti dönemindeki sırtını devlete yaslayan öğretmenden farklı olarak, öğretmen halkla yan yana duruyor, devleti değil halkı temsil ediyordu. (s. 80-81)

Ecevit tarihten verdiği kimi örneklerle halkın altyapı devrimlerini desteklediğini söylüyordu. Örneğin köylüler aşar vergisinin kaldırılmasını ya da Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasını sevinçle karşılamışlardı, işçiler de 1963'te tanınan grev ve toplu sözleşme hakkına benzer bir tepki vermişlerdi. Türkiye'de halk, "ekonomik, sosyal durumunu dişe dokunur ölçüde düzeltecek, siyasal gücünü bir ölçünün üstünde arttıracak nitelikte devrimler"e destek vermekte, bunun dışında olanlara ise kayıtsız kalmaktaydı (s. 84). Dolayısıyla Ecevit'in gündeme getirdiği altyapı devrimleri halkın ekonomik ve sosyal durumunu düzeltici nitelikte olduğu için halk bu devrimlere kayıtsız kalmayacak ve onları destekleyecekti.

Halk ve düzen değişikliği arayışı

Ecevit'e göre Türkiye'de halk uzunca bir süredir, kendisi bu kavramla ifade etmese de bir "düzen değişikliği" arayışındaydı. Ecevit 1946 yılını, yani DP'nin kuruluşunu ve halkın DP'ye gösterdiği teveccühü bu arayışın başlangıcı olarak görüyordu. Ecevit'e göre halk düzen değişikliği adına DP'ye oy vermiş, ancak yanılmış, halkın yanıldığının tam olarak farkına varmasından önce ise 27 Mayıs gerçekleşmiş, demokrasiyi kurtarmak için gerekli olan bu müdahalenin, "halkı yoksulluktan, sömürülmekten kurtarıcı bir düzen değişikliğine girişmemesi, üstelik halkla devlet bürokrasisi arasındaki yabancılaşmayı yeniden keskin çizgilerle ortaya çıkarması, bazı

halk topluluklarında, eski yönetim devam etseydi, hayalleri belki gerçekleşirdi sanısının uyanmasına" yol açmıştı. (s. 90)

Öte yandan 27 Mayıs'ın ve 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamla birlikte, "Türkiye'de sıkıntıların asıl kaynakları görülmeye, bu sıkıntılardan kurtulabilmek için siyasal demokrasinin ve iktidar değiştirmenin de yetmediği, bir ekonomik ve sosyal düzen değişikliğinin gerektiği" daha çok kişi tarafından fark edilmeye başlanmıştı. Aynı şekilde ilk kez aydınlar da "gerçek devrimciliğin ne olması gerektiğini, ekonomik ve sosyal düzende köklü değişikliklere ihtiyaç bulunduğunu, ancak 1960'ta varılan siyasal çıkmazdan sonra ve 27 Mayıs Devrimi'nin getirdiği geniş özgürlük ortamında" tam anlamıyla kavrayabilmişlerdi. (s. 91)

Sosyalistler ve halk

Ecevit'e göre tarihsel olarak ilk kez aydınlarla halk düzen değişikliği konusunda aynı şeyleri düşünür ve söyler hale gelmiş durumdaydı. Ancak kimi aydınlar hâlâ halka güvenmemekte, halkın desteği ile ya da halkoyu ile halk yararına devrimler yapılamayacağını düşünmekteydiler. Ecevit burada sosyalist aydınları, devrimci gençlik hareketlerini ve *Yön-Devrim* çevresini kast ediyordu; çünkü devamında bu aydınların "genel oya dayanmayan tek partili bir yönetimin, hatta ondan daha ötede, silahlara, süngülere dayanan bir devrimci hareketin ve yönetimin özlemini" çektiklerini söylüyordu. (s. 93)

Ecevit'e göre bu aydınlar devrimci aydınların içerisinde bir azınlık konumundaydı ama sesleri çok çıkmakta, halkı ürkütmekte ve halkla aydınlar arasındaki kaynaşmayı engellemekteydiler. Üstelik bu aydınlar "Türk toplumunun gerçek koşullarından habersizlerdi", "geniş görüşlü ve özeleştirel bir bakışa" sahip değillerdi ve "aydınlatıp eğitme güdüsünden yoksun"lardı. Ecevit bu aydınlar için "kendilerini ne kadar solcu sanırlarsa sansınlar, solcu bile değiller" diyordu. (s. 94)

Ecevit söz konusu aydınların Türk toplumuna yabancı oldukları için başka ülkelerin devrimci düşünce ve stratejilerini

Türkiye'ye uygulamaya çalıştıklarını söylüyor ve onları "özentici devrimciler" olarak adlandırdıktan sonra bir tasnife girişiyordu. Buna göre "özentici devrimciler"in ilk grubunu "ileri sanayi toplumlarının devrimciliğine özenenler" oluşturuyordu. Ecevit o toplumlardaki devrimci patlamaların "maddi zenginliğe fazla önem veren, aşırı ölçüde kurumlaşmış, büyük örgütlerin ve kurumların çarkları arasında bireyi, insan kişiliğini ezmeye başlamış, insana iyiden iyiye yabancılaşmış bir düzene karşı" gerçekleştiğini söylüyordu.

Ecevit'e göre o toplumlarda ortaya çıkan isyan felsefesini henüz sanayi toplumundan çok uzak olan Türkiye toplumuna uyarlamaya çalışmak, "Tanzimat döneminde redingot giymeyi modernleşmek sanmak kadar özenticilik"ti. Bunun dışında, o toplumlarda yaşanan bunalımın ortaya çıkardığı isyan felsefesi "umutsuzluğun ve çaresizliğin yarattığı bir ütopyacılık"tı ve bu felsefe yıkmak istediğinin yerine ne koyacağını bilememekteydi. Türkiye ise sanayileşmiş ülkelerden çok farklı bir nitelik taşımaktaydı ve dolayısıyla yapılacak şey de farklı olmalıydı:

> Biz, bugünün Türk toplumunda, yıkma değil, yapma dönemindeyiz. Atatürk'ün başlattığı eseri, temelinden yıkma değil, yabancı öğelerden arındırma ve bütünleme dönemindeyiz. Atatürk'ün kurmak istediği, iki kez denediği demokrasiyi kökleştirme ve o demokratik rejim içerisinde Atatürk'ün vasiyet ettiği toprak reformu gibi reformları yapma dönemindeyiz. Atatürk döneminde üstyapıdan başlayan devrimleri altyapıya indirme dönemindeyiz. (s. 100-101)

Ecevit "özentici devrimciler"in ikinci grubunu "bağımsızlık savaşı yapan ülkelerin devrimcilerine özenenler" olarak adlandırıyordu. Ecevit'e göre bunlar Vietnam tipi bir devrim stratejisine özenmekteydiler. Ancak Türkiye Vietnam değildi, çünkü Kurtuluş Savaşı'nı yaklaşık elli yıl önce başarıya ulaştırmıştı, bu nedenle de "bugünün Türkiye'sinde, kurtuluş savaşlarında uygulanabilecek devrimcilik yöntemlerini denemeye kalkışmak, gerçekçiliğe çok aykırı"ydı. (s. 102)

"Özentici devrimciler"in üçüncü grubunu ise "azgelişmiş veya sömürülen ülkelerin devrimciliğine özenenler" oluşturuyordu. Ecevit'e göre Türkiye birçok az gelişmiş ülkeden daha farklıydı ve "azgelişmiş veya sömürülen ülkelerden çoğunda, ancak zorlamayla, ancak iç savaşla, ancak gerillacılıkla veya darbelerle yapılması düşünülebilen bir devrim, bugünün Türkiye'sinde, barış içinde ve demokratik yollardan yapılabilir"di. Bunun nedeni ise Türkiye'de siyasal demokrasiyle bunu yaşatacak anayasa kurumlarının kurulmuş olması ve halkın demokrasiyi yaşatacak bilince erişmesi"ydi. Bugün Türkiye'de "sosyal demokrasiye geçmek için siyasal demokrasinin sağladığı bütün olanaklar Türk devrimcilerine açık"tı ve bu olanaklardan yararlanılması gerekmekteydi. (s. 102-103)

Kilitli ve açık kapılar

Ecevit'e göre bugün Türkiye'de halkı "geniş bir düşünce ve anlatım özgürlüğü içinde, radyoyla, basınla, yayınlarla, toplantılarla, sohbetlerle aydınlatma ve inandırma yolları açık"tı. Ayrıca devrimleri engelleyen değil, teşvik eden bir anayasa yürürlükteydi. Siyasal iktidar dışında kalan "bütün yönetici kadrolar, özerk kuruluşlar, yargı organları geniş ölçüde ilerici, devrimci unsurların elinde"ydi. Türkiye'de bazı bölgeler dışında feodalite yoktu, "sınıf duvarları bile henüz çok derinlere inmemiş ve çok yükselmemiş"ti. Sanayileşme ve modernleşme başlamış ve ilerlemekteydi. Bağnazlık ilerlemeyi engelleyecek gücünü yitirmişti. Dolayısıyla Ecevit'e göre Türkiye sosyalistlerinin örnek almak istediği ülkelerin aksine "bizim devrimciliğimiz önünde kilitli kapılar yok"tu. (s. 105)

Ecevit, Fidel Castro'nun, Ho Chi Minh'in, Mao'nun önünde kilitli kapılar bulunduğunu, dolayısıyla o kapıların kırılması gerektiğini, oysa bizdeki kapılar kilitli olmadığı için tokmağı çevirmenin yeterli olacağını söylüyordu. Dolayısıyla Ecevit'e göre, serbest seçimlerle iktidarın değişebildiği, özgürlükçü bir anayasanın yürürlükte olduğu Türkiye koşullarında, iktidara demokratik yollardan

ve seçim aracılığıyla gelmek mümkündü ve devrimci strateji de buna uygun olmalıydı:

> Bugün Türk halkı büyük çoğunluğuyla, kendisini kurtaracak olan altyapı devrimlerini istemektedir. Öne sürdüğü bir tek koşul vardır: Halka saygı, halkın oyuna saygı... Bir başka deyişle, demokrasiye bağlılık... Altyapı devrimciliği önündeki kapıyı açabilmenin de yolu, demokrasiye bağlılıktan, demokrasinin kurallarına uymaktan başka bir yol değildir. Bu yolu bırakıp da, özentici zorlamalara başvurmak, özlenen devrimleri büsbütün güçleştirmekten, geciktirmekten ve Türkiye'yi yabancı müdahalesine veya oyunlarına büsbütün elverişli bir duruma getirmekten başka şeye yaramaz. (s. 106)

Ecevit Atatürk devrimciliğinin izlemesi gereken yolu "barışçı ve halkçı demokratik devrim" olarak adlandırıyordu. Barışçı ve halkçı demokratik devrim ancak halka giderek, halkla birlikte yapılabilirdi. Bugünün Türkiye'sinde "demokrasinin sağladığı halka yaklaşım olanaklarını gereğince değerlendirerek, halka sevgi ve saygı ile giden, halktan olabilen aydınların, halkla el ele yapamayacağı devrim yok"tu (s. 114). Ecevit halkın artık sağ partilerden uzaklaşmaya ve giderek devrimci fikirlere açık hale gelmeye başladığını söylüyordu. Devrimciler halka inanmalı ve güvenmeliydi, "halk dalkavukluğu" yapmadan "halkın dilini anlamak ve halkın dilinden konuşmak" görevini yerine getirmeliydiler. (s.122)

Kitabın sonunda Ecevit sözü bir kez daha ortanın solu ile sosyalist sol, özellikle silahlı mücadeleye inanan sosyalist sol arasındaki strateji farklılığına getiriyor ve çalışmasını şu sözlerle bitiriyordu:

> Onlara, o köylere, o köylülere, o halka saygı ile gidenlerin, sevgi ile gidenlerin; onlara, bazı halktan kopuk devrimcilerin istedikleri gibi, silahlanarak değil, her türlü silahtan arınarak, sadece halka inanarak gidenlerin, bu halkla birlikte, bu halk için yapamayacakları devrim yoktur. (s. 125)

Bir yandan Atatürk devrimleriyle ilgili CHP içerisinden gelen en radikal eleştirilerinden biri olan, diğer yandan ise ortanın solu ise sosyalist sol arasındaki ilişkiyi netleştiren bu kitaptaki tezler,

hem 20. Kurultay'ın temel tartışma gündemlerinden birini belirleyecek hem de 70'ler Türkiye'sinde ortanın solunun iktidar stratejisinin temelini oluşturacaktı. Kitap yayınlandıktan çok kısa bir süre sonra ise CHP bir hesaplaşmanın daha yaşanacağı 20. Kurultay'a gidecekti.

Kriz içinde kriz: CHP 20. Kurultayı toplanıyor

Ülkede siyasal kutuplaşma derinleşir ve AP'de Demirel karşıtı muhalefet devam ederken, CHP'de de Ecevit'e ve ortanın soluna karşı sesler yeniden yükselmeye başlamıştı. 26 Mart'taki Parti Meclisi toplantısında yaptığı konuşmada Nihat Erim, Ecevit'in Atatürk devrimleri hakkında söylediklerine itiraz etmişti.[68] 27 Mart'ta CHP Ortak Grubu'nda yapılan toplantıda Ecevitçiler Avrupa Konseyi'ne üyelik seçiminde Nihat Erim'i ve Sadi Kocaş'ı engellemişler, kendi adaylarını seçtirmişlerdi.[69] Aynı tarihli *Cumhuriyet*'te "Ankara Notları" köşesinde Kemal Aydar, "CHP'de ipler koptu" başlıklı bir yazı yayınlıyor ve şöyle diyordu:

> 1969 genel seçimlerinden sonra kendini biraz daha hissettiren CHP içindeki çekişme nihayet Parti Meclisi toplantıları ve dünkü grup olayı ile yüzeye çıkmış bulunuyor. Aslında birkaç gün öncesine kadar çok derinden seyreden çatışma, Sayın Ecevit'in genel sekreter seçilmesiyle sonuçlanan son kurultaydan bu yana tohumları hissi planda atılmış parti içi bir olaydır. Ne var ki geçirilen bunca seçim, ortanın solundaki kavram tartışmaları, merkez yönetim kurulunun parti teşkilatını yönetimi noktalarında o günden bugüne mihraklaşan görüş ayrılıkları, gerilimi hissi plandan çok beride bir çizgiye, yani çatışma safhasına getirmiş bulunuyor.[70]

Aynı günlerde CHP'de yaşanan gelişmelerin kurultayın erkene alınmasını gerektirdiği konuşulmaya başlanmış ve 1 Nisan tarihli haberlere göre CHP MYK'sı adına Bülent Ecevit ekim ayında ya-

68 *Milliyet*, 27 Mart 1970.
69 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1970.
70 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1970.

pılacak kurultayın nisan ya da mayıs aylarından birine alınması teklifini Parti Meclisi'ne sunmuş, teklif kabul edilmiş, kurultayın kesin tarihinin ise daha sonra belirlenmesine karar verilmişti.[71]

30 Nisan'da CHP Genel Sekreteri Ecevit, Parti Meclisi'ne verdiği önergeyle, daha önce erkene alınması kararlaştırılan ama kesin bir tarih belirlenmeyen kurultayın 3 Temmuz'da yapılması teklifinde bulundu ve PM de bu teklifi kabul etti. Kulis bilgilerine göre ortanın solu karşıtı cephenin başını çeken Kemal Satır ve Satır yanlıları, kurultayın erkene alınmasının parti ve rejim açısından faydalı olmayacağını öne sürmüş ve bu karara karşı çıkmışlardı.[72]

3 Mayıs'ta CHP Ankara İl Kongresi yapıldı ve İnönü burada yaptığı konuşmada, "Demokratik rejim, bizim istediğimiz düzen değişikliğinin yapılmasına müsaittir" dedi, parti içi ayrılıklar ise herhangi bir bölünmeye yol açmayacaktı. Ecevit de kongrede bir konuşma yapmış ve Demirel'in kardeşleriyle ilgili yolsuzluk iddialarını hatırlatarak, "Biz kardeşler düzeni değil, kardeşlik düzeni kuracağız" demişti.[73]

Ecevit 10 Mayıs'ta Manisa Kongresi'nde bir konuşma yaptı ve bu sefer sosyalist sola çattı. Ecevit'e göre "üretim araçlarını devletleştirme anlamında daha çok devletçi olmak, ille daha solcu olmak demek değil"di. Ecevit'e göre "çağımızın ileri sol anlayışı" devletçiliği reddetmiyordu ama ona başka bir anlam veriyordu. Bu anlayış için devletçilik, "kişilerin halka hizmetini önler"di, ama halkı ezen ve sömüren kişilerin yerine kendisi geçmezdi ve bu anlamdaki devletçilikte "devlet illa her şeyin sahibi olmaz"dı.[74]

12 Mayıs'ta Ecevit Türk-İş Genel Kurulu'na katıldı ve Türk-İş'i siyasete davet etti. Ecevit Türk-İş'in izlediği partiler üstü tutuma kimsenin bir şey demeye hakkı olmadığını, ama partiler üstü tutumun tam tarafsızlık şeklinde uygulanması halinde sendikaların "halkı ezen, yoksul bırakan, adaletsizliği sürdüren tutumların

71 *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1970.
72 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1970.
73 *Milliyet*, 4 Mayıs 1970.
74 *Milliyet*, 11 Mayıs 1970.

kesin olarak, etkili olarak üstüne" yürüyemeyeceklerini ve "özledikleri toplum düzeninin gerçekleşmesine gereğince katkıda" bulunamayacaklarını söyledi. Konuşmasının devamında ise işçilere genel grev hakkının tanınması gerektiğini ve bunun neden önemli olduğunu şöyle anlattı:

> Türk-İş'in benimsediği ilkeleri reddetmek Anayasamızı, Anayasamızın demokratik, sosyal devlet ilkesini reddetmek demektir. Eğer sendikaların en güçlü üst örgütü olan Türk-İş, Anayasamızın tanıdığı sosyal ve ekonomik hakların gerçekleşmesini sağlamak üzere genel grev yapabilirse büyük etki gücü kazanmış olacaktır. Bu amaçla kullanılacak genel grev hakkına halkın tepki duyması da söz konusu olmayacaktır.[75]

14 Mayıs günü AP'li Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk Cumhuriyet Senatosu'nda Ecevit'e yanıt vermiş ve, "Genel grev siyasi mahiyettedir ve devlete karşıdır. Oysa devlet işveren değildir. Anayasanın 47. maddesi değişmedikçe genel grev yapılamaz" demiş, genel grev isteyenleri komünistlikle suçlamıştı.[76] Ecevit ise 17 Mayıs'ta Öztürk'e verdiği yanıtta, "Genel grev elbette komünistlik değildir ama seçimden önce genel grev hakkını kapsayan bir kanun önerisini Meclis'e verdirip, seçimden sonra aynı isteği öne sürenlere komünist demek, dürüstlükle bağdaşmamaktır" diyordu.[77]

13-14 Haziran'da CHP'nin İstanbul İl Kongresi yapıldı ve bu kongre de olaylı geçti. Delegelerin birbirleriyle yumruklaştığı kongrede il başkanlığını Ecevitçilerin adayı Ali Topuz kazandı. Ecevit burada yaptığı konuşmada yine genel grev hakkından söz etti ve genel grev istemenin komünistlik olmadığını söyledikten sonra, "Halkın istek ve desteği ile yapılacak bir genel grevle başta en sağcı iktidar bile bulunsa Türkiye'nin düzenini dört günde değişme yoluna sokmak mümkün olur" dedi. Ecevit konuşmasında gençlik eylemlerine de değindi ve sosyalist solu şöyle eleştirdi:

---

75 *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1970.
76 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1970.
77 *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1970.

> Türkiye'deki terörist hareketlerin, silahlı sokak ve üniversite hareketlerinin kışkırtıcıları arasına, son zamanlarda Kızıl Çin'in Ortadoğu politikasına bilerek veya bilmeyerek alet olan bazı sözde devrimciler de katılmışlardır. Biz sağcı solcu demeden bütün Türk gençliğini dikta özlemcilerinin, iktidardaki terör destekçilerinin ve Çin oyununa gelen gerilla özenticilerinin elinden kurtarmaya, halkla bütünleştirmeye çalışıyoruz.[78]

15 Haziran'da Ecevit partisinin Kırşehir İl Kongresi'nde konuştu ve yapılacak kurultayda CHP'ye yönelik tertipleri bozacaklarını söyledi. Ecevit'e göre, "bugün Türkiye'de iç ve dış sömürüyü sürdürmek isteyenler de, Türkiye'de anayasa dışı rejimler hayal edenler, demokrasiyi yıkmaya uğraşanlar veya ülkemizi bir Vietnam haline getirmeye çalışanlar da, karşılarında en büyük rakip olarak" CHP'yi ve ortanın solunu görüyorlardı. Ecevit'in iddiasına göre "bazı kapitalistlerle komünistler bile" CHP'ye karşı el ele vermiş durumdaydı ve bu işbirliğinin sonucu olarak "bazı sol faşistler" CHP kongrelerini basmaya teşebbüs etmişlerdi.[79]

30 Haziran'da CHP Kadın Kolları 5. Kurultayı toplandı. 1 Temmuz tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Kurultay'dan İzlenimler" başlıklı habere göre, kurultay başlarken Atatürk'ün, İnönü'nün ve Ecevit'in kadınlarla ilgili üç sözü okundu ve "Atatürk'ün sözü alkışlandı, İnönü'nün sözü biraz daha fazla alkışlandı, Ecevit'in sözü hepsinden daha fazla, hem de ayakta, çılgınlar gibi alkışlandı." Bu, CHP'deki Ecevit etkisinin ve genel başkanlık koltuğuna gidiş sürecinin işaretlerinden sadece biriydi.

İnönü kurultayda bir konuşma yaptı ve kadınlardan çocuklarına daha yakından sahip çıkmalarını istedi. İnönü, "Siyasi hareketlerin sivri uçları vardır ve bunlar, öğrencilerin, gençlerin bulunduğu her yere sızmaktadırlar" diyor, anneleri bu konuda uyarıyordu. Ecevit ise ortanın solunu kadınların erkeklerden daha iyi anladığını iddia ediyor, sosyalist sol ile ilgili olarak ise şunları söylüyordu:

78 *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1970.
79 *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970.

> Silahlı sokak hareketlerine karşı çıktığımız için bize karşı çıkan sözde devrimciler, sözde solcular vardır. Fakat sabah evinden çıkan çocuğunun akşam eve sağ dönüp dönmeyeceğini bilmeyen anne, bizi bu sahte devrimcilerden daha iyi anlamaktadır.[80]

1 Temmuz'da CHP 20. Kurultayı'na sunulacak rapor açıklandı. Rapora göre bugün yeni bir Türkiye doğmaktaydı ve bu yeni Türkiye'de halkın siyasetteki yeri giderek artmakta, sivil ve askerî bürokrasinin gücü ise zayıflamaktaydı. Rapor, bu değişen durum karşısında "en isabetli yolu seçen ve en doğru tercihi yapan" partinin CHP olduğunu söylüyordu. Bu yeni politika bazı çevrelerce CHP'nin DP'leşmesi, AP'leşmesi olarak değerlendirilmişse de bu doğru değildi. Toplum hızla değişirken aydınlar ve onların rolü de değişiyor, aydınlar saflarını belirlemek durumunda kalıyordu. Aydınların bir bölümü Marksizm-Leninizm'in etkisiyle "güya" işçi sınıfının yanında yer alırken, kimi de askerî-sivil bürokrasiyi yeniden işbaşına getirmeyi amaçlayan "bir darbeci akımın" içinde yer almaktaydı. Bir de CHP'ye bağlı kalan aydınlar veya ona yeni katılan aydınlar vardı:

> Bunlar, CHP gibi, demokratik rejime inanan ve Türkiye'de genel oy mekanizması ile 1961 Anayasası doğrultusunda barışçı bir düzen değişikliği yapılması ve Türkiye'de devrimci atılımlar yapabilmek için aydın-halk bütünleşmesi gereğine inanan aydınlardır.

Raporda CHP'ye yönelik devrimci cepheyi bölme suçlamalarına da yanıt veriliyor ve altyapı devrimlerine işaret edilerek şöyle deniyordu:

> Bugün devrim denilince bazı aydınlar Marksist-Leninist devrimi, bazı aydınlar sivil-askerî bürokrat kadroyu işbaşına getirecek silahlı bir hareketi, bazı aydınlar da faşist bir darbeyi anlamaktadırlar. CHP'nin devrimden anladığı ise genel oyun desteğiyle ve 1961 Anayasası doğrultusunda yapılacak düzen değişikliğini gerçekleştirecek altyapı devrimleridir. Partinin safları, devrimi böyle anla-

80 *Milliyet*, 1 Temmuz 1970.

yan ve böyle bir devrime katkıda bulunmak isteyen bütün aydınlara açıktır.[81]

CHP 20. Kurultayı 3 Temmuz 1970'de başladı. Kurultaya "göbekçiler" diye adlandırılan Kemal Satır ve arkadaşlarıyla ortanın solcuları arasındaki mücadele damgasını vuracaktı. Bu mücadelenin yansıyacağı yer ise Genel Başkanlık ve Genel Sekreterlik koltuğu değil Parti Meclisi'ydi. Kurultay salonunda Ecevitçilerin ve ortanın solunun üstünlüğü bariz bir şekilde hissediliyordu ve bunu sadece asılan pankartlara bakarak bile anlamak mümkündü. Salonda "Halka dönük bir düzen değişikliği demokrasi için, demokrasi de halka dönük bir düzen değişikliği için gereklidir", "İçeride halkçı, dışarıya karşı milliyetçi ekonomi", "Halk devletin emrinde değil, devlet halkın hizmetinde", "Köylü kalkınmadan Türkiye kalkınamaz", "Toprak ağalarına da su ağalığına da son", "Türk halkı altyapı devrimlerinin özlemi içindedir" yazılı pankartlar yer alıyordu.

Kurultayın açılış konuşmasını İnönü yaptı ve "Sosyalist olmaya heves ve kabiliyetimiz yok" diyerek, bir kez daha CHP'nin sosyalist bir parti olmadığına ve olmayacağına dikkat çekti. İnönü, ortanın solu politikasıyla anayasanın öngördüğü sosyal adalet ve toprak reformu gibi konuları önlerine hedef olarak koyduklarını, açıktan bir prensip olarak "biz bir sosyalist parti değiliz ve olmayacağız" dediklerini ve bu prensibin 20. Kurultay'da da geçerli olduğunu söylüyordu.

Öte yandan İnönü, Türkiye'de anayasa sınırları içerisinde bir sosyalist parti kurulabileceğini, bunun anayasaya aykırı olduğunu düşünmediklerini, sosyalist partilerin kendileriyle aynı yasal hükümlere tabi olacaklarını belirtiyordu. CHP'nin sosyalist partilerle halkçılık ve devletçilik başlıklarında benzer yanları olabilirdi, ama CHP sosyalist bir parti olmaya heveslenirse CHP olmaktan çıkar ve birtakım dogmalarla kuşatılırdı:

81 *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1970.

> Sosyalist parti olmak hevesine kapıldığımız anda, yalnız Cumhuriyet Halk Partisi olmaktan çıkmakla kalmayız, karşımızda da her çeşit sosyalist partinin dogmalarını etrafıyla yazılmış olarak buluruz. Bizim böyle bir kalıba ve yönetime hevesimiz ve kabiliyetimiz yoktur.[82]

Grup Başkanvekili ve Ecevit karşıtı muhalefetin sözcüsü Kemal Satır, kurultayın ikinci günü yaptığı konuşmada Ecevit'i eleştirdi. Satır'a göre Ecevit "yönetime dönük eleştirileri, partinin ortak birliğine yönelmiş" ve "kendisine yönelmiş eleştirileri parti ortak fikrine yönelmiş" saymaktaydı. Ecevit parti bildirgesinin eleştirilmesini "fikri ihtilaf" olarak görmekteydi, oysa seçim bildirgeleri her seçimde yeniden düzenlenen belgelerdi ve bunları eleştirmek parti programını eleştirmek anlamına gelmemekteydi. Satır'a göre CHP içinde bir huzursuzluk vardı ve Ecevit'in kendisine yönelik eleştirilere tahammülü yoktu:

> CHP elbette bir huzursuzluğun içindedir. Oy oranımız düşerek seçimden çıktık. Muhalefette iken oy kaybetmiş bir partinin içinde elbette huzursuzluk olur. Eleştirilere tahammülsüzlük, eleştirilenleri hırçınlaştırmaktadır.[83]

Konuşması esnasında CHP'lilerin bir bölümü Satır'ı protesto etti ve Ecevit lehine tezahürat yapmaya başladı. Satır'la bazı CHP'liler arasında da ağız dalaşı yaşandı ve ortalık gerildi, delegeler arasında itiş kakış başlayınca İnönü duruma müdahale etti ve kürsüye çıkarak ortalığı sakinleştirici bir konuşma yaptı. Salonun sakinleşmesinin ardından Satır konuşmasına ve Ecevit'e yönelik eleştirilerine devam etti. Satır'ın konuşmasının ardından Ecevit konuştu ve Satır'ı "kurultaya gölge düşürmek"le suçladı.

Kurultayın üçüncü günü yine olaylı bir şekilde geçti. Ecevit yaptığı konuşmada, "CHP'nin temelindeki sağcı oylar gitti. Bundan sonra hiç kimse bu partiden bir tek taş koparamaz. Kurultaydan

82 *Milliyet*, 4 Temmuz 1970.
83 *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1970.

birlik halinde çıkacağız ama bu bir uzlaşma pahasına olmayacak" dedi. Ecevit devamında CHP'nin meselelere eskiden bürokrat-aydın bakış açısından baktığını, şimdi ise halk açısından bakılmaya başlandığını, devrimcilik anlayışlarının da çalışma anlayışlarının da değiştiğini söyledi. Ecevit, "Geçmişte bazı tutucu engeller yüzünden bazı devrimleri yapamadık" dedi ve bunun bir özeleştiri olduğunu, reddi miras anlamına gelmediğini söyledi. Ecevit köylülerin toprak işgalleri ile ilgili olarak ise, "Bu köylülerin eylemleri devrimci eylem değil de nedir? Gerici, çapulcu eylem midir" şeklinde bir soru sordu ve bu soruyu yine kendisi yanıtladı. Ecevit'e göre köylüler toprak reformunu fiili olarak gerçekleştirmişlerdi ve bu devrimci bir eylemdi.

Ecevit konuşmasını bitirince Kemal Satır söz aldı ve "kurultay içinde ukdeler taşıyarak dağılırsa" herhangi bir neticenin alınmış olmayacağını ve Ecevit'le tam bir çelişki içinde olduklarını söyleyerek İnönü'ye şöyle seslendi:

> Sayın Genel Başkan'a bir soru soracağım. Ecevit diyor ki, köylümüz Anayasanın kendine tanıdığı, iktidarın tanımadığı bir hakkı kendisi alıyor. Toprak reformu kanunla yapılmalıdır. Köylümüzün başkalarının tarlalarına tecavüzünü Anayasa men eder. Ben bu konuda Genel Sekreter ile karşı karşıyayım.

Gürültü patırtı arasında kürsüye gelen İnönü ise kurultayda münakaşa edenlerin hepsinin birlikte çalıştığı yakın arkadaşları olduğunu, hepsinden fedakârlık isteyeceğini, bu kadar sinirli bir havada tarafların hiçbirinin "ben yanlış yaptım" demeyeceğini söyledi. Satır'ı ise yine tarafları yatıştıracak şekilde şöyle yanıtladı:

> Şimdi, şu hukuka aykırıdır, bu kanuna aykırıdır deniyor. Olabilir. Biz bir siyasi partinin arzularını, telkinlerini söylüyoruz. Söylediklerimizin kanunları hazırsa onun tatbikini isteriz. Kanun yoksa bu bir dilektir. Kanunsuz bir şey istendi diye tehlike var sanmak yersizdir.[84]

84 *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1970.

Kurultayda yapılan oylamada Ecevit'in listesiyle Satır'ın listesi çekişti. İnönü seçim öncesi oy kullanmadan salondan ayrıldı ve böylece iki listeye de oy vermemiş oldu. Aslında Ecevit'i destekliyor, Satır ekibinin ise bir denge unsuru olmasını hedefliyordu. Seçimi Ecevitçiler kazandı. Kemal Satır ve Satır'ın ekibinden Kemal Demir Parti Meclisi'ne girmeyi başardılar, ancak kurultaydan sonra PM'den istifa ettiler.[85] Ortanın solu kurultaydan güçlenerek çıkmış, MYK'dan sonra Parti Meclisi'nde de kontrolü ele geçirmişti. Ancak aynı durum Meclis Grubu için geçerli değildi. Meclis Grubu'nda bir süre daha Ecevit ve ortanın solu karşısındaki isimler yer almaya devam edecekti. (Uyar, 2017: 373)

7 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'teki imzasız "Olayların Ardındaki Gerçek" köşesinde Ecevit'in 20. Kurultay zaferi şöyle anlatılıyordu:

> Genç Genel Sekreter parti örgütünü durmadan, bıkmadan taramasının ve çalışmasının ürünlerini almış bulunuyor. (...) 20. Kurultay'daki zaferinden sonra Ecevit'in partideki ağırlığı artmıştır. Bu sonuçlara giderken Genel Sekreter'in usta bir politika izlediği ve İsmet Paşa'yı konuşmalarında daima bayrak edinerek ve yücelterek yürüdüğü görülmüştür. Oysa Parti Meclisi listesinde İnönü'nün geleneksel politikasına aykırı bir denge bozukluğu görülmekte ve hissedilmektedir. Ne var ki Sayın Ecevit, dikkatle ve titizlikle İsmet Paşa'nın himayesinde olmaya çok değer verdiği izlenimini yaratmıştır. (...) Şimdi Parti Meclisi tamamen Ecevit'in egemenliği altına

85 Satır İnönü'ye gönderdiği mektupta CHP'nin devrimciliğinin "devletin öncülüğünde yürütülen" bir devrimcilik olduğunu, "tutucu ve çıkarcı direnmeleri kanun gücüyle ortadan kaldırmayı" esas aldığını söylüyordu. Oysa Ecevit yaptığı konuşmada "hükümetin yapmadığı toprak reformunu köylümüzün bizzat gerçekleştirmeye başladığından bahsederek devrimci eylem olarak vasıflandırmış"tı. Satır kendisinin de toprak reformundan yana olduğunu, ancak bu reformun nasıl yapılacağının anayasada gösterildiğini ve kanun dışı yollara cevaz verilmediğini söylüyordu. Satır şöyle diyordu: "Özellikle anarşik bir ortam yaratacak davranışlardan kaçınmak ve hukuk dışı hareketleri 'devrimci eylem' olarak kabul etmekten kaçınmak lazımdır." Satır ayrıca Ecevit'in "toprak işleyenindir ilkesi, İslam dininin temel esaslarından biri olduğu halde kâfirlikle suçlanabilmektedir" tarzındaki açıklamalarının CHP'nin laiklik anlayışına aykırı olduğunu ve böyle yapmanın dinin kullanılmasını meşrulaştırdığını söylüyordu –*Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1970.

girmiştir. (...) Ecevit listesi tam bir zafer kazanınca Parti Meclisi ile Meclis grupları arasındaki mesafe biraz daha büyümüş olacaktır. CHP'nin Meclis Grubu ile Parti Meclisi birbirine karşı zaten mesafeliydi. 20. Kurultay'ın Parti Meclisi'nde gerçekleştirdiği operasyon, bu mesafeyi azaltmamış çoğaltmıştır.

Kurultayın ardından yayınlanan ve büyük ölçüde Ecevit'in *Atatürk ve Devrimcilik* kitabındaki tezlere yaslanan bildirgede esas vurgu "Türk halkının devrimciliği"ne ve CHP'nin halk devrimini nasıl gerçekleştireceğine yapılıyordu. Bildirgeye göre "halkın şimdiye kadar genellikle tutucu partileri desteklemesine ve bazılarının Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler karşısındaki tutumuna bakıp Türk halkının devrimci olmadığını ya da olamayacağını düşünmek yanlış"tı. Şimdiye kadar gerçek anlamda bir devrim, yani altyapı devrimi yapılmadığı için halkın devrimlere karşı olduğu düşünülüyordu, oysa halk gerçek bir devrimi destekleyecekti:

> Türkiye'de yapılması gereken asıl devrim, gerçek devrim, altyapı devrimidir. Yani üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik gücü aracının, tefecinin, büyük toprak sahibinin, yabancı sermaye işbirlikçisinin elinden alıp, köylünün, işçinin, sanatkârın eline veren devrimdir. Toprağı işleyene, suyu kullanana veren devrimdir.
>
> Ülkemizde şimdiye kadar -bir ölçüde çalışma düzeni dışında- böyle bir devrim yapılmadığı için, halkın böyle bir devrime karşı olduğu iddiası yanlıştır, temelsizdir. Türk halkı, köylüsüyle, işçisiyle esnaf ve sanatkârıyla böyle bir devrimin beklentisi içindedir.

Bildirge, ilericiliğin ve gericiliğin tanımını düzen değişikliği eksenine yerleştiriyor ve "bugünkü bozuk düzenin adil ve hızlı bir kalkınmaya, sosyal adalet ve güvenliğe yönelmiş altyapı devrimleriyle değiştirilmesini isteyen herkes dinsel inançları ne olursa olsun ilerici, yani solcu; bozuk düzeni sürdürmek isteyenler ise, üstyapı değişiklikleri karşısındaki tutumları ne olursa olsun gerici, yani sağcıdırlar" diyordu. Bunun ardından ise CHP'nin iktidar stratejisi şöyle anlatılıyordu:

> Ortanın solundaki Cumhuriyet Halk Partisi, toplumdaki gerçek ilerici güçlere, işçiye, köylüye, esnaf ve sanatkâra sahip çıkarak, onların gönüllerini ve oylarını kazanarak, demokratik rejim içinde, Türkiye'nin bugünkü bozuk düzenini 1961 Anayasası ve 1969 seçim bildirgesinde öngörülen biçimde değiştirmeye, altyapı devrimlerini gerçekleştirmeye kesinlikle kararlıdır. Öte yandan nereden gelirse gelsin anayasaya karşı yöneltilecek bütün girişimlerin kesinlikle karşısındadır.
>
> Bu konuda kendi gibi düşünen, devrimi demokrasi içinde arayan, iktidarın silahtan ya da sokaktan değil, genel oydan geçtiğine inanan, kendisini halkın üzerinde değil, onun hizmetinde gören bütün aydınlara safları açıktır.
>
> Halka ve demokrasiye inançsızlar ise karşılarında en önce Cumhuriyet Halk Partisi'ni bulacaklardır.[86]

Ecevit kurultayla ilgili olarak yaptığı ilk değerlendirmede, "20. Kurultay'dan sonra CHP'nin genel görüntüsüyle çok daha tutarlı duruma geldiğini ve ortanın soluna umut bağlayan halk topluluklarına ve bazı aydınlara daha çok güven verebileceğini düşünüyorum" diyordu.[87] CHP Parti Meclisi 10 Temmuz'da toplandı ve Ecevit'i yeniden genel sekreter seçti. Ecevit 19 Temmuz'da bütün parti örgütlerine genel sekreter imzasıyla yolladığı genelgede, "Kurultay öncesindeki ve kurultay sırasındaki demokratik tartışmaların bazı arkadaşlarımızda doğurmuş olabileceği kişisel kırgınlıkları kısa sürede gidermeye uğraşmak hepimizin, en çok da Genel Merkez yöneticilerinin ödevidir" diyordu.[88]

Ortanın solunun ve Ecevit'in zaferle çıktığı 20. Kurultay 12 Mart öncesi yapılan son CHP kurultayı oldu. 12 Mart'ta yaşanacaklar Ecevit'in ve ortanın solunun kaderini belirleyecek, Ecevit 12 Mart rejiminden CHP Genel Başkanı olarak çıkacaktı. Bu süreci önümüzdeki sayfalarda inceleyeceğiz, ama öncesinde CHP gençliğinin ortanın soluyla ilişkisine bakmamız gerekiyor.

---

86 *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1970.
87 *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1970.
88 *Milliyet*, 20 Temmuz 1970.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1965'TEN 12 MART'A CHP GENÇLİĞİ VE ORTANIN SOLU

Ortanın solunun ve Ecevit'in CHP içerisindeki yükselişinde ve ortanın solunun partinin resmî doktrini, Ecevit'in de CHP Genel Başkanı olmasında CHP gençliği son derece önemli bir rol oynadı. Gençlik başından itibaren kararlı bir şekilde CHP'deki ideolojik dönüşümü ve bu dönüşümün mimarı olarak Ecevit'i destekledi. Dolayısıyla 1965'ten 1971'e kadar olan dönemdeki CHP gençliği-ortanın solu ilişkisini ayrı bir bölüm olarak incelemek durumundayız. Çalışmanın bu kısmında bunu yapmaya çalışacağız.

Ortanın solunun öncesi: Gençlik Kolları kuruluyor

CHP'nin 2 Nisan 1961 tarihli Parti Meclisi toplantısında Gençlik Kolları yönetmeliği kabul edilmiş, Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu yeniden atanmış ve Gençlik Kolları kongrelerinin yapılması kararlaştırılmıştı. CHP Genel Merkezi'nden il ve ilçelere gönderilen genelgelerde ise, iki ay içinde il ve ilçe Gençlik Kolları kongrelerinin tamamlanması istenmişti. Bunun üzerine, ilk Gençlik Kolu Kongresi 8 Nisan 1961'de Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde toplanacaktı.

Kongreye damgasını 27 Mayıs'ın hemen sonrasındaki "zamanın ruhu" vurmuş, verilen mesajlarda "devr-i sabık yaratmama" ve "rövanşist bir tutumdan uzak durma" söylemi öne çıkmıştı. İnönü kongreye gönderdiği mesajda gençleri bu konuda özellikle uyarmış

ve, "İlk kongremizde siyasi faaliyetimize iyi bir örnek vermelisiniz. Geçmiş hadiselerde ve bugünkü tartışmalarda bizimle aynı fikirde bulunmayan vatandaşlarımızla bir tartışmadan ve sitem yarışına girmekten dikkatle sakınmanızı isterim" demişti.[1] Temsilciler Meclisi üyesi Ali İhsan Göğüş yaptığı konuşmada, "Beraberce yaşamak istiyoruz. Bugün Yassıada'dakiler tarafından bütün saf Demokrat Partililer aldatılmışlardır. DP'li arkadaşlarımız bugün kırgındır. CHP'li olarak kendilerine el uzatıyoruz. Birbirimizin ellerini yakından tutacağız, kollarımızı açarak kucaklaşacağız" derken, Merkez İdare Yönetim Kurulu üyesi Suphi Baykam da benzer bir şekilde, "Mazide zulüm görmüş insanlar ıstırapları mazide bıraksınlar. Mazide çektiklerimizi unutacağız, ama onun verdiği ibret dersini unutmayacağız. Türk Milletinin müreffeh bir millet olması için çalışacağız" diye konuşmuştu. (Kaya, 2010: 124-125)

Mihalıççık'tan sonra başka ilçelerde de kongreler birbirini izlemiş, 2 Temmuz 1961'de Ankara, İstanbul ve İzmir İl Gençlik Kolu kongreleri yapılmış, 2 Ağustos 1961'de ise 64 ilden gelen yaklaşık 400 delege ile CHP Gençlik Kolları 1. Kurultayı Ankara'da toplanmıştı. İnönü buradaki konuşmasında, yakın gelecekte yaşanacakları sezer gibi CHP gençliğini uyarmış ve, "Gençlik kollarının temiz ve idealist bir ruh ile düzen ve nizam tanımayan ciddiyetsiz ve anarşik gösterilere kendini kaptırmayacaklarını" ümit ettiğini ve beklediğini söylemişti.[2] İnönü'nün ardından kürsüye çıkan Suphi Baykam ise, "CHP Gençlik Kolları müstakbel iktidarların herhangi bir sebeple ana gayelerden uzaklaşması hallerinde rejimin, Atatürk ideallerinin bekçiliğini yapacaklardır" şeklinde konuşmuştu. Konuşmalar sonrasında okunan faaliyet raporunda CHP'nin 554 ilçede gençlik örgütlenmesini tamamladığı belirtilmiş, gençlik kolları tarafından hazırlanan "Gençlik Davaları", "Yurt Kalkınmasında Gençliğin Rolü", Demokratik Cemiyetlerde Vatandaşın Rolü" başlıklı broşürler tanıtılmıştı. (Kaya, 2010: 136)

1 *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1961.
2 *Milliyet*, 3 Ağustos 1961.

Kurultayın ikinci günü ise oylama yapılmış ve oylama neticesinde CHP Gençlik Kolları'nın seçilmiş ilk yönetim kurulu ortaya çıkmıştı. Kurultay, Gençlik Kolları Başkanı olarak Erol Ünal'ı seçerken yönetim kuruluna seçilen isimler ise şöyleydi: Hikmet Çetin, Alev Coşkun, Sezen Türkmen, Yavuz Soysal, Nedim Tekin, Muzaffer Selçuk, Çağlar Kırçak, Sertaç Tözün, Uğur Yener ve Orhan Akbulut. Yönetim Kurulu ilk toplantısını iki gün sonra, 4 Ağustos'ta gerçekleştirmiş ve Yavuz Soysal Genel Sekreterliğe, Nedim Tekin Genel Saymanlığa, Sertaç Tözün ve Muzaffer Selçuk ise Genel Sekreter Yardımcılığına getirilmişti. (Kaya, 2010: 140)

2. Kurultay toplanıyor: 1962

Gençlik Kolları'nın 2. Kurultayı 6-7 Aralık 1962'de toplanmıştı ve bu kurultayda 1960'ların bütününe damgasını vuran kalkınmacı ve sosyal adaletçi fikirlerin yavaş yavaş CHP gençliğine de sirayet ettiği, ayrıca sosyalizmin de gençliğin gündemine girdiği görülebiliyordu. Burada yaptığı konuşmada CHP Gençlik Kolları Kurucu Genel Başkanı Suphi Baykam, "Koalisyonla da olsa temel reformları başaracak planlı, ekonomik kalkınmayı mutlaka gerçekleştireceğiz. (...) Eğer bu memlekette CHP, iktidarda veya muhalefette vazifesi başında olursa mustarip kitlelerin yüzünün güldüğünü, sosyal adalete dayanan bir iktisadi kalkınmanın gerçekleşmiş olduğunu yakın bir gelecekte göreceğiz" demişti. Öğle arasından sonra kurultaya katılan İsmet İnönü ise konuşmasında CHP gençliğini komünizme karşı uyaracak ve şöyle diyecekti:

> Biz, hürriyet nizamı içinde, demokratik nizam içinde, memleketin kalkınmasının mümkün olduğunu kabul eden bir siyasi partiyiz. Bazıları ortaya çıktığı görünen birtakım enerji sahipleri, demokratik rejim için, halktan rey toplanarak kalkınma olmaz, bunu totaliter idare içinde emir vererek, emir alarak yürütmek lazımdır, diye memleketin hayrı için, memleketi süratle ileriye götürmek için tek çare olarak totaliter rejimi ileri sürerler. Bunlar muvaffak olamamışlardır, muvaffak olamayacaklardır. Muvaffak olamamışlar, mu-

> vaffak olamayacaklardır ama bu fikri memlekette tutundurmaya çalışmaktadırlar.[3]

Kurultay ertesi gün de devam etmiş ve serbest konuşmalar yapılmıştı. İstanbul delegesi Mustafa Ünaltay DP'lilere yönelik af girişimlerinden bahsedip, "İnanıyorum ki, bu memlekette huzur afla gerçekleştirilemez ve gerçekleşmemiştir. Huzur halkın sofrasının dolmasıyla gerçekleşir" diyen dikkat çekici bir konuşma yapmıştı. Yine benzer bir şekilde Malatya delegesi Zülfü Kızıltaş da, "İşçi davaları da bu kurultayda incelenmeliydi. Türkiye'de 10 sene işçiler bir üvey evlat muamelesi görmüştür, bir AP milletvekili 'Cumhurbaşkanlığı yapmış bir insanın hapishane köşelerinde çürümesi bu memlekete şeref getirmez' demişti. Asıl, bu memlekete 30 sene hizmet ettikten sonra 120 lira aylıkla tekaüt olan ve sokak köşelerinde sürünerek ölen işçinin acıklı durumu bu memlekete şeref getirmez" şeklinde konuşmuştu. (Kaya, 2010: 155)

Serbest konuşmaların sonunda kürsüye Turhan Feyzioğlu gelmiş, Feyzioğlu da tıpkı İnönü gibi gençliği komünizm konusunda uyarmıştı:

> CHP, devletçilik anlayışından taviz vermiş değildir. Bunun aksini iddia edenler, CHP'nin yürürlükte olan programını okusunlar ve bunu Hükümet Programlarının ve planının temeli olan 'Plan hedefleri ve stratejisi' ile karşılaştırsınlar. Biz, Atatürk'ün anladığı manada devletçiyiz. Kuzey rüzgârlarından ilham alan ve devletçiliği totaliter rejimin maskesi olarak kullanan anlayışın Atatürkçülükle ilgisi olmadığına inanıyoruz. (Kaya, 2010: 156)

Yıl henüz 1962'ydi ve sol fikirler henüz gençlik içerisinde hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamamıştı, ama CHP'yi yönetenler gidişatın nereye doğru olduğunun farkındaydılar ve endişeliydiler. Zaman bu endişelerini haklı çıkaracaktı.

3 *Milliyet*, 7 Aralık 1962.

3. Kurultay toplanıyor: 1964

CHP Gençlik Kolları'nın 3. Kurultayı 14 Ekim 1964'te toplanmıştı ve bu kurultay itibarıyla sosyal adaletçi ve kalkınmacı söylemin kesin bir şekilde hem partinin hem de gençlerin ana söylemi haline geldiği görülmekteydi. Öte yandan özellikle parti yöneticileri sürekli olarak bunun "hürriyet nizamı" içerisinde gerçekleştirileceğine vurgu yapmakta ve CHP'nin sosyalist ya da komünist bir parti olmadığını belirtmekteydiler. Gençlik Kolları Başkanı Doğan Araslı'nın kurultayda yaptığı açılış konuşması bunu net bir şekilde ortaya koyuyordu:

> Hürriyet düzeni içinde hızla kalkınma prensibinin savunucusuyuz. Sosyal güvenlik ilkesine inanıyoruz. Ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anayasamıza girmesini sağladığı sosyal devlet anlayışına, sosyal adalet fikrine bağlıyız. Milletçe yenmeye mecbur olduğumuz iktisadi güçlüklerin ve gerginliğin yarınki nesilleri tehdit etmesi, partimizin bu prensiplerinin gerçekleşmesiyle ufuklarımızın ötesine atılmış olacaktır.
>
> Türk toplumunun geçirmekte olduğu sosyal değişim mutlaka hedefine ulaşacaktır. Batı dünyası içinde layık olduğumuz mevkie ulaşma çabamızı başarıya ulaştırmak için payımıza düşeni yapmaya hazırlanıyoruz. Vatanımızı bir uçtan bir uca mamur bir ülke haline getirmek için planlı kalkınma düzeni içinde en güç reformları gerçekleştirmek vazifemiz olacaktır. (Kaya, 2010: 163)

Kurultayın toplandığı yıl olan 1964'te iç politikada göreli bir sükûnet vardı ve kurultay da buna uygun bir şekilde gerçekleşmişti. Çok ciddi siyasal kırılmaların yaşanacağı ve partide ortanın solu tartışmalarının başlayacağı 1965 yılı öncesi yapılan bu son kurultaydan sonraki kurultayların gündemini ise gençlik olayları ve ortanın solu oluşturacaktı.

4. Kurultay'a ortanın solunda gidiliyor: 1966

İnönü'nün ortanın soluna dair açıklaması her kesimde olduğu gibi gençlik arasında da büyük heyecan yaratmış, özellikle yüzü sola, sosyalizme dönük CHP'li gençler, bu açıklamada bir süredir yürüttükleri ideolojik tartışmaların bir yansımasını görmüşlerdi. Dönemin gençlik kolları yöneticilerinden Oya Araslı kendisiyle yapılan görüşmede konuya dair şunları söylüyordu:

> Ortanın solu olarak adlandırılan fikrin ortaya çıkmasında gençlerin de çok etkisi olmuştur. CHP'de adı konulsun konulmasın sosyal demokrat olarak nitelendirebileceğimiz gençlerin sayısı hayli fazlaydı. Atatürk ilkelerinin savunuculuğunu yapan bu gençler, bu fikirlerin daha da geliştirilebilmesi için münazaralar düzenlemiş, dergiler ve gazeteler vasıtasıyla kamuoyunda bunları tartışmıştık. Böylece hem ortanın solu felsefesini geliştiriyor, hem de ideolojik olarak kendimizi geliştiriyorduk. (Kaya, 2010: 173)

CHP Gençlik Kolları'nın 4. Kurultayı 13-14 Ekim 1966 tarihlerinde yapılmış, kurultaya ortanın solu tartışmaları damgasını vurmuştu. Gençlik Kolları Genel Başkanı Erkin Topkaya yaptığı konuşmada CHP gençliği olarak ortanın solu fikrini benimsediklerini şöyle anlatmıştı:

> Açık ve seçik olmak mecburiyetinde, hatta ihtiyacındayız. CHP, ortanın solunda bir partidir. Bu husus partimizin ilkeleri, programı ve beyannameleri ışığında vardığımız mutlak tespitimizdir. Bazı kimseler, 'bu yeni görüş müdür, altı okumuza yedinci bir ok ilave iddiası mı taşıyor' şeklinde bilinçsiz iddialar içerisindedirler. Açıkça belirteyim ki, ortanın solu, ne bir yedinci ok, ne de parti ilkeleri dışında bir cereyandır. Ortanın solu, parti programına çağın kafası ile dinamizmi ile bakmaktır. Ortanın solu; aydınların, gençliğin, milyonlarca dar gelirlinin, esnafın ve köylü vatandaşlarımın gerçek ihtiyacı, kalplerde dalga dalga heyecan uyandıran bir meşaledir. Bu meşaleyi, en gencimiz, liderimiz yaktı, söndürtmeyeceğiz. Bu meşaleyi hedefine dikmek için CHP'nin heyecan kaynağını, ümit kaynağını teşkil ediyoruz. Bunda mutlaka başarıya ulaşacağız. (Kaya, 2010: 181)

Bu konuşmanın ardından CHP Gençlik Kolları Genel Sekreteri Kemal Ataman çalışma raporunu okumuş ve partili gençlerin ortanın soluna ve parti içerisindeki ortanın solu karşıtlarına bakışını ortaya koymuştu. Raporda "parti içi başlıca meselemiz; olaylara çağın kafası ile bakmak, ekonomik ve sosyal metotların en iyisi ve Türkiye sosyal gerçekleriyle en çok uyuşanı olan, tanımını parti programı, kurultay beyannameleri ve seçim bildirgelerinde bulan ortanın solu istikametinde kesin tavır takınmaktır" denmekte, ortanın soluna karşı olanlar "Atatürk'ün partisine ihanet"le suçlanmakta ve partiden tasfiye edilmeleri istenmekteydi. Ayrıca raporda 1965 seçimlerinde alınan yenilginin ortanın solu politikasının benimsenmesinden kaynaklandığı yönündeki görüşlere karşı ortanın solu şöyle savunulmuştu:

> Bu partinin çatısı altındaki insanlar en azından vatandaşın lokmasına ortak olanları, vatandaşın lokmasına ortak olunacak sistemi ve bu sistemin getirdiği zihniyeti reddedecek insanlar idi. Mücadelemiz bu idi ve ilk defa böylesine inançlı ve şuurlu bir seçime giriyorduk. Bugün de aynı düşünceyi taşıyor, genç ve ileri fikirlerin sahibi olan ve sahibi olduğunu her türlü tutum ve davranışıyla ortaya koyan CHP'nin milletin malı olacağına inanıyoruz. (Kaya, 2010: 182)

Bülent Ecevit kurultaya katılamamış ancak bir mesaj göndermiş ve ortanın solunu benimseyen CHP gençliğini selamlamıştı. Ecevit mesajında şöyle diyordu:

> Kurultayda bulunamadığım için çok üzgünüm. İç ve dış sömürücülük kapılarının kapanmasını ve Türkiye'nin sosyal adalet içinde kalkınmasını sağlayacak ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan Büyük Türk Devrimini ülküsüne ulaştıracak olan ortanın solu hareketi, genç Cumhuriyet Halk Partililerden güç almaktadır. Politikada dürüstlüğü, ülkücülüğü, Atatürkçülüğü temsil eden genç arkadaşlarıma ortanın solu yolunda başarılar diler, sevgi ve saygılarımı sunarım. (Kaya, 2010: 186)

Kurultayın kapanışında okunan bildiride kullanılan dil ve seçilen terimler, ortanın solunu doktrine etmeye çalışan Ecevit'in gençler üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemliydi. Bildiride yer alan şu satırlar ile Ecevit'in gönderdiği mesaj arasındaki benzerlik dikkat çekiciydi:

> İç ve dış sömürücülerin el ele verdiği bir ortamda CHP Gençlik Kolları Kurultayı, kökü Kurtuluş Savaşı'na dayanan partimizin, çok önemli ve hayati bir görevle karşı karşıya kaldığı inancındadır. Bu görev, programımızda yer almış Atatürk ilkelerinin ve bu ilkelerin ciddi ifadesi olan ortanın solundaki tutumumuz ile bağlantılıdır. CHP Gençlik Kolları Büyük Türk Devrimini ülküsüne ulaştıracak hareketin, ortanın solu hareketinin başarıya ulaşmasının Sayın Genel Başkanımızın kongremize gönderdiği mesajda belirttiği ileri hedefimizin, 18. Büyük Kurultay'da dile getirilmesinin, memleketimizin karşısında bulunduğu tehlikeleri yeneceğine tam inanç beslemektedir. (Kaya, 2010: 187)

Kurultaydan sadece 4 gün sonra, Bülent Ecevit'in parti genel sekreteri seçileceği CHP 18. Kurultayı toplanacaktı. CHP Gençlik Kolları, partinin ortanın solu çizgisine yerleşmesine karşı çıkan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarına karşı *8'lerden Davacıyız"* adlı bir kitapçık yayınlamış ve kurultayın "bu fesada kesin bir çare bulacağına, yoksul Türk halkının ümit bağladığı ortanın solu politikasını dejenere etmek çabalarına son vereceğine inanıyoruz" demişti. Ayrıca gençler kurultayda aktif bir şekilde çalışarak Ecevit'in genel sekreter olmasına büyük katkı yapmışlardı. Dönemin İstanbul İl Gençlik Kolu Başkanı İlhan Keser bunu şu cümlelerle anlatıyordu:

> Bülent Ecevit'in en büyük destekçilerinden birisi de bendim. 18. Kurultay'da kadın delegeleri organize etme görevi Nermin Abadan'a, genç delegeleri organize etme görevi de bana verilmişti. İl Gençlik Kolu Başkanları, Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri ve kendi illerinden seçilmiş olan 200'ü aşkın delegeyi ben organize etmiştim ve hepimiz Bülent Ecevit'i desteklemiştir. O nedenle katiyetle söyleyebilirim ki; Gençlik Kolları'nın Bülent

> Ecevit'in Genel Sekreter olmasında ve parti içinde yükselmesinde çok büyük katkısı vardır. (Kaya, 2010: 189)

Gençlik Kolları'nın yeni çalışma programını kamuoyuyla paylaşmak için 11 Aralık 1966 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Genel Başkan Erkin Topkaya tarafından yapılan konuşma da yeni Genel Sekreter Ecevit'in ve ortanın solunun CHP gençliği nezdindeki yerini göstermesi bakımından önemliydi. Topkaya konuşmasında her il ve ilçede CHP Gençlik Kolları'nı çalışır hale getireceklerini söyledikten sonra Ecevit'in fikri olan "halk gönüllüleri" ile ilgili olarak şu cümleleri kuruyordu:

> Ortanın Solu Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarihi kadar köklü altı umdesinin özüdür. Ancak, halkçılık ve devletçilik umdeleri ile de en çok ilgili olduğu bir gerçektir. Gençlik Kollarımız, Genel Sekreterimizin önerdiği "Halk Gönüllüleri" teşkilatının Ortanın Solu fikrini halka mal edecek, tanıtacak ve seyredecek olumlu bir düşünce olarak karşılamaktadır. Bu konuda üzerine düşecek her görevi yapacak güçte ve inançtayız. (Kaya, 2010: 189)

CHP Gençlik Kolları, 1966 yılından itibaren, bu açıklamaya uygun bir şekilde ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik ücretsiz kurslar düzenleyecek, öğrencilerin derslerine yardım edecek ve onlara yabancı dil öğretmeye çalışacak, köylere giderek hem köylülere yardım edecek hem de onlarla toplantılar yaparak CHP'de örgütlenmeleri için faaliyetlerde bulunacaklardı.

5. Kurultay 68 rüzgârıyla toplanıyor

CHP Gençlik Kolları 5. Kurultayı hem dünyada hem Türkiye'de gençlik eylemlerinin zirve yaptığı 1968 yılında, 16-17 Ekim tarihlerinde toplanmıştı. Kurultaydan bir gün önce on sekiz ilin gençlik kolu başkanları ortak bir bildiri yayınlamış ve tutumlarını ortaya koymuşlardı. Dört maddelik bu bildiride şöyle denmekteydi:

> 1) CHP içerisinde aşırı solcu olarak kimseyi tanımıyoruz. Bunu söyleyenler ispat etmek zorundadırlar.

2) CHP içerisinde ORTANIN SOLU çizgisinin dışına düşmüş olan geri ve halk dışı düşüncelerin sahiplerinin yeri yoktur.

3) CHP ne sosyalist, ne de kapitalist bir partidir. Ulus koşullarından felsefesini alan, çağ gereklerine göre diyalektiğini tanımlayan, ortanın solu modelini uygulayan halkçı bir partidir.

4) Biz CHP'nin gençleri olarak diyoruz ki: CHP'nin takip edeceği ekonomik ve sosyal politika, halk yararına işleyen, tüm reformları yapan, devrimciliğin bayrağı olan, halktan yana, haktan yana bir politikadır. Biz ezenin karşısında, ezilenin yanında; çıkarcının karşısında, dürüstün yanında; tefecinin ve aracının karşısında, tefeciye ve aracıya muhtaç olanın yanında; namuslu güvenliğine ve sendikacılığa inanmayanın karşısında, namuslu kazancın ve namuslu çalıştıranın yanında; ağanın karşısında, topraksızın yanında; sefaletin karşısında, sosyal adaletin yanındayız... Biz, yeraltı ve yerüstü kaynaklarımızı sömürtenlerin, ihraç ürünlerimizi dıştaki işbirlikçilerle ortaklaşa istismar edenlerin, ulusun bağımsızlığını kendi çıkarları için pazarlık konusu edenlerin, ümmetçiliği ve gericiliği sandalye için meşale yapanların KARŞISINDAYIZ. (Kaya, 2010: 200)

Kurultayın açılış konuşmasında Genel Başkan Erkin Topkaya, Türkiye'de demokrasinin henüz özüne kavuşamadığını, bunun da nedeninin bozuk ekonomik ve sosyal düzen olduğunu, bu bozuk düzen nedeniyle halkın hak ve özgürlükleri çağdaş anlamda kullanamadığını, tüm bu sorunları ise ortanın solunun çözeceğini söylemiş, ortanın solu hareketini de emperyalizme karşı ikinci Kurtuluş Savaşı olarak tarif etmişti:

Bir zamanlar emperyalist zengin uluslar, yoksul halkları ve onların ülkelerini askerle, silahla bağımlılıkları altına alıyorlardı. Şimdi çehre değiştirdiler. İkili anlaşmalarla, yabancı sermayeyle, yabancı şirketlerle geliyorlar, barış gönüllüleri adı altında ajan olarak geliyorlar ve yoksul halkları ve onların ülkelerini iktisaden bağımlılıkları altına alıyorlar.

Dün askerle ve silahla gelen emperyalistlere karşı Türk halkı başkaldırarak Anadolu İhtilalini yaptı ve siyasal bağımsızlığını kurtardı. Bugün büyük devrimin siyasal örgütü olan Cumhuriyet Halk

> Partisi, aziz Türk halkına, geri kalmış halklara özgürlük içerisinde, demokrasi içerisinde iktisaden kalkınma, kurtulma modelini gösteriyor. Bu model Ortanın Solu modelidir. (Kaya, 2010: 200)

Dikkat çeken başka bir konuşma ise İnönü'nün konuşmasıydı. Çünkü İnönü hem sosyalist gençlerin CHP gençliği içerisinde çalışma yapmasından hem de CHP'li gençlerin sosyalizmin cazibesine kapılma ihtimalinden endişe duymaktaydı. İnönü kurultay konuşmasında bu endişesini şöyle dile getirmişti:

> Önümüzdeki aylarda bütün dünyada olduğu gibi bizde de gençlik hareketlerinin olacağını söylerler. CHP'nin şartları, coşkunlukla, rastgele tahrike kapılmaya müsait değildir. Böyle hazırlıkların dışında kalacaksınız. CHP Gençlik Kolları, bunlara katılmak için mutlaka CHP'nin görüşü çerçevesinde davranacaklar, biz zamanı gelince bunu söyleriz. Çeşitli çevrelerin düşüncelerini yürütebilmek için CHP'li gençleri hazır bir alet yaptırmayacağız. Kendi irademizi başkalarının sürüklemesine asla razı olmayacağız. Yaptıklarımızı bilerek yapacağız.
>
> Gelecek günlerde yeni gençlik hareketleri olacaksa, mahiyetini bilmeden, biz gençleri buna karıştırmayacağız. Bu bir... Karıştığınız takdirde kanunları dinlememek, hiçbir sebeple saldırı olmayacak, bu da iki... Kabul ediyor musunuz?[4]

5. Kurultay'ın sonuç bildirisine de ortanın solu damgasını vurmuş, Ecevit'in ortanın solunu doktrine ederken kullandığı argümanlar ve dil, gençler tarafından da benimsenmiş ve net bir şekilde bildiriyi belirlemişti. 8 maddelik sonuç bildirisinde şöyle denmekteydi:

1- Temelinde Atatürk Milliyetçiliği yatan CHP, sosyalist bir parti olmadığı gibi kapitalist bir parti de değildir. CHP'li gençler olarak partimizin antiemperyalist, antifeodal, antibürokrat hüviyetinden geriye doğru en küçük bir tavizi kabullenmeyecek kadar bir kenetlenme halinde bulunuyoruz.

4 *Milliyet*, 18 Ekim 1968.

2- Ortanın solu sloganını 1961 Anayasamızın öngördüğü düzenin, partimizin temelindeki Atatürk'ün tam bağımsızlık felsefesinin ve Altı Ok'la açıklanan ilkelerimizin yeniden canlandırılması olarak yorumlayan bizler, şunu kesinlikle belirtelim ki bu hareketi hiçbir iç ve dış kuvvet engelleyemeyecektir.
3- Yeraltı, yerüstü kaynaklarımızın, Türk halkının yararlarına kullanılmasını, uluslararası ilişkilerimizin, çıkarlarımızın ışığında yeniden gözden geçirilmesini istiyoruz.
4- İç ve dış çıkar çevrelerinin desteğiyle cüretini arttıran irticanın, aracının, tefecinin, toprak ağasının karşısında; topraksız köylünün, dar gelirlinin, fakir işçinin insanlık onuruna yaraşır bir düzeye ulaşma çabasının yılmaz savunucularıyız.
5- İç ve dış sömürüye temelden karşıyız, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini engelleyen bu BOZUK DÜZEN ve kurullarının halkımızca çok yakın bir gelecekte demokratik yoldan sona erdirileceğine inancımız tamdır.
6- CHP'li gençlik, yeni kuşakların temel tercihlerini belirten duygusal ve özlü tepkilerinin yanında iktisadi, sosyal ve dış politika alanında çeşitli sorunların temel nedenlerini açıklayıp, bunlar çevresinde tartışmalar düzenleyerek yanılmaları önlemek sorumluluğunu bilinçli olarak yüklenmiştir.
7- İyi yetişmiş beyinlerimizin, kıymetli insan unsurlarımızın yabancı halkların hizmetinde olduğunu görmekten üzüntü duyuyoruz. Bunların ulusal bir politika ile kendi halkımıza yararlı olabilecek bir duruma gelmelerinin sağlanmasını istiyoruz.
8- Türk gençliğinin devlet yönetiminde etkin hale gelebilmesi için seçme yaşının 18, milletvekili seçilebilme yaşının 25, senatör seçilebilme yaşının 30 olmasını istiyoruz. (Kaya, 2010: 206)

Sonuç bildirgesine ortanın solu damgasını vurmuş olmakla birlikte, bu 8 maddeye bakıldığında CHP gençliğinin partinin geneline kıyasla çok daha radikal bir çizgide olduğu ve gençlerin çoğunluğunun her an sosyalizme meyledebilecekleri anlaşılabiliyordu. Sahiden de süreç boyunca CHP'li birçok genç bir süre sonra

kendisini sosyalist olarak tarif etmeye ve ona göre bir tutum takınmaya başlayacaktı.

6. Kurultay: Demokratik Halk Devrimi

CHP Gençlik Kollarının 6. Kurultayı 2-3 Temmuz 1970 tarihlerinde toplandı. Kurultayda Başkan Süleyman Genç'in yaptığı açılış konuşmasının ardından, hazırlanan çalışma raporu okunmuş, bu rapora da Ecevit'in "altyapı devrimleri" söylemi damgasını vurmuştu. Raporda şöyle deniyordu:

> Üstyapı devrimleri altyapıya indirilmek istendiğinde içinde bulunulan ittifakın sert duvarlarına çarpmıştır. Ve 1930'larda bir toprak reformu yapılamamıştır. Bu tarihsel gelişim daha önceki devletçilik anlayışıyla, önümüzdeki altyapı devrimlerini gerçekleştirme sorununu çözümleyemeyeceğimizi açıkça ortaya koymaktadır. Sadece siyasal formüllerle halkın dışındaki ittifaklarla devrime ulaşamayız. Bize göre bugünkü devrim hedefimiz bağımsız endüstri toplumuna erişmektedir. CHP ancak o zaman halkın partisi, CHP'li gençler de ancak o zaman demokratik halk devriminin öncüleri olabilir. (Kaya, 2010: 224)

Kurultayın ertesi günü Ecevit bir konuşma yapmış ve hem AP'yi ve ülkücüleri hem de sosyalist solu ve özellikle de *Yön-Devrim* çizgisini eleştirmişti. Ecevit, "Meclis'te büyük çoğunluğa sahip bir iktidar, memlekette can ve mal güvenliğini asgari ölçüde bile sağlayamaz duruma düşmüş, ama o iktidarın himayesi altında gelişen ve kendilerine komando diyen bazı topluluklar 'devletin güvenliğini biz sağlayacağız' diye ortaya çıkabiliyorlar. Köyleri, kentleri, kasabaları haraca kesebiliyorlar" sözleriyle MHP'yi ve ülkücüleri eleştirdikten sonra, sosyalist sol ile ilgili olarak ise şu ifadeleri kullanmıştı:

> Türk halkını asırlardan beri karşı karşıya kaldığı sömürüden, içinde bunaldığı yoksulluktan kurtarabilmek için halkla el ele bulunmak büyük bir fırsattı. Fakat solcu geçinen, kendine sosyalist denen kimselerin, hepsi demeyeyim, bazısı bu fırsatı kullanmasını bileme-

> di. Türk halkına rağmen, Türk aydınlarının büyük çoğunluğuna rağmen ekonomik ve sosyal sorunları yeniden geri plana geçirdiler. Ve bu sefer demokratik rejimi kurtarmak için değil, yaşatmak için değil, demokratik rejimi yıkmak amacıyla rejim sorununu ön plana geçirdiler. Neden? Bir yandan tedavi edilmez bir iktidar hırsı içindedirler. Bir yandan da iktidara demokratik rejim içinde gelmelerinin söz konusu olamayacağını görüyorlar, halktan öylesine koptuklarını görüyorlar. [5]

Bu kurultay sonrası CHP Gençlik Kolları hayli faal bir döneme girecek, Giresun'da Fındık Kurultayı, Kars'ta Hayvancılık Kurultayı, Konya'da Buğday Kurultayı, Ankara'da Gecekondu Kurultayı, Edirne'de Yağlı Tohumlar Kurultayı, Malatya'da Ay Çiçeği Kurultayı, Diyarbakır'da Kurubaklagiller Kurultayı, Rize'de Çay Kurultayı, Bursa'da Sendikal Hareket ve İşçi Sınıfı Kurultayı, Antalya'da Yeni Dünya Dengeleri ve NATO Kurultayı ve Adana'da Topraksızlar Kurultayı düzenlenecekti.[6]

CHP Gençlik Kolları'nın bu dönemde yaptığı önemli etkinliklerden biri de 20-21-22 Kasım 1970 tarihlerinde gerçekleştirilen Demokratik Sol Düşünce Forumu'ydu. Forum'un açılışında yaptığı konuşmada Gençlik Kolları Başkanı Süleyman Genç, ortanın solu fikri doğrultusunda devrim anlayışlarını ve politik saflaşmaya bakışlarını şöyle ortaya koymuştu:

> Hedefimiz, Türkiye'yi bağımsız bir ülke yapıp, çağdaş sanayi toplumu haline getirmektir. Bu da demokratik halk devrimini gerçekleştirmekle sağlanabilir. Devrim en basit anlamıyla, ekonomik

5 *Milliyet*, 3 Temmuz 1970.

6 Parti yönetiminin parti gençliğinin aktif tutumundan genel olarak endişe duyduğu bilinmekteydi. Örneğin, Adana'daki Topraksızlar Kurultayı ile ilgili olarak, dönemin Gençlik Kolları yöneticilerinden Erol Baysal kendisiyle yapılan görüşmede şöyle diyordu: "Topraksızlar Kurultayı yapmamıza Genel Merkez yönetimi sıcak bakmıyordu. Hatta bunun için bize kaynak bile aktarmamışlardı. Biz de 'kanımızı satar, o kurultayı yaparız' diyerek rest çekmiştik. Genel Sekreter Bülent Ecevit, bizim vazgeçmemiz için Gençlik Kolları tarafından sevilen Mustafa Ok'u yollamıştı. Çok sevmemize rağmen Mustafa Ok, bizi vazgeçirmeye muvaffak olamayınca 'keşke sizin yerinize başkaları atansaydı' demekten kendini alamadı." (Kaya, 2010: 229)

> gücü elinde bulunduranların iktidarı, işçi, köylü, küçük esnaf ve sanatkârların oluşturacağı bir iktidara bırakmasıdır. Bu düzen, tesadüfen kurulmuş bir düzen değildir. Devrim anlayışımızı ortaya koyarken, stratejimizi çizerken dostlarımızı ve düşmanlarımızı doğru saptamalıyız. Bu uğraşta işçiler, köylüler, esnaflar, sanatkârlar, memurlar ve öğretmenler devrimin dostları, düzenin değişmesinden zarar görecek olan toprak ağaları, tefeciler, aracılar, bürokratlar ve işbirlikçi kapitalistler, devrimin düşmanlarıdır. (Kaya, 2010: 230)

1. Demokratik Sol Düşünce Forumu'nda Şevket Süreyya Aydemir "Ekonomik Yapı ve Ekonomik-Politik Gelişmeler", İsmail Cem "Sosyal Yapıda ve Sınıflararası İlişkilerde Gelişmeler", Ahmet Naki Yücekök "Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Gelişmeler", Deniz Baykal "Toplumsal Yapı Çözümlenmesi ve Gelişme Doğrultusunun Teşhisi", Ahmet Taner Kışlalı "Demokratik Sol", Besim Üstünel "Ekonomik Kalkınma ve Sanayileşme" ve Haluk Ülman "Siyasal Düzen ve Dış Bağıntılar" başlıklı sunumlar gerçekleştirmişlerdi.

Bu forumlar CHP gençliğinin sosyalizm karşısındaki teorik zayıflığını gidermek ve aydınlarla gençliği ortanın solunda buluşturmak hedefiyle yapılıyordu ve etkili de oluyordu. Öte yandan ortanın solu CHP Gençlik Kolları'ndan ayrı ama CHP'ye bağlı başka bir gençlik örgütünün ortaya çıkışını da beraberinde getirecekti.

Ortanın solunda bir gençlik örgütü kuruluyor: Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu

1960'ların ikinci yarısından itibaren, CHP içerisinde ortanın solu güçlenirken gençlik içerisinde de sosyalizme duyulan ilgi artmaya başlamış, Fikir Kulüpleri Federasyonu bu ilginin somutlaştığı örgüt olmuştu. Ortanın solunun TİP'le ve sosyalizmle rekabet kaygısıyla ortaya çıktığı düşünüldüğünde, aynı rekabetin gençlik örgütlenmeleri alanına da taşınmak istenmesi şaşırtıcı

değildi. Tam da bu nedenle 1967'de Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu (SDDF) kurulacak ve ortanın solu fikrinin üniversitelerdeki ve gençlik alanındaki temsilcisi bu örgüt olacaktı.

Üçüncü seçenek: SDDF

SDDF, kuruluşunun üzerinden geçen ilk iki yılda parti yönetiminin çekingen tavrı ve kontrolü yitirme kaygısıyla fazla etkili olamamıştı. 1969 yılında ise yeni yönetimle ve yeni Genel Başkan Nail Gürman'la birlikte yeni bir büro tutulmuş, afişler basılmış ve yayınlar çıkartılmış, bir örgütlenme çabası içerisine girilmişti. Bu çabaların hız kazanmasının gerisinde ise FKF'nin giderek güçlenmesi ve sonra da DEV-GENÇ adını alması, sağda ise MHP'nin gençlerden müteşekkil bir sokak gücü olarak Ülkü Ocakları'nı kurması bulunmaktaydı. SDDF'nin üçüncü başkanı Semih Eryıldız "üçüncü bir seçenek" fikrinin ortaya çıkışını şöyle anlatıyordu:

> Hızla güçlenen, etkili bir gençlik örgütü kuran Fikir Kulüpleri Federasyonu zaman içinde çizgisini saptırdı ve yozlaştı. Ad ve biçim değiştirdi. Tam anlamı ile maceracı bir üst yönetici kliğin elinde geçersiz kuramları uygulamaya koyuldu. FKF adını değiştirip Dev-Genç oldu. Dev-Genç ile gittikçe faşist yapı ve yöntemlere intibak eden Ülkü Ocakları'nın gençlik arasında geliştiği, ussal düşüncenin yittiği, barışçı, demokrat ve solcu bir örgütte yer olmaması gerek olduğu söylenen bu çılgınlık döneminde bile demokratik sol gençlik bağımsız ve örgütlü kalmayı başarmıştır.
>
> 1966 yılından başlayarak, gittikçe CHP etrafında toplanarak sol eyleme yönelen gençler kendi okullarında ve zamanla kendi fabrikalarında, kasabalarında bir araya gelerek Ortanın Solu derneği ya da Sosyal Demokrasi Dernekleri adı altında örgütlenmeye başladılar. (Hürkan, 2006: 14)

SDDF ile FKF arasındaki rekabet ve gerilime dair örnek olaylardan biri, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Kongresi'ne katılmak için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne giden Ecevit'in burada FKF'liler tarafından protesto edilmesi ve salonu

terk etmek zorunda kalması, sonrasında da SDDF'lilerin bir bildiri yayınlamasıydı.[7]

SDDF'liler bildiride FKF'ye karşı son derece sert bir dil kullanmış, "Kurultaya davet edilen Türk halkının büyük ümidi Bülent Ecevit ve arkadaşlarına, Türk öğretmeninin yurtsever ve ülkücü tutumuna ve konukseverliğine gölge düşürülmek kastıyla; aşağılık bir saldırıda" bulunulduğu söylendikten sonra, FKF'liler için "bunlar samimi sosyalistlerin dışında bir avuç ne idüğü belirsiz FKF üyesi 'bunalım çocukları'dır", "bunlar, Marksizm özentisi içinde bulunan; fikirden yoksun; insana saygısı olmayan; hür fikirden korkan; tam bağımsızlığa işgal ve saldırı ile varılacağını sanan; 'gaflet ve dalalet içinde' kişilerdir" gibi ifadelere yer verilmiş, "devrimci bir önderi Amerikancı bir iktidarla kol kola göstermek tek kelime ile utanmazlığın ve ulusa ihanetin en kesin kanıtıdır" denilmişti. (Hürman, 2006: 40-41)

SDDF 3. Kongresi 18-19 Nisan 1970 tarihlerinde Ankara'da yapılmış, bu kongreyle birlikte, CHP Gençlik Kolları'nın giderek daha eylemci bir karaktere bürünmesine mukabil, SDDF teori üreten bir merkeze dönüştürülmek istenmiş, üniversite öğrencisi, eli kalem tutan, parlak, teorisyen vasıflı isimler yönetime girmişti (Kaya, 2010: 209). Bu bir yandan iki örgütün yan yana çalışmasını, öte yandan ise bir rekabeti beraberinde getirecek, zaman zaman da parti içi tartışmalarda karşı karşıya gelinmesiyle sonuçlanacaktı.

SDDF ve ortanın solu

SDDF'nin 3. Kongresi sonuç bildirisi, ortanın solunun hem teorik hem güncel bir ifadesiydi. Bildirinin ilk maddesinde sosyal demokrasi "toplumun bir bütün olarak üretim araçlarına ve

7 FKF yöneticileri, Ecevit'in ziyareti ve protesto eylemiyle ilgili olarak yaptıkları basın toplantısında şöyle demişlerdi: "Bizler, Amerikan elçisini sokmadığımız, duvarlarına Bağımsız Türkiye, Kahrolsun Amerika yazdığımız ve bunun için işgal ettiğimiz üniversiteye, fakültelerimize, bize halk düşmanı ve kızıl yobaz diyenleri sokmaz, konuşturmayız. Ecevit, Amerikalılarla anlaşmış bir parti yöneticisi olduğu için SBF'de konuşturulmamış ve kovulmuştur." (Feyizoğlu, 2017: 65-66)

ürünleri dağıtma hakkına sahip, bireylerin kendi denetimleri dışındaki her çeşit kuvvet gruplarının etkisinden arınmış ve sınıf ayrıcalıkları üzerine kurulmuş bir toplum yerine bireylerin eşit ve özgür insanlar olarak işbirliği yaptığı bir düzendir" şeklinde tarif ediliyordu. Türk sosyal demokrasisi ise sosyal demokrasiyi Türkiye gerçekleri ile sentezleyerek "kişinin kişiyi, toplumun kişiyi, yabancıların toplumu sömüremeyeceği bir düzen yaratacak"tı.

İkinci maddede Türkiye'nin düzeninden bahsedilmekte ve feodalizmin kalıntıları ile azgelişmiş kapitalizmin doğal sonucu olarak ülkede bozuk bir düzenin hüküm sürdüğü belirtilmekteydi. Bu bozuk düzenin yıkılması ve sosyal demokrat bir düzen kurulması için ise "bağımsız sanayi toplumu"na geçilmesi gerekmekteydi.

Üçüncü maddeye göre sosyal demokratlar emperyalizme karşıydılar, ancak emperyalizmi Marksist-Leninist düşünceden farklı olarak kapitalizmin en yüksek aşaması olarak görmemekteydiler. "Vietnam'daki Amerikalı da, Çekoslovakya'daki Rus da emperyalizmin örnekleri"ydi.

Dördüncü maddede ülkenin bağımsızlığını kısıtlayan anlaşmaların feshedilmesi ve "Amerikan emperyalizminin aracı olan NATO"dan çıkılması talep ediliyordu.

Beşinci madde MHP ve Ülkü Ocakları'yla ilgiliydi. Bu maddede faşizm "mutlu bir azınlığın yığınları sömürmek için devleti maşa gibi kullanması" olarak tanımlanmıştı ve faşizmle birlikte "onun eli sopalı komando bozuntuları" kınanmaktaydı.

Altıncı maddede "sosyal demokrat devrim yöntemi" ile Milli Demokratik Devrim arasına mesafe konulmakta ve sosyal demokrat devrim yöntemi ile proletarya öncülüğünde köylü, esnaf, bürokrat ve milli burjuvazinin ortak hareketi olarak tanımlanan "Milli Demokratik Devrim"in bağdaşmayacağı söylenmekteydi.

Yedinci maddede ise Yön-Devrim hareketiyle araya mesafe konmakta ve "halka dayanmayan ve zamanla doğası gereği tutuculuğa yönelecek olan asker-sivil bürokratların, tepeden inme

yöntemi de başarıya ulaşamaz. Öte yandan, tüm bir ulusun geleceğini bir avuç insanın iyi niyetine bırakmanın hiçbir ciddi dayanağı da yoktur" denmekteydi.

Sekizinci maddeye göre "bozuk düzeni değiştirmenin ve emperyalizmi kovmanın tek yöntemi bağımsız sanayi toplumuna geçişi öneren Demokratik Halk Devrimi"ydi ve bu devrim "işçi, köylü, esnaf, memur ve diğer çalışan halk yığınları"ndan oluşan "sol toplumsal güçler"in "toprak ağası, aracı, tefeci, dışa bağımlı ticaret ve sanayi burjuvazisinden oluşan sağ toplumsal güçlerle ittifakının kopması ve "sol toplumsal güçlerin ideolojik biçimlenmesini tamamlayarak iktidara geçmesi ile" mümkün olacaktı.

Dokuzuncu maddede ismi anılmadan "Kürt sorunu"na atıf yapılmakta ve "ülkemizde bölgesel eşitsizliklerden yararlanarak çeşitli etnik grupları ideolojik çıkarları için kışkırtanlar, emperyalizmin bilinçli ya da bilinçsiz araçlarıdır. Türkiye'de 'Türkiye halkları' değil, ortak sorunları içinde bulunan halkımız vardır" denilmekteydi.

Onuncu maddede şimdiye dek bürokrat ve teknokratların sömürgecilerin, kapitalistlerin ya da yönetici patronlar oligarşisinin oyuncağı oldukları belirtiliyor ve "biz SDDF'li gençler olarak bu halk-aydın çelişkisini yıkmak için inançlı ve kararlıyız" deniliyordu.

On birinci maddede eğitim düzenindeki bozukluktan bahsediliyor ve "ilkokuldan üniversiteye değin fırsat eşitliğine dayanan halkçı ve üretime dönük bir eğitim düzeni kurulmalıdır.. Üniversite reformu gerçekleştirilmeli, öğrenci yönetime katılmalıdır. Bu amacı engelleyen yasalar değiştirilmelidir. Özel okullar devletleştirilmelidir" şeklindeki talepler sıralanıyordu.

On ikinci maddede gençliğin toplumsal ve siyasal mücadele içerisindeki yeri belirtiliyor ve "gençliğin sınıfsal bir niteliği yoktur. Bir gençlik örgütü olarak SDDF, çalışan halk yığınlarının iktidarını sağlamak yolunda ülkü birliği yaptığı siyasal örgütlerle olan ilişkilerinde 'fikirde öncülük-eylemde paralellik-yönetim-

de bağımsızlık'ı ilke edinmiştir. Gençliğin ülkenin yönetiminde daha etkin bir biçimde söz sahibi olabilmesi için seçmenlik yaşının on sekize indirilmesi zorunludur. Bu konuda ilerici parlamenterleri göreve çağırıyoruz" deniliyordu.

On üçüncü madde dönemin bir numaralı dış politika gündemi olan Kıbrıs'la ilgiliydi ve bu maddede Türkiye'nin tezlerine uygun bir şekilde, "Kıbrıs'ta Türk halkının bağımsız olarak yaşayacağı federatif Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmalıdır" deniliyordu.

On dördüncü maddede ise SDDF'nin misyonundan söz edilmekte ve "Sosyal Demokrat düzeni kurmak için bir yandan kendi iç eğitimimizi gerçekleştirirken öte yandan çalışanlarla tarlalarda, fabrikalarda özdeşleşerek omuz omuza halk iktidarının bilinçli ve azimli kavgacıları olacağız" sözü verilmekteydi. (Kaya, 2010: 210-212)

SDDF ve 12 Mart

SDDF 4. Kongresi'ni 20-21 Mart 1971'de, yani 12 Mart darbesinin üzerinden henüz yaklaşık bir hafta geçmişken gerçekleştirecek, kongre sonuç bildirisinde kullanılan ifadeler, 12 Martçıların derneği kapatmasını kolaylaştıracaktı. SDDF sonuç bildirgesine göre Türkiye hızlı bir kapitalistleşme süreci içerisindeydi ve bu süreç dışa bağımlı olarak gelişmekteydi, içinde bulunulan sosyo-ekonomik buhran da bundan kaynaklanmaktaydı. İktidar halkın gerisinde kalmış durumdaydı ve "bir avuç vurguncunun çıkarı için" bozuk düzen sürdürülmekteydi, "toplumumuzdaki bunalım ve huzursuzlukların nedeni burada" yatmaktaydı. "Altında siyasal iktidarın parmağı bulunan anarşik öğrenci hareketleri" ise bunalımı körüklemekteydi. Çalışan halk anayasal çizginin içinde bir kavga vermekteydi ve sosyal demokratlar "anayasal haklarını alamayan, bozuk düzenin çarklarında ezilen halkımızla" birlikte bu kavganın içindeydiler. İlk dört maddede bunlar söylendikten sonra, bildirinin 5. maddesinde 12 Mart'la ilgili olarak şöyle deniliyordu:

> Türk ordusu, bu bunalımı önlemek gayesiyle ortaya çıkmıştır. Kumandanların muhtırasında siyasal iktidarın yanı sıra parlamento da suçlanmıştır. Bu tutum hem demokrasiyi katletmiş, hem de karşısına çıkıldığı söylenen siyasal iktidarı "mazlum" durumuna getirmiştir. Bunun yanında, yeni kurulacak yönetim konusunda takınılan tavırlar, ordunun, cumhurbaşkanının, çoğu sağcı partilerin ve ana muhalefet partisi liderinin sorunlara tam ters açıdan baktıklarını göstermiştir. Hiçbir gerekçe demokrasinin yok edilmesine ve bir zorbalık rejimi kurulmasına neden olamaz.

Devamındaki 6. maddede ise yine 12 Mart'la ilgili olarak şunlar söyleniyordu:

> Orduyu yöneten asker-bürokratlar, altyapı devrimlerini gerçekleştiremezler. Çünkü altyapı devrimleri ancak ve ancak onlardan yararlanacak sınıf ve zümrelerce gerçekleştirilebilir. Dünyadaki son gelişmeler, halkın geleceğini birkaç aydının eline bırakmanın devrimcilikle bağdaşamayacağını ortaya koymuştur.

Bu maddelerin ardından "devrimimizin amacı insanın köleleştirilemeyeceği ve sömürülemeyeceği bir düzen kurmaktır" deniliyor ve bu düzenin adının "sosyal demokrasi" olduğu belirtiliyordu. Adı ister komünizm, ister kapitalizm ve isterse faşizm olsun", sosyal demokratlar "bütün sömürü düzenleri"ni karşılarına almışlardı.

SDDF bildirisine göre demokratik rejim halkın bilinçlenmesi ve iktidara gelmesi için en uygun zemini yaratmaktaydı ve işçiler, köylüler ve tüm çalışanlar demokratik halk devrimini gerçekleştirerek sosyal demokrat düzeni kuracaklardı.

Hemen ardından gelen maddede ise İnönü'nün bir koalisyon içerisinde yer almaya dair tutumu eleştirilirken, Ecevit'in 12 Mart'a karşı takındığı tutum sahipleniliyor ve şöyle destekleniyordu:

> Siyasal eylemler siyasal örgütler kanalıyla yapılır. Sosyal demokratlar bir öz örgüte sahip olma yolundaki çabalarını bugüne kadar CHP içinde yoğunlaştırmışlardır. Ne var ki, gayrimilli bir koalisyona katılmak için CHP içinde takınılan son tavır tam bir sorumsuz-

> luk örneği olarak belirmiştir. Bu tutuma karşı çıkan Sayın Bülent Ecevit'i kesinlikle destekliyoruz. CHP içindeki sosyal demokrat mücadele yılmadan, usanmadan sonuna dek sürdürülecektir. (Hürkan, 2007: 95)

Bildirinin devamında "koalisyona katılma kararı açıkça faşizme prim vermek demektir" deniyor, işçilerin ve sendikaların siyasete katılımının engellenemeyeceği, genel grevin işçilerin en etkili silahı olduğu ve bu nedenle genel grev hakkı için greve gidilmesi gerektiği belirtiliyordu.

Diğer maddelerde ise toprak işçilerinin sendikalarda örgütlenmesi, üniversite özerkliği, gençliğin halka gitmesi ve halkla bütünleşmesi konularına değiniliyor ve bildiri "tüm çalışan güçleri, gençliği ve yurtsever aydınları, barış ve sömürüsüz bir düzen için, emperyalizme, onun işbirlikçilerine ve bozuk düzene karşı Demokratik Halk Cephesi'nde birleşmeye" çağırarak bitiyordu. (Hürkan, 2007: 96-97)

Kongrenin üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra, 26 Nisan 1971'de, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Dev-Genç ve Ülkü Ocakları Birliği ile birlikte Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nu da kapatacak, SDDF binasına gelen polis binada bulunan SDDF üyelerini gözaltına alacak, üyeler daha sonra serbest bırakılacaklardı.

SDDF Başkanı 3 Haziran 1971'de, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Semih Sancar'a bir mektup yollayarak kendilerinin sosyalist soldan farklı olduklarını uzun uzun anlatmış ve derneklerinin yeniden açılması talebinde bulunmuştu. Bostancı mektubunda şöyle diyordu:

> Demokrasiye ve halka inanmak bizi öteki gruplardan ayırır... Türkiye sosyal demokrasisi dışarıya karşı milliyetçi, içeriye karşı halkçıdır... Anlayışımız, emperyalizmi sadece kapitalizmin son aşaması olarak gören Marksist-Leninist görüşle bağdaşmaz. Vietnam'daki Amerikalı da Çekoslovakya'daki Rus da emperyalizmin somut örnekleridir... SDDF muhalefetini parlamenter

düzen içinde düşünmüş ve bugüne kadar da öyle davranmıştır... Demokratik sürece karşı çıkan diğer gençlik gruplarına ve sosyal kuruluşlara karşı çıkarak sürekli olarak yanlışlarını söyleyip uyarıcı görevini yapmıştır. (...) Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu kapatıldığında, güvenlik kuvvetlerince Genel Merkez'de yapılan aramada suç teşkil edebilecek, suç sayılabilecek, bugünkü ortamın doğmasına teşkil edecek hiçbir şey bulunmamıştır.

Ancak Sancar ve 12 Martçılar bu talebi dikkate almayacaklar ve SDDF'nin yeniden açılması mümkün olmayacak, SDDF dört yıl süren varlığının ardından tarihteki yerini alacaktı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 MART'TAN 1973 SEÇİMLERİNE

12 Mart günü saat 13.00'da radyoda Türk Silahlı Birlikleri'nin parlamentoyu ve hükümeti hedef alan üç maddelik bildirisi okundu. Bildiride hem parlamento hem hükümet, ülkeyi "anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk" içine sokmakla suçlanıyor, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin ağır bir tehlike içine düşürüldüğü söyleniyordu. TSK'nın talebi, "mevcut anarşik durumu giderecek, anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde" kurulmasıydı. Bu olmadığı takdirde ise TSK "idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı" olduğunu bildiriyordu. (Hale, 1996: 160)

Demirel muhtıradan birkaç saat sonra istifa etti. Darbe haberi sol çevrelerde ilk duyulduğunda bir süredir konuşulan "sol darbe"nin gerçekleştiği düşünülmüştü. Doğan Avcıoğlu ve *Devrim* dergisiyle ordu içerisindeki bir ekip uzunca bir süredir bağlantı halindeydiler ve planlar da hayli olgunlaşmış durumdaydı. Ancak ekip içerisinde yer alan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur son anda fikir değiştirecekler ve emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşen 12 Mart darbesine katılacaklardı. Ülkedeki "sosyal gelişmenin iktisadi gelişmenin önüne geçtiğini" düşünen ve buna set çekmeyi, yani solun ve sınıf hareketinin yükselişini durdurmayı amaçlayan 12 Mart ise hem silahlı gençlik örgütlerinin hem de genel olarak sos-

yalist solun üzerine bir "balyoz" gibi inecek, aralarında siyasetçi, yazar ve akademisyenlerin de olduğu yüzlerce kişi tutuklanacaktı. (Ersan, 2013: 63-64)[1]

İnönü darbeyi destekliyor

12 Mart muhtırasının ertesi günü CHP MYK'sı toplandı ve Genel Sekreter Bülent Ecevit imzasıyla partililere yönelik bir genelge yayınlandı. Genelgede darbeyle ilgili "müspet ya da menfi tezahürata partili arkadaşlarımızın hiçbir şekilde karışmamalarını önemle rica ederiz" deniliyordu.[2] CHP yönetiminin görüşü, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın parti liderleriyle yapacağı görüşme sonrasındaki gelişmelerin beklenmesi gerektiği yönündeydi. Demirel'in katılmadığı Köşk'teki görüşme 14 Mart'ta yapıldı. İnönü, görüşmeye Bülent Ecevit ve Necdet Uğur'la birlikte gitmişti. 15 Mart'ta Sunay radyoda bir konuşma yaptı ve, "Silahlı Kuvvetlerimiz, anayasa gereklerinin ve 211 sayılı kanunun kendilerine tevcih ettiği görevleri bu defa da Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuru ve yetki sınırları içinde yerine getirmiş bulunuyor" dedi.[3] CHP 15 Mart günü önce Meclis Ortak Grubu'nu, ardından da Parti Meclisi'ni topladı. CHP'de uzun yıllar siyaset yapan İsmail Hakkı Birler'in anılarında anlattığına göre, İnönü partililere askerlerin bir reform hükümeti istediğini aktardı; kendisinin görüşü ise ülkeyi bir an önce seçime götürecek bir geçiş hükümetinin kurulması gerektiği yönündeydi ve partinin çoğunluğu da bunu savunuyordu. (Hristidis&Ergüz, 2010: 204-205)

İnönü konuşmasında "ordu komutanlarının yeni hükümetlerin nasıl kurulacağı, ne kadar kalacağı, ne işleri göreceğini tayin ve tespite kalktıkları yerde parlamenter rejim kalmaz" diyordu. Kendisinin ve CHP'nin 27 Mayıs sonrası Talat Aydemir'in darbe

1 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye solunun orduya bakışını ve orduyla ilişkilerini anlatan bir çalışma için bkz. (*Ulus*, 2016)

2 *Milliyet*, 14 Mart 1971.

3 *Cumhuriyet*, 16 Mart 1971.

girişimleri karşısındaki tutumunu hatırlatıyor ve parlamentoyu sonuna kadar savunduklarını söylüyor, "ordunun hareketi parlamento çalışması bırakmıyor, anayasa düzenini rahnedar ediyor (yıkıyor)" diyordu. İnönü'ye göre "süratli bir hükümet teşkil etmek" asayişi sağlardı ve bunun ardından da hemen seçime gidilmeliydi. İnönü kafasındaki geçiş sürecini şöyle anlatıyordu:

> İcranın emri altında bulunan kumandanların takdir edeceği ya da tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak ya da kalmayacak: Böyle bir düzen demokratik düzen değildir. Demokrasiye inanıyorsak, seçimle iktidara gelecek bir hükümetin yetkisi oranında reformlar yapacağını kabul etmek zorundayız. Yoksa bir Meclis'e askerî kıta gibi şunu şöyle, bunu böyle yapacaksın demeye olanak yoktur. Demokratik düzenin bir an önce avdet etmesi (geri dönmesi) için Sayın Cumhurbaşkanına yapacağımız teklif geçici bir hükümetin kurulmasıdır. Bu hükümet asayişi muhafaza etmekle görevli olsun, seçimi tatbik görevini de yerine getirsin. Benim bulduğum yol budur. (Hristidis& Ergüz, 2010: 206-207)

Ancak ertesi gün İnönü, bu konuşmasının üzerinden sadece 24 saat geçmişken, partilileri de şaşkınlığa uğratacak bir şekilde bambaşka şeyler söyleyecekti. İnönü grup toplantısında yaptığı konuşmada, "Size kalp huzuru ile söyleyebilirim ki" diyordu, "bu geçen 24 saat zarfında, Türkiye millet olarak bünyesindeki sarsılmaz metanetinin bir defa daha örneğini vermiştir." İnönü, kuvvet komutanları ve cumhurbaşkanı ile kendisi arasında kurulacak hükümetin mahiyeti hakkında görüş farklılığı olduğunu, komutanların ve cumhurbaşkanının bir reform hükümeti kurulmasını istediklerini, kendisinin ise mevcut Meclis ile bu reformların yapılamayacağını düşündüğünü söylüyordu. Ancak esas önemli olan bundan sonra söyledikleriydi. Çünkü İnönü şöyle diyordu:

> Ama kurulacak hükümet, bizim bu tahminimiz hilafına reformları yapacak kuvvette olursa, o reformların tatbiki için kendisini desteklemeye hazırız. (...) Seçim için vade tayin etmiyoruz. Derhal demiyorum, hükümetin tutumu bunun tarzını tayin edecektir. (...)

> Kısmi olarak memleketin manzarası sakin görünüyor. Ordu herhalde asli hedeflerini, vatan bütünlüğü, demokratik rejim, medeni bir cemiyet hayatı hedeflerini göz önünden ayırmayacaktır.[4]

İnönü 24 saat içerisinde darbe karşıtı tutumunu terk ettiği gibi kurulacak hükümeti destekleme kararı almış ve derhal seçime gidilmesi talebinden de vazgeçmişti. Birler'in anlattığına göre, İnönü'nün fikir değiştirmesinde CHP'nin asker kökenli Milletvekili Sadi Kocaş'ın –ki kısa süre sonra 12 Mart rejiminin Erim hükümetinde bakan olacaktı– kurduğu bağlantılar ve MİT'in verdiği dört saatlik brifing etkili olmuştu, parti kulislerinde dile getirilen iddia buydu. (Hristidis&Ergüz, 2010: 211) Arcayürek'in aktardığına göre ise, İnönü'ye brifingi veren kişi doğrudan MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ydu. Doğu, generallerin mesajını İnönü'ye iletmiş, eğer hükümet bir an önce kurulur ve muhtıradaki koşullar yerine getirilirse ordunun kışlaya döneceğini bildirmişti. (Arcayürek, 2006: 53)

17 Mart günü İnönü Köşk'e çıkıp darbeye CHP'nin desteğini bildirdi, hükümet kurma görevinin kendisine verilmesini bekliyordu, ancak bir süre sonra öyle olmayacağını anlayacaktı.[5] Gazetecilerin çıkışta sorduğu "Türkiye'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz" şeklindeki soruya, "Çok ümitli, aydınlık görüyorum. Bu buhranı ortak sağduyunun işlemesi ile memleketin bünyesinde atlatacağız" yanıtını verdi.[6] Askerlerin kafasındaki isim ise CHP'den istifa etmesi şartıyla Nihat Erim'di. 19 Mart tarihli haberlerde, başbakanlık için Anayasa Mahkemesi eski Başkanı Lütfu Akatlı'nın, İçişleri eski bakanı Ragıp Üner'in ve Tarım eski bakanı Mehmet İzmen'in de Erim'le birlikte başbakanlık için isimlerinin geçtiği ama henüz doğrulanmamakla birlikte Erim'in

4 *Milliyet*, 17 Mart 1971.

5 Cüneyt Arcayürek'in aktardığına göre, yıllar sonra İhsan Sabri Çağlayangil kendisine "İnönü ne gün siyaseten tasfiye edildi biliyor musun, 12 Mart'ın hemen ertesi günü, ordu tarafından başbakanlığa çağrılmadığı zaman" demişti. (Arcayürek, 2006: 76)

6 *Cumhuriyet*, 18 Mart 1971.

gün içerisinde istifasını vereceği ve "bağımsız başbakan" olarak göreve başlayacağı iddia ediliyordu.[7]

Aynı günün akşamı Erim "izin istemek" adı altında ama aslında nezaket gereği İnönü'yü ziyaret etti, İnönü ise kendisine "bunlara güvenilmez, yapayalnız ortada kalırsın" şeklinde bir uyarıda bulundu. (Hristidis&Ergüz, 2010: 211) Ertesi günkü gazeteler Erim'in başbakanlığa atandığını haber veren manşetlerle çıkacaklardı. Ayrıca Sunay bütün partilere yeni hükümetin şartsız desteklenmesini istediğini bildiren bir mektup yollamıştı. CHP'deki gidişatı anlatan bir haberde ise, "Erim'in başbakan olması Ecevit ekibini kızdırdı" deniyordu.[8]

20 Mart günü CHP MYK üyeleri toplantıya çağırıldı ve saatler süren toplantıdan CHP'nin kurulacak hükümete katılmaması, bakan olacak CHP'lilerin partiden istifa etmesi ve yapılacak güven oylamasında milletvekillerinin serbest bırakılması yönünde bir karar çıktı.[9] İnönü ise Birler'in aktarımıyla, "on yıl önce partiden ihraç ederken, o zat, müşkül anında ülkeyi terk edecek karakterdir" dediği Erim hükümetine destek vermeyi ya da katılmayı savunuyor, gruptan bu yönde bağlayıcı bir karar çıkarmaya çalışıyordu. (Hristidis&Ergüz, 2010: 212)

Ecevit istifa ediyor

İşte Ecevit o gün, yani grupta hükümete katılıp katılmama görüşmesinin yapılacağı 21 Mart günü, kendisinin, CHP'nin ve Türkiye'nin kaderini değiştirecek olan ve kimsenin beklemediği bir hamle yaparak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa ettiğini açıkladı. Haber hem kamuoyunda hem CHP içerisinde gerçek bir şok etkisi yaratmış, parti karışmıştı. Ecevit istifa mektubunda şöyle diyordu:

7 *Cumhuriyet*, 19 Mart 1971.
8 *Cumhuriyet*, 20 Mart 1971.
9 *Milliyet*, 21 Mart 1971.

Sayın İsmet İnönü

CHP Genel Başkanı

Sayın Genel Başkanım,

Demokratik rejim için ve CHP için çok hayati saydığım bir konuda görüş ayrılığına düşmüş bulunuyoruz.

Bu kadar önemli bir konuda sizin görüşünüze katılmadan Genel Sekreterlik görevini yürütmeye hakkım olamazdı.

Onun için CHP Genel Sekreterliği'nden ayrılıyorum.

Bugüne kadar, eşsiz önderliğinizde bana yol gösterdiniz, değeri biçilemez desteğinizle bana güç kattınız.

Size sonsuz şükran ve minnet duygularımı yaşadıkça içimde taşıyacağım.

Yürekten saygılarımı sunarım.[10]

Ecevit aynı gün bir basın toplantısı düzenledi ve hem istifasına hem de 12 Mart'a bakışına açıklık getirdi. Ecevit'e göre darbe AP'ye karşı değil, CHP'ye ve ortanın soluna karşı yapılmıştı. Ecevit'e göre 1969 seçim sonuçları da, bazı belediye seçimlerinde alınan sonuçlar da, kamuoyundaki gelişmeler de, ortanın solundaki CHP'nin yapılacak ilk seçimde mutlak çoğunluğu almasa bile en yüksek oyu alacağını, iktidara geleceğini ve düzen değişikliği programını hayata geçireceğini gösteriyordu. Bunu ise ancak iki şey engelleyebilirdi: Birincisi "demokratik mekanizmaların durdurulması" ve ikincisi "CHP'nin halk iradesi dışında bir destek ile iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi". Ecevit bunların ikisinin de sağlandığını söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

> "Ben CHP'nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine razı değilim. Eğer hükümete katılmama kararı alınabilseydi, belki bazı şeyler kurtarılabilirdi. Fakat sayın genel başkan böyle düşünmüyor. Hükümete katılsak ve desteklesek 'işte, bu CHP-ordu işbirliği ile çevrilen bir oyun' diyeceklerdi. Bu da hem CHP'ye hem de orduya zarar verecekti. Katılmazsak, 'bu bir sorumsuzluktur veya

10 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971.

> kıskançlıktır, memleketi bu durumda hükümetsiz bırakmak istiyorlar' denecekti. Kısacası öyle bir oyun ki, sonunda kurt kuzuyu mutlaka yiyecekti. Şayet seçim yapılır da biz bu durumda seçimi kazanamazsak, ki kazanamazdık artık, bu ortanın solunun, benim ve Genel Merkez yöneticisi arkadaşların suçu gibi gösterilecekti."[11]

İnönü istifayla ilgili olarak aynı gün TV'de yaptığı açıklamada, "Bu gelişmelerin Sayın Ecevit'in söylediği gibi bizim ortanın solu politikasına karşı bir darbe mahiyetinde olması, mübalağalı bir görüştür. Ortanın solu politikası benim tarafımdan ilan olunmuştur. Ben bunu ekonomik ve sosyal bir ihtiyaç olarak söylediğim zaman Bülent Ecevit vazifeye başlamamıştı" demişti. (Arcayürek, 2006: 58)

Karar CHP örgütünde ciddi bir infial yaratmıştı. Ecevit'in istifa ettiği haberinin duyulmasının ardından parti yönetimini protesto ve Ecevit'e destek eylemleri de başlamıştı. Örneğin Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu üyesi gençler CHP Genel Merkezi'nin önünde toplanmış ve CHP bayrağını yarıya indirmişler, "Atatürk tek adam, Ecevit üçüncü adam", "Göbekçiler rejimi yıkamazlar" şeklinde bağırmışlar, polis tarafından dağıtılmışlardı. SDDF bir de bildiri yayınlamış ve emperyalistlerin ve işbirlikçilerinin Bülent Ecevit önderliğindeki sosyal demokrat hareketi boğmak istediklerini ve buna karşı kendilerinin kesin bir şekilde Ecevit'in yanında yer aldıklarını belirtmişlerdi.[12]

Parti teşkilatı da büyük ölçüde Ecevit'in yanındaydı. İzmir'de CHP'liler İnönü'nün parti binasındaki fotoğrafını indirmiş ve İnönü'ye "sizin resminizi indirdik" şeklinde bir telgraf yollamışlardı.[13] Başında Ali Topuz'un bulunduğu CHP İstanbul İl Örgütü ise Ecevit'e desteğini şöyle açıklamıştı:

> Yurdumuzda sol toplumsal güçleri teşkil eden (işçinin, köylünün, küçük esnafın, sanatkârın ve küçük memurun" çağdışı dönemi sona

11 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971.
12 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971.
13 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971.

erdirmek çabalarının atılımcı ve inançlı önderi Bülent Ecevit CHP Genel Sekreterliği'nden ayrılmıştır.

- İstanbul İl Yönetim Kurulu olarak görüşlerimizi kamuoyuna açıklamayı görev sayarız.

1. CHP'nin önerdiği gerçek altyapı devrimi halktan kopuk yönetimle gerçekleştirilemez.
2. Demokratik Halk Devriminin gerçek önderi Ecevit'i düşünce ve eylem yönünden İstanbul İl Yönetimi bu halkçı savaşında sonuna kadar destekleyecektir.
3. Ecevit'in Türk toplumuna mal olmuş fikirlerinin toplum bünyemizden silinemeyeceği yakın bir gelecekte ters düşenlerce de görülecektir.
4. İstanbul İl Yönetim Kurulu, Demokratik Halk Devrimi yolunda üstüne düşen bütün görevleri ve sorumlulukları yüklenecektir. (Hristidis&Ergüz, 2010: 218)

Ecevit 22 Mart'ta Pembe Köşk'e çıktı ve İnönü ile vedalaştı. İnönü burada gazetecilere yaptığı açıklamada, "Veda etmek için geldi Bülent. 24 saatte üzüntümüz yatıştı. Politik hayatın cilvelerindendir. Dostluğumuz devam edecektir. Aynı kanaatlerle memlekete hizmet etmek şevkindeyiz. Aramızdaki fikir ayrılığı dolayısıyla dostane ayrılıyoruz" dedi. Ecevit ise, "Paşam siz veda dediniz sadece görevden ayrılıyorum" dedi ve CHP'de siyasete devam edeceğini söyledi. Ecevit'e göre İnönü ile aralarındaki ayrılık "partinin temel felsefesi, ilkesi ve ülküsü" ile ilgili değildi, sadece içinde bulunulan buhrandan nasıl çıkılacağı konusunda bir anlaşmazlığa düşmüşlerdi.[14]

23 Mart'ta CHP PM toplandı ve Şeref Bakşık CHP Genel Sekreterliği görevine seçildi. İnönü toplantı öncesi gazetecilere, "Olağanüstü kurultayı gerektirecek bir durum yok" dedi. Oysa parti örgütünün ciddi bir bölümünden olağanüstü kurultay çağrıları gelmeye başlamıştı.[15] Birler'in anlatımına göre PM toplantısın-

14 *Milliyet*, 23 Mart 1971.
15 *Cumhuriyet*, 24 Mart 1971.

da İnönü Ecevit için, "Kendisiyle şimdiye kadar 50 defa karşı karşıya geldik, 50 defa istifa etmiştir. İstifa etti, isabet etmedi" dedi. Ecevit ise bu sözler üzerine ayağa kalktı, İnönü'nün yanına gitti ve "Karşınıza geçmek için değil, karşınızdan çekilmek için istifa ettim" dedi ve salonu terk etti. (Hristidis&Ergüz, 2010: 218)

Ecevit 24 Mart'ta CHP Genel Merkez'inde görevini Bakşık'a devretti ve burada yaptığı açıklamada hem olağanüstü bir kurultaya gerek olmadığını söyledi hem de yeni parti kuracağı yönündeki iddiaları yalanladı. Ertesi gün yeni MYK seçildi ve İnönü parti örgütüne bir genelge yollayarak parti içi bunalımın sona erdiğini bildirdi.[16] 26 Mart'ta yeni hükümet Nihat Erim'in başbakanlığında kuruldu, hükümette 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ve parlamento dışından 14 teknokrat, o zamanki deyişle "teknisyen" isim yer aldı.[17]

İnönü 1 Nisan'da Başbakan Nihat Erim'i kabul etti ve parti yönetimine ve grubuna sormadan "hükümete güvenoyu vereceğiz inşallah" şeklinde bir açıklama yaptı.[18] 2 Nisan'da hükümet programı TBMM'ye ve Senato'ya sunuldu. İnönü'nün ilk değerlendirmesi, "Mükemmel bir program. İlk planda çok esaslı bir tesir bırakıyor. Esaslı meselelerin hepsine dokunmuşlar" şeklinde oldu.[19] 3 Nisan günü ise Ecevit grup toplantısında yaptığı konuşmada, hükümete güvenoyu verilmemesini söyleyerek bağlayıcı karar alınmaması ve grubun serbest bırakılması çağrısında bulundu. Ecevit ayrıca 12 Mart'ın ortanın soluna karşı yapıldığı söylemini devam ettirecek şekilde şunları söyledi:

> Reform hükümetinin programı, her yönüyle CHP'nin düzen değişikliği programından çok geri olduğu gibi, 1961'den sonra gördüğümüz en sönük, en sulandırılmış, en anlamsız ve en boş hükümet programıdır. Bu mu partilerin yapamayıp da ancak teknisyenlerin ve parti üstü beyinlerin yapabileceği reformculuk? (...) Belli ki bu,

16 *Milliyet*, 26 Mart 1971.
17 *Cumhuriyet*, 27 Mart 1971.
18 *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1971.
19 *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1971.

> ciddi reformlar yapmak üzere değil, reformculuğu yozlaştırmak ve önlemek üzere tertiplenmiş bir hükümettir. CHP'nin öngördüğü düzen değişikliği, gene CHP'nin elleriyle, CHP'nin oylarıyla öldürülmek isteniyor.[20]

Ecevit'in ardından İnönü kürsüye geldi ve Ecevit'e, "Fena yoldasın, senin yaptığını bana Feyzioğlu bile yapmadı" dedi. Sonrasında ise hükümete güvenoyu verilip verilmemesi kararının alınacağı oylamayla ilgili olarak tavrını şöyle açıkladı:

> Oylamada mağlup olursam, politikam iflas etmiş sayılacaktır. Serbest bırakacağım. Bülent Bey'in istediği gibi, onu tutanlar belli olacak, tutmayanlar meydana çıkacak. Böyle bir imtihanla meydana çıkmayalım, daha dün bir bugün iki. Güvenoyunu birlikte vermeye davet ederim. Evvela senatörler versin onu kaydedelim, sonra milletvekilleri versin, eğer sonuçta hükümeti tutmak fikri galip gelirse tutarız. Galip gelmezse bütün politikamız iflas etmiş olacaktır. (Hristidis&Ergüz, 2010: 221)

Grupta yapılan oylamada 50'ye karşı 97 oyla hükümete güvenoyu verilmesi kararı alındı. Erim hükümeti 7 Nisan'da TBMM'de yapılan oylamada 321 evet oyuyla güvenoyu aldı, 46 vekilin ret verdiği, 3 vekilin çekimser kaldığı oylamaya Ecevit'le birlikte 74 üye katılmadı. Sadi Kocaş, İsmail Arar ve İhsan Topaloğlu yeni kabinenin CHP'li bakanları oldu.

Ecevit'in istifası ve oylamada takındığı tutum, arkadaşlarıyla birlikte CHP'den ayrılarak yeni bir parti kuracağı yönündeki söylentilere yol açmıştı. Ecevit bir açıklama yaparak bunları yalanladı ve, "Büyük çıkar çevreleri şimdiye kadar DP'yi, ondan sonra da AP'yi benimsemiş ve desteklemiştir. CHP de bir stepne olarak el altında bulundurulmak istenmiştir. Fakat ortanın solu tutumu ile CHP, lastik patlayınca bozuk düzenin yollarında aynı arabayı yürütecek bir stepne olmaktan çıkmıştır. Bundan hoşnut olmayan bazı egemen güçler, CHP'yi gene eski durumuna itmek istemek-

20 *Milliyet*, 4 Nisan 1971.

tedirler. CHP'de 20. Kurultay'da yatışan, fakat 12 Mart'tan sonra yeniden alevlenen iç çatışmanın nedenlerinden biri budur" dedi. (Hristidis&Ergüz, 2010: 223)

Hükümetin kuruluşuyla birlikte, nisan ayından itibaren partilerin ertelenen il ve ilçe kongrelerini yapmalarına izin verildi. "Ecevitçiler" de bu süreci parti içindeki örgütlenmelerini ve güçlerini artırmak için bir fırsat olarak görüp iyi bir şekilde değerlendirdiler. Ecevit parti liderliğine doğru ilerlediği bu süreçte, "İnönü'yü sevmek Ecevitçi olmaya engel değildir, Ecevitçi olmak İnönü'yü saymaya engel değildir" söylemini kullandı ve parti içine benimsetmeyi de başardı. (Hristidis&Ergüz, 2010: 225)

Olağanüstü Kurultay'a gidiliyor

1971 yılı sona erip 1972'ye girilirken CHP'de yapılan il kongrelerini teker teker Ecevitçiler kazanıyor, Ecevit'in adım adım parti örgütünü ele geçirişi İnönü'yü ciddi bir şekilde kaygılandırıyordu. İnönü, 27 Ocak 1972'de *Milliyet*'te yayınlanan röportajında, Abdi İpekçi'nin "Efendim son Ankara Kongresi'nde siz vaziyetinizi açıkça belli ettiniz. Kongre delegeleri size büyük saygı ve sevgi gösterilerinde bulundular. Fakat sonuçta yine sizin istemediğiniz istikamette oylarını kullandılar. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklindeki sorusuna, kongrelerin usulüne göre yapılmadığı şeklinde bir yanıt veriyor ve hiziplerden, tertiplerden, delegelere yönelik baskılardan ve çok daha büyük bir iddia olarak Dev-Genç'lilerin CHP'ye kaydedildiklerinden söz ediyordu.

İnönü İpekçi'nin "Bugüne kadar yapılan kongrelerde bir kanunsuzluk olduğu hususu tespit edildi mi?" şeklindeki sorusunu geçiştiriyor ve lafı esas meseleye, yani Ecevit'in genel sekreterlik görevinden istifa ettiği halde, hâlâ görevdeymiş gibi davranmasından ve parti içine yönelik çalışmalarından duyduğu rahatsızlığa getirerek şöyle diyordu: "Bülent Ecevit Bey'in bir vazifeden istifa ettiği halde, o vazife üzerindeymiş gibi fikirlerini yürütebilmesini

doğru bulmuyorum. Fikir yürütmek halinden çıkıyor, ufak kliklerin hizip halinde çalışmalarıyla gayri tabii hale geliyor."

İpekçi'nin Ecevit'in bunun parti içi demokrasiye aykırı olmadığı yönündeki beyanatlarını aktarmasına ise İnönü, "Hakkı yok buna... İstifa etmişsin, o vazifede değilsin, o vazifedeymişsin gibi kendi fikrini teşkilatta yürütmeye çalışıyorsun ve muvaffak oluyorsun. E nasıl oluyor?" şeklinde bir yanıt veriyordu.

İnönü, Abdi İpekçi'nin Ecevit'le aralarındaki "ihtilaf zannedildiği kadar büyük değilse" yeniden beraber çalışıp çalışamayacakları yönündeki sorusuna ise, artık ortada başka bir mesele olduğu yönünde bir yanıt veriyor, o meselenin de ortanın solu olduğunu şöyle anlatıyordu:

> Karşımdaki hizip diyor ki: "Parti bizim elimizdedir. Biz partiyi kazanmışızdır ve kazanacağız ve idareyi elimize alacağız." Ee, ne yapacaksınız? "Onu biz biliriz" diyor. "Ortanın solunu tatbik edeceğiz." Canım, ortanın solunun nesini tatbik edeceksiniz? 40 seneden beri tatbik ediyoruz biz bunu. Biz ilk defa devletçiyiz veya inkılapçıyız dediğimiz zaman herkes ürktü. Hiçbir işte emniyet yok dediler. Her şeyi devletleştireceksiniz, kamulaştıracaksınız. Fiili olarak devletçiliğimiz nedir, inkılapçılığımız nedir, ne olduğunu 40 seneden beri gösterdik. Devletçi olarak dokuma fabrikası açtık. Onun yanında serbest dokuma fabrikaları kuruldu ve daha çok kazandı. Haa zaman ile CHP'nin prensipleri, işleri ne kadar manadadır anlaşıldı. Şimdi bu partiyi ortanın soluna taraftar olmayanların eline bırakmayacaklarmış. Bir prensipleri de bu. Ortanın solunu, ortanın göbekçilerinin eline bırakmayacaklar. Kim göbekçidir? Genel Başkanları başlarının üzerindedir, henüz idare edebiliyorlar. Genel Başkanlarının vaktinin dolduğuna karar verirlerse, onu atacaklar, kim bilir ne kulp takacaklar. Her istidat var...[21]

İnönü 5 Şubat'ta CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmayı da yine parti içi meselelere ve Ecevitçilere ayırmıştı. İnönü bu konuşmasında "birleştirici" bir tutum sergilemeye özen göstermiş ve

21 *Milliyet*, 27 Ocak 1972.

Ecevitçilerin kongreleri kazanmalarıyla ilgili olarak, "Bunlar, canlı bir parti çalışmasının tabii icabıdır" demiş, kazananların ve kaybedenlerin hepsinin arkadaşı olduğunu belirttikten sonra da "kongre neticelerini 'Ecevitçiler veya başkacıların' bir zaferi veya hezimeti diye" görmenin doğru olmadığını söylemişti. İnönü'ye göre bunu böyle göstermek bir "oyun ve tertip"ti. Çünkü bu, parti içerisinde "ortanın solu politikası taraftarları ile ona taraftar olmayanlar arasında bir ölüm kalım savaşı" varmış, ihtilafın kaynağında ortanın solunun benimsenip benimsenmeyeceği bulunuyormuş gibi bir algı yaratmak anlamına geliyordu. Oysa İnönü'ye göre ortada böyle bir ihtilaf yoktu. İnönü Ecevit'le aralarında bir ihtilaf olduğunu kabul ediyor ama bunun kaynağının ortanın solu olmadığını, 12 Mart sonrası kurulan hükümette CHP'nin yer alıp almamasına dair bir ihtilafa düştüklerini söylüyordu. İnönü'nün amacı, il kongrelerinin kazananının Ecevit'in temsil ettiği ortanın solu, kaybedeninin ise kendisi olduğu yönündeki kanaatin yanlışlığına, dolayısıyla ortada ideolojik bir mücadele bulunmadığına CHP'lileri ikna etmekti. İnönü'ye göre esas mesele istifa ettiği halde Ecevit'in Parti Meclisi ve Parti Meclisi'nin seçtiği Merkez Yönetim Kurulu üzerindeki etkisiydi ve bu da partiyi çıkmaza sokmaktaydı. İnönü konuşmasını kurultayı işaret ederek şöyle bitiriyordu:

> Kurultaya yeni vaziyeti böylece, olduğu gibi anlatabilirsem yeni Parti Meclisi partiyi bu çıkmazdan kurtaracak şekilde teşkil edilebilecektir. Çıkmazdan kurtulabilmek için başka bir hal çaresi göremiyorum. Kurultay, esaslı bir ihtilafla karşımızda bulunan arkadaşların söylenen ve söylenmez amaçlarını fark ederse, ona göre karar alacaktır.[22]

Ecevit, 8 Şubat 1972'de TBMM Ortak Grubu'nda yaptığı konuşmayla İnönü'ye yanıt verdi.[23] Ecevit konuşmasına İnönü'nün il

22 *Milliyet*, 6 Şubat 1972.

23 Bülent Ecevit'in bu konuşması 1972 yılında *Perdeyi Kaldırıyorum* adıyla bir kitapçık olarak yayınlanmıştır, kitapçıkta basımevi belirtilmemiştir. Bu kısımda kitapçığa yapılacak atıflarda sadece sayfa numarası verilecektir.

kongrelerinde desteklediği tarafın kaybetmesine, karşısında durduğu tarafın ise kazanmasına vurgu yaparak başlamıştı. Ancak Ecevit'e göre İnönü kazananların karşısında yer alsa da, kazananlar İnönü'nün karşısında değildi. "Sayı veya etki bakımından kendilerini yetersiz bulan bazı partililer" kendilerini "İnönücü" diye tanıtmış, "Sayın İnönü'nün büyük adını, kendi küçük hiziplerine bayrak yapmaya kalkışmışlar"dı." Dolayısıyla ortada bir İnönü-Ecevit çekişmesi olduğunu söyleyenler Ecevitçiler değil, bu kimselerdi. (s. 4)

Ecevit devamında İnönü'nün grup konuşmasına atıf yaparak, "Sayın Genel Başkan, yedinci il kongresinden sonra, kazananları kendisine karşı saymaktan artık vazgeçmiştir" diyor ve bunu sevinçle karşıladığını belirtiyordu. Bundan sonra "İnönücülük" adı altında oynanan oyunlara son verilmesini ve bazı kimselerin "partiyi ortanın solundan saptırma amaçlarını, artık İnönü'nün büyük adı altına" saklayamamalarını umduğunu söylüyordu. (s. 5)

Ecevit'e göre de İnönü ile aralarındaki tek ihtilaf "12 Mart'tan sonra ortaya çıkan, hükümet kuruluşu" ile ilgiliydi ve "partinin temel politikası üzerinde, ortanın solu anlayışımız üzerinde, bir görüş ayrılığı" söz konusu değildi. Ecevit'e göre ayrılık esas olarak bazı partililerin ortanın soluna bakışlarından kaynaklanmaktaydı ve bu görüş ayrılıkları doğal sınırları aşacak ölçüdeydi:

> Nitekim, 1969 seçim bildirgemizden, Yirminci Kurultay bildirgemizden cümleler alıp, kamuoyu önünde bunları "Marksizm" olarak, "komünizm" olarak yorumlamaya kalkışan partililerimiz vardır; hatta partili milletvekillerimiz vardır.
>
> Partinin seçim bildirgesi ve kurultay kararları doğrultusunda düşünen çoğunluğunu, CHP'den ayrılıp, daha solda bir parti kurmaya iteleyen milletvekillerimiz vardır.
>
> Cumhuriyet Halk Partisi'ni halka dayandırma politikasını "halk dalkavukluğu" diye hor görenlerimiz vardır.
>
> "Halk devrimciliği değil, parti devrimciliği isteriz" diyerek partinin halka dayanan demokratik devrimcilik politikasına karşı çıkanlarımız vardır.

> Ordumuzun bir parti ordusu değil, millet ordusu olduğunu unutarak, Cumhuriyet Halk Partisi'ni halk yerine orduya dayandırma önerilerinde bulunan parlamenterlerimiz vardır.
>
> Okur-yazar olmayan yurttaşlardan oy hakkının alınmasını, seçimlerin uzun süre yapılmamasını isteyen parlamenterlerimiz bile çıkmıştır. (s. 7-8)

Ecevit bunları söyledikten sonra tekrar İnönü'nün konuşmasına döndü ve İnönü'nün kendisi hakkında söylediği "onun yeni ve bilinmeyen politikası", "memleket için meçhul, parti için meçhul" şeklindeki sözlerine yanıt verdi. Ecevit bir süredir İnönü'nün kendisini çok sert bir şekilde eleştirdiğini, ruhi bunalım geçirdiğini söylediğini, yalnız kaldığını iddia ettiğini, sorumsuz olmakla suçladığını, bunların hiçbirine yanıt vermediğini, ancak memleket ve parti için meçhul bir siyaset izlediğine dair sözlerinin değer yargısı ve teşhis niteliğini çok aştığını, bu nedenle bunlara yanıt vereceğini söyledi. Ecevit, İnönü'nün "yalan söyleyebilen, gizli işler çevirebilen, gerçek düşüncelerini saklayabilen bir politikacı, bir insan" olduğu kanısına nasıl vardığını soruyor ve İnönü'yle ilişkilerinin mazisini şöyle hatırlatıyordu:

> Sayın İnönü beni 1950 Eylül'ünde *Ulus* gazetesine girdiğimden beri tanır. 1957'de milletvekili olduktan sonra Sayın İnönü beni daha yakından tanıdı... 1959'da Parti Meclisi'ne seçildim, daha yakından tanıdı... Bana büyük güven ve teveccüh gösterdi, beni Çalışma Bakanlığı'na getirdi... 1961-1965 arasında üç değişik Bakanlar Kurulu'nda sonuna kadar alıkoyduğu iki bakan vardı, onlardan biri bendim... O dönemde de yakından tanıdı... Nihayet 1966-1971 arasında partisinin genel sekreteri olarak en yakınında beni buldu.
>
> Demek ki Sayın İnönü, Sayın Genel Başkanım, beni 21 yıl yakından tanımıştır. 25 yaşımdan 46 yaşıma kadar, gazeteci ve politikacı olarak bütün yaşantımı, her türlü davranışımı en yakından bilmektedir. (s. 11)

Ecevit İnönü'nün bu süre içerisinde kendisinde "gizli, bilinmez, meçhul tasavvurlar besleyebilecek" tabiatta bir insan olduğu-

na dair tek bir işaret gördüyse söylemesini istiyordu. Devamında ise Türkiye siyasetinde sıkça rastladığımız üzere İnönü'nün yanıltıldığını, "çok yüksek mevkiler elde etmiş kerli ferli kişiler"in İnönü'ye yalan ve dedikodu taşıdığını, kongreler hakkında ileri sürdüğü iddiaların gerisinde de bunun bulunduğunu söylüyordu:

> Ben inanıyorum ki, Sayın İnönü'yü, kongreler hakkında yanıltanlar, Sayın İnönü'yü, kendisine en çok, en bilinçli olarak bağlı bulunan örgüt kesiminin karşısına çıkartanlar da böyle kimseler olmuştur. Önce kongreleri kendi taraftarlarının kazanacağı yalanıyla Sayın Genel Başkanı aldatmışlardır; kendi tarafları kaybedince de tertip yapıldığı, hile yapıldığı, delege seçimlerinin hileli olduğu yalanlarıyla Sayın Genel Başkanı aldatmaya uğraşmaktadırlar. Kaybedenlerin "İnönücü" olduğu yalanıyla Sayın İnönü'yü tahrik etmeye kalkışmaktadırlar.
>
> Sayın İnönü "meçhul" politikayı, "bilinmeyen" politikayı, gizli amacı böylelerinde aramalıdır, bende değil... Kendisini hiçbir kongre hakkında, ne tahmin olarak ne de sonuç bakımından aldatmamış olan yöneticilerde de değil. (s. 12)

Ecevit konuşmasının devamında İnönü'nün "Ecevitçi, o şartlarda (yani 12 Mart şartlarında) bir hükümet kurulmaması ihtimalini göze alan adamdır" şeklindeki tanımlamasını gündeme getiriyor ve bu tanımlamayı kabul etmeyeceğini söylüyordu. Ecevit'e göre "12 Mart'tan sonra uygulanan usul olmasaydı ülke hükümetsiz kalırdı ya da Nihat Erim'den başka bir başbakan bulunamazdı" diye düşünmek için "insanın, Türk devletini, Türk milletini, çok zavallı ve yoksul görmesi gerekir"di ve "Türkiye'yi hükümet kurma olanakları bakımından o kadar kısır saymak, Türk milletine ve devletine saygısızlık olur"du. Dolayısıyla bir hükümete karşı çıkmak ülkeyi hükümetsiz bırakmayı göze almak demek değildi, çünkü bir alternatif mutlaka bulunacaktı. (s. 13)

Bunun ardından Ecevit İnönü'nün "memleket gerçeklerine vukufsuzluğunu, sağduyuyla ne kadar çabuk ters düşebileceğini 12 Mart'tan sonraki devrede ispatlamış bir hiziptir bunlar...

Muvaffak olur da partiyi alırlarsa başa gelecek hallerden ciddi olarak endişe ederim" sözlerini ele alıyor ve Erim hükümetinin yürümeyeceğini ve kendisinden beklenenleri yerine getiremeyeceğini dokuz ay önceden öngördüklerini hatırlatarak, "Bu mudur memleket gerçeklerine vukufsuzluk" diye soruyordu. "Hizip" konusunda söyledikleri ise çok daha sert ve aynı zamanda İnönü'ye karşı bir güç gösterisi niteliğindeydi. Ecevit şöyle diyordu:

> Benim bildiğim "hizip" sözü, olsa olsa, partide bir azınlığı meydana getiren ve partinin temel politikasından ayrılan topluluklar için kullanılabilir.
>
> Sayın Genel Başkanımın hizip dediği kimselerse, asla "hizip" sayılamayacak kadar büyük bir çoğunluğun oylarıyla, parti yönetimine seçilmiş kimselerdir. Partiyi yönetme hakkı, kurultay oylarıyla kendilerine verilmiş, partinin karar organına, yönetim organına seçilmiş kimseler, nasıl "hizip" sayılabilirler, hele, nasıl parti yönetimine el koyma çabası içinde gösterilebilirler? (s. 15)

Ecevit konuşmasının devamında İnönü'nün kendisini "tarihi kişiliğinden aldığı güçle" siyasetten "aforoz" etmek istediğini söylüyor ve "bir genel sekreterin, genel başkandan ayrı düşündüğü bir konuda ayrı düşündüğünü söyleyip saygı ile görevinden ayrılması" aforoz etmeyi haklı kılacak kadar ağır bir suç mudur diye soruyordu. Üstelik 12 Mart'ın ilk günlerinde İnönü'nün de kendisi gibi düşündüğünü, 15 Mart ve 16 Mart günleri arasındaki 24 saat içerisinde ne olduğu sorusuyla birlikte hatırlatıyordu. İnönü 15 Mart'taki grup toplantısında 12 Mart için, "Memleketi bu hale getiren bir iktidar partisi, mağdur vaziyette çekilmiş olarak, şimdi yeniden kuvvet kazanma imkânı buluyor. Meclis'e yapılacak her yeni müdahale, şimdiye kadar yanlış usulleri savunanlara kuvvet ve fırsat vermekten başka bir işe yaramaz" demiş, ancak 16 Mart günü fikir değiştirmişti. Ecevit bu noktada şöyle diyordu:

> Fakat ertesi gün, 16 Mart günü, Sayın İnönü'yü gene bu kürsüden dinlerken öğrendik ki, ortalık birdenbire güllük gülistanlık olmuş. Sayın İnönü "çok önemli bir 24 saat" geçirildiğini ilan etti o gün...

> Bu 24 saatte, kendisini karamsarlıktan büyük ölçüde iyimserliğe yönelten gelişmeler olduğunu belirtti. (...) Sayın İnönü'nün 15 Mart günü söyledikleriyle 16 Mart gününden itibaren söyledikleri arasındaki değişikliğe, üstelik nedenlerini de bilmediğim değişikliğe, kafamı uyduramayışım mıdır, beni toplumdan, siyasetten aforoz edilmeye müstahak kılan kusurum? (s. 17-18)

Ecevit konuşmasının devamında İnönü'nün kendisine yönelik partiyi yönettiği iddialarına yanıt veriyordu. "Sayın Genel Başkanıma göre, ben Genel Sekreterlikten ayrıldığım halde, Parti Meclisi'ni, Merkez Yönetim Kurulu'nu idare ediyormuşum!.. Kendi bilinmeyen politikamın icra vasıtası haline getiriyormuş" diyen Ecevit bu iddiaları reddediyor ve Merkez Yönetim Kurulu'nun ve Parti Meclisi'nin çoğunluğuyla kendi doğrultusunun tutarlı olmasının nedeninin, kendisinin partiyi dışarıdan yönetme hevesi değil, 20. Kurultay'da ortaya çıkan Parti Meclisi olduğunu ve bu tutarlılığın kaynağının kurultayda aranması gerektiğini söylüyordu. Ecevit'e göre artık ortanın solu hareketi "kendiliğinden yürüyen, örgütün bilinciyle yürüyen" bir harekete dönüşmüş durumdaydı ve Ecevit'in de amacı, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde, ortanın solu hareketinin, kadro ve düşünce olarak yaşamasına hizmet etmek"ti. (s. 20-21)

İnönü 12 Şubat'taki grup konuşmasında Ecevit'e kısa bir yanıt verdi ama bu sefer daha sert bir üslup kullandı. İnönü, Ecevit'in "İnönü'yle aramızda ortanın solundan kaynaklı bir ihtilaf yoktur" demesine rağmen Ecevitçilerin kendisiyle ilgili parti içerisinde kullandığı söylemi şöyle anlatıyordu:

> Ortanın Solu tehlikededir, bunu Ecevit yürütür ve savunur. Şimdiye kadar beraber Ortanın Solunu takip ederken İnönü, şimdi Ortanın Solunu takip edenlerin karşısındadır. İnönü, halka dayanmayan bir hükümetin ordu himayesinde devamı politikasını uygulamaktadır. Mali durum, vergiler, hayat pahalılığı İnönü'nün tuttuğu hükûmetin eseridir ve yanlıştır. İnönü kim ne söylerse ona inanmaktadır ve artık hiçbir işe yaramaz haldedir.

İnönü bu söylemin üzerinin "İnönü'ye saygı" perdesi ile örtüldüğünü belirttikten sonra "bu perdenin kaldırılması ve oyunun örtüsüz oynanması zamanı gelmiştir" diyor ve "partinin ana temellerinden kaydırılması"na vurgu yapıyordu:

> Tekrar ediyorum: Benimle bir görüş ayrılıkları yoksa parti içinde mevcut ihtilafın sebebi nedir? Bu ihtilafı besleyen, körükleyen kendisinin veya yakın arkadaşlarının kendisiyle temayül ilişkisi bulunan yazarların "tarih akımını kimse durduramayacaktır" teranesi arkasında desteklediklerı davranış budur. Bu davranışın sebebini bilmiyorum. Hedefinin bu olduğunu görüyorum, bunun sebebini anlayamıyorum. "Tarih akımı" dedikleri CHP'nin kendine özgü ve bugüne kadar ona şerefle, kudretli tesirle görev yapması imkânını vermiş temellerinden kaydırtmak mıdır? Davranışlarındaki parti için meçhul, memleket için meçhul dediğim husus budur. Eski Sayın Genel Sekreterin konuşmasından sonra, bugün de vaziyet şüpheli olarak kalmıştır. Bir açıklık gelmediği için hal çaresi de bulunamıyor. Ama benim, büyük CHP'li kütlenin partimizin ana temellerinden kaydırılması çabalarını boşa çıkaracağımızdan, buna gücümüzün yeteceğinden hiç kimsenin şüphesi olmamak lazımdır.[24]

Ecevit'in İnönü'ye yanıtı ise 2 gün sonra, 14 Şubat tarihli Parti Meclisi toplantısında gelecekti. Ecevit, hayatı boyunca ne oyun oynadığını ne de örtülü politika yaptığını belirtiyor ve, "Örtülü oynayan politikacı olsa idim, kapalı yerlerde başka, açıkta başka türlü konuşsa idim, 12 Mart'tan bu yana izlediğim tutumu izlemek cesaretini kendimde bulamazdım" diyordu. Bu konuşmanın esas önemi ise Ecevit'in "partideki bunalımdan kurtulabilmek için, bunalımı demokratik yöntemlerle sona erdirebilmek için" partiye birtakım öneriler sunmasından kaynaklanmaktaydı.

Dokuz maddelik önerilerin birincisinde Ecevit, "Genel Başkan Sayın İnönü'nün, 12 Mart'tan sonra hükümet konusunda almış olduğu karar, parti içinde tartışma dışı tutulmalıdır. Bu konu iki-

24 *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1972.

de bir değilmemelidir" diyor, ancak birtakım şartlar da öne sürüyordu. Buna göre CHP "sosyal ve ekonomik tutumuyla veya dış politika ve ulusal güvenlik anlayışı ile bağdaşması mümkün olmayan "hükümet politikalarına karşı" açık bir şekilde muhalefet yapmalı, bu politikaların değiştirilmesi için mücadele etmeli"ydi. "Demokratik hak ve özgürlükleri temelinden zedeleyecek nitelikte olan veya doğrudan doğruya partimizi hedef aldığı belli yasa değişiklikleri kabul edilmemeli" ve bunlarda ısrar edilmesi halinde hükümetle ilişiğin kesileceği açıklanmalıydı. "Tarafsız veya partiler üstü olma iddiasında bulunan hükümetin herhangi bir üyesi" bakanlık yetki ve olanaklarını parti içinde bir hizipçilik ve baskı aracı olarak kullanırsa, bu kişinin hükümetten ve partiden ayrılması istenmeliydi.

İkinci öneri hükümetle ve başka partilerle ilişkilerin nasıl kurulacağıyla ilgiliydi. Ecevit "yeni yasaların hazırlanması veya normal rejime dönüşün hızlandırılması gibi konularda, hükümetle veya hükümet üyeleriyle temaslar veya partiler arası temaslar"ın son derece gizli bir şekilde yürütüldüğüne ve yetkili kurullardan gizli tutulduğuna dikkat çekiyor, bu ilişkilerin bir an önce demokratik bir niteliğe ve açıklığa kavuşturulması gerektiğini söylüyordu.

Ecevit'in üçüncü önerisi İnönü'ye karşı tutumla ilgiliydi. Buna göre "partide Genel Başkana ve Genel Başkanlık yetkilerine en küçük bir saygısızlığa göz yumulmamalı ve Sayın Genel Başkan aleyhinde, açıktan veya kapalı kapılar ardında konuştuğu veya tertip yaptığı ileri sürülen partililer kimlerse, bunlar derhal açıklanmalı ve haklarında disiplin kovuşturması yapılmalı"ydı. Aynı şekilde, partide herhangi bir topluluk veya hizbin "Genel Başkanı kendine mal etmesine, öylelikle kendi yapacağı yanlışları, kendi uğrayacağı yenilgileri Genel Başkana yüklemesine müsaade edilmemeli"ydi."

Dördüncü öneriye göre partide kurulların yetkilerine tam saygı gösterilmeli, ülkedeki olağanüstü durum ve bazı görüş ayrılık-

ları "kurulların görevlerini yapmaktan ve yetkilerini kullanmaktan alıkonulmaları için gerekçe sayılmamalı"ydı. Beşinci öneride "kurullar, yöneticiler veya partililer hakkında ileri sürülecek iddialar, yapılacak suçlamalar, belgelere, kanıtlara dayandırılmalı ve parti içi veya parti dışı hukuk yollarından derhal kovuşturulmalı" ve "parti içinde belgesiz, kanıtsız suçlamalar yapılmasına izin verilmemeli, partiyi zayıf duruma düşürecek veya güç durumda bırakabilecek nitelikteki" asılsız suçlamalara hoşgörü gösterilmemeli deniyordu. Altıncı öneriye göre "kurultaya şimdiden gölge düşürmek amacını güden çabalar ve iftiralar kesinlikle önlenmeli", kongrelerle ilgili şikâyet ve iddialar parti veya dışı hukuk yollarından incelenerek çözüme bağlanmalıydı. Yedinci öneride "ordumuzun parti içinde bir tartışma konusu durumuna getirilmesi"nin önlenmesinden, sekizinci öneride "hiçbir partilimizin demokrasiye aykırı düşünceler savunmasına" müsaade edilmemesinden, dokuzuncu öneride ise yetkili organ ve kurulların, parti içi sorunlardan çok normal demokratik rejime dönüşü kolaylaştırmak ve hızlandırmak için yapılması gerekenlere odaklanmasından söz edilmekteydi. (s. 46-48)

Ecevit konuşmasının devamında, ekonomik gelişmelerin ve çeyrek yüzyıllık demokrasi deneyiminin bir sonucu olarak geniş halk kitlelerinin bilinçlenmeye başladığını, bu bilinçlenmede, ortanın solundaki CHP'nin büyük rolü olduğunu, dolayısıyla "artık kimsenin durduramayacağını söylediğimiz bir tarih akımının" ortaya çıktığını söylüyordu. "Bundan 10-20 yıl öncesinin, herkesi, her zümreyi birden idare etmeye çalışan" CHP'sine geri dönüş artık söz konusu değildi, çünkü "Türk toplumu, 10-20 yıl öncesinin toplumu değil"di.

Ecevit, 12 Mart sonrasında bazı kimselerin CHP'ye ortanın soluna ters düşen bir yol vermek istediklerini, buna güçlerinin yetmediğini, bu yüzden de "İnönü'nün adından ve onun eski Genel Sekreterine kızgınlığından yararlanmak" istediklerini söylüyor ve İnönü'nün "perdenin kaldırılması" sözlerine ya-

nıt olacak şekilde, "perde kaldırıldığında ortaya çıkan oyunun özü işte budur" diyordu. Konuşmasının sonunda ise doğrudan İnönü'ye seslenerek şöyle diyordu:

> Her şeye rağmen ben, devrimci insan İnönü'nün, bu oyuna gelmeyeceğine, öncülüğünü yaptığı tarihi akımla kendi partisini ters düşürme tertiplerini bozacağına, bana olan kızgınlığının, kendisini bundan alıkoyamayacağına, alıkoymaması gerektiğine inanıyorum.
>
> Kongrelerde kazananlar, İnönü'nün çizmiş olduğu yönde, bu akımı her engele rağmen yürütmeye kararlı olanlardır.
>
> Bazı arkadaşların iyi niyetli ifadelerinden alınmamalıdır Sayın İnönü... İnönü'nün yeri "Ecevit'in yanı" değildir... İnönü'nün yeri, bir tarih akımı doğrultusunda yola çıkarmış olduğu inançlı insanların safıdır; İnönü'nün yeri, onların da başındadır.
>
> İnönü onları itse de, onlar İnönü'den ayrılmak istemezler.
>
> Onların ve onlardan biri olan benim, kendisine olan bağlılığımızdaki içtenlikten ve bilinçlilikten kuşku duymaya hakkı yoktur Sayın İnönü'nün...
>
> Saygılar sunarım. (s. 54)

İsmail Hakkı Birler anılarında CHP'de yaklaşık bir aya yayılan tartışma sürecini ve sonuçlarını veciz bir şekilde şöyle anlatıyordu:

> 5 Şubat'ta başlayan görüşme maratonu 2 Mart'taki ortak grup ve 3 Mart'taki PM toplantısıyla sona erdi. Çok elektrikli geçen, zaman zaman kavgaya yol açan müzakerelerden sonra grup adına yayınlanan tebliğde, genel başkanın politikası tasvip edildi, grup ve örgütün Paşa'nın etrafında bütünleşme kararında olduğu vurgulandı. Kamuoyuna aksettirilmediyse de, tebliğin, 12 Mart'tan sonra takip edilen politikanın tasvibine dair olan kısmında yüzde yüz bir anlaşma sağlanamadı. Bülent Bey'in bir kısım taraftarı çekimser kalırken, yarıya yakın kısmı lehte oy kullandı. Son PM toplantısında, kurultayın zamanında, yani temmuz ayında yapılması da benimsendi. Bu kararda Paşa'nın şu sözleri etkili oldu: Şurada iki gün, en geç iki

> yıl ömrüm kaldı. Nedir bu bana verdiğiniz azap. Kurultayı erkene alacak olursanız, olağanüstü kurultaya gidilirse başıma bin türlü dert açılacak, buna tahammülüm yok. (Hristidis&Ergüz, 2010:342)

Parti Meclisi'nden yapılan açıklamada İnönü'nün istediği gibi kurultayın temmuz ayı başında toplanması karara bağlanmıştı, ancak yaşanan gelişmeler kurultayı öne çekecekti. Çünkü Satır ekibi nisan ayının başlarından itibaren partiyi olağanüstü kurultaya götürmek için imza toplamaya başlamış ve bunun için gereken 283 imzayı da bir hayli geçerek 368 imzalı dilekçeyi 16 Nisan'da İsmet İnönü'ye sunmuştu. İnönü ise bu gelişmeyi, "Tüzük hükmü yerine getirilecektir. Dosyayı PM'ye götüreceğim. Talebi anlatacağım. Kurultayı toplayacağız. Talebi PM'ye tebliğ edeceğim. Çünkü kurultayı onlar düzenleyecektir. Otomatik olarak istek yerine gelecektir" şeklinde yorumlamış ve PM'yi 18 Nisan'da toplantıya çağırmıştı. (Hristidis&Ergüz, 2010:380)

CHP PM 18 Nisan günü toplandı ve toplantı sonrası İnönü olağanüstü kurultay kararını şu açıklamayla duyurdu:

> Adana Milletvekili Sayın Kemal Satır'ın öncülük ettiği senatör ve milletvekilleri, illerden toplananlarla beraber 363 imza ile olağanüstü kurultayın toplanması için 16 Nisan tarihinde bana müracaat etmişlerdir. 18 Nisan'da Parti Meclisi'ne bilgi olarak bunu söylediğim vakit, Parti Meclisi, kendisine karşı yapılan şikâyetleri cevaplamaya çalışmakla beraber, kendilerinin de olağanüstü bir kurultay toplanmasını isteme kararı alacaklarını bildirdiler. İlk müracaat, tüzüğümüzün kendilerine verdiği hakkı kullandıklarını söyleyen Kemal Satır ve arkadaşlarındır. Bu ek müracaat, kurultayı 20. Kurultay delegeleriyle toplamak üzerinedir. Bu müracaat üzerine olağanüstü kurultayın 20. Kurultay delegeleriyle 5 Mayıs 1972 tarihinde Ankara'da toplanmasına lüzum görmekteyim.
>
> Parti Meclisi'nin karşı şikâyetleri ve delegelere yapılacak itirazlar olağanüstü kurultayda hallolunacaktır.
>
> Her iki tarafın gündemi, birbirine yakındır. Gündem, bir cümle ile

> hülasa olunabilir. Bu da, kurultayın Parti Meclisi'ne güvenoyu verip vermeyeceği meselesidir. Bu kayıtlarla olağanüstü kurultayın toplanması için bütün ilgililerin yardımcı olmalarını isterim.[25]

Ecevitçiler ertesi günkü ortak grup toplantısına katılmadılar, ancak buna rağmen çoğunluk sağlandı ve grup toplandı. Toplantı sonrası İnönü olağanüstü kurultaya kadar bütün il ve ilçe kongrelerinin dondurulacağını bildirdi. Amaç kurultayda Ecevitçilerin üstünlük kurmasını engellemekti. Ecevit ise yaptığı açıklamada, CHP'de ve Türkiye toplumunda artık hiç etkinliği kalmamış bazı kişilerin partide fiili durum yaratmaya çalıştıklarını söyledi. İnönü Parti Meclisi toplantısında tarafsızlığını yitirmişti ve Ecevit bu nedenle "barış resmen sona ermiştir" diyordu.[26]

Ertesi günkü haberlerde Ecevit'in "kongre yapılan illerden yeni seçilen delegeler gelecektir" dediği, İnönü'nün ise eski kurultay delegelerini çağırdığı yazıyordu. Ecevit gazetecilere yaptığı açıklamada, "Yüzbinlerce üyesi bulunan bir partide, birkaç yüz kişi, kurultaydan yetki almış kurullara güvensizlik gösteriyor diye, o kurulların yetkilerini kaldırmak, o kurulları toplanacak kurultayla ilgili görevlerini yerine getirmekten alıkoymak, hukuka sığmasa gerek" demişti.[27]

Ecevitçiler İnönü'yü durdurmaya ve seçilerek gelen delege ve il başkanlarının olağanüstü kurultaya katılımlarını kabul ettirmeye çalıştılar ama başarılı olamadılar:

> Sonraki günlerde, MYK, eski-yeni delege tartışmasına son vermek için, Tarık Zafer Tunaya, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve İsmet Sungurbey gibi hukuk otoritelerinden görüş istedi. Hepsinin mütalaası, "delege ya da il başkanlarının seçilerek yenilenmiş olması durumunda bu yeni delege ve il başkanlarının olağanüstü kurultaya katılacakları açık bir gerçek ve zorunluluktur" yolundaydı. Ama bu mütalaaya karşın Paşa, Bülent Bey yanlısı yeni delegelere kurultay

25 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1972.
26 *Milliyet*, 21 Nisan 1972.
27 *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1972.

> yolunu kapattı. İnönü imzalı delege kartı olmayanlar içeri giremeyecek, salona dinleyici de alınmayacaktı. Paşa, Bülent Bey'i destekleyeceğini ilan eden Antalya İl Başkanı Türkan Gençer'in giriş kartını bile iptal etti. (Hristidis&Ergüz, 2010:414)

Tüm bunlar tarihin akışını durduramayacak ve Ecevit'in CHP Genel Başkanlığı koltuğuna oturuşunu engelleyemeyecekti. Kurultay toplandı, İnönü yenildi ve Ecevit Atatürk ve İnönü'den sonra CHP'nin üçüncü genel başkanı oldu.

Olağanüstü Kurultay toplanıyor, Ecevit Genel Başkan oluyor

Kurultayın yapılacağı 5 Mayıs'ın hemen öncesinde Türkiye yine çalkantılı günler yaşıyordu. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamlarının gerçekleşmesi gündemdeydi ve 3 Mayıs'ta 4 kişi idamları durdurmak için Türk Hava Yolları'na ait "Boğaziçi" uçağını Bulgaristan'a kaçırmıştı. Uçağın yolcuları arasında ise İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü de vardı. Ancak eylemciler ertesi gün tüm yolcuları serbest bırakarak Bulgaristan polisine teslim olmuşlardı. İdamları durdurmak için yapılan diğer bir eylem ise, yine 4 Mayıs'ta Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken'in kaçırılması girişimiydi. Dört eylemci Eken'i evinden kaçırmak istemiş, çatışma çıkmış ve başarısız olmuşlardı. 5 Mayıs'ta ise idamların gerçekleştirilmesiyle ilgili karar Resmî Gazete'de yayınlanmıştı.[28]

Kurultayın yapılacağı gün, yani 5 Mayıs'ta İnönü kalp spazmı geçirdi ve doktorunun isteği üzerine kurultayın 24 saatliğine ertelendiği, ertesi gün yapılacağı açıklandı. 6 Mayıs günü ise sabaha karşı Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildiler ve kurultay idamların gölgesinde toplandı. Kurultay için hem parti yönetimi hem de devlet, olağanüstü tedbirler almıştı:

> İsmet Paşa, Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda 6 Mayıs'ta başla-

28 *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1972.

yan kurultaya yanında doktoru ve hemşiresi olduğu halde katıldı. Sıkıyönetim koşullarına bir de kurultay gerilimi eklenmişti, olağanüstü bir gün yaşıyorduk. Polis kuşatması altındaki salona sınırlı sayıda gazeteci alınırken, Ecevit taraftarı gençlik ve kadın kolları salonun yakınına bile yaklaştırılmadı. İçeriye ancak İnönü imzalı delege kartını gösterenler girebildi. Taraftarları yoktu ama Bülent Bey, İstanbul, Ankara ve İzmir'in de aralarında olduğu 43 ilin desteğini almıştı. (Hristidis&Ergüz, 2010: 416)

Kurultayda önce Divan Başkanlığı seçimi yapıldı ve Ecevitçilerin adayı Kars Senatörü ve Senato Grup Başkanvekili Sırrı Atalay 733 oy, Satırcıların adayı Denizli Milletvekili Hüdai Oral ise 575 oy aldı. Kurultayın açılış konuşmasını İsmet İnönü yaptı. İnönü konuşmasının başında 1965'te ortanın solu siyasetinin benimsenmesinden 12 Mart'a kadar geçen süreçte partide yaşananları özetledikten sonra, 12 Mart'ta Ecevit'le nasıl ayrı düştüklerini anlattı. Ecevit 21 Mart günü genel sekreterlik görevinden istifa etmiş, onun ardında da MYK üyeleri istifa etmişlerdi. Sonrasında Ecevit'in yerine Şeref Bakşık genel sekreterliğe seçilmiş, yeni MYK üyeleri için de seçim yapılmıştı. Ancak Ecevit genel sekreterlik görevinden ayrıldığı halde parti içi faaliyetlerde bulunuyor, dolaşıyor, demeçler veriyor, Ecevit ve arkadaşları kendilerini ortanın solunun savunucusu olarak gösteriyorlardı. İnönü bu konuyla ilgili olarak Ecevit'i uyarmış, ancak Ecevit kendisini dinlememişti. Ecevit partiyi bizzat idare etmek istiyordu ve Bakşık'ın döneminde bunu istediği ölçüde hayata geçirememişse de, Bakşık'ın yerine gelen Kamil Kırkoğlu döneminde ortak bir politika yürütmüşlerdi. İnönü devamında tüm bunların neticesinde ortaya çıkan durumu şöyle anlatıyordu:

> Genel Başkanın parti teşkilâtını ve Meclis Gruplarını ahenk içinde çalıştırmak gibi 40 yıldan beri tecrübe edilmiş bir vazife anlayışı tamamıyla hükümsüz bırakılmış; Meclis içinde ve dışında parti beraberliği, vatandaş gözünde değersiz ilan edilmiştir.
>
> Genel Sekreterlikten istifa eden bir insanın, istifa etmemiş gibi parti

> idaresini yürütebilmesi, Parti Meclisi'ndeki çokluk sayesinde mümkün olmaktadır.
>
> Kanunların ve yetkilerin devlet yönetiminde iyi niyetten çıkarak kullanılması, er geç toplumu büyük karışıklığa ya da ihtilale götürmüştür, götürecektir. (Öğütveren, 2014: 146)

İnönü konuşmasına "parti içinde ciddi bir ihtilaf vardır" diye devam ediyor ve bu ihtilafın "dış görünüşün aksine bir tüzük ihlalinin, yetki aşmasının çok ötesinde" olduğunu söylüyordu. "Denetlenebileceğini reddeden Parti Meclisi ile onun içindeki bir çoğunluk tarafından dışarıdan alınan emirle kurulan Merkez Yönetim Kurulu bir hizip halinde" Cumhuriyet Halk Partisi'ni "olduğundan ve olması gerekenden başka bir teşekkül haline getirmek çabasında"ydı. İnönü, "Cumhuriyet Halk Partisi'ni bir parti meclisinin hizip çoğunluğu elinde hem teşkilata hem Meclis gruplarına hâkim duruma getirmek isteyen idare tarzı ile ciddi ihtilafım vardır" diyor ve konuşmasını şöyle bitiriyordu:

> Bu vaziyetten parti behemehâl kurtarılmalıdır. Bugün teşkilat idaresini elinde tutan organ ile Meclis grupları ve Genel Başkan tamamıyla ayrılmış durumdadır. Burada yapacağımız görüşmenin sonunda sizler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerçek sahibi partililerin temsilcisi delegeler, doğruyu ve eğriyi seçeceksiniz. Olağanüstü Kurultay, Merkezin ve Meclisin, Genel Başkan ile birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden gelen, ona memlekette kudretini ve kuvvetini, sağlamlığını veren ilkelerine sadık halde çalışabileceği Parti Meclisi'ni kuracaktır. Genel Başkan olarak samimi kanaatim, 5. Olağanüstü Kurultayın partinin içinde bulunduğu ciddi tehlikeyi, memleket açısından da değerlendirerek kavrayacağı ve en iyi kararı vereceğidir. (Öğütveren, 2014: 147)

Ecevit kurultayın ikinci günü konuştu ve konuşmasına, "Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurtarmak iddiası hakkında aylardan beri yürütülen bir kampanyayı izliyorsunuz" diye başladı ve bunun bir kurtarma kampanyası değil bir yıpratma kampanyası olduğunu söyledi. Ecevit, "Tarih boyunca, kendi tarihi boyunca,

en insafsız hasımlardan bile bu partiye gelmemiş ağırlıkta iddialar, suçlamalar, hatta ihbarlar kendi içimizden gelmektedir" diyordu. Ecevit'e göre bazı partililer 20. Kurultay kararlarını karşılarına almış, kurultayın seçtiği Parti Meclisi'ne, Parti Meclisi'nin seçtiği Genel Sekreter'e ve Merkez Yönetim Kurulu'na karşı başkaldırmışlardı ve Ecevit bu kurultayın tüm bunların sonu olmasını diliyordu.

Ecevit konuşmasının devamında tek tek suçlamaları, eleştirileri ayrıntılı bir şekilde ele alıp bunlara yanıt vermenin sorunları çözmeyeceğini, bunun yerine CHP'deki bunalımın nereden kaynaklandığına bakılması ve bunalımın yapısının ortaya konulması gerektiğini söylüyordu. Ecevit'e göre parti içerisinde üçlü bir saflaşma vardı. Birinci safı oluşturanlar ortanın solu ve Ecevit yanlılarıydı. İkinci saftakiler ortanın solu karşıtlarıydı ve CHP'yi "daha çok bazı güçlü çevrelerin rahatlıkla alternatif olarak içlerine sindirebilecekleri bir parti haline getirmeye" çalışıyorlardı. Üçüncü saftakiler ise ortanın soluna düşünsel olarak karşı çıkmamakla birlikte, ortanın solunu benimseyenlerle birtakım kişisel nedenlerle ayrı düşenlerden oluşuyordu. Ecevit İnönü için CHP'de "hepimizin üstünde olan varlığı ile kişiliğiyle yer almaktadır" diyor, aralarında ortanın solundan kaynaklanan bir ihtilaf olmadığını belirtiyor, ancak tüm bunlardan sonra İnönü'nün liderlik anlayışını eleştirmeye başlıyordu.

Ecevit'e göre ihtilafın kaynağında İnönü'nün "önderlik ve liderlik anlayışı" ile "Türkiye'nin bugün vardığı çağdaki aşamadaki yönetim anlayışı, önderlik anlayışı" arasındaki fark bulunmaktaydı. İnönü'nün anlayışı bir denge anlayışıydı ve bu anlayış ortanın solunun "tutarlılığını ve inandırıcılığını azaltma sonucunu" vermekteydi. Eskiden bu denge anlayışını kolayca yürütmek mümkündü, çünkü o zamanlar CHP içerisindeki ihtilaf fikir ayrılıklarına dayanmıyordu, ancak ortanın solunun ortaya çıkışından beri CHP'de ihtilaflar artık kişisel olmaktan çıkmış ve fikri ayrılıklara dönüşmüştü. Dolayısıyla artık bu denge siya-

seti işe yaramıyordu.

Ecevit, İnönü'nün bu dengeyi sağlayamadığını fark etmesinin ve Parti Meclisi ile MYK'nın kendi alışık olduğundan daha fazla etkinlik kazanmasının ardından bu kurulları fonksiyonsuz bırakma yoluna gittiğini ve buna karşı çıkan örgüt birimlerine karşı da tüzük dışı davrandığını söylüyordu. İnönü kendisinden aktif politikayı bırakmasını istemişti, ancak Ecevit bunu yapsa bile bu da İnönü'nün dertlerine çare olmayacak, İnönü partiyi eskisi gibi yönetemeyecekti. Çünkü Türkiye öyle bir aşamaya varmıştı ki, kurumlar kişilerden daha çok ağırlık duruma gelmişlerdi ve bu "memleketimiz, devletimiz ve demokrasimiz adına" sevindirici bir durumdu.

Ecevit konuşmasının devamında İnönü'nün kendisine yönelik partiyi dışarıdan yönetme iddialarına değinerek bunları reddediyor, partiyle, parti örgütüyle ve kimi teknik meselelerle ilgili eleştirileri yanıtlıyor, "iftira" ya da "jurnal" diye nitelendirdiği birtakım hadiselerle ilgili açıklamalarda bulunuyor ve ardından da esas meseleye, yani "komünistlik suçlamaları"na geliyordu. Ecevit neden komünist olmadığını ve olamayacağını şu cümlelerle anlatıyordu:

> Sayın arkadaşlarım, komünist ülkeleri biliriz. Komünist ülkelerin hiçbirinde demokrasi yoktur. Demokrasiye benim kadar bağlı bir insan en azından bu nedenle komünist olamaz. Komünizm, bilimsel sosyalizm tüm üretim araçlarının devletleştirilmesini emreder. Ben ki CHP'de bugün bana karşı olan bazı arkadaşlarım tarafından yeteri kadar devletçi olmamakla suçlanırım. Evet bugün biliyorum ki birçok CHP'liden daha az devletçiyim ben. Benim için önemli olan devlet sektörünün büyümesi değil, benim için önemli olan sosyal adalet içinde ve demokrasi içinde Türk ekonomisinin büyümesi. Bunun şu kadarı devlet sektörüyle olmuş, bu kadarı özel sektör eliyle olmuş benim umurumda değil arkadaşlar. Öyleyken devletçiliği katılıktan bu kadar uzak ve demokrasiye bağlılığı böylesine her adımda ortaya çıkmış bir insanı komünistlikle, aşırı solculukla itham etmeye kalkışmak ve kendisini yuhalatmak için karşısına Dev-Genç'liler getirilen bir kimseyi, anarşistleri tahrik etmekle

> suçlamak Sayın Satır'ın bugün burada pek sık kullandığı bir tabirle en azından çirkin bir iftiradır. (Öğütveren, 2014: 203)

Ecevit devamında "toprak işleyenindir ilkesi dolayısıyla da bana karşı birçok iftira yöneltildi" diyor ve bunun kendi kişisel sözü olmadığını, "seçim bildirgemize girmiş, kurultay bildirgemize girmiş bir söz ve nihayet Erim hükümetlerinin programına göre hazırlanan, iyi kötü hazırlanan toprak ve tarım reformu tasarılarının temelinde yer almış olan söz" olduğunu söylüyordu.

Ecevit'e göre kendisine yönelik "iftiralar"ın gerisinde "ortanın solu ölçüsü içinde bile bir devrimciliği bazı partililerimizin kuşkuyla karşılamaları veya önlemeye kalkışmaları" bulunmaktaydı. Şiddet olaylarını desteklediğine ilişkin iddialara Ecevit şöyle yanıt veriyordu:

> Türkiye'de kanun dışına çıkan öğrenci olayları ilk kez 1968 Haziran'ında başladı. İşgale, öğrenci işgallerine karşı Türkiye'de ilk sesini yükselten siyaset adamı bendim arkadaşlarım. Benim ilk uyarı sesimi yükseltmemden günler sonra Sayın Nihat Erim grup sözcüsü olarak Meclis'te kürsüye çıkmış ve "işgal hareketine girişen gençleri kınamak değil, tebrik etmek lazım" demiştir. Benim 1968 Kasım'ında devam eden işgalleri kınadığım bir sırada Sayın Satır bugün burada bulunan bazı arkadaşları ile birlikte o eylemlere girişen gençlerin affı için kanun teklifi vermiştir Meclis'e, ama aynı satırın eli o gençlerin idamları ile ilgili kanun geldiğinde idam edilsinler diye kalkmıştır. (Öğütveren, 2014: 203)

Ecevit kendisine yönelik bu suçlamaları dile getirenlerle ilgili olarak, "Kendileri CHP kongresini Dev-Genç'e bastırmaya kalkışırlar, sonra da Dev-Genç'in en büyük hasım olarak gördüğü CHP'li gençleri ve sosyal demokrat gençleri tedhişçi kanunsuz işlerin içinde göstererek, jurnal etmeye çalışırlar" diyordu. Satırcıların "CHP'nin bir Marksist ve komünist parti olma yoluna girdiği" yönündeki iddialarla ilgili olarak ise, "Sayın arkadaşlarım, ben 12 Mart'tan bir buçuk ay önce Meclis kürsüsünde 'sahte devrimcilerin kanlı ellerine ellerimizi vermeyeceğiz' diye konuşurken, Sayın

Satır mademki bu konuda bu kadar hassastır, neden konuşmuyordu" şeklinde bir soruyla yanıt veriyordu.

Ecevit devamında, "Sayın arkadaşlarım, neden birdenbire bize yöneltilen bu komünistlik, kanunsuzluk, tedhişçilik ithamları kendi partimiz içinde ağırlaştı" diye bir soru soruyor ve bu soruya İnönü'yü eleştirerek yanıt veriyordu:

> Çünkü Sayın İnönü son bir yıl içinde bambaşka nedenlerle kendi parti içi hukuk anlayışlarına göre bizim kanun dışına çıktığımız iddiasını ileri sürdü. Bizim eşkıya olduğumuz iddiasını ileri sürdü ve bazı arkadaşlarımız ancak sayın genel başkanımızdan geldiği vakit tahammül edebileceğimiz bu gibi sözleri bambaşka nedenlere dayandırarak bize karşı tekrarlamak ve partilerine karşı tekrarlamak cüretlerini kendilerinde gördüler.
>
> Sayın arkadaşlarım, biz her şeyin hesabını açık alınla verebilecek durumdayız. Kanunsuz tedhişçi eylemlerle uzaktan yakından ilişkisi olmuş, ilişkisinin olduğu anlaşılmış kimselerin bile yakalandığı, aylarca gözaltında tutulduğu, tutuklandığı son bir yıllık devrenin sonunda mahkeme önünde bulunan ya da mahkûm olmuş bulunan bir tek CHP'li veya sosyal demokrat genç yoktur arkadaşlarım. (Öğütveren, 2014: 205)

Ecevit konuşmasının devamında neden ortanın solunda ısrar edilmesi gerektiğini anlatıyor ve "son yıllarda Türkiye'de birtakım hızlı gelişmeler" olduğunu, "sağcı dediğimiz, tutucu dediğimiz partiler"in "sağdan ortaya doğru, ortanın soluna kaymaya" başladıklarını öne sürüyordu. Ecevit, "Şimdi bazılarımızın istediği gibi CHP mümkün olsa da 6 yıl önceki haline geri getirilse Adalet Partisi karşısındaki durumu ne olacak" diye soruyor ve bu soruyu "belki Adalet Partisi ondan daha solda görünecek. CHP işte asıl o zaman sağ partiler karşısında bile bir alternatif olma niteliğini yitirmiş olacak" diye yanıtlıyordu.

Ecevit tekrar kendisine yönelik eleştirilere ve ortanın solu karşıtı isimlerin açıklamalarına ve tutumlarına değinip bunlara yanıt verdikten sonra konuşmasının sonlarına geliyor ve CHP'deki esas

meselenin partinin eski yörüngesi, yeni yörüngesi tartışmalarının ötesine geçtiğini, cevabı verilmesi gereken sorunun "CHP'de buyruk mu hukuk mu işleyecektir" sorusu olduğunu, CHP'lilerin bugün buna karar vereceklerini söylüyordu. Ecevit partililere, "açık söylüyorum bizler buradan her kanunsuzluğa, her keyfi buyruğa boyun eğen, kendi iradelerini kanun içinde yürütme hakkından feragat eden partililer olarak ayrılırsak bir daha vatandaşın huzuruna çıkamayız" diye uyarıyor ve konuşmasını, "demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapı kulları mı olacağız. Karar sizin" diyerek bitiriyordu. (Öğütveren, 2014: 214)

Kurultayın gündemi genel başkanlık yarışı değil, Ecevitçilerin kontrolünde olan Parti Meclisi'nin güvenoyu alıp alamayacağıydı. Yapılan oylama CHP Parti Meclisi'nin, dolayısıyla Ecevitçilerin 709 "evet" oyuyla partiden güvenoyu almasıyla sonuçlandı, hayır oyları ise 507'de kaldı. İl delegelerinin 610'u, Parti Meclisi üyelerinin 30'u, senatörlerin 13'ü ve milletvekillerinin 30'u "evet" demişti. (Hristidis&Ergüz, 2010: 418) Bu açıkça Ecevit'in ve ortanın solunun zaferi demekti.

Ertesi gün, yani 8 Mayıs 1971'de, İnönü CHP Genel Merkezi'ne şoförü aracılığıyla son derece kısa bir istifa mektubu yolladı ve mektubu Genel Sayman İlyas Seçkin teslim aldı. 33 yıl 4 ay 11 gün CHP'nin başında kalan İnönü mektubunda şöyle diyordu:

> CHP Merkez Yönetim Kurulu Başkanlığı'na
>
> CHP Beşinci Olağanüstü Kurultayı'nın 7 Mayıs 1972 toplantısında verdiği karar sonucu olarak CHP Genel Başkanlığı'ndan çekildim.
>
> Tüzüğün 28. maddesinin gerektirdiği işlemin kurulunuzca yapılması için saygılarımla arz ederim.
>
> İsmet İnönü

İnönü'nün "28. maddenin gerektirdiği işlem"le kast ettiği, genel başkanlık seçimi için yeniden bir kurultay toplanmasıydı. Öte yandan İnönü'nün istifası ciddi bir şok etkisi yaratmıştı.

İnönü ziyaretine gelen Merkez Yönetim Kurulu üyelerine siyasi hayattan tamamen çekileceğini söylemiş, yakın çevresi ise bunu yalanlamıştı. Ecevit istifaya ilişkin yaptığı açıklamada şöyle diyordu:

> Sayın İsmet İnönü'nün CHP'de Genel Başkanlık mevkiinden çok üstün bir yeri vardır. Bu üstün yeri İnönü'den başka kimse dolduramaz, dolduramayacaktır. Bütün CHP'lilerin gönlünde ve düşüncesinde o yer daima İnönü'nün olacaktır.
>
> Sayın İnönü'nün önderliğini yaptığı devrimci ve demokratik düşüncelerle yetişen kadrolar O'nun kurduğu sağlam temeller üzerinde CHP'yi eşsiz önderleri Atatürk'e ve İnönü'ye layık bir parti olarak yaşatacaklardır.
>
> Sayın İsmet İnönü'nün varlığından ve önderliğinden daha nice yıllar Türk ulusunun ve CHP'nin ışık ve güç almasını dilerim.[29]

Ancak Ecevit "çatıdan birkaç kiremit uçar, fakat yapının kendisinden tek bir tuğla, tek bir taş sökülemez" diyerek, kurultay sonucunun ve İnönü'nün istifasının partiyi bölmeyeceğini söylemeyi de ihmal etmiyordu. Ecevit'in rakibi Kemal Satır'a göre mücadele yeni başlamıştı ve "Ecevit ve arkadaşlarının parlayıp sönmeleri birbirine çok yakın olacak"tı. CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu ise soğukkanlı bir değerlendirme yapıyor ve CHP'de bir devrin kapanıp yeni bir devrin açıldığını söylüyordu.[30]

10 Mayıs tarihli haberlerde, CHP Kurultayı'nın 14 Mayıs'ta Genel Başkanlık Seçimi gündemiyle toplanacağı, İnönü'nün yeniden aday olmayacağı ve kurultaya da katılmayacağı söyleniyordu. 11 Mayıs tarihli haberlere göre ise İnönü yanlısı 102 parlamenter kurultaya katılmayacaktı ve Merkez Yönetim Kurulu da İnönü'ye bağlılığını bildirmişti. Bir başka haberde ise, İnönü'yü Yalova'ya uğurlamak için Pembe Köşk'e giden Genel Sekreter Kamil Kırıkoğlu'nun burada Adana Milletvekili Fazıl Güleç ve arkadaş-

29 *Milliyet*, 9 Mayıs 1972.
30 *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1972.

ları tarafından saldırıya uğradığı bilgisi yer alıyordu.[31]

Genel Başkanlık Seçimi Özel Kurultayı 14 Mayıs 1972'de toplandı ve Ecevit 51 il başkanının imzaladığı önergeyle genel başkanlığa aday gösterildi. Önergede şöyle deniyordu:

> Devrimcilik ve halkçılık doğrultusunda bayrağın el değiştirmesi olarak tanımladığımız Genel Başkanlık seçiminde de Türk demokrasisini esenliğe çıkarma çabalarına CHP örgütüyle birlikte büyük katkıda bulunacağına ve CHP'yi değişen Türkiye ortamında iktidar alternatifi yapacağına inandığımız ve demokratik yaşamımız bakımından halkçı ve demokratik inançlarına tam bir güven duyarak desteklediğimiz Genel Başkan adayımız, Parti Meclisi üyesi ve Zonguldak Milletvekili Sayın Bülent Ecevit'tir. Adaylığını saygı ile arz ve teklif ederiz.[32]

Ecevit'in genel başkan seçilebilmesi için, bu önergeye en az 709 delegenin evet demesi gerekiyordu. Yapılan oylama sonucunda 913 delegeden 826'sının oylarıyla Ecevit CHP Genel Başkanı seçildi ve Atatürk'le İnönü'nden sonraki üçüncü genel başkan oldu. Ecevit oylama sonrası bir konuşma yaptı ve öncelikle kendisine gösterdikleri güven için partililere teşekkür etti. Ecevit, Atatürk ve İnönü tarafından kurulmuş bir partiye genel başkan seçilmenin insanın tek başına taşıyamayacağı ağırlıkta bir yük olduğunu ve bu kadar ağır bir yükü ancak CHP örgütüyle paylaşarak taşıyabileceğini söylüyordu. Ecevit'e göre "bugün CHP her zamankinden daha çok halka dayanmakta"ydı ve "CHP'de bugün örgüt, en güçlü ve etkin durumunda"ydı. Dolayısıyla böyle bir partide yönetimin başına seçilenler büyük yanlışlar yapmazlar"dı, çünkü "örgütün demokratik denetimi üzerlerinde"ydi.

Ecevit konuşmasının devamında kendisini İnönü'nün yerini almış olarak görmediğini, "Sayın İnönü'nün yeri her mevkiinin üstündedir. İnönü'nün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ve CHP'deki tarihten gelen yeri değişmezdir ve erişilmezdir" cümleleriyle anla-

31 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1972.
32 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972.

tıyor ve "İnönü'nün varlığından, tecrübesinden ve üstün niteliklerinden nice yıllar ışık alabilmemiz, içten dileğimdir" diyordu.

Ecevit bundan sonra parti içindeki bunalıma değiniyor ve CHP'nin devrimci bir parti olduğunu, kendisini sık sık yenilemesi gerektiğini ve bunun da beraberinde birtakım bunalımları getirdiğini söylüyordu. Ecevit'e göre CHP şu an böyle bir bunalımdan geçmekteydi ama kısa zaman içerisinde bunu atlatacaktı. Bu bunalım esnasında CHP örgütü demokrasiye bağlılığını ve halkla bütünleşmedeki içtenliğini ispatlamıştı ve bu nedenle de artık halk "kendi çilesini sona erdirmenin ve daha mutlu bir düzene erişmenin en güvenilir aracı olarak" benimseyecekti.

Tüm bunların ardından sıra ortanın soluna geliyordu ve Ecevit CHP'nin ilkelerinde, parti programında, düzen değişikliği programında, kurultay kararlarında yer alan düşüncelerle çelişen ve "demokratik rejimle bağdaşmayan, Türk halkının isteklerine ve düşüncelerine aykırı düşen hiçbir ideolojinin" partisi olmadığını ve bundan sonra da olmayacağını söylüyordu. Ecevit'e göre ortanın solunun sınırları kimilerinin iddia ettiği gibi belirsiz ve ucu açık değildi. 1969 seçim bildirgesinde ve 20. Kurultay'da ortanın solunun ne olduğu çok net bir şekilde ortaya konulmuştu ve ortanın solu "herhangi bir Marksist veya başka yabancı doktrinden değil, partinin kendi gelişiminden, Türk toplumunun gerçeklerinden ve değişiminden" doğmuştu.

Ecevit konuşmasında ortanın solunun komünizme bariyer olma niteliğine de bir kez daha vurgu yapmayı ihmal etmiyor ve şöyle diyordu:

> Aşırı sola kapı aralayan, komünizme yol açan bir hareket değildir bu... Tam tersine, her düşünceye serbestlik tanıyan, demokrasinin kuralları dışına çıkmaksızın, baskıya da bağnazlığa da başvurmaksızın, aşırı solu, komünizmi önleyebilecek, toplum yapısına bunun için gerekli sağlığı ve bağışıklığı kazandırabilecek tek harekettir bu.

Ecevit konuşmasının sonlarında, CHP'nin iki güncel ödevi ol-

duğunu, bunlardan ilkinin Türkiye'nin bir an önce demokrasiye dönüşünü gerçekleştirmek, ikincisinin ise parti içi kırgınlıkları sona erdirmek olduğunu söyledi. Halk ilk kez devrimci bir yol tutturmuştu ve CHP ilk kez halkla bütünleşmeye başlamıştı. Halk CHP'nin izlediği yola baktığında kendi izlediği yolu görüyordu ve Ecevit CHP'nin artık bu yoldan geri dönmesi mümkün değildir diyordu.[33]

Hükümet bunalımı ve "Genel Başkan" Ecevit

CHP'de bunlar yaşanırken, Türkiye yeni bir hükümet kriziyle karşı karşıyaydı. 3 Aralık 1971'de başbakanlıktan istifa ettikten sonra 11 Aralık 1971'de hükümeti yeniden kuran Nihat Erim, 17 Nisan 1972'de ikinci kez istifa etmişti. Erim'in istifasının ardından yeni hükümet arayışları başlamış, Sunay'ın partiler üstü bir hükümet kurması için görevi Fahri Korutürk'e vereceği iddia edilmişti. Ancak Sunay'ın yürüttüğü temaslar neticesinde görevin kontenjan senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmesi kararlaştırılmıştı. 29 Nisan 1972'de Cumhurbaşkanı Sunay, Ürgüplü'yü başbakan olarak atadı ve Ürgüplü de hükümet kurma çalışmalarına başladı. Ürgüplü yaklaşık iki haftalık çalışmalarının ardından AP, CHP, MGP ve DP'den bakanların katılımıyla bir hükümet kurmayı başardı. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay, 13 Mayıs günü Ürgüplü'nün sunduğu Bakanlar Kurulu listesinin "12 Mart 1971 tarihli muhtıranın icapları ve cari durumun şartlarıyla bağdaşır bir nitelik taşımadığı kanaatine vararak" atamayı uygun görmediğini açıkladı.[34]

Ecevit'in CHP Genel Başkanı seçilmesinden bir gün sonra, 15 Mayıs 1972'de Sunay hükümeti kurma görevini Ferit Melen'e verdi ve Melen hükümeti kurma çalışmalarına başladı. Hükümete bakan verilip verilmeyeceği ise yeni Genel Başkan Ecevit'in önüne gelen ilk meselelerden biri oldu. Ecevit istifa ederken darbenin

33 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972.
34 *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972.

ortanın soluna karşı yapıldığını söylemiş, Erim kabinesine bakan verilmesine karşı çıkmış, İnönü'ye karşı muhalefetini de bunun üzerine kurmuştu. Melen de Erim'den farksız bir şekilde bir 12 Mart kabinesi kuracaktı, ama şimdi Ecevit için şartlar değişmişti, artık CHP'nin başındaydı ve bu sefer tutumunu değiştirecek, Melen hükümetini destekleme kararı alacaktı. Faruk Birler'in anılarında aktardığına göre, konuyla ilgili olarak yapılan toplantıda Ecevit neden tutum değiştirdiğini ve hükümeti desteklemeleri gerektiğini şöyle anlatacaktı:

> 12 Mart'ta, San Francisco'dan Japonya'ya gitmek için bir gemiye binmemiz istendi. Biz, iyi ama bu gemi Japonya'ya değil Arjantin'e gider dedik. Şimdi okyanusun ortasındayız. Arjantin'e doğru yol aldığımız da belli oldu. Ama yapılacak şey kendimizi okyanusa atmak değil, gemide kalıp kaptanı Japonya'ya dümen kırmaya ikna etmektir. (Hristidis&Ergüz, 2010: 431)

CHP Ortak Grubu 19 Mayıs 1972'de toplandı ve yapılan oylamada Melen hükümetine katılma kararı alındı. Hükümette AP'den sekiz, CHP'den beş, MGP'den iki isim yer alırken, bir senatör ve Meclis dışından da dokuz isim bakan olarak görevlendirildi. CHP'den İsmail Arar Devlet Bakanı, Mukadder Öztekin Bayındırlık Bakanı, Kemal Demir Sağlık Bakanı, Ali Rıza Uzuner Çalışma Bakanı ve Nuri Kodamanoğlu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak kabinedeki yerlerini aldılar ve yeni hükümet 5 Haziran'da güvenoyu alarak göreve başladı.

Koç'la Ecevit mektuplaşıyor

18 Aralık 1972'de Vehbi Koç, Bülent Ecevit'e bir mektup yazdı. Bu mektup Türkiye sermaye sınıfının CHP'nin yeni genel başkanına bakışını göstermesi bakımından önemliydi. Koç'a bağlı Türk Demir Döküm (TDD) fabrikasında çalışan işçiler greve gitmişti ve Ecevit 12 Aralık'ta grevci işçileri ziyaret ederek işçilere CHP'ye yaptıkları yardımlar için teşekkür etmişti. Grevin ilk günlerinde

ise CHP Gençlik Kolları işçilere dayanışma ziyaretinde bulunmuş ve tebriklerini iletmişti.

Koç mektubuna bu iki hadiseyi anlatarak başlıyor ve sonrasında şirketin büyüklüğüne, kaç işçi çalıştırdığına, kârına, ödediği vergiye ve sonrasında da devam etmekte olan greve dair bilgiler veriyordu. Fabrikadaki işçiler DİSK'e bağlı Maden-İş'e üyeydiler ve toplu sözleşme görüşmelerinde istedikleri ücret artışıyla şirketin önerdiği ücret arasında ciddi bir fark vardı. Şirket istedikleri ücret artışını yapmayınca da greve gitmişlerdi. Grev, mektubun yazıldığı tarih itibarıyla yetmiş beşinci günündeydi ve bundan Koç'un ifadesiyle "hem işçi, hem işveren, hem sendika, hem de memleket ekonomisi bir hayli zarar görmüş"tü.

Koç mektubun devamında, toplu sözleşme yasasının Ecevit'in Çalışma Bakanlığı döneminde çıkarıldığını hatırlatıyor ve bunun üzerinden yaklaşık on sene geçtiğini belirtiyordu. Ardından ise mevcut toplu sözleşme düzenine yönelik sermaye sınıfının şikâyetlerini ve önerilerini maddeler halinde şöyle sıralıyordu:

- İş yerlerindeki toplu sözleşme görüşmeleri en az dört ay sürmektedir.
- Sendika sayısı her gün artmaktadır ve sendikalar her anlaşmada daha fazla ücret alabilmek için birbirleriyle rekabet etmektedir.
- Sendikalı olan bir işçi çalışsın çalışmasın aynı ücreti almaktadır. Çalışkan, bilgili işçilerle az çalışan işçiler arasında bir fark kalmamıştır.
- Sendikalı işçiler imtiyazlı bir sınıf haline gelmişlerdir.
- Türk sanayinin Ortak Pazar'la rekabet etmesinin yolu disiplinli bir çalışmaya ve maliyetlerin düşürülmesine bağlıdır.
- Bugün Türk sanayinin temel meselesi 1 milyon 800 bin işçiden toplu sözleşme yapan 1 milyonunun normal standartların üzerinde yaşaması değil, istihdamın sağlanmasıdır. (Akar&Dündar, 2008: 159-160)

Koç, sendikalar, toplu sözleşme düzeni ve ücretler üzerine Türkiye sermaye sınıfının görüşlerini böyle dile getirdikten sonra Ecevit'e iki soru soruyordu:

- Memleketimizde toplu sözleşme düzeninin istihdamı artırıcı yolda düzenlenmesi ve uygulanması mümkün değil midir?
- Bu konularda Batı memleketlerinin geçtiği yolları denemek faydadan uzak mıdır? (Akar&Dündar, 2008: 160)

Bu sorulardan sonra Koç, Ecevit'e kendisini bu yasaların çıktığı dönemde kendisini tebrik ettiğini hatırlatıyor ve "artık ikinci büyük partinin genel başkanısınız" dedikten sonra mektubunu şöyle bitiriyordu:

> İşçi emeğinin karşılığını almalıdır. İşyerleri de masraflarını karşılayacak, sermayenin hakkını verecek ve bu kazançla yatırım yapacak bir kâr sağlamalıdırlar. Devlet de hem işçiden hem işverenden vergi alarak kamu hizmetlerini yürütmelidir.
>
> Bu üç husus dengeli bir şekilde nizama sokulmadıkça memleketin kalkınmasında çok büyük ehemmiyeti olan sanayinin randımanlı bir şekilde çalışmasına imkân görmüyorum. Bugüne kadar yapılan zamlarla fiyatlar mütemadiyen yükselmiştir. Her safhada bunu ölçülü hudutlar içinde tutmak mecburiyetinde olduğumuza inanıyorum. (Akar&Dündar, 2008: 160-161)

Koç'un mektubu, neresinden bakılırsa bakılsın enteresandı. Kendisi de eski bir CHP'li olan Vehbi Koç, henüz yeni CHP Genel Başkanlığı koltuğuna oturmuş olan genç bir siyasetçiyi uyarma ihtiyacı hissetmekteydi. Üstelik CHP iktidarda değildi, 12 Mart rejimi sürmekteydi. Ancak belli ki Koç, Ecevit CHP'sinin iktidar olma ihtimalini hayli yüksek görmekteydi. Koç'u Ecevit'i uyarmaya iten endişelerin ise kişisel olmadığı açıktı; Koç sadece kendi adına değil, esas olarak Türkiye sermaye sınıfı adına konuşuyordu. Türkiye sermaye sınıfını endişeye sevk edenin ne olduğu ise ortadaydı: Birincisi, 12 Mart'ın üzerinden çok zaman geçmediği halde işçi hareketinin yeniden yükseliş evresine girdiğine dair

işaretler, dolayısıyla sendikalaşma, grev, toplu sözleşme ve ücret pazarlıklarının sermaye üzerinde yarattığı basınç ve ikincisi, ortanın solundaki CHP'nin bir sosyalist partiye dönüşmesi ihtimalinden duyulan endişe.

Koç mevcut toplu sözleşme düzeninden ve giderek güçlenen sendikal hareketten şikâyet etmekte, bunun Türkiye burjuvazisinin uluslararası alandaki rekabet gücünü azalttığını söylemekte ve "toplu sözleşme düzeninin istihdamı artırıcı bir yolda düzenlenmesi ve uygulanması mümkün müdür" diyerek Ecevit'ten sendikaların gücünü kırıcı ve ücretleri aşağı çekici politikalar talep etmekteydi. "Bu konularda Batı memleketlerinin geçtiği yolları denemek faydadan uzak mıdır" sorusu da tam olarak bununla ilgiliydi. Koç işçilerin sendika, grev ve toplu sözleşme haklarının olmadığı 19. Yüzyıl Avrupası'na gönderme yapmakta, Batı'nın gelişmişliğinin gerisinde bunun olduğunu ima etmekteydi. Önce o yollardan geçilecek ve ancak daha sonra bugünkü Batılı standartları hayata geçirmek söz konusu olacaktı.

Ecevit Koç'a 1 Ocak 1973 tarihli mektubuyla yanıt verdi. Satırlarına kendisinin bu tür hadiselere bakışını anlatarak başlıyor ve bunun için de "ben grevler ve lokavtlar karşısında durum almaktayım" diyordu. Ecevit'e göre siyasetin görevi "işçi-işveren ilişkilerini, demokrasiye, sosyal adalete ve ekonomik gelişme isteklerine en uygun biçimde düzenlemek için çaba göstermek"ti ve siyaset bunun dışında iş uyuşmazlıklarına karışmamalıydı. Zaten kendisi de buna uygun bir şekilde davranmış ve grevci işçileri greve destek amacıyla değil, CHP'ye yardım kampanyasına katılmış olmaları nedeniyle ziyaret etmişti:

> Eyüp'teki TDD işçilerini ziyaretim de iş uyuşmazlığına bir müdahale niteliği taşımıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yardım kampanyasına, TDD işçilerinin grevde bulunmalarına rağmen katılmaları bizim için çok değer taşıyordu; teşekkür etmek üzere kendilerine ziyareti ödev saydım. Ziyaretimin bu amaçla yapıldığını

> ve bu çerçeve içinde kaldığını sizin de bildiğiniz, mektubunuzdan anlaşılıyor. (Akar&Dündar, 2008: 162)

Mektubun devamında Ecevit işçilerin ücret taleplerinin yanında yer alan ve işçileri haklı bulan bir pozisyon alıyor ve bunu Türkiye ekonomisinin durumuyla ilişkilendirerek temellendiriyordu. Ecevit'e göre "hayat pahalılığındaki sürekli artışın dar gelirliler ve ücretliler için dayanılmaz ölçülere varması, kuşkusuz işçilerin ücretlerinin yükseltilmesi isteklerini artırmakta"ydı ve ekonomide köklü tedbirler alınıp sosyal adalet tatmin edici bir şekilde sağlanmadıkça buna herhangi bir çözüm bulunamayacaktı.

Ecevit mektubun devamında, "çalışanların yaşama düzeylerini yükseltmek istemeleri"nin "kaçınılmaz" ve "sağlıklı" bir eğilim olduğunu söylüyordu. Önemli olan ise bu eğilimin "ekonomiyi ve toplumun esenliğini tehlikeye düşürmeyecek ölçüler içinde tutulması"ydı ve bu da "işçi haklarında kısıtlamalar yapmakla değil, ancak fedakârlıkta adalet gözeten gelirler-ücretler-fiyatlar politikasıyla sağlanabilir"di. (Akar&Dündar, 2008: 162)

Ecevit, toplu sözleşme ve grev hakkının yasalaşmasından itibaren geçen on yıllık süre içerisinde, Türk sanayinin "aksamak ve gerilemek şöyle dursun, henüz giderilemeyen bazı engellere rağmen, eskisinden daha büyük bir hızla gelişmiş" olduğunu söylüyordu. İşçilere tanınan haklardan sonra "Türk sanayi canlılık kazanmış, çağdaşlaşma yoluna girmiş"ti. Toplu sözleşme ve grev hakkının sanayicilere bir başka faydası ise talep artışına yaptığı katkıydı. "Toplu sözleşme ve grev haklarıyla bir bölüm işçilerin satın alma güçlerinin yükselmesi, sanayimizi, iç pazar darlığından da bir ölçüde olsun kurtarmaya başlamış"tı. Artık geniş işçi kitleleri Türk sanayisinin iyi birer müşterisi konumundaydı. (Akar&Dündar, 2008: 162)

Mektubun en kritik satırları ise bunun hemen ardından geliyordu. Ecevit tıpkı ortanın solu hususunda yaptığı gibi, işçilere tanınan bu hakların, 12 Mart öncesi Türkiye'de işçi hareketinin radikalleşmesini engelleme ve komünizmle mücadele açısından

taşıdığı önemi Koç'a şu cümlelerle anlatmakta ve kaygılarını gidermeye çalışmaktaydı:

> Demokratik işçi haklarının Türk toplumuna sağladığı bir başka yarar, belki saydıklarımın hepsinden daha büyük önem taşır. Eğer bu hak işçilere zamanında tanınmamış olsaydı, son yıllarda geçirdiğimiz derin sosyal ve siyasal bunalımlar ve kaynaşmalar, toplumu temelinden sarsacak boyutlara varırdı ve demokrasimizi kurtarma olanağı belki de hiç bulunamazdı. Oysa toplumun birçok kesimlerinin büyük huzursuzluğa sürüklendiği o yıllarda, işçi kesimi genellikle sükûnetini koruyabilmiştir; fırtınalı denizde sakin bir koy gibi kalabilmiştir. Bunun da sanki tek nedeni, elde etmiş oldukları haklarla ve olanaklarla, işçilerin durumlarını ve geleceklerini nispi bir güvenlik içinde görebilmeleriydi. (Akar&Dündar, 2008: 163)

Ecevit mektubun devamında, Koç'un, "Batı memleketlerinin seçtiği yolları denemek faydadan uzak mıdır" sorusunu da yanıtlıyordu. Ecevit, Koç'un bu sorusunun işçi haklarını kısıtlayıp ücretleri düşük tutmak ve böylece sermaye birikimini artırmak anlamına geldiğinin farkındaydı, ancak günümüzde halkı yüz yıl önce kullanılmış yöntemlere ikna etmek imkânsızdı. Artık dünya değişmiş durumdaydı ve demokratik rejimler sosyal adalet talebini de beraberinde getirmişti. Bu nedenle CHP, "hızlı sanayileşmeyi ve gelişmeyi sosyal adaletle ve demokrasiyle bağdaştıracak bir kalkınma programı oluşturma zorunluluğu duymuş"tu ve bu kalkınma yolunda, "devletle ve halkla birlikte özel girişimin de önemli bir yeri ve büyük ödevleri olacak"tı. (Akar&Dündar, 2008: 165)

Bu mektuplaşma, hem 12 Mart sonrası Türkiye'de sermaye sınıfının Ecevit CHP'sine, ortanın soluna ve onun işçi hareketiyle kuracağı ilişkiye dair endişelerini yansıtması bakımından, hem de Ecevit'in ve ortanın solunun işçi hareketine bakışını ve sermayenin endişelerini giderme çabasını göstermesi bakımından önem taşıyordu. Hem sermayenin hem de Ecevit'in 1970'ler Türkiye'sinde alacağı siyasi pozisyon büyük ölçüde bu mektupta yazılanlar çerçevesinde şekillenecekti.

1973 seçimlerine gidiliyor

İsmail Hakkı Birler anılarında 1973 yılının hemen başlarındaki siyasi manzarayı şöyle anlatıyordu:

> *Hürriyet* gazetesinin 20 Ocak 1973'teki "Cumhurbaşkanlığı için aday aranıyor" manşetini okuyunca, "yine bize rahat yok" dediğimi hatırlıyorum. Yedi yıl bir çırpıda geçmiş, Cumhurbaşkanı Sunay'ın Köşk'ten ayrılma tarihi iyice yaklaşmıştı. Anayasa gereği yeni cumhurbaşkanının eskisinin görevi bitmeden 15 gün önce, yani 13 Mart 1973'te seçilmiş olması gerekiyordu. Ancak biz dâhil hiçbir parti kendi adayını seçtirebilecek aritmetik üstünlüğe sahip değildi. (Hristidis&Ergüz, 2010: 487)

Sahiden de Sunay'ın yerine seçilecek cumhurbaşkanının kim olacağı beraberinde yeni bir krizi getirecek, ancak bu kriz aynı zamanda 12 Mart rejiminden çıkışı ve seçimlerin yapılmasını da kolaylaştıracaktı.

Krizin gerisinde, askerlerin anayasaya aykırı olduğu halde Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına ve Gürler'in cumhurbaşkanı olmasına dair istekleri bulunuyordu. Başbakan Melen'in Demirel'e 23 Ocak'ta ilettiği teklife göre askerler, "Gürler orduyu toparlasın, üç yıl sonra da cumhurbaşkanı olsun" diyorlardı. Ancak Demirel, Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına kesin bir şekilde karşı çıktı. Askerin "o zaman Gürler olsun" teklifini de "gittiğimiz her yerde yurttaşlar bize 'artık sivil cumhurbaşkanı istiyoruz' diyorlar" diyerek kabul etmedi. Askerler Ecevit'i 14 Şubat günü gayriresmî bir görüşme yapmak için Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un evine çağırdılar ve görüşlerini aktardılar. Ecevit görüşmeye yalnız gitmemiş, bazı CHP yöneticileri de kendisine eşlik etmişti. Demirel ise hem askerlerin görüşme teklifini hem de Ecevit'in kendisine görüşmeyle ilgili bilgi vermek için yaptığı görüşme teklifini reddetti. (Hristidis&Ergüz, 2010: 487-488)

Genelkurmay Genel Sekreterliği 21 Şubat'ta Demirel'i hedef alan bir açıklama yaptı ve, "Silahlı Kuvvetler ve 12 Mart

Muhtırası'nı küçük düşürecek sataşma ve beyana son verilmelidir" dedi. Gürler seçilebilmek için 5 Mart'ta emekliliğini istedi, ertesi gün ise Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen kontenjan sekreterliğinden istifa ettirildi ve Gürler onun yerine senatör olarak atandı. Böylece Gürler'in seçilmesinin önünde yasal bir engel kalmamış oluyordu.

Ancak yasal engeli aşmak yeterli değildi. 13 Mart'ta adaylığını resmen açıklayan Gürler, aynı gün yapılan oylamada askerin parlamento ve basın üzerindeki büyük baskısına, tankların Meclis'i çevirmesine, komuta kademesinin Meclis'te kulis yapmasına, tek tek vekillerin tehdit edilmesine rağmen üçte iki çoğunluk oyunun alınmasını gerektiren turlarda yeterli oyu alamadı. Salt çoğunluk için yapılan oylamalarda da aynı sonuç ortaya çıkınca Gürler adaylıktan çekildi. Ecevit anılarında çekilme sonrasında yaşananları şöyle anlatıyordu:

> Eve gittiğimde bir görevli geldi ve beni Genelkurmay'da kurmayların beklediklerini söyledi. Tabii aklıma birtakım olumsuzluklar geldi. Rahşan'a "Gidiyorum Genelkurmay'a... Sen benim için bir çanta, birkaç kitap hazırla, gelemeyebilirim," dedim. Ve gittim. Rahmetli Semih Sancar Genelkurmay başkanıydı. Onun odasına aldılar beni, önde gelen generallerin hepsi oradaydı. Tabii kaygı verici bir durumdu fakat bana güzel bir sürpriz oldu. Sayın Sancar, "bizim adayımız Faruk Gürler'di ama seçilemeyeceği anlaşıldı. Israr etmeyeceğiz, adayımızı çekiyoruz. İsim de önermeyeceğiz size," dedi. (Dündar&Akar, 2015: 88)

Sunay görev süresini tamamladığı 28 Mart'ta köşkten ayrıldı, yerine Senato Başkanı Tekin Arıburun vekalet etmeye başladı. Öncesinde Sunay'ın görev süresinin uzatılması için bir anayasa değişikliği girişiminde bulunulmuş ama başarı sağlanamamıştı. Bu sırada CHP eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ın adını öne sürmüş, ancak bu ismi de Sunay engellemişti. Günler süren kriz, Demirel ve Ecevit'in üzerinde anlaştıkları isim olan emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı ve kontenjan senatörü Fahri

Korutürk'ün aday yapılması ve 6 Nisan'daki oylamada 365 oy çıkmasıyla zor çözüldü. Yeni Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk olmuştu. (Turan, 2002: 271)

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Ferit Melen hükümeti 7 Nisan 1973'te istifa etti ve yeni hükümet arayışları başladı. AP ve Demirel, başbakan adayı olarak Ticaret Bakanı Naim Talu'yu önerdi, ancak CHP buna kesin bir şekilde karşı çıktı. AP ise CGP ile mutabakata vardı ve Talu'nun Korutürk'e aday olarak önerilmesi kararı alındı.[35]

Korutürk 12 Nisan'da Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi ve Talu'nun kuracağı hükümetin AP'li ve CGP'li bakanlardan oluşacağı, kimi bakanların ise dışarıdan atanacağı bildirildi. 13 Nisan'da Demirel, Feyzioğlu ve Talu bir araya geldi ve hükümet protokolü üzerinde anlaştıklarını açıkladılar; ertesi gün ise hükümet protokolü açıklandı ve "hem genel hem de yerel seçimler bu yıl içerisinde yapılacaktır" denildi. 15 Nisan'da Korutürk tarafından onaylanan kabinede 13 AP'li, 4 CGP'li, 5 bağımsız ve 2 de parlamento dışından bakan yer alıyordu.[36]

Hükümet programı 20 Nisan'da Meclis'te okundu ve seçimlerin 14 Ekim 1973'te yapılacağı, bu kısa süre içerisinde hükümetin kimi ivedi kanun değişikliklerini hayata geçireceği belirtildi. Programda ayrıca "komünizme karşı cesur ve inançlı bir mücadele vermek ve ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmamızı sağlayıcı tedbirleri alarak işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmak"tan da söz ediliyordu.[37]

Hükümet programı 24 Nisan'da TBMM'de ve 25 Nisan'da Senato'da görüşüldü ve 26 Nisan'da güvenoyu aldı, CHP ret oyu kullandı. Hükümetin kurulmasının ardından, Ecevit 9 Mayıs'ta bir yurt gezisine çıktı ve ilk ziyaretini Konya'ya yaptı. Ecevit Konya'ya giderken Akşehir'de yaptığı konuşmada, "Biz Dev-

35 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1973.
36 *Milliyet*, 16 Nisan 1973.
37 *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1973.

Genç'e de komandoya da karşıyız. Hiçbir zaman anarşistlerden yana olmadık. CHP fikrini silahla kabul ettirmek isteyen eylemcilere sağcı da olsa solcu da olsa karşıdır" dedi. Ecevit konuşmasında hükümetin ekonomi politikalarını da eleştirdi ve bu politikaların köylüyü gitgide daha fazla ezdiğini belirtti.[38] Ertesi gün Konya'da yaptığı konuşmada ise, "İş adamları bizden korkmasınlar, eğer halk aleyhine, halkın sırtından kazanmakta kararlı değilseler, aradıkları ve demokrasi içinde de dışında da bulamadıkları güvenliği CHP'nin getireceği düzende bulacaklar" dedi. Yine aynı konuşmada kendisini dinleyenlerin "yıkılsın bu düzen" diye bağırmaları üzerine, "Bu düzen değişsin diyen Konyalıların hiçbiri komünist olamayacağına göre, düzen değişsin demek komünistlik değildir" diyecekti.[39]

Ecevit 12 Mayıs'ta Antalya'da halka seslendi ve burada teklif ettikleri af kanunu üzerinden Demirel'in CHP'yi komünistlerin, anarşistlerin savunucusu gibi göstermeye çalıştığını, oysa bu teklifin 12 Mart öncesi yaşanan şiddet olaylarının sorumlularını kapsamadığını söyledi ve ardından şöyle dedi:

> 12 Mart öncesinde AP iktidarı zamanında gençlerin arasına kışkırtıcı devlet ajanları sokulmuştur. Bu ajanlardan biri üniversitede asistandır. Üniversite gençliğini, açıktan komünistliğe ve ihtilalciliğe tahrik etmiş bu devlet ajanı, 12 Mart'tan sonra asistanlıktan doçentliğe yükselebilmiştir. Demek ki Türkiye'de bir komünist, kendisini milliyetçi olarak tanıtıp, devletten kışkırtıcı ajanlık görevi alabilirse hem memlekette bir komünist ihtilalini serbestçe, hatta devlet yardımı ile hazırlayabilecek hem de bu yüzden ceza görmek şöyle dursun, terfi edebilecektir.[40]

Ecevit 29 Mayıs'ta Türk-İş Kongresi'ne katıldı ve burada, "Türk-İş'in partiler üstü politikası"nın "bazı Türk-İş yöneticilerinin iddialarının tersine Türk demokrasisine" hizmet etmek an-

38 *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1973.
39 *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1973.
40 *Milliyet*, 13 Mayıs 1973

lamına gelmeyeceğini söyledi. Çünkü Ecevit'e göre "bu politika yüzünden siyasal dengenin büyük sermaye çevreleri lehine gitgide bozulması, rejimi hızla sağa doğru kaydırarak Türk demokrasisini ciddi şekilde tehlikeye sokmakta"ydı. Ecevit, "Son yıllarda büyük sermaye çevrelerinin özledikleri bütün anayasa değişiklikleri yapılmakta, bütün tedbirler alınmakta, hükümetler büyük sermayenin gönlünce kurulmaktadır. İşçi hareketi ise, istemediği hiçbir anayasa ve yasa değişikliğini, istemediği hiçbir tedbiri önlemeyi başaramamaktadır" diyordu.[41] 2 Haziran'da yaptığı bir konuşmada işçilerin siyasete katılmasına nasıl baktıklarını şöyle anlatacaktı:

> Türkiye'de en ileri demokratik işçi haklarının gerçekleşmesini sağlamış parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi, işçilerin siyasete ve yönetime ağırlığını koymalarını isterken, bir sınıf egemenliği önermiş olmuyor. Tam tersine CHP, böyle bir tehlikeyi önlemiş oluyor. Çünkü Türkiye'de bugün ekonomik bakımdan güçlü çevrelerin sınıf egemenliğinin kurulması ciddi bir tehlike haline gelmiştir. Ve ancak işçilerin siyasete ağırlık koymalarıyla meydana gelecek sıhhatli dengedir ki Türkiye'yi bir azınlığın sınıf egemenliğinden koruyabilir.[42]

Ecevit 9 Haziran'da Malatya'ya gitti ve İnönü'nün memleketinde hayli kalabalık bir kitle tarafından, büyük sevgi gösterileriyle ve "Halkçı Ecevit" sloganlarıyla karşılandı. Ecevit burada yaptığı konuşmada, dokunulmazlığının kaldırılmasından korkmadığını söyledi. Ertesi gün, yani 10 Haziran'da ise Malatya'dan Sivas'a geçti ve burada AP'yi "büyük sermaye çevrelerinin sözünden çıkmamakla" suçladı. Ecevit aynı gün Tokat'ta da bir konuşma yaptı ve, "Halkı bir avuç insanın elindeki servetin sömürmesine karşıyız" dedi. Sivas mitingi sırasında 15-20 kişilik ülkücü bir grup mitingi tahrik etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı.[43] Ecevit

41 *Milliyet*, 30 Mayıs 1973
42 *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1973
43 *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1973.

Tokat'taki mitingde de ülkücüler tarafından protesto edildi ve Ecevit bu protestolara miting kürsüsünden şöyle yanıt verdi:

> Biz 12 Mart öncesinde aşırı solcuları, yanlış yolda olduklarını bıkmadan, usanmadan söyleyerek kurtarmaya çalıştık. Şimdi de kendini komando, kabadayı sanan aldatılmışları kurtarmaya çalışıyoruz. Gerçek milliyetçilik, bizimle birlikte Türkiye'nin madenlerinin yabancı sömürüsünden kurtarılmasına, kaz adımlarla yürüyerek değil, halkla birlikte, halkın kurtuluşu için çalışmaktır. Kandırılanları halk milliyetçiliğine çağırıyorum. (Hocaoğlu, 2018: 125-126)

Ecevit temmuz ayının başlarında bir Doğu Karadeniz gezisine çıktı. CHP'nin açıkladığı programa göre, Ecevit 3 Temmuz'da İstanbul'dan Sinop'a vapurla geçecek, 4 Temmuz Çarşamba Sinop'ta, aynı gün içinde saat 4'te Samsun'da bir mitingde konuşma yapacaktı. 5 Temmuz günü Samsun, Trabzon, Giresun örgütlerinin katılacağı toplantılarda bulunacak, aynı gün saat 18'de Rize'de açıkhava toplantısında konuşacaktı. 6 Temmuz'da Borçka, Hopa gibi kentlerde halk sohbetleri gerçekleştirildikten sonra ertesi gün, 7 Temmuz günü Ardahan'da konuşma yapacak ve 8 Temmuz günü Erzurum'daki konuşmasının ardından Ankara'ya dönecekti. (Hocaoğlu, 2018: 126)

Ecevit 4 Temmuz'da Sinop'ta yurttaşlar tarafından, üzerinde "Zam zam, ucuzluk ne zaman", "Ürünümüze, emeğimize saygı istiyoruz", "Güçlü kooperatifçilik" yazan dövizlerle karşılandı. Ecevit hem Sinop hem Samsun konuşmalarında genel affa değindi ve af yasasını engelleyen AP'yi eleştirdi, genel af çıkmadan Meclis'in tatil edilmesini ise "insafsızlık" olarak nitelendirdi.[44] Ecevit ertesi gün Trabzon'a geçti ve fındık fiyatları vurgulu bir konuşma yaptı. Ecevit konuşmasında Fiskobirlik'in gerçek halk kooperatifi olma niteliğini yitirdiğini ve büyük tüccarların hizmetine girdiğini, bunun da fındık üreticisini yoksullaştırdığını söyledi.[45]

44 *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1973.
45 *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1973.

Ecevit ertesi gün Trabzon'dan Rize'ye geçti ve 6 Temmuz'da burada yaptığı konuşma sırasında kendisine 19 bin 650 mahkûm ve tutuklu ailesi tarafından imzalanmış olan 315 metre uzunluğunda bir dilekçe verildi. Ecevit burada yaptığı konuşmada af çıkarılmamasının millete saygısızlık anlamına geldiğini söyledi ve, "Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde genel affı umut içinde beklerken, son bir ayda bazı siyasi partilerin tutumu bizleri karanlığa itmiştir" dedi.[46]

Ecevit 7 Temmuz'da Kars'ta konuştu ve konuşması esnasında elektrik kesildi. Bunun üzerine halk belediye binasına doğru yürüyüşe geçti ve belediye başkanını protesto etti. Ecevit ise burada, "Bu bir sabotajsa, olayı Türk demokrasisine indirilmiş en büyük darbe olarak telakki ediyorum" dedi ve halkı sakin olmaya çağırdı. Daha sonra Ecevit ve kitle CHP il binasının önüne döndüler ve Ecevit burada halka bir megafon aracılığıyla seslendi.[47]

Ecevit ertesi gün ise Erzurum'daydı ve burada "Umudumuz Ecevit", "Halkçı Ecevit", "Özgürlük güneşi" gibi dövizlerle karşılandı. Ecevit konuşurken küçük bir ülkücü grup "kahrolsun komünistler" diye slogan atmaya başladı ve halk grubun üzerine yürüdü. Bunun üzerine Ecevit duruma müdahale ederek, "Biz bunlara alışkınız, amaçları topluluğu dağıtmaktır. Bir avuç çocuğu canları pahasına böyle topluluklar içerisine sürenler kendisine başbuğ adını takan sahte milliyetçilerdir" dedi ve halkı sakinleştirdi.[48]

Ecevit Ankara'ya döndükten sonra, 10 Temmuz'da, CHP İşçi Büroları Genel Kurulu'nda bir konuşma yaptı ve konuşmasında "Türk-İş yöneticilerinin uyguladığı yanlış politika yüzünden bu büyük kuruluşun iktidarlar ve kamuoyu üzerindeki etkinliğini kaybettiğini" söyledi. Ecevit işçilerin, köylü ve esnafla bütünleşerek ve önderlik ederek siyasi hayata ağırlık koyması gerektiğini, bunda geç dahi kalındığını belirtti ve "parti içindeki bütün

46 *Milliyet*, 7 Temmuz 1973.
47 *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1973.
48 *Milliyet*, 9 Temmuz 1973.

kademelerin işçilere açık olduğunu" söyleyerek işçileri CHP'ye davet etti.[49]

Eylül ayında CHP'nin 50. kuruluş yıldönümü kutlamaları yapılacaktı ve bu kutlamalar seçim kampanyasının bir parçası haline getirildi. CHP tarafından hazırlanan programa göre, Ecevit 9 Eylül günü CHP'lilerle birlikte Anıtkabir'i ziyaret edecek, sonrasında ise düzenleyeceği basın toplantısıyla partinin seçim bildirgesi olan "Ak Günlere"yi tanıtacak, ardından da Ankara, İstanbul ve İzmir'deki mitinglere katılacaktı. Ecevit Anıtkabir defterine, "Ülkemiz ak günlere senin açtığın yoldan, senin yaktığın ışıkla erişecektir" yazdı. Ankara'daki mitingde taşınan pankart ve dövizlerde ise "Yoksulu Gözet Ulusu Yücelt Ecevit", "Ak Günler İçin Ak Umudumuz Karaoğlan", "Ak Güne Ak Oy'la Erişilir", "Ezilenlerin Zaferi Yakındır", "CHP Egemen Güçlerin Partisi Değildir" sloganları göze çarpıyordu (Hocaoğlu, 2018: 131). Ecevit Ankara'dan İstanbul'a geçti ve Zeytinburnu'nda halka seslendi. Gazeteci Şükran Ketenci, Zeytinburnu izlenimlerini şöyle aktarıyordu:

> Çoğunluğu fabrikalardan gruplar halinde, marş ve slogan tekrarlayarak, ellerinde çeşitli dövizler olduğu halde toplantı yerine gelen işçiler ve partililer saat 15 sıralarında başlayan toplantı için meydanı saat 12'den sonra tamamen doldurmuşlar ve tehlikeli bir biçimde, gecekondu damlarının, ağaçların üzerinde yerlerini almışlardır.
>
> Görevliler çökme olmasını önlemek için damlara çıkanların sayısını azaltmaya çalışırken ve birbirine yapışmış olan kalabalığa, dalgalanma olmaması için uyarıda bulunurken, "Halkçı Ecevit, var olsun, bastır Ecevit", "Bağımsız Türkiye" sloganları, "Ekmek, barış, özgürlük", "Zincirli demokrasi olmaz", "Yaşasın halkoylarının zaferi", "Yoksulluk kader değildir", "İşçiler sosyal demokrat mücadeleyi koruyacaktır", "1 kilo et 32 lira, bir gündelik emek 25 lira", "Ortanın solunun kapısının kapatıldığı yerde komünizm kapısı açılmış olur" dövizleri göze çarpıyordu.[50]

49 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1973.
50 *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1973.

Ecevit burada yaptığı konuşmada halka şöyle seslendi:

> Türkiye ve Türk halkı yeniden bir sömürü ocağının içine alınmaya başlandı. Kalkınma yolunda, halkı sömürüden kurtarma yolunda, iç ve dış engellere karşı, halktan aldığımız güçle savaşacağız. (...) Türkiye'deki sözde milliyetçiler madenlerimizi dışarıya peşkeş çekmektedirler. Halkın emeğinden oluşan servet bir avuç insanın elinde toplanmıştır. Tavan güçlenmiş taban zayıflamıştır. Bu taban bu tavanı taşımayacaktır."[51]

Ecevit Zeytinburnu mitinginin ardından İzmir'e geçti ve aynı gün içerisindeki üçüncü mitingini burada gerçekleştirdi. Ecevit buradaki konuşmasında CHP'nin kendi içindeki savaşı kazanmasının seçimlerdeki zaferin de yolunu açtığını, halkın CHP'yi yeterince benimsememesinin nedeninin, CHP'nin kendi iç çelişkileri olduğunu, o iç çelişkinin gerisinde halka tepeden bakanların bulunduğunu ve şimdi onların tasfiye edildiğini, CHP halk bütünleşmesinin gerçekleştiğini söyledi.[52]

Ecevit 14 Ekim seçimlerinin öncesinde tekrar bir Karadeniz gezisine çıktı ve önce Samsun'a gitti. Sırasıyla Çarşamba, Ünye, Fatsa, Perşembe, Ordu, Bulancak ve Giresun'da konuşmalar yaptı. Ecevit bu konuşmalarda hem sıkıyönetim üzerinde durdu hem de kontrgerilla üzerindeki örtünün kaldırılması gerekliliğinden bahsetti. Ecevit şöyle diyordu:

> 12 Mart sonrası dönemde adı sanı ortaya çıkan ve tedbirlerin, hatta soruşturmaların hukukiliğine de ve insaniliğine de gölge düşüren "kontrgerilla" adlı örgütün, bu resmî görüntülü fakat gayriresmî örgütün niteliği ve amacı üzerindeki örtü kaldırılmamıştır. Bu örtü kaldırılmadıkça, bundan böyle normal rejime tam dönüşü engelleme, yeni kargaşalıklar ve bunalımlar çıkartma, ortalığı karıştırıcı haberler, söylentiler yayma yönünde görülecek bir hareket, adı geçen örgütün veya resmî görevlerinden kuvvet alan başka bazı perde

51 *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1973.
52 *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1973.

> arkası kişi veya örgütlerin yeni birtakım karanlık roller oynamakta oldukları ihtimalini hatıra getirebilir.[53]

Ecevit'in 27 Eylül'deki Isparta mitingi 150-200 kişilik bir grubun saldırısına uğradı ve CHP'li kitleyle saldırganlar arasında taşlı sopalı bir kavga yaşandı. Polis olayları önlemekte yetersiz kalınca asker devreye girdi. Ecevit'i izleyen *Cumhuriyet* muhabiri, yaşananları ertesi gün şöyle anlatıyordu:

> CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve ona umut bağlayan halk kitleleri, dün Isparta'da belki de parti tarihinin en büyük meydan savaşlarından birini kazandılar. Bu "savaş" sözcüğünü laf olsun diye kullanmıyoruz. Gerçekten de taşıyla, sopasıyla, bıçağıyla tam bir meydan muharebesiydi. Sonuç 20'den fazla yaralı, hasara uğramış yüzlerce CHP flamalı otomobil ve en önemlisi olağanüstü şartlardan sıyrılmanın çabası içinde bulunduğumuz şu günlerde demokrasiye açılan büyük yara.[54]

Ecevit yaşanan olaylar sonrasında yaptığı açıklamada, saldırganların AP'liler olduğunu belirttikten sonra, "Bize taşla sopayla saldırdılar. Bizim de Demirel gibi kaçacağımızı sandılar. Kaçmadık. Kaçmayacağız. Biz ülkemizde kardeşler düzenine son vereceğiz. Kardeşlik düzenini kuracağız" derken, AP lideri Demirel ise yaptığı ilk açıklamada, "Olayın siyasi bir mahiyetinin bulunduğunu sanmam" diyordu.[55]

Ecevit 29 Eylül'de Aydın ve Denizli mitinglerine katıldı ve burada yaptığı konuşmalara damgasını Isparta saldırısı vurdu. Ecevit "Isparta Demirelistan değildir" diyor ve AP ile Demirel'in Isparta'da derebeylik kurduğunu, AP'lilerin Demirel'den başka kimsenin o meydanlarda konuşmasına izin vermek istemediğini söylüyordu. Ecevit'i takip eden Hikmet Çetinkaya'nın aktardığına göre, gezi esnasında köylüler Ecevit'e haşhaş buketi hediye etmişlerdi.[56]

---

53 *Milliyet*, 27 Eylül 1973.
54 *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1973.
55 *Milliyet*, 28 Eylül 1973.
56 *Milliyet*, 30 Eylül 1973.

Ecevit ertesi gün Bursa ve İzmit'te konuştu. Ecevit'i burada büyük kalabalıklar karşıladı ve özellikle AP'nin kalelerinden biri olarak görülen Bursa'daki mitinge katılım gazetecileri de şaşırttı. *Cumhuriyet* muhabirinin aktardığına göre, eski bir CHP'li "Altı seçim yaşadım. Bursa'da böylesine görkemli bir CHP'li kalabalığı miting alanlarında görmedim" diyordu.[57]

14 Ekim seçimlerinin en büyük ve son CHP mitingi 11 Ekim'de İstanbul'da yapıldı ve Taksim Meydanı'nda düzenlenen mitinge yüz bini aşkın kişi katıldı. Ecevit konuşmasında eski kırgınlıkları unutma ve CHP'de birleşme çağrısı yaptı. Partililerin taşıdığı dövizlerde "Ak günlere doğru", "Tüm sömürüye karşıyız", "Sosyal demokrasi ülkemiz için tek kurtuluş yoludur", "Karaoğlan geliyor", "Hoş geldin Ak devrimin lideri Ecevit" sloganları göze çarpıyordu. Ecevit'in konuşmasından önce şarkıcı Şenay sahneye çıkmış ve "Hayat bayram olsa" adlı popüler şarkısını seslendirmişti. Ecevit, 50. kuruluş yıldönümünde CHP'nin iktidara geleceğini ve CHP iktidarında halkın devlete de bir avuç servet sahibine de kurban olmayacağını söyledi. Ecevit şöyle diyordu:

> Ne yoksulluk, ne baskı, ne ezilen, ne ezen, insanca, hakça bir düzen isteyenler, geçmişin kırgınlıklarını, ayrılıklarını unutup, geleceğin kardeşlik toplumuna CHP safında el ele yönelmelidirler. Çilede birleşenler, özlemde birleşenler, CHP'de güçlerini birleştirmelidirler. Ak günleri elbirliğiyle getirmelidirler ülkemize.[58]

Bu görkemli mitingden üç gün sonra 14 Ekim 1973 günü seçimler yapıldı ve Ecevit genel başkan olarak girdiği ilk seçimden partisini birinci parti olarak çıkarmayı başardı. Çok partili hayata geçişten sonra ilk kez İnönü'nün genel başkan olmadığı bir seçime giren ortanın solundaki ve Ecevit'in liderliğindeki CHP oyların %33,3'ünü almış, 185 milletvekili çıkarmıştı.[59] AP'nin oy oranı ise

57 *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1973.
58 *Milliyet*, 12 Ekim 1973.
59 Ecevit'in seçim zaferiyle ilgili olarak yaptığı ilk yorumda İnönü, "Bir macera başarılı sonuç verebilir. Bu, onu ancak başarıya ulaşmış bir macera yapar; ondaki macera

%29,8 ve vekil sayısı 149'du. Bu sonuçlar tek başına iktidara izin vermiyordu ve ertesi gün itibarıyla aylar sürecek koalisyon arayışları başlayacaktı.

Koalisyon arayışlarına ve sonrasındaki CHP-MSP koalisyonuna geçeceğiz ama öncesinde CHP'nin 1973 seçim beyannamesi üzerinde durmamız gerekiyor.

Ak Günlere bildirgesi yayınlanıyor

"Ak günlere" adı verilen bildirge 1965 ve 1969 bildirgelerinde olduğu gibi "düzen değişikliği" üzerine temellendirilmişti. Bu düzen "hakça" bir düzen olacak, bu düzende "insan insanı, yabancılar vatanı sömüremeyecek"ti. Herkesin özgür olacağı bu düzende "toplum yararı kişisel çıkarlardan önde gözetilecek" ama "toplum yararı gerekçesiyle de olsa kimsenin kişiliğini serbestçe geliştirmesi engellenmeyecek"ti. Halk egemenliği dışında başka bir egemenlik tanınmayacak, kimse "devlete de servete de" kul olmayacaktı. (s. 4)[60]

Bildirgede, 1969 seçimleri öncesi hazırlanan "düzen değişikliği programı"nın hâlâ geçerli olduğu, ancak aradan geçen dört yılda Türkiye'de yeni gelişmelerin yaşandığı ve bu nedenle programın kimi kısımlarının yenilenmesi, geliştirilmesi ve düzenlenmesi gerektiği söylenmekte, "Ak Günlere" bildirgesinin bu saiklerle hazırlandığı belirtilmekteydi. (s. 7)

Bildirge bu gelişmelerden en önemlisini "rejim bunalımı" olarak tespit etmekte, bildirgenin hazırlanmasında "1969 yılında yaygınlık kazanmaya başlayan ve 12 Mart 1971 olayı ile ileri ölçüye varan rejim bunalımı"nın ve bunalımı doğuran etkenler ile bunalımın yarattığı sorunların öncelikle göz önüne alındığı söylenmekteydi. Buna göre "12 Mart 1971'den sonra yapılan bazı

tabiatını ortadan kaldırmaz. Hele ilk başarıdan sonra maceraya devam etmek, tam sergüzeştçiliktir" demişti. (Arcayürek, 2006: 69)

60 "Ak Günlere" adı verilen CHP 1973 Seçim Bildirgesi 1973 yılında Ankara'da Ajans-Türk Matbaacılık tarafından basılmıştır. Bundan sonraki atıflarda sadece sayfa numarası verilecektir.

anayasa ve yasa değişiklikleriyle demokrasimiz büyük ölçüde zehirlendiği, demokratik hak ve özgürlüklerde kısıntılar yapıldığı için, demokrasinin onarılması, sağlam bir temele oturtulması, bazı hak ve özgürlüklerin genişletilmesi" bildirgenin temelini oluşturmaktaydı. (s. 7)

Türkiye'yi 12 Mart'a götüren süreçte, meselenin ağırlığını gençlik sorununun oluşturduğu söylenen bildirgede bundan yola çıkılarak gençlik ve eğitim sorunlarına, bildirgeyi yazanların ifadesiyle "olağanüstü sayılabilecek genişlikte" yer ayrılmış, ayrıca meseleye sadece rejim açısından değil ekonomik ve sosyal açıdan da bakılmıştı. Çünkü "ekonomik ve sosyal gelişmemiz önündeki başlıca darboğazlardan birinin eğitim düzenindeki bozukluk ve eğitilmiş insan gücünden yararlanmadaki aksaklık olduğu artık belli"ydi. (s. 8)

Bildirgeye göre 12 Mart 1971 darbesiyle birlikte "demokrasi bir ölçüde askıya alınınca" halkın siyasetteki ağırlığı ve devlet yönetimi üzerindeki etkisi azalmış, "büyük varlıklı çıkar çevreleri ve onların yandaşı olan tutucu partiler, bundan yararlanarak ekonomik ve sosyal politikayı, anayasamızın temel unsurları arasında yer alan 'sosyal devlet' kavramı ile bağdaşmayacak kadar sağa kaydırmış"tı.

Bildirgede bundan sonra Adalet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin izlediği ekonomi politikaları ortanın solu perspektifinden eleştirilmekteydi. Bu politikaları "çağdışı ekonomik tutum" olarak adlandıran bildirge, bu tutumun hem sosyal adalete aykırı hem de verimsiz olduğunu söylemekteydi. Bu çağdışı ekonomik tutum yönetimde israfçılığı artırmış, başta enerji olmak üzere altyapı yatırımlarını ihmal etmiş, teknik personeli küstüren bir personel ve ücret politikası izlemiş, enerji açığının büyümesi sınai işletmelerinin bazılarının kapasitelerinin altında çalışmalarını beraberinde getirmiş, kalkınma hızı düşmüştü (s. 9-10). Bildirge "hiç kuşkusuz sağımızdaki partilerden, ortanın solunda CHP'nin halk-

çı ekonomik felsefesini benimsemelerini bekleyemeyiz" dedikten sonra, hükümetteki partilerin ekonomi politikalarının "çağdaş kapitalist anlayışın ölçülerine bile vurulduğunda" çok sakat ve çağın çok gerisinde olduğu tespitini yapmaktaydı. (s. 11)

İktidarın ekonomi politikasındaki temel yanlışlardan biri, tarımın güçlendirilmesine gereken önem verilmeden sanayileşmenin hızlanacağının sanılmasıydı. Oysa tarım güçlenmedikçe iç pazar genişlemeyecek, sanayideki dar boğaz da devam edecekti. Başka bir sakatlık ise, "teşvik tedbirleri" adı altında sermayeye yapılan aktarımlardı. Buna göre "devlet kaynaklarının büyük ölçüde özel girişime" ve özellikle "tekelci sermaye gruplarına aktarılması", devleti sanayileşme için gereken altyapı yatırımlarını gerçekleştirme gücünden yoksun bırakmaktaydı. Bunun dışında "gitgide büyüyen eğitilmiş insan gücü açığı" da kalkınma ve sanayileşmeyi ciddi ölçüde engellemekte, teknik personel açığı gitgide artarken, "bu personelin küstürülüp kaçırılması kalkınma atılımlarını, yatırımları büyük ölçüde aksatmakta"ydı. (s. 12)

Bildirge, hükümetin bilinçli bir enflasyonist politika izlediğini ve hayat pahalılığının da bundan kaynaklandığını söylemekteydi. Bildirgeye göre "Türkiye'nin büyük varlıklı çıkar çevreleri ve başta bugünkü iktidar ortakları olmak üzere, o çevrelere hizmet eden partiler, tekelci sermaye gruplarının sermaye birikimini hızlandırmayı amaç edinmiş"ti. Bildirgede enflasyonist politikaların bu birikim sürecine büyük katkı yaptığı, enflasyondaki artışın alt ve orta sınıfların yaptığı tasarrufların varlıklı kesimlere aktarılmasını sağladığı, ayrıca kâr oranlarını artırdığı söylenmekteydi. Dahası enflasyon, sermaye sınıfının işçi sınıfı karşısında başvurduğu temel silahlardan biriydi:

> Türkiye'nin büyük iş çevreleri, toplu sözleşme ve grev hakkı karşısında da kârlarını yüksek tutmanın hatta büsbütün yükseltmenin yolunu, pahalılığı hızlandırmakta bulmuşlardır. Toplu sözleşme ve grev hakkı nedeniyle işçi ücretlerine zaman zaman yapmak zorunda kaldıkları zamları, işçiden ve genel olarak halktan fazlasıyla

> çıkartmaktadırlar. İşçi ücretlerindeki artış karşısında iş adamlarını, maliyeti düşürme, verimi yükseltme, sürümü artırma gibi yollara başvurmaya kendilerini zorlayan hükümetler başta bulunmayınca, büyük iş çevreleri bu sağlıklı yollara başvuracak yerde, genellikle mamullerin ve hizmetlerinin fiyatlarına zam yapma, kâr marjlarını o şekilde yüksek tutma, hatta bazen yükseltme yoluna gitmektedirler. (s. 13)

Bildirge, 1973 seçimlerini Adalet Partisi'nin kazanması ve hükümet kurması durumunda, tekelci sermaye lehine yeni yasal düzenlemeler yapılacağını, böylece ekonominin ve devletin yönetiminin tümden "büyük yabancı sermaye ile işbirliği yapan tekelci sermaye gruplarının" eline geçeceğini savunmaktaydı. Bu ise sadece ekonominin kısırlaşması anlamına gelmeyecek ve sadece sosyal adalete ters düşülmüş olmayacak, demokrasiyi "12 Mart'tan sonraki yozlaştırılmış, budanmış haliyle bile yaşatmak bir hayal olacak"tı. Bu tehlikenin nasıl önleneceği ise şöyle anlatılıyordu:

> Türk ekonomisine, Türk halkına ve Türk demokrasisine yönelen bu tehlike karşısında Cumhuriyet Halk Partisi'nin, sermayeyi sınırlı ellerde yoğunlaştırıp o ellerle yatırıma yöneltme yerine, öncelikle üretici halkın ve çalışanların eliyle yatırıma yöneltmeyi öngören tutumu büyük önem kazanmaktadır. CHP'nin kendi demokratik sol doğrultusundaki bu tutumu, ekonomimizdeki daralmayı sona erdireceği, halkta belirginleşen tasarruf ve yatırım eğilimini azami ölçüde değerlendireceği gibi, hızlı kalkınma ile yaygın sosyal adaletin bir arada gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Üstelik halkın ekonomik gücüyle birlikte yönetimdeki ağırlığını da artıracağı için demokrasimizi de daha sağlam bir tabana oturtacaktır. (s. 16)

Bildirgede halkın rejim bunalımı, ekonomik sorunlar ve özgürlüklerin kısıtlanması dışında, "devlet yönetiminden, adalet düzeninden ve sağlık hizmetlerinden" şikâyetlerinin devam ettiği, bunun da demokrasiye duyulan inancı sarsabileceği söylenmekteydi. Bu nedenle, "demokrasiye inandırıcılık kazandırmak bakımından" yönetim, adalet ve sağlık hizmetleri halk yararına işler

duruma getirilmeli, ayrıca iç güvenlik ve asayiş sağlanmalı, kamu hizmetlerindeki yetersizlikler, dengesizlikler ve adaletsizlikler giderilmeliydi. Bunun için ise "halkçı bir kamu hizmeti anlayışını ve çağın gerçeklerine uygun yeni bir ekonomik örgütlenme ve yerleşme politikasını oluşturup uygulamak" gerekmekteydi. (s. 18)

Bu söylenenlerin dışında 1969 seçim beyannamesinin büyük ölçüde benzeri olduğu ve Ecevit'in daha önce yazdıkları ve söyledikleri üzerine inşa edildiği için ve dolayısıyla tekrar olmaması adına üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayacağımız "Ak günlere" 230 sayfaydı ve Ekonomik Düzen, Sosyal Düzen, Siyasal Düzen ve Ulusal Güvenlik ve Dış Politika adlı dört bölüme ayrılmıştı.

"Ekonomik Düzen" başlıklı bölüm, Özgürce ve Hakça Kalkınma; Kalkınma Köylüden Başlayacak; Bölgelerarası Sosyal Adalet; Orman Köylülerinin Kalkınması; Hayvancılık; Çalışanların Yatırımı; Kamu Girişimi; Esnaf ve Sanatkâr; Özel Sektör; Sınaileşme Politikasının Temel Stratejik Kuralları; Sınaileşme ile İlgili Genel Tedbirler; Araçlar ve Kurumlar; Adaletli, Etkin ve Demokratik Planlama; Adaletli ve Üretken Bütçe ve Maliye Politikası; Kaynakların Verimli ve Adaletli Değerlendirilebilmesi ve Gürleştirilmesi; Adaletli Para; Kredi ve Bankacılık Politikası; Üretici ve Tüketici Halktan Yana İç ve Dış Ticaret Politikası; Su, Enerji ve Yeraltı Kaynakları ve Ulaştırma başlıklı kısımlardan oluşmaktaydı.

"Sosyal Düzen" başlıklı bölümde İnsanca ve Demokratik Çalışma Düzeni; Sosyal Güvenlik; Mutlu, Sağlıklı Adaletli Yerleşme ve Yaşama Düzeni; Sağlıklı ve Uzun Yaşama Hakkı; Tabii Afetlere Karşı Planlama; Eğitim, Kültür, Sanat ve Spor; Din başlıklı kısımlar yer almaktaydı.

"Siyasal Düzen" başlıklı bölüm Demokrasi; Haberleşme; Halkçı ve Etkin Kamu Yönetimi; İç Güvenlik; Hakça Hukuk; başlıklı kısımlara ayrılmış durumdaydı ve son bölüm olan "Ulusal Güvenlik ve Dış Politika" başlıklı bölümde giriş kısmından sonra "Cihanda Barış" başlıklı kısım yer almaktaydı.

Bildirgenin sonuç kısmı çok kısa tutulmuştu ve beş paragraftan oluşan sonuçta şöyle denmekteydi:

> Bir düzen ki herkes kendi yaşamında mutlu, çocuğunun geleceğinden daha umutlu olabilsin. Bir düzen ki herkes güvenle bakabilsin yaşlılığına...
>
> Emeğin yarattığı değer emeği verenlerde biriksin. Çalışanlar el ele yüceltebilsin ülkeyi. İnsan insanı, yabancılar yurdu sömüremesin.
>
> Ne yoksulluk ne baskı... Ne ezilen ne ezen... İnsanca hakça bir düzen.
>
> Kaynaklar daha gür akacaktır o düzende... Türkiye daha bağımsız, insanlar özgür olacaktır... Barış gelecektir topluma.
>
> Ak günler ülkemize öyle bir düzenle doğacaktır.

Bildirge yeni Genel Başkan Ecevit'in damgasını vurduğu kolaylıkla anlaşılabilen bu satırlarla bitmekteydi ve şimdi sıra bu beyannamede vaat edilenleri –en azından bir kısmını– hayata geçirme iddiasındaki bir hükümetin kurulmasına gelmişti. Seçimin ardından hükümeti kurma görevi Ecevit'e verilecek, o da girişimlerine hemen başlayacak, uzun süren bir hükümet bunalımının ardından ise bir koalisyon hükümeti kurmayı başaracaktı.

ALTINCI BÖLÜM

1973 SEÇİMLERİNDEN 1977 SEÇİMLERİNE

Seçimin ardından, 24 Ekim 1973'te Talu hükümeti istifa etmiş, 27 Ekim'de de Cumhurbaşkanı Korutürk hükümet kurma görevini Bülent Ecevit'e vermişti. Koalisyon görüşmeleri esnasında hükümeti kurmaya en çok yaklaşan parti CHP olmuşsa da, MSP'nin son anda vazgeçmesi nedeniyle Ecevit 7 Kasım'da görevi Korutürk'e iade etti. Korutürk parti liderleriyle yaptığı görüşme ve değerlendirmelerin ardından, 12 Kasım'da görevi bu sefer Demirel'e verdi. Ancak beş günlük bir çabanın ardından, 17 Kasım'da Demirel de hükümeti kuramayacağını Korutürk'e bildirdi.

Hükümet bunalımının devam ettiği günlerde yerel seçimler yapılmış ve CHP'nin yükseliş ivmesini sürdürdüğü görülmüştü. 9 Aralık'ta yapılan seçimlerde CHP 33 ilde belediye başkanlığını kazanırken, AP 22, DP 2, MSP 2 belediye başkanlığı kazanmış, 8 ilde ise bağımsız isimler belediye başkanı olmuştu. Yerel seçimler sonrasında da siyasi partilerin hükümeti kurmakta bir anlaşma sağlayamamaları üzerine Korutürk görevi bu kez 15 Aralık'ta Naim Talu'ya vermiş, ancak Talu da hükümet kurma girişimlerinden bir sonuç alamamış ve 10 Ocak'ta görevi iade etmiş, bunun ardından Korutürk 15 Ocak'ta görevi tekrar Ecevit'e vermiş ve CHP-MSP görüşmeleri de tekrar başlamıştı.

CHP-MSP görüşmelerinin resmî olarak başladığı tarih 18 Ocak 1974'tü. 18 Ocak sabahı saat 10:20 sularında TBMM'deki CHP Senato Grup Salonunda bir araya gelen iki tarafın he-

yetlerinde, CHP'den Grup Başkanvekili Necdet Uğur, Genel Sekreter Yardımcısı Turan Güneş, Ankara Milletvekili Cahit Kayra, Antalya Milletvekili Deniz Baykal ve Adana Milletvekili Erol Çevikçe; MSP'den Genel Sekreter Oğuzhan Asiltürk, Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Arif Emre, başkanvekillerinden Hasan Aksoy ile Korkut Özal ve İsmail Müftüoğlu bulunuyordu. (Çeliker, 2009: 50)

CHP-MSP Koalisyonu kuruluyor

18 Ocak'ta başlayan koalisyon görüşmeleri, zaman zaman uzlaşmazlıklar ve gerginlikler yaşansa da bu sefer başarıya ulaştı ve 25 Ocak 1974'te kabine kuruldu; 7 Şubat'ta da güvenoyu alındı. Ecevit Başbakan, Erbakan ise Başbakan Yardımcısı olmuştu. Peki iki parti arasında imzalanan protokolün esasları nelerdi, koalisyon hükümeti hangi ilkeler üzerine kurulmuştu ve halka neler vaat ediliyordu?

İmzalanan protokolün[1] "Siyasi Konular" başlığını taşıyan kısmında, koalisyon hükümetinin siyasal yaşama dair yapacağı düzenlemeler şöyle anlatılıyordu: İç barışı tesis için düşünce ve inanç suçlarını kapsayan ve orman suçlarına ilişkin bir af yasası çıkarılacaktı. Anayasanın 68. maddesinde yer alan "Affa uğramış olsa bile" ibaresi kaldırılacak ve siyasal hakların iadesi sağlanacaktı. "Düşünce, inanç ve ifade hürriyetini sınırlayan bütün kısıntılar" kanunlardan çıkarılacak, basın hürriyeti teminat altına alınacaktı. Seçimlerde oy kullanmayı zorlaştıran bütün uygulamalar kaldırılacak, bütün seçmenlerin oy kullanmasını sağlayacak tedbirler alınacak, ortaöğretim okullarında kayıtlı öğrenci olmamaları şartıyla 18 yaşını bitiren herkese oy verme hakkı tanınacaktı, kütük sistemi değiştirilerek gerektiğinde nüfus kâğıdı ile oy kullanma imkânı getirilecekti, parti sözcülerinin seçim kampanyaları esnasında televizyonda propaganda konuşması yapmaları sağlanacaktı.

1 Protokolün tam metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukumetleri/Koalisyon_Hukumetleri_C1.pdf

"Kamu yönetimi" alanında "halkın kamu yönetimine daha çok katılabilmesi, devletle ilişkilerindeki güçlüklerden kurtulması ve halka hizmet için etkin bir idare kurulması temel amaç" olarak belirlenmiş ve yapılacak düzenlemeler şöyle sıralanmıştı: Bakanlıkların ve bütün kamu kuruluşlarının kendi amaç ve görevlerine uygun bir şekilde çalışmaları sağlanacak ve bunlar arasındaki tıkanıklıklar giderilecekti. Kamu yönetiminde yetkiler genişletilecek ve işler hızlandırılacaktı. Kamu görevlileri için geniş kapsamlı eğitim programları düzenlenecekti. Kamu personeli sadece görevini kötüye kullandığında değil, görevini yerine getirmediğinde de sorumlu sayılacaktı. Personel maaş ve özlük haklarıyla ilgili olarak gereken mevzuat değişiklikleri yapılacaktı. KİT'lerin kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde çalışabilmesi için etkili bir sistem kurulacak, çalışanların yönetime katılması ve pay alması sağlanacaktı.

Protokolde "Kamu Maliyesi ve Ekonominin Finansmanı" ile ilgili olarak ise şunlar söyleniyordu: Vergi sistemi daha adil bir yapıya kavuşturulacak, basit ve kolay uygulanır hale getirilecekti. Daha hakça bir vergi düzeni sağlamak ve vergi gelirlerini artırmak için Gelir ve Kurumlar Vergisinin tarifeleri ve en az geçim indirimi yeniden gözden geçirilecekti. Vergi mevzuatındaki israfı teşvik eden hükümler kaldırılacak, vergi sisteminde sosyal adalet ve kalkınmaya hizmet edecek değişiklikler yapılacaktı, yatırımları güçleştiren hükümler kaldırılacaktı. Bankalar kanunu ve kredilerle ilgili mevzuat değiştirilecek, banka kredilerinin ekonomik kalkınmaya daha yararlı alanlara yöneltilmesi ve başta kooperatifler olmak üzere halk teşebbüslerinin kredilerden daha fazla yararlanması sağlanacaktı. Halk yararına işleyecek ve halk girişimciliğini teşvik edecek bir sermaye piyasası kurulacaktı. Merkez Bankası kanunu gözden geçirilecek, döviz rezervlerinin kalkınma için en etkili şekilde kullanması sağlanacaktı. Kamu idaresindeki israflar önlenecek, kamu harcamaları ile ilgili mevzuat yeniden

düzenlenerek kamu hizmetlerinin ve yatırımların yerine getirilmesi hızlandırılacaktı.

Protokol "Tarım-Hayvancılık ve Ormancılık" alanında yapılacak düzenlemeleri şöyle sıralıyordu: Tarımın hava koşullarına bağlılığını azaltmak ve tarımsal üretimi çeşitlendirip verimi artırmak için sulama, drenaj, toprak ıslahı, erozyon kontrolü, makineleşme ve gübrelemeyi içeren bir tarım uygulamasına geçilecekti. Tarımda genel bir planlamaya gidilecekti. Tarım Bakanlığı'nın adı Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirilecekti. Köylünün aracı ve tefecilere gerek kalmadan doğrudan kredi alması sağlanacak, kredilerin amacına uygun olarak kullanılması için gereken tedbirler alınacaktı. Üreticinin emeğinin karşılığını alacağı bir taban fiyat politikası belirlenecek, bu fiyatlar mümkün olduğu ölçüde önceden ilan edilecekti. Verimin artırılması, mahsulün değerlendirilmesi ve modern tarıma geçiş için gerekli araç gereçlerin sağlanmasına ve kooperatifleşmeye önem verilecekti. Tarımsal ürünlerin iç ve dış ticaretinde, tarım araç ve gereçlerinin ithal edilmesi ve dağıtımında kooperatifler ve üst kuruluşlar daha etkili hale getirilecek, tarımsal girdilerdeki spekülatif fiyat artışları önlenecekti. Meyvecilik, sebzecilik, turfandacılık alanında ulaştırma, depolama, dağıtım, pazarlama ve finansman güçlüklerini çözecek tedbirler alınacaktı. Orman niteliğini yitiren arazilerin tarıma açılması ve adil bir toprak düzeni tesisi için kullanılmasına çalışılacaktı. Orman köylülerinin güçlü kooperatiflerde birleşmeleri sağlanacak, sorunlarının çözümüne önem verilecek, orman yolları başta olmak üzere altyapı tesisleri tamamlanacaktı. Haşhaş sorunu hem insani kaygılara önem verilerek hem de haşhaş üreticilerinin mağduriyetini giderecek şekilde çözülecekti. Hayvancılığa gereken önem verilecek, nesil ıslahı, yem, pazarlama alanındaki sıkıntılar çözülecek, darboğazlar giderilecek, devlet teknoloji, finansman ve örgütlenme imkânlarıyla iç ve dış pazarlama kanalları geliştirilecekti. Son olarak, deniz ürünleri-

nin bollaştırılması ve kooperatifler aracılığıyla balıkçılığın geliştirilmesi için gereken düzenlemeler yapılacaktı.

Protokolün "Sanayi" başlıklı kısmı, "Türkiye'nin iktisadi ve sosyal kalkınması için; milli, güçlü, sürekli ve yaygın bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ana hedeftir" diye başlıyor ve "milli kaynak imkânlarımıza uygun, modern teknolojiye dayalı ve uyumlu olarak derinliğine, topyekûn sanayileşme geliştirilirken kalkınmayı ve sanayi toplumuna geçişi bütün yurtta dengeli olarak hızlandırıcı bir usulle, küçük ve orta boy sanayi kuruluşlarını da çağın gerçeklerine uygun şekilde güçlendiren ve bunlarla büyük kuruluşlar arasında organik bağlantı kuran, modern teknoloji ile yüksek istihdamı bağdaştıran, temel üretim malları başta olmak üzere ağır sanayi ve milli harp sanayinin yurdumuzda geliştirilmesini hedef alan bir sanayi politikası izlenecektir" şeklinde devam ediyordu.

Yapılacaklar ise şöyle sıralanıyordu: Kamunun ve özel sektörün yanı sıra halkın teşebbüs gücünü harekete geçirecek bir halk sektörü hayata geçirilecekti. Halkın sanayileşmeye yaygın bir şekilde katılımı ve yerel inisiyatifleri harekete geçirmek için gerekli destek ve kolaylıklar sağlanacaktı. Sanayileşmenin tüm bölgelerde adil bir şekilde gerçekleşmesi ve nimetlerinden tüm bölgelerin eşit bir şekilde yararlanması için gereken tedbirler alınacaktı. İşçilerin tasarruflarının ve teknik maharetlerinin kârlılığı yüksek sanayi sektörlerine yönelmesi bir halk sektörü uygulaması olarak ele alınacaktı. Kalkınma planları için gereken bilgiyi hazırlamak ve plana en uygun projeleri gerçekleştirmek için Sanayi Bakanlığı bünyesinde bir teşkilat kurulacaktı. Sanayicilere yönelik teşvik tedbirleri kanunlaştırılacaktı. Sanayi teşebbüslerini desteklemek için Sanayi Bakanlığına bağlı bir Sanayi Bankası kurulacaktı. Sanayi Bakanlığı teşkilatı yeniden düzenlenecekti. Teknolojinin geliştirilmesi için her türlü destek ve yardım yapılacaktı. İleri teknoloji getiren, dinamik bir sanayileşmeye yardımcı olan ve ihracat hedefli yabancı sermayeye kolaylıklar sağlanacak, bu yapılırken kâr trans-

ferlerinin belli ölçüde olmasına ve ekonomik bağımsızlığa dikkat edilecekti.

Protokolün "Enerji ve Tabii Kaynaklar" başlıklı kısmında öncelikle "enerji politikamızda esas, Türk ekonomisinin ihtiyaç duyacağı miktar ve vasıftaki enerjiyi istenilen zaman ve yerde milli menfaatlerimizle ahenk halindeki en uygun maliyet tertibinde temin etmektir. Ekonomideki enerji açığının hızla kapatılması için kısa ve uzun vadeli programlar uygulanacak, elektrik enerji üretimi esas itibarıyla hidrolik ve kömürle işleyen termik santrallere dayandırılacaktır" deniliyordu.

Bu alanda yapılacak düzenlemeler ve alınacak tedbirler şöyle anlatılmaktaydı: Petrol, doğalgaz ve kömür arama çalışmaları hızlandırılacak, petrol kanunu değiştirilip milli menfaatlere uygun bir hale getirilecekti. Hem "asli enerji kaynaklarının" hem de "bu kaynaklardan enerji üreten makine ve teçhizatın yerli imkânlardan temini için" bütün faaliyetler hızlandırılıp etkili hale getirilecekti. Yeraltı kaynaklarının işletilmesi devletçe düzenlenecek, bor mineralleri devletleştirilecekti. Madenlerin cevher veya yarı mamul olarak değil, işlenmiş bir şekilde ihraç edilmesi için gereken tedbirler alınacaktı. Maden, petrol ve diğer doğal kaynakların potansiyelinin tespiti için daha büyük kaynaklar ayrılacak ve bununla ilgilenen kamu kuruluşları yeniden düzenlenecekti. Türkiye'nin hakkı bulunan denizlerdeki kaynak arama çalışmaları hızlandırılacaktı.

Protokolde "iç ve dış ticaret" için de düzenleyici uygulamalardan ve tedbirlerden söz ediliyordu. Buna göre, iç ticarette piyasaları düzenleyecek, düzenli bir fiyat sistemini kuracak, üretici ve tüketiciyi korurken iş hayatını zorlaştırmayan mevzuat değişiklikleri yapılacaktı. Piyasada darlığı çekilen mallar, kamu kuruluşları ya da kooperatifler aracılığıyla ithal edilecek, kamu kesimine gerekli tüm malların ithalatı kamu kesimi tarafından yapılacaktı. Aşırı fiyat hareketlerine ve mal bulamama tehlikelerine karşı mal arzını devam ettirecek bir stok rejimi kurulacaktı. Dış ekonomik ve ticari ilişkiler, çok unsurlu ve denge gözetici bir şekilde yönetilecek,

bunun için de ihracat yapılan bölgeler çeşitlendirilerek, Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkeleriyle ticari ve iktisadi ilişkiler geliştirilecekti. İhracata önem verilecek ve ihracatın finansmanı için lüzumlu kuruluşlar geliştirilecekti.

Protokolde, çalışma yaşamı, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri alanında yapılacak düzenlemelere "Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Sağlık" başlığı altında yer verilmişti. Yapılacaklar ise şöyle sıralanıyordu: Kooperatifleşmeye paralel olarak yeni bir sosyal sigorta ve tarım sigortası geliştirilecek ve köylüler sosyal güvenceye kavuşturulacaktı. İşsizlik sigortası uygulaması hayata geçirilecekti. Bütün sosyal güvenlik kurumları tek bir çatı altında birleştirilecekti. Sağlık alanındaki dağınıklık ortadan kaldırılacak, bütün yurttaşların sağlık hizmetlerinden yararlanması hedeflenecekti. Koruyucu hekimlik uygulaması etkili hale getirilecekti. Hava ve su kirliliğine karşı gereken tedbirler alınacaktı. Köyler ve gecekondulardaki kötü yaşam koşulları iyileştirilecekti. Hastane ve yatak sayısı artırılacaktı.

İşçilerin özlük haklarıyla ilgili olarak, kıdem tazminatı hesaplanırken bir yıla yarım aylık yerine, bir yıla bir aylık esas alınacak, toplu iş sözleşmelerinde yetkili sendikanın saptanmasında anlaşmazlık çıktığında yargı denetiminde işçilerin gizli oyuna başvurulacaktı. Memur Yardımlaşma Kanunu, İşçi Yardımlaşma Kanunu ve Çırak, Kalfa ve Ustalar Kanunu çıkarılacaktı. Yurtdışındaki işçilerin Türkiye'ye döndüklerinde iş bulmaları için gerekli düzenlemeler yapılacaktı ve son olarak yurtdışındaki işçilerin çocuklarının milli ve dinî eğitim almaları için gerekli tedbirler alınacaktı.

"Yerleşme Düzeni" başlığı altında, öncelikle köy kalkınması için köy-kentlerin ve düzensiz şehirleşmenin engellenmesi için de şehirlerin etraflarında uydu-kentlerin kurulacağından söz ediliyordu. Kıyılar ve kumsalların kullanımı toplum yararına olacak bir şekilde düzenlenecekti. 1973 yılına kadar yapılmış bütün gecekondular meşrulaştırılacaktı. Kendi evini kendi yapmak isteyenlere uygun alanlar ayrılacak ve buraların altyapısı devlet tarafından

kurulacaktı. Belediyelerin mali imkânları geliştirilecek, belediye borçları konsolide edilecekti.

"Bayındırlık" işlerinde ise altyapı hizmetlerindeki bölgesel dengesizliklerin giderileceği, yol şebekesinin geliştirileceği, yolların bakımı için gerekli makine ve teçhizatın ülke içerisinde üretilmesine öncelik verileceği, hava meydanları ve uçuş hatlarının geliştirileceği ve havayollarının daha verimli çalışması için gereken tedbirlerin alınacağı söyleniyordu.

"Eğitim" başlığına esas olarak MSP'nin din eğitimi ve imam-hatiplilerin üniversiteye girişlerine dair istekleri damgasını vurmuştu. Kalkınma planının hedefine ulaşabilmesi için gereken insan gücünü sağlamak amacıyla orta öğretimde teknik konulara yönelmeyi hızlandıracak tedbirlerin alınacağını söyleyen maddeden sonra, yapılacak birtakım teknik düzenlemelerden bahsediliyordu. Ancak esas önemli madde, din derslerini "ahlak dersleri" adı altında ilkokul ve ortaokulda zorunlu hale getirmeyi öngören şu maddeydi: "Çocuklarımıza töre ve milli geleneklerimizle milli hasletlerimize uygun ahlak kaïdelerinin öğretilmesi gayesi ile ilk ve ortaöğretime mecburi ahlak dersleri konulacaktır. Bu dersleri okutacak öğretmenlerin gerekli vasıfları taşımasına özel önem verilecektir."

"Meslek okullarının orta kısımları öncelikle açılacak, ortaöğretimdeki meslek okullarının ikinci döneminden mezun olanların üniversite ve yüksekokulların giriş imtihanlarına girebilmeleri sağlanacaktır" şeklindeki madde ise, imam-hatiplilerin üniversite sınavlarına girebilmelerinin önünü açmayı hedefliyordu.

"Diyanet İşleri" başlığında da yine MSP'nin "dinselleşme"ye dair talepleriyle CHP'nin bu talepleri dengeleme arayışı gözlemlenebiliyordu. Buna göre CHP-MSP koalisyonunun iktidarında Diyanet İşleri Başkanlığı her türlü siyasi mülahazanın üstünde tutulacaktı. Ekonomik ve sosyal kalkınmada din görevlilerinden yararlanılacaktı. Din görevlilerinin demokratik düşünce ve inanç özgürlüğü çerçevesinde sürekli eğitimden yararlanmaları

sağlanacaktı. Vekil imamların eğitim eksikleri sağlanarak asıl kadroya geçmeleri sağlanacak ve sonra vekil imamlık uygulaması sonlandırılacaktı. Köylere hızlandırılmış bir programla imam kadroları temin edilecek ve camiye ihtiyacı olan köylerin cami projeleri ve cami yapımı için gerekli malzeme devlet tarafından sağlanacaktı. Tarihi vakıf, cami ve eserlerin onarımı hızlandırılacak ve amaçlarına uygun bir şekilde kullanmaları için gereken tedbirler alınacaktı.

Protokolün son kısmı "Ulusal Güvenlik ve Dış Politika"yla ilgiliydi ve bu kısım "dış politikada temel görüşümüz barışçı, devletler hukuku kurallarına saygılı, Türkiye'nin bağımsızlığını gözeten ve kışkırtıcı olmayan bir politika izlemektir" diye başlıyordu. Buna göre Türkiye bloklar ve büyük devletlerarasındaki yumuşamaya katkıda bulunmak için elinden geleni yapacaktı; içinde yer alınan ortak güvenlik sistemine ve mevcut ittifaklara bağlı kalınacak, ancak milli savunma politikaları, stratejileri ve olanakları geliştirilecekti. Ortak güvenlik sistemi dışındaki ülkelerle dostça geçinilecek, komşu ülkelerle ilişkiler güçlendirilecekti. Türkiye'deki ortak savunma üs ve tesislerinin, savaş araç ve gereçlerinin Türkiye'nin denetimi altında olması sağlanacaktı. Askerlik yaşına gelmiş olanlardan ordunun ihtiyacı dışında kalanların kamu hizmetlerinde çalışmalarına yönelik düzenlemeler yapılacaktı. Ve son olarak, Kıbrıs sorununun çözümünün bağımsız federatif bir devletten geçtiği düşüncesinden hareketle, Kıbrıs'ın bu statüye kavuşması için çalışılacaktı.

Protokol, sonuç kısmında yer alan "Ülkemizin ve bütün dünyanın karşı karşıya bulunduğu şartlardan doğan büyük güçlükleri, yüce milletimize güvenerek, güçle ve cesaretle göğüslemeye kararlı olan Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurduğu Koalisyon Hükümeti, engin tarihimizde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Bu dönemin milletimize hayırlı olmasını dileriz" cümleleriyle bitiyordu.

Koalisyon uzun ömürlü olamıyor

6 Şubat 1974'te böyle büyük iddialarla kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinin ömrü sadece 7 ay sürdü ve 18 Eylül 1974'te Başbakan Ecevit istifa etti. Bu kısa ömürlü koalisyon hükümeti doğal olarak icracı bir hükümet olamadı, ancak bu dönemde yaşanan iki gelişme Türkiye siyaseti üzerinde gelecek yıllara da yayılacak derin etkilerde bulunacaktı. Bunlardan ilki çıkarılan af yasası, ikincisi de Kıbrıs harekâtıydı. Af yasası ile birlikte 12 Mart'ta cezaevine giren solcular dışarı çıkacak, bu da 12 Eylül'e kadar devam edecek yeni bir sol yükselişi beraberinde getirecekti.[2] Harekâtla birlikte ise Kıbrıs sorunu yeni bir boyut kazanacak ve kronikleşerek günümüze kadar gelecekti.

15 Temmuz'da Kıbrıs'ta Makarios'a karşı darbe yapıldığı haberi geldiğinde, Ecevit, 12 Mart döneminde kabul edilen haşhaş ekim yasağının kaldırılması kararını açıklayacağı Afyon'a gidiyordu. Haber üzerine tekrar Ankara'ya döndü ve aynı gün MGK toplantısı yapıldı. Toplantı sonrası yapılan açıklamada, "Bu bir Yunan müdahalesidir. Adadaki anayasal düzen yıkılmış, gayrimeşru bir askerî yönetim kurulmuştur. Türkiye bunu antlaşmaların ve garantilerin ihlali saymaktadır" denmişti. Ecevit 17 Temmuz'da İngiltere'ye gitti, 19 Temmuz'da döndüğünde askerî hazırlıklar tamamlanmıştı ve askerî harekât 20 Temmuz'da başladı. Birleşmiş Milletler aynı gün toplanarak taraflara bir ateşkes çağrısı yaptı. Harekâtın başarılı olduğunu düşünen Türkiye 22 Temmuz'da ateşkes çağrısını

2 1974 yılı sosyalist sol için hem cezaevinden hem de 12 Mart rejiminden çıkış ve 1977'ye kadar sürecek bir örgütlenme faaliyetinin başlangıcı anlamına geliyordu. Bu ise dergiler aracılığıyla oldu, "her dergi bir siyasal grubu temsil ediyordu". 1974 Haziran'ında Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) kuruldu. Doğu Perinçek ve ekibi 19 Kasım 1974'ten itibaren *Aydınlık* dergisini aylık olarak çıkarmaya başladı. TKP'nin aylık "yasadışı" yayın organı *Atılım* Ocak 1974'te, "yasal" yayın *Ürün* ise Temmuz 1974'te yayınlanmaya başladı. TİP'liler 15 Nisan 1975'te *Yürüyüş* dergisini çıkardı, 1 Mayıs 1975'te de partiyi yeniden faaliyete geçirdiler. Devrimci Yol'un önceli *Devrimci Gençlik* dergisi Kasım 1975'te yayın hayatına başladı, *Devrimci Yol* dergisinin ilk sayısı ise 1 Mayıs 1977'de yayınlanacaktı. THKO'nun ana grubunun dergisi *Halkın Kurtuluşu* Şubat 1976'da, Kurtuluş grubunun dergisi *Kurtuluş* ise Haziran 1976'da yayın hayatlarına başladılar. (Ersan, 2013: 70)

kabul etti. Bu esnada Yunanistan'da Albaylar Cuntası düştü ve 11 yıldır sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis ülkeye dönerek yönetime geçti. Kıbrıs'ta da cuntanın desteklediği Samson yerini Kleridis'e bırakmak zorunda kaldı. Kısa süre sonra diplomatik görüşmeler başlayacak, ancak Birinci Cenevre Konferansı anlaşmayla sonuçlanırken, ikincisinde çıkan anlaşmazlıkla birlikte Türkiye 14 Ağustos'ta adaya ikinci bir harekât daha başlatacaktı. (Oran, 2001: 741 vd.)

Kıbrıs harekâtı ve af tartışmaları hükümetin ömrünü de belirleyecekti; çünkü bir grup MSP'li, solcuların af kapsamı dışında bırakılmasını istemiş ve Meclis'teki oylamada bu yönde bir tutum sergilemiş, mesele ancak Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru ile çözülebilmişti. Anayasa Mahkemesi'nin kararı neticesinde solcular da af yasasından yararlanabilecekti. Kıbrıs harekâtını ise her iki taraf da koz olarak kullanmak istemiş, MSP'liler harekâtı kendilerinin CHP'ye rağmen hayata geçirdiklerini iddia ederken, Ecevit ise harekâtın kendisine getirdiği popüleritenin verdiği özgüvenle, ülkeyi erken seçime götürerek tek başına iktidar olabileceğini düşünmüş, ancak ilerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere yanılmıştı.

CHP'nin 22. Kurultayı'na sunulan Parti Meclisi raporunda istifa gerekçesinin nedenleri ayrıntılı bir şekilde anlatılıyordu. Buna göre ortaklığı sarsan ilk hadise af tartışmalarında MSP'nin takındığı tutumdu. Raporda, "Bu konuda ortak bir tasarı hazırlanıp Meclis'e sunulduğu halde, Milli Selamet Partisi milletvekillerinin bir kısmı, tasarının, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerine giren suçların affıyla ilgili 5. maddesinin aleyhinde oy kullanmışlardır" deniliyordu. Sahiden de koalisyon protokolünde tüm siyasi mahkûmlar için af öngörülmesine rağmen, kimi MSP'liler solcu siyasi mahkûmların da aftan yararlanmasını sağlayan maddenin aleyhinde oy kullanmış, sonrasında CHP çıkarılan yasayı eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne götürmüş ve bu sayede solcular da aftan yararlanabilmişti.

Rapora göre bu gelişmenin ardından koalisyonun bozulmamasının nedeni MSP'nin düşünce özgürlüğüne ilişkin düzenlemelere girişilmesi hususunda verdiği teminattı. Ancak MSP burada da esas olarak 163. maddeyi, yani "din devleti kurma propaganda ve telkinini yapma"yı cezalandıran maddeyi değiştirmeyi hedeflemiş, sosyalist düşünceleri cezalandıran 141 ve 142. maddelerde yapılacak değişikliklere ise yanaşmamış, CHP'nin hazırlayıp Erbakan'a sunduğu yasa teklifine Erbakan tarafından herhangi bir yanıt verilmemişti.[3]

Başka bir mesele de seçmen yaşının 18'e indirilmesiyle ilgiliydi; MSP koalisyon protokolünde yer almasına rağmen bu değişikliği seçim yasasında istediği bütün değişikliklerin yapılması koşuluna bağlamış, o değişiklikler yapılamayınca seçmen yaşı da 18'e indirilememişti.

CHP raporuna göre MSP yöneticileri işbaşına gelir gelmez, "yılda 100 bin tank yapmaktan, Kıbrıs'a fabrika kurmaya kadar giden" demeçler vermişler, bu ciddiyetten uzak tutum "çağdışı ideolojik anlayış"la birleşince, "çeşitli alanlarda yatırım yapmak olanaksızlaşmış"tı.

Rapora göre bardağı taşıran son damla ise Kıbrıs harekâtıydı. Harekâtın hemen ardından Erbakan, "Türkiye'nin amaçları konusunda dünya kamuoyunda tereddüt yaratabilecek ve o güne kadar koruduğumuz uluslararası anlayış ve desteği zedeleyebilecek nitelikte demeçler vermeye" başlamıştı, "bu ise Kıbrıs gibi çok önemli bir davayı, artık bu ortaklık içinde bir çözüme bağlamak olanağı"nın ortadan kalkması anlamına geldiği için Ecevit Cumhurbaşkanı Korutürk'e istifasını sunmuştu.

Ecevit'i yakından takip eden gazetecilerden biri olan Orhan Tokatlı, CHP-MSP koalisyonuna damga vuran diğer hadiseleri şöyle sıralıyordu:

3 Oysa Ecevit, Erbakan'ı memnun etmek için birçok girişimde bulunmuştu. Örneğin, her yıl hilafetin kaldırılmasının yıldönümünde özel pullar basan PTT'ye 1974 yılında pul basmamasını emretmişti. (Arcayürek, 2006: 82)

> MSP'li Ticaret Bakanı Fehim Adak, "turizm ahlak götürür" diyor ve turizm yatırımlarının kararlarını imzalamıyor. Adak ile CHP'li Turizm Bakanı Orhan Birgit arasında basına da yansıyan sert bir tartışma doğuyor. Ardından müstehcenlik sorunu ortaya atılıyor. MSP'lilerin ısrarıyla İstanbul'da açık saçık olduğu iddia edilen "Güzel Sanatlar Heykeli" kaldırılıyor. Adalet Bakanı Şevket Kazan müstehcen yayınlara karşı kampanya açıyor. Yurdun çeşitli yerlerinde bazı gazeteler, çıplak kadın resmi bastı diye toplattırılıyor. Artık kantarın topu kaçıyor. İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk bira satışlarını sınırlamaya kalkıyor. Memurların giyimlerine müdahale ediliyor. Ayasofya'nın, müzeden camiye dönüştürülmesi için çabalar baş gösteriyor. 19 Mayıs törenlerinde kız öğrencilerin şortla gösterilere katılmaması isteniyor. (Tokatlı, 2004: 24)

MSP'lilere göre ise koalisyonun CHP kanadı kurak bölgelere yardım kararnamesini iki ay geciktirmiş, Sümerbank'a pamuk alımı için gereken parayı vermemiş, yağı vaktinde ithal etmemiş, pamuğu köylüden zamanında almamış, uçak sanayini engellemiş, yatırımları yavaşlatmış ve enflasyonu tetiklemişti. (Yorgancılar, 2012: 273)

Süreç takip edildiğinde, özellikle 1974 yılı Eylül ayından itibaren, yani koalisyonun kurulmasının üzerinden yaklaşık yedi ay geçmişken, Ecevit'in ve CHP yönetiminin koalisyonun daha fazla yürümeyeceği kanaatine vardıkları görülebiliyordu. Örneğin 31 Ağustos akşamı Ecevit hükümetin CHP'li bakanlarıyla bir araya gelmiş ve "MSP ile görüş ayrılıklarından doğan aksaklıklar, özellikle Kıbrıs sorunundan doğan anlaşmazlık uzun uzun görüşülmüş"tü. Toplantının gece geç saatlerde bitmesi nedeniyle de ertesi günkü bakanlar kurulu toplantısı yapılamamıştı.[4]

Ertesi günkü *Cumhuriyet*'te ise, "CHP ile MSP arasında altı konuda görüş ayrılığı var" şeklinde bir haber yer alıyordu. Buna göre, anlaşmazlıklardan ilki Erbakan'ın "hayali yatırımlar"ıyla ilgiliydi. CHP'li bakanlar Erbakan'ın hükümet programında yer

4 *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1974.

almayan, DPT onayından geçmemiş vaatlerde bulunmasının ve gittiği her yerde sayısı yüzleri bulan fabrikalar açılacağından söz etmesinden rahatsızdı. İkinci rahatsızlık Kıbrıs sorunuyla ilgiliydi. Erbakan ve MSP Kıbrıs'ta "taksim" istiyor, Ecevit ve CHP ise bunun bir çözüm olmadığını söylüyordu. Üçüncü sorun Polatlı'da kurulacak olan ağır teçhizat fabrikasıydı. MSP'li bakanlar bu fabrikanın Çankırı'da kurulmasını istiyorlardı ve bu nedenle meseleyi beş ay sürüncemede bırakmışlardı. DPT'nin fabrikanın Polatlı'da kurulacağını açıklamasının ardından ise Erbakan Eskişehir'e giderek burada bir uçak sanayi kurulacağını açıklamıştı, oysa hükümetin böyle bir projesi yoktu. Dördüncü sorun pamuk taban fiyatları ve faizlerle ilgiliydi. CHP pamuk taban fiyatlarının yüksek tutulmasını ve hemen açıklanmasını istemiş, MSP ise dünya ihraç fiyatlarının açıklanmasının beklenmesini istemişti, ayrıca faiz hadlerindeki artışa da karşıydılar. Beşinci anlaşmazlık başlığı Erbakan'ın Kıbrıs'ta İran'la ortak rafineri kurulacağı yönündeki açıklamasından kaynaklanmaktaydı; hükümetin böyle bir şeyden haberi yoktu ve bu nedenle Enerji Bakanı bir yalanlama açıklaması yapmak zorunda kalmıştı. Son anlaşmazlık başlığı ise eğitimle ilgiliydi. MSP ilk ve orta öğretimdeki ahlak derslerinin din esaslarına dayalı olmasını ve din öğretmenleri tarafından okutulmasını isterken CHP buna itiraz ediyordu.[5]

CHP'nin bizzat kendisinin isteyerek duyurduğu anlaşılan bu rahatsızlıkların gazetelerde yayınlandığı gün, Erbakan ise birlik beraberlik mesajları veriyor ve, "Bugün her zamankinden daha fazla memleketimizin birliğe ve koalisyon hükümetinin ahenkli çalışmasına ihtiyaç vardır. Bunları bozmak için tahrikçilik yapmak hiç kimseye hiçbir fayda getirmez, fayda getirmek istediklerine dahi sadece zarar getirir" diyordu.[6]

Ertesi gün Ecevit İstanbul'da bir basın toplantısı düzenleyecek ve, "Koalisyon içinde hükümet etme ve siyaset anlayışı bakımın-

5 *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1974.
6 *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1974.

dan uzlaştırılması güç ayrılıklar var" diyecekti. *Cumhuriyet*'teki "Olayların Ardındaki Gerçek" köşesinde yer alan imzasız yazıda ise bu açıklamayla ilgili olarak yapılan değerlendirmede şöyle bir tespitte bulunuluyordu:

> Gerçekten de bugüne kadar koalisyonun iki ortağı hükümetten düştükleri an seçmen karşısında zayıf kalacakları hesabı içindeydiler. Bugün artık bu sakınca ortadan kalkmıştır. Koalisyon ortaklarının (özellikle CHP'nin) daha serbest ve rahat manevra olanaklarına kavuştukları açıktır. Bu bakımdan Başbakan Ecevit MSP ile çalışmanın çok zor olduğunu rahatça söyleyebilmiştir; hiç kuşkusuz sonuçlarını da hesap ederek.[7]

Erbakan bu açıklamalarla ilgili ilk değerlendirmesinde "zorla ortaklık olmaz" dese de, partisiyle yaptığı değerlendirmenin ardından Ecevit'in endişelerinin "geçici bir hal" olduğunu söyledi. Erbakan'a göre ortada güçlü bir hükümet vardı ve bu hükümet bir koalisyon hükümeti olmasına rağmen tek partili hükümetlerin başaramayacağı birçok şeyi başarmıştı. Erbakan erken seçimden partisinin güçlenerek çıkacağını, ama hizmetlerin aksamaması için şu an böyle bir seçimden yana olmadıklarını da söylemişti.[8]

İlerleyen günlerde başka koalisyon olasılıkları ve erken seçim iyiden iyiye konuşulur hale gelmişti. 8 Eylül'de Ecevit DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ile koalisyon ve erken seçim için bir görüşme yaptı. Erbakan ise İzmir'de yaptığı konuşmada, Ecevit'in ne yapmaya çalıştığını anlamış bir şekilde "Kıbrıs zaferini oya tahvil etmek isteyenler oy yerine hava alır" diyordu.[9] Ertesi günkü haberlerde DP'nin CHP'yle birlikte bir erken seçim hükümeti kurmaya istekli olduğu, Ecevit'in ise, "doruğuna varmış prestiji ve Kıbrıs başarısı nedeniyle tek başına iktidar olma şansını kullanmak istediği" iddialarına yer veriliyordu.[10] O dönem Ecevit'in en yakınında olan isimlerden Ahmet Yücekök bu popülariteyi şöyle anlatıyordu:

7 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1974.
8 *Milliyet*, 6 Eylül 1974.
9 *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1974.
10 *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1974.

> Hükümeti bozma kararını Basmane Meydanı'nda çılgın bir kalabalığa ilan etti Bülent Ecevit bir sonbahar günü... O zaman Adnan Menderes Havaalanı yok. Çiğli kullanılıyor. Çiğli'den şehre intikal ederken de askerî lojmanların, havacıların lojmanlarının önünden geçiliyor. Lojmanların önünden geçerken manevra kıyafeti giymiş subaylar yol boyunca hazır olda selam durarak karşıladılar. Askerlerin bütün aileleri arkada olağanüstü bir cümbüşle, müthiş gösteriler yapıyorlardı. Yani görülmeye değer bir manzaraydı. Yol boyunca bunları göre göre İzmir'e girdik. Basmane Meydanı görülmesi gereken bir yerdi. Yani en aklı başında insanın bile aklını başından alacak manzaralardı bunlar. (Dündar&Akar, 2015: 97)

Bu esnada Ecevit hem Erbakan'ın kendisine yönelik Kıbrıs zaferini oya çevirmek istediği iddialarını yalanlıyor hem de Erbakan'ın görüşme isteklerini geri çeviriyordu. 10 Eylül tarihli MYK toplantısında ise erken seçim konusu görüşülmüş, CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu toplantı sonrası yaptığı açıklamada parti yönetiminin eğiliminin bu yönde olduğunu söylemişti.[11] 12 Eylül günkü *Cumhuriyet*'te, "Erbakan tüm çabasına rağmen Ecevit'le görüşme olanağını bir türlü sağlayamıyor" başlıklı bir haber yer alıyor, Ecevit'in Erbakan görüşme taleplerini zamanı olmaması ve yoğun temasları nedeniyle reddettiği söyleniyordu. Öte yandan Kıbrıs'la ilgili görüşmeler yapmak için Viyana'da bulunan CHP Milletvekili Haluk Ülman'la "özel nedenlerle" yine aynı şehre giden DP Genel Başkanı Bozbeyli'nin burada bir akşam yemeği yedikleri ve CHP-DP koalisyonunu görüştükleri de bildiriliyordu.[12]

Ecevit ve Erbakan nihayet 13 Eylül'de bir araya geldi, ancak bu görüşme artık geri dönülmez bir noktaya gelindiğinin en açık işaretlerinden biri olacaktı. Çünkü Ecevit görüşme sonrası yaptığı açıklamada hem koalisyona ilişkin tutumunu değiştirmemiş, hem de sonuçlarını göze aldığını tahmin edebileceğimiz bir şekilde, çıkacağı İskandinav gezisi sırasında Başbakanlık için vekale-

11 *Milliyet*, 11 Eylül 1974.
12 *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1974.

ti Erbakan'a değil, CHP Genel Sekreteri ve Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'na vereceğini açıklamıştı. Ecevit'e göre CHP koalisyonun büyük ortağıydı ve dolayısıyla bu göreve de bir CHP'linin vekalet etmesi gerekiyordu.[13]

Bunun üzerine koalisyon ortakları arasındaki kriz zirve noktasına ulaştı. Çünkü Necmettin Erbakan bir basın toplantısı düzenledi ve vekaleti kendisine vermeyen Başbakan Ecevit'in İskandinavya gezisine dair kararnameyi imzalamayacaklarını açıkladı. Bununla birlikte MSP kulislerinden kamuoyuna, CHP'li bakanların Kıbrıs harekâtına karşı çıktıkları ve harekât kararının MSP'li bakanların bastırmasıyla alındığı yolunda dedikodular yayılmaya başlamıştı. Ecevit, Erbakan'ın açıklamasına ilişkin olarak yaptığı ilk değerlendirmede geziye çıkmak için mutlaka bir yol bulacağını belirttikten sonra, Kıbrıs'la ilgili iddialara ise, "CHP'li bakanların harekâtla ilgili oylamada olumsuz ve çekimser oy kullandıkları, bunun da Bakanlar Kurulu zabıtlarında bulunduğu iddiaları yalandır, çünkü Bakanlar Kurulu toplantılarında zabıt tutulmaz" şeklinde bir yanıt veriyordu.[14]

Ecevit 15 Eylül'de Orhan Eyüboğlu, Turan Güneş, Deniz Baykal ve Haluk Ülman'la bir toplantı yaptı ve kararını ertesi gün açıklayacağını bildirdi. Ertesi gün, yani 16 Eylül'de ise bir basın toplantısı yaparak İskandinavya gezisinin ertelendiğini ve gün içerisinde Parti Meclisi ve Ortak Grup'ta yapılacak görüşmelerden sonra istifa edeceğini açıkladı. Ecevit erken seçim için DP ile görüştüklerini de sözlerine ekledi. CHP Genel Sekreter Yardımcısı "örgüt olarak derhal bir seçime hazırız" derken, Erbakan ise "biz istifayı değil, uçak fabrikası yapmayı düşünüyoruz" diyordu. Bütün olan biteni keyifle izlediği açık olan Demirel de yaşananlarla ilgili bir açıklama yapacak ve, "âhengini kaybetmiş bir hükümetin devamının kimseye faydası olmaz" diyecekti.[15] Ecevit 18 Eylül'de Köşk'e çıktı

13 *Milliyet*, 14 Eylül 1974.
14 *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1974.
15 *Milliyet*, 17 Eylül 1974.

ve istifasını Korutürk'e sundu, Korutürk istifayı kabul etti ve CHP-MSP koalisyonu sona erdi.

İsmail Hakkı Birler, Ecevit'in koalisyon hükümetinden kolayca vazgeçmesini ve hatta yıkılışını hızlandırmasını, yapılacak bir erken seçimde tek başına iktidar olunacağına inanmasına bağlıyordu. Anılarında anlattığına göre, Birler buna itiraz etmiş ama Ecevit kendisini dinlememişti. Birler CHP'deki havayı şöyle anlatıyordu:

> İkinci Kıbrıs Harekâtı günleri, bütün Türkiye ayakta, "Karaoğlan Ecevit" diye kıyametler kopuyor. Partide hep söylenen şu: "Biz seçime gidersek ful geleceğiz, kesin!" Peki, bu Meclis'ten erken seçim kararı nasıl çıkacak? Bırakın iki ay sonrasını, bir gün evvel bile erken seçime gitmeye kimse razı olmaz. Bunun çaresi ne? Çare: "Hükümet istifa eder, diğer partiler bir araya gelip anayasal süre içinde hükümet kuramazlar, bu zaten belli, otomatik olarak seçime gidilir! (Hristidis&Ergüz, 2010: 574)

Birler ise Ecevit'i şöyle uyarmıştı:

> Ben istifa ediyorum, ama hükümet istifa etmesin, bunlar hükümet kuramazlar diyorsunuz, kurarlar. İki ay hükümet kurulamayacak, bu durumda da otomatik olarak seçime gidilecek; seçime gidersek ful geleceğiz diyorsunuz. Seçime gidersek ful geleceğimiz doğru, ama seçime gitmek için bunların iki ay hükümet kuramaması mümkün değil, kurarlar. (Hristidis&Ergüz, 2010: 575)

Zaman Birler'i doğrulayacaktı, çünkü uzun uğraşlar neticesinde de olsa, içerisinde CHP'nin yer almadığı ve erken seçimi hedeflemeyen yeni bir hükümet kurulacak ve seçime gidilmeyecekti.

Hükümet krizi başlıyor

Korutürk, istifasının ardından hükümeti kurma görevini 20 Eylül'de tekrar Bülent Ecevit'e verdi. Sermaye bir CHP-AP koalisyonu istiyordu, sendikalar ise bir erken seçimden yanaydı. (Özdinç, 2013: 81) AP'den yapılan ilk açıklamada Ecevit'in koa-

lisyon çağrısına cevaplarının olumsuz olacağı bildiriliyor, DP ise konuyu yetkili organlarında görüşeceklerini söylüyordu.[16] Ertesi günkü haberlerde, yapılan görüşmeler neticesinde Ecevit'le Bozbeyoğlu'nun bir erken seçim hükümeti için anlaştığı, seçim tarihinin ise önümüzdeki günlerde kesinleşeceği bildiriliyordu.[17] DP Genel İdare Kurulu 22 Eylül'de toplandı ve "derhal seçim" şartlı koalisyonu görüştü. Gelen ilk bilgilere göre DP yönetimi aralık ayının fazla erken bir tarih olduğunu ve seçimlerin daha ileri bir zamanda yapılması gerektiğini düşünüyordu. DP Parti Divanı 24 Eylül günü altı saatlik bir toplantı yaptı ve CHP ile bir koalisyon kurmama kararı aldı. Koalisyonun imkânsız hale geldiğini gören Ecevit ise aynı gün Korutürk'ten hükümeti kurma görevinden affını istedi.[18]

Ancak Korutürk, Ecevit'in bir denemede daha bulunmasını istedi ve bunun üzerine Ecevit parti liderleriyle tekrar görüşme turlarına başladı. AP öneriyi bir kez daha reddederken, DP ve CGP liderleri durumu partilerinin yetkili organlarıyla görüşeceklerini ve buna göre kararlarını açıklayacaklarını söylediler. Bu sırada Ecevit koalisyon hükümeti kurulamaması halinde bir azınlık hükümeti kurmaya da hazır olduklarını söylüyordu.[19] Ancak Ecevit'in ikinci denemesi de başarısız oldu ve 30 Eylül 1974'te görevi Korutürk'e iade etti. Korutürk aynı gün görevi Demirel'e verdi. Bu sırada DP'den yapılan açıklamalarda Demirel'in başbakan olmadığı bir sağ koalisyonun mümkün olduğu söyleniyor, AP Genel Başkan Yardımcısı ve Sözcüsü İsmet Sezgin ise "Demirel'siz bir sağ koalişyon mümkün değildir" diyordu. Demirel sağ partilere "sola karşı ve komünizmle mücadele edecek bir hükümet" teklifiyle gitti, ama aldığı yanıt olumsuz oldu, bunun üzerine Demirel de 4 Ekim günü görevi Korutürk'e iade etti.[20]

16 *Milliyet*, 21 Eylül 1974.
17 *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1974.
18 *Milliyet*, 25 Eylül 1974.
19 *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1974.
20 *Milliyet*, 5 Ekim 1974.

Korutürk bir süre istişarelerde bulunduktan sonra 10 Ekim'de hükümeti kurma görevini bir kez daha Ecevit'e verdi. Ecevit görevi aldıktan sonra yaptığı ilk açıklamada, "Bütün olanakları deneyeceğiz. Bunun içine tabii azınlık hükümeti de dâhildir" diyordu.[21] Ertesi günkü haberlerde ise Ecevit'in bir azınlık hükümeti kurmaya karar verdiği ve Bakanlar Kurulu listesini birkaç gün içerisinde Korutürk'e ileteceği bildiriliyordu.[22] Ancak 13 Ekim'de yapılan Parti Meclisi toplantısında, AP'ye farklı tekliflerden oluşan bir teklif götürülmesi kararı çıktı.

Dokuz farklı seçenekten oluşan teklif paketini Ecevit 15 Ekim'de Demirel'e iletti. CHP'nin seçim şartlı ya da seçim şartsız olarak belirlenmiş paketi şu şekildeydi:

> İstenirse seçim yasasında, siyasal partiler yasasında ve ivedilik taşıyan başka bazı yasalarda anlaşabileceğimiz değişiklikleri yaparak seçime gitmek üzere:
>
> 1- CHP Genel Başkanının başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP-AP koalisyonu.
>
> 2- Bir bağımsızın başkanlığında seçim için CHP-AP koalisyonu.
>
> 3- CHP Genel Başkanının başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP ve AP'nin de katılacakları bir Milli Beraberlik Hükümeti.
>
> 4- Bir bağımsızın başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP ve AP'nin de katılacakları bir Milli Beraberlik Hükümeti.
>
> 5- İlkbaharla güz arasında bir tarihte seçim için CHP'nin tek başına kuracağı, AP'nin de güvenoyu almasına olanak sağlayacağı hükümet.
>
> 6- İlkbaharla güz arasında bir tarihte seçim için AP'nin tek başına kuracağı, CHP'nin de güvenoyu almasına olanak sağlayacağı hükümet.
>
> İki parti arasında seçimlerin yenilenmesi için bir anlaşma söz konusu olmaksızın:

21 *Milliyet*, 11 Ekim 1974.
22 *Milliyet*, 12 Ekim 1974.

1- AP Genel Başkanının başkanlığında CHP dışında kurulacak bir koalisyon hükümetinin güvenoyu almasına CHP'nin olanak sağlaması.

2- CHP'nin tek başına kuracağı hükümetin güvenoyu almasına AP'nin olanak sağlaması.

3- AP'nin tek başına kuracağı bir hükümetin güvenoyu almasına CHP'nin olanak sağlaması. (Özdinç, 2013: 84)

Demirel bu teklife 25 Ekim'den önce yanıt veremeyeceğini söyledi, çünkü 23 Ekim'de AP kongresi vardı ve Demirel partisinin bu teklifi ancak kongre sonrası görüşebileceğini belirtiyordu. Demirel kongrede yeniden genel başkan seçildi ve 25 Ekim'de AP Genel İdare Kongresi Ecevit'in tekliflerini görüşmek üzere toplandı. 27 Ekim'de ise Ecevit ve Demirel bir araya geldi. 30 Ekim tarihli haberlerde Demirel'in CHP'ye bir azınlık hükümeti kurma olanağını vereceği iddiası yer alıyordu.[23] AP Ortak Grubu 1 Kasım'da Demirel'e "seçim sisteminde değişiklik" koşuluyla hükümet kurma girişiminde bulunması için tam yetki verdi.[24] 3 Kasım tarihli haberlerde Demirel'in dar bölge sistemi koşuluyla erken seçime razı olacağı söyleniyordu, ancak aynı gün Demirel Ecevit'e 9 öneriyi de reddettiklerini bildirdi. Ecevit ise yaptığı açıklamada, "Diğer partilerin bir çözüm bulmamaları ve bugün toplantıya çağrılan Parti Meclisi'nin kendisine yetki vermesi halinde" bir azınlık hükümeti kuracağını söyledi.[25]

Ecevit 5 Kasım'da Ferruh Bozbeyli ile bir görüşme yaptı, ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmadı. Ecevit'in elinde tek seçenek olarak bir azınlık hükümeti kurmayı denemek kalıyordu. Ancak sağ partiler yaptıkları açıklamalarda, böyle bir girişimin karşısında olacaklarını bildirdiler ve Ecevit 7 Kasım'da görevi bir kez daha iade etti. Bu esnada CGP lideri Feyzioğlu bir sağ koalisyon için görüşmeler yürütüyordu, ama 9 Kasım'a gelindiğinde bu girişim de

23 *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1974.
24 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1974.
25 *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1974.

sonuçsuz kalmıştı. Bunun üzerine Korutürk 11 Kasım'da yapılacak toplantıda bir milli mutabakat hükümeti önerecekti.[26] Korutürk 12 Kasım gecesi Kontenjan Senatörü Sadi Irmak'ı ülkeyi erken seçime götürecek bir hükümet kurmakla görevlendirdi. CHP bu kararı destekliyordu, çünkü "siyasal bunalım yoluyla seçime gitme stratejisini uygulayan CHP, taktik ve stratejik olarak bir siyasal galibiyet kazanmanın" eşiğine gelmiş durumdaydı. (Özdinç, 2013: 87) Sağ partiler ise bir yandan kendi aralarında bir koalisyon kuramıyor, öte yandan bağımsız bir başbakanın hükümet kurmasına pek sıcak bakmıyorlardı. Irmak hükümeti 17 Kasım'da kuruldu, hükümet programı 24 Kasım'da Meclis'te okundu, 27 Kasım'da program üzerine görüşmeler yapıldı, 29 Kasım'da yapılan oylamada ise güvenoyu alamadı.

Hükümet bunalımı devam eder ve sağ partiler bir türlü koalisyonda anlaşamazken, 14 Kasım'da, çoğu Aydınlar Ocağı mensubu olan milliyetçi-muhafazakâr isimler komünizm tehlikesine karşı sağ partilerin bir cephe hükümeti kurmalarını isteyen bir bildiri yayınlamışlardı ve sağ partiler arasında ciddi bir kulis faaliyeti yürütmeye başlamışlardı.[27] Sadi Irmak hükümetinin güvenoyu alamamasının ardından, AP Genel İdare Kurulu 2 Aralık'ta önce MSP ve DP'ye hükümeti kurma görüşmelerine başlamak için bir davet ve sonra da 6 Aralık'ta tüm sağ partilere bir çağrı mektubu gönderdi. (Özdinç, 2013: 89-90)

18 Aralık'ta AP, MHP, MSP ve CGP liderleri bir toplantı yaptılar ve "belirli görüş ve hedefler etrafında toplanarak beraberce çalışmaya karar verdiklerini" açıkladılar.[28] Dört partiyi ortaklaştıran şey komünizm karşıtlığıydı ve cephenin temelini de bu oluşturacaktı. Ocak ve Şubat ayları boyunca liderlerin görüşmeleri

26 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1974.

27 Aydınlar Ocağı'nın hükümetin kuruluşundaki rolü için bkz. (Yaşlı, 2018) ve cephe hükümetinin fikir babası Aydınlar Ocağı mensubu ve MHP'nin günlük yayın organı *Ortadoğu* gazetesinin yazarı Muharrem Ergin'in süreç boyunca yazdıkları için bkz. (Ergin, 1976.)

28 *Milliyet*, 19 Aralık 1974.

devam ettiyse de hem Korutürk'ün bu dört parti liderinden hiçbirine hükümeti kurma görevi vermemesi, hem de DP'nin desteğinin sağlanamamış olmasından ötürü güvenoyu alınamayacağına yönelik endişe nedeniyle hükümet bir türlü kurulamadı. Bu esnada Korutürk hükümet kurma görevini 1 Mart 1975'te bir kez daha Sadi Irmak'a verdi. Irmak bir girişimde daha bulundu ama iki tur süren görüşmelerden sonra bir neticeye varamayacağını anlayınca 13 Mart'ta görevi bir kez daha iade etti. (Özdinç, 2103: 100)

19 Mart'ta Korutürk bir kez daha Ecevit'e teklifte bulundu, ancak Ecevit'in teklifi reddetmesi üzerine görev bir kez daha Demirel'e verildi. Demirel yaklaşık bir aylık çabanın sonunda bu sefer hükümeti kurmayı başaracak ve 12 Nisan 1975'te Milliyetçi Cephe hükümeti kurulacaktı. Bu, Ecevit'in koalisyon hükümetini bozarak erken seçime gitme ve tek başına iktidara gelme planının hüsranla sonuçlanması anlamına gelecek, ülkeyi 12 Nisan 1975'ten 5 Haziran 1977 seçimlerine kadar Milliyetçi Cephe hükümeti yönetecekti.

Milliyetçi Cephe hükümeti kuruluyor

AP'nin 16, MSP'nin 8, CGP'nin 4 ve MHP'nin 2 bakanlığa sahip olduğu Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti yaklaşık iki yıl iktidarda kaldı. Bu iki yıl, 1974 affı sonrası solun yeniden güçlendiği, işçi hareketinin DİSK nezdinde giderek politize olduğu ve militanlaştığı, Ecevit'in popülerliğinin daha da arttığı, genel olarak sağın ve özellikle de ülkücü hareketin hem devlet içerisinde kadrolaştığı hem de bu kadrolaşmadan kaynaklı olarak şiddete daha kolayca başvurabildiği, solun da buna karşılık vermeye başladığı, silahı temel enstrüman olarak gören örgütlerin kurulduğu, dolayısıyla 12 Mart'la birlikte durulan şiddetin tekrar siyasal alana döndüğü bir dönemdi.

Komünizmle mücadele saikiyle kurulan ve bunun için güvenlikçi politikalara başvuracağı kolaylıkla tahmin edilebilen MC

hükümetinin ilk icraatlarından biri sıkıyönetimi uzatmak oldu. Ankara, İstanbul, Adana ve İçel'de sıkıyönetimin bir ay daha uzatılması, CHP'nin muhalefetine rağmen, MC partilerinin oylarıyla 30 Nisan'da Meclis'te kabul edildi. CHP iktidarın sıkıyönetimi kendi çıkarları adına kullanmak istediğini söylüyordu.[29] Demirel ertesi gün, yani 1 Mayıs'ta üniversite rektörleriyle bir toplantı yaptı ve toplantı sonrası yaptığı açıklamada, "Rektörler üniversitede güvenlik için tedbir ortaklığında müttefik" dedi.[30] Mayıs ayının başlarında MC hükümetinin öncelikli meselelerinden biri, solcu kimliğiyle tanınan TRT Genel Müdürü İsmail Cem'in görevden alınması ve TRT'nin hükümetin kontrolüne geçmesiydi.[31] Bunun için hazırlanan kararname 2 Mayıs'ta hazırlandı ve Cumhurbaşkanı Korutürk'e gönderildi. MC'nin TRT'nin başına getirmek istediği isim ise milliyetçi-muhafazakâr kimliğiyle tanınan, Aydınlar Ocağı üyesi Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'tı.[32] Cem'in görevden alınması süreci MC ile muhalefet arasındaki mücadele başlıklarından biri olacaktı. Ecevit konuyla ilgili olarak ertesi gün yaptığı açıklamada, Cem'in görevden alınması girişiminin TRT yasasına aykırı olduğunu söylemiş ve bunu "demokratik rejimi ve hukuk devletini sakatlayıcı bir adım" olarak nitelendirmişti.[33] Cumhurbaşkanı Korutürk 7 Mayıs'ta Cem ile ilgili kararnameyi reddetti, Demirel ise Meclis'ten bir kararname çıkarma formülüne başvurabileceklerini söyledi.[34] Hükümet Korutürk nezdinde girişimlerini sürdürecek ve 12 Mayıs'ta Korutürk'e görevden alma kararnamesini imzalatmayı başaracaktı.

8 Mayıs'ta Anayasa Mahkemesi CHP'nin yapmış olduğu başvuruyu değerlendirerek Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kuruluşuna ilişkin yasayı anayasaya aykırı buldu ve iptal etti.

29 *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1975.
30 *Milliyet*, 2 Mayıs 1975.
31 Sürecin İsmail Cem tarafından anlatımı için bkz. Cem, 1976.
32 *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1975.
33 *Milliyet*, 5 Mayıs 1975.
34 *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1975.

Mahkeme, DGM'lere altı ay süre tanıdığı için DGM'ler davalara bakmaya bu süre zarfınca devam edecekti.[35] İlerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, MC hükümeti bir süre sonra DGM'leri yeniden gündemine alacak ve DİSK'in DGM'lere karşı başlattığı mücadele MC'ye yönelik topyekûn bir mücadeleye dönüşecekti.

13 Mayıs günü akıl hastası olduğu iddia edilen Vural Önsel adlı bir genç, başbakanlık binasında Demirel'e yumruklu saldırıda bulundu ve burun kemiğini kırdı. Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, Önsel'in cebinden CHP'nin bir toplantısına katılmak üzere verilmiş bir belge çıktığını ve CHP'li olduğunu iddia etmişti. Ecevit ise yaptığı açıklamada saldırıyı kınamış ve Önsel'in CHP ile herhangi bir bağlantısı bulunmadığını söylemişti.[36] Soruşturmayı yürüten DGM savcısı ise sorgunun tamamlanmasının ardından Önsel'in Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi (THKC) üyesi olduğu iddiasında bulunmuştu.[37] Ancak 17 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Önsel'in Demirel'le el sıkışırken ve AP'nin önde gelenlerinden Necmettin Cevheri ile konuşurken fotoğrafları yayınlanacaktı. Uğur Mumcu ise aynı günkü yazısında kontrgerillayı işaret edecekti.[38]

17 Mayıs'taki MHP 12. Kurultayı yükselecek siyasi şiddetin bir habercisi gibiydi. Türkeş burada yaptığı konuşmada, Türkiye halkları tabirini kullanan hainlerin kafasının kırılacağını, artık milliyetçilik düşmanlığının bir cesaret işi olduğunu, patlama noktasına geldiklerini ve o noktayı aştıklarını söylüyordu. Kurultay raporunda ise KGB ajanlarının Türkiye'de cirit attığı söyleniyor ve haşhaş meselesinin "ABD ile ilişkilerimiz zedelenmeden, sessiz sedasız" bir şekilde halledilmesi gerektiği bildiriliyordu.[39]

Haziran ayının başlarına gelindiğinde İsmail Cem meselesi bir krize dönüşmüş durumdaydı. Danıştay Cem'in görevden alınma-

35 *Milliyet*, 9 Mayıs 1975.
36 *Milliyet*, 14 Mayıs 1975.
37 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1975.
38 *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1975.
39 *Milliyet*, 18 Mayıs 1975.

sıyla ilgili yürütmeyi durdurma kararı vermiş, Cem de 5 Mayıs günü TRT'ye dönerek görevine başlamak istemiş ama binaya sokulmamıştı. Yürütmeyi durdurma kararının taraflara tebliğinin ardından Cem tekrar TRT binasına gitmiş ve, "Göreve resmen başladım" demişti. Yeni Genel Müdür Yalçıntaş ise Danıştay kararını tebellüğ etmeyeceğini ve görevde kalacağını açıklamıştı.[40]

14 Haziran tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir haber MC'nin ideolojik kadrolaşmasını açısından iyi bir örnekti. Haberde yer alan bilgilere göre, MSP'de bulunan İçişleri Bakanlığı, tarihsiz kararnamelerle imamları, müezzinleri ve ülkücü komandoları polis kadrolarına alıyordu. Uğur Mumcu aynı günkü yazısında hükümeti ayrımcılıkla suçluyor ve Doğulu yurttaşları doğum yerleri nedeniyle polis yapmayan MC'nin, "ırkçısı, Turancısı, Süleymancısı, Nakşibendisi, mukaddesatçısı, kafatasçısı, ülkücüsü, başbuğcusuyla, devletin emniyet kuvvetlerine yardım ettikleri açıklanan sağcı militan gençleri" polis kadrolarına doldurduğunu söylüyordu.[41]

16 Haziran tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı, dış politika açısından önemli kararların alındığı bir toplantı oldu. ABD 5 Şubat'tan beri Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaktaydı. MGK, bu kararın kaldırılmaması halinde alınacak tedbirleri görüştü. 17 Haziran'da ise Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil bu tedbirleri açıkladı. Hükümet ABD'yi ambargoyu kaldırması için müzakereye çağırıyor, ambargonun kaldırılmaması halinde üslerin kapatılacağını söylüyor, bunun için de ABD'ye bir ay süre veriyordu.[42]

Haziran ayının ortalarından itibaren ülkücülerin saldırıları da artmaya başlamıştı. Ülkücüler 20 Haziran'da Erzurum'da Dostlar Tiyatrosu'nun Halk Eğitim Merkezi'ndeki oyununa saldırmış, oyunun oynanmasını isteyen grupla çıkan çatışmada çok sayıda kişi yaralanmıştı. Aynı gün ODTÜ'de üç solcu öğrenci ül-

40 *Milliyet*, 6 Haziran 1975.
41 *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1975.
42 *Milliyet*, 18 Haziran 1975.

kücülerin bıçaklı saldırısına uğramıştı. İstanbul Nişantaşı'nda da bir CHP Gençlik Kolları üyesi bıçakla yüzünden yaralanmıştı.[43]

Asıl büyük hadise ise 21 Haziran günü gerçekleşti ve Ecevit Gerede'de saldırıya uğradı. 21 Haziran 1975 günü, sabahın erken saatlerinde CHP Genel Merkezi önünden bir otobüs Ecevit ve beraberindekileri Gerede'ye götürmek üzere hareket etti. Olaylar ise henüz Ecevit ilçeye gelmeden başlamış durumdaydı. AP'liler, MHP'liler ve MSP'lilerden oluşan bir güruh, Ecevit'i bekleyen halka saldırmış, kitleyi dağıtmaya çalışmışlardı. Otobüs saat 13:00 civarında Gerede'ye ulaştığında CHP ilçe başkanı Ecevit'i uyardı ve halka yönelik saldırılardan ve hiçbir güvenlik tedbiri alınmadığından söz etti. Ortalıkta yedi sekiz polisten başka kimse görünmüyor ve saldırılar devam edeceğe benziyordu.

Uyarılar Ecevit'in kararını değiştirmedi ve otobüs ilçe merkezine doğru hareket etti. O esnada ilçe başkanı Ecevit'e bilgi vermeye devam ediyordu:

> Kavga saat 13.00 sıralarında büyüdü. MHP ve MSP'liler halka taş atmaya başladılar. Bir anda 7 kişiyi yaraladılar. Alev Coşkun Bey, Bolu valisini aradı, tedbir alınmasını istedi. Valiye sizin gelmenizden sonra, olayların daha da büyüyebileceğini açıkça söyledi. Ayrıca kaymakam da valiye telefon edip acele yardım istedi. Üstelik bizim ilin AP'li Milletvekili Ahmet Çakmak da saldırganların arasında dolaşıp duruyor. (Yücekök, 1975: 60)

Meydana girişiyle birlikte sağcı güruh Ecevit'in otobüsünü taşlamaya başladı. Ecevit ise beş koruma polisinin arasında kürsüye çıktı, konuşmaya kararlıydı. Ecevit'i dinlemeye gelenler "Halkçı Ecevit" diye slogan atarken, saldırganlardan "kahrolsun komünistler" sloganı yükseliyordu. Saldırganlar ellerinde sopalarla kitleye saldırır, kürsüye ve halka taş ve paslı çiviler fırlatırken Ecevit kürsüden kalabalığa, "Bu davranış bizim milli geleneklerimize aykırıdır. Bizim amacımız, taş atanları, onları sömürenlerin ve kan-

43 *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1975.

diranların elinden kurtarmaktır. Bizim elimizde taş, dilimizde yuha yoktur" diye sesleniyordu.

Çatışma şiddetlenirken saldırganlardan bazıları kürsünün önüne kadar gelmeyi başararak buraya bir Türk bayrağı diktiler, Ecevit'in buna yanıtı ise, "O bayrağı kaçan Yunanlının arkasından Ege'de direğe çeken biziz" oldu. O esnada bir polis meydanın karşısındaki bir binadan AP'li Milletvekili Ahmet Çakmak'ın ateş ettiğini söyledi ve duyulan silah sesleri üzerine Ecevit'in koruma polislerinden biri makineli tüfeğiyle havaya ateş açtı. Bunun üzerine ise saldırganlar kaçışmaya başladı.[44]

Ecevit'in koruma amiri Mümtaz Karaduman Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yolladığı raporda durumu şöyle anlatıyordu:

> Ben Koruma Ekibi Amiri olarak, orada bulunan polisten, Sayın Ecevit'i her türlü saldırıdan uzak tutmak ve saldırganlara uyarıda bulunmak için yardım istedim. Bir cevap alamayınca, ekipte görevli Emniyet Müfettiş Muavini Necati Bekar'a, elinde bulunan MP 5 makinalı tüfekle havaya ateş açması için talimat verdim. Silah sesini duyan bozguncular meydandan kaçışmaya başladılar. Daha önce meydanı saldırganlara bırakan dinleyici halk yavaş yavaş yeniden toplanmaya başladı. Sayın Ecevit, meydanda bulunan halka saldırı olayını eleştiren bir konuşma yaptı. Bu sırada saldırganlardan bir grup, cami içinde bir kilimi yakıyordu. (Yücekök, 1975: 71)[45]

Ancak kısa bir süre sonra tekrar kürsüyü taşlamaya başladılar ve bu esnada ortalıkta koruma polislerinden başka polis kalmadı. Ecevit ise halka, "Ben sizin genel başkanınızım, ne yaptığımı bilirim. Halkın lideri, halkının önünde yürür" dedikten sonra kürsüden inerek halkın önünde saldırganların olduğu tarafa doğ-

44 Ahmet Çakmak daha sonra yaptığı basın toplantısında kendisinin silah taşımadığını ve ateş etmediğini, kışkırtmayı CHP'lilerin başlattığını, önceden taş ve sopa yığınağı yaptıklarını, ilk ateşi de CHP'lilerin açtığını, ateş açanlar arasında CHP'li milletvekillerinin de olduğunu, halkın vurulmamak için camiye sığındığını ve caminin de kurşunlandığını iddia etti. (Yücekök, 1975: 76)

45 Bu kilim yakma girişimiyle ilgili olarak dile getirilen iddia, saldırganların camiyi yakıp "komünistler camiyi yaktı" şeklinde bir provokasyon çıkarma niyetinde oldukları yönündeydi. Ancak kilimi tutuşturmayı bir türlü becerememişlerdi.

ru yürümeye başladı. Ecevit hükümet konağına doğru ilerleyerek valiyle görüşmek istedi ama vali de ortada yoktu. Bunun üzerine koruma amiri Mümtaz Karaduman'ın telsizini aldı ve Vali Ragıp Gerçeker'le konuştu. Ecevit valiye, "Buraya derhal kuvvet göndermeniz lazım. Ben ayrılırsam halk birbirine girer. Güvenlik kuvvetleri duruma el koyup sanıkları yakalamazsa ben buradan gitmem" dedi. Valinin cevabı ise Bolu Komando Alayı'na bağlı birliklerin yola çıktığı ve olaya müdahale edecekleri şeklinde oldu. Sahiden de çok geçmeden askerler ilçeye girdi ve kontrolü sağladı. (Yücekök, 1975: 61-63)

Saldırı bir gün önceden AP'li Milletvekili Ahmet Çakmak, AP İl Genel Meclisi üyesi Hüseyin Çamlıbel ve bir grup MHP'li ve MSP'li tarafından tertiplenmişti. O zamanlar bucak olan Yeniçağa'da ise bir vaiz, "CHP komünistlerin partisidir. Ey cemaati müslimin, cihat günü gelmiştir. Hepinizi cihada çağırıyorum. Yarın Gerede'ye gelin" şeklinde bir konuşma yapmıştı. Yani saldırı bir "Milliyetçi Cephe organizasyonu"ydu.

Jandarma kontrolü sağlayıp olaylar yatıştıktan sonra Ecevit tekrar kürsüye çıktı ve şöyle dedi:

> AP Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak'ın işin içerisinde bulunması sebebiyle belki de kimse yakalanmayacaktır. Bu olanlara şaşmıyorum. Çünkü caniler, katiller hükümettedir. İki yıl önce, Demirel'in memleketi Isparta'ya gittiğimde de bu durumla karşılaştım. Şimdi bu meydan, başından kanlar akan yaralı yurttaşlarımla dolu. Bakalım yarın, Demirel onlardan özür dileyerek geçmiş olsun diyecek mi? Bu oyun aziz Geredelilerin önünde oynandı. Anarşistlerin kimler olduğunu Geredeli vatandaşlar gözleriyle gördüler. Buraya hükümetin kışkırttığı saldırganlarla başa çıkacak kadar yeterli güvenlik kuvvetleri gelmeden ve Gerede halkının can güvenliği sağlanmadan Gerede'den ayrılmayacağım. (Yücekök, 1975: 65)

İlçede durumun kontrol altına alınmasının ardından Ecevit Ankara'ya döndü ve olaylarla ilgili olarak bir basın toplantısı dü-

zenledi. Ecevit olayın sorumlusu olarak Milliyetçi Cephe hükümetini işaret ediyor ve şöyle diyordu:

> Dün Gerede'de çıkarılan olay, milleti cephelere bölmeye, ülkede anarşi yaratmaya kalkışan hükümetin, temelden sarsılmaya başlayan bozuk düzeni ve kendi dört partili azınlık iktidarını sürdürebilmek uğruna iç savaş çıkarmayı bile göze aldığını ortaya koymuştur. (...) Gerede olayı hiç kuşkusuz büyük ve acı bir olaydır. Ama ben bu olaya olağanüstü bir önem vermiyorum. Çünkü "Milliyetçi Cephe" adlı cephe oluşturulmaya başladıktan ve hele bu cephenin hükümeti kurulduktan beri bu türlü olaylar ülkemizde olağan duruma gelmiştir, günlük olayların arasına girmiştir. Gerede olayından daha acı gerçek budur. (...) Tertemiz polis kuvvetlerimizin içine hükümet partilerinin SS birlikleri yerleştirildikten sonra bu türlü saldırılar, hiç kuşkusuz daha da artacaktır. Saldırganlar daha da cüretkâr olacaktır. Halkla birlikte gerçek güvenlik kuvvetleri üyelerinin de, gerçek polislerin de can güvenliği büsbütün ortadan kalkacaktır. (Yücekök, 1975: 84)

Bu hadisenin üzerinden çok geçmemişti ki, 23 Haziran'da Türkeş provokatif denilebilecek bir şekilde Diyarbakır'a gitti ve burada halkın büyük tepkisiyle karşılaştı. Türkeş şehre girmeden önce ülkücüler araçlarla caddelerde "Başbuğ Türkeş", "Milliyetçi Türkiye" sloganlarıyla tur atmış, Diyarbakır kalesine de MHP bayrağı çekmişlerdi. Buna karşı sokağa çıkan binlerce kişi ise "Katil Türkeş", "Bağımsız Türkiye", "Kahrolsun faşizm" sloganlarıyla kaleye çekilen bayrağı indirmişti. Bu esnada polis halkın üzerine ateş açmış, buna tepki gösteren Diyarbakır Jandarma Alay Komutanı ile Diyarbakır Emniyet Müdürü arasında bir tartışma yaşanmıştı. Çatışmaların şiddetlenmesi üzerine polis çekilmiş ve asker kontrolü sağlamıştı. Türkeş havalimanına indikten sonra miting yapacağı Atatürk Meydanı'na gitmekten vazgeçmiş ve valilik binasına geçmişti. Askerî birliklerin kontrolü sağlanmasının ardından ise meydana gelerek megafonla kısa bir konuşma yapmakla yetinmişti. Olaylar gece boyu sürmüş, bir asker ve bir genç yaşamını

yitirmişti. Türkeş ertesi gün Demirel'i arayarak Diyarbakır'da sıkıyönetim ilan edilmesini isteyecek, ancak Bakanlar Kurulu buna gerek olmadığı kararına varacaktı.[46]

28 Haziran'da CHP İstanbul'da saldırılara cevap niteliğinde büyük bir miting düzenledi ve Ecevit Taksim Meydanı'nda toplanan yüz binin üzerindeki kişiye seslendi. Ecevit konuşmasına Türkiye'nin iç ve dış güvenliğinin ağır tehlikeler altında bulunduğu bir dönemden geçildiğini, ama Türk ulusunun bu tehlikelere boyun eğmeyeceğini söyleyerek başladı. Ecevit, "Türkiye'nin tehlikelerden kurtuluşu uğruna" CHP'nin her şeyi yapacağını, CHP'lilerin de gerekirse kendi canlarını ortaya koyacaklarını söylüyordu. Ecevit'e göre Türkiye'nin her yerinde maruz kaldıkları saldırıların gerisinde hükümet vardı. Türkeş Diyarbakır'da "işgal kuvveti gibi çalım" yapmıştı. MC hükümeti saldırılardan topyekûn olarak sorumluydu. Ecevit bu saldırılara teslim olmayacaklarını ve Türkiye'nin de teslim olmayacağını şöyle anlatıyordu:

> Bazı kimseler faşist eğilimli olabilir ama Türkiye faşist olmayacaktır. Faşist eğilimliler bir süre için başa geçseler de Türkiye'ye faşizmi getiremeyeceklerdir. Çünkü Türk halkı özgürlükçü demokrasiden başka bir rejimde yaşamaya razı olmayacak kadar onurlu, kendine saygılı bir halktır.[47]

Milli Güvenlik Kurulu 16 Temmuz'da toplandı ve ABD'ye tanınan bir aylık sürenin bitiminin ardından ABD ambargosuna verilecek karşılığı ve üslerin statüsünü değerlendirdi. Bakanlar Kurulu toplantısında da üsler için belirlenen statünün gece yarısından itibaren yürürlüğe gireceği belirtildi, ama ertesi gün ABD'ye "yeni bir süre daha tanındığı" açıklaması yapıldı.[48] Ancak 24 Temmuz'da ABD Kongresi'nde ambargonun kaldırılması reddedilecek, hükümet ertesi gün İncirlik dışındaki tüm üslere el

46 *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1975.
47 *Milliyet*, 29 Haziran 1975.
48 *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1975.

konulması kararı alacak ve Türk bayrağı çekilen üsler TSK'nın denetimine girecekti.[49]

Ecevit üslere el konulduğu haberini Romanya gezisindeyken aldı ve yaptığı ilk değerlendirmede, "Türkiye sadece ortak savunma tesisleri ile ilgili bazı kararlar almakla yetinemez. Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasını ve uluslararası ilişkilerini derhal bütünüyle gözden geçirmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur" dedi. Ecevit'e göre "bugün içinde bulunduğumuz dünya ortamı Türkiye durumundaki bir ülkeye bu bakımdan geniş olanaklar ve seçenekler" sağlamaktaydı.[50]

Ağustos ayı boyunca ana gündem ABD ambargosu, üslere el konulması, Kıbrıs meselesi gibi başlıklar üzerinden dış politika oldu. Ancak bu esnada MC partileri arasında birtakım gerilimler de yaşanmaya başlamıştı. AP'nin 1976 Mayıs'ında ortaklığı bozacağı iddia ediliyor, Erbakan ise yaptığı açıklamada seçimlerin yenilenmesi halinde MSP'nin 150, AP'nin 50 milletvekili çıkaracağını söylüyordu.[51] MC partileri arasındaki gerginlikler koalisyon boyunca devam edecek, ama 1977 yılına kadar koalisyonun yıkılmasına yol açacak bir boyuta gelmeyecekti.

Öte yandan 1975 yılının yaz aylarından itibaren işçi hareketi yeniden canlanıyor ve grevlerde bir artış yaşanıyordu. 20 Ağustos 1975 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan haberlere göre, DİSK'e bağlı Turizm-İş'in Hilton'da iki haftadır süren grevi bitmiş, ama bu sefer de Türk-İş'e bağlı işçiler greve gitmişti. Yine DİSK'e bağlı Petkim-İş üyesi işçilerin BEREÇ Pil Fabrikası'nda sürdürdükleri grev sona ermiş, aynı gün Garanti Bankası çalışanları 44 şubede greve gitmişti. İzmir'de ise iki arkadaşlarının işten çıkarılması üzerine BMC işçileri direnişe geçmişti. Tam da aynı gün, MC'nin MSP'li İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk valiliklere bir yazı göndererek "grevlerin ve iş bırakmaların alışkanlık haline gelmemesi

49 *Milliyet*, 26 Temmuz 1975.
50 *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1975.
51 *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1975.

gerektiğini" bildirerek gereken önlemlerin alınmasını istemişti. Sermaye örgütü Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Halit Narin ise, yaptığı açıklamada "Kanunsuz eylemler çalışma barışını, milli ekonomiyi baltalıyor" diyordu.[52] Ertesi gün de Demirel Bakanlar Kurulu toplantısı çıkışında yaptığı açıklamada, "Hiç kimse Türk devletinin gücünü ölçmeye kalkmamalıdır. Ölçmeye kalkanlar pişman olmuştur" diyerek grevleri "aftan yararlanan aşırı sol militanların yarattığını" iddia edecekti. CHP'li bir grup milletvekili ise grevci işçilerle yaptıkları görüşmelerden sonra verdikleri ortak demeçte, "Sermaye diktatörlüğü kurmak göreviyle yola çıkan MC hükümeti, işçinin, köylünün, esnafın değil, işverenin ve büyük sermayenin çıkarlarını korumak çabası içerisindedir" demişti.[53] Ecevit de 22 Ağustos'ta konuya ilişkin bir açıklama yapacak ve şöyle diyecekti:

> Cumhuriyet Halk Partisi 1963'te Türkiye'de en ileri demokratik işçi haklarını gerçekleştirmiş olan partidir. İşçi haklarını özenle gözetmesi bu partinin doğal görevidir ve demokratik sol anlayışının gereğidir. Demokrasinin güçlenmesi de, sosyal adaletin yaygınlaşması da, komünizmin demokratik yollardan önlenmesi de, hiçbir komünist ülkede bulunmayan bu hakların titizlikle korunmasına ve işçi yararına işlenmesine bağlıdır. (...) Ne zaman bu haklara el uzatıldıysa, ancak o zaman kışkırtıcılar işçi kesimini de karıştırma olanağını, bunun için gerekli ortamı bulmuşlardır.[54]

Yükselen işçi hareketi Türkiye sermaye sınıfında ciddi bir rahatsızlık yaratmış durumdaydı. TİSK Genel Sekreteri Rafet İbrahimoğlu yaptığı açıklamada, sosyalist örgütleri, CHP'yi ve DİSK'i suçlamış, yapılan eylemlerin yasadışı olduğunu iddia etmişti. Vehbi Koç ise Demirel ve Ecevit'e birer mektup göndererek, ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmesi için AP ve CHP'nin bir koalisyon hükümeti kurmasının zaruret haline geldi-

52 *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1975.
53 *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1975.
54 *Milliyet*, 23 Ağustos 1975.

ğini söylemişti. Ancak Demirel, "Bu hükümetin başka alternatifi yoktur", Ecevit ise, "Bugünkü koşullar altında böyle bir koalisyon imkânsızdır" diyerek Koç'un önerisini reddetmişlerdi.[55]

Sermayeyi rahatsız eden şey sadece işçi eylemleri değildi. Türkiye kapitalizmi yeni bir krizin eşiğindeydi ve MC hükümetinin arka arkaya yaptığı devalüasyonlar gidişatın nereye doğru olduğunu gösteriyordu. 28 Ağustos'ta yapılan devalüasyon MC'nin iş başına gelişinden beri yapılan dördüncü devalüasyondu. Böylelikle TL'nin değeri 5 ay gibi bir süre içerisinde %6,5 oranında düşürülmüş oluyordu.[56]

Ara seçimlere gidiliyor

Eylül ayı ile birlikte siyasetin gündemine 12 Ekim'de yapılacak ve senatonun üçte birinin yenileneceği seçimler yerleşmişti. Ecevit 3 Eylül'de seçim kampanyasını başlatmak için Elazığ'a gitti ve burada Gerede'den sonraki ikinci büyük saldırıyla karşı karşıya kaldı.

4 Eylül 1975 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir haber, başka birçok kişi gibi, o gün Ecevit'le birlikte Elazığ'a gidecek olan gazetecilerin de dikkatini çekmişti. Haberde şöyle deniliyordu:

> Son günlerde grevlerin artması, bazı işyerlerinin işgal edilmesi, Adana çevresinde gençlerin Amerika aleyhindeki yürüyüşleri ve eylül ayının ortalarında büyük öğrenci olaylarının başlatılacağı haberlerinin yoğunluk kazanması üzerine, dün Başbakanlık'ta, Başbakan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş'in başkanlığında önemli bir toplantı yapılmıştır.
>
> Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Namık Kemal Ersun, MİT müsteşarı, Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanı dâhil bazı general ve amirallerin katıldığı toplantıda, İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk geniş bilgi vermiştir.

55 *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1975.
56 *Milliyet*, 29 Ağustos 1975.

Habere göre Türkeş'in odasındaki toplantı yaklaşık iki buçuk saat sürmüş, Asiltürk'ten başka MİT Müsteşarı, MGK Genel Sekreteri ve generaller de istihbarat sunumları yapmıştı. Haberin devamında ise şöyle denmekteydi:

> Toplantıda, önümüzdeki günlerde patlak vereceğinden bahsedilen büyük öğrenci olaylarına karşı alınabilecek tedbirler de sıralanmış, olaylar patlamadan bu tedbirlerin yavaş yavaş uygulamaya konulması üzerinde durulmuştur. Olaylara karşı alınacak tedbirler arasında Emniyet Teşkilatı'nın uyanık tutulması ve günün 24 saatinde "müteyakkız" olması da kararlaştırılmıştır. Polise şüpheli görülecek her olaya el koyması, şehirlerdeki şüpheli kimselerin gözden uzak bulundurulmaması talimatının verilmesi de uygun görülmüştür.

İşte bu "paralel MGK" toplantısının gazetelerde yer aldığı gün Ecevit miting için Elazığ'a gidecek ve Milliyetçi Cephe bileşenlerinin tertiplediği bir saldırıya maruz kalacaktı.

Ecevit'in uçağı o gün Malatya'ya inmiş, Ecevit burada kalabalıklar tarafından büyük sevgi gösterileriyle karşılanmış ve coşkulu bir konuşma yapmıştı. Malatya'dan Elazığ'a doğru giderken, Elazığ'dan "komandolar meydandaki halka saldırdı" haberi Ecevit'e ulaştırılmıştı. Ecevit henüz şehre girmemişken konuşmanın yapılacağı alanda yaklaşık yirmi bin civarında kişi toplanmış, "kahrolsun komünistler" sloganları atan gruplar da meydanın etrafındaki sokaklarda beklemeye başlamıştı. Ecevit'in otobüsü şehre girdiğinde ise, taşlı-sopalı saldırılar başlamış durumdaydı ve MC'liler Ecevit'in otobüsünü de hedef alıyordu. Ecevit kürsüye çıktığında başını ülkücülerin çektiği gruplar alana doğru ilerlemeye başlamış, Ecevit'in koruma polisi saldırganları dağıtmak için havaya ateş açmıştı. Ecevit yaptığı konuşmada bir yandan "bir avuç faşiste Türk devletini yıktırmayacağız" derken, öte yandan her zamanki tavrıyla "Türkiye'ye komünizmi faşist kafalar getirir" diyerek komünizme karşı oynadığı rolü vurgulamaktan geri kalmayacaktı. (Yücekök, 1975: 248-250)

Olaylar kentin başka yerlerine de sıçramış, MC'lilerin halka saldırısı konuşma sonrası da devam etmişti. Saldırılardan gazeteciler de payını alacak ve bir eczanenin önünde sıkıştırılan beş kişilik bir gazeteci grubunu saldırganların ellerinden bir yüzbaşı kurtaracak, gazeteciler yüzbaşının bulduğu bir zırhlı araca bindirilerek şehirden çıkarılacaklardı. Elazığ'daki olaylarda 3'ü ağır 67 kişi yaralanmış, 57 kişi de gözaltına alınmıştı. Elazığ CHP Milletvekili Orhan Senemoğlu, olaylarla ilgili olarak Başbakan Demirel'e çektiği telgrafta şöyle diyordu:

> Sayın Başbakan,
>
> CHP Genel Başkanı'nı Elazığ'da konuşturmamak için önceden planlar yapıldığı ve kanlı hadiseler hazırlandığı dünkü gazetelerdeki haberlerden anlaşılmaktaydı. Her kanlı hadisenin her karışık hareketin teşvikçisi olan MHP'nin başını böyle bir toplantıya başkanlık ettirmek suretiyle siz de bu biçim hareketlere katılmanın sorumluluğunu paylaşmaktasınız. Elazığ'da halkın üzerine dinamitler atılır, kurşunlar sıkılır, taşlar yağdırılırken, emniyet ve huzuru sağlamakla görevli olanlar saldırganlara müdahale etmek cesaretini gösterememişlerdir. CHP, her zaman barış istemiş, istemektedir. Ancak, anayasal haklarını kullanmasının engellenmesine asla izin vermeyecektir. Sizden Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olduğunuzu hatırlamanızı ve bunu ispatlamanızı bekliyorum.
>
> Saygılarımla

Senemoğlu'nun bahsettiği toplantı, yukarıda sözünü ettiğimiz haberdeki toplantıydı ve Ecevit de yaptığı basın toplantısında aynı toplantıya ve dolayısıyla Türkeş'le Demirel'e dikkatleri çekecekti. Ecevit şöyle diyordu:

> Yıllardır devleti faşist yöntemlerle ele geçirme düşleri gören, bu amaçla birtakım karanlık kaynakların beslediği özel kamplarda adam yetiştiren bir kimse şimdi hükümettedir. Sözümona güvenlik tedbirleriyle ilgili resmî toplantılar düzenlemektedir. Kendi yönettiği (hiç değilse görünürde kendi yönettiği) şehir eşkıyasının devlet güvenlik kuvvetlerine yardımcı olmakla görevli bulunduğu-

nu Meclis kürsüsünde daha birkaç ay önce açıklamış bir adam hükümete alınacak, Milli Güvenlik Kurulu'na sokulacak ve Hükümet adına iç güvenlik toplantıları düzenleyecek ve Türkiye'de anarşi olmayacak, bu mümkün değildir. Fakat asıl sorumlu o da değildir. Yeniden başbakan olabilmek uğruna şeytanla bile işbirliğini göze alan kimsedir asıl sorumlu. (Yücekök, 1975: 261)

Ecevit Elazığ saldırısına rağmen gezisine devam etti ve 5 Eylül'de Bingöl'de yaptığı konuşmada Demirel'in kardeşiyle ilgili yolsuzluk iddialarını hatırlatarak, devletin Demirel'in kardeşine hayali ihracat için yaptığı ödemenin Bingöl'e bu yıl için yapılan yatırım harcamalarından daha fazla olduğunu söyledi.[57] Ertesi gün yaptığı basın toplantısında ise, Gerede ve Elazığ saldırıları için yapabileceği en iyi yorumun CHP seçmeninin 12 Ekim seçimlerinde sandığa gitmesini engellemek olduğunu, bunun ötesinde bir değerlendirme yapıldığında ise MC'nin demokrasiyi yıkmayı göze almış olma ihtimalinden endişe duyduğunu bildirdi.[58]

Ecevit'in 17 Eylül'deki Bayburt mitinginde de bir provokasyon girişimi yaşandı ama başarılı olamadı. Küçük bir ülkücü grup Ecevit'in konuşmaya başlamasından kısa bir süre sonra "Milliyetçi Türkiye" diye slogan atmaya başladı. Bunun üzerine Ecevit kürsüden güvenlik kuvvetlerine, "Ya devlet kuvvetleri bizim yasal toplantımıza engel olanları susturur ya da biz susturuz" diye seslendi. Güvenlik kuvvetlerinin müdahale etmemesi üzerine ise Ecevit kürsüden indi ve halkla beraber ülkücülerin üzerine yürüdü. Grubun dağılması üzerine Ecevit kürsüye döndü ve konuşmasını tamamladı.[59] Ecevit'in ertesi günkü Giresun Eynesil mitingi de yine ülkücülerin saldırısına uğradı ve burada AP'li Belediye Başkanı Mehmet Somuncu mitinge katılanlara doğru ateş etti. Bu sefer güvenlik güçleri olaya müdahale etti ve aralarında belediye başkanının da bulunduğu çok sayıda kişi gö-

57 *Milliyet*, 6 Eylül 1975.
58 *Milliyet*, 7 Eylül 1975.
59 *Milliyet*, 18 Eylül 1975.

zaltına alındı.[60] Ecevit ertesi gün olaylarla ilgili olarak Ünye'de yaptığı açıklamada, "Hükümet içindeki bir küçük partinin yetiştirdiği sahte komandoları şimdi açıktan AP kullanmaktadır" diyor ve Demirel'i suçluyordu.[61] Seçim süreci boyunca Ecevit'in bir suikasta kurban gideceği söylentileri çoğalmış, hatta kimi zaman vurulduğuna dair haberler yayılmış, Ecevit de tüm bunlara dair bir açıklama yapmak zorunda kalmış ve 27 Eylül'de Kırıkkale'de yaptığı konuşmada, "Bir serseri kurşunla beni ortadan kaldırabilirler. Ama o zaman sizin sesiniz daha gürleşir. Düzen değişikliğini engelleyemezler" demişti.[62]

CHP seçimden iki gün önce İstanbul'da Taksim Meydanı'nda çok büyük bir miting yaptı ve Ecevit burada 28 Haziran'da yaptığı konuşmayı hatırlattı. Ecevit o konuşmada "Türkiye faşizme teslim olmayacaktır" demişti ve şimdi zamanın kendisini doğruladığını söylüyordu:

> Üç buçuk ay önce bu alanda konuşurken "Türkiye'de faşist eğilimli kişiler olabilir ama Türkiye'de faşizm olmayacaktır. Bu onurlu halk, bu kendine saygılı halk, faşist eğilimli sahte milliyetçilere boyun eğmeyecektir" demiştim. Gerçekten daha seçim günü gelmeden, üç buçuk ayda faşist eğilimliler yenilgiye uğradılar. Halka ve halkla bütünleşen devlete yenildiler. Yaz ayları boyunca Türk halkı zorbalık karşısında yılmayacağını, evine kapanıp siyaset alanını bir avuç faşiste bırakmayacağını gösterdi. Köylüsüyle, kentlisiyle, kadınıyla, erkeğiyle, genciyle, çocuğuyla halk faşistlerin zorbalıkları ve sorumsuzluğu karşısında kendini devlete de demokrasiye de siper etti.[63]

Son seçim mitingi ise 11 Ekim'de Ankara'da yapıldı ve mitingin dağılması esnasında polis halkın üzerine ateş açtı. Bunun üzerine halkla polis arasında çatışma çıktı. Polis mitingden sonra Tandoğan Meydanı'ndan Kızılay yönüne doğru yürüyenlere

60 *Milliyet*, 19 Eylül 1975.
61 *Milliyet*, 20 Eylül 1975.
62 *Milliyet*, 28 Eylül 1975.
63 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1975.

Maltepe Cami önüne kurduğu barikatlardan önce su sıkmış, sonra da ateş açmıştı. Saldırı esnasında 50'den fazla kişi yaralanırken polis 100 kişiyi de gözaltına aldı.[64]

12 Ekim seçimlerinde Adalet Partisi 27, Cumhuriyet Halk Partisi 25, Milli Selamet Partisi ise 2 senatörlük kazandı. Ancak CHP'nin oyları AP'yi geçmişti. CHP 2 milyon 281 bin 470 oyla oy oranını %43,4'e çıkarırken, AP 2 milyon 147 bin 26 oy alacak ve %40,8'de kalacaktı.

Ecevit seçim sonrası yapılan MYK toplantısında, 12 Ekim itibarıyla CHP'nin salt çoğunluğu alarak iktidar olabilmesinin daha güçlü bir ihtimal halini aldığını, Demirel'in de bunu fark ettiği için toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiğini ve siyasal şiddeti körüklediğini söyledi. Ecevit'e göre Demirel bilinçli bir şekilde demokratik solun yükselişini komünizm tehlikesi gibi göstermekteydi:

> Demokratik solun oyları artar CHP güçlenirken, sağdaki oyların bir ölçüde birleşse bile eridiğini fark eden AP'nin, ülke için tehlikeli sorumsuz davranışını daha ileri götürme eğiliminde olduğu görülmektedir. AP, demokratik solla komünizmi kasıtlı olarak birbirine karıştırmaktadır. Türkiye'de büyük bir komünizm tehlikesi varmış gibi bir hava yaratarak milleti düşman kamplara bölmeye, cepheleştirmeye uğraşmaktadır. (...) Oysa her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de demokratik solun güçlenmesi oranında komünizm tehlikesi zayıflamaktadır ve zayıflayacaktır. Demokratik rejimde komünizmin ancak demokratik sol akımla yenilebileceği artık çağımızda bilimsel bir gerçek olarak kabul edilmektedir.[65]

Ekim ayının sonlarında Türkiye iki büyük siyasal cinayetle sarsıldı. 22 Ekim 1975 Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Daniş Tunagil, iki gün sonra, yani 24 Ekim 1975'te de Paris Büyükelçisi İsmail Erez öldürüldü. Cinayetleri önce Kıbrıs meselesi nedeniyle bir Rum örgütünün işlediği düşünülecek, ama eylemleri adı daha sonra sıkça duyulacak olan ASALA adlı Ermeni örgütü üstlenecekti.

64 *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1975.
65 *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1975.

Siyasetin bir süre bu iki suikasta ve ABD ambargosunun devamı ile Kıbrıs meselesi üzerinden dış politikaya odaklanmasından sonra, kasım ayı itibarıyla iç politikada yeni bir kriz, Meclis Başkanlığı krizi başladı.

AP ile CHP arasındaki "centilmenlik anlaşması" gereği Meclis Başkanı CHP'den, Senato Başkanı ise AP'den seçiliyordu. Ancak MC hükümeti bu sefer bir "güç denemesi"ne girişti ve kendi adayını başkan seçtirmek istedi, bu nedenle de CHP'nin adayı Kemal Güven yapılan üç turluk oylamanın sonucunda seçilemedi. Öte yandan MC içerisinde kimin başkan aday olacağıyla ilgili bir uzlaşmazlık vardı ve bu 19 Kasım'a kadar devam edecekti. Sonunda Kemal Ziya Öztürk ismi üzerinde uzlaşmaya varıldı. Ancak 24 Aralık'a kadar Meclis'te yapılan 48 turluk oylamanın sonucunda bir başkan seçmek mümkün olmadı. Demirel bu girişimin AP'ye ve koalisyona zarar verdiğini fark edince centilmenlik anlaşmasına geri döndü ve 24 Aralık'ta CHP'nin adayı Kemal Güven Meclis Başkanı seçildi. Ertesi gün de AP'li Tekin Arıburun Cumhuriyet Senatosu Başkanı oldu. (Özdinç, 2013: 124-125)

Güven'in başkan seçilmesinin ardından Ecevit, "Kendi sorununa bir çözüm bulan parlamentonun hükümet sorununa da geçerli bir çözüm bulacağına güvendiğini" söyledi. Ecevit kimsenin MC hükümetinin 1977 Ekim'ine kadar işbaşında kalacağını düşünmediğini, CHP'nin "ülkeye huzur, iç ve dış sorunlara çözüm getirecek yeni bir hükümet"in kuruluşuna katkı sunmaya hazır olduğunu belirtiyordu.[66]

Şiddet yükseliyor

Yıl sonuna doğru Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin, İskenderun Demir Çelik fabrikalarının açılışı için Türkiye'ye geliyor, iktidarda komünizmle mücadele için kurulmuş bir hükümet olmasına rağmen Türkiye ile SSCB arasında dostluk

66 *Milliyet*, 26 Aralık 1975.

rüzgârları esiyor, Demirel, "Sovyet hududunu dostluk hududu yapacağız" diyordu. Oysa 1976 yılına girilirken içeride sola karşı saldırılar devam ediyor, yaralamalar ve cinayetler artıyordu. Ülkücüler 3 Ocak'ta ODTÜ'ye giden üç otobüsü silah zoruyla durdurdular ve ikisi ağır dört öğrenciyi yaraladılar.[67] Ertesi gün ODTÜ Öğrenci Aileleri Derneği, öğrenci ailelerine bir çağrıda bulunarak sınavlar bitene kadar çocuklarının güvenliği için otobüs hareket yerlerinde bulunmalarını istedi.[68] 6 Ocak tarihli haberlere göre İTÜ'de bir öğrenci ülkücüler tarafından başından vurulmuş, Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde ülkücüler tarafından açılan ateşle evlerinde oturmakta olan bir yaşlı karı koca yaralanmıştı. Ecevit ise ODTÜ'de yaşananlarla ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Hükümet ya bu olayların doğrudan doğruya düzenleyicisidir ya da bu olayları düzenleyenleri koruyacak ve kayıracak kadar sorumsuzdur" demişti.[69]

6 Ocak günü ülkücüler Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'ni işgal etti ve çıkan çatışmalarda 7 öğrenci yaralandı. Akademi'de eğitime 1 Mart'a kadar ara verilmesine karar verilirken, aynı gün Gazi Eğitim Enstitüsü'nde çıkan çatışmada da 9 öğrencinin yaralandığı bildiriliyordu. Yine aynı gün Hacettepe Üniversitesi kantini 35 ülkücü tarafından basılmış, ülkücüleri okuldan çıkaran jandarma yaptığı aramada 15 tabanca ve 2 dinamit lokumu bulmuştu.[70]

8 Ocak tarihli haberlerde önceki gün ülkücüler tarafından vurulan Hacettepe Üniversitesi öğrencisi Şükrü Bulut'un dün hastanede yaşamını yitirdiğinden, öğrencilerin bir günlük boykota gittiklerinden, İTÜ Maçka Maden Fakültesi'nin ise ülkücüler tarafından basıldığından söz ediliyordu. 8 Ocak günü ise Hacettepe Üniversitesi'nde yine bir silahlı çatışma yaşanmış ve Nuray Esenler isimli bir kadın öğrenci vurulmuştu. Okul yöne-

67 *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1976.
68 *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1976.
69 *Milliyet*, 6 Ocak 1976.
70 *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1976.

timi öğretime 1 Şubat'a kadar ara vermiş, öğretim üyeleri de bir protesto yürüyüşü gerçekleştirmişti.

Ecevit yaptığı açıklamada CHP'lilere olaylar karşısında soğukkanlılıklarını koruma çağrısı yapmış ve "Ankara ve Türkiye'de çok ciddi olaylar oluyor. Bunun için bütün arkadaşlarımın her an toplantıya çağrılabileceklerini göz önünde bulundurarak birkaç gün Ankara'dan ayrılmamalarını rica ediyorum" demişti.[71] Ertesi gün CHP Gençlik Kolları tarafından düzenlenen Üçüncü Demokratik Sol Düşünce Forumu'nda yaptığı konuşmada ise, 8 aylık MC hükümeti döneminde ölen gençlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu, egemen sınıfların sadece gençler arasında değil işçiler arasında da olaylar çıkardığını ve demokratik sol ile işçi hareketinin birleşmesi gerektiğini söyleyecekti.[72]

Şiddet giderek yükselirken, Demirel bir açıklama yaparak gerekirse sıkıyönetime gidileceğini söylemişti. Ecevit ise yaptığı açıklamada, "Siyaset gangsterleriyle işbirliği yapan Demirel gençlerin öldürülmesine yol açıyor" demiş ve sıkıyönetimi hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini bildirmişti.[73]

12 Ocak'ta ülkücüler İstanbul'da iki öğrenciyi daha yaraladı ve hem İstanbul Üniversitesi hem de İTÜ yönetimleri iki üniversitenin de süresiz olarak kapatılmasına karar verdi. Ankara ve Hacettepe Üniversitesi rektörleri de Korutürk'e başvurarak can ve eğitim güvenliğinin sağlanması talebinde bulundular.[74] 14 Ocak tarihli haberlere göre Ege Üniversitesi'ne baskın düzenleyen ve jandarma tarafından gözaltına alınan 152 kişinin üzerinden 10 adet Çek yapımı tabanca çıkmıştı. Bornova Jandarma Komutanı yaptığı açıklamada, saldırganların Ülkü Ocağı mensubu olduğunu ve üzerlerinden tabancalar dışında zincirler ve askerî komandolara mahsus boğma telleri çıktığını söylemişti. Türkeş daha sonra yapacağı açıklamada söz konusu komutan için "aşırı solcu" diyecekti.

71 *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1976.
72 *Milliyet*, 10 Ocak 1976.
73 *Milliyet*, 11 Ocak 1976.
74 *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1976.

MHP Genel Sekreter Yardımcısı Sadi Somuncuoğlu ise gazetecilerin MHP'nin olaylardaki rolüyle ilgili olarak sordukları soruları şöyle yanıtlamıştı:

> Marksist militanlar gerçek hedeflerine ulaşabilmek için üniversiteyi ele geçirmek istemekte, ancak burada anayasanın tanıdığı okuma hakkını çiğnetmek istemeyen ve kanunlar önünde, devlet kuvvetlerinin yanında görünen başka bir grupla çatışmaktadırlar. Bu gerçeği görmeden anarşiyi iki gençlik grubunun kavgası olarak takdim etmek yine anarşist mihrakların propaganda gayretlerinin bir sonucudur.[75]

Ecevit ise yaptığı açıklamada Demirel için "anayasamızın temelden değişmesine ve bir dikta rejimi kurulmasına ortam ve gerekçe hazırlamaya kalkışan adamdır" diyor ve Demirel'in "kendi önderliğinde bir sivil-askerî dikta kurma amacı güttüğünü", ancak Türk ordusunun bu oyuna gelmeyeceğini söylüyordu.[76]

Milli Güvenlik Kurulu 19 Ocak'ta sıkıyönetim tartışmalarının gölgesinde ve MC partilerinin sıkıyönetim talebini açıktan dillendirmeye başladığı günlerde toplandı. 9 saat süren toplantıdan sıkıyönetim kararı çıkmadı, çünkü normalde sivillerin yapması beklenen şeyi MGK'nın asker üyeleri yapmış ve sıkıyönetim ilanına karşı çıkmışlardı. MGK toplantısı sonrasında AP Genel İdare Kurulu bir açıklama yaparak, "anarşinin devamı istenmiyorsa olağanüstü tedbirler desteklenmeli" derken, Ecevit ise Türk-İş ve DİSK yöneticileriyle yaptığı toplantıda bu örgütlere, "demokratik rejime ve işçi hareketine yönelen tehlike ve saldırıları önlemek için işbirliği" çağrısında bulunmuştu.[77]

Türkiye'de saldırılar, çatışmalar ve ölümler devam ederken, Şubat ayının başlarında Almanya'da ilginç bir gelişme yaşanacak, Federal Almanya İşçi Sendikaları Konfederasyonu, MHP'nin Almanya'daki faaliyetleri hakkında Alman İçişleri Bakanlığı'na

75 *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1976.
76 *Milliyet*, 15 Ocak 1976.
77 *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1976.

"Almanya'daki Türk işçilerin birlik ve bütünlüğünü bozduğu" gerekçesiyle başvuruda bulunacak ve MHP'nin 1972'de Bremen'de kurduğu "Milliyetçi Toplumcu İşçi Birliği" adlı örgütün "Hitler tipi faşist eğilimli bir örgüt" olduğunu söyleyecekti.[78] Federal Almanya Anayasayı Koruma Örgütü, yani Alman istihbaratı ise 24 Şubat'ta yaptığı açıklamada, MHP için "ırkçı ve faşist bir kuruluş" nitelendirmesinde bulunacaktı.[79]

Şubat ayı boyunca siyasetin gündemindeki temel konular, bütçe görüşmeleri ve Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in hayali mobilya ihracatı soruşturmasıydı. MC hükümeti yoğun tartışmalar ve yumruklu kavgalardan sonra Meclis'ten bütçeyi geçirmeyi başarırken, CHP Demirel'i Yüce Divan'a yollayacağını söylüyordu. 26 Şubat'ta ise İçişleri Bakanı, MHP'nin Almanya'daki faaliyetleri ile ilgili olarak Meclis'te yöneltilen sorulara başsavcının takibata geçmek üzere olduğunu söyleyerek yanıt veriyordu.[80]

Kısa süre sora mahkeme Yahya Demirel hakkında tutuklama kararı çıkardı. Yeğen Demirel kararın ardından bir süre saklandı ancak 3 Mart'ta teslim oldu. Başbakan Demirel ise kendisine yönelik suçlamalara, "Herkes kardeşinden, yeğeninden ne kadar sorumluysa o kadar sorumluyum" diye yanıt veriyordu. Ancak yeğen Demirel'in teslim olduğu gün, TBMM'de Süleyman Demirel'in ve AP'li iki bakanın, Maliye Bakanı Yılmaz Ergenekon ile Ticaret Bakanı Halil Başol'un hayali mobilya ihracatındaki rolünü araştıracak bir komisyon kurulacaktı.[81]

Aynı günlerde CHP'de iç çekişmeler devam ediyor, 8 Mart'ta Orhan Eyüboğlu yeniden genel sekreterlik görevine seçilirken, Deniz Baykal ve ekibi görevlerinden istifa ediyorlardı. Ecevit ise 10 Mart'ta partisine mensup il belediye başkanları ile yaptığı toplantıda, yapılacak ilk seçimlerde CHP'nin tek başına iktidar olma ih-

78 *Milliyet*, 7 Şubat 1976.
79 *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1976.
80 *Milliyet*, 27 Şubat 1976.
81 *Milliyet*, 4 Mart 1976.

timalinin çok güçlü olduğunu söylüyordu. Ecevit 20 Mart'ta "MC iktidarını halka şikâyet" için Ege Bölgesi'ne gitti. Selçuk, Söke, Milas ve Bodrum'da birer konuşma yapan Ecevit, Demirel'den "eşkıyanın başı" diye bahsetti ve "bu hükümet yıkılırsa ülkeye barış gelecek" dedi.[82] Ertesi gün ise İzmir'e geçti ve burada iktidarın ihmal ve sorumsuzluğu yüzünden Türkiye'nin Ege denizindeki haklarından mahrum kalmak üzere olduğunu söyledi.[83]

Öte yandan Almanya'daki MHP tartışması da devam ediyor, Alman parlamentosunda Sosyal Demokrat Parti'nin verdiği soru önergesi üzerine yapılan toplantıda Devlet Bakanı Baum önergeyi cevaplıyor ve şöyle diyordu:

> Parti, Berlin, Hannover, Köln, Manheim, Münih ve Stuttgart olmak üzere altı özerk bölgede örgütlenmiştir. Çoğu güney Almanya'da olmak üzere 50 üsse sahip bulunmaktadır. Üye sayısı 2000 ile 3000 kadardır. Kesinlikle belirlenemeyecek ve ancak tahmin edilebilecek sayıda da sempatizanı vardır. MHP sağcı hedefleri bulunan milliyetçi bir partidir. Kurduğu gençlik kolları Türkiye'de askerî eğitim görmektedir. Türkeş'in bozkurtları denilen eğitilmiş komandolar, Türkiye'de sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmaları sürekli olarak sertleştirmektedir. MHP'nin Federal Almanya'daki siyasal etkinlikleri daha çok Türk işçileri arasında etkili biçimde üye kazanma hedefine yöneliktir.[84]

Mart ayının sonlarına doğru Demirel Meclis'te gensoruyu atlattı ve tekrar sıkıyönetim çağrıları yapmaya başladı. 26 Mart'ta yaptığı açıklamada, "Hükümetin elinde iki tedbir var, biri üniversite idaresine el koymak, diğeri sıkıyönetim" diyordu.[85] Bu esnada ülkücülerin saldırıları ise devam ediyordu. 31 Mart tarihli haberlere göre, Ankara'da ülkücüler Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi'ne saldırmış ve bir öğrenciyi vurarak

82 *Milliyet*, 21 Mart 1976.
83 *Milliyet*, 23 Mart 1976.
84 *Cumhuriyet*, 24 Mart 1976.
85 *Cumhuriyet*, 27 Mart 1976.

öldürmüşlerdi, Karadeniz Teknik Üniversitesi yurdunda başından tek kurşunla vurularak öldürülen Orhan Aydın'ın katilleri ise hâlâ bulunamamıştı.[86]

Siyasal krizle birlikte ekonomik kriz de giderek derinleşiyordu. MC hükümeti 2 Nisan günü bir kez daha devalüasyona gitti ve böylece iktidarının birinci yılında TL'nin değerini yedinci kez düşürmüş oldu. Böylece TL bir yılda %14,5 değer kaybetmiş oluyordu. Bunu ise ardı ardına yapılan zamlar izleyecekti.

8 Nisan'da 1976'nın en kanlı günlerinden biri yaşandı ve ülkücüler Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Hakan Yurdakuler'i öldürürken, Hacettepe Üniversitesi yurduna yapılan baskında Orhan Ensari ve Ankara SBF önündeki protesto eyleminde de Burhan Esin, polis kurşunlarıyla yaşamlarını yitirdiler. Tabii Senatör Muzaffer Yurdakuler'in oğlu olan Hakan Yurdakuler'in öldürülmesiyle ilgili soruyu Demirel, "Umarım ki kanun hâkimiyetine karşı herkes saygılı olsun ve umalım ki bu çeşit milletimizi üzüntüye gark eden hadiselerin sonu gelsin. Hükümet tüm gücüyle hadiselerin önünü almak için uğraşmaktadır" diye yanıtlıyordu.[87]

9 Nisan'da Korutürk muhalefet partileriyle bir görüşme yaptı, CHP Ortak Grubu ise iki gün süren olağanüstü toplantı gerçekleştirdi ve Ecevit yaptığı açıklamada, yeni demokratik direniş yöntemlerine başvuracaklarını, ancak bu yöntemleri ayrıca açıklayacaklarını söyledi.[88]

10 Nisan günü Hakan Yurdakuler için Ankara'da çok büyük bir cenaze töreni düzenlendi. Bu, MC hükümeti döneminde izin verilen ilk kitlesel cenaze töreni olmuştu. Yurdakuler'in babası tören için diretmiş, yapılan pazarlıklar son ana kadar devam etmiş ve hükümet törene izin vermek zorunda kalmıştı. Aynı gün CHP Ortak Grubu yayınladığı bildiride, "Bunalımdan kurtulmanın

86 *Cumhuriyet*, 31 Mart 1976.
87 *Milliyet*, 9 Nisan 1976.
88 *Milliyet*, 10 Nisan 1976.

yolu ülkeyi cephe hükümetlerinden kurtarmaktır" dedikten sonra, "bundan bir yıl önce geçerli olmayan bazı hükümet formülleri bugün varılan ortamda geçerli olabilecektir" diyor ve yeni koalisyon formüllerini gündeme getiriyordu. Ecevit'in ise yapılan görüşmede Korutürk'e ülkücüler tarafından öldürülecek kişilerin listesini verdiği iddia ediliyordu.[89]

17 Nisan'da CHP Küçük Kurultayı yapıldı ve Ecevit burada yaptığı konuşmada Demirel'in demokrasiyi yıkmayı göze aldığını söyledi. Ecevit, "İlkel kapitalizm, faşizm, bölücülük, gericilik el ele verip hükümet olmuştur. Devlet soygunları ve siyasal cinayetler bir arada yürütülmektedir" diyordu. Ertesi gün Ankara'da "Özgürlük ve Barış Mitingi" yapıldı ve Ecevit burada yaptığı konuşmada, "Bugün Türkiye'ye hükümet eliyle faşizm gelmiştir. Ama demokrasi gitmemiştir ve gitmeyecektir. Faşizmi getirenler halkın demokratik gücüne yenilip gideceklerdir ve özgürlükçü demokrasi yurdumuzda egemen olacaktır" dedi.[90]

Elli yıllık yasağın ardından ilk kitlesel 1 Mayıs kutlaması 1976'da DİSK'in öncülüğünde İstanbul'da ve görkemli bir şekilde yapıldı. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler Taksim Meydanı'nı dolduran on binlerce kişiye seslendi ve MC'nin demokratik yollardan düşürülmesi için mücadele çağrısı yaptı. Türkler şöyle diyordu:

> Bugün ülkemizde Amerikan emperyalizminin desteklediği, faşizme fırsat arayan, vatan ve halk düşmanı bir iktidar var. Adına Milliyetçi Cephe denen bu yasadışı ve azınlık iktidarı iş başında. Bu dönem içinde hayat pahalılığı durmadan arttı ve artıyor. İşçi ücretleri, memur maaşları ve köylü gelirleri sürekli olarak düşüyor. Buna karşılık yerli ve emperyalist sermayeli tekelci kapitalistlerin kârı gittikçe akıl almaz bir hızla artıyor. (...) Tırmanan faşizm tehlikesine set çekmek, MC iktidarını anayasal ve demokratik yoldan düşürmek, ancak en geniş kitlelerin birlik içinde örgütlü mücadele-

89 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1976.
90 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1976.

siyle olanaklıdır. Parlamento içi muhalefeti de içeren bu mücadele birliği, ortak bir istek programı üzerine oturmalıdır.[91]

Ecevit ertesi gün İskenderun'da konuştu ve daha önce sözünü ettiği "yeni mücadele yöntemleri"ni biraz daha ayrıntılandırdı. Ecevit yeni mücadele yöntemlerinde, hükümetin kendilerini sürüklemek istediği "dar ve kısır tartışma çemberini" kıracaklarını, mücadele alanlarını "bozuk düzenin dışına" çıkaracaklarını, bunun için de "bozuk düzenin ve bu düzeni büsbütün çarpıtarak sürdürmek isteyenlerin çelişkilerine ve zaaflarına" yükleneceklerini, bu mücadeleyi yürütürken barışçıl yöntemlerden ayrılmayacaklarını, anayasanın sağladığı silahlardan başka silahlar kullanmayacaklarını, başka silahlar kullanmaya kalkışanlarla da birlik olmayacaklarını söylüyordu.[92]

19 Mayıs törenlerinde yaşananlar, 1976 yılının Mayıs ayında hem devlet hem toplum içerisinde siyasi bölünmenin boyutlarının ne olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymuştu. Ankara'da 19 Mayıs stadyumunda yapılan törenlerde ülkücüler Türkeş lehine tezahürat yapmış, bu tezahüratların durmaması üzerine Cumhurbaşkanı Koruṭürk törenin bitmesini beklemeden stadyumdan ayrılmış, ayrılırken de şeref locasındaki herkesle tokalaşmış, ancak Türkeş'le tokalaşmamıştı. İstanbul'da ise İnönü stadındaki törenlerde bir grup tarafından "Bağımsız Türkiye", "DGM kapansın", "Kahrolsun faşistler" sloganları atılmış, polis eylemcileri coplayarak gözaltına almıştı.[93] Mayıs ayı boyunca cinayetler devam etti, ülkücüler saldırılarını sürdürüyor, güvenlik güçleri de çoğu kez bu saldırılara kayıtsız kalıyordu. Uğur Mumcu 31 Mayıs tarihli "Eşkıyanın kökü dışarıdadır..." adlı yazısında içinde bulunulan durumu şöyle anlatıyordu:

Sağcı saldırganlar önceki gün bir cinayet daha işlediler. İstanbul Teknik Üniversitesi'ni basan "ülkücü komandolar" Erdoğan

91 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1976.
92 *Milliyet*, 3 Mayıs 1976.
93 *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1976.

Yalçıngil adlı bir öğrenciyi kalbinden vurarak öldürmüşler, Şakir Katipoğlu ve Cihat Deliorman adlı öğrencileri ağır yaralayarak kaçmışlardır. Ankara'da da Ensar Bingöl adlı öğrenci, evinin önüne yazılan MHP sloganlarını silerken, üzerine on iki kurşun sıkılarak öldürülmüştür.

Burası sokaklarında iç savaşın hüküm sürdüğü Lübnan değil, anayasasında "demokratik hukuk devleti" olduğu yazılan Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Cephe ortaklığından güç alan ülkücü saldırganlar, kapılarında silah kontrolü yapılan üniversitelerin içine, bellerinde silahlarla girip çıkmakta, adam öldürdükten sonra da ellerini kollarını sallaya sallaya olay yerinden uzaklaşmaktadırlar. Olay yerindeki polisin görevi nedir acaba? Belinde silahı olanı yakalamak mı, yoksa ülkücü saldırganları gözlerinin ucuyla izlemek mi? Kapısında nöbet tutulan bir yerde cinayet nasıl işlenir ve sonra katiller nasıl kaçabilirler?

Bu cinayetler ülke çapında belirli bir programa uyularak işleniyor. Vurulanlar, öldürülenler hep devrimci öğrenci liderleridir. Saldırganlar ise adam öldürmek için özel olarak yetiştirilmiş profesyonel katillerdir.

Öldürülen öğrencilerin hepsi de ya başlarından ya göğüslerinden ya karınlarından vuruluyorlar. Bu bir rastlantı değildir. Cinayetler ülkede bir kargaşa ortamı yaratmak için görevlendirilmiş özel uzmanlarca işlenmektedir. Cinayetlerin arkasında "kontrgerilla" adlı yasadışı örgütün görevlileri bulunmaktadır.[94]

6 Haziran günü Ecevit Sivas'ta bir miting düzenleyecekti, ülkücüler ise Ecevit'in Sivas'a gelmesini engellemek için yoğun bir çalışma başlatmış durumdaydı. Miting hazırlıkları için Ecevit'ten önce Sivas'a gelen ve aralarında milletvekillerinin de bulunduğu CHP'lilere, 5 Haziran gecesi il binası çıkışında ülkücüler tarafından silahlı ve bıçaklı saldırıda bulunuldu. Sivas Ülkü Ocakları Başkanı Uğur Ateş, CHP Gençlik Kolları Merkez Yönetim Kurulu

94 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1976.

üyesi Hamdi Fidan'ı bıçakla sırtından yaraladı.[95] Ertesi gün Ecevit Sivas'ta yaklaşık 40 bin kişilik bir kalabalığa seslendi ve, "Türkiye bugün Cephe ortaklığının ulusal birliği de, demokrasiyi de yıkma çabalarıyla karşı karşıyadır. Cephe partileri, devlet gücünü kötüye kullanarak kardeşi kardeşe düşürmüşlerdir. Cumhuriyetle birlikte tarihe gömülen mezhep kavgalarını bile yeniden körüklemeye başlamışlardır. Kışkırttıkları saldırmalarla her gün siyasal cinayetler işlenmektedir. Hükümetin tutumu yüzünden devlet gücü bir avuç eşkıya karşısında etkisiz duruma düşürülmüştür" dedi.[96]

14 Haziran'da Yargıtay Başsavcılığı Almanya'da yürütülen soruşturmayla bağlantılı bir şekilde Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak, MHP'nin yurtdışı örgütlerinin faaliyetlerini altı ay içerisinde durdurması talebinde bulundu. Eğer durdurmazsa partinin temelli kapatılması talebiyle ikinci bir dava açılabilecekti.[97] Ertesi günkü haberlerde mahkemenin dosyayı incelemeye başladığı belirtiliyordu. 23 Haziran tarihli haberlere göre ise mahkeme, Yargıtay Başsavcısı'nı ve Türkeş'i çağırarak sözlü dinleme kararı almıştı.[98]

DGM direnişi başlıyor

Aynı günlerde MC hükümeti süresi 11 Ekim'de dolacak olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yeniden kuruluşunu öngören yasal düzenlemeleri TBMM'ye sevk ediyordu ve ilerleyen haftalarda başlayacak olan DGM karşıtı kampanya MC hükümetine karşı yürütülen mücadelenin en önemli başlıklarından birini oluşturacaktı.

Anayasa Mahkemesi 29 Haziran'da MHP ile ilgili resmî kararını açıkladı ve MHP'nin Almanya'da "eylemli bir biçimde örgütlenmiş" olduğunu, bunun kanunlara aykırı bir nitelik taşıdığını, MHP'nin 6 ay içerisinde yurtdışı teşkilatlarını kapatması gerekti-

95 *Milliyet*, 6 Haziran 1976.
96 *Milliyet*, 7 Haziran 1976.
97 *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1976.
98 *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1976.

ğini, eğer bu yapılmazsa MHP'yle ilgili kapatma davası açılabileceğini bildirdi.[99]

MC'nin gündeminde ise DGM yasası vardı. Demirel 30 Haziran'da TBMM'de yaptığı konuşmada "DGM yasası çıkmadan bu Meclis tatile giremez" dedi ve DGM'lere karşı çıkan CHP'yi komünistleri müdafaa etmekle suçladı. Demirel, "CHP Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin karşısına çıkmakla, 141 ve 142. maddelerde yazılı suçları savunmakla yerini tayinde açıklığa kavuşacaktır. Bu sınıf mücadelesi istemek demektir" diyordu.[100]

CHP Genel Merkezi Araştırma Bürosu ise 1 Temmuz'da MC'nin bir yılını değerlendiren bir rapor yayınlıyor ve raporda MC döneminde daha önce başlatılan yatırımların durdurulduğu, Demirel'in hayali yatırımlar peşinde koştuğu, ekonominin giderek büyük bir çıkmaza sürüklendiği anlatılıyor, Demirel ailesinin çimento karaborsacılığı yaptığı iddia ediliyordu.[101]

Komisyonlar bir türlü toplanamadığı için DGM yasa tasarıları görüşülmeye başlanmamıştı, ama DİSK ardı ardına açıklamalar yapıyor ve bu tasarıya karşı çıkmazsa CHP'ye desteklerini çekeceklerini söylüyor, toplumsal muhalefete de tasarıya karşı birlikte mücadele çağrısı yapıyordu. 7 Temmuz'da TÖB-DER, TÜM-DER, TÜTED, TÜMAS ve 11 Mühendis ve Mimar Odası DGM'lere karşı bu çağrıya cevaben ortak bir bildiri yayınladı. Bildiride şöyle deniliyordu:

> Sermaye sınıfının gerici siyasal iktidarı, başta işçi sınıfımız olmak üzere tüm emekçi halkımızın yükselen mücadelesini bastırmak amacıyla giriştiği kanlı terör ve baskının en önemli araçlarından biri olan DGM'leri, geçmişte çıkarılan yasası Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş olmasına rağmen, yeni bir yasa tasarısını oldubitti ile meclislerden geçirerek yasalaştırmaya ve sıkıyönetimsiz bir sıkıyönetim kurmaya çalışmaktadır.[102]

99 *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1976.
100 *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1976.
101 *Milliyet*, 2 Temmuz 1976.
102 Konuşmanın tamamı için bkz. http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/disk/1976-07_25.pdf

9 Temmuz'da DİSK Genel Temsilciler Meclisi toplantısı yapıldı ve DİSK Genel Başkanı Türkler burada yaptığı konuşmada, DGM yasasının 274 ve 275 sayılı yasalarda yapılmak istenen değişiklikten daha tehlikeli bir girişim olduğunu, bu yasaya karşı yürüyüşler yapılması, diğer devrimci örgütlerle işbirliğine gidilmesi ve genel grev gibi eylem biçimlerinin gündemlerinde bulunduğunu söyledi.[103] DİSK DGM'lere karşı ilk uyarı mitingini 10 Temmuz'da Bursa'da yapacak, Demirel ise aynı gün, "CHP eğer sınıf mücadelesine karşı ise DGM'lere niye karşı çıkıyor, anlamak mümkün değil" şeklinde bir açıklamada bulunacaktı.[104]

13 Temmuz'da Aziz Nesin başkanı olduğu Türkiye Yazarlar Sendikası adına bir açıklama yaparak, DGM'leri "tabelası konulmamış faşizm" olarak nitelendirdi. Nesin şöyle diyordu:

> Türkiye'de kurulu ve yeniden kurulması düşünülen mahkemelere Avrupa kıtasında sadece faşist İspanya'da rastlamak olanağı vardır. DGM'nin yeniden kurulması parlamenter kurumlarla örtülü bir faşizmi yurdumuzda sürekli yerleştirmek amacı gütmektedir.[105]

Türkiye siyasetinde temmuz ayının en önemli siyasi gelişmelerinden biri Türkiye'de değil New York'ta yaşandı. Ecevit'e 27 Temmuz'da New York'ta Kıbrıslı bir Rum tarafından saldırı düzenlenmek istendi, ancak korumalar tarafından çok hızlı bir şekilde engellendi. Silahlı saldırgan ertesi gün çıkarıldığı mahkemede 150 bin dolar kefaletle serbest bırakıldı ve tutuksuz yargılanmasına karar verildi. Haberlere göre suikastçının yargılanmasına 3 Ağustos'ta başlanacaktı.[106]

TBMM 29 Temmuz'da DGM yasasını çıkartmadan tatile girdi, ancak yasa ekim ayından önce çıkartılmazsa DGM'lerin çalışmaları kendiliğinden sona erecek, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır'da kurulu bu mahkemeler ellerindeki dosyaları normal

103 *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1976.
104 *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1976.
105 *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1976.
106 *Milliyet*, 29 Temmuz 1976.

mahkemelere devredeceklerdi. Meclis ise 1 Kasım 1976 günü açılacaktı. Dolayısıyla yeni yasama yılının erkene alınıp alınmaması ve DGM yasasının bir an önce çıkarılıp çıkarılmayacağı temel tartışma başlıklarından birini oluşturuyordu.

Ağustos ayı boyunca siyasetin gündemini Yunanistan'la yaşanan kıta sahanlığı tartışması ve bununla ilişkili meseleler oluşturdu. Ayın sonlarına doğru ise AP'nin DGM yasasını geçirmek için Meclis'i toplantıya çağırmayı planladığı, bunun için gereken imza sayısına ulaşmak için çalışmaya başladığı haberleri duyulmaya başlandı. Demirel 28 Ağustos'ta, "Her rejim kendi güvenliğini teminata almakla kendisini mükellef saymaktadır. DGM yasası yeniden çıkarılarak komünizm karşısında bütün Türk milletinin yer aldığı görülecektir" dedi.[107] Ertesi gün CHP'den yapılan açıklamada ise, DGM yasası "sömürü ve baskı yasası" olarak nitelendirildi ve buna karşı mücadele edileceği vurgulandı.[108]

Öte yandan aynı günlerde MC hükümetinin sendikal hak ve özgürlüklere yönelik yasal düzenlemeler yapmayı planladığı da iyiden iyiye konuşulur hale gelmişti ve Ecevit buna karşı bir açıklama yaparak, "Hükümetin işçiye oynadığı oyunu önlemek için Türk-İş'le DİSK ortak tutum izlemelidir" diyordu. Ecevit çağrısını 2 Eylül'de de yineledi ve işçiye karşı oynayacak oyunların ülkeyi felakete sürükleyeceğini, bu oyunlara karşı çıkmak için sendikaların bir araya gelmesi gerektiğini söyledi.[109]

AP, MC üyesi partiler arasında yasanın mahiyetine dair tam bir görüş birliğine varılamasa da, DGM yasası için Meclis'in olağanüstü toplanması ile ilgili önergesini 3 Eylül'de Meclis Başkanlığı'na sundu. 4-5 Eylül'de MSP'li Akıncılar ve ülkücüler Elazığ'da bir provokasyon tertipledi ve CHP İl Merkezi, TÖB-DER, TÜM-DER, Makine Mühendisleri Odası ve Genel-İş'in binaları ile solculara ait kitabevleri tahrip edildi; "güçlü devlet", "güçlü iktidar" sloganla-

107 *Milliyet*, 29 Ağustos 1976.
108 *Milliyet*, 30 Ağustos 1976.
109 *Milliyet*, 3 Eylül 1976.

rının atıldığı olaylarda üç kişi yaşamını yitirdi, olaylar hakkında DGM'de soruşturma başlatıldı.[110]

Ecevit, 8 Eylül'de eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ın CHP'ye katılımı için düzenlenen törende yaptığı konuşmada, "DGM'lere verilmek istenen biçimle, adaletin bağımsızlığında, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinde yeni gedikler açılmak istenmektedir" dedi.[111] DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ise 10 Eylül'de DİSK Genel Yönetim Kurulu'nda yaptığı konuşmada, "İşçi sınıfımız, demokrasiye, insanca bir yaşam mücadelesine ve tüm ilericilere karşı yönelen Devlet Güvenlik Mahkemeleri tehlikesinin gerçekleşmesine olanak tanımayacak" şeklinde bir açıklama yaptı. Ecevit'in Türk-İş'le görüşme çağrılarıyla ilgili olarak da demokrasi mücadelesinde tüm örgütlerle konuşmaya hazır olduklarını bildirdi.[112] Türkler 11 Eylül'de yaptığı konuşmada, DGM yasasının Meclis'te görüşüleceği gün olan 14 Eylül'de DİSK'e bağlı tüm yönetici kadroları görevlerinin başında olmaya çağırdı. Türkler, "DGM'lerin kurulmasını önlemek her yurtseverin, demokrasiden yana olanların ve devrimcilerin, her ilerici örgütün, faşizme karşı mücadelesinin en başta gelen görevidir" diyordu.[113]

MC 14 Eylül'de DGM yasasının görüşülmesi için gereken Meclis çoğunluğunu toplamayı başardı, ama konuyla ilgili usul tartışmalarının uzaması nedeniyle görüşmeler ertesi güne sarktı. Meclis 15 Eylül'de önergenin görüşülmesini gündeme aldı ve 16'sında da görüşmelere başlanma kararı alındı. Ancak 16'sındaki oturumda görüşmelerin 21 Eylül'e ertelenmesi kararlaştırıldı. DİSK ise 16 Eylül'de MC iktidardan düşene kadar "genel yas" ilan ettiğini duyurdu ve her gün öğleden sonraları sessiz matem yürüyüşleri ve mitingler yapma kararı aldı; ilk miting 18 Eylül'de İstanbul'da yapılacaktı. Kararın alındığı gün İstanbul'da Taksim Atatürk anıtına ve İzmir'de de yine Atatürk anıtına siyah çelenkler

110 *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1976.
111 *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1976.
112 *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1976.
113 *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1976.

bırakıldı ve iş yerlerinde öğleden sonra yüz binin üzerinde işçi iş durdurma eylemi yaptı.[114]

DİSK'in pasif direnişi ertesi gün de devam etti ve açıklamalar da ardı ardına gelmeye başladı. DİSK Genel Başkanı Türkler MC hükümetini istifaya çağırırken, TİSK Genel Sekreteri İbrahimoğlu eylemler sona ermezse hukuki müeyyidelere başvuracaklarını söylüyor, Türk-İş Başkanı Halil Tunç ise DİSK'in eylemini haksız bulduklarını ve desteklemeyeceklerini bildiriyordu. Demirel konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada CHP'yi suçluyor ve, "Hükümet kuran DİSK değil ki hükümeti yıkan DİSK olsun, bu işi DİSK'e yaptıran CHP'dir" diyordu. CHP'den yapılan açıklamada ise, "Devlete, cumhuriyete, hür demokratik rejime en büyük tehlike bugün için Demirel'in düşünce yapısıdır. Demirel DGM ile soygun düzenini korumak istemektedir" deniliyordu.[115]

18 Eylül'e gelindiğinde, Tüpraş ve Aliağa rafinerilerinden sonra Ereğli Demir Çelik'te de üretim tamamıyla durmuş durumdaydı ve DİSK İstanbul'da yüzlerce araçlık konvoy eşliğinde ve yüz binden fazla kişinin katılımıyla bir protesto eylemi düzenlemişti. Aynı gün Türkiye Barolar Birliği DGM'lere karşı direniş önerilerini görüşmek için Ankara'da olağanüstü bir şekilde toplanmış ve DGM karşıtı eylemlere başlama kararı almıştı. Demirel ise yaptığı basın toplantısında "devleti sokağa teslim etmeyeceğiz" diyor ve "gerekirse sıkıyönetim ilan ederiz" açıklamasında bulunuyordu.[116]

Meclis'in yasayı görüşmek için toplandığı günkü haberlerde DGM'ye karşı direnişe katılan 73 işçinin tutuklandığı bildiriliyor, TİSK Genel Sekreteri İbrahimoğlu'nun ise direnişin devam etmesi durumunda tazminatsız işten çıkarmaların başlayacağı yönündeki açıklamasına yer veriliyordu. Yasanın Meclis'te görüşülmeye başlandığı gün, DİSK Genel Merkezi basıldı, karar defterlerine el konuldu ve DİSK Genel Sekreteri Mehmet Karaca tutuklanarak

114 *Milliyet*, 17 Eylül 1976.
115 *Milliyet*, 18 Eylül 1976.
116 *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1976.

cezaevine gönderildi. Genel Başkan Kemal Türkler ve Yürütme Kurulu üyeleri hakkında da tutuklama kararı verilmişti. 22 Eylül'de Türkler'le birlikte yöneticiler Rıza Güven, Mehmet Kılıç, Celal Küçük ve Kemal Nebioğlu tutuklanarak cezaevine gönderildi. Meclis'teki görüşmeler ise devam ediyordu ve Meclis Anayasa Komisyonu yasa önerisini tekrar görüşülmek üzere geri istemişti.[117] DİSK yöneticileri bir gün sonra çıkarıldıkları mahkeme tarafından serbest bırakıldılar. MC Meclis'te çoğunluğu toplamayı başaramadı ve Meclis'in normal açılış günü olan 1 Kasım'da toplanmasına karar verildi. Ortaya çıkan yeni durum karşısında MC partileri Meclis'in 29 Eylül'de olağanüstü toplanması için Meclis Başkanlığı'na bir dilekçe verdiler.[118] 24 Eylül'de Meclis Başkanlığı Meclis'in 30 Eylül'de olağanüstü toplanacağını açıkladı. Demirel DGM yasasının her şeye rağmen çıkacağını söylüyor, CHP ise yayınladığı bildiride, "CHP istemediği için olağanüstü mahkemeler kurulamaz. Halka karşı olan yasalar, CHP var olduğu sürece meclislerden çıkamaz. Baskı ve zorbalık kurmak isteyen hiçbir yasa teklifi meclislerde görüşülemez" diyordu.[119]

27 Eylül'de 15 kitle örgütü tarafından büyük bir "DGM'ye hayır" yürüyüşü ve mitingi yapıldı. 30 Eylül günü ise Meclis yeniden olağanüstü bir şekilde toplandı ve yasa maddelerinin oylamasına geçilemediği için görüşmeler 5 Ekim'e ertelendi. Aynı gün Profilo'da DGM'ye ve 18 işçinin işten atılmasına karşı yürütülen direnişe polis müdahale etti ve bir işçi kurşunla vurularak yaşamını yitirdi, iki işçi ile bir polis de kurşunla yaralandı. Olaylar sonucunda 510 işçinin gözaltına alındığı bildirildi.[120]

1 Ekim'de TÖB-DER son yürüyüş gerekçe gösterilerek kapatıldı, İçişleri Bakanlığı ise Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın temizlik işçileri tarafından başlatılan direnişle ilgili hiçbir tedbir almadığı gerekçesiyle görevden alındığını açıkladı. Ecevit konuy-

117 *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1976.
118 *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1976.
119 *Milliyet*, 25 Eylül 1976.
120 *Milliyet*, 1 Ekim 1976.

la ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Hükümet siyasal bunalımı bir rejim bunalımına dönüştürmek için bazı zorlamalara girişmiş bulunuyor" dedi.[121] 5 Ekim'de DGM yasası için Meclis bir kez daha toplandı ve AP'li vekillerle CHP'li vekiller arasında yumruklu bir kavga yaşandı. Demirel Bakanlar Kurulu'nda sıkıyönetim önerisinde bulundu, ancak Erbakan bu öneriyi reddetti. Danıştay ise aynı gün TÖB-DER'in kapatılması kararını durdurdu.[122]

Ertesi gün Meclis'te DGM yasasının maddelerinin görüşülmesine geçildi. Dalokay'ın görevden alınma kararı da yine Danıştay tarafından durduruldu. Meclis görüşmelerinden bu sefer de bir sonuç çıkmadı ve görüşmeler 12 Ekim'e kaldı; ancak DGM'lerin görev süresi 11 Ekim'de sona eriyordu ve yasa değişikliği yapılamadığı için DGM'lerin yasal varlığı 11 Ekim itibarıyla kendiliğinden ortadan kalkıyordu. 11 Ekim günü geldiğinde DGM'ler kendiliğinden ortadan kalktı ve Yüksek Hâkimler Kurulu DGM hâkim ve savcılarının başka mahkemelere atanması sürecini başlattı; DGM'deki dosyalar da normal mahkemelere gönderildi.[123]

12 Ekim'de AP son bir girişimde daha bulundu ama Meclis'te yeterli çoğunluk sağlanamadı ve Meclis normal açılış günü olan 1 Kasım'a kadar tatile girdi. Direniş başarıyla sonuçlanmış, hem Demirel hem MC büyük bir yenilgi almış, başta DİSK olmak üzere sol güçler ve CHP ise büyük bir zafer kazanmıştı.[124]

DGM mücadelesinin bitişinin ardından partiler bir süreliğine kendi iç gündemlerine döndü. 21 Ekim'de üç gün sürecek AP Büyük Kongresi başladı, Demirel burada yaptığı konuşmada, Anayasa Mahkemesi'nin ellerini kollarını bağladığını söyledi. CHP'de ise parti programı değişikliği üzerine çalışmalar devam ediyor ve demokratik sol bir programın benimseneceği konuşuluyordu. Demirel 23 Ekim'de tekrar AP Genel Başkanı seçildi. 24

121 *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1976.
122 *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1976.
123 *Milliyet*, 12 Ekim 1976.
124 Sürecin DİSK gözüyle ayrıntılı bir anlatımı ve değerlendirmesi için bkz. http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/disk/1976-10_28.pdf

Ekim'de ise MSP 3. Kurultayı toplandı ve Erbakan yeniden genel başkan seçildi. Erbakan burada yaptığı konuşmada, AP'nin "ufak bir azınlığın büyük bir çoğunluğu sömürmesi" görüşünden yana olduğunu söylemişti.[125]

27 Ekim'de yüzde 3,1 oranında bir devalüasyon daha yapıldı ve böylece TL'nin değeri MC'nin iktidarda olduğu yirmi ayda sekizinci kez düşürülmüş oldu. 28 Ekim'de MHP, başsavcılığa Almanya'daki örgütünü kapattığını bildirdi. 1 Kasım'da hem yeni yasama yılı başladı hem de üniversiteler yeni öğretim yılına girdi. İlk gün itibarıyla çeşitli üniversitelerden ülkücülerin saldırılarıyla ve çatışmalarla ilgili haberler geliyordu; Şişli'deki çatışmada 4 öğrenci silahla yaralanmıştı. Ertesi gün ise ülkücüler İTÜ'ye ve İstanbul Üniversitesi'ne saldırılarda bulunmuş, açılan yaylım ateşte o sırada otomobil yıkamakta olan 13 yaşındaki bir çocuk ve 3 kişi de yaralanmıştı.[126]

5 Kasım'da ilerleyen sayfalarda üzerinde ayrıntılı bir şekilde duracağımız üzere CHP'nin yeni programı basınla paylaşıldı. Merkezinde bir süredir ortanın solu yerine kullanılan "demokratik sol" kavramının bulunduğu program dokuz bölümden ve 371 sayfadan oluşuyor, programda "CHP demokratik sol bir partidir" deniyordu.[127]

MC sona yaklaşıyor

Kasım, MC koalisyonunun çatırdamaya başladığının gözle görülür hale geldiği bir ay oldu. MSP 7 Kasım'da MC'deki ortaklarına yönelik bir "muhtıra" yayınladı ve "koalisyon ortaklarınca 19 aydır yerine getirilmeyen vecibelere" dikkat çekerek, "Beklenen hizmetlerin tahakkukuna mani olacak veya gecikmesine yol açacak engellerin ortadan kaldırılması hususunda her türlü tedbiri almaya" hazır olduklarını bildirdi.[128] Ertesi gün ise Demirel par-

125 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1976.
126 *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1976.
127 *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1976.
128 *Milliyet*, 8 Kasım 1976.

tisinin Temsilciler Meclisi'nin kapanış konuşmasında koalisyonun bozulabileceğini ima etti.[129] 10 Kasım'da Milli Eğitim Bakanlığı, Korutürk'ün girişimleri sonucunda MHP'lilere ve MSP'lilere torpil yapılan Eğitim Enstitüleri sınavlarını iptal etti. Ertesi gün MHP Milli Eğitim Bakanı Ali Nail Erdem'in istifasını isterken, Türkeş ve Erbakan Bakanlar Kurulu toplantısına katılmadı.[130] 14 Kasım'da Ecevit MHP için "AP'nin başını yiyecektir" derken, MSP Meclis Grup Başkanvekili Şevket Kazan, "İsteklerimizin yerine getirilmemesi halinde fazla tahammül ve sabrımız yoktur" diyecekti.[131]

16 Kasım tarihli haberlerde ülkücülerin saldırılarının yeniden yoğunlaştığı bildiriliyordu. İstanbul'da kendilerine polis süsü veren ülkücüler, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi öğrencilerine ateş açmış, Ankara'da Ziraat ve Hukuk fakültelerini işgal etmişlerdi, ayrıca Hukuk Fakültesi ve SBF'de de çatışmalar çıkmıştı. Eğitim enstitülerinde de ülkücülerin işgalleri devam ediyordu.[132]

17 Kasım'da Erbakan koalisyon hükümeti içinde bazı harcamaların koalisyonun diğer ortaklarına danışılmadan yürütüldüğünü söyleyerek AP'yi bir kez daha uyardı. 18 Kasım günü MSP'li bakanlar Bakanlar Kurulu'nu üç saat boyunca boykot etti ve ancak Demirel'den "ağır sanayi yatırımlarının finansmanı ve kadro ihtiyaçlarının istenen düzeyde karşılanacağı" sözünü aldıktan sonra toplantıya girdiler.[133]

27 Kasım'da CHP 23. Kurultayı yapıldı ve Ecevit buradaki konuşmasında, "Bütün partililerin CHP'ye yönelik güveni ve umutları sarsıcı davranışlardan kaçınmaları gerekir" dedi. Kurultayda Divan Başkanlığı seçimlerini Genel Merkez'in adayı İsmet Atalay 749 oyla kazanırken, muhaliflerin adayı Ordu İl Başkanı Ertuğrul Günay'a 615 oy çıktı. Kurultay sonunda CHP'nin yeni programı

129 *Milliyet*, 9 Kasım 1976.
130 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1976.
131 *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1976.
132 *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1976.
133 *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1976.

kabul edildi ve Ecevit de tek aday olarak girdiği seçimlerde yeniden genel başkan seçildi.[134] Kurultay sonrası yayınlanan bildiride, CHP'nin "demokratik sol tüzüğüyle tüm parti örgütünü halka açtığı, demokratik sol programıyla da özgürlükçü ve barışçı halk iktidarının ve bu iktidarla gerçekleşecek olan insanca ve hakça düzenin temel belgesini Türk halkına ve tüm insanlığa sunduğu" belirtiliyordu.[135] Ecevit 7 Aralık'ta partisinin Meclis Ortak Grubu'nda konuştu ve 23. Kurultay'la birlikte parti içi huzursuzluğun büyük ölçüde giderildiğini söyledi.[136]

Aralık ayında da Demirel'in gündeminde sıkıyönetim vardı ve ülkücülerin Ankara Ziraat Fakültesi önünde kurduğu pusuda Aynur Sertbudak adlı bir kadın öğrenciyi öldürdükleri gün, Demirel "son anarşik olayların sınırı aştığını ve cinayet safhasına geldiğini" söylüyor, olay çıkan yerlere el koymak ya da sıkıyönetim ilan etmek gerekliliğinden söz ediyordu.[137] Ecevit ise ertesi gün yaptığı açıklamada Demirel'in sıkıyönetim açıklamasını eleştiriyor ve, "Demirel olağanüstü tedbirleri elde etse serbest seçimleri engelleyecek" diyordu. Aynı gün Ankara Üniversitesi yönetimi ise can güvenliği gerekçesiyle üniversitenin süresiz olarak kapatıldığını açıklıyordu.[138]

12 Aralık'ta Erzurum'un Pasinler ilçesini ziyaret eden ve aralarında Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu'nun da bulunduğu CHP heyeti ülkücülerin taşlı saldırısına uğradı ve CHP binası tahrip edilirken, aralarında Eyüboğlu'nun da bulunduğu çok sayıda CHP'li yaralandı. Olaylar yaşanırken Ecevit İçişleri bakanına ulaşamayacak, olaylar sonrasında yaptığı açıklamada ise, "Bugün Türkiye'mizde sağ kalanlar, hükümete rağmen sağ kalanlardır" diyecekti.[139]

134 *Milliyet*, 30 Kasım 1976.
135 *Milliyet*, 1 Aralık 1976.
136 *Milliyet*, 8 Aralık 1976.
137 *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1976.
138 *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1976.
139 *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1976.

Yılın sonlarına yaklaşılırken, bir yandan siyasal şiddet devam ediyor, ekonomik kriz derinleşiyor, öte yandan ise MC koalisyonu içerisindeki çatlaklar, özellikle AP-MSP çekişmesiyle daha da görünür hale geliyordu. Beklenen açıklama 25 Aralık'ta geldi ve AP genel seçimlerle yerel seçimlerin haziran ayı içerisinde yapılmasından yana olduklarını söyleyerek erken seçimi işaret etti.[140] AP'nin açıklamalarına CHP ve MSP'den gelen ilk tepkiler ise seçimlerin zamanında yapılması yönündeydi. CHP Genel Sekreteri Eyüboğlu zamanında seçimin geçerli olduğunu söylerken, MSP Genel Başkan Yardımcısı Fehmi Cumaoğlu "mahalli seçimler ve genel seçimler birlikte haziran ayında yapılsın demek, Türkiye'de kan gövdeyi götürsün demektir" diyordu.[141] Ancak tabiri caizse "cin şişeden çıkmış", ülke seçim sathı mailine doğru hızla ilerlemeye başlamıştı. 1977 yılı seçim yılı olacaktı.

1977 seçimlerine gidiliyor

1977'nin seçim yılı olacağı liderlerin verdiği yeni yıl mesajlarından da anlaşılabiliyordu. Demirel 1977'nin seçim yılı olmasına karşın hizmetlerin devam edeceğini söylüyor, Ecevit ise "1977 silahlara karşı oy, zorbalığa karşı halk yılıdır" diyordu.[142] Ocak ayı ülkücü saldırıların şiddetlendiği bir ay oldu, solcular da kendilerini savunmak için daha fazla silaha başvurmaya başlamış durumdaydı. 26 Ocak'ta iki stajyer doktor kurşunlanarak öldürüldü ve ertesi gün çok büyük bir cenaze töreni düzenlendi. DİSK bir çağrı yaparak "üç kişilik kanlı kuruluş" dediği MHP hariç bütün siyasi partileri bir seçim hükümeti kurmaları için görüşmeler yapmaya çağırdı.[143] CHP Genel Yönetim Kurulu 28 Ocak'ta olağanüstü bir toplantı yaptı ve bir bildiri yayınladı. Bildiride şöyle deniyordu:

140 *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1976.
141 *Milliyet*, 27 Aralık 1976.
142 *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1977.
143 *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1977.

> Türkiye'de can güvenliği kalmamıştır. Silahlı saldırılar kasabalara, köylere uzanmaya başlamıştır. Bu kritik noktada, Türk kamuoyunu, etkinliğini bütün ağırlığıyla koymaya çağırıyoruz. Bunalımdan çıkış yolunu da, bunalımın temelinde yatan hükümet sorununa en geçerli çözümü de birlikte aramaya ve oluşturmaya çağırıyoruz.[144]

Aynı günlerde, MC içindeki çatlağa paralel bir şekilde "İç Güvenlik Kurulu" Başbakan Yardımcısı Türkeş'in denetiminden alınıyor ve İçişleri Bakanlığı'nın denetiminde çalışmaya başlıyordu. Toplumsal muhalefetin gündeminde ise "faşizme karşı birlik" çağrıları vardı. TİP 30 Ocak'ta yayınladığı bildiriyle, MC'nin düşürülmesinin ancak AP'nin de birlikte düşürülmesiyle mümkün olduğunu söylemiş, İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın yaptığı açıklamada, yakınma ve kınama aşamasının geçilerek yasal direnme eylemlerine geçilmesi gerektiğini belirtmiş, Teknik-İş Sendikası seçim güvenliği için tüm ilerici güçleri birlikte hareket etmeye çağırmış, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD) faşist tırmanışa karşı tüm olanaklarıyla mücadele kararı aldığını duyurmuş ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) tüm yurtsever ve demokratik güçleri MC'ye karşı bir halk muhalefeti oluşturmaya davet etmişti.[145]

Ecevit de ertesi gün yaptığı açıklamada iç barış için tüm demokratik güçleri birlikte hareket etmeye çağırıyor, Demirel ise seçimlerin Meclis kararı ile öne alınmasının mümkün olduğunu ve bunu kendilerinin değil CHP'nin teklif etmesi gerektiğini söylüyordu.[146] "Faşizme karşı birlikte mücadele" çağrısına MC'nin yanıtı 7 Şubat günü TÖB-DER, TÜM-DER ve TÜTED'in Ankara Valiliği tarafından kapatılması oldu. Kapatılan dernekler ise ertesi gün Danıştay'a başvuracaklarını açıkladı.[147]

10 Şubat'ta MC bir kriz daha yaşadı. Bakanlar Kurulu toplantısında MSP'li İçişleri Bakanı Asiltürk saldırılardan ülkücüleri

144 *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1977.
145 *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1977.
146 *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1977.
147 *Milliyet*, 9 Şubat 1977.

sorumlu tutunca Türkeş'le bir tartışma yaşandı ve MSP'li bakanlar Bakanlar Kurulu'nu terk etti. Aynı günkü haberlerde AP'nin elindeki Maliye Bakanlığı'nın MSP'nin ödenek ve kadro taleplerini reddettiği bilgisi yer alıyordu.[148]

22 Şubat'ta DİSK Genel Yönetim Kurulu ve Başkanlar Konseyi ortak bir toplantı yaparak seçim tavrını açıkladı ve, "ileri demokratik bir düzenin kurulmasının koşulu olarak" DİSK'in 1977 seçimlerinde CHP'yi desteklemeye karar verdiğini bildirdi.[149] Tüm demokratik kitle örgütleri ile demokrasiden yana tüm siyasal partilere de benzer bir tutum almaları çağrısında bulunuldu.[150]

MC 1 Mart'ta bir devalüasyon daha yapmak zorunda kaldı ve bu dokuzuncu devalüasyonla MC döneminde TL'nin değeri %23,6 oranında düşürülmüş oldu. Ertesi günkü haberlerde ise Turhan Feyzioğlu ve diğer CGP'li bakanların Bakanlar Kurulu toplantısına katılmadıkları, MC liderlerinin yapacağı toplantıya da Erbakan'ın gelmediği bilgileri yer alıyordu.[151]

23 Mart'ta AP ve CHP gruplarında erken seçim kararı kabul edildi. MSP grup toplantısından ise erken seçimleri engelleme kararı çıktı ve ertesi gün AP ve CHP, Meclis Başkanlığı'na ayrı ayrı erken seçim önerilerini sundular. Demirel MSP'nin erken seçimi engelleyeceği yönündeki açıklamasıyla ilgili olarak, "Meclis çoğunluğunun dediği olur" diyerek erken seçimin kaçınılmaz olduğunu vurguladı.[152]

---

148 *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1977.

149 Dönemin TKP'si 70'lerin ikinci yarısından itibaren DİSK içerisinde hayli etkili bir konuma gelmişti ve TKP programında, "TKP'nin yakın amacı olan bu ileri demokratik devrim düzeyine ana devrimci güç olan işçi sınıfının öncülüğünde, köy emekçilerinin, geniş orta tabakaların, devrimci aydın ve gençliğin savaş ve eylem birliği ile ulaşılacaktır. Bütün bu güçlerin ulusal demokratik cephe birliği, bu amaca ulaşmada tarihsel bir rol oynayacaktır" deniyordu. DİSK'in ve dolayısıyla TKP'nin CHP'ye desteğinin gerisinde de bu "Ulusal Demokratik Cephe" (UDC) stratejisi vardı. Bunun için bkz. (Koç&Koç, 2008: 376 vd.) TKP'nin "1973 atılımı" ve yükselişi için bkz. (Yurtsever, 2008: 216 vd.)

150 http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/disk/1977-03_3.pdf

151 *Cumhuriyet*, 4 Mart 1977.

152 *Milliyet*, 25 Mart 1977.

Ecevit seçim kampanyasını henüz seçimler için kesin tarih belli olmamışken, 27 Mart'ta Gaziantep'te başlattı ve, "Bir kez seçimsiz alaşağı olan Demirel'i Türk halkı bu kez seçimle alaşağı edecektir" dedi. MSP ve DP'ye de bir seçim hükümeti kurma çağrısında bulundu. Demirel ise Manisa'da yaptığı konuşmada, seçim boyunca kullanacağı söylemi ortaya koyacak bir şekilde, "1977 Türkiye'sinde bütün renkleriyle sol vardır, solculuk Türkiye'nin icadı değildir ve Türk Anayasası'nda zikredilmiş değildir. Solculuk beynelmilelciliktir. Milliyetçilik ise beynelmilelciliğe kapalıdır" diyordu.[153]

Ecevit 2 Nisan'da Bursa'da düzenlediği mitingde seçimlerin haziran ayının başlarında yapılması gerektiğini, yapılamaz ise ekime kalmasının şart olduğunu, yaz aylarında büyük kentlerin boşaldığını ve bu nedenle seçim yapılamayacağını söyledi. Demirel ise Van'da yaptığı konuşmada, "20 yıldır ilk defa erken seçim gerekli hale geldi" diyordu.[154] 4 Nisan'da TBMM'de Meclis iç tüzüğü değiştirildi ve değişiklik sonrası toplanan Anayasa Komisyonu erken seçim önerilerini kabul etti. 5 Nisan'da yapılan oylamada ise 342 oyla erken seçimlerin 5 Haziran'da yapılmasına karar verildi.[155]

14 Nisan'da Demirel MHP'ye seçimlerde işbirliği teklif etti, ancak Türkeş teklifi reddederek MHP'nin seçimlere tek başına katılacağını açıkladı. DİSK ise 16 Nisan'da CHP'yi desteklemelerine ilişkin gerekçeli kararı kamuoyu ile paylaştı. DİSK aldıkları karar için "konfederasyonumuzun ısrarla izlediği demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı ile demokrasi ve toplumsal ilerleme için verdiği savaşımın günümüz koşullarındaki en doğal bir gereğidir" diyordu.[156] Ertesi gün ise Kemal Türkler DİSK'in Genel Temsilciler Meclisi toplantısında konuşacak ve DİSK üyelerinin CHP mitinglerine katılması gerektiğini söyleyecekti. Türkler ayrıca Türk-İş üyesi işçilere de 1 Mayıs'a katılım çağrısı yapmıştı.[157]

153 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1977.
154 *Milliyet*, 3 Nisan 1977.
155 *Milliyet*, 6 Nisan 1977.
156 *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1977.
157 *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1977.

Seçim kampanyasının ilk saldırısı 26 Nisan'da Niksar'da yaşandı. AP'liler ve MHP'lilerden oluşan bir grup, Ecevit'e ve CHP'lilere taşlarla ve silahlarla saldırdı. Saldırıda iki CHP'li genç kurşunlarla ağır yaralandı. Ecevit yaptığı açıklamada, "Niksar'da beni ve sizi kurşunlayanlar iktidardaki haydutların uşaklarıdır. Türk çocuklarının kanına girenler Türk değildir. Müslüman çocuklarının kanına girenler Müslüman değildir" dedi. Ecevit, 5 Haziran'da oyları namus gibi, sandıkları vatan gibi koruyacaklarını ve hiçbir politik zorbalığın bunu engelleyemeyeceğini söylüyordu.[158]

Ertesi gün ise Gümüşhane Şiran'da bir saldırı daha yaşandı ve bu saldırıda da 3'ü tabanca kurşunuyla olmak üzere 7 CHP'li yaralandı, CHP konvoyundaki 30'a yakın araç da tahrip edildi. Ecevit, "Bir Rum gerillanın başaramadığını bunlar yapmak istiyor" dedi ve seçim programında herhangi bir değişiklik yapmayıp gezilerine devam edeceğini açıkladı.[159] Ecevit 28 Nisan'da da Erzincan'da saldırıya uğradı; CHP otobüsü Ecevit'in kaldığı otelden ayrılırken karşı sokaktaki MHP binasından açılan ateşle 10 kişi yaralandı. Muhabirin aktardığına göre, Ecevit polisin yaşanan olaylara müdahale etmemesi üzerine, "Anlaşıldı burada da devlet yok. Göstermelik görev istemiyorum ben. Devletin polisini istiyorum" diye bağırmıştı.[160]

1 Mayıs günü ise Türkiye tarihinin en kanlı katliamlarından biri yaşandı ve yüz binlerce kişinin katıldığı Taksim Meydanı'ndaki mitinge açılan ateş neticesinde yaşanan panikle birlikte 34 kişi yaşamını yitirdi. İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan katliamla ilgili olarak yaptığı ilk açıklamada, "Toplum polisi şefine Sular İdaresi'nin üzerine mevzilenerek ateş edenleri gösterdiğim sırada dövülmeye başlandım" diyor ve olayların bir tertip olduğunu belirtiyordu. Demirel Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü toplantısının ardından sıkıyönetime gerek olmadığını söylüyor, Ecevit ise

158 *Milliyet*, 27 Nisan 1977.
159 *Milliyet*, 28 Nisan 1976.
160 *Milliyet*, 29 Nisan 1977.

"seçimler yaklaştıkça tertipler yoğunlaşıyor" diyerek "kışkırtmalara kapılmamak gerek" şeklinde uyarıda bulunuyordu.[161] Uğur Mumcu 4 Mayıs tarihli "Sorular" adlı yazısında, 1 Mayıs günü yaşananların MC ve sağ basın tarafından sol fraksiyonlar içi bir kavgadan kaynaklanmış gibi gösterilmesini sert bir dille eleştiriyor ve katliamın arkasındaki faili çok net bir şekilde şöyle ortaya koyuyordu:

> Taksim'deki kanlı olayları "Maocu-Leninci çatışması" düzeyine indirirsek, birçok olayın nedenini ve oluşumunu gözden kaçırmış oluruz. İstedikleri de bu değil midir? Solu kendi içinde anlamsız ve verimsiz bir çatışmaya sokup, bundan yararlanmak için her türlü yola başvurmuyorlar mı?
>
> Devletin İçişleri Bakanlığı var. İçişleri Bakanlığı'nın çeşitli istihbarat örgütleri var. Milli İstihbarat Teşkilatı var. Bu örgütün her yerde gözü ve kulağı var. Devlet, bütün bu olanaklarıyla, bu çatışma eğilimini, önceden saptayamadı mı? Bir grubun, yasal toplantıya katılanlarla göğüs göğüse gelmelerine kadar, neden tek bir önlem alınmadı?
>
> Yoksa, birtakım yasadışı örgütler, örneğin CIA tarafından yönetilen "kontr-gerilla" adlı örgüt, Taksim alanı çevresindeki büyük otellerde ve binalarda mı mevzilenmişti? Görgü tanıkları İntercontinental Oteli ile Sular İdaresi duvarından kalabalığa ateş açıldığını söylüyor. Olayı yaşayanlar, biri Anadol, biri Renault marka iki arabadan topluluğa kıyasıya ateş edildiğini anlatıyor.
>
> Kim bunlar?[162]

DİSK'ten yapılan açıklamada da katliamın sol gruplar arası bir çatışmayla ilgisinin bulunmadığı, DİSK'in CHP'ye verdiği destekle ve devam eden seçim süreciyle bağlantılı olduğu şöyle anlatılıyordu:

> Biz 1 Mayıs günü düzenlenen görkemli gösteriye hunharca yapılan saldırıyı, CHP'nin seçim mitinglerine yapılan faşist saldırılardan

161 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1977.
162 *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1977.

ayrı tutmuyoruz. Olayda Maocular öne sürülmüş, bu grup kullanılmış, ancak CIA'nın emrindeki MC'nin tertipleri gözlerden kaçırılmaya çalışılmıştır.[163]

Ecevit 7 Mayıs'ta İzmir'de büyük bir miting düzenledi ve burada yaptığı konuşmada 1 Mayıs katliamını "seçimlerde CHP'yi destekleyecek kuruluşları yıldırmak ve CHP'yi yalnızlaştırmak için başvurulmuş bir tertip" olarak nitelendirdi. Ecevit de Mumcu gibi "devlet içinde yer almakla beraber, demokratik hukuk devletinin dışında kalan bazı örgütlerin olaylarda başlıca etken olduğu kanısındayım" diyerek kontrgerillayı işaret ediyor, "1 Mayıs'ta araç olarak sol görüntülü birtakım sorumsuz topluluklar kullanılmış olsa bile asıl tertipçilerin onlar olabileceğini sanmıyorum" diyordu.[164]

Ecevit Mayıs ayı boyunca seçim gezilerine devam etti. 21 Mayıs'taki Malatya mitinginde konuşurken, miting alanı önündeki bir bankaya patlayıcı atıldı ve halk panik içerisinde kaçışırken yaralananlar oldu. Ecevit ise "Malatyalılar ben ayaktayım. Bu patlayan Demirel'in demokrasisidir" diyerek halkı sakinleştirdi.[165] 22 Mayıs'taki Kars mitingine silahlı saldırı düzenlendi ve CHP Gençlik Kolları Başkanı Zeki Alçın ve Ardeşen Belediye Başkanı Kamil Alçın tabancayla, 15 kişi de taş ve sopalarla yaralandı.[166]

29 Mayıs günü geniş kapsamlı bir provokasyon yaşandı. Ecevit Çiğli Havalimanı'nda indikten sonra İsmet Çetin adlı polise ait olduğu söylenen ve gaz tüfeği olduğu iddia edilen bir mermi Mehmet İsvan'ı yaraladı; asıl hedefin Ecevit olduğu ise sonradan anlaşılacaktı. Aynı gün Yeşilköy Havalimanı ile Sirkeci Garı'nın emanet depolarına bırakılan bombalar saat 16:00'da ve 16:15'te patladı. Patlamalarda 5 kişi yaşamını yitirirken, 51 kişi de yaralandı.[167]

163 *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1977.
164 *Milliyet*, 8 Mayıs 1977.
165 *Milliyet*, 22 Mayıs 1977..
166 *Milliyet*, 23 Mayıs 1977
167 *Milliyet*, 30 Mayıs 1977.

Seçim sürecinin en büyük provokasyon girişimi ise 2 Haziran günü Demirel'in Ecevit'e gönderdiği mektupla ortaya çıkacaktı.[168] Demirel mektupta Ecevit'e 3 Haziran'da Taksim'de düzenleyeceği mitingde suikasta uğrayacağını şöyle bildiriyordu:

> CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 3 Haziran 1977 günü İstanbul Taksim Meydanındaki CHP Mitingi sırasında, Sheraton Oteli'nin üst katlarındaki odalardan birinden uzun namlulu ve dürbünlü bir silah ile ateş edileceği, bu teşebbüsün 29 Mayıs 1977 günü İzmir-Çiğli Havaalanında cereyan eden olayla birlikte, 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanında vukua gelen olaydan cesaret alan, iç barışı büyük ölçüde sarsabilecek kanlı tertiplere karar veren ve ayrıca 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak olan seçimlerden bir fayda ummayan, seçimlerin yapılmasını arzulamayan veya seçimlere gölge düşürmek isteyen illegal komünist-terörist örgütlerin yanı sıra memleketimizi iç meselelerle uğraştırmak isteyen yabancı kuruluşların ve uluslararası tedhiş teşekküllerinin muhtemel suikast ve sabotaj eylemleri ile özellikle vazifelendirilmiş kimseler tarafından yapılmak istendiği alınan haberler meyanındadır. Keyfiyetten bilgi edinilmesini ve konunun üzerinde önemle durularak gerekli tedbirlerin alınmasını ve gereğinin itasını rica ederim.[169]

Ecevit ise bir sonraki kısımda ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, radyodan yaptığı konuşmada, Taksim mitinginin kararlaştırılan yer ve saatte "ne pahasına olursa olsun" yapılacağını açıklayacaktı. Ertesi günkü mitinge yüz binlerce kişi katılacak ve Taksim Meydanı hıncahınç dolacak, mitingde ortaya çıkan tablo CHP'nin 5 Haziran'da kazanacağı zaferin bir işareti olarak değerlendirilecekti.

---

168 Demirel, Ecevit'e mektubu yollamadan bir gün önce, 1 Mayıs katliamının ve Ecevit'e yönelik Çiğli'deki suikast girişiminin arkasında bulunduğu ve darbe yapmayı amaçladığı istihbaratını aldığı Kara Kuvvetleri Komutanı Namık Kemal Ersun'u ve 800 subayı re'sen emekliye sevk etmişti. Demirel Adnan Ersöz ve Ali Fethi Esener'den birini Ersun'un yerine getirmek istiyordu, ancak Korutürk'le aralarındaki ihtilaf nedeniyle bu mümkün olamadı. Sonrasında ise Ege Ordu Komutanı Kenan Evren ismi üzerinde anlaşıldı. Böylece Evren'e Genelkurmay Başkanlığı'na giden yol açılmış oluyordu. (Aydın&Taşkın, 2014: 282)

169 *Milliyet*, 3 Haziran 1977.

Ecevit radyoda konuşuyor

Ecevit 5 Haziran seçimleri öncesi ilk radyo konuşmasını 24 Mayıs 1977'de yaptı. Bütün bir seçim sürecine olduğu gibi, bu konuşmaya da esas olarak siyasal şiddet ve can güvenliği damgasını vurmuş durumdaydı. Konuşmanın hedef kitlesi, özellikle çocuklarının hayatlarından endişe duyan anne babalardı. Ecevit doğrudan onlara sesleniyor, iktidara gelmeleri durumunda şiddetin sona ereceğini vaat ediyordu.

Ecevit konuşmasına, MSP ile kurdukları koalisyonu kast ederek, iktidarda oldukları dokuz ay hariç, 1968'den beri Türkiye'nin zaman zaman iç savaş boyutuna varan bir siyasal şiddet dönemi yaşadığını söyleyerek başlıyordu. Ecevit bunun sorumlusunun halk ya da gençlik olmadığını söylüyordu. Gençlik, aralarında bakan ve başbakanların da olduğu kimseler tarafından kışkırtılmaktaydı. Ecevit, MC'nin küçük ortağı MHP'nin ve büyük ortağı AP'nin bu olaylardaki sorumluluğunu şöyle anlatıyordu:

> Hükümet ortağı partilerden biri hakkında, Cumhuriyet Başsavcılığı, yasadışı eylemlerdeki, cinayetlerdeki sorumluluğu dolayısıyla soruşturma açmıştır. Hükümetin başındaki parti ise, bu nedenle hakkında soruşturma açılmış olan o küçük partiyle sıkı işbirliği içindedir. Seçimlere onun silahlı desteğiyle gitmektedir. Yer yer de ana muhalefet partisi binalarına, yöneticilerine doğrudan doğruya kendi adamlarını saldırtmaktadır hükümetin başında bulunan parti...
>
> Siyasal saldırılar, şiddet eylemleri dolayısıyla tutuklananların, mahkûm edilenlerin çoğu bu iki partinin üyeleridir, yandaşlarıdır. (s. 3-4)[170]

Ecevit, iktidarda oldukları dönemde şiddete başvurulmadığını, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümette bulunduğu dokuz aylık sürede, Türk çocukları, gençleri aynı okullarda, sınıflarda, sıralarda arkadaşça, kardeşçe okuyorlardı. Tartışsalar da birbir-

170. Ecevit'in 1977 seçimleri radyo konuşmaları, aynı yıl Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi tarafından kitapçık olarak basılmıştır. Konuşmalarla ilgili bu kısımda bundan sonraki atıflarda sadece sayfa numarası verilecektir.

lerine laf atsalar da taş atmıyorlardı, bomba atmıyorlardı, kurşun sıkmıyorlardı" diye anlatıyordu. Şimdi ise MC hükümeti gençleri kullanmakta, kışkırtmakta ve bir kardeş kavgasını körüklemekteydi. Ecevit bu gençlerin kışkırtıcıların elinden kurtarılmasının bir insanlık vazifesi olduğunu ve iktidara geldiklerinde bunu yapacaklarını söylüyordu:

> Önümüzdeki seçimler, 5 Haziran 1977 seçimleri, Türk Milletinin gençliğiyle birlikte geleceğini de kurtarma seçimidir. Bu seçimlerde oyunu kullanmak, bir demokratik ödev olmanın da ötesinde, Türk çocuklarına, gençlerine karşı kaçınılmaz bir borçtur. Çocuklarımızı gençlerimizi silahların gölgesinde veya elleri silahlı yetişmekten ancak bu seçimlerde oylarımızla kurtarabiliriz. (...) Türkiye'deki durumun acısını yüreklerinde duyanlar arasında, 5 Haziran günü oyunu kullanmayacak bir tek Türk anası babası düşünemiyorum... Bu durumun acısını yüreğinde duyup da 5 Haziran günü, nerede bulunursa bulunsun, işini gücünü bırakıp sandık başına gitmeyecek, oyunu kullanmayacak genç-yaşlı, kadın-erkek bir tek yurttaşımız olabileceğini düşünemiyorum. (s. 6)

Ecevit konuşmasında, seçmene CHP'nin tek başına iktidar olacağını ve bunun yıldırma politikalarıyla engellenemeyeceğini söylüyordu. Ayrıca Türkiye'de iyi bir seçim sistemi olduğunu, iktidarın sandıkta kolay kolay hile yapamayacağını, sandık güvenliğinin alındığını, yargının bağımsızlığını korumaya devam ettiğini vurgulayarak halkı sandığa gitmeye teşvik ediyordu. Yine yurttaşların yılgınlığa düşmemesi ve sandığa gitmesi için, seçim döneminde çeşitli saldırılara uğramış olmalarına rağmen devlet gücünün hâlâ ayakta olduğunu, dürüst ve namuslu devlet görevlilerinin ve kolluk kuvveti mensuplarının şiddet olaylarını bastırdığını, hükümetin devleti ele geçiremediğini ve yurttaşların devlete güvenmeye devam etmesi gerektiğini belirtiyordu.

Ecevit konuşmasında MC partileri dışında soldan da "olay çıkarmaya çalışan" ve "kışkırtıcılık yapanlar" olduğunu söylüyordu. İçlerinde "kendi anlayışlarına göre iyi niyetliler" olsa da, "seçim

yoluna taş koymaya, halk çoğunluğunun umudu durumuna gelmiş Cumhuriyet Halk Partisi'nin toplantılarında ona gölge düşürmeye kalkışanlara herhalde en azından kuşkuyla bakılmalıdır" diye de ekliyordu. Demokrasiye gölge düşürenler ister solda ister sağda olsunlar, ipleri "aynı oyuncunun" elinde olan kuklalardı. (s. 10) Ecevit radyodaki ilk konuşmasını yurttaşlara şu çağrıyı yaparak bitiriyordu:

> Sayın yurttaşlarım;
>
> Bugün Türkiye'nin temel sorunu ve 5 Haziran 1977 seçimlerinin baş konusu, ülkemizde can güvenliğidir, barıştır ve demokrasidir. İnanıyorum buna gereken önemi verenler, 5 Haziran'da Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vereceklerdir. 1974'de Türkiye'de barış sağlamış olan, millî birliğimizi canlandırmış olan, o millî birliğimizden aldığı güçle, Kıbrıs'tan Ege'ye, haşhaşa kadar her konuda Türk Milletinin haklı sorunlarını dünyaya kabul ettirebilmiş olan, yalnız Türkiye'ye değil, Kıbrıs'a da barış ve özgürlük getirmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vereceklerdir. (s. 10)

Ecevit ikinci radyo konuşmasını 28 Mayıs'ta yaptı ve bu konuşmadaki ana vurgu "düzen değişikliği"ydi. Ecevit CHP'nin programında yer alan "düzen değişikliği"nin yürürlükteki anayasa çerçevesinde ve ona uygun bir şekilde yapılacağını söylüyordu. CHP, MC hükümetinin iddia ettiği gibi anayasayı değiştirmek istememekte, bilakis anayasanın tam olarak uygulanmasını istemekteydi; bu ise "düzen değişikliği", yani anayasaya uygun bir düzen kurma anlamına gelmekteydi. Ecevit, kimi örnekler veriyor ve "anayasamız, devleti 'insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları' hazırlamakla yükümlü kılar. Oysa kurulu düzende, halkımızın büyük çoğunluğu maddi ve manevi varlığını geliştirebilmek için gerekli şartlardan yoksundur" diyordu. Yine benzer bir şekilde, anayasanın "hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz" tanımadığından, oysa kurulu düzende, belli kişilerin, ailelerin, zümrelerin imtiyazlı olduğundan ve kapıları halka kapalı olan bankalardan, o imtiyazlı kişilere verilen kredilerden,

aracılık ve komisyonculuktan para kazananlardan ve buna mukabil her türlü geçim aracından yoksun bırakılan halk kitlelerinden söz ediyordu. (s. 26)

Bu örneklerden sonra Ecevit şöyle diyordu:

> Bunlar, kurulu düzenin yürürlükteki Anayasa'ya aykırılığını gösteren sayısız örnekten yalnızca birkaçıdır. Cumhuriyet Halk Partisi işte bu düzeni değiştirirken, Anayasa'nın da insanlığın da gereği olan ve halkın özlemini çektiği bir düzen kuracaktır. Şimdiye kadar süregelen imtiyazlılar iktidarı yerine, halk iktidarını kuracaktır. İmtiyazlılarla onların siyaset alanındaki temsilcileri, bizim halk iktidarı sözümüzden onun için ürkerler. (s. 27)

Ecevit mevcut düzenin yalnız sosyal adaleti önlemekle kalmadığını, gelişme hızını da kestiğini, yalnız "somunun hakça bölüşülmesini" değil, "somunun yeterince hızlı büyümesini" engellediğini de söylüyordu. 1977 Türkiye'sinin sorunları mevcut düzenle çözülemezdi; bu sorunların kısa sürede çözülmesi ise ancak CHP iktidarında mümkün olacaktı.

Ecevit üçüncü konuşmasını ertesi gün, 29 Mayıs'ta yaptı ve bu konuşma da yine düzen değişikliğine ayrılmıştı. Bu seferki konuşmada daha somut, daha güncel örneklere vurgu yapılıyordu. Ecevit, bankalardan çektikleri kredileri, ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya hiçbir katkı yapmaksızın, yüksek kazançlar sağlamak için kullanan imtiyazlılardan söz ediyordu. Köylüler yoksulluk içinde kıvranırken, köylünün ürününü ucuza kapatan aracılar milyonlar kazanmakta, çimentoda, demirde ve diğer ürünlerde de benzer bir durum yaşanmakta, üreticiler değil aracılar zenginleşmekteydi. Çünkü "Türkiye'nin düzeni, insanları üretken olmayan alanlarda paralarını işletmeye" özendirmekteydi. (s. 32)

Ecevit konuşmasının devamında topraksız köylülerden, işletilmeyen madenlerden ve yeraltı kaynaklarından, yeterince kömür çıkarılamadığı için elektrik üretilememesinden ve sanayinin elektriksiz kalmasından, tarımda sulanabilir arazinin düşüklüğünden, kaynakların topyekûn olarak kötü kullanıldığından, kredi siste-

mindeki adaletsizlikten ve kamu kaynaklarının yanlış dağıtımından söz ediyordu.

Kendi iktidarlarında tüm bunları ortadan kaldırmak için kredi mekanizmasını nasıl kullanacaklarını ise şöyle anlatıyordu:

> Tarımda veya hayvancılıkta verim yükseltici yatırımlar yapacak veya aralarında birleşip tarım ürünlerini değerlendirici fabrikalar kuracak olan köylüye vereceğiz; işlerini büyütmek, toptancı kooperatifleri kurmak isteyen esnafa, aralarında birleşerek sanayici durumuna geçmek isteyen sanatkârlara, ortak yatırımlarla fabrikalar kurmak isteyen işçilere, kamu görevlilerine, kısacası, üretken yatırımlar için halka vereceğiz bu kredileri. Aynı zamanda, plan doğrultusunda verimli yatırımlar yapacak, sınaileşmemize hız katacak, işsizlere iş alanı açacak gerçek sanayicilere vereceğiz. Böylece, daha yeni düzene adımımızı atarken, şimdiye kadar israf edilen kredi kaynaklarını en verimli biçimde değerlendirmeye başlayacağız. O yoldan, tarım alanında da sanayi alanında da üretim artmaya, gelişme, hızlanmaya başlayacak. Hem somun daha hızlı büyüyecek hem de somunun dilimleri hakça bölüşülecek. (s. 35)

Ecevit ertesi gün, yani 30 Mayıs'ta dördüncü radyo konuşmasını gerçekleştirdi ve "düzen değişikliği"ni anlatmaya devam etti. Bu konuşma özellikle köylülere ve işçilere ayrılmıştı. Ecevit CHP'nin "hızlı ve hakça gelişmeyi" köylüden başlatacağını söylüyor ve CHP'nin köykent projesi için, "CHP köylüleri köylerinden sürecek" diyen Demirel'e yanıt veriyordu:

> Bizim programımıza göre, köykentler sadece ortak hizmetlerin toplandığı yerler olacak. Köylülerin seçecekleri bu merkezlerde, şimdiye kadar köylüye ulaşmayan hizmetler bulunacak. Örneğin hastane, lise, silo olacak, kooperatiflerin yönetim merkezi ve banka şubesi olacak. Makina parkı, makina bakım merkezi kurulacak. Kooperatiflerinin ortak makina parkındaki araçlardan köylülerin hepsi birlikte, çok ucuza yararlanabilecekler. Buğday yetiştiren bir köy tek başına un fabrikası kuramaz. Meyvecilik yapan, sebze yetiştiren bir köy, tek başına meyve suyu veya konserve fabrikası kuramaz. Hayvancılık yapan bir köyün, yem sanayii, deri sanayii

> kurmağa gücü yetmez. Modern hayvancılığa, mandıracılığa geçecek gücü bile genellikle bulamaz, bir köy. Fakat merkezî bir yerde ortak hizmetlerin ulaşacağı bir köykentin çerçevesindeki sekiz-on köy, güçlü ve demokratik kooperatifler yoluyla, tasarruflarını bir araya getirirlerse, buna devlet desteği ve yeterli banka kredileri de eklenince, köylüler bütün bu saydığım tesisleri ve daha çoğunu kurabilirler. (s. 38)

Ecevit konuşmasında, kuracakları düzende kooperatifçilikle birlikte aracıların devreden çıkacağını ve köylünün gelirinin artacağını, topraksız köylülerin toprağa kavuşmasıyla birlikte o zamana kadar bakımsız kalan topraklarda da verimli üretime geçileceğini, köylülerin de işçiler gibi bir sigorta sistemine sahip olacaklarını ve yaşlandıklarında emekli maaşı alacaklarını, sosyal sigortalardan alacakları kredilerle evlerini tamir edeceklerini ya da yeni evler alacaklarını söylüyordu. CHP'nin kuracağı düzende köyler kentleşecek ve köylülerin kentlere göç etmesine gerek kalmayacaktı. Köykentlerde kurulacak halk eğitim merkezlerinde köy çocukları filme alınacak derslerle yükseköğrenim görebilecek, her köyün kendi okulu, sağlık ocağı, camisi ve kreşi olacaktı. Özetle, "gelişme köylüden başlayacak, sınaileşme köye kadar uzanacak"tı. (s. 38-39)

Köylülerden sonra sıra işçilere geliyordu ve Ecevit CHP'nin kuracağı yeni düzende işçilerin sahip olacağı hakları ve elde edecekleri kazanımları anlatmaya başlıyordu. Ecevit'e göre yeni düzende işçiler, köylüler, memurlar, yani emekçi halk kitleleri bir araya gelerek devletle işbirliği içerisinde fabrikalar kuracak, bir yandan "halk sektöründe", bir yandan "devlet sektöründe" emekçiler kendi kendini yönetmeye başlayacak, işçilerin gelirleri yükselecek, iş barışı demokratik yollardan sağlanacaktı. Ecevit plan doğrultusunda iş yapan ve toplum yararını gözeten iş adamlarının da bu düzende güven içerisinde çalışacaklarını belirttikten sonra, işçilerin kıdem tazminatı haklarının güvence altına alınacağını, işsizlik sigortasının kurulacağını, lokavtın kaldırılacağını,

sanayi işçilerinin sahip olduğu haklara bütün köylülerin ve kamu çalışanlarının da sahip olacağını söylüyordu. Tüm bunları ise bir kez daha "iç barış"a bağlamayı ihmal etmiyor ve konuşmasını şöyle bitiriyordu:

> Kısacası, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuracağı düzende, gelişme hızlanacak, sosyal adalet yaygınlaşacak ve tüm çalışanların ekonomik gücü artırıp hakları genişleteceği için, demokrasimiz daha çok gerçeklik kazanacaktır ve iç kavgaların kaynağı olan sömürü olanakları kapanınca topluma sürekli barış gelecektir. 5 Haziran günü oy pusulalarının en başında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin "ALTI OK"unun altına basılacak "EVET" mühürleri, böylesine insanca ve hakça bir düzene, hızlı ve hakça gelişmeye, toplumsal barışa ve gerçek demokrasiye evet demek olacaktır. (s. 41)

Ecevit 5 Haziran seçimlerinin en önemli ve tarihsel radyo konuşmasını ise 2 Haziran'da yapacaktı. Aslında o gün radyo konuşmasını yapacak olan kişi CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu'ydu, ama Demirel'in o gün Ecevit'e elden ve "gizli" kaydıyla yolladığı ve 3 Haziran Taksim mitinginde suikasta uğrayacağını bildiren mektup, konuşmayı Ecevit'in yapmasını zorunlu kılmıştı.

Ecevit konuşmasına bu mektuptan bahsederek başlıyor ve mektubun içeriğini kamuoyuyla paylaşmaya kendini mecbur hissettiğini söyledikten sonra mektubu okuyordu. Ecevit mektubu okuyup bitirdikten sonra değerlendirmelerine başlıyor ve bir gün önce İstanbul valiliği ile 5 Haziran günü yapacakları miting hakkında görüştüklerini, valilik tarafından kendilerine herhangi bir tehlikenin olmadığı ve her türlü güvenlik tedbirinin alındığı yönünde bildirimde bulunulduğunu söylüyordu. Demek ki Demirel, kendisine gelen bu bilgiyi valilikle paylaşmamıştı. Ayrıca mektup Ecevit'le birlikte Genelkurmay Başkanlığı'na, İçişleri Bakanlığı'na ve MİT Müsteşarlığı'na gönderildiğine göre söz konusu bilgiyi Demirel'e devletin kolluk kuvvetleri ya da istihbarat teşkilatı vermemişti, bilakis Demirel onları bilgilendirmekteydi.

Ayrıca mektuba bakılırsa, Demirel 1 Mayıs katliamı ile ilgili olarak hep CHP'yi suçladığı halde bu sefer ağız değiştirmekte, Çiğli'de yaşananlarla ilgili olarak da Emniyet'ten farklı şeyler söylemekte, bu iki olayla Ecevit'e yapılacak suikast arasında bir bağlantı kurmaktaydı. Ecevit, kendisinin ne tür bir silahla ve nerede vurulacağına kadar ayrıntılı bilgilere sahip olan Demirel'e düşen görevin kendisine bunu bir mektupla bildirmek değil, olayı aydınlatıp zanlıları yakalamak olduğunu söylüyordu. Ayrıca Demirel'in 25 Mayıs günü yaptığı açıklamada, "seçime üç gün kala birtakım talihsiz işler olabilir" dediğini hatırlatarak, "Şimdi ne demek istediği anlaşılmaktadır" diyor ve olayın gerisinde bizzat Demirel'in olabileceğini ima ediyordu.[171]

Ecevit konuşmasını, 3 Haziran günü saat 14.00'da Rahşan Ecevit'le birlikte Taksim Meydanı'nda olacağını, hiç kimseye oraya gelmeleri için özel bir çağrı yapmayacağını, ama kendisinin o gün o saatte meydanda planladığı konuşmayı yapacağını söyleyerek, son derece çarpıcı bir şekilde bitiriyordu:

> Hiçbir vatandaşımdan, hiçbir İstanbulludan, yarın Taksim Alanındaki toplantımıza gelmelerini bekleme hakkını kendimde görmüyorum. Onun için toplantımızla ilgili bir çağrıda bulunmuyorum. Yalnız ben ve eşim, yarın, açıklanan saatte İstanbul'un Taksim Alanında, seçim otobüsünün üzerinde olacağız ve ben konuşmamı yapacağım. Ama bütün seçmen yurttaşlarıma, o arada İstanbullu seçmen yurttaşlarıma, 5 Haziran günü mutlaka oylarını kullanmaları için bir kez daha çağrıda bulunuyorum. Benim toplantıma gelmek önemli değil. Fakat 5 Haziran Pazar günü oyunu kullanmak bir yurt görevidir, bir insanlık görevidir. Bu görevi yeri-

171 Demirel, Arcayürek'e "Doğrusu zata mahsus yazdığım, gizli olduğunu belirttiğim bir yazıyı alan Ecevit'in doğruca TRT'ye gidip radyolardan bunu açıklamasını beklemiyordum" demişti. Suikast istihbaratı ile ilgili olarak ise kendisine MİT'ten antetsiz bir kâğıt geldiğini, bu kâğıtta Ecevit'e Taksim Meydanı'nda suikast yapılacağı istihbaratı alındığının yazdığını ve Ecevit'e gerçekten bir suikast yapılırsa bunu daha önce neden bildirmediği sorusunun gündeme geleceğini ve bu haberi Ecevit'e bildirmenin başbakan olarak kendi sorumluluğunda olduğunu düşündüğünü söylemişti. (Arcayürek, 2006: 99)

ne getirenler, vicdan huzuru içinde olacaklardır: Çünkü yavrularını, yuvalarını ve yurtlarını kurtarmak için demokratik görevlerini yerine getirmiş olacaklardır. Benim 5 Haziran'a kadar yaşayıp yaşamamam da önemli değil. Yeter ki demokrasimiz yaşasın ve yeter ki çocuklarımız, gençlerimiz ve tüm yurttaşlarımız 5 Haziran seçimleriyle, can güvenliği ve barış içinde yaşayabilecekleri bir ortama ulaşsınlar.

Allah Milletimizi korusun! (s. 54)

Ecevit'in okuduğu mektup ve yaptığı, daha doğrusu yapmadığı çağrı kitleler üzerinde muazzam bir etki yaratacak, yukarıda da belirttiğimiz üzere yüzbinler 3 Haziran günü Taksim Meydanı'nı dolduracak ve ortanın solundaki, Ecevit'in liderliğindeki CHP, 1973 seçimlerinin ardından 5 Haziran 1977 seçimlerinden de birinci parti olarak çıkmayı başaracaktı.

Bir sonraki bölümde 1977 seçimlerinden 12 Eylül darbesine uzanan süreci inceleyeceğiz, ancak ona geçmeden önce, 1976 yılında "demokratik sol" doğrultuda değiştirilen CHP programını incelememiz gerekiyor.

CHP programı değişiyor, ortanın solunun yerini demokratik sol alıyor

CHP 23. Kurultayı 27-30 Kasım 1976'da toplandı ve yeni parti programını kabul etti. Bu programın anahtar kavramı "demokratik sol"du. Yeni programla birlikte CHP kendisini resmen "demokratik sol" bir parti olarak tanımlıyor, ilkelerini de buna göre belirliyordu. Aslında CHP'nin "demokratik sol bir parti" olduğu 28 Haziran 1974'te toplanan Tüzük Kurultayı'nda kabul edilmiş ve değiştirilen tüzükte şöyle denmişti:

İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı, demokratik sol bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe

> gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir. (Bila, 1987: 396)

Partinin bir kanadı CHP'nin sosyal demokrat teriminin, diğer kanadı ise demokratik sol teriminin kullanılmasını istiyordu. Ecevit sosyal demokrasi Marksizm kökenli olduğu için "demokratik sol"un benimsenmesi taraftarıydı ve 14 Aralık 1974'teki 22. Kurultay bildirisinde CHP'nin demokratik sol bir parti olduğu ilan edilmişti. Yaklaşık iki yıl sonra ise parti programı da bu doğrultuda değiştirilecekti.

Programa göre CHP, "gelişme yolunda toplumsal adaleti ertelemenin de özgürlüğü kısmanın da gereksizliğine ve haksızlığına", yani kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir seçeneğin olduğuna inanıyordu ve bunun gereği olarak da CHP'nin demokratik sol tutumunun "özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini yönetmesi" kurallarına dayandığı belirtiliyordu. Program, CHP'nin bu ilkelere ulaşmak ve yeni bir düzen kurmak için altı oka, yani cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik prensiplerine de bağlı kalacağını bildiriyordu. (s. 5-6) [172]

Demokratik solun kuralları

Program, demokratik solun kurallarını sırayla açıklıyordu. Demokratik sol anlayışa göre düşünce, anlatım ve eleştiri özgürlüğü sınırsız olmalıydı, örgütlenme özgürlüğü ise "tüm özgürlüklerin ve hakların sağlanıp korunabilmesi, etkin biçimde kullanılabilmesi ve geliştirilebilmesi, insanlık ve toplum yararına değerlendirilebilmesi için zorunlu" olarak görülüyordu. (s. 20)

Demokratik solun eşitlik anlayışına göre özgürlükler, haklar, imkânlar ve siyasal etkinlik açısından insanlar arasında hiçbir ayrım ve ayrıcalık bulunmamalıydı. Bunun için ise "insanlar arasında eşitsizliğe, ayrıma, ayrıcalığa yol açabilen her türlü ekonomik,

172 CHP Programı 1976 yılında Ankara Ajans Türk Matbaası'nda basılmıştır. Çalışmanın bu kısmında programın sadece sayfa numaralarına atıf yapılacaktır.

toplumsal, kültürel, siyasal engeli ve dengesizliği giderici bir düzen kurulmalı"ydı. (s. 23)

Demokratik sol anlayışa göre, dayanışma "sağlıklı, hakça ve özgür bir toplumun gereği"ydi. Toplumsal dayanışmanın sağlanması için halk yönetim sorumluluğunu üstlenmeli, gelir dengeli ve hakça dağıtılmalı, yeterli ve hakça bir vergi sistemi kurulmalı, herkes sosyal güvenlik çatısı altına alınmalı, gönüllü veya kamusal hizmet kuruluşları kurulmalı ve engellilere özel haklar ve olanaklar sağlanmalı"ydı (s. 24). Dolayısıyla program, toplumsal dayanışmayı halkın yönetime katılımı ve devletin ekonomiye halk lehine müdahalesi üzerine temellendiriyordu.

Demokratik sol anlayışa göre, emek "el ve kafa emeği ayrımı gözetilmeksizin, niteliğine göre, topluma yararlılığına göre, güçlüğüne veya tehlikelerine göre maddi ve manevi karşılığını almalı"ydı. Emeğin yarattığı değer emeği verenlerde birikmeli, bunun toplum yararına nasıl kullanılacağını emeği verenler belirlemeli ve emeğiyle geçinenler çalışma koşullarını düzenlemede yetkili olmalıydı (s. 25). "Emeğin karşılığını alması" derken tıpkı *Ortanın Solu*'ndaki gibi nesnel bir kriter ortaya konulmamıştı, ortaya çıkan değerin toplumun hangi alanlarında kullanılacağını emekçilerin belirleyeceği ve çalışma yaşamında emekçilerin de söz sahibi olması yönündeki iddialar ise kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişki ve çelişkiyi ortaya koyması bakımından önemli ipuçları veriyordu. Artık değerin nerede kullanılacağına emekçilerin karar vereceğine yönelik iddia ile o artık değere üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan sermayedarlar tarafından el konulacak olması arasındaki çelişkinin nasıl çözüleceğine dair herhangi bir şey söylenmiyordu.

Demokratik sol, halkın kendini yönetmesini demokrasinin kuralı olarak kabul etmekteydi. Yerel yönetimlerden devlet yönetimine ve çalışma yaşamına kadar halkın yönetime katılımının sağlanması, devletin yetkilerinin halkın özgürlüğü ve örgütlenmesiyle sınırlanması, ekonomik ve siyasal gücün bir azınlıkta top-

lanmasının engellenmesi, halkın siyasal gücü ve kendini yönetme olanağının artırılması demokratik solun temel hedefleriydi (s. 28). Kapitalist bir sistemde sermayenin işleyiş mekanizmalarıyla ve sermaye birikiminin gereksinimleriyle halkın yönetime katılımı arasındaki çelişkinin nasıl çözüleceğine dair soru ise yine yanıtsız bırakılıyordu.

Demokratik sol düzenin tanımı ve amaçları

Demokratik sol, gelişmenin "toplumsal adaletle birlikte, özgürlükçü demokratik rejim içinde ve ulusal bağımsızlığı sağlamlaştıracak yönde" gerçekleşmesini öngörmekteydi. Bu ise gelişmiş kapitalist ülkelerin geçtikleri yollardan geçerek değil, Türkiye'nin kendi koşullarına uygun bir modeli hayata geçirmesiyle mümkün olabilirdi. Türkiye gibi ülkeler güçlerini ve kaynaklarını en verimli biçimde kullanmak zorundaydı ve bunun için gelişmeye katkısı olmayan kazanç yollarının tıkanması ve tüm yatırımlarla tasarrufların üretken alanlara kaydırılması gerekmekteydi. Ayrıca toplumun tüketim eğilimleri de değiştirilmeli, halkın tüketim olanakları, ulusal üretimdeki artışla birlikte desteklenmeliydi. (S. 36)

Demokratik sol anlayışa göre, "gelir toplumda hakça dağıtılmalı"ydı ve "yaşamını emeğiyle kazananların ulusal gelir artışından aldıkları pay, köylüden ve genellikle dar gelirlilerden başlanarak sürekli yükselmeli"ydi (s. 40-41). Devletin ekonomi programı bu doğrultuya göre şekillenmeli, üretken olmayan kazançlar, rantçılık, aracılık, komisyonculuk, tefecilik ortadan kaldırılmalıydı (s. 43). Böylece sadece hakça gelir dağılımı sağlanmış olmayacak, tasarruflar verimli alanlara yönlendirilmiş, üretim maliyetleri düşürülmüş, kamu gelirleri artırılmış, kaynaklarda büyüme sağlanmış, spekülatif fiyat oynamaları engellenmiş olacak ve belli kişilerin ekonomik ve siyasal güç kazanarak devlet yönetimini etkilemeleri ve demokrasiyi yozlaştırmaları da önlenebilecekti.

Sanayileşme

Program sanayileşmenin ve sanayi toplumuna geçişin devrimci ve toplumun bütün yapısını değiştiren bir süreç olduğunu, böylesi bir süreci tutucu güçlerin gerçekleştiremeyeceğini söylüyordu. Çünkü tutucu güçler, ekonomideki gelişme ve ilerlemenin toplumsal alanda da gerçekleşmesinden ve yaşanan dönüşümden, mevcut statükonun ve tahakküm ilişkilerinin değişmesinden korkarlardı (s. 56-57). Öte yandan, "Türk toplumu için tutucu olmayan bir baskı rejimi de", yani sosyalizm de artık geçerli bir seçenek değildi. Programa göre sosyalist rejimler "sınaileşme hızını kesmeseler bile, sanayi toplumu uygarlığına ve kültürüne bazı bakımlardan" ters düşmekteydiler ve "uygarlığın ve kültürün insan kişiliğine katkılarını ve insanın o uygarlığa ve kültüre katkı olanaklarını çok düşük düzeyde ve sınırlı bir çerçevede" tutmaktaydılar. Oysa "düşünceleri ve davranışları özgürlükçü demokrasi içinde oluşan yeni toplumsal güçler artık o çerçeveye" sığmamaktaydı. Bunun da ötesinde programda şöyle deniyordu:

> Tutucu olmayan baskı rejimleri kendilerini "devrimci" diye tanımlasalar da sanayi devrimini gerçek yönünden saptırır ve bir anlamda insanca amacından da uzaklaştırırlar. Sanayi devriminin sağladığı ve sanayi devrimini sürdürebilmek için zorunlu olan özgürlükleri büyük ölçüde kısarlar. Türkiye'deki yeni toplumsal güçlerse artık o özgürlük kısıntılarına katlanamazlar. (s. 60)

Dolayısıyla Türk toplumu "artık tutucu veya tutucu olmayan baskı rejimleri arasında bir seçme yapma noktasını çoktan aşmış"tı ve "demokratik devrimcilikten başka bir çözümün geçerli olmayacağı aşamaya ulaşmış"tı. CHP'nin demokratik sol anlayışı da Türkiye'nin sanayi devrimini demokratik devrimcilik kuralına dayandıracak"tı (s. 62). Burada bir kez daha kapitalizmle sosyalizmin dışında üçüncü bir seçeneğin mevcudiyeti tezine yaslanılıyor ve burjuva demokrasisiyle "kapitalist olmayan kalkınma" modelinin bir arada olabileceği iddia ediliyordu.

Tarım ve Köylülük

Programa göre, demokratik sol gelişmeyi köyden başlatacaktı. Bunun için köylüler kooperatiflerde birleştirilecek, bu kooperatiflere gelişmeleri için gereken krediler verilecek, yapacakları yatırımlar devlet tarafından desteklenecekti. Köylüler için sosyal sigortalar ve tarım sigortası kurulacaktı. Köylü çocuklarının eğitim olanaklarından eşit ve adil bir şekilde yararlanmaları sağlanacaktı. Tarım ve orman işçilerinin sendikal hakları garanti alına alınacaktı. Köylülerin benimseyeceği uygun yerlerde kamu hizmetlerinin, gelişme ve üretim için gerekli altyapıların ve örgütlenmelerin yoğunlaşacağı köykentler kurulacaktı. Devlet tarımsal üretim planları yapacak, hangi ürünlere öncelik verileceğini belirleyecekti, destekleme alımları da bu önceliği teşvik için kullanılacaktı. Traktör sanayi, gübre ve tarım ilaçları sanayi ve tarım ve hayvancılıkla ilgili bütün sanayi devletçe desteklenecekti. Sulama olanakları artırılarak toprağın verimi yükseltilecekti. Devlet üretme çiftliklerinde, tarım araştırma merkezlerinde ve haralarda verimli çiftçilik yöntemleri uygulanacak, yeni teknolojiler kullanılacak, köylülere bu konuda eğitim verilecekti ve bir türlü gerçekleştirilemeyen toprak reformu gerçekleştirilecekti. (s. 65 vd.)

Kooperatifçilik ve "Halk Sektörü"

Programda kooperatifçiliğe ayrıntılı bir şekilde yer verilmişti, çünkü kooperatifçilik devlet ile özel sektör dışında oluşturulması öngörülen ve üçüncü yolculuk iddiasının somutlaşması olarak görülen "halk sektörü"nün temeli olarak değerlendiriliyordu. Kooperatifçilik halkı daha örgütlü ve daha güçlü hale getirecek, böylece demokrasi de güçlenmiş olacaktı. Kooperatiflerin ekonomideki ağırlığının artması, emeğin hakça değerlendirilmesini, tüketicinin pahalılıktan korunmasını, dar gelirlilerin konut sahibi olmasını sağlayacaktı. Kooperatiflerle birlikte aracılar ortadan

kalkacak, dolayısıyla üretken olmayan sermaye sınıfı ekonominin dışına atılacak, köylü ise ürününü doğrudan satıp kazancını artırabilecek, kendileri için gereken ürün ve araçları daha ucuza alabilecek, bu da köy kalkınmasını hızlandıracaktı. (s.83-84)

Program, "halk sektörü"nden ya da aynı anlama gelmek üzere "halk kesimi"nden, "çalışan halkın bir araya gelerek veya ortak kuruluşları ya da örgütleri eliyle yapacağı yatırımlardan kuracağı işletmelerden oluşan HALK KESİMİ, ekonominin devlet desteği bakımından öncelik taşıyan en güçlü kesimi olacaktır" şeklinde söz ediyordu.[173] Buna göre halk kesimi, ekonomik ve siyasal gücün devlette ya da kişilerde toplanmasını engellemek, halkın ekonomik ve siyasal gücünü artırmak, tasarruf ve kaynakların topluma yararlı alanlara yönelmesini sağlamak amacıyla halkın kişiler olarak ya da kooperatifler, sendikalar, sosyal güvenlik kuruluşları aracılığıyla kurduğu, devletin ve yerel yönetimlerin de katılabileceği ama asla egemen olamayacağı, demokratik yönetimli, ekonomik, sosyal ve demokratik amaçlı kuruluşlar"dı. (s. 89)

Halk sektörü gelişip güçlendikçe halkın siyasal etkinliği de artacak, böylece demokrasi de güçlenecekti. Halkın tasarruflarının yatırıma yönlenmesi ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktı. Emekçiler kendi yarattıkları değeri ekonomik girişimci olarak yine kendileri değerlendireceği için sömürü önlenecek ve sosyal adalet gelişecekti (s. 93). Ancak burada da sermaye düzeninin ve egemen sınıfların aleyhine işleyeceği açık olan bu sektöre sermaye düzeninin ve sermaye sınıfının nasıl izin vereceğine ve bu ikisi arasındaki çelişkilerin ve çekişmelerin nasıl çözüleceğine dair her-

173 Halk sektörü Ali Nejat Ölçen'e ait bir projeydi ve "halkın kolektif bir girişimci olarak örgütlenmesine dayanıyordu. Amaç emekçileri üretim ilişkileriyle ilgili karar süreçlerine katmak, bu yolla artık değerin dağıtımına müdahale etmekti." (Bora, 2017: 585) "Halk sektörü" 1970'ler Türkiye'sinde sermayeyi hayli ürkütmüş, Ecevit de sermayeyi "halk sektörü"nün sosyalist bir model olmadığına ikna etmek için hayli ter dökmüştü. Projenin fikir babası Ali Nejat Ölçen, anılarında dönemin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal'la halk sektörünü konuşmak için Cahit Kayra'nın evinde Besim Üstünel, Deniz Baykal ve Turan Güneş'in de bulunduğu bir görüşme yaptıklarını anlatır. (Ölçen, 1995: 55 vd.)

hangi bir şey söylenmiyor, sermaye sınıfının kendi aleyhine olan bu gelişmeleri, halkın ve hükümetin baskısıyla kabul edeceği varsayılıyordu.

Devlet ve Ekonomi

Peki demokratik sol düzende "devletin ekonomiyle ilgili ödevleri ve işlevleri" neler olacaktı? Programda bu soruya şöyle yanıt veriliyordu:

> Devlet ekonomiyi toplum yararına ve sağlığına uygun ve hakça işleyecek biçimde düzenlemekle ve yönlendirmekle, ekonomik gücün sayılı kişilerde yoğunlaşmasını ve ulusal ekonominin dışa bağımlılaşmasını, demokrasinin veya ulusal egemenliğin o yüzden tehlikeye düşmesini önlemekle, ekonomik büyümeyi gelişmenin bütünlüğü kuralına uygun olarak hızlandırmakla, darboğazları önleyici çözüm ve önlemleri zamanında uygulamakla, uluslararası ekonomik ilişkileri geliştirici ekonomik ve siyasal girişimlerde bulunmak ve bunun için gerekli kurumsal ve teknik olanakları sağlamakla, üretimle tüketim arasında sağlıklı gelişmenin gereği olan uyumu gerçekleştirmekle ödevlidir. (s. 117)
>
> Demokratik sol düzende devlet önemli doğal kaynakların işletilmesinde, stratejik sanayi kollarında ve savunma sanayinde tekel kuracak, ülke yararının gerektirdiği durumlarda özel kesimin bu alanlardaki girişimlerini sınırlayabilecekti. (s. 118)

Demokratik sol düzende ekonomi planlama esasına dayanmaktaydı ve "özgürlükçü demokrasi kuralları içinde ve özgürlükçü demokrasiyi de güçlendirecek biçimde gerçekleştirmeyi" amaçlamaktaydı. Planın özgürlükçü demokrasiye uygun olması için ise Devlet Planlama Teşkilatı, işçi sendikalarıyla, kooperatiflerle, halk kesimindeki kuruluşlarla işbirliği içerisinde çalışacaktı. Ayrıca plan çevreden merkeze doğru oluşturulacak, yerel yönetimler de sürece dâhil olacaktı. (s. 122-123)

Gelir dağılımı ve vergide adalet

Programın "Gelirler Politikası" başlıklı bölümünde, gelir dağılımında adaleti sağlamanın başlıca aracı olarak toplu sözleşmenin tüm işçilerle birlikte kamu çalışanlarını ve tarım ve orman işçilerini de kapsayacak bir niteliğe kavuşturulacağı, ancak bu aracın tek başına yeterli olmayacağı, çalışanların güçlü bir sendikacılık hareketiyle devlet yönetimine katılmasının ve ekonomi politikalarının oluşturulmasında söz sahibi olmasının, gelir dağılımındaki adaletin asıl güvencesi olacağı söylenmekteydi. Aynı şekilde köylüler de kooperatifler ve köykentler aracılığıyla devlet yönetimine katılacak ve böylece gelişen ekonomiden kendilerine düşen payı adil bir şekilde alacaklardı. (s. 134-136)

Programda demokratik sol düzende verginin sosyal adaleti sağlamak için etkili bir araç olarak kullanılacağı belirtilmekteydi. Buna göre devlet vergi politikasını hakça gelir dağılımını sağlamanın, toplumsal dayanışmanın, hakça ve sağlıklı gelişmeyi hızlandırmanın, plan disiplinini gerçekleştirmenin, topluma, insanlığa, ekonomiye katkıda bulunmayan kazanç yollarını tıkamanın, tutumluluğa ve üretken yatırımlara özendirmenin, sağlıklı ve yaygın tüketim eğilimleri oluşturmanın ve düzenli ve sağlıklı kentleşmenin bir aracı olarak kullanacaktı. (s. 138)

Bunun için ise dar ve orta gelirlilerin vergi yükü düşürülecek, vergi oranları vergi adaletsizliğini giderecek şekilde değiştirilecek, dar ve orta gelirlilerin en az geçim indirimi yükseltilecek, asgari ücretten vergi alınmayacak, lüks tüketimi engelleyici bir vergilemeye gidilecek, vergi kaçağını engellemek için gereken tedbirler alınacak, vergilemeyle planın amaç ve ilkeleri ortaklaştırılacak ve tasarrufları sanayiye yöneltecek bir vergi politikası izlenecekti. (s. 138-140)

Demokratik sol, klasik sosyal demokrasiye uygun bir şekilde vergi politikalarını, kalkınmayı ve gelir dağılımında adaleti sağlamanın en etkin aracı olarak görüyor, kalkınmanın finansmanında ve gelir dağılımının tesisinde adil bir vergi sistemini merkeze yerleştiriyordu.

Devlet ve demokrasi

Programda "demokratik sol düzende devletin yeri" de anlatılmış, çıkış noktası olarak da demokrasi alınmıştı. Buna göre demokrasi, "ekonomik ve toplumsal düzenle bir bütün" oluşturmaktaydı ve bu nedenle de "demokrasi kuralları ekonomik ve toplumsal düzenin tümünde geçerli olmalı"ydı. Demokrasinin yaygınlık kazanması için "halkın kendini yönetme yetkisi ve olanağı kurumsal düzenlemelerle sürekli geliştirilmeli"ydi. (s. 223)

Programa göre CHP demokrasiyi korumak ve yaşatmak için her türlü çaba ve özveriyi göstermişti, ancak bu artık yeterli değildi; "demokrasiyi çağın kurallarına göre geliştirerek güçlendirmek" gerekmekteydi. Burada çağın kuralları ile kastedilen ise sosyal yanı güçlü ve gelişkin bir demokrasiydi. 1961 Anayasası buna imkân veren bir anayasaydı ve CHP anayasanın bu olanaklarını değerlendirerek yeni atılımlar yapacaktı. Bunun için ise başta işçi sendikaları ve köylü kooperatifleri olmak üzere, halkın örgütlü bir şekilde siyasal yaşamdaki etkinliği artırılacak, bunun gerçekleşmesini zorlaştıran tüm ekonomik, toplumsal ve yasal engeller kaldırılacaktı. (s. 224-226)

Program CHP'nin demokrasiyi yaygınlaştırmak, derinleştirmek ve gerçeklik kazandırmak için bu üç başlıkta atacağı adımları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktaydı. Programda demokrasiyi yaygınlaştırmak için kadın-erkek eşitliğine her alanda gerçeklik kazandırılacağı, seçme yaşının 18'e, seçilme yaşının ise 21'e indirileceği, eğitim alanında akademisyen, öğretmen ve öğrencilerin okul yönetimine, devlet kesiminde çalışanların ise işletmelerin yönetimine katılmalarının sağlanacağı belirtiliyordu. Kamu görevlileri sendika, grev ve toplu sözleşme hakkına ve çalıştıkları kurumun yönetimine katılma hakkına sahip olacaklar, yerel yönetimlerin yetkileri ve halkın yerel yönetimlere katılımı genişletilecek, kooperatifçilik geliştirilecek ve halkın planlama çalışmalarına aktif bir şekilde katılması sağlanacaktı. (s. 227 vd.)

Programda demokrasinin "derinlik kazanması" için yapılması gerekenler de sıralanmıştı. Buna göre hak ve özgürlüklerden yararlanmadaki bütün ekonomik ve toplumsal adaletsizlikler giderilecek, toprak reformu aracılığıyla köylü ekonomik bakımdan güçlendirilecek ve her türlü baskıdan kurtarılacak, halk sektörü aracılığıyla halkın ekonomik gücü ve etkinliği artırılacak, giderek ekonomide halk egemenliği sağlanacak, tüm çalışanlar sosyal güvenliğe ve iş ve geçim güvenliğine kavuşturulacak, herkesin yaşam boyu çalışma ve eğitim olanaklarından eşit bir şekilde yararlanması için gereken düzenlemeler yapılacaktı. (s. 231-232)

Demokrasinin "gerçeklik kazanması için" ise düşünce, inanç ve anlatım özgürlüğünün her türlü sınırlamadan kurtulacağı, örgütlenme ve siyasal çalışma özgürlüğünün genişletileceği, sendikaların siyasal yaşama katılım olanaklarının artırılacağı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün tek sınırının can güvenliği olacağı, yargıda bağımsızlığın tesis edileceği, sıkıyönetim yasasının daraltılacağı, radyo ve televizyonun özerkliğinin yeniden tesis edileceği belirtiliyordu.

Anlaşılacağı üzere demokratik sol program, sadece siyasal özgürlüklerin değil ekonomik hakların da geniş bir yer tuttuğu, demokrasiyi ve halkın yönetime katılımını ekonomik karar alma süreçlerine de taşımayı hedefleyen, "halk sektörü" aracılığı ile mülkiyeti tabana yayacağını iddia eden bir düzen öngörüyordu. Ancak tüm bu hedeflerle sermayenin özellikle tekelci kesimleri arasındaki çelişkilerin, yani esas olarak kapitalizmle demokrasi arasındaki çelişkinin üstesinden nasıl gelineceği ve sermaye sınıfının sermayenin değerlenme alanlarını daraltan ve sermaye birikim sürecinin aleyhinde olan gelişmeler karşısında göstereceği direncin nasıl kırılacağı –belki de burjuva demokrasisi içerisinde tüm bunları yapmanın mümkün olmadığının zaten bilinmesi nedeniyle– sessizce geçiştiriliyordu.

Demokratik sol programın kabul edilmesiyle birlikte, ortanın solu terimi yerini demokratik sola bırakacak, CHP'nin 1965'te başlayan ideolojik dönüşümü teorik olarak tamamlanmış olacaktı. CHP 12 Eylül öncesinin son seçimlerine bu programla girecek ve CHP sandıktan birinci parti olarak çıkacak, Ecevit zor da olsa hükümeti kurmayı başaracak, parti ve hükümet programında yer alan ilke ve vaatlerle iktidardayken yapılanlar arasındaki büyük açı ise bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere hükümetin sonunu getirecekti.

YEDİNCİ BÖLÜM

1977 Seçimlerinden 12 Eylül 1980'e

6 Haziran 1977 günü sabahın çok erken saatlerinde, tam saat vermek gerekirse 05:30'da, Bülent Ecevit CHP Genel Merkezi'nin balkonundan saatlerdir binanın önünde bekleyen vatandaşlara hitap ediyor ve, "Şimdiden 222 milletvekili kazandığımız belli olmuştur. Tek başına iktidar olmak için sadece 4 üyelik kalmıştır. Sanıyorum bu öğleye kadar bu sonuç da alınacaktır" diyordu. Ortanın solundaki/demokratik sol CHP, Ecevit'in liderliğinde sandıktan tek başına çıkmayı başarmıştı. Bu cümlelerin ardından kitle âdeta dalgalandı, insanlar sloganlar atmaya, birbirlerine sarılmaya, halaylar çekmeye, arabalarla Ankara'da konvoylar halinde tur atmaya başladılar. CHP 1950 seçimlerinden beri ilk kez, yani tam 27 yıl sonra tek başına iktidar oluyordu. Ancak sayım devam edip sonuçlar gelmeye başladıkça, öğle saatlerine doğru başlayan endişe, akşam saatlerinde yerini tek başına iktidar olunamayacağına dair kanaate bıraktı ve ertesi gün de kesin sonuç anlaşıldı: CHP 213'te kalmıştı. (Arcayürek, 1985: 18)

Yeni hükümet bunalımı başlıyor

Sonuçların kesinleşmesinin ardından Ecevit AP ve MHP dışında kalan partilerle bir koalisyon kurabileceklerini açıklarken, Demirel CHP'ye hükümet kurdurmamayı hedefleyen bir stratejiyi hayata geçirmeye çalışıyor ve, "Milliyetçi partiler topluluğu iktidarı sola teslim etmemeli" diyordu. Haberlere göre muhtemel bir

koalisyonu önlemek için AP Seyfi Öztürk aracılığıyla MSP'yle görüşmeye başlamıştı. MSP içinde ise Korkut Özal ve 7 milletvekilinin CHP ile koalisyondan yana oldukları söyleniyordu.[1]

9 Haziran'da CHP Genel Yönetim Kurulu hükümet kurma çalışmaları için Ecevit'e tam yetki verdi. Demirel ise aynı gün yaptığı açıklamada, "Türkiye siyasette ikiye bölünmüştür. Solculuk ve milliyetçilik. Biz milliyetçiliğin temsilcisiyiz ve milliyetçi fikre inanıyoruz. Milliyetçiliği ilham kaynağı sayıyoruz. Solcular milliyetçi olamaz, çünkü solculuk beynelmilelciliktir, solculukla milliyetçilik bağdaşmaz" diyordu.[2]

Ecevit 10 Haziran'da bir basın toplantısı düzenledi ve Türkiye'de iki buçuk yıldır can güvenliğinin sağlanacağı bir ortamın yaratılacağı umuduyla seçimlerin beklendiğini, şimdi o umudun gerçekleşmesi gerektiğini, aksi takdirde seçim ve demokrasinin de umut olmaktan çıkacağını söyledi. Ecevit'e göre ortada 213 milletvekili kazanmış bir parti varken, o partinin olmadığı bir hükümet kurma çabası içerisine girmek rejimin kurallarına ve ulusun iradesine ters düşmek anlamına gelecekti ve Ecevit, "bazı partilerin bu anlayışla davranacaklarını veya Millet Meclisi'nden bu sorumluluğun ve zorunluluğun bilince varan en az 13 insanın çıkacağını" umuyordu.[3]

Millet Meclisi ve Senato yeni yasama döneminin ilk toplantılarını 13 Haziran'da yaptı. 14 Haziran'da ise Cumhurbaşkanı Korutürk, Ecevit'i hükümeti kurmakla görevlendirdi ve Ecevit hem bağımsız milletvekilleriyle hem de parti liderleriyle görüşmelere başladı.[4] Aynı günlerde ülkücülerin saldırıları yeniden şiddet-

1 *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1977.
2 *Milliyet*, 10 Haziran 1977.
3 *Milliyet*, 11 Haziran 1977.
4 Demirel, Korutürk'ün Ecevit'e hükümeti kurma görevini vermesine çok sinirlenmiş ve Arcayürek'e, "Ecevit'i Köşk himaye ediyor. Gürler olayından sonra bizim sayemizde Köşk'e çıktı Korutürk. Bu ise ikinci Gürler olayı. Ecevit'in bu hükümetine parlamento güvenoyu vermeyecek ve Köşk gereken dersi alacak" demişti. (Arcayürek, 2006: 106)

lenmiş durumdaydı ve 15 Haziran'da Erzurum'da Doçent Orhan Yavuz ülkücüler tarafından bıçaklanarak öldürülmüştü.[5]

18 Haziran tarihli haberlerde, Erbakan'ın CHP'nin azınlık hükümetine destek vermeyi reddettiği ve bir CHP-MSP koalisyonunu da bugün için imkânsız gördüğü söyleniyordu. Saldırılar ise devam ediyordu ve Ankara'da liseli bir genç afiş asarken kurşunla, Fatsa Halkevi Başkanı Kemal Kara ise bıçaklanarak öldürülmüşlerdi. DİSK Başkanı Kemal Türkler yaptığı açıklamada, ikinci bir MC hükümetinin kurulmasının faşizm ve sıkıyönetim anlamına geleceğini söylüyordu.[6]

19 Haziran'da Ecevit, Demirel'le görüştü. Ecevit Demirel'e "kurulacak hükümeti anlayışla karşılayıp karşılamayacaklarını, AP grubunu Meclis'teki güven oylamasında serbest bırakıp bırakmayacaklarını ve bazı uluslararası sorunların çözümünde Meclis'te işbirliği yapıp yapamayacaklarını sormuş, Demirel de bunların hepsine olumsuz yanıt vermişti.[7]

Ecevit 20 Haziran'da Korutürk'le bir görüşme daha yaptı ve hükümeti kurma çalışmalarını tamamladığını söyledi. AP, MSP ve MHP liderleri Korutürk'e ayrı ayrı mektup yollayarak Ecevit'in kuracağı hükümeti tanımamasını istemişlerdi. Demirel mektubunda 450 milletvekilinin bulunduğu Meclis'te AP, MSP ve MHP'nin toplam 229 sandalyeye sahip olduğunu, bu üç partinin Ecevit'in kurmayı düşündüğü hükümete hiçbir şekilde destek vermeyeceklerini, geriye kalan 221 üyeyle Meclis'ten güvenoyu alınmasının imkânsız olduğunu söylüyor ve mektubunda, "Milletin hür iradesi ve kararıyla vermediği tek parti iktidarına demokratik yolların zorlanması suretiyle ulaşılmasına imkân verilmemelidir" diyordu (Arcayürek, 1985: 96-97). Ecevit ise Meclis'ten güvenoyu alabileceğini, muhalefet mensuplarından da hükümete evet oyu çıkacağını düşünüyordu. Aynı günkü haber-

5 *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1977.
6 *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1977.
7 *Milliyet*, 20 Haziran 1977.

lerde ülkücülerin biri lise öğrencisi diğeri çaycı iki kişiyi kurşunlayarak öldürdüğü bildiriliyordu.[8]

Ecevit 21 Haziran'da hükümeti kurdu ve aynı gün Korutürk Ecevit kabinesini onayladı. Ecevit güvenoyu için gereken eksiği "barış ve huzur isteyen milletvekillerinin kendi gönüllü destekleriyle" kapatacaklarına inandığını belirtiyordu. Aynı gün ülkücülerin İstanbul, Diyarbakır ve Adana'daki saldırılarında üç kişi daha yaşamını yitirecekti.[9]

Ecevit kabinesi 22 Haziran'da Anıtkabir'i ziyaret etti ve haberlere göre Ecevit Bakanlar Kurulu üyelerinin tamamının Anıtkabir'e gelmesini beklerken, İçişleri Bakanı Necdet Uğur'u yanına çağırarak, "Kim olursa olsun, olay çıkartan ister sağcı ister solcu olsun, derhal gözaltına alınacaktır" şeklinde bir talimat verdi. Sermaye çevrelerinden gelen ilk açıklamalar ise olumluydu. TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker ülke yararları açısından her hükümete yardımcı olmayı görev saydıklarını belirtirken, İstanbul Ticaret Odası Başkanı Celal Umur "ılımlı ve hizmet edebilir bir hükümet" şeklinde bir değerlendirme yapıyor, İktisadi Kalkınma Vakfı Başkanı Ertuğrul Soysal ise hükümeti genel olarak olumlu karşıladıklarını bildiriyordu. [10]

Hükümet Programı 28 Haziran'da TBMM'de ve Cumhuriyet Senatosu'nda okundu. MSP'liler Meclis'e hiç gelmezken, AP ve MHP'li milletvekilleri programın okunmaya başlamasıyla birlikte Genel Kurul'u terk ettiler. 30 Haziran günü Demirel, Erbakan ve Türkeş bir araya geldi ve Ecevit hükümetinin kurulmasını ve icraatı ile tasarruflarını gayrimeşru bulduklarını bildiren bir açıklama yaptılar.[11]

Hükümet programı 1 Temmuz'da Meclis'te görüşüldü, 3 Temmuz'da ise oylama yapılacaktı. Ecevit görüşme sonrası yaptığı açıklamada, "Millet Meclisi üyelerinin milletin isteğini göz önün-

8 *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1977.
9 *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1977.
10 *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1977.
11 *Milliyet*, 1 Temmuz 1977.

de tutarak oy kullanacaklarına güveniyorum. Bu konudaki umudumu sürdürüyorum" demişti, ama 3 Temmuz günü Meclis'te 217 "evet" oyuna karşılık 229 "hayır" oyu kullanıldı ve hükümet güvenoyu alamadı.[12] Ecevit, muhalefetin fire vereceğini ve hükümeti destekleyecek milletvekillerinin çıkacağını düşünmüş ama evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Başbakan istifasını Korutürk'e sunarken, Demirel "geldikleri gibi gittiler", Erbakan ise "memleketi solcu görüşe bırakmadık" diyordu.[13]

Korutürk 4 Temmuz'da görevi Demirel'e verdi, ertesi gün de AP Genel İdare Kurulu hükümeti kurma çalışmaları için Demirel'e tam yetki verdiğini duyurdu. 7 Temmuz'da Demirel, Erbakan ve Türkeş bir araya geldi ve koalisyon için prensipte anlaştıklarını açıkladı. Aynı gün TMMOB, ÇHD, TÖB-DER ve Ankara Tabip Odası'nın da aralarında olduğu 16 kuruluş yeni bir MC girişimine karşı program ve eylem birliği önerisinde bulundu.[14]

9 Temmuz günkü haberlerde Ecevit'in AP'ye koalisyon ortaklığı teklif ettiği, Demirel'in ise bunu reddettiği bildiriliyordu, AP-MSP-MHP koalisyonu için kurulan komisyon ise koalisyon protokolünün ana hatlarını belirlediğini açıklıyordu. Ecevit ertesi gün bir basın toplantısı düzenleyerek bir bağımsız ismin başbakanlığında CHP-AP koalisyonu önerdiklerini açıkladı ve, "Önerimiz ne bir taktiktir, ne bir manevradır. Devleti ve demokrasiyi kurmuş olan partinin, devlet, millet ve demokrasi için taşıdığı sorumluluk bilincinden doğan bir öneridir" dedi. Aynı günkü haberlerde Türkeş'in gençliği "birbirini sevmeye, ellerine silah yerine kitap, düşmanlık yerine kardeşlik duygusu almaya, her türlü kavgaya son vermeye davet ettiği" bildiriliyordu.[15]

12 Arcayürek'in aktardığına göre, oylama sonrası Ecevit Meclis'ten ayrılırken "halkçı Ecevit" sloganları, Demirel ayrılırken ise "katil Demirel" sloganları atılmıştı. Locaya gelen bilgiye göre o dönem ülkücülerin kalesi olan Atatürk Lisesi'nde ise oylama sonuçları havaya otomatik tüfeklerle ateş açılarak kutlanmıştı. (Arcayürek, 1985: 120)

13 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1977.

14 *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1977.

15 *Milliyet*, 10 Temmuz 1977.

10 Temmuz'da MC liderleri bir araya gelerek koalisyon protokolünü değerlendirdiler ve çalışmaların bir hafta sonra bitebileceğini açıkladılar. 13 Temmuz tarihli haberlere göre ise, MC partileri bakanlıkların paylaşılması konusunda anlaşmazlığa düşmüştü. Ecevit yaptığı açıklamada, AP için "elimizi geri çevirdiler, onları artık kurtaramayız" derken, Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç bir basın toplantısı düzenliyor ve MC'nin güvenoyu alması durumunda genel greve gideceklerini söylüyordu.[16] DİSK ertesi gün yaptığı açıklamada, Türk-İş'in açıklamasının demokrasi açısından sevindirici olduğunu bildirmişti.

AP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç, 16 Temmuz'da koalisyon için MHP'yle anlaştıklarını, sıranın MSP'ye geldiğini açıkladı, ancak Demirel ve Erbakan'ın 17 Temmuz'da yaptığı görüşmeden de kesin bir sonuç çıkmadı. Demirel 18 Temmuz'da Türkeş'le görüştükten sonra, 19'unda Erbakan'la tekrar bir araya geldi ve bu görüşmede son pürüzler de giderildi. Demirel 21 Temmuz'da Çankaya Köşkü'ne çıkarak yeni hükümeti Korutürk'ün onayına sundu ve Korutürk hükümeti onayladı. Demirel yaptığı açıklamada, hükümetin bunalımının sona erdiğini söylüyor ve, "Arkamızda 229 üye var, güvenoyu almayacak bir hükümeti kurmayacağımı daha önce söyledim" diyordu.[17] 2. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştu.

2. Milliyetçi Cephe hükümeti kuruluyor

Koalisyon hükümetinin programı 27 Temmuz'da TBMM'de ve Senato Meclisi'nde okundu. Programda hükümetin ilham kaynağının, "Türk ulusunun dünya milletleri camiasının şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltilmesini amaç bilen Türk milliyetçiliği" olduğu vurgulanıyor, "komünizme, her çeşit anarşiye, anayasa ve kanun dışı eylemlere karşı" etkili bir şekilde mücadele edileceği söyleniyordu. (Turan, 2002: 324)

16 *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1977.
17 *Milliyet*, 22 Temmuz 1977.

Ertesi gün DİSK Başkanı Kemal Türkler, MC'ye karşı "Ulusal Demokratik Cephe" (UDC) önerisinde bulundu. Türkler, "2. MC'yi bir an önce iktidardan uzaklaştırmak için, ulusal bağımsızlıktan, demokrasi, barış ve toplumsal ilerlemeden yana olan parlamento içindeki ve dışındaki tüm güçlerin Ulusal Demokratik Cephe içinde bir araya gelmeleri ve UDC'yi güçlendirmeleri acil bir görev ve zorunluluktur" diyordu. TİSK Genel Sekreteri İbrahimoğlu ise DİSK ve Türk-İş'in genel greve gitmeleri durumunda işyerlerinde gerekli müeyyideleri müsamahasız bir şekilde uygulayacaklarını açıklıyordu.[18]

2. MC hükümetinin güven oylaması 1 Ağustos'ta yapıldı ve hükümet 229 oyla güvenoyu aldı. MC hükümetinin kurulmasının ardından ülkücülerin saldırıları yeniden şiddetlendi. Silahlı sol grupların misilleme eylemleri de giderek artıyor, çok sayıda ülkücü silahlı saldırılarda yaşamını yitiriyordu. Sadece 4-5 Ağustos günlerinde Ankara'daki karşılıklı saldırılarda 6 kişi yaşamını yitirmişti. Başbakan Demirel yaşananlarla ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Siyasal cinayet tabirini beğenmiyorum, bu cinnettir, vahşettir" diyor ve DGM'ler için çalışmaların yeniden başladığını bildiriyordu.[19]

2. MC eylül ayının başlarında IMF ile görüşmelere başladı ve bu görüşmeleri çok büyük bir zam dalgası izledi. Akaryakıt, demir, çimento, elektrik ve kâğıda yüzde 26 ile yüzde 100 arasında değişen zamlar yapılmıştı. Demirel zamların "emr-i zaruri" haline geldiğini söylerken, Ecevit yaptığı açıklamada, "Hükümetçe açıklanan zamlar iddia edildiği gibi memleket yararına önlemler değildir. Yıllardır göz göre göre memleket zararına bir tutum izleyenlerin memlekete ve halka getirdiği taşınmaz bir yüktür" diyordu.[20] Zamların ardından 20 Eylül'de yüzde 10 oranındaki yeni devalüasyon geldi. Bu 1. MC hükümeti de dâhil edildiğinde MC

18 *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1977.
19 *Milliyet*, 6 Ağustos 1977.
20 *Milliyet*, 10 Eylül 1977.

tarihinin tek seferdeki en yüksek oranlı devalüasyonuydu ve bu devalüasyonla birlikte MC hükümetleri döneminde TL'nin değeri toplam %33,5 oranında düşmüş oluyordu.[21]

1 Ekim'de CHP Küçük Kurultayı yapıldı ve Ecevit burada yaptığı konuşmada, demokratik sol düzenin halka yeterince anlatılamadığını söyleyerek özeleştiride bulundu; sonrasında ise "CHP'nin tek başına iktidar olması için ortam müsaittir" dedi. Kurultaya sunulan CHP Genel Yönetim Kurulu raporunda ise 2. MC hükümetinin "ağır sorunlar altında ezilmeye ve çökmeye mahkûm olduğu" belirtilerek, MC'nin "zorlamayla değil demokratik yoldan" çökertilmesi gerektiği belirtiliyordu.[22] Ertesi gün yayınlanan bildiride ise, MC'nin artık iflas ettiği ve "kendi doğal yandaşları dışındaki toplum kesimlerinin bazılarının da güvenini kazanan" CHP'nin bir an önce iktidara gelmesinin "ülke açısından zorunlu" olduğu söyleniyordu.[23]

Yeni hükümetin kurulmasının üzerinden fazla bir zaman geçmemişti ama ekim ayının sonlarına doğru, hem MC partileri arasındaki gerilim hem de AP içerisindeki anlaşmazlıklar gözle görülür bir şekilde yoğunlaşmaya başlamıştı. MC partileri Meclis Başkanlığı seçimi, TRT Genel Müdürlüğü, DPT Müsteşarlığı gibi konularda ihtilaflar yaşamaktaydı. 25 Ekim günkü AP senato grubu toplantısına bakıldığında ise bir süredir dile getirilmekte olan parti içi eleştirilerin devam ettiği görülüyordu. Eleştirilerin merkezinde ise 2. MC hükümetinin işleyişi ve koalisyon ortaklarıyla ilişkiler vardı.[24] Bu eleştiriler öyle bir noktaya varmıştı ki, Demirel 28 Ekim'de, AP yetkili organlarının hükümetten çekilmeyi istemeleri halinde bunun yerine getirileceği yönünde bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı.[25] MC'de işler iyiye gitmezken ülke yeni bir seçime, 11 Aralık yerel seçimlerine doğru gidiyordu.

21 *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1977.
22 *Milliyet*, 2 Ekim 1977.
23 *Milliyet*, 3 Ekim 1977.
24 *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1977.
25 *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1977.

Yerel seçimler yapılıyor, 2. MC düşüyor

Kasım ayı itibarıyla Türkiye siyasetinin gündemine 11 Aralık'ta yapılacak yerel seçimler yerleşti. 1 Kasım'da MHP'den yapılan açıklamada, 3 büyük ilde AP ile ittifak yapacakları duyuruluyordu.[26] CHP'de ise merkez yoklaması ve ön seçim uygulaması çeşitli tepkilerle karşılanıyor, örneğin Malatya Belediye Başkanı Nuri Nebioğlu istifa ediyordu.[27] 6 Kasım'da ön seçimler yapıldı ve İstanbul, Ankara ve İzmit'te, belediye başkanları Ahmet İsvan, Vedat Dalokay ve Erol Köse seçilemediler.[28]

Ecevit seçim kampanyasını 11 Kasım'da Buca ve Söke'den başlattı. Ecevit buralarda yaptığı konuşmalarda, MC için, "Devleti de ekonomiyi de yönetemeyecekleri, topluma huzur getiremeyecekleri, uluslararası alanda Türkiye'ye yararlı olamayacakları yıllardır kanıtlanmış olanlara 11 Aralık günü Türk seçmeni artık çekilin diyecek" dedi.[29] Ertesi gün Milas ve Muğla'ya geçen Ecevit burada da hayat pahalılığına işaret etti ve CHP'li belediyelerin 11 Aralık'tan sonra, "yerel yönetimden beklenen hizmetlerin ötesinde pahalılığa karşı mücadele için ve konut sorununu hafifletmek için de" seferber olacaklarını söyledi.[30]

14 Kasım'da AP Genel Başkan Yardımcısı Nuri Bayar görevinden istifa etti; 16 Kasım tarihli haberlere göre ise AP Başkanlık Divanı'nda çoğunluğu elinde tutan grup Demirel'den yerel seçimler öncesinde partiyi MC'den çekmesini istemişti. 17 Kasım'da bir süredir devam etmekte olan Meclis Başkanlığı krizi sona erdi ve CHP Zonguldak Milletvekili Cahit Karakaş başkan seçildi. Demirel daha önce AP'lilerin CHP adayına oy vermeleri halinde istifa edeceğini açıklamıştı. Ancak 18 Kasım'da partisinin Genel İrade Kurulu toplantısında bazı AP'lilerin Karakaş'a oy verdiğini söylemekle birlikte istifa etmedi.[31]

26 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1977.
27 *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1977.
28 *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1977.
29 *Milliyet*, 13 Kasım 1977.
30 *Milliyet*, 14 Kasım 1977.
31 *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1977.

1977 Kasım'ında Türkiye öyle büyük bir ekonomik darboğazdan geçiyordu ki, borçlarını ödeyemediği için Irak Türkiye'ye petrol satışını durdurmuş durumdaydı. Ecevit ise 25 Kasım'da Zonguldak'ta yaptığı seçim konuşmasında, "Ülke bu hükümetle bu kışı çıkaramaz ama siz bu kışı bu hükümetsiz çıkaracaksınız" diyordu.[32]

28 Kasım'da CHP 11 Aralık seçimlerine ilişkin bildirgesini yayınladı. Bildirgede özetle belediyelerin sahip olduğu yetkilerin yasalarla genişletileceği, halkın belediye yönetimine katılımının sağlanacağı, belediyelerin fiyatlamaları, yatırımları ve hizmetleri öncelikle halkı gözeterek yapacağı, konut sorununun çözüleceği, tüketimin halk yararına denetlenip düzenleneceği, çalışan anneler için çocuk yuvalarının açılacağı, işyeri hekimliğinin yaygınlaştırılacağı, kooperatifçiliğin geliştirileceği söyleniyordu.[33]

Ülke seçim konjonktüründeyken MC 1 Aralık'ta bir kez daha devalüasyona gidiyor, siyasal şiddet ise devam ediyordu. 2 Aralık'ta, ODTÜ'ye MHP'nin yerleştirdiği ülkücüler rektörlük binasında öğrencilere silahlı-bombalı bir saldırıda bulundu ve saldırıda 5'i ağır olmak üzere 100 öğrenci yaralandı. Ertesi gün rektörlük bir liste yayınlayarak ülkücü personelin okula girişini yasaklayacaktı. Aynı gün İstanbul'da ise CHP afişi asan bir lise öğrencisi kurşunlanarak öldürüldü.[34]

3 Aralık'ta ülkücüler Nizip'te ve Urfa'da Ecevit'in Güneydoğu gezisine saldırdılar. Nizip'te CHP'nin seçim otobüsü taşlandı ve CHP Genel Sekreteri Ali Topuz başından yaralandı. Urfa'da ise önce miting alanının yakınına bomba atıldı, ardından ise mitingin dağılması sırasında kalabalığın üzerine ateş açıldı. Ülkü-Bir binasından açılan ateş sonucunda bir kişi ölürken dört kişi de ağır yaralandı. Aynı gün Ankara'da TİP Altındağ ilçe binasına ve İstanbul'da Genel-İş'in İstanbul ve Marmara şubelerinin bulundu-

32 *Milliyet*, 26 Kasım 1977.
33 *Milliyet*, 29 Kasım 1977.
34 *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1977.

ğu binaya dinamit atılıyor, Amasya'da bir sinemaya atılan bombanın patlaması neticesinde yaralanan bir genç yaşamını yitiriyor, Niğde Aksaray'da AP'li ve MSP'li gençler çatışıyor ve 30 kişi yaralanıyordu.[35]

6 Aralık'ta Ankara Aydınlıkevler'de CHP TBMM Grup Başkanvekili Altan Öymen ve CHP İl Yönetim Kurulu Sekreteri Mehmet Kapusuz'un içinde olduğu ve CHP Ankara Belediye Başkan Adayı Ali Dinçer'e ait olan otomobile dinamit atıldı; ancak saldırganların zamanlamayı ayarlayamaması nedeniyle Öymen ve Kapusuz patlamadan yara almadan kurtuldu. Aynı gün Kayseri'de de CHP'li belediye başkan adayının seçim bürosuna silahlı saldırı düzenlenmişti.[36]

Böyle bir atmosferde gidilen 11 Aralık 1977 seçimleri sonucunda ortaya çıkan tablo, CHP açısından büyük bir zafere tekabül ediyordu. CHP 67 ilin 42'sinde belediye başkanlığını kazanmış, AP ise 15'te kalmıştı. MHP 5, MSP 3 belediye başkanlığı kazanırken, 2 de bağımsız aday belediye başkanı seçilmişti. Seçimin hemen ardından AP'den 3 milletvekili istifa etti ve böylece MC Meclis çoğunluğunu yitirdi. Ecevit seçim sonuçlarıyla ilgili olarak yaptığı değerlendirmede şöyle diyordu:

> 11 Aralık seçimlerinde CHP'nin büyük ilerleme gösterdiği anlaşılıyor. Muhalefetteki bir partinin yerel seçimlerde böylesine ilerleyebilmesi olağanüstü bir durumdur. Bu ilerlemenin halk üzerindeki ağır hükümet baskısına ve kaba kuvvete karşın, hele iktidardaki Cephe ortaklarının yer yer işbirliği yapmalarına karşın sağlanabilmiş olması başarının önemini artırmaktadır. (...) Yerel seçim sonuçlarının, yerel yönetim ötesinden, Türkiye'nin genel siyasal ortamını ve Türk demokrasisini de olumlu yönde etkileyeceğine ve önemli siyasal sonuçlara yol açabileceğine inanıyorum.[37]

35 *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1977.
36 *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1977.
37 *Milliyet*, 13 Aralık 1977.

14 Aralık'ta AP'den iki milletvekili daha istifa etti ve AP'nin milletvekili sayısı 183'e, MC'nin milletvekili sayısı ise 223'e düştü, ertesi gün ise istifalara iki isim daha eklendi. Ecevit yaşanan gelişmelerle ilgili olarak yaptığı açıklamada, "MC'nin yarattığı bunalımdan tedirgin olan bazı AP'lilerin bulunduğu inancımı öteden beri belirtiyordum. Son istifaları bu inancımı doğrulayan kanıtlar olarak" değerlendirdiğini ve CHP'ye hükümeti kurma görevinin düşeceğini söyledi.[38]

16 Aralık'ta, AP'den istifa eden vekiller adına bir açıklama yapan Afyon milletvekilleri Mete Tan ve Güneş Öğüt, "Partiden istifa eden 9 arkadaşla birlikte hareket ediyoruz. Biz bu hükümete kırmızı oy vereceğiz. Kurulacak Ecevit hükümetine de beyaz oy vereceğiz" dediler. Vekillere göre Demirel AP-CHP koalisyonunu gerçekleştirememişti, ama kendileri bunu küçük çapta gerçekleştireceklerdi. Ecevit de "Meclis'te sayısal desteği kalmayan cephe hükümetinin artık günleri sayılıdır" diyordu.[39] Demirel ise AP Genel İdare Kurulu'nda ve Başkanlık Divanı'nda istifa etmesi önerildikten sonra, "Ben kendi rızamla gitmem. CHP beni nasıl düşürmek istiyorsa öyle düşürsün" şeklinde bir açıklama yapıyordu.[40]

18 Aralık'ta AP'den istifa eden 9 milletvekiline Elazığ Bağımsız Milletvekili Ali Rıza Septioğlu da katıldı ve 10 milletvekili Meclis'te bir grup oluşturdular. Yayınladıkları deklarasyonda ise MC'ye karşı olduklarını ve "milli menfaatleri korumaya muktedir bir koalisyon hükümeti kuracaklara" yardımcı olacaklarını bildirdiler.[41] Ecevit ertesi gün yaptığı açıklamada, "Sayın Demirel hep 226'dan söz ederdi. Hükümetin karşısında 226 oy gerçekleşti" dedikten sonra hükümet çekilmezse gereğinin yapılacağını belirtti.[42]

20 Aralık'ta AP'li iki milletvekili daha "güven verecek bir hükümet kuruluşuna imkân hazırlamak için istifa ediyoruz" diyerek

38 *Milliyet*, 16 Aralık 1977.
39 *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1977.
40 *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1977.
41 *Milliyet*, 19 Aralık 1977.
42 *Milliyet*, 20 Aralık 1977.

istifalarını açıkladı. CHP hükümeti düşürmek için hazırladığı gensoru önergesini 22 Aralık'ta Meclis'e sundu. Önergede hükümetin "kendi içinde tutarsız, çok başlı" niteliğinden söz ediliyor, "hükümet ortaklarından biri, iktidar olabilmek için okulları ve devlet dairelerini ele geçirmek gerektiğini ve bunu büyük ölçüde başardığını övünülecek bir şey gibi anlatmaktadır" deniliyor ve "Türkiye'nin gelişmesini engelleyen, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürükleyen bu hükümetten artık ülkemizin bir an önce kurtulması"nın zorunlu olduğu belirtiliyordu.[43]

Aynı günün çok erken saatlerinde, sabah saat 05:00'da Ecevit İstanbul'a 40 km uzaktaki Bayramoğlu'na gitmişti. Burada AP'den ayrılan 12 milletvekili ile buluşacaktı. Ancak basın Ecevit'in geldiğini öğrenmiş ve buraya akın etmişti. Bunun üzerine buluşma Florya'da Güneş Motel'de gerçekleşti. Burada 12'lerin CHP'yle birlikte MC'yi düşürecek gensoru önergesini imzalamaları ve gensoru oylamasında güvensizlik oyu kullanmaları konusunda anlaşmaya varıldı; bunun karşılığında ise MC'nin yerine kurulacak Ecevit hükümetinde kendilerine bakanlık verilecekti. (Arcayürek, 2006: 117)

Gensoru önergesi ile ilgili Meclis görüşmesi 26 Aralık'ta başladı ve önergenin 424 oyla gündeme alınmasına karar verildi. Görüşmeler 29 Aralık'ta tamamlandı ve 31 Aralık günü oylama tarihi olarak belirlendi. Meclis yılın son günü toplandı ve yapılan oylamada verilen 228 güvensizlik oyu ile hükümet düştü. 2. Milliyetçi Cephe'nin ömrü uzun olmamış, sadece 9 ay sürmüştü. Demirel gensoru ile düşen ilk başbakan olurken, Ecevit yaptığı açıklamada, sonucu "demokrasinin kökleşmesi"nin bir kanıtı olarak değerlendirmiş ve "bunalım başlamış değil, aksine bitmiştir" demişti.[44]

43 *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1977.
44 *Milliyet*, 1 Ocak 1978.

Ve Ecevit iktidarda

Ecevit Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ten hükümeti kurma görevini 1 Ocak'ta aldı ve 5 Ocak'ta Bakanlar Kurulu listesini Korutürk'e sundu. 17 Ocak'ta TBMM'de yapılan güven oylamasında ise yeni hükümet 229 kabul oyu aldı ve görevine başladı. Ancak Ataay'ın da belirttiği üzere;

> Koalisyonun en dikkat çeken özelliği, parlamentoda 3 milletvekili ile temsil edilen CGP'nin 2, tek milletvekili ile temsil edilen DP'nin 1, 11 kişilik Bağımsızlar grubunun da 10 bakanlık almasıydı. Bunun sağlanabilmesi için bakanlık sayısının 28'den 34'e çıkartılması gerekmişti. Böylece CHP ağırlıklı hükümetin daha baştan hassas bir Meclis aritmetiği üzerine kurulu olduğu gerçeği kendini göstermiş oluyordu. Dolayısıyla bu durum, hükümetin manevra alanının kısıtlanmasına yol açacaktı. Kritik durumlarda, hükümetin bozulması ve çoğunluk desteğini yitirmesi riski sürekli olarak kendisini hissettirecekti. (Ataay, 2007: 133)

Kuşkusuz Ecevit de bu durumun farkındaydı; ancak kendini hükümet kurmaya mecbur hissediyor, karşısına böyle bir fırsatın bir daha kolay kolay çıkmayacağını düşünüyordu. Yıllar sonra bununla ilgili olarak yaptığı değerlendirmede bu mecburiyeti şöyle anlatacaktı:

> Ben o koşullar altında Meclis'te yeterli çoğunluğu olmayan CHP'nin, bireysel katılımlarla veya desteklerle kuracağı bir hükümet konusunda kendimi aldatmıyordum. Öyle bir hükümetle başarılı icraat yapılamayacağını, hele bir hayli iddialı olan yeni parti programımızın tutarlı ve gerekli bir biçimde uygulanamayacağını görüyordum. Ama toplum hızla iç kargaşaya, belki iç savaşa doğru, demokrasi de çöküntüye doğru kayıyordu. O sırada önemli ve gerekli olan, bu kaymanın, gidişin hızını kesmekti; kamu kuruluşlarını işgalden, devleti ve demokrasiyi çöküntüden kurtarmaktı. (...) AP'den ayrılıp bizim kurduğumuz hükümete katılanlar arasında kişisel hesaplarla davrananlar bulunmuş olabilir. Ama katılanların çoğu kamuoyundaki isteği ve kaygıyı paylaşıyor ve yansıtıyordu.

> (...) Meclis'te yeterli çoğunluğumuz olmadığı halde, çöküntüye, iç kargaşaya gidişi durdurmak üzere ne yapıp yapıp hükümeti kurmaya bizi zorlayan baskılar altındaydık. (Arcayürek, 2006: 126)

Son derece kırılgan bir zemin üzerine kurulan Ecevit hükümetinin önündeki en büyük iki mesele can güvenliği ve ekonomik krizdi. Zaten hükümetin serüvenini de sonunu da bu iki başlıkta yapılacaklar ve yapılamayacaklar belirleyecekti. Ecevit 5 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'nu açıkladıktan sonraki ilk demecinde can güvenliği meselesine değiniyor ve, "Ülkede öncelikle can güvenliği, huzur ve asayiş sağlamak üzere herkese eşit davranarak üzerimize düşen görevi yapmaya çalışacağız" diyordu. Bu konuda atılan ilk adımlardan biri Başbakan Yardımcısı Orhan Eyüboğlu'nun başkanlığında oluşturulan "İç Güvenlik ve Koordinasyon Kurulu"ydu ve Kurul ilk toplantısını ilk Bakanlar Kurulu toplantısının ardından yapmıştı.[45]

Ekonomik kriz meselesinde ise hem sermaye çevreleri hem de Ecevit ve ekibi, krizin etkisinin dış politikada atılacak adımlarla azaltılmasının mümkün olabileceğine inanıyor, ayrıca IMF'yle bir anlaşma zemini bulunması gerektiğini düşünüyorlardı. Dış politikadaki temel sorunlar Kıbrıs, Amerikan ambargosu ve kapatılan ABD üsleriydi. Ecevit bu konularda gereken adımları atmaya hazır olduğunu söylemişti, çünkü bu başlıklarda atılacak kimi adımlarla Batı'dan kredi bulunabileceğini hesaplıyordu.[46] Yeni hükümetin kurulmasının hemen ardından Ankara'ya gelen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim, Ecevit'le gö-

45 *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1978.

46 Haluk Gerger, 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde yaşadığı krizi üç başlık altında şöyle anlatıyor: "a) Savunmasını bütünüyle Batı'ya ihale etmiş bulunan Türkiye, Amerikan silah ambargosunda somutlaşan bir güvensizlik bunalımı içine düşmüştür; b) Dünya kapitalist sisteminde borç tuzağı içinde ve enflasyon-devalüasyon sarmalında kıskıvrak yakalanmış Türkiye, bir ekonomik bunalım cenderesindedir; c) Yalnızca Batı'ya dönük siyasal/ideolojik ilişkiler içinde hapsolan Türkiye, uluslararası forumlardaki tecrit haliyle bir yalnızlık bunalımını da yaşamaktadır." (Gerger, 2012: 134-135) Bu kriz tablosu, Ecevit hükümetinin uluslararası arenada atabileceği adımların sınırını da belirlemiştir.

rüştükten sonra yaptığı basın toplantısında, Ecevit'in kendisine, "Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmelerin yeniden başlatılması sürecinde Türkiye'nin yeni bir yaklaşımla yeni girişimlerde bulunacağını" söylediğini bildirmişti.[47]

Ayrıca Ecevit IMF'yle de anlaşmaya açıktı, ama Türkiye gibi bir ülkede klasik IMF reçetelerinin uygun olmadığını, halkın buna tepki göstereceğini söylüyor, IMF'ye daha yumuşak bir program etrafında anlaşma çağrısı yapıyordu. Ecevit ve CHP yönetimi, yeni hükümeti bir geçiş hükümeti olarak görüyor, bu hükümetin "düzen değişikliği" programını hayata geçiremeyeceğini söylüyor ve asıl hazırlıklarını 1981 yılına yapıyorlardı. Buna göre, kurulan hükümet 1981 seçimlerine kadar bir tür restorasyon hükümeti işlevi görecek, normalleşmeyi tesis edecek ve ancak ondan sonra düzen değişikliği programının hayata geçirilmesine başlanacaktı. Ancak bu pek de gerçekçi görünmüyordu. Çünkü krize karşı düzenin hayata geçirilmesini istediği program ile hem siyasi konjonktür hem de ortanın solu arasında ciddi bir açı vardı. İşçi hareketinin ve solun son derece güçlü olduğu bir siyasi atmosferde geleneksel IMF reçetelerinin, yani kemer sıkma politikalarının ve emekçi sınıflara yönelik bir saldırı programının hayata geçirilmesi mümkün değildi. Bunun dışında böyle bir programın uygulanması sol bir söylemle emekçi sınıfların desteğini alan Ecevit CHP'si için bir tür intihar anlamına gelebilirdi. Tam da bu yüzden Ecevit, gerçekçi olmayan bir işe girişerek bir denge siyasetini hayata geçirmeye çalışacaktı. Ancak kısa süre sonra görüleceği üzere bu herhangi bir işe yaramayacak ve Ecevit hükümetinin sonu olacaktı.

Ecevit'in ekonomik krize karşı çözüm arayışları henüz hükümet olmadan önce başlamıştı ve 2. Milliyetçi Cephe hükümetinin yıkılacağının iyiden iyiye anlaşıldığı günlerde, Dünya Bankası'nda çalışan Kemal Derviş Ecevit'le görüşmeler yapmak için Türkiye'ye gelmişti. Derviş, Ecevit'e Dünya Bankası'nın Türkiye hakkında hazırladığı bir raporu sunmuştu ve bu rapor Türkiye için daha

47 *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1978.

sonra 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül darbesi ile hayata geçirilecek olan yeni bir sermaye birikim modelini öngörüyordu. Rapora göre Türkiye, "ithal ikameci birikim modeli"nden vazgeçmeli ve "ihracata dayalı birikim modeli"ne geçmeliydi. Bunun için yapılması gerekenler ise IMF ve Dünya Bankası'nın 1974 krizi sonrası standart reçetesi haline gelen neoliberal politikalara uygun bir şekilde, devalüasyona gidilerek yerli paranın değerinin düşürülmesi, ücretlerin aşağıya çekilmesi, ihracata yönelik faaliyet gösteren şirketlere vergi muafiyetleri/istisnaları getirilmesi şeklinde sıralanıyordu.

Hükümetin güvenoyu almasının ardından Sakıp Sabancı TÜSİAD adına bir açıklama yapmış ve, "Çok acil dış kredi ihtiyacını temin bakımından hiçbir komplekse kapılmadan IMF ile anlaşmanın imzalanmasını; Kıbrıs, AET, Ege Kıta Sahanlığı gibi ekonomimiz ve sanayimiz üzerinde olumsuz etkiler yapan dış sorunların ağır baskısını kaldırıcı girişimlerde bulunulmasını" istemişti.[48] 29 Ocak'ta ise Maliye Bakanı, "IMF'yi görmezden gelemeyiz, IMF de Türkiye'yi görmezden gelemez. O halde buluşmanın uygun bir çizgide yapılması gerekir" şeklinde bir açıklamada bulunacaktı.[49]

Ekonomide IMF'yle görüşme sürecine doğru adım adım gidilirken, AP Manisa Milletvekili ve İstanbul eski Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün'ün 1 Şubat'ta söyledikleri, siyasal şiddetin nereye doğru evrileceğini çok net bir şekilde ortaya koyuyordu. Türün'e göre CHP'nin içinde "bir ayağı Moskova'da unsurlar" vardı ve CHP içindeki aşırılıktan uzak unsurların CHP'yi rotasına oturtmaması durumunda, "suikastlar ve sabotajlarla başlayan, kır ve şehirde dış güçlerin etkileriyle devam eden bir kardeş kavgasına" hazır olunması gerekiyordu.[50]

Aynı gün Demirel bir basın toplantısı yapmış ve başbakan değil "hükümetin başı" diye seslendiği Ecevit'e kontrgerillayla ilgili

48 *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1978.
49 *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1978.
50 *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1978.

iddialarını ispat etme çağrısında bulunmuştu. Demirel Ecevit'e, "Türkiye'de kontrgerilla diye bir teşkilat var mıdır? Varsa, böyle bir teşkilat, iddia edildiği gibi bir cinayet şebekesi midir? İşlenen cinayetlerden hangisinin bu teşkilatla ilgisi vardır? Varlığı iddia edilen kontrgerilla teşkilatı eğer mevcutsa kimler kurmuştur, kimler yürütmüştür ve kimlerden emir almaktadır?" sorularını yöneltiyordu. Ecevit ise, Türkiye'de kontrgerilladan söz eden ilk siyasilerden biri olmasına rağmen, iktidarı boyunca kontrgerillanın üzerine gitmeyeceğinin ilk işaretlerinden birini Demirel'e yanıtında veriyor ve "yaptığım araştırmalara göre Türkiye'de devletçe düzenlenmiş kontrgerilla resmen yoktur" diyor, devamında ise "gayrinizami harp"ten bahsediyor ve bu gayrinizami harp teşkilatının aslında dışa dönük olarak yapılandırıldığı halde "geçmiş yıllarda belli bir bunalım döneminde maalesef içe dönük olarak" kullanıldığını belirtiyordu. Ancak Ecevit "geçmişin tartışmasını ve hesaplanmasını açma"yı reddediyor ve "son günlerin talihsiz tartışmalarının artık sona ermesini diliyorum" diyerek konuyu kapatmaya çalışıyordu. (Arcayürek, 1985: 351-353)

Bu esnada ülkücülerin saldırıları ve cinayetler devam ediyor, Başbakan Yardımcısı Eyüboğlu, "Bütün bu sorunları on beş-yirmi günde çözmek mümkün değildir. Hükümetimiz sorunların çözümü için İç Güvenlik Koordinasyonu oluşturdu. Bu kurul bir tedbir demeti hazırladı ve uygulamaya başladık. Olaylar devam ediyor ama her olayın üzerine gidiyoruz. İster sağdan ister soldan gelsin, bütün şiddet eylemlerini kesinlikle önleyeceğiz" diyordu.[51]

12 Şubat'ta Ecevit, IMF'den yardım alacak mısınız sorusuna "IMF çok önemli uluslararası bir kuruluştur ve Türkiye'nin özelliklerini göz önünde bulunduracaktır. Bildiğim kadarıyla, IMF'nin gelişmiş ülkelerde gerektiği zaman uygulanması mümkün veya diktatörlük rejimlerine sahip gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilecek hal çareleri mevcuttur. Türkiye ne dikta rejimiyle idare edilmekte ne de çok gelişmiş bir ülke olduğundan, bu hal çare-

51 *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1978.

lerinden bazıları Türkiye için kolaylıkla uygulanmayabilir veya sürekli olmayabilir" şeklinde bir yanıt verdi.[52] Bu yanıt Ecevit'in IMF'yle ilişkilere nasıl baktığını gösteriyordu. Ecevit bir yandan IMF'yle anlaşmak istiyor öte yandan ise klasik IMF reçetelerinin dışında "özel" bir yöntem uygulamaya çalışıyordu; bunun mümkün olmayacağı ise kısa zamanda anlaşılacaktı.

17 Şubat tarihli haberlere göre Türkiye ile IMF görüşmeleri yakın zamanda başlayacak, Maliye Bakanlığı'ndan bir heyet ABD'ye gidecekti. Maliye Bakanı Müezzinoğlu da bu haberleri doğrulayarak, "Döviz sorununun çözümü için IMF'den geçmek zorunludur" demişti. Aynı günlerde bir "ekonomik önlemler paketi" de açıklanmıştı ve Müezzinoğlu paketteki önlemlerin IMF'nin isteği dışında hazırlandığını, ama IMF'nin önerileriyle aynı doğrultuda olduğunu söylüyordu.[53]

24 Şubat tarihli haberlerde, bir heyetin IMF görüşmeleri için yarın Washington'a gideceği bildiriliyor, ayrıca Dünya Bankası Başkanı Robert McNamara'nın Mart ayında Türkiye'yi ziyaret edeceği söyleniyordu. IMF'nin "yeşil ışık" yakmasıyla Türkiye'ye kredi verecek olan dört yabancı bankadan oluşan konsorsiyumun üyesi Citycorp'tan bir temsilci de Ankara'da görüşmelerde bulunuyordu.[54]

Çok geçmeden IMF'yle temasa geçildi ve IMF'nin Türkiye'den beklentileri öğrenilmeye çalışıldı. Buna göre IMF 1 doların 19.25 TL olan değerinin 30 TL'ye çekilmesini, Merkez Bankası'nın kamuya verdiği kredilerin sınırlandırılmasını, faiz oranlarının yükseltilmesini ve KİT ürünlerine zam yapılmasını, dolayısıyla standart bir kemer sıkma politikası izlenmesini öneriyordu. Hükümet IMF'yle anlaşmaya karar verdi ve bu doğrultuda TL'nin 1 dolar karşısındaki değerini 25 TL'ye düşüren bir devalüasyona gitti, kamu harcamalarını sınırlandıran bir bütçe yaptı ve Merkez

52 *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1978.
53 *Cumhuriyet*, 17 Şubat, 1978.
54 *Milliyet*, 24 Şubat 1978.

Bankası kredilerini de kısıtladı. Ardından da KİT ürünlerine yüksek zamlar yapıldı ve böylece IMF'nin talepleri yerine getirilmiş oldu. 1 Mart tarihli devalüasyonla TL'nin değeri ortalama %32,5 oranında düşürülmüştü ve bu Cumhuriyet tarihinin dördüncü büyük devalüasyonuydu.[55]

IMF ve TÜSİAD tarafından yapılan ilk açıklamalarda atılan adımlar olumlu olarak değerlendirilmiş, ancak yeterli bulunmamıştı. Mart ayı itibarıyla başlayan görüşmelerde de IMF bu tutumunu devam ettirdi ve hem daha büyük bir devalüasyon yapılmasını hem de faiz oranlarının daha çok artırılmasını istedi. Ancak Ecevit hükümeti bu talepleri karşılarsa başta kendi tabanı olmak üzere halkın nasıl bir tepki vereceğini biliyordu. Bu nedenle ABD'ye aracılık teklif edildi ve Türkiye'nin Kıbrıs ve Ege konularında adımlar atması karşılığında IMF'nin Türkiye'nin sunduğu niyet mektubunu kabul etmesi istendi. IMF ABD'nin araya girmesiyle Türkiye'nin niyet mektubunu gönülsüz de olsa kabul etti, ancak el altından uluslararası sermaye çevrelerine durumdan duyduğu memnuniyetsizliği iletti; bu da IMF'yle bir anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, yeni kredilerin alınamamasıyla, Türkiye'ye beklenen dövizin girmemesiyle ve mevcut borçların ertelenmemesiyle sonuçlandı.

IMF anlaşmasının ardından, önce Merkez Bankası'nın kamuya ve KİT'lere kredi kullandırmasını kısıtlayan bir düzenlemeye gidildi. Böylece kamu harcamalarının azaltılması ve enflasyonun düşmesi hedefleniyordu. Ardından ise sermayenin ihracat yapan kesimlerini memnun edecek bir kararname çıkarıldı ve ihracat yapan şirketlerin yurtdışından doğrudan borçlanabilmesine izin verildi; üstelik alınacak bu krediler devlet garantisinde olacaktı, yani uluslararası sermayeye ödenmemesi halinde borcu üstlenme taahhüdü veriliyordu. Ayrıca aynı şirketlere, elde ettikleri döviz kazancının bir kısmını ihracat için kullandıkları ithal girdileri almak için kullanabilme hakkı tanındı ve ihracattaki vergi iadesi

55 *Milliyet*, 2 Mart 1978.

oranları yükseltildi. Ancak sürecin sonunda sermayeye verilen tüm bu imtiyaz ve teşviklerin de ihracatı artırmadığı görülecekti.

Mart ayı boyunca IMF'yle görüşmeler ve anlaşma çabaları devam ederken, 16 Mart'ta çok kanlı bir sürecin ilk eylemi olacağı sonradan anlaşılacak olan bir katliam gerçekleşti.[56] 2. MC'nin düşmesinin ardından solcu öğrenciler yeniden üniversitelere girmeye çalışıyor, saldırı ihtimaline karşı da toplu giriş çıkışlar yapılıyordu. Önceki günlerde giriş çıkışlarına eşlik eden polisin ortalıkta olmadığı 16 Mart günü İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilerin üzerine bomba atıldı ve 7 öğrenci yaşamını yitirdi. Ecevit olayla ilgili olarak yaptığı ilk açıklamada, "Halkımıza barış içinde yaşamayı, gençlerimize can güvenliği içinde öğrenim yapmayı çok görenlere demokratik hukuk kuralları içinde hadleri bildirilecektir" diyordu.[57] Saldırının ardından "sıkıyönetim" bir kez daha telaffuz edilmeye başlamış, Ecevit ise "sıkıyönetime gerek yok" demişti.

20 Mart'ta DİSK 16 Mart katliamını protesto için sabah 08:00-10:00 saatleri arasında iki saatlik iş bırakma eylemi yaptı. "Faşizme ihtar" adı verilen eyleme 600 binden fazla işçinin katıldığı bildiriliyordu. Ecevit ise yaptığı açıklamada, DİSK'in eyleminin "yasadışı" olduğunu söylüyor ve "kimsenin önünü ardını düşünmeden giriştiği sorumsuzca eylemler veya çalımlar yüzünden demokrasimizin tehlikeye düşmesine göz yummayacağız" diyordu.[58] Ertesi gün eylem hakkında soruşturma başlatılıyor ve 104 kişi tutuklanıyordu. DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk ise, "DİSK'in dire-

56 Bu süreç bir siyasal stratejinin ürünüydü ve *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopesi*'nde (STMA) şöyle anlatılmıştı: "Mart 1978'den itibaren, faşist hareket daha bütünlüklü bir eylem programı benimsemeye, mevcut siyasal birikimin üzerine inşa ettiği yeni bir iktidar stratejisi tanımlamaya yöneldi. Bu, 'sağ'da olabildiğince geniş bir tabanı, tırmanan antikomünist şiddet ve komünist/antikomünist kamplaşması içinde kemikleştirerek hegemonya altına almaya dönük, dolayısıyla siyasal-toplumsal gerilimi sürekli tırmandırmayı hedefleyen; bu niteliğiyle son kertede iç savaş perspektifine dayanan bir stratejiydi." (STMA, 7. Cilt, 1988: 2326)

57 *Milliyet*, 17 Mart 1978.

58 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1978.

nişi yasaldır, baskı ve tehditten vazgeçilsin" şeklinde bir açıklama yapıyordu.[59]

24 Mart'ta siyasal suikastlar dalgasının ilk cinayeti gerçekleşti ve ülkücülerin kontrolündeki Site Yurdu'nu aratan ve MHP'li yöneticilerin hedef gösterdiği savcı Doğan Öz öldürüldü. Öz tarafından hazırlanan ve ölümünün ardından Öz'ün eşinin Ecevit'e ulaştırdığı iki sayfalık "kontrgerilla raporu"nda Öz, yaşananların emperyalist güçler tarafından Ecevit hükümetine duyulan umudu yok etmek ve yerine faşist bir düzen kurmak için sahneye konulduğunu söylüyordu. Öz'e göre kontrgerilla ve başta CIA olmak üzere yabancı istihbarat servisleri, 1. ve 2. MC hükümetlerinde devletin kontrolünü büyük ölçüde ele geçirmişlerdi, halk kitlelerine ise AP'nin himayesindeki MHP ve onun yan örgütleri aracılığıyla girmeye çalışıyorlardı. (Tüleylioğlu, 2014: 105-106)

8 Nisan'da yeni bir suikast girişimi gerçekleşti ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Kürsüsü doçenti ve çok sayıda kitabın yazarı Server Tanilli'ye bir otomobilden ateş açıldı; Tanilli saldırıdan yaralı kurtulacak, ancak omuriliğine saplanan kurşun nedeniyle felç olacaktı.[60]

17 Nisan'daki bombalı suikast ise bir provokasyon planının ilk parçasıydı. 17 Nisan günü, sağcı kimliğiyle tanınan "Hamido" lakaplı Malatya bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu, Ankara'dan gönderilen bir bombalı paketle evinde öldürüldü. Patlamada Fendoğlu'nun gelini ve iki torunu da yaşamını yitirmişti. Patlamanın olduğu gün, ülkücü kadrolaşmanın olduğu Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde bomba imal ettiği tespit edilerek eski Ülkü Ocakları Başkanı Muharrem Şemşek tutuklanıyordu. Ertesi gün ise İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı, Fendoğlu'na bombanın buradan gönderildiğini ve yine aynı yerden Fendoğlu'ndan önce Kahramanmaraş Pazarcık eski CHP İlçe Başkanı Memiş Özdal'a da aynı tip bir bombanın yollandığını,

59 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1978.
60 *Milliyet*, 9 Nisan 1978.

ancak Özdal tarafından alınmayan paketin Pazarcık postanesinde patlayarak 1 PTT çalışanının ölümüne ve 4'ünün de yaralanmasına neden olduğunu açıklıyordu.[61]

Provokasyon Fendoğlu'nun öldürüldüğü günün akşamında başladı ve başını ülkücülerin çektiği sağ gruplar "Kahrolsun komünizm", "Katil Ecevit", "Müslüman Türkiye" sloganları atarak CHP ve TÖB-DER binalarıyla solculara ve Alevilere ait olduğu bilinen işyerlerini tahrip ettiler. Ertesi gün şehrin dışında kurşunlanarak öldürülmüş üç liseli solcu öğrencinin cesedi bulundu. Sağcı grupların solcuların ve Alevilerin yaşadığı mahallelere yönelik silahlı saldırılarıyla birlikte çatışmalar yaşandı ve 8 kişi yaşamını yitirirken 60 kişi yaralandı. Olaylardan iki gün önce kentte dağıtılan bildiri yaşananların bir provokasyon olduğunu çok net bir şekilde gösteriyordu. Bildiride, "Varlığını Allah'a ve milletin temiz ideallerine adayan değerli kardeşlerimiz komünistler tarafından kahpece şehit edilmişlerdir. Müslümanlar, bizi yok etmeye yönelen İslam ve millet düşmanlarının karşısında, müdafaa kavgasında birleşelim. İçinde bulunduğumuz zor günler, bütün Müslümanları bir araya getirmelidir" deniyordu.[62]

Türkeş yaptığı açıklamalarda Malatya'da yaşananlarla ilgili olarak Ecevit'i, CHP'yi ve komünistleri suçluyor, öte yandan "Erzurum ve Kahramanmaraş'ta olaylar çıkabilir" diyordu, çünkü her iki ilde de emniyet güçleri ile ülkücüler karşı karşıya gelmiş, Erzurum'da polisle çatışan 500 ülkücü gözaltına alınırken,

61 *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1978. Bir bomba da Adıyaman Emniyet Müdür yardımcısına gönderilmişti. Pazarcık eski İlçe Başkanlığı ve Adıyaman Emniyet Müdür Yardımcılığı ilk bakışta önemsiz gibi görünüyordu, ama ilk isim Memiş Özdal büyük bir Alevi aşiretinin önderi, ikinci isim ise sonradan çok daha büyük bir üne kavuşacak olmakla birlikte o dönem MSP'li kimliğiyle bilinen Abdülkadir Aksu'ydu. Bombaların gönderildiği yerler ise Alevi ve Sünni halkın iç içe yaşadığı ve provokasyon için son derece müsait yerlerdi. (STMA, 7. Cilt, 1988: 2328)

62 *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1978. Mehmet Ali Aybar'ın, aynı tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan açıklamasında, gidişata dair çok erken bir teşhiste bulunuluyor ve faşist bir darbenin ilk hazırlıklarının yapıldığı, amacın da Amerika'ya bağlı bir faşist iktidar kurmak olduğu söyleniyordu.

Kahramanmaraş'ta MHP Maraş Milletvekili Edip Özbaş'ın oğlu patlama ve adam öldürme suçlamalarıyla tutuklanmış, Büyük Ülkü Derneği de kapatılmıştı. Ecevit ise Türkeş'in açıklamasıyla ilgili olarak kendisine yöneltilen soruya, "Herhalde MHP Genel Başkanı'nın bildiği bazı şeyler var. Bu arada hükümetimiz güvenlik önlemi almak üzere çevre il ve garnizonlardan Maraş'a askerî birlikler göndererek çıkabilecek muhtemel olayları önlemek için gerekli tedbirleri almıştır" diyordu.[63] Türkeş'in ne demek istediği daha sonra anlaşılacaktı.

27 Nisan'da Ankara Valiliği savcılıktan Ülkü Ocakları Derneği'nin mahkeme kararıyla kapatılmasını istedi. Valiliğin başvurusunda, "Ülkü Ocakları Derneği, vatandaşlardan zorla para toplayarak, muhtelif yerlere patlayıcı madde atarak, devlet dairelerinde obalar kurarak illegal faaliyetlerini devam ettirmektedir" deniyordu.[64] Ecevit ise 28 Nisan'daki uzun Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında yaptığı açıklamada, "bazı şiddet eylemlerinin yuvalarına kadar" inildiğini ve "bazı bağlantıların kanıtlarıyla" saptandığını söylüyordu.[65]

1977 1 Mayıs'ında büyük bir provokasyon ve katliam yaşanmasına rağmen, 1978 1 Mayıs'ı da hayli coşkulu ve kalabalık geçti. DİSK Genel Başkanı burada yaptığı konuşmada, faşizmin "ancak toplumun tüm anti-faşist güçlerinin işçi sınıfının etrafında kenetlenerek" yenilgiye uğratılabileceğini ve Ecevit'in "faşizme karşı ve emekçi halk yararına olan her girişimini" destekleyeceklerini söyledi.[66]

Mayıs ayı boyunca da siyasal şiddet devam etti ve her gün birer ikişer kişi yaşamını yitirdi. 21 Mayıs'ta Ankara'da, güvenlik önlemleri kapsamında tüm valilerin katıldığı bir toplantı yapıldı ve toplantıda çoğunlukla eğitim enstitülerinde örgütlenmiş ülkücüler yüzünden illerde asayişin bozulduğu, polisin ve jandarmanın

63 *Milliyet*, 22 Nisan 1978.
64 *Milliyet*, 28 Nisan 1978.
65 *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1978.
66 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1978).

güçlendirilmesi gerektiği ve siyasete bulaşan memur derneklerinin kapatılması gerektiği görüşleri dillendirildi.[67]

Ecevit'in mayıs ayının son haftası çıktığı yurtdışı gezisi tam 14 gün sürdü. Ecevit Belçika'da NATO toplantılarına katılmış, ABD'de ise Türkiye'ye yönelik ambargonun kaldırılması meselesini görüşmüştü. Öte yandan IMF niyet mektubunu onaylamış, Türkiye'ye kısmen de olsa kredi girişi olmuştu. Ecevit yurda döndüğünde iyimser bir açıklama yaptı ve, "Önümüzdeki günlere daha güvenli bakıyorum. Dışarıda ekonomik sorunlarımızı çözmekle, Türkiye'nin iç ekonomik sorunlarını da başarı ile çözme olanağı bulacağız. Ayrıca ambargonun kalkması ile birlikte, inanıyorum ki, dünyada barışın ve uluslararası ilişkilerin temeli olan denge de daha sağlamlaşmış olacaktır" dedi.[68]

ABD dönüşü Ecevit DİSK'le ve TÜSİAD'la görüştü. DİSK Genel Başkanı Baştürk yaptığı değerlendirmede, "DİSK olarak isteklerimiz doğrultusunda hükümete yardım etmeye hazırız" derken, işadamları Halit Narin ve Feyyaz Berker, dış kaynak arayışı konusunda hükümeti olumlu bir çalışma içinde bulduklarını ve hükümetle diyaloğun devamını dilediklerini söylüyorlardı.[69]

ABD henüz ambargoyu kaldırmamış ve görüşmeleri temmuz ayına ertelemişken, Ecevit hükümeti 23 Haziran 1978'de SSCB ile bir anlaşma imzaladı. Ecevit ve SSCB Başbakanı Kosigin imzalı belgede iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin Atatürk ve Lenin tarafından başlatıldığına işaret ediliyor ve bu ilişkilerin bugün sürmesinin hem bölgede hem de dünyada yumuşama sürecine, dolayısıyla barışa katkı yapacağı belirtiliyordu. Ayrıca Türkiye ve SSCB, birbirlerine karşı tehdide veya kuvvete başvurmama ve topraklarının saldırı ve yıkıcı faaliyetler için kullanımına izin vermemedeki kararlılıklarını dile getirmişlerdi.[70] Türkiye ile SSCB bir de ekonomik protokol imzalamışlardı ve buna göre Türkiye

67 *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1978.
68 *Milliyet*, 7 Haziran 1978.
69 *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1978.
70 *Milliyet*, 24 Haziran 1978.

yeterli buğday ve Volfram madeni ihraç ederse Sovyetler'den petrol alabilecekti.[71]

Temmuz ayına da siyasal şiddetle girildi. 2 Temmuz tarihli haberlerde polisin ülkücülerin kontrolündeki Edirnekapı Yurdu'nu boşalttığı, Ankara Demetevler'de ise ülkücülerin 16 yaşında bir lise öğrencisini öldürdükten sonra MHP binasına sığındıkları, MHP Milletvekili Nevzat Kösoğlu'nun katil zanlılarını polise vermek istemediği, ancak polislerin binaya girip zanlıları aldığı belirtiliyordu. Ecevit ise Meclis Ortak Grubu'nda yaptığı konuşmada, "Biz alacağımız önlemlerde sağa da sola da öncelik verme niyetinde değiliz. Sağ mı sol mu olduğuna bakmaksızın birçoğunun ne olduğu belli olmayan her türlü şiddet eylemine karşı öncelikle önlem alacağız" diyordu.[72]

4 Temmuz'da, yürütülen soruşturma kapsamında ülkücülerin ve sağcıların polis örgütlenmesi POL-BİR ve solcuların polis örgütlenmesi POL-DER'in yöneticilerinin görevden alındığı açıklandı; ertesi gün ise Ankara Valiliği POL-BİR ve POL-DER genel merkezlerini kapattı. Aslında süreç CHP'nin hükümeti kurması ve İçişleri Bakanlığı'na emekli asker İrfan Özaydınlı'yı getirmesiyle başlamıştı. Özaydınlı bir süredir çevresindekilere "polis derneklerini kapatacağım" diyordu. POL-DER'in eski başkanlarından Sıtkı Öner anılarında yaşananları şöyle anlatıyordu:

> CHP hükümetinin İçişleri Bakanı Emekli Orgeneral İrfan Özaydınlı'nın "polisin derneği olur muymuş" gibi düşündüğü ve POL-DER'in kapatılmasından yana olduğu biliniyordu. Özaydınlı bu görüşünü kamuoyuna da açıklıyordu. 1978 yılı Haziran'ında POL-DER'in kapatılmasıyla ilgili hükümetten daha çok ses çıkmaya başladı. Bazı bakanların Milli Güvenlik Kurulu'nda TÖB-DER ve POL-DER'in kapatılmasını önerdikleri basına yansıdı. Bu konuyu ele alan gazetecilerin sorularını cevaplandıran Başbakan Ecevit "polis derneklerinin kapatılması ideolojik ayrımı önleme amacı güdüyor" diyordu. (Öner, 2003: 105)

71 *Milliyet*, 26 Haziran 1978.
72 *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1978.

Hükümetin aradığı fırsat 3 Temmuz'da kapısına geldi. POL-DER'li polisler İstanbul'da "POL-DER kapatılamaz" kampanyası doğrultusunda afiş çalışması yaparken POL-BİR'li polislerin ve ülkücülerin saldırısına uğradılar; ardından POL-DER yöneticilerine yönelik gözaltı dalgası başlayacak ve dernek kapatılacaktı.

7 Temmuz'da POL-DER'in öncülüğünde ve TMMOB, TÖB-DER, TÜM-DER, TÜTED, Halkevleri, ÇHD, DGDF ve İGD'nin katılımıyla bir basın toplantısı düzenlendi ve POL-DER'in kapatılması kınandı. POL-DER Genel Başkanı Mustafa Özgen tarafından yapılan açıklamada, hükümetin "faşist güçlerin sürdürdüğü kampanyaya boyun eğerek" derneklerini kapattığı söyleniyordu.[73]

Temmuz ayının ilk haftası itibarıyla ülkücüler Eğitim Enstitüleri'ndeki solcu öğretmenleri özel hedef olarak belirlemiş durumdaydılar. Atatürk Eğitim Enstitüsü Müdür Yardımcısı Fahrettin Yılmaz ve aynı okulun resim öğretmeni Cuma Ocaklı'nın arka arkaya katledilmelerinden sonra, 10 Temmuz'da da Ortaköy Eğitim Enstitüsü Müdür Yardımcısı İbrahim Osmanoğlu uğradığı silahlı saldırıda yaralandı.[74]

11 Temmuz'da Server Tanilli'nin ardından yine bir öğretim üyesi hedef alındı ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki ülkücü saldırıları soruşturan komisyonda üyelik yapmış olan Doçent Bedreddin Cömert öldürüldü. Cömert ve eşi, sabah saatlerinde otomobilleriyle işe giderken takibe alınmışlar, önleri başka bir araçla kesildikten sonra yaylım ateşine tutulmuşlar, Cömert hayatını kaybederken eşi de yaralanmıştı.[75] Cömert'in cenazesi 13 Temmuz'da Ankara'da toprağa verildi. DİSK, TÖB-DER, dokuz meslek kuruluşu ve dernek ise yaptıkları basın toplantısında, "Hükümetin cinayet odakları karşısında yeterli bir tavır içinde olmadığını" ve "CHP ağırlıklı hükümetin faşizm karşısında gevşek davrandığı sürece faşizmin daha da azgınlaşacağını" bildirdiler.[76]

73 *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1978.
74 *Milliyet*, 11 Temmuz 1978.
75 *Milliyet*, 12 Temmuz 1978.
76 *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1978.

20 Temmuz'da Ecevit hükümeti ile Türk-İş arasında "toplumsal anlaşma" adı verilen bir anlaşma imzalandı. Anlaşma metninde Başbakan Ecevit'le Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç'un, "demokratik çalışma yaşamını, demokrasiyi ve ekonomiyi güçlendirecek, kalkınmayı sağlıklı ve dengeli olarak hızlandıracak, refahı toplumun tüm kesimlerine yayacak ve hakça bir düzeni gerçekleştirecek yönde gelişmesini güvence altına almak amacıyla" bir "toplumsal anlaşma"ya vardıkları bildiriliyordu. Bu anlaşma "Cumhuriyet anayasası çerçevesinde" ve "bundan on beş yıl önce gerçekleşen ileri ve demokratik işçi hakları çerçevesinde" uygulanacaktı. Türkiye çok büyük bir bunalımdan geçmekteydi ve bunun üstesinden ancak "siyasal iktidarla demokratik işçi hareketinin el ele vermesiyle" gelinebilirdi. Hükümetle Türk-İş "anayasa dışı eğilimlerin, yasadışı eylemlerin ve toplumda barışı ve huzuru bozucu davranışların her zaman ve ayırım gözetmeksizin karşısında" olmuşlardı ve bundan sonra da olacaklardı. Bu tutuma sahip olan bir hükümetle bir işçi kuruluşu arasındaki işbirliği ve dayanışma, "çalışma barışına olduğu kadar, genel anlamda toplum barışına da büyük katkıda" bulunacaktı. Anlaşmanın en önemli maddelerinden birinde, "ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum göz önünde tutularak, kamu kesimiyle yapılan toplu iş sözleşmelerinde toplam ücret zamları, işçinin satın alma gücünü geriye götürmemek üzere, 1976 toplam işçi gelir düzeyinin toplu sözleşme yürürlük süresindeki fiyat artışları ile kuruluştaki istihdam artışı da dikkate alınarak bulunacak gelir düzeyinde tutulacaktır. Toplu pazarlıklarda ücretler, sosyal yardımlar vb. konular bu kurala göre saptanacaktır" deniyordu.

Anlaşmada görüş birliğine varılan üç husus ise şöyleydi: İş yasasının 13, 17 ve 24. maddeleri toplum gereklerine uygun biçimde ve çalışanların hakları doğrultusunda yeniden düzenlenecekti. Toplu görüşmeleri ve sözleşmeleri yapacak sendikanın belirlenmesinde ihtilaflı bir durum yaşanması halinde, "referandum ilkesini, sendikal yarışmada sorumsuzluğa yol açmayacak ve işçilere zarar verme-

yecek yönde yasalaştırmak üzere gereken çalışmalar" yapılacaktı. Toplu sözleşme ve grev hakları, anayasa çerçevesinde, toplumsal gereksinimlere ve demokratik gelişimin gereklerine daha uygun biçime getirilmek üzere gözden geçirilip belirlenecekti.[77]

Ecevit'in arkasındaki toplumsal desteğin devam ettiğini göstermek için yaptığı bu anlaşmaya karşı, "hükümetin halktan yana olacak girişimlerini destekleyeceğini" bildiren DİSK, "aynı hükümetin işçilerin aleyhine sonuç verebilecek kararlarını eleştirmeye ve bu kararlara göre girişeceği uygulamalara karşı çıkmaya devam edecektir" şeklinde bir açıklama yaptı.[78] Öte yandan sermaye de anlaşmayı eleştiriyordu. TİSK yaptığı açıklamada, "böyle bir girişime TİSK'in alınmaması"nın büyük bir noksanlık olduğunu söylüyordu.[79]

10 Ağustos'ta artık sıradanlaşan kahvehane saldırılarının en kanlılarından biri gerçekleşti ve "Balgat Katliamı" olarak bu bilinen saldırıda, solcuların gittiği 4 kahvehanenin taranması sonucu 4 kişi yaşamını yitirdi, 2'si ağır 11 kişi yaralandı.[80] Katil zanlılarından İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoğlu yakalanacak, ancak 26 Temmuz 1980'de cezaevinden kaçırılacaklardı. Sonrasında Pehlivanoğlu tekrar yakalanacak ve 12 Eylül darbesinin ardından 8 Ekim 1980'de devrimci Necdet Adalı'yla aynı gün idam edilecekti. Adalı ve Pehlivanoğlu 12 Eylül sonrasında idam edilen ilk isimler olacaktı.

Hükümetin can güvenliğini sağlama yönünde ciddi mesafe alındığını iddia ettiği günlerde, İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı bir bilanço çıkarıyor ve hükümetin kurulmasının üzerinden geçen yedi ayda 11.750 kişinin gözaltına alındığını ve bunların 1619'unun tutuklandığını bildiriyordu. Özaydınlı'nın açıklamasına göre, bu 1619 kişiden 668'i "eylemli sol"dan, 897'si ise "eylemli sağ"dandı.[81]

77 *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1978.
78 *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1978.
79 *Milliyet*, 23 Temmuz 1978.
80 *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1978.
81 *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1978.

Şiddetin görece azaldığı ağustos ayının sonunda Ecevit'e Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun ve Emniyet Genel Müdürü Haydar Özkan'ın da katıldığı bir güvenlik brifingi verilmişti. Ecevit toplantı sonrası yaptığı açıklamada sıkıyönetim tartışmalarına değinmiş ve alınan bütün önlemlerin demokratik hukuk devleti kuralları içinde olduğunu, sorunların çözümünün baskıcı yöntemler olmadığını söylemişti.[82] Ancak eylül ayından itibaren şiddet dalgası çok büyük bir ivme kazanacak ve ülke adım adım sıkıyönetime götürülecekti.

Eylül ayının hemen başında, 3 Eylül'de Sivas'ta Alevilerin çoğunlukta yaşadığı Alibaba Mahallesi'nde başlayan olaylarda, sağ gruplar "Kanımız aksa da zafer İslam'ın" sloganıyla Alevilere ve solculara ait dükkânlara saldırıya geçtiler. Çok sayıda dükkânın tahrip edilmesinin ardından sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve olaylar ancak akşam kontrol altına alınabildi. CHP Sivas Milletvekili Azimet Köylüoğlu yaptığı açıklamada, yaşananların Malatya olaylarına benzediğini ve kentte büyük bir gerginlik olduğunu bildiriyordu. Güvenlik kuvvetlerinin gereken tedbirleri aldığı iddia edilse de olaylar 7 Eylül'e kadar devam etti ve saldırılarda 7 kişi hayatını kaybederken 100'den fazla kişi de yaralandı. Zarar gören dükkân ve ev sayısı ise 1000'in üzerindeydi. Demirel 7 Eylül'de yaptığı açıklamada, "Sivas hadiselerinde tahrikçiler, hadiseyi meydana getirenler, ortamı bu hale getirenler, bu hükümetten himaye görmüşlerdir. Kaybolan canların ve akan kanın sorumlusu bu hükümettir" diyordu.[83]

16 Eylül'de CHP Küçük Kurultayı toplandı ve kurultay öncesi hazırlanan rapor kamuoyu ile paylaşıldı. Raporda sol güçlerle sağ güçler "şiddet" zemininde eşitleniyor, hükümet kurulmadan önce birbiriyle çatışan güçlerin şimdi "aralarında gizli bir ittifak varmışçasına, devlet ve hukuk düzenine, hükümete karşı yer yer

82 *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1978.
83 *Milliyet*, 8 Eylül 1978.

birleşik bir görüntü içine" girdikleri iddia ediliyordu. Raporun devamında ise yine aynı minvalde şunlar söyleniyordu:

> Türkiye'deki kanlı şiddet olaylarının kaynağı ne yalnız sağ ne de yalnız soldur. Sağın belli bir kesimi iktidarda halkı değil zorbalığı temsil etmeyi geçerli tek ilke olarak nasıl benimsiyorsa, halk için hareket ettiklerini söylemelerine rağmen halka ve onun gücüne inanmayan solcular arasındaki çeşitli fraksiyonlar da, siyasi iktidarın yalnız zorbalık ve şiddetle ele geçirilip korunabileceğine inanmaktadırlar.[84]

Kurultayın açılış konuşmasını yapan Ecevit de CHP sosyalist sol ilişkisine "oy oranları" üzerinden değinmiş ve şöyle demişti:

> Bizim oylarımız % 42, bizim dışımızdaki tüm başka sol partilerin oy toplamı, yüzde 1. Biz, yüzde 1'e kendimizi daha çok sevdirerek mi yüzde 42'yi artıracağız, olabilir, yüzde 43'e çıkar. Ama bir de geride % 58 var. Onu kendi doğrultumuza getirerek güçlenebiliriz.[85]

1 Ekim'de İstanbul'da yine bir geniş çaplı saldırılar gerçekleşti ve birbirine yakın yerler ve zamanlarda ardı ardında bombalar patlatıldı. Sirkeci'de arabalı vapur iskelesinde, Ayasofya müzesi önünde ve Sultanahmet otobüs durağındaki patlamalarda 3'ü ağır 13 kişi yaralandı. Sirkeci Tren İstasyonu önündeki saatli bomba ise patlamasına üç dakika kala imha edildi. Aynı günkü haberlerde 2 ülkücünün Kahramanmaraş'tan Ankara'ya 86 dinamit getirirken yakalandığı, Adana İGD başkanının ise vurularak öldürüldüğü bildiriliyordu.[86]

MHP Genel İdare Kurulu 2 Ekim'de toplandı ve siyasal şiddet stratejisine uygun bir şekilde taleplerini sıraladı. Buna göre derhal sıkıyönetim ilan edilmeli, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmalı ve 1979 senato seçimleriyle birlikte erken seçim yapılmalıydı. Aynı günkü haberlerde bir gün önce Türkiye genelinde yaşanan olaylar şöyle sıralanıyordu: Uşak ve İstanbul'da 2 kişi öldürüldü,

84 *Milliyet*, 16 Eylül 1978.
85 *Milliyet*, 17 Eylül 1978.
86 *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1978.

Balgat katliamıyla ilgili olarak aranan ülkücü Haydar Şahin'in cesedi Niğde'de 14 kurşun sıkılmış olarak bulundu, Erzurum'da Kars plakalı araçlara saldırılar yoğunlaştı, Bursa'da CHP lokallerine saldıran 3 ÜGD'li tutuklandı, İstanbul'da 2 banka şubesi soyuldu.[87]

Ecevit ertesi gün MHP'nin sıkıyönetim talebiyle ilgili bir açıklama yaptı ve şöyle dedi:

> Türkiye'de bazı çevreler, bir yandan demokratik hukuk devletinin işlemesini ve iç barışın sağlanmasını engellemek için ellerinden geleni yapmakta, bir yandan da kendi kışkırttıkları ve oluşturmaya çalıştıkları ortamı hayallerindeki rejim değişikliği için gerekçe gibi kullanmaya kalkışmaktadırlar. Oyun budur, bu oyuna gelmeyeceğiz.[88]

Aynı gün, MHP İstanbul İl Başkanı Recep Haşatlı ve oğlu arabalarının içinde yaylım ateşine tutularak öldürüldü. Ertesi gün İstanbul'da cenaze töreni için çok büyük güvenlik önlemleri alındı, İstanbul'a giriş ve çıkışlar kontrol edilmeye başlandı ve orta dereceli okullarla yüksekokullar ve üniversiteler pazartesi gününe kadar tatil edildi. Ecevit Türkeş'e bir başsağlığı telgrafı çekerken Türkeş yaptığı açıklamada, "Sıkıyönetim derhal ilan edilerek anarşi durdurulmalı, devlet yeniden itibarına kavuşturulmalıdır. Aksi takdirde devlet manasını kaybedecek ve rejim çökecektir" diyordu.[89]

Ecevit ertesi gün yaptığı açıklamada, ordunun hükümete muhtıra verdiği yönündeki iddiaların gerçek olmadığını, bu tür yalanların demokrasi düşmanlarının işi olduğunu, hükümetin ve ordunun oyuna gelmeyeceğini, önümüzdeki haftalarda daha etkin önlemlerin yürürlüğe konulacağını bildiriyordu. Demirel ise gazetecilerle yaptığı söyleşide, "Faşizm ile kimse aklını bozmasın. Faşizm dünyada hangi memleketi tehdit ediyor ki Türkiye'yi tehdit etsin" diyordu.[90]

87 *Milliyet*, 3 Ekim 1978.
88 *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1978.
89 *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1978.
90 *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1978.

8 Ekim'de MHP Başkanlık Divanı toplandı ve Başkanlık Divanı üyelerine, Genel İdare Kurulu üyelerine, MHP İl ve İlçe Yönetim Kurulu başkanlarına ve üyelerine ve Gençlik Kolları yöneticilerine tabanca ruhsatı verilmesini istedi. Bakanlar Kurulu ise terörizme karşı yeni yasal önlemler alınmasının kararlaştırıldığını ve bunun için gereken düzenlemelerin önümüzdeki günlerde TBMM'ye gönderileceğini bildiriyordu.[91]

Tüm bu açıklamalar yapılırken, 8 Ekim gecesi Türkiye tarihinin en kanlı katliamlarından biri yaşandı. Başlarında Abdullah Çatlı'nın olduğu bir ekip, Türkeş'in MHP Genel Merkezi'nin bulunduğu Bahçelievler semtinin güvenlikli hale getirilmesi talimatının ardından TİP'li gençlerin kaldığı evi bastı ve silahsız altı kişiyi öldürdü, ağır yaralanan Serdar Alten ise hastanede yaşamını yitirdi. Uğur Mumcu 11 Ekim'de yazdığı "Terör ve devlet" adlı yazıda saldırının "yeni bir aşama" olduğunu şöyle anlatıyordu:

> Bu alçakça ve namussuzca saldırının TİP'e yönelmesi, terörist eylemlerde yeni bir aşamadır. Şimdiye kadar sokak çatışmalarından uzak durmuş, bu çatışmaları olabildiğince eleştirmiş bir partinin genç üyeleri, önceden tasarlanmış bir baskınla, elleri bağlanarak, ağızlarına kurşun sıkılarak, havluyla boğularak ve kurşuna dizilerek öldürülüyor.[92]

Ecevit ise 13 Ekim günü yaptığı açıklamada sağı ve solu siyasal şiddet zemininde eşitlemeye devam ediyor ve, "Siyasal cinayetleri sağda işleyen ve işletenlerin kaynakları ile Türkiye'de kapalı rejim çağrısında bulunanların aynı oldukları, son günlerde kamuoyunun gözleri önüne serilen ve yer yer savcılarca adalete sunulan kanıtlarla artık belli olmuştur" diyordu.[93]

20 Ekim'de yine bir siyasal suikast gerçekleştirildi ve yine bir öğretim üyesi hedef alındı. Bu sefer kurşunların hedefi olan kişi ilerici kimliğiyle tanınan akademisyenlerden İTÜ Elektrik

91 *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1978.
92 *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1978.
93 *Milliyet*, 14 Ekim 1978.

Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu'ydu. Karafakioğlu evinden üniversiteye giderken Bakırköy'de çalıntı bir arabadan üç kişinin açtığı yaylım ateşle öldürülmüştü. Ecevit cinayetle ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Köşeye kıstırıldıklarını anlayan eylemciler her şeyi göze alıyorlar" demişti.[94]

Siyasal şiddet devam ederken IMF'yle "stand by" süreci de iyi gitmiyor, IMF 1978 yılı yaz aylarında yapılan görüşmelerde Türkiye'den ek önlemler paketi talebinde bulunuyor, yeni zamlar ve yeni bir devalüasyon istiyordu. IMF heyetinin diğer istekleri arasında kamu harcamalarının daha da kısılması, vergi tasarılarının yasalaştırılarak kamu gelirlerinin arttırılması, memur kadro sayısının kısıtlanması, memur maaşlarının sınırlanması, KİT açıklarının kapatılması için başta akaryakıt ürünleri olmak üzere kapsamlı bir zam paketinin uygulamaya konması yer alıyordu. 25 Ekim'de yeni bir devalüasyona gidildi ve TL'nin değeri ortalama yüzde 3,6 oranında düşürüldü. 26 Ekim tarihli haberlerde ise IMF ile görüşmelerin yeniden başladığı bildiriliyordu.

Ekim ayının sonlarında bir TÜSİAD heyeti IMF'yle görüşmeler yapmak üzere ABD'ye gitti ve hem IMF ve Dünya Bankası bürokratlarıyla hem ABD'li yetkililerle görüşmelerde bulundu. Dönüşte bu görüşmelerle ilgili bir rapor hazırlandı. TÜSİAD'ın raporunda özetle şöyle deniyordu:

- Türkiye'nin kredi itibarını tümüyle yitirdiği yolunda kesin bir izlenim vardır. Bu konuda IMF'nin kesin oluru olmaksızın bankaların borç tecili veya yeni kredi vermek gibi bir girişimleri yoktur.
- Türkiye yeniden kredi sağlamak için asgari koşulları yerine getirmelidir. Bu asgari koşullar IMF'nin kasım görüşmelerinde ele alınacaktır. Bu asgari koşullar sanayi ürünleri ihracatında artış, gerçekçi kur uygulaması ve tüketimin ciddi bir biçimde sınırlandırılmasıdır. Ancak IMF bu önlemlerin sosyal maliyetini umursamaz görünmektedir.

94 *Milliyet*, 21 Ekim 1978.

- Dünya Bankası Türkiye'nin teknoloji yoğun bir sanayi ile Batı'ya karşı rekabete girmesini eleştirmektedir. Banka bunun yerine balık ağı, gömlek ve peynir gibi emeğe ağırlık veren üretime yönelmesini istemektedir. Banka bu arada devamlı kur ayarlaması yapılarak halkın satın alma gücünün kırılacağını, bu mal fazlasının ise ihraç edilebileceğini savunmaktadır.
- Carter yönetimi Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi ürünü ve tekstil ürünlerini Asya ve Afrika ülkelerine satabileceği inancındadır.
- ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye'de olumsuz gelişmelere özür olarak demokrasiden söz edildiğini, oysa demokraside başkasının parası ile yaşanılmadığını belirtmektedir. Bakanlık, yapısal değişimin faturasının Türkiye'ye mi yoksa ABD'ye mi çıkacağını merak etmektedir.
- Bankaların Türkiye konusundaki gelişmelerden iyimser olduğu, ancak bir girişimde bulunmadığı saptanmıştır. Bankacılar IMF'nin bir yandan yeni bir yeşil ışığını beklerken, öte yandan Merkez Bankası'nın yabancı danışman grubundan aracı olarak değil, danışman olarak yararlanılmasını istemektedir. Merkez Bankası'nın doğrudan ilişkisinde büyük yarar görülmektedir.[95]

Mehmet Ali Birand'ın gezide tutulan zabıtlardan aktardıkları, görüşmelerin mahiyetini ve ABD'nin Ecevit hükümetine bakışını göstermesi açısından önemliydi. Örneğin raporda Mr. Struct diye anılan bir IMF yetkilisi şöyle diyordu:

> Politik etkisi ne olursa olsun, komünist dünya ile işbirliğini artırmasının Türkiye üzerindeki ekonomik etkisi çok kötü olur. Atatürk Türkiye'yi Batı'ya yöneltti ancak şimdi Türkiye'nin uyuyan "doğusu" uyanıyor. Kültür ve iç politikada yeni sorunlar ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin Batı'dan kopmaması için elinizden geleni yapmalısınız... Hiçbir şey karşılıksız verilmez. Hediyenin bile bir karşılığı vardır... Sorunları çözmek için güçlü ve istikrarlı bir yönetime ihtiyacınız vardır."

95 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1978 .

Adı not alınmamış bir Dünya Bankası yetkilisi ise ABD'nin uluslararası iş bölümünde Türkiye için 1946'dan beri uygun gördüğü yere bir kez daha vurgu yapıyor ve Türkiye'yi uyarıyordu:

> Devalüasyon olmadan Türkiye kurtulmaz. Devalüasyon olunca halkın alış gücü azalır, siz de ihracat yaparsınız... Türkiye süt, peynir satmalı, daha çok para kazanır. Çimento, seramik, cam yapmalısınız. Oysa teknoloji almaya çalışıyorsunuz. Bu hatadır. Avrupa'nın insan gücü yok, o nedenle teknoloji ile üretim yapıyor. Türkiye'de işsiz çok."

ABD Dışişleri Bakanlığından yine ismi not edilmemiş bir yetkili ise, Ecevit hükümetinin izlediği dış politikanın ve özellikle Sovyetler'le ilişkilerin ABD'de yarattığı rahatsızlığı şöyle anlatıyordu:

> Türkiye-ABD ilişkilerinde artık Kıbrıs sorunu yok, ekonomik durum var... Türkiye'nin stabilizasyon programı hakkında dışarıda iyi bir kanaat yok. IMF önemli ve etkili bir örgüttür... Her ülke kendi dış politikasını oluşturmakta serbesttir. Ancak Sovyetler Birliği ve Libya ile ilişkileri izliyoruz. Bu ilişkilerin belli bir süre sonra, Türkiye için bağımsızlık yaratması Türkiye'nin aleyhine olur. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'yi Batı'nın bir parçası sayıyor. (Birand, 1984: 100-101)

Bu esnada IMF de açık bir şekilde TÜSİAD'a Ecevit hükümetinin aldığı tedbirleri yeterli bulmadığını ve bu nedenle de yeni kredi akışının söz konusu olmadığını, kasım ayında Türkiye'ye gelecek olan heyetin yeni bir paket önerisi yapacağını söylemişti. Bu paket de esas olarak devalüasyon, zam, kamu harcamalarının kısıtlanması ve Merkez Bankası'nın kamuya verdiği kredilerin sınırlandırılması üzerine kuruluydu. Hükümet ise bu paketi reddedecek ve IMF yeni kredi dilimini de serbest bırakmayacaktı. 3 Kasım tarihli haberlerde hükümetin doların 35 TL'ye, markın da 20 TL'ye çıkarılması yönündeki IMF önerisini reddettiği bilgisi yer alıyordu.[96]

96 *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1978.

5 Kasım'da CHP Olağanüstü Kurultayı toplandı ve Ecevit burada yaptığı açılış konuşmasında hem ekonomik hem de siyasi bunalıma değindi. Ecevit, "Bir ulus ekonomik ve mali bakımdan zor duruma sürüklendiği vakit bunu istismar edenler çıkabilir" dedikten sonra, "Cumhuriyet tarihinin en bunalımlı döneminde" olunmasına rağmen kimsenin bu hükümet iş başındayken Türkiye'yi duvara sıkıştıramayacağını söyledi. Ecevit siyasal şiddetle ilgili olarak ise, "Soldaki şiddet eylemcileri THKP-C, Dev-Genç, TİKKO, THKO gibi kendi aralarında parçalara bölünmüş durumdadırlar. Sağdaki şiddet eylemcileri ise bir bütün halindedirler ve çoğu ya MHP'li ya da Ülkü Ocaklıdır. Ya da bunların kayda geçirilmemiş adamlarıdır" dedi.[97]

Ecevit aynı konuşmada, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından komando kampları hakkında hazırlanan ve 1970 yılında Süleyman Demirel'e sunulan rapordan bahsetmişti. Demirel ise 6 Kasım'da yaptığı açıklamada rapordan haberi olmadığını söylemişti. İçişleri Bakanı Özaydınlı düzenlediği basın toplantısında, raporun devlet arşivlerinde durduğunu ve 26 Ekim 1970 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı'nın imzasıyla Demirel'e sunulduğunu açıkladı.[98]

Kasım ayının sonlarına doğru hükümet şiddet olaylarına karşı yeni yasal düzenlemeleri bir kez daha gündemine aldı. Bu düzenlemeler polisin yetkilerini artırıyor, öte yandan polislerin dernek kurmalarını ve herhangi bir derneğe üye olmalarını yasaklıyordu. Ayrıca örgütlenme ve gösteri yapma haklarına da çeşitli kısıtlamalar getiriliyordu. Dolayısıyla Ecevit hükümeti hem sağ ile solu şiddet üzerinden eşitlemeye bu sefer polis aygıtı üzerinden devam ediyor ve POL-DER'le POL-BİR'i aynı anda tasfiye etmenin yollarını arıyor ve şiddeti aynı anda bütün kesimlere yönelik kısıtlamalar getirerek engelleyebileceğini düşünüyordu. DİSK Başkanı Baştürk ise hükümeti bu tutumu yüzünden eleştiriyor ve, "CHP ağırlıklı hükümet faşist odakların üzerine kararlılıkla gidemiyor.

97 *Milliyet*, 5 Kasım 1978.
98 *Milliyet*, 6 Kasım 1978.

Kolluk kuvvetlerinin yetki sınırlarının genişletilerek faşizmin geriletilmesini amaçlamak çözüm yolu değildir" diyordu. Öte yandan MHP'nin stratejisine dair de doğru bir yorumda bulunuyor ve "Faşistler darbe ile iktidarı ele geçirmeye çalışıyorlar" diyordu.[99]

26 Kasım'da DİSK'in çağrısıyla toplanan 33 kitle örgütü Ecevit'e bir mektup gönderdi ve yapılması düşünülen düzenlemeler eleştirildi. Mektupta, "giderek yoğunlaşan faşist saldırılar ve ağırlaşan ekonomik bunalım karşısında" hükümetin kararsız davrandığı ve ciddi önlemler almadığı, bunun yerine "demokratik örgütlere yönelik yeni antidemokratik yasa tasarılarının gündeme getirildiği" söyleniyordu. CHP'nin muhalefetteyken Anayasa Mahkemesi'ne iptal ettirdiği yasaları şimdi kendisinin yasallaştırmak istemesindeki çelişkiye işaret eden mektup şöyle bitiyordu:

> Bugün yasalardaki düşünce ve örgütlenme özgürlüğü çok sınırlı iken ve asıl yapılması gereken bu sınırlamaların kaldırılması iken, bu sınırlı demokratik hakları da ortadan kaldırmaya yönelinmesi emekçi kitleler ve onların örgütleri tarafından kabul edilemez. Bizler yıllardır tüm faşist saldırı ve antidemokratik baskılara karşı mücadele veren kitlelerin örgütlerinin yöneticileri olarak bu girişimlerden vazgeçilmesi gerektiğini hatırlatıyoruz.
>
> Tüm antidemokratik girişimlere karşı bütün gücümüzle mücadele edeceğimizi bir kez daha açıklıyoruz.[100]

Ecevit ise ertesi gün CHP Ortak Grubu'nda konuştu ve tasarıları savundu. Ecevit'e göre yasal düzenlemeler son derece titizlikle hazırlanmış, düzenlemelerin özgürlükçü demokrasiye ters düşmemesi için büyük özen gösterilmişti. Ayrıca söz konusu yasaların kötüye kullanılmasını engellemek için de etkili müeyyideler getirilmişti. Ecevit'e göre düzenlemelere "sağ terörizmin sorumlularından olduğu kadar soldaki terörizmin sorumlularından ve destekçilerinden de" tepki gelmesi doğaldı, çünkü bu önlemler "herhangi bir ayrım gözetmeksizin bütün şiddet eylemcilerine karşı"

99 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1978.
100 *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1978.

düşünülmüştü. Ecevit DİSK'i ise, kendisi şiddete bulaşmadığı halde şiddete bulaşmış başka örgütlerle birlikte hareket etmekle ve "âdeta bir cephe gibi toplanıp onlarla birlikte ortak bildiri yayınlayarak" kendilerine karşı tutum almakla suçluyordu.[101]

1 Aralık'ta 30 kitle örgütü Ecevit'e bir mektup yolladı ve "her gün üyeleri faşist saldırılara uğrayan, öldürülen, yaralanan, ağır baskılara hedef olan kitlelerin örgütleri" olarak gündemdeki yasa tasarılarının "antidemokratikliği, anayasaya aykırılığı, kişi ve konut dokunulmazlığını zedelediği, derneklerin işlevlerini ortadan kaldırdığı, memurları kullaştırmaya yöneldiği açıkken", Ecevit'in yaptığı savunma ve açıklamaların inandırıcı olmadığını, ayrıca kendilerine yönelik açıklamalarının da haksız ve üzücü olduğunu belirtti. Kitle örgütleri devamında Ecevit'in sağı ve solu eşitlemesini de eleştiriyor ve şöyle diyorlardı:

> Aşırı sol ve sağ tanımlaması, sizlerin de çok iyi bildiği gibi 12 Mart'tan kalan, her türlü doğru demokratik mücadeleyi engellemeye yönelik olarak kullanılan bir deyimdir. Bugün Türkiye'de sağ-sol çatışması yok, emekçi halkı yıldırıp teslim almak isteyen faşist terör vardır.[102]

4 Aralık'ta Elazığ'da ülkücüler sağcı bir öğrencinin öldürülmesine misilleme olarak CHP'lilere ait işyerlerine saldırdı. *Nurhak* adlı bir yerel gazete de ülkücüler tarafından tahrip edildi. Öğleden sonra kentin çeşitli yerlerinde dört kişi kurşunlanarak öldürüldü, çıkan çatışmalarda çok sayıda kişi yaralandı. Ecevit ise ertesi gün CHP Ortak Grubu'nda yaptığı konuşmada, "Sağımızdaki ve solumuzdaki tuzaklara karşı çok dikkatli olmamız gereklidir" diyordu.[103]

8 Aralık günü 26 Kasım'da Trabzon'da ülkücüler tarafından silahlı saldırıya uğrayan Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilgisayar Merkezi Başkanı ve TİP üyesi Dr. Necdet Bulut Ankara'da yaşa-

101 *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1978.
102 *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1978.
103 *Milliyet*, 6 Aralık 1978.

mını yitirdi. Bulut 1977 seçimlerinde TİP'ten milletvekili adayı olmuş ama seçilememişti, Trabzon'da ise TİP'in kurucu il başkanı olmuştu (Günçıkan, 2010: 160). TİP Genel Başkanı Bulut'un yaşamını yitirmesinin ardından yaptığı açıklamada Behice Boran, "Necdet Bulut'un ölümünden yalnızca faşist güçler sorumlu değildir. Önceden uyarıldığı halde önleme ve koruma tedbirleri almayan yetkililer; faşist odakların üzerine tüm gücüyle işin peşini sonuna kadar bırakmadan yürümek cesaretini göstermeyen ve Anadolu'da kentlerin, büyük kentler içinde semtlerin faşist kuruluş ve grupların kontrolüne geçmesine kayıtsız kalan hükümetin de büyük sorumluluğu vardır" diyordu.[104]

18 Aralık'ta bu sefer de TMMOB Adana Bölge sorumlusu Akın Özdemir ülkücüler tarafından öldürüldü. Uğur Mumcu Özdemir'in ardından yazdığı "Akın Özdemir..." adlı yazıda, "Bir örgüt, bir kanlı çete, her yerde cinayet işliyor; Doçent Orhan Yavuz'u Erzurum'da, Doç. Yalçın Sanalan'ı, Bedrettin Cömert'i, Doğan Öz'ü Ankara'da, Doç. Server Tanilli'yi, Prof. Bedri Karafakioğlu'nu İstanbul'da, Necdet Bulut'u Trabzon'da vurup vurup kaçıyorlar" diyor ve Ecevit hükümetini şöyle uyarıyordu:

> Onların kanlı tabutları ve suskun mezar taşları adına hükümete sesleniyorum.
>
> Devlet gücü sizin ellerinizdedir. Bu cinayet şebekelerinin, bu faşist odakların üzerine gidin...
>
> Bırakın Dernekler Yasası'nı, bırakın Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nı, bütün gücünüzle cinayet merkezlerinin üzerine yürüyün.
>
> Yoksa bu kan gölünde, önce bu yiğit insanlar, sonra da evet, sonra da sizler boğulacaksınız.[105]

23 Aralık tarihli haberlerde Kahramanmaraş'ta sağcı grupların bir gün önce TÖB-DER'li iki öğretmenin camiye götürülen cenazelerine "komünistlerin ve Alevilerin cenaze namazı

104*Cumhuriyet*, 9 Aralık 1978.
105*Cumhuriyet*, 20 Aralık 1978.

kılınmaz" diye saldırdıkları, 2 kişinin öldürüldüğü ve 39 kişinin yaralandığı bildiriliyordu.[106] Elbistan ilçesinde ise MHP'li Hilmi Soydan vurularak öldürülmüştü. Aslında provokasyon 19 Aralık'ta Çiçek Sineması'nda ülkücüler tarafından gösterimi yapılan "Güneş Ne Zaman Doğacak" adlı filmin gösterimi esnasında patlayan bomba ile başlamıştı. Ertesi gün ülkücüler solcuların gittiği Akın Kıraathanesi'ni bombalamış, 21 Aralık'ta TÖB-DER'li iki öğretmeni öldürmüş, 22 Aralık'ta da öğretmenlerin cenaze törenine saldırmışlardı (Tunç, 2011: 287 vd.). Bunlar âdeta ertesi gün yaşanacakların birer habercisiydi. Ertesi gün itibarıyla Türkiye tarihinin en katlı katliamlarından biri başlayacaktı. 24 Aralık 1978 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin manşetinde, Maraş'ta 23 Aralık günü sağ gruplar tarafından gerçekleştirilen katliamda 31 kişinin yaşamını yitirdiği, 150 yaralının 65'inin durumunun ağır olduğu bildiriliyordu. Saldırılarda CHP, TİP, TÖB-DER, TİKP ve POL-DER binaları ateşe verilmiş, solcu ve Alevilerin ev ve işyerlerine saldırılmıştı. Ecevit katliamla ilgili yaptığı ilk açıklamada, "Hükümetimiz uluslararası ilişkiler alanında ne zaman olumlu girişimlerde bulunsa Türkiye'de kışkırtmalar ve eylemler artıyor, bu o kadar sıktır ki, bunun bir rastlantıdan ibaret olacağına inanmak zordur" diyordu.[107]

Ertesi günkü haberlerde katliamın devam ettiği, ölü sayısının 77'ye ulaştığı, 1000'e yakın yaralının olduğu, Vilayete sığınan 3000

106 MHP'nin ve kontrgerillanın stratejisinin kestirilebilmesi, Maraş'ta bir katliam yaşanabileceğine dair uyarıları beraberinde getiriyordu. Örneğin Behice Boran, Ekim ayı içerisinde TİP'in 7. İl Temsilcileri Toplantısı'nda yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Doğu illerinin bazıları faşist açık ve gizli örgütlerin özellikle yuvalandığı ve güçlü olduğu iller haline getirilmişlerdir. Bu iller Güneydoğu Bölgesini kuşatmaktadır. Ayaklandırma kışkırtmaları ve girişimleri için âdeta özel olarak görevlendirilmişlerdir. Buralardan bölgedeki diğer illere 'takviye'ler, 'bindirilmiş kıtalar' gönderilmektedir. Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Elazığ bu çeşit illerdendir. Buralarda ayaklanmalar başlatılacak, sonra bu çeşit olaylar bir çayır yangını gibi diğer illeri sarıp genişleyiverecektir. Bu hengâmede Doğu ve Güneydoğu'daki tüm ilerici, sol güçler, demokratik toplumsal mücadele kırılıp bastırılacak ve giderek tüm ülkeyi kapsayan bir faşist cunta yönetimine, en azından bölge bölge yönetimlere gidilecektir. Plan budur. (Boran, 2010: 1885)

107 *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1978.

kişinin garnizona gönderildiği, evleri yıkılanların çadırlara sevk edildiği bildiriliyordu. Başbakan Ecevit yaptığı açıklamada, "Cana kıyanların canına kıyılmıyorsa, bu devlet gücünün insanca kullanılmasındandır" derken, Demirel ise tarihe kaydedilen o ünlü cümleyi kuruyor ve "bana sağcılar cinayet işliyor" dedirtemezsiniz" diyordu.[108]

Sıkıyönetim ilan ediliyor

26 Aralık tarihli haberlerde Ecevit hükümetinin sıkıyönetim kararı aldığı ve bu kararı bugün MGK'ya götüreceği bildiriliyordu. Aynı gün TBMM'de yapılan oylamada sıkıyönetim kabul edilecek ve 13 ilde sıkıyönetime geçilecek, böylece sağ güçlerin kontrgerilla ile birlikte yürüttüğü siyasal şiddet stratejisi Ecevit hükümetine sıkıyönetim ilan ettirme hedefine ulaşacaktı. Ecevit ise parti grubunda yaptığı konuşmada sıkıyönetim ilanını şöyle savunacaktı:

> Kahramanmaraş olayı bir bakıma da ayaklanmadır. Devlete karşı bir ayaklanmadır. Yalnız hükümete karşı değil, hükümete karşı zaten toplumun her kesimini son haftalarda ayaklanmaya çağırdılar, fakat Kahramanmaraş olayı doğrudan devlete karşı ayaklanmadır. (...)
>
> Türkiye'de şimdiye kadar çok sıkıyönetim ilan edildi. Ben, hiçbir zaman sıkıyönetimin Anayasa'da belirlenen gerekçelerinin Kahramanmaraş olaylarından sonraki kadar belirgin duruma gelmemiş olduğunun kanısındayım. Bu nedenle ben de ilk kez sıkıyönetimi düşünmeye başladım. Ve bunu düşünür düşünmez, günlerin değil, saatlerin değil, dakikaların önem taşıdığını düşünerek konuyu Bakanlar Kurulu'na götürdüm, ama kesin karara varmadan önce, bu hükümetin temel desteği olan CHP grubunun eğilimini görmekte yarar gördüm. (...) Her şeyi her zaman huzurlarınızda açık konuştum. Yine mümkün olan açıklıkla konuşacağım. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne en üst kademelerinden en mütevazı rütbelerine kadar tam güveniyorum. Cephe iktidarlarının hemen her

108 *Milliyet*, 25 Aralık 1978.

kuruluşu ele geçirdiği, yozlaştırdığı bir dönemde bu yozlaşma sürecinin dışında kalabilmiş çok sayılı devlet kuruluşlarının başında Türk Silahlı Kuvvetleri gelir. Bunu hükümette bulunduğumuz bir yıla yakın süre içinde daha kesin olarak gördüm. (...) Türk Silahlı Kuvvetleri konusunda, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokrasiye bağlılığı konusunda içimde en küçük bir kuşku yoktur. Eğer şimdi sıkıyönetimden kaçınırsak ne olacaktır? Allah esirgesin, bu tür olaylar yinelenirse biz yine orduyu, Silahlı Kuvvetleri yardıma çağıracağız. Ama yine o yetki belirsizliği, görev, sorumluluk belirsizliği içinde hükümetle birlikte, devletle birlikte hak etmediği halde Türk Silahlı Kuvvetlerini de yaralamaya devam edecektir.[109]

28 Aralık tarihli haberlere göre Maraş'ta ölü sayısı 104'e çıkmış, altı ilde sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuş, sıkıyönetim İstanbul'da her türlü gösteriyi ve bildiri dağıtımını yasaklamış, Erzurum ve Kars Sıkıyönetim Komutanlığı ise grev ve lokavtları izne bağlamış, Trabzon ve Antakya'da iki öğrenci, Diyarbakır'da bir şoför öldürülmüştü.[110] Aynı gün "Sıkıyönetim Eşgüdüm Komutanlığı" kuruldu ve başkanlığına Korgeneral Şahap Yardımoğlu getirildi. Haberlere göre Yardımoğlu her sabah Başbakan Ecevit ve Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile toplantı yapacaktı.[111] 30 Aralık'ta Genelkurmay Genel Sekreterliği sıkıyönetimle ilgili bir açıklama yaparak sıkıyönetim görevlilerinin gerekirse silah kullanabileceğini, kimlik kontrol yetkilerinin olduğunu ve vatandaşların kimliklerini yanlarında taşımaları gerektiğini bildirdi. Ankara'da da bütün açık hava toplantıları, gösteriler, duvarlara afiş yapıştırmak, yazı yazmak, bağış toplamak, cenazelerde pankart taşımak, slogan atmak yasaklandı.[112]

Türkiye kanlı ve karanlık bir yılı geride bırakıyor ve yeni bir yıla giriyordu. Ecevit hükümeti ise bir sonraki yılbaşını göremeyecek, sağı ve solu eşitleyen, halk kitlelerinin değil yerli ve ulusla-

109 *Milliyet*, 26 Aralık 1978.
110 *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1978.
111 *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1978.
112 *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1978.

rarası sermayenin çıkarlarını gözeten tutumunun bedelini iktidarı yitirerek ödeyecekti.

Yeni yıl bir istifayla başladı ve 2 Ocak 1979'da İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı istifa etti; 1978 boyunca yaşananların faturası kendisine kesilmişti. 4 Ocak'ta AP'nin hükümet hakkında verdiği gensoru önergesi reddedildi. Bu, hükümetin TBMM'deki desteğinin hâlâ devam ettiği anlamına geliyordu. DİSK 5 Ocak'ta faşist katliamlara karşı işyerlerinde 5 dakikalık saygı duruşu eylemi yaptı. 10 Ocak'ta ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Warren Christopher Türkiye'ye geldi. Ertesi günkü haberlere göre, hükümetle ABD arasında üslerle ilgili olarak beş yıllık bir anlaşma imzalanacak, ABD de bunun karşılığında Türkiye'ye her yıl 300 milyon dolarlık askerî yardım yapacaktı. Ecevit yaptığı açıklamada, "1979 yılında ekonomik, güvenlik ve uluslararası siyasi alanlarda iki ülke arasında işbirliğini geliştirme fırsatını elde edeceğimizi sanıyorum" diyordu.[113] Ancak 13 Ocak tarihli haberlere göre bu yardımlar en erken ağustos ayında başlayabilecekti ve Christopher Türkiye için öngörülen "acil yardım fonu"nun işlerlik kazanması için Türkiye'ye "IMF ile iyi geçinme" tavsiyesinde bulunmuştu.[114]

Ocak ayı boyunca dış politika Türkiye siyasetinin ana gündem başlığıydı. 18 Ocak'ta Türkiye'ye acil yardım için Bonn'da bir toplantı yapıldı. Gelen haberlere göre Türkiye'ye yardımın üçte ikisi ABD ve Almanya tarafından, üçte biri ise İngiltere ve Fransa tarafından üstlenilecekti. Aynı gün Türkiye ile ABD arasında yeni bir savunma işbirliği yapılması için görüşmelere başlandığı bildiriliyordu.[115] İran'da şah yönetiminin devrilmesinin ardından bu ülkedeki Amerikan üslerinin kullanımının tehlikeye girmesi nedeniyle Washington'da gözler Türkiye'ye çevrilmiş durumdaydı. Bonn toplantısından sonra ise Türkiye ile yeni bir istikrar programı için görüşmelerin başlaması kararı alınmıştı.[116]

113 *Milliyet*, 12 Ocak 1979.
114 *Milliyet*, 13 Ocak 1979.
115 *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1979.
116 *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1978.

23 Ocak tarihli *Cumhuriyet*'in *New York Times*'tan aktardığına göre, "Batı Türkiye'ye yardıma kararlı" idi, ama "Ankara IMF ile anlaşmalı"ydı. 25 Ocak'ta ise AET'de Türkiye'ye yardım için bir "özel fon" kurulmasının benimsendiği bildiriliyordu.

Şubat ayı yine sansasyonel bir siyasal suikastla başladı. Bu sefer bir akademisyen değil, bir gazeteci hedef alınmıştı. *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi 1 Şubat günü öldürüldü. Ecevit yakın arkadaşı olan İpekçi'nin öldürülmesinin ardından yaptığı açıklamada, "Abdi İpekçi'nin aramızdan ayrılmasına neden olan korkunç cinayet karşısında sonsuz acı içindeyim. Abdi İpekçi, bütün dünyada bizlere kıvanç veren değerli bir gazeteci, yazar ve insandı. Bu cinayeti işleyenler, Türk demokrasisine, Türk saygınlığına karşı da bir suikast işlemişlerdir" diyordu.[117] Uğur Mumcu ise Ecevit hükümetinin sağ şiddetin üzerine gitmemesinin ve kontgerilla ile hesaplaşmamasının bedelini bu sefer de İpekçi'nin ödemiş olmasını şöyle anlatıyordu:

> Bir hükümet iktidar koltuğunda "iktidar" olmasını bilmezse, sonuç bu olur! Bir hükümet, güvenlik örgütlerine sözünü geçiremezse, sonuç bu olur! Bir hükümet, olup bitenleri kapalı tribün seyircisi gibi izlerse sonuç bu olur!
>
> Bu hükümet Trabzon'da can güvenlikleri kalmayan POL-DER üyesi polisleri açığa almakla uğraşsın. Çünkü başka işi yok, çünkü iktidara gelmesinin amaçlarından biri ilerici polislere gözdağı vermektir!
>
> Ve MİT içinde bir tek taşı, şuradan şuraya oynatamayan hükümet, elbette ki İstanbul'daki birkaç katil çetesinin üstesinden gelemeyecektir. Ve de sonuç bu olacaktır. Önce bilim adamları, cumhuriyet savcıları, sonra da Türk basınının yetiştirdiği en seçkin, en yetenekli, en uygar yazarları, düşünce özgürlüğünün ve çok partili yaşamın diyetleri gibi kanlı katil çetelerinin önüne sürülecektir.[118]

Ecevit 13 Şubat'ta yaptığı açıklamada sıkıyönetimin iki ay daha devam edeceğini bildirdi. Yeni İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş

117 *Milliyet*, 2 Şubat 1979.
118 *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1979.

ise 14 Şubat'ta, "Bundan sonra suçu işleyen piyonlarla oynayanlar da yakalanacaktır" diyordu. Demirel ise 16 Şubat'ta Meclis'te yaptığı konuşmada, "anarşinin önlenmesi için hükümetin gitmesi"nin şart olduğunu söylüyordu. Aynı gün TBMM'de bütçe görüşmeleri başlamış, Maliye Bakanı Müezzinoğlu bütçenin "bir ekonomik onarım ve esenliğe çıkış bütçesi" olduğunu söyleyerek, halktan "anlayış, özveri ve destek" istemişti.[119]

20 Şubat tarihli haberlerde genişletilmiş Sıkıyönetim Eşgüdüm toplantısının 12 saat sürdüğü bildiriliyordu. Ecevit yaptığı açıklamada "10 yıldır süren olaylar 2 aylık bir sıkıyönetimle bitmez" demişti, ertesi gün Yüksek Askerî Şura'yı açış konuşmasında ise zaten sıkıyönetim yürürlükte olduğu halde, "olağanüstü durumlar için yasal düzenlemelerin zamanı geldi" diyecekti.[120]

Polis 22 Şubat'ta TÖB-DER Genel Merkezi'ni bastı ve Genel Başkan Gültekin Gazioğlu ve diğer yöneticileri gözaltına aldı. Demirel ise 21 Şubat'ta Fahri Korutürk'e bir mektup yazmış ve "Bu hükümet, silahlı kuvvetlerin sıkıyönetim görevini engelliyor" demişti.[121] Cüneyt Arcayürek'in anlatımına göre, 21 Şubat 1979'da Çankaya Köşkü'nden Demirel'e bir telefon geldi ve göndermiş olduğu mektubun Cumhurbaşkanı'na hemen verilmesini isteyip istemediğini sordu. Demirel mektubun Korutürk'e hemen verilmesini istedi. Milli Güvenlik Kurulu toplanacaktı ve Demirel mektubun toplantıda gündeme gelmesini istiyordu. Demirel bu mektupta özellikle Maraş katliamına işaret ederek yükselen şiddetin bir bilançosunu çıkarıyor, bunun sorumlusu olarak da solu ve Ecevit'i gösteriyor, Ecevit'in ilan edilen sıkıyönetimin etkili bir şekilde uygulanmasını engellediğini ve askerin işini zorlaştırdığını iddia ediyordu.

Demirel'in mektubu, "Devletin varoluş sebebi olan can ve mal güvenliğinin, kanun ve nizam hâkimiyetinin sağlanması göre-

119 *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1979.
120 *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1979.
121 *Milliyet*, 23 Şubat 1979.

vinin yerine getirilmesi, endişe verici şekilde zedelenmiştir" diye başlıyordu. Demirel hükümetin göreve başladığı tarih olan 6 Ocak 1978'den mektubun yazıldığı güne, yani 20 Şubat 1979'a kadar geçen yaklaşık on dört aylık zaman diliminde 6404 "anarşik olay"ın gerçekleştiğini ve bu olaylarda 1277 kişinin öldüğünü belirtiyordu. Demirel'e göre "bu dönemde, Cumhuriyet tarihinde eşi emsali görülmemiş olaylar" gerçekleşmişti. Cinayetler, belediye başkanlarını, profesörleri, gazetecileri, güvenlik kuvvetlerini, siyasi parti temsilcilerini hedef alan suikastlar, sabotajlar, yangınlar ülkeyi teslim almış ve bunların hiçbirinin failleri bulunamamıştı.

"Büyük Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'i yıkmak, ülke ve millet bütünlüğünü parçalamak için, bölücü, terörist, ideolojik akımlar, vatan sathında âdeta pervasızca faaliyet içindedir" diyen Demirel, bu akımların "kurtarılmış bölgeler, mahalleler ve kasabalar" ilan ettiğini söylüyor, kendi bakış açısından ve güncel hadiseler üzerinden "durumun vahametini" şöyle ortaya koyuyordu:

> Başkent Ankara, önceden ilan edilerek saatlerce işgal edilmiş ve bunu gerçekleştirenlere hiçbir şey yapılmamıştır.
>
> Bir öğretmen kuruluşu Ankara'da Çinci veya Rusçu olmayı tartışabilmiş, bunu gerçekleştirenlere de bir şey yapılmamıştır.
>
> Bir polis kuruluşu İstanbul'da "halkla bütünleşme gecesi namı altında, tamamen Marksist sloganlarla dolu bir gece tertiplemiş, bunu gerçekleştirenlere de bir şey yapılmamıştır.
>
> 1 Mayıs günü Taksim Meydanı, devlet kuvvetlerinin himayesi altında "KIZIL MEYDAN" haline getirilmiş, bunu gerçekleştirenlere de hiçbir şey yapılmamıştır.
>
> Hükümet, bütün bu olan bitenler karşısında devleti işletmekten çekinmiş, yasaları uygulamamış ve anayasayı açıkça ihlal etmiştir. (Arcayürek, 1986: 75-76)

Demirel mektubun devamında Maraş katliamının faillerine hiç değinmeksizin, "19 Aralık 1978 tarihi ile 26 Aralık 1978 tarihi arasında vuku bulan Kahramanmaraş olaylarında hükümet 7

gün süre ile devleti hâkim kılamamış, 108 vatandaşın ölümüne, yüzlerce vatandaşın yaralanmasına ve yüzlerce işyerinin ve meskenin tahribine seyirci kalmıştır" diyor, ayrıca katliam öncesinde istihbarat alınıp alınmadığını, alındıysa neden gerekenin yapılmadığını soruyor, Ecevit'i de Maraş katliamına "soykırım" dediği için Türkiye'nin birliğini dinamitlemekle suçluyordu.

Demirel'e göre geride kalan on üç buçuk ayda hükümet "anarşi ile ilgili yasaları" bir türlü Meclis'e getirmemiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ni kurmamış, gerekli tedbirlerin hiçbirine başvurmamış, zaman zaman tahrikçilik ve teşvikçilik yapmış ve bunca kanın dökülmesine sebep olmuştu. Ayrıca hükümet sıkıyönetim ilan ederken MGK'yı devre dışı bırakmış, böylece "sıkıyönetimin sebep, mahiyet ve şümulünün tartışılıp belirlenmesinden" kaçınmıştı. Demirel sıkıyönetim ilan gerekçesinde, "vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli kalkışma veya dıştan tehlikeye düşüren yaygın şiddet hareketleri" ibaresinin yer almayışının, sıkıyönetim komutanlarını yetkilerini kullanmakta tereddüde düşürdüğünü ve ellerini kollarını bağladığını iddia ediyor, hükümetin anayasa ve kanunlarda olmayan bir "sıkıyönetim eşgüdüm dairesi" kurması için de "sıkıyönetimin caydırıcılığını geniş çapta zedelemiştir" diyordu.

Ecevit hükümetinin sıkıyönetimin ilanına rağmen "anarşi" karşısında etkili olamadığını iddia eden Demirel, sıkıyönetim ilanından beri, yani "26 Aralık 1978'den bu yana geçen 2 ay zarfında, 619 olay olmuş, 125 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir" diyor ve mektubu TSK'ya seslenerek bitiriyordu:

> Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendilerine verilen her görevi eksiksiz yapacağından eminiz.
>
> Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görev yapmasına hükümet engel olmaktadır.
>
> Böylece, anarşi mihraklarının köküne inilememiş, hatta bu mihraklar sıkıyönetimin bile kendilerine bir şey yapamayacağını görünce, cüret ve cesaretlerini artırmışlardır.

> Olayların başka türlü izahı mümkün değildir. Bizi endişeye sevk eden husus, milletimizin en büyük güven kaynağı olan Silahlı Kuvvetlerimizin itibarı üzerinde tereddütler meydana gelmesi ihtimalidir.
>
> Böyle bir durum mutlaka ortadan kaldırılmalıdır.
>
> Bu hükümetin elinde bu hali ile sıkıyönetimin sağladığı nispi fayda yanında, Silahlı Kuvvetlerimizin caydırıcılığı azaltmaya hizmetten başka bir yararı olacağına kani değiliz.
>
> Bu durumu fevkalade vahim telakki ediyoruz. (Arcayürek, 1985: 80)

Demirel bu mektupla sıkıyönetim uygulamaları üzerinden hükümetle orduyu karşı karşıya getirebileceğini düşünüyordu; ancak Evren, "sıkıyönetim komutanlıklarının çok yumuşak bir tutum izlediklerini ve henüz anarşinin kökenlerine inemedikleri iddiasını ileri sürenleri" uyaracak ve ordu ile ilişkilerinde Ecevit'i bir süreliğine de olsa rahatlatacaktı. Ecevit ise sıkıyönetimin uzatılma kararı alındığı 23 Şubat tarihli Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası mektupla ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Bu konuda demeç vermeyi bile doğru bulmuyorum. Sıkıyönetimin bu şekilde tartışılmasına katkıda bulunmak istemem. Mektup bana da değil zaten" demişti.[122]

25 Şubat'ta sıkıyönetim Meclis kararıyla iki ay daha uzatıldı. Ecevit ise OECD'nin yeni bir devalüasyon talebini resmî olarak reddettiklerini bildirdi, ancak bu kararın IMF ile ilişkileri koparıcı bir nitelik taşıdığı yönünde değerlendirilmemesi" gerektiğini de sözlerine ekledi.[123] 27 Şubat'ta Meclis yeni bütçeyi onayladı. Bunun hemen ardından ise yeni "ekonomik önlemler paketi" gündeme geldi. Ecevit paketle ilgili olarak 1 Mart'ta yaptığı açıklamada, "uluslar dar zamanda göğüsleyebildikleri zorluklara göre büyüktürler" diyor ve "bu yönde bazı köklü önlemlere yönelmek, bazı özverilere yönelmek zorunda" olduklarını bildiriyordu.[124] Çok geçmeden

122 *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1979.
123 *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1979.
124 *Milliyet*, 2 Mart 1979.

programın taslağı basına sızdırıldı ve paketin iç tüketimi azaltma, döviz gelirlerini ve tasarruflarını ise artırma ekseni üzerine kurulduğu görüldü. Bu özü itibarıyla klasik IMF reçetelerine uygun bir programdı. Öte yandan aynı günlerde dört ülkenin Türkiye'ye yardımı tekrar gündeme gelmiş, Maliye Bakanı Müezzinoğlu'na Bonn'da bir kez daha IMF ile anlaşma çağrısı yapılmıştı.[125] 12 Mart'ta Türkiye'yi ziyaret eden NATO Başkomutanı Alexander Haig'in dahi öncelikli gündemini ekonomi oluşturuyordu. Haig açıklamasında, Türkiye'nin durumunun gittikçe daha fazla endişe verici olduğunu ve ekonomik sorunların Batı ile ilişkileri etkileyebileceğini söylemişti.[126] 14 Mart tarihli haberlerde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz "döviz darlığı doruk noktasına ulaştı" diye anlatılıyordu. Türkiye'nin bir ay içinde 140 milyon dolar borç ödemesi gerekiyordu ve Müezzinoğlu'nun Bonn ve Paris'teki yeni kredi arayışları hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Ecevit ise 15 Mart günü emek ve sermaye örgütleriyle bir toplantı yapacak, DİSK, Türk-İş, TİSK ve Sanayi Odaları'nın temsilcileriyle görüşecekti. Toplantı öncesi Ecevit örgütlerle ayrı ayrı görüşmüş, DİSK Ecevit'e öneri ve görüşlerini ileten 14 sayfalık bir rapor vermişti. DİSK'in talepleri arasında sendika seçimi için referandumun yasalaştırılması, asgari ücretin artırılması, genel grev hakkının yasalaştırılması ve lokavtın yasaklanması bulunuyordu. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç ise yaptığı açıklamada Ecevit hükümetine desteklerinin devam ettiğini bildirmişti.[127]

16 Mart'ta akaryakıta, taş kömüre, demir-çeliğe, çimentoya, sigaraya büyük oranlarda zam yapıldı. Daha önce serbest bırakılan süt, tereyağı, deterjan, sabun fiyatlarının ardından, buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon gibi ürünlerin fiyatları da serbest bırakıldı. "Halkçı Ecevit", can güvenliği vaadini yerine getiremediği gibi "düzen değişikliği" vaadini de yerine getiremiyor, bila-

125 *Cumhuriyet*, 5 Mart 1979.
126 *Cumhuriyet*, 13 Mart 1979.
127 *Cumhuriyet*, 15 Mart 1979.

kis yaslandığı halk sınıflarının aleyhine ve sermaye düzeninin çıkarları adına adımlar atmaya devam ediyordu. Uğur Mumcu 18 Mart tarihli "Silkinmek..." adlı yazısında bu durumu tespit ediyor ve "CHP AP'den kopup gelen on bir milletvekili ile hükümet kurarken 'düzeni değiştirme umudu'nu da kitlelerin bağrına bastığı o ünlü 'seçim otobüsünde' bıraktı" diyordu. Mumcu'ya göre "bu yapıdaki bir hükümetin egemen sınıf ve tabakaların kazanç kapılarını kapayıcı ya da sınırlayıcı önlemler alması" imkânsızdı. Yine de Mumcu Ecevit'e ve hükümete olan umudunu bütünüyle yitirmiş değildi. Bu yüzden yazısını hükümete şu çağrıyı yaparak bitiriyordu:

> Büyük politikalar işte bugünler içindir. Çünkü bundan sonra ya batacaksın ya çıkacaksın. Öyleyse kararını alırken düzenin faturalarını bir yana koyup büyük kararlar alacaksın... Başka çaresi yok çünkü!
>
> Büyük kararlar, kitlelere, yığınlara, halka dayanılarak alınabilir. Parti programında neler varsa, koy onları önüne, teker teker uygulamaya çalış bunları. Git kitlelere anlat bunları, İşçilere, köylülere anlat, halka anlat her şeyi. Arkana yığınları al, işçileri, köylüleri al, dar gelirli memurları, yurtsever bürokratları, ilerici basını al, yürü düzenin üstüne.[128]

Süleyman Demirel ise Ecevit ve hükümete "tersten" bir uyarı yapıyor ve "bunların gidişi Allende gidişidir" diyordu. Demirel 20 Mart tarihli basın toplantısında bir gazetecinin, "Türkiye'de Amerikan güdümünde silahlı bir darbe söz konusu mudur" şeklindeki sorusuna, "Amerikan güdümünde silahlı darbenin olup olmayacağını ben nereden bileyim" diye yanıt veriyor ama "gidiş Allende gidişidir" demeyi de ihmal etmiyordu.[129]

21 Mart'ta Ecevit önlemler paketinin bir bölümünü açıkladı. Buna göre ihracat olanağı bulunan sanayi ürünlerinde iç tüketim caydırılacak, döviz tahsislerinde ihracata yönelik üretim yapanlara

128 *Cumhuriyet*, 18 Mart 1979.
129 *Milliyet*, 20 Mart 1979.

öncelik verilecek, bürokratik tıkanmalar önlenecek, yurtdışındaki işçilerin Türkiye'ye belli miktarda döviz göndermeleri zorunlu olacak, özel şirketlerdeki devlet hisseleri dövizle işçilere satılacak, turistlere döviz bozdurma koşulu konacak, kamuda tasarrufa gidilecek, resmî taşıt kullanımı kısıtlanacak, maaşlar çekle ödenecek, dış kadro ve binalar asgariye indirilecekti.[130] Ertesi günkü haberlerde ise yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişini kolaylaştıracak yeni bir yönetmeliğin hazırlandığı ve öncelikle "makine imalât, elektronik, elektroteknik, kimya ve madeni işletme alanlarına gelecek yabancı sermaye"nin özendirileceği bildiriliyordu.[131]

Mart ayının son günlerine doğru, Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Dernekleri Federasyonu'nun hükümeti protesto için yapmayı planladığı "kontak kapatma eylemi" Türkiye kamuoyunun gündemine geldi. Federasyonun başkanı aynı zamanda AP İstanbul Milletvekili Hüsamettin Tiyanşan'dı. Ancak Demirel'in daha önce yapmış olduğu Ecevit-Allende benzetmesi ve Allende'nin devrilme sürecinde şoförlerin oynadığı rol, eyleme yönelik tepkileri artırdı. Buna rağmen Federasyon 2 Nisan'dan itibaren eyleme gitme kararı aldı; Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu da (TESK) kepenk kapatarak eyleme destek vereceğini bildirdi. Ertesi günkü haberlerde ise Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nın eylem kararı hakkında soruşturma başlattığı bildiriliyordu.[132]

28 Mart'ta Türk-İş ve DİSK kontak kapatma eylemine karşı olduklarını açıkladılar. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı da eylemin yasal bir dayanağı olmadığını bildirdi. Ecevit ise yaptığı açıklamada, "Yasadışı kontak kapatma hakkında gereken bütün önlemler alınmıştır" diyordu.[133] Tüm bu tepki ve açıklamalar neticesinde TESK 30 Mart'ta eylemi erteleme kararı almak zorunda kaldı. Ecevit yaptığı açıklamada, "Yasadışı direniş çağrılarıyla tehditte bulunarak hükümetten görüşme talep edilemez" diyordu.

130 *Milliyet*, 21 Mart 1979.
131 *Milliyet*, 22 Mart 1979.
132 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1979.
133 *Cumhuriyet*, 29 Mart 1979.

Demirel ise hükümetin eyleme yaklaşım biçimini "zorbaca" bulduğunu söylüyordu.[134]

Sıkıyönetim ilanına karşın, 1979 yılının ilk dört ayı itibarıyla bakıldığında, siyasal şiddet ve çatışmalarda gözle görülür bir azalmadan söz etmek mümkün görünmüyordu. 7 Nisan'da Mihri Belli saldırıya uğradı ve yaralandı. Belli kendisini vuran kişinin ülkücü Cengiz Ayhan olduğunu polise söylemişti ve Ayhan belediye otobüsünden kaçırdığı 2 İTÜ öğrencisini öldürmekten uzun süredir aranıyordu. Aynı günkü haberlerde Adana'da TES-İŞ sendikasının Devlet Su İşleri (DSİ) baş temsilcisinin arabasında ölü bulunduğu, Elazığ'da sol içi çatışmada 1 gencin yaşamını yitirdiği, Tarsus'ta Demirel'in gelişi nedeniyle afiş asan iki gencin vurularak yaralandığı bildiriliyordu.[135]

Nisan ayının ortalarında, hükümetin mayıs ayından itibaren IMF ile tekrar görüşmelere başlayacağı duyuruldu. IMF "ekonomik önlemler paketi"ni destekliyor ama bunun bir IMF anlaşması ile tamamlanmasını istiyordu. Öte yandan aynı günlerde hükümetteki bağımsız 6 bakan bir açıklama yapıyor ve alınan ekonomik önlemlerin bilgileri dışında cereyan ettiğini söylüyor, ayrıca 141 ve 142. maddelerin değişmesine karşı olduklarını bildiriyorlardı.[136] Bu açıklama bir hükümet bunalımının yaklaşmakta olduğunun ilk işaretlerinden biriydi. Ecevit ise bir gazetecinin, sorunun nasıl çözüleceğine ilişkin sorusuna, ortada kendisi açısından bir sorun olmadığı için, çözülmesi gerekenin ne olduğunu bilmediğini söyleyerek yanıt veriyordu.[137]

Aynı gün başlayan Bakanlar Kurulu toplantısı tam 17 saat sürmüş, toplantı sonrası yapılan açıklamada, hükümetin hedeflerine ulaşmak için uyum içerisinde çalıştığı ve bundan sonra da çalışacağı bildirilmiş, Ecevit de "Türkiye'nin çok önemli sorunlarla kar-

134 *Cumhuriyet*, 31 Mart 1979.
135 *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1979.
136 *Milliyet*, 15 Nisan 1979.
137 *Milliyet*, 17 Nisan 1979.

şı karşıya bulunduğu bir dönemde ben hükümet başkanlığını terk etmek niyetinde değilim" demişti.[138]

Nisanın sonlarında sıkıyönetimin yeniden uzatılması, "bölücü faaliyetler"in de sıkıyönetim kapsamına alınması ve Doğu ve Güneydoğu'daki bazı illerde de sıkıyönetim ilan edilmesi tartışmaları siyasetin ana gündem maddelerinden birini oluşturuyordu. Bu süreçte Doğu ve Güneydoğu'da faaliyet gösteren 35 sendika, dernek ve meslek örgütünün yöneticileri Doğu ve Güneydoğu illerinin olağanüstü hal kapsamına alınmasına karşı çıkan bir bildiri yayınlamışlardı. Nisan ayı MGK toplantısında İzmir, Hatay, Diyarbakır, Tunceli, Mardin ve Adıyaman'ın da sıkıyönetime dâhil edilip edilmeyeceği konuşulacakken, Diyarbakır Milletvekili Eşref Cengiz, Adıyaman Milletvekili Ramazan Yıldırım ve Mardin Milletvekili Metin Musaoğlu CHP'den istifa ettiklerini açıkladılar.[139]

MGK toplantısında İzmir çıkarılmış ve yerine Siirt konulmuş, böylece sıkıyönetimin genişletileceği illerin hepsi Doğu ve Güneydoğu illeri olmuştu. CHP Ortak Grubu ise fire vermemek için sıkıyönetim oylamasında bağlayıcı grup kararı almıştı.[140] Ertesi gün TBMM'de yapılan oylamada ise, sıkıyönetimin 2 ay daha uzatılması ve 6 ilin daha sıkıyönetim kapsamına alınması kabul edilecekti.

Sıkıyönetim Komutanlığı 26 Nisan'da İstanbul'da 1 Mayıs kutlamalarının yasaklandığını duyurdu; karar hükümetle birlikte alınmıştı. Ayrıca Adana, Adıyaman, Gaziantep ve Kahramanmaraş Sıkıyönetim Komutanlıkları da 1 Mayıs gösterilerini yasaklamış, herhangi bir izin başvurusu yapılmamasını bildirmişti. Ertesi gün, yani 27 Nisan'da, Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Mardin ve Urfa Sıkıyönetim Komutanlıkları da 1 Mayıs gösterilerinin yasaklandığını duyurdu. Aynı gün DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk bir

138 *Milliyet*, 18 Nisan 1979.
139 *Milliyet*, 24 Nisan 1979.
140 *Milliyet*, 25 Nisan 1979.

açıklama yaptı ve, "1 Mayıs'ta 1 Mayıs alanında olacağım" dedi. Ecevit ise açıklamasında sıkıyönetimin aldığı kararların mutlaka uygulanacağını ve DİSK yönetiminin kararını yeniden gözden geçireceğine inandığını söylüyordu.[141]

28 Nisan'da Ankara, Erzincan, Kars, Sivas ve Erzurum'da da 1 Mayıs gösterileri yasaklandı ve polis DİSK Genel Merkezi'ni ve üye sendikaları basarak DİSK yöneticilerini gözaltına aldı. Aynı gün CHP Genel Yönetim Kurulu 1 Mayıs kutlamalarının, "bugünkü ortamdan yararlanmak isteyen özgürlükçü demokrasi düşmanlarının isteklerine hizmet edeceği" sonucuna vardı ve CHP'lilerden 1 Mayıs kutlamalarına katılmamalarını istedi. Sıkıyönetim Komutanlığı ise 1 Mayıs'ta İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan etti ve kente girişleri de yasakladı.[142]

Sıkıyönetimin yasakladığı iller dışında yapılan 1 Mayıs kutlamalarında herhangi bir olay yaşanmadı. İstanbul'da ise TİP Genel Başkanı Behice Boran 200 kişilik bir grupla DİSK binası önüne yürüdü ve burada yaptığı konuşmada hükümeti protesto etti. Boran konuşmasında, "Huzur ve sükûnun sağlanması bahanesiyle işçi sınıfımız üzerindeki baskılar yoğunlaştırılmakta, bu sınıfın hak ve özgürlükleri uğrunda yürüttüğü mücadele kırılmak istenmektedir" dedi (Boran, 2010: 1977). Bu sırada polis grubu kuşatarak havaya ateş açtı ve Behice Boran'ın da aralarında bulunduğu TİP'lileri gözaltına alarak Davutpaşa Kışlası'na götürdü.[143] Ertesi günkü haberlere göre, 1 Mayıs'ta tüm Türkiye'de 1339 kişi gözaltına alınmıştı.

4 Mayıs'ta Türkiye ile IMF arasındaki görüşmeler devam ederken, IMF Başkanı Charles Woodward bir açıklama yaptı ve "Türkiye'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1979 yılı programında öngörülen politikalar ile hiçbir yere varılamayacağını" söyledi. 5 Mayıs'ta DİSK Genel Başkanı Baştürk ve 7 DİSK yö-

141 *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1979.
142 *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1979.
143 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1979.

neticisi, 6 Mayıs'ta Behice Boran ve 33 TİP'li tutuklandı. 7 Mayıs'ta ABD Başkanı Carter'ın özel temsilcisi ve Dışişleri Başkanvekili Warren Christopher üsler meselesini konuşmak üzere Türkiye'ye geldi. 9'unda ise IMF Avrupa Şefi Masası Whittom Türkiye'deydi.

Bakan yardımcısı önce Carter yönetiminin Türkiye'ye o yıl yapacağı yardımları anlatmış, ardından da esas meseleye gelmişti. ABD ile SSCB arasında SALT-II diye de bilinen Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması Antlaşması imzalanmak üzereydi ve ABD bu süreçte Türkiye'deki üslerinden casus uçuşlar yapmayı istiyordu. Çünkü İran'daki üslerin kapatılmasından sonra uçuşlar için elde sadece Türkiye kalmıştı. U-2 uçaklarıyla yapılan casus uçuşlar, Türkiye ile SSCB arasında 1960'ların ikinci yarısından itibaren dostane bir ilişkinin gelişmesiyle birlikte 1967'de Demirel hükümeti tarafından yasaklanmıştı. ABD şimdi bu yasağın kaldırılmasını talep ediyordu.

7 Mayıs 1979'da Ecevit ve Christopher önce baş başa görüştüler ve Christopher Ecevit'e, ABD Başkanı Carter'ın "özel mesajını" iletti, ardından da heyetler arası görüşmelere geçildi. Christopher, Ecevit'e "Salt-II'deki denetim mekanizmasını İran'dan yapmayı planladık ama Şah düştü, bu nedenle Türkiye'den uçuşların yapılması gerekiyor" dedi. Aynı talep geçen yıl da Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı Vance'dan gelmiş, Ecevit bu talebi "Sovyetler bu dinleme istasyonları konusunda çok duyarlılar ve sorun yapıyorlar. Ruslar bunun acısını bizden başka yerden çıkarırlar" diyerek reddetmişti. Ecevit 1985'te Cüneyt Arcayürek'in kendisiyle yaptığı röportajda, Vance'a söylediklerini Christopher'a nasıl hatırlattığını şöyle anlatacaktı:

> ...Dışişleri Bakanınız Cyrus Vance Ankara'ya geldi. Kendisiyle uzun ve yararlı bir görüşmemiz oldu. Birçok konularda, o arada, henüz devam etmekte olan SALT-II görüşmeleri konusunda, bize ayrıntılı bilgiler verdi. Ben SALT-II Antlaşması'na çok önem verdiğimizi anlattım ve dedim ki, SALT-II görüşmeleri sırasında herhalde karşılıklı denetim üzerinde de duracaksınız. Bu konuda bizdeki

dinleme tesislerinden veya başka olanaklardan yararlanma gereği duyabilirsiniz. Öyle bir olasılık varsa, lütfen Sovyetler Birliği'yle görüşmelerinizde bu konuyu, yani Türkiye'nin denetime katkısı konusunu da ele alın ve Sovyetler Birliği'nin mutabakatını sağlayın. Aksi halde, komşumuz olan büyük devletle başımız derde girebilir. Sovyetler Birliği belki bize karşı açıktan bir şey yapamaz ama ülkemizdeki yeraltı faaliyetlerini körükleyebilir. O takdirde de siz bize yardımcı olmazsınız. Dışişleri Bakanınız Sayın Vance, benim bu hatırlatmamı ve isteğimi çok haklı buldu... Hiç aklımıza gelmemişti, iyi ki söylediniz; Sovyetler Birliği'yle aramızda bunun da ele alınmasını uzmanlarımıza söyleyeceğim dedi. (Arcayürek, 1986: 373)

Ecevit Christopher'a, "Sovyetler Birliği bu uçuşlardan tedirgin olabilir" dedikten sonra, "biz SALT-II Antlaşması'nda taraf değiliz. Siyasal olabilirliklerin optimal noktası vardır. Ötesine gidilemez. İran'da bunun ötesine gittiniz, sonra neler olduğu malum" diye ekledi. Christopher'a göre ise bunun için Sovyetler'den izin almaya gerek yoktu ve NATO müttefikliği bu uçuşlara izin verilmesini gerektiriyordu. Ecevit'in buna yanıtı ise şöyle oldu:

Özel bir durum bu. Sovyetler uçuşların belirli halin ötesine geçeceğinden kuşku duyacaktır. ABD ve Sovyetler gibi iki nükleer güce sahip ülke arasındaki ilişkilere katkıda bulunmak isteriz. Ama bu isteğin Amerika ile işbirliğimizle ilgisi yoktur, emsal olamaz. Zaten bir süredir ekonomik yardım aksıyor. Yardım aksamaya, gecikmeye devam ederse bunu uçuşlarla ilgili girişime bağlamak durumunda kalacağım. Hiçbir demokratik ülkede böyle bir şeye evet diyecek hükümet, parti, parlamento yoktur. (Arcayürek, 1986: 218)

Birand'ın aktardığına göre ise, Ecevit'le Christopher'ın aralarında şöyle bir diyalog gerçekleşmişti:

- Ben bunu bir yıl önce Vance'a söylemiştim. Salt-II çok önemlidir ve buna biz de katkıda bulunmak isteriz. Siz Sovyetler'le karşılıklı denetimde anlaşmaya varmışsınız. Bu konuyu da konuşmadınız mı?
- Hayır konuşmadık.

- O zaman onlarla anlaşın. Bundan böyle gizli misyon yapılamaz. Sovyetler Birliği'ni tahrik edecek bir yaklaşım olur.
- Eğer bu isteğimiz reddedilirse, Türk-Amerikan ilişkilerinin tonu değişir ve şunu da iyi bilin ki, beklediğiniz yardımlar gerçekleşmeyebilir. (Birand, 1984: 98)

Ecevit bunun üzerine ayağa kalkıyor ve "siz yardım ile bu uçuşlar arasında bir ilişki, bağ kuruyorsunuz, bana da bu görüşmeyi kesmekten başka seçenek kalmıyor" diyerek görüşmeyi sonlandırıyor. ABD büyükelçisinin araya girmesiyle Ecevit'ten yarım saatlik bir izin isteniyor, Christopher yarım saat sonra geri dönüp Ecevit'ten özür diliyor ve yardımlarla uçuşlar arasında bir bağ olmadığını söylüyordu.

Ancak Ecevit'in bu tutumu Washington'daki şahin çevrelerde tepkiyle karşılanmış, Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) Başkanı ve Başkan Carter'ın başdanışmanı Brzezinski, Ecevit'e sert eleştiriler yöneltmiş, sonrasında Türk işadamlarının Washington'a yaptığı ziyarette, "Bu adam ile Türkiye bir yere ulaşamaz" diyebilmişti. Aynı yıl haziran ayında Genelkurmay Başkanı Kenan Evren de ABD'yi seyahat etmiş, bu seyahat esnasında ABD'li yetkililer "istikrarlı bir Türkiye istiyoruz" mesajını çok net bir şekilde dile getirmişlerdi. (Birand, 1984: 99)

Sıkıyönetim baskısını artırır, ekonomik kriz giderek derinleşir ve uluslararası kredi kuruluşları ile istenen anlaşmaya bir türlü varılamazken, siyasal şiddet de hız kesmeden devam ediyordu. 7 Mayıs günü Mersin Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı uğradığı silahlı saldırıda yaşamını yitirdi. 10 Mayıs günkü saldırı ve çatışmaların bilançosu ise 4 ilde toplam 8 kişiydi. 11 Mayıs'ta İstanbul Bakırköy'de 1 polis ve Ataköy'de ABD askerlerinin üzerine ateş açılması sonucu 1 onbaşı ölmüş, Gaziantep ve Ankara'daki silahlı saldırılarda ise 2 kişi yaşamını yitirmişti.[144]

144*Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1979.

TÜSİAD ilanları yayınlanıyor

TÜSİAD'ın çok ses getiren ve bugün dahi tartışılmaya devam eden ilanları böylesi bir konjonktürde yayınlandı.[145] "Gerçekçi çıkış yolu" adlı ilk ilanın gazetelerde görüldüğü gün 13 Mayıs 1979'du. İlanda öncelikle sermayenin bakış açısından durum tespiti yapılıyor ve şöyle deniliyordu:

> Dünyada "orta gelirli" ülkelerin başlarında gelen Türkiye'miz, şu sırada, yoksul ülkelerde görülen "yok"lar içindedir. Geçen yıl 2 milyar 300 milyon dolarlık ihracat yapabildik. Bu yıl ithal etmemiz gerekli petrol için yaklaşık 2 milyar dolara ihtiyacımız var. Ekonominin yürümesi için ise en az 5 milyar dolarlık ithalat yapılması zorunludur. Bir yandan döviz kıtlığı, öte yandan enerji yetersizliği, yatırımları ve mevcut sanayinin üretimini hızla düşürmektedir. Nüfusumuz 44 milyonu aşmıştır. Yıllık artış 1 milyon kişinin üzerindedir. İşsiz sayısının geçen yıl 2 milyon 240 bin kişi olduğu ifade edilen ülkemizde, çalışabilir her 100 kişiden 14'ü işsizdir. Oysa uygulanan ekonomi politikaları, sendikaların davranışları, Türkiye'de işsizlik sorununu giderek ağırlaştırmaktadır. Ve... Bir yılda %60'ı aşan korkunç enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmeye devam etmektedir.

Bunun ardından maddeler halinde sıralanan çözüm önerileri ise şöyleydi:

- Artık enflasyonun hızı yavaşlatılmalıdır. Halkımızın eline geçen paranın bekçisi olması gereken devlet, karşılıksız para basmak yerine, başka yollar aramalıdır. Örneğin Maliye'mizin doğru yöntemler kullanarak vergi kaçakçılığını asgari düzeye indirmesi şarttır. Ve mümkündür. Parlamento'muzun ise henüz vergilendirilmemiş kesimleri artık vergi kapsamına alması tarihi bir görevdir.
- Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır. Pazar ekonomi-

145Bu ilanların tam metinlerine https://tusiad.org/tr/tum/item/9376-tusiad-1979-gazete-ilanlari adresinden ulaşılabilir.

sinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz.

- Demokratik toplumumuzun üreten –verimli üreten– temel gücünün hür teşebbüs olduğunu artık anlamalıyız. Ekonomimizi bir yasakçı "mevzuat ağı" içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet bunların asıl sebebidir.
- Daha çok çalışmanın, daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: "kişiyi rekabet içinde teşvik"tir. Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz. Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır, giderek rejim değişir. Hür teşebbüsün zayıflaması, hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır. Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel bütün hürriyetlerle birlikte hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır.

Büyük harflerle yazılmış olan "ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek güç hür teşebbüstür, kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs. Çağımızın ileri toplumları, refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur" cümleleriyle biten bu ilan, 1979 yılı Türkiye'sinde sermayenin bütün korkularını dile getirmesi açısından önemliydi. Büyük sermaye sadece ekonomik krizden endişe duymamakta, bunun Türkiye'de bir düzen değişikliğiyle sonuçlanabileceğine dair korkusunu da dile getirmekteydi. Dolayısıyla sadece hükümete yönelik bir tepki söz konusu değildi, adı konulmamış olsa da kastedilen ve asıl korkulan şey sosyalizmdi. TÜSİAD, "hür teşebbüse ve hürriyetçi demokrasiye", yani esas olarak kapitalizme yönelik bir tehdit algısı görmekte ve bunun bertaraf edilmesini talep etmekteydi. İktidardan beklenen sadece ekonomik birtakım önlemler alması değil, piyasa ekonomisinden sapma anlamına gelen uygulamalardan bir an önce vazgeçmesiydi. Tam da bu nedenle ortada bir hegemonya krizinin bulunduğunu, TÜSİAD'ın ve Türkiye sermaye sınıfının

bu krizin farkında olduklarını ve yeni bir hegemonya arayışı içerisine girdiklerini söylemek mümkündü.

TÜSİAD'ın "Ulus Bekliyor" adlı ikinci ilanında, "Günümüzdeki bunalımın kaynağında, öncelikle gelenek haline gelmiş bir savurganlık yatıyor" deniliyor ve o savurganlığın icraatları şöyle anlatılıyordu:

> O politik savurganlıktır ki her türlü fiyatı ekonomiye değil politikaya göre ayarlamıştır. Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin (KİT'lerin) gide gide milyarlarca lira açık vermesine yol açmıştır. Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye'mizi bir genç emekliler ülkesi haline getirmiştir. Vergi kaçırılmasına karşı önlem getirmemiştir. Vergilendirilmesi gerekenleri vergilendirmemiştir. Buna karşılık vergisini verenlerin yükünü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırmıştır. Devletin sağlıklı gelirlerini aşan harcamalar yapmayı adet edinmiştir. Sonuçta, yoku var etmenin bir yolu sanılan "karşılıksız para basma" gelenek haline getirilmiştir.

Mevcut ekonomik yapı böyle tarif edildikten sonra ise sıra çözüm önerilerine geliyordu. İlanda öneriler maddeler halinde ve şu şekilde sıralanmıştı:

- Çözüm, ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden, aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti terk etmektedir.
- Çözüm, elimizdeki kaynaklara yenilerini katacak, ulusça daha çok üretmemizi, yatırımların çoğalmasını sağlayacak tek yol olan "kişiye rekabet içinde teşvik"tedir.
- Çözüm, şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış parayı, sadece siyasi ilişkilerde değil, doğru ekonomik politikaları uygulama becerisinde aramak, sanayimizin çarklarını döndürmek, KİT'leri verimli düzeye eriştirecek cesur adımları atmaktadır.
- Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandırıcı kararları alabilmektir.

– Ve çözüm, ülkemizin ekonomik menfaatlerini kısa vadeli politik kaygılardan artık üstün tutmaktır.

Bir nevi kapitalist manifesto ya da sermaye muhtırası diyebileceğimiz bu ilan, tıpkı bir öncekinde olduğu gibi büyük harflerle yazılmış olan, "ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek güç hür teşebbüstür, kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs. Çağımızın ileri toplumları, refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur" cümleleriyle bitiyordu. İlanı ilkinden farklı kılan, birtakım acil tedbir önerileri sunmanın ötesinde, artık yeni bir sermaye birikim modeline geçişin Türkiye kapitalizminin bekası açısından bir zaruret olduğunu belirtmesiydi. "Türk ekonomisinin dışa açılması" ve "serbest rekabet"le kastedilen tam olarak buydu. Artık Türkiye kapitalizmi "ithal ikameci birikim modeli"nin sınırlarına dayanmış durumdaydı ve Türkiye burjuvazisi yeni bir modele, "ihracata dayalı birikim modeli"ne geçilmesi gerektiğini bu ilanlar aracılığıyla açıkça deklare ediyordu.

Üçüncü ilan, "Yokluğu paylaşmak mı yoksa bolluğu sağlamak mı" başlığını taşıyor ve esas olarak 1979 Türkiye'sindeki emekçilerin örgütlülüğünü ve pazarlık gücünü hedef alıyor, bunun için de ekonomideki kıtlığı ve karaborsacılığı, stokçuluğu, kuyrukları gündeme getiriyordu.

Mevcut durumda Türkiye "yoksulluğu paylaşmayı" tartışıyordu, oysa önce "bolluğu sağlamak" gerekiyordu. "Bolluğu sağlamak"la kast edilen ise sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve devlet müdahaleciliğinin azaltılmasıydı. Bu sağlanırsa yatırımlar artacak, yatırımlar arttıkça istihdam ve refah da artacaktı.

İlan Türkiye'de "refaha nasıl erişeceğimiz, üretimi nasıl artıracağımızdan çok, neyi nasıl paylaşacağımız tartışılıyor" diye başlıyor ve, "bu yüzden gündelik ihtiyaç maddelerinin pahalılık, darlık ya da yokluğunu paylaşıyoruz" diye devam ediyordu. Ülkede tasarruflar giderek azalmış, yatırımlar durmuş, işsizlik %14'lere dayan-

mış durumdaydı. Oysa Türkiye, "işgücü, sanayi ve tarım potansiyeli yüksek" bir ülkeydi. Dünyada kendine yeterli besin üreten yedi ülkeden biri ve işgücü açısından Avrupa'nın önde gelen ülkelerinden biri olan Türkiye'nin, Ortak Pazar ülkelerinde 1 milyona varan işçisi vardı ve teknik eleman bakımından da Ortadoğu'nun en ileri ülkesiydi. Türkiye henüz el değmemiş yeraltı kaynaklarına sahipti ve turizm açısından da büyük bir potansiyele sahipti.

Bunların ardından ilanda önceki iki ilanla benzer çözüm önerileri sıralanıyor ve şöyle deniliyordu:

- Zorlamayla, engellemeyle bolluk oluşmaz.
- Siyasi kudretin mutlak sahibi devlet, ekonomik faaliyetlerin de mutlak sahibi olmaya yönelirse, giderek bütün hürriyetler kaybolur.
- Yatırımcıyı yatırım yapmaktan, fertleri iş kurmaktan bezdirmek yerine, güven ve şevk verici bir ortam sağlanırsa ekonomimiz hızla düze çıkacaktır.
- Vergi verebilecekleri vergi dışı bırakıp vergisini ödeyeni vergi yükünü ağırlaştırarak cezalandırmak yerine gerçek bir vergi reformu getirilirse devlet güvenli gelir kaynaklarını sağlayacaktır.
- Bastığı paranın değerinin bekçisi olması gereken devlet karşılıksız para basmak zorunda kalmaktan kendini kurtarırsa enflasyon hızı düşecektir.
- Yıllık zararı 50 milyarı aşmış Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin kapsamını genişletmek değil, aksine daraltmak ülke ekonomisinin sırtındaki bu yükü hafifletecektir.
- Ekonomimiz ancak ekonomik hürriyetlerin varlığının korunmasıyla düze çıkacaktır.

İlanın devamında "sosyal adalet yokluğu paylaşmak değil, bolluğu paylaşmaktır" deniyor ve bolluğun önündeki engel olarak da "ekonomiye yanlış yönde müdahale eden aşırı yasakçı ve aşırı devletçi zihniyet" gösteriliyordu. Ülkenin sorunları ise "ancak hür, demokratik, parlamenter rejim içinde ve anayasamız çerçevesinde" çözülebilirdi. İlan diğer iki ilanda olduğu gibi büyük harflerle

yazılmış, "ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek güç hür teşebbüstür, kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs. Çağımızın ileri toplumları, refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur" cümleleriyle sona eriyordu.

Son ilan, "Refahın ve hürriyetlerin düşmanı: Enflasyon" başlığını taşımaktaydı. İlan, "bir ülkede fiyatlar korkutucu bir hızla yükselir ve yükselmeye devam ederse, alınteri göz nuru dökülerek kazanılan para, dünden daha çok olmasına rağmen geçim sıkıntısı artarak sürerse, sabit gelirli olmak her gün biraz daha fakirleşmek anlamına gelirse, tasarruf edilen para durduğu yerde erirse, kazançlar büyür gibi göründüğü halde gerçekte mevcut yatırımların dahi sürdürülmesine imkân vermeyecek duruma düşerse o ülkede enflasyon var ve enflasyon sürekli artıyor demektir" diye başlıyordu. TÜSİAD, enflasyonu anlaşılır bir dille "para değerinin düşmesi, hayat pahalılığının artması" diye tanımlıyor ve nedeni olarak da "ihtiyaçtan ve üretilen maldan fazla" para basılmasını gösteriyordu. Enflasyon TL'nin değerini düşürüyor, ihraç mallarının maliyetini yükselterek sanayinin uluslararası rekabetteki gücünü azaltıyor, döviz kazandırıcı mal ve hizmet kaynaklarını kurutuyor, kaynak birikimine imkân vermiyor, yatırımları durduruyor, karaborsayı körüklüyor, orta sınıfı yok ediyordu.

Bunların ardından yine çözüm önerilerine geliniyor ve alınması gereken tedbirler maddeler halinde şöyle sıralanıyordu:

- Para artışını, yani para basmayı yavaşlatmadan enflasyonu yavaşlatmanın imkânı yoktur.
- Sürekli açık veren bütçeler, enflasyonu büyüten kamu harcamaları kontrol altına alınmalıdır.
- Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin zararları tahammül edilir düzeye indirilmeli, devletin ekonomideki nispi ağırlığı hafifletilmelidir.
- Enflasyon hızının kesilmesine katkıda bulunacak üretim artışı engellenmemeli, desteklenmelidir.

- Ekonomimiz yasakçı mevzuat ağından ve aşırı müdahaleci bürokratik zihniyetten kurtarılmalıdır.
- Ve özellikle acil olarak, ekonomiyi yönetenler alacakları gerçekçi ve inandırıcı tedbirlerle gerek sendikaları gerek işveren kesimini enflasyonun yavaşlayacağına inandırmalıdır.
- Yoksa "enflasyon nasıl olsa daha da artacak" düşüncesi enflasyon ortamını daha da besleyecektir.

Bu maddelerden sonra bu son ilan da yine diğerlerinde olduğu gibi, büyük harflerle yazılmış "ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek güç hür teşebbüstür, kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs. Çağımızın ileri toplumları, refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur" cümleleriyle sona eriyordu.

Bu dört ilan da basitçe Ecevit hükümetini düşürmenin ötesinde, Türkiye sermaye sınıfının Türkiye kapitalizminin yaşadığı krize karşı ortaya koyduğu bir çözüm reçetesi anlamına geliyordu. Bu reçete ise esas olarak uluslararası kapitalizmin 1974 krizi sonrası ortaya koyduğu yeni yönelimin, yani neoliberalizmin bir yansımasıydı. TÜSİAD, sermaye birikim modelinin değiştirilmesini ve Türkiye kapitalizminin ithal ikameci birikim modeli yerine ihracata yönelik bir sermaye birikim modeline geçmesini istemekteydi. Bunun yanı sıra, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, kamu kesiminin küçültülmesi, kamu harcamalarının azaltılması temel talepler arasındaydı. 1974 krizinden itibaren tüm dünyada kapitalist paradigma "enflasyonla mücadele" üzerinden şekillenmiş, enflasyonun nedeni olarak da "popülist politikalar" gösterilmişti. Neoliberal paradigma enflasyonla mücadele adına bir yandan kamu harcamalarının azaltılmasını isterken, öte yandan Merkez Bankalarının kamu kesimini fonlamasını engellemeye, yani hem para basımını hem de kamuya açılan kredileri azaltmaya çalışıyordu. Bu aynı zamanda devletin ekonomiye müdahale araçları ve Merkez Bankalarına biçilen yeni rol ile ilgiliydi. Neoliberal paradigmaya göre devlet ekonomiye minimum düzeyde müdahale

edecek, bunun için de Merkez Bankaları esas rolü üstlenecek ve para politikalarını devreye sokacaktı, Merkez Bankalarının esas işlevi ise enflasyonla mücadele olarak belirlenmişti.

TÜSİAD'ın "istikrar tedbirleri"nin ötesinde hayata geçirilmesini istediği yapısal reformlar, sermaye birikim modeli değişikliğine işaret etmekteydi ve bunun sınıfsal boyutunda kemer sıkma politikalarının uygulanması, işçi hareketinin zayıflatılması, sendikaların gücünün kırılması ve ücret pazarlıklarında sermayenin elinin güçlendirilmesi vardı. Ancak 1979 yılı Türkiye'sinde, işçi hareketinin ve sendikaların bu kadar güçlü, toplumun bu kadar politize olduğu bir atmosferde söz konusu tedbir ve reformların hayata geçirilebilmesi mümkün değildi. Zaten Ecevit hükümetinin düşmesinin ardından kurulan AP hükümeti, 24 Ocak 1980'de mimarı Özal olan "24 Ocak Kararları"nı ilan edecek, bu kararların uygulanması ise ancak 12 Eylül sonrasında, yani askerî darbe şartlarında mümkün olabilecekti. Dolayısıyla Ecevit'in yerli ve uluslararası sermaye ile yürüttüğü pazarlık ve halk güçlerine yaslanmak yerine bunlarla uzlaşma arayışı 24 Ocak Kararları'na ve 12 Eylül darbesine giden yolu açacak, sermaye bir askerî darbe aracılığıyla da olsa yeni bir birikim modeline geçmeyi ve neoliberal hegemonyayı tesis etmeyi başaracaktı.

Ecevit TÜSİAD'ın ilk ilanının ve sermayenin böylesine sert bir çıkış yapmasının ardından, halkı ve halkı sömürenleri hatırlamış ve yaptığı açıklamada, "Bu devlet işadamlarının muhtırasıyla hükümet kurmaz, hükümet düşürmez. Bu memlekette ancak halkın dediği olur, halkı sömürenlerin değil" demişti. Ancak hemen ardından söylediklerine bakıldığında, bir kez daha kendilerine yönelik sosyalist suçlamalarına yanıt verdiği ve sermayeyi attıkları adımların kapitalizm dışı bir yol olmadığına ikna etmeye çalıştığı görülebiliyordu:

> Aşırı devletçilik dedikleri davranışlarımız acaba nelerdir? Acaba zaten devlet mülkiyetinde olan madenlerin devlet eliyle işletilmesi mi? Eğer bu yola gitmeseydik bugün temelini atmakta olduğumuz

bir Orhaneli santrali kurulamazdı, kurulsa da işleyemezdi. Aşırı devletçilik dedikleri şey aracı kârlarını bir ölçüde olsun azaltıcı önlemler alınması mı ve sunum-istem dengesinin bozulduğu bir dönemde piyasanın üretici, tüketici, esnaf yararına bir ölçüde düzenlenmesi ve kooperatifçiliğin desteklenmesi ise herhalde kendileri de bilirler ki, kapitalizmin en köklü olduğu ülkelerden biri olan İsviçre kooperatifçilikte ve piyasanın toplum yararına düzenlenmesinde dünyanın en ileri ülkelerinden biridir.[146]

15 Mayıs tarihli haberlerde savcılığın TÜSİAD bildirisiyle ilgili soruşturma başlattığı, DİSK'in ise bir açıklama yaparak "bu sermayenin yeni bir saldırısıdır ve açık faşizme davettir" dediği aktarılıyordu. Demirel ise açıklamayı savunuyor ve "Derneklerin siyaset yapması yasaktır ama mademki işadamları konuşmuş, suç değil ki, adam dilini mi yutsun" diyordu.[147] Ertesi gün TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker, "açıklamamızın siyasi bir amacı yoktur" şeklinde bir açıklama yapıyor, Ecevit ise Türkiye'de bu yoldan hükümetin öldürülemeyeceğini, ama bir an için öldürüldüğü düşünülürse böyle bir hükümetin cenazesini Türkiye'de kimsenin taşıyamayacağını" söylüyordu.[148]

16 Mayıs'ta, TÜSİAD bildirisinin yankıları devam ederken ve IMF ile yeni bir anlaşmaya varıldığı bildirilirken, 1979'un en kanlı katliamlarından biri gerçekleşti ve Ankara Piyangotepe'de solcuların devam ettiği bir kahvehaneyi basan ülkücüler içeridekileri yere yatırdıktan sonra kurşunladılar. Saldırıda 7 kişi yaşamını yitirirken 2 kişi de ağır yaralandı. Aynı gün MHP Beyoğlu ilçe başkanı ile 2 ülkücü ise İstanbul'da öldürülmüştü.[149]

22 Mayıs'ta, CHP 24. Kurultayı'ndan iki gün önce Kadın Kolları Kurultayı yapıldı ve yarışı parti içi muhalefet karşısında genel merkezciler kazandı; Ecevit ise muhaliflerin tüzük kurultayı önerisini kabul etmedi. Ertesi günkü Gençlik Kolları Kurultayı'nda ise genel

146 *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1979.
147 *Milliyet*, 15 Mayıs 1979.
148 *Milliyet*, 16 Mayıs 1979.
149 *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1979.

merkezciler ile muhalifler divan başkanı yardımcısı seçimleri sırasında yumruk ve sopalarla birbirlerine girdi. 24 Mayıs'ta toplanan 24. Kurultay, 27 yıl sonra CHP'nin iktidardayken yaptığı ilk kurultaydı, ancak kurultaya iktidar coşkusundan ziyade iç çekişmeler damgasını vurmuştu. Muhalifler genel başkanlık için Ecevit'in karşısına çıkmadıkları için, esas gündem muhaliflerin tüzük değişikliği önerisinin kabul edilip edilmeyeceğiydi. Yapılan oylamayı genel merkezciler kazandı ve kurultayı izleyen *Cumhuriyet* muhabirinin deyimiyle, resmî olarak üç gün sürecek kurultay başladığı gün bitmiş oldu.[150] 26'sında yapılan seçimlerde de başını Ali Topuz ile Deniz Baykal'ın çektiği parti içi muhalefeti oluşturan gruplar ortak bir liste çıkaramadı ve Ecevit'in listesi seçimleri kazandı. (Bila, 1987: 460)

30 Mayıs'ta OECD üyesi ülkeler Paris'te bir toplantı yaptı ve OECD üyesi 14 ülkenin Türkiye'ye bir kereye mahsus olmak üzere 906 milyon dolar yardım yapmasını kararlaştırdılar; ancak yardımın koşulu Türkiye'nin IMF ile yeni bir anlaşma yapmasıydı. Haziranın ilk haftasında siyasete IMF ile anlaşma yapılıp yapılamayacağı ve dış yardım alınıp alınamayacağı tartışmaları damgasını vurdu. Öte yandan TBMM'ye Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar'la ilgili bir gensoru önergesi getirildi. AP bu önerge üzerinden hükümeti devirme hesapları yapıyordu. Ancak İşgüzar'ın istifa etmesiyle önerge geçerliliğini yitirdi ve AP'nin planları suya düştü. 10 Haziran'da IMF'ye sunulacak niyet mektubunun esaslarının belirlendiği bildirildi. 11 Haziran'da ise CHP hükümeti ikinci kez devalüasyona gitti ve Cumhuriyet tarihinin beşinci büyük devalüasyonunda TL'nin değeri %43.6 oranında düşürüldü; 1 dolar 47 lira olmuştu.[151] 12 Haziran'da ilk zamlar benzine ve içkiye geldi, Ecevit ise yaptığı açıklamada klasik anlamda devalüasyona değil, katlı kur sistemine gittiklerini iddia ediyordu.[152] DİSK ertesi gün

150 *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1979.
151 *Milliyet*, 12 Haziran 1979.
152 *Milliyet*, 13 Haziran 1979.

yaptığı açıklamada son devalüasyonla birlikte fiyatların ve işsizliğin hızla artacağını belirtmiş ve "CHP, işçi sınıfının ve emekçi halkın seçimlerde kendisine verdiği desteği iktidarda iken elinin tersiyle itmiştir" demişti.[153]

18 Haziran'da hükümetin kırılgan yapısını bir kez daha ortaya koyan kritik bir gelişme yaşandı ve Bağımsız Devlet Bakanı Ali Rıza Septioğlu bakanlık görevinden istifa ederek AP'ye döndü. Aynı gün Bağımsız Balıkesir Milletvekili Cemalettin İnkaya da tekrar AP'ye katıldı. Demirel katılım töreninde yaptığı konuşmada, "Şu andan itibaren hükümet çoğunluğu kaybetmiştir. Hükümetin yanında 220 oy ve bir de ne olduğu bilinmeyen bir oy vardır. Muhalefette ise 223 oy bulunmaktadır" dedi.[154] Ertesi gün AP, Gümrük ve Tekel Bakanı hakkındaki gensoru için Meclis'i toplamayı denediyse de yeterli çoğunluğu sağlayamadı, Ecevit ise "Ufukta dış yardım görünür görünmez onu taksim hesapları başladı" diyordu.[155] Sonraki günlerde AP hükümeti düşürmek için Meclis'i toplama girişimlerinde bulunduysa da CHP'nin engellemeleriyle bunu başaramadı. Meclis 2 Temmuz'da tatile girecek, ara seçimlere mevcut hükümetle gidilecekti.

25 Haziran'da MHP Manisa İl Başkanı Cemil Çöllü ve sol görüşlü bir berber öldürüldü. Manisa Valisi alınan tedbirler kapsamında saat 22:00'dan sonra topluma açık yerler ve lokallerin kapatılacağını bildirdi. İzmir'den de çok sayıda komando ve toplum polisi şehre sevk edildi.[156] Ertesi gün CHP Manisa Kadın Kolu Üyesi Eczacı Neşe Güvensoy ülkücüler tarafından öldürüldü, eczanedeki bir müşteri de ağır yaralandı.[157]

29 Haziran tarihli gazetelerde yer alan bir haber Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizin ve birikim rejiminin yaşadığı tıkanmanın boyutunu göstermesi bakımından son derece önemliydi.

153 *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1979.
154 *Milliyet*, 19 Haziran 1979.
155 *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1979.
156 *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1979.
157 *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1979.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) Cenevre'deki iki gün süren toplantısı sonrası petrole %35 oranında zam yapılmıştı ve bu zam sonrası Türkiye'nin bütün ihraç gelirleri sadece petrol ithalatını dahi karşılayamaz hale geliyordu, bu ise dış açığın ve dolayısıyla krizin daha da derinleşeceğini ortaya koyuyordu.[158] Öte yandan, benzin ürünlerinin fiyatları arttıkça stokçuluk da artıyor, bu da beraberinde benzin sıkıntısını ve uzun kuyrukları getiriyordu. Ertesi günkü haberlerde salça, peynir, zeytin ve sabuna yine zam geldiği, zam oranlarının %30 ila %60 arasında olduğu bildiriliyordu. Zamlar, stokçuluk, ürün kıtlığı ve kuyruklar, 2. MC'nin son zamanlarında başlamışsa da ideolojik araçların etkisiyle sonraki yıllarda Ecevit iktidarıyla özdeşleşerek hatırlanacak, Ecevit iktidarı toplumsal hafızaya böyle kazınacaktı.

30 Haziran'da MHP Nevşehir'de Alparslan Türkeş'in de katıldığı bir miting düzenlemişti. Konvoy dönüş yolundayken Ankara'daki MHP Genel Merkezi'ne ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (MİSK) saldırı düzenlendi. Silahlı ve bombalı saldırıda iki ülkücü ölürken, 12 ülkücü de yaralandı. Türkeş ertesi gün yaptığı açıklamada, Genel Merkez'e 50 metre mesafede yer alan karakoldaki polislerin olaya müdahale etmediğini söylüyor, "Olaylar sırasında elektriklerin kesilmiş olması da son derece ilgi çekicidir. Bu saldırıdan kısa bir müddet evvel iktidar partimizi korumakla görevli polis memurlarının ellerinde bulunun otomatik silahları almıştır" diyordu.[159]

MHP Genel Merkezi'ne yönelik saldırının ardından, 3 Temmuz'da Ecevit, CHP'nin partiler arası diyaloğa hazır olduğunu bildirirken, Demirel ise "bunların neresiyle diyalog kuracağız" ve "mücadele önümüzdeki günlerde görülmemiş boyutlara erişecektir" diyordu. Aynı gün Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) Gaziantep İl Başkanı, MHP Gönen İlçe Başkanının kardeşi ve Bursa'da da CHP üyesi bir avukat vurularak öldürülmüştü.[160]

158 *Milliyet*, 29 Haziran 1979.
159 *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1979.
160 *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1979.

5 Temmuz tarihli haberlerde 300 milyon dolarlık ön kredinin gelmeyeceği, 6 Temmuz tarihli haberlerde İçişleri bakanının muhalefet partileriyle başlattığı diyaloğun Demirel tarafından engellendiği, 7 Temmuz tarihli haberlerde Demirel'in "hiç kimse gayrimeşru ilan ettiğimiz bu hükümetle diyalog kurmamızı isteyemez" dediği, 8 Temmuz tarihli haberlerde ise Ecevit'in Demirel'i "diyalog kurmasınlar, bize de köstek olmasınlar" diye yanıtladığı bildiriliyordu.

11 Temmuz'da Abdi İpekçi'nin katil zanlısı Mehmet Ali Ağca yakalandı. Ağca ifadesinde, İpekçi'yi vuran silahı ülkücü Mehmet Şener'den aldığını ve cinayeti gerçekleştirdikten sonra Aksaray MHP binasına götürüp aynı kişiye geri verdiğini söylemişti. Ayrıca cinayetin hemen öncesinde Ağca'nın annesinin banka hesabına 100 bin lira yatırıldığı ortaya çıkmıştı.[161]

17 Temmuz'da Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) binasında bir patlama oldu ve 2 ülkücü yaralandı. Dışarıdan bir saldırı olmadığı ve ülkücülerin bomba imal ederken yaralandıkları çok geçmeden ortaya çıktı ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, MHP Genel Merkezi ve Gençlik Kolları Genel Merkezi'nde arama yaptı, ancak suç teşkil edecek bir şey bulunmadığı açıklandı. 20 Temmuz tarihli haberlerde Ankara Emniyet Müdürlüğü'nden Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen yazıda, MİSK'in adam öldürmekten sanık kimi ülkücülerle bazı ülkücü kuruluşlara para yardımı yaptığı bilgisini verdiği bildiriliyordu.[162] Aynı gün MİSK Genel Başkanı Ömer Faruk Ekinci ile iki MİSK yöneticisi 17 Temmuz'daki patlamayla ilgili olarak sıkıyönetim tarafından gözaltına alınacak, ertesi gün ise haklarında yakalama kararı olan 3 yönetici sıkıyönetime teslim olacaktı.[163]

22 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'te, Rahmi Koç'un uluslararası sermaye çevrelerince takip edilen *Leaders* dergisinde ya-

161 *Milliyet*, 12 Temmuz 1979.
162 *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1979.
163 *Milliyet*, 22 Temmuz 1979.

yınlanan, "Türkiye'ye yalnız Türkler yardım edebilir: Türkiye" adlı yazısından söz ediliyordu. Koç, yazısında Türkiye'nin "dokuz baş ağrısı"ndan söz etmiş ve bunları siyasi şiddet, enflasyon, dış borç, bürokrasi, özel sektörü ezmeye çalışan bir hükümet, yüksek işsizlik, sendikaların yüksek ücret talepleri, hızlı nüfus artışı ve ülkeyi yönetecek yeni bir liderliğe susamışlık şeklinde sıralamıştı. Buna karşı sunduğu çözüm önerileri listesi ise, 1979 Türkiye'sinde düzenin yaşadığı çok boyutlu kriz karşısında Türkiye sermaye sınıfının yol haritasını yansıtması bakımından önemli ipuçları veriyordu. Koç'a göre önce doğru bir hükümet ve doğru bir liderlik seçilmeli, Kıbrıs'tan bağımsız bir dış politika oluşturulmalı, aklı başında bir uzun dönemli ekonomik politika geliştirilmeli, ekonomi ihracata yönlendirilmeli ve gerçekçi bir döviz politikası izlenmeli, üretim artırılmalı, ithalat akıllıca yapılmalı, yatırımları özendirecek bir yabancı sermaye yasası çıkarılmalı, enerji politikası dengelenmeli, makul ve akılcı bir sanayileşme politikası geliştirilmeli, özel sektörün büyümesine olanak tanınmalı ve nüfus artış oranı denetim altına alınmalıydı. Koç yazısının sonunda bunların başarılıp başarılamayacağına Türkiye'nin kendisinin karar vereceğini, bu kararın verilmesinin ardından ise "ticari ortaklarımız, Batı ve müttefiklerimiz"in yardım edeceğini söylüyordu.[164]

Artan siyasal şiddetle birlikte toplumsal muhalefet MHP'nin ve Ülkücü Gençlik Derneği'nin (ÜGD) kapatılması gerekliliğini daha yüksek sesle dile getirmeye ve Ecevit hükümetine basınç yapmaya başlamıştı. Ancak Ecevit her seferinde bunu geçiştirecek ve birtakım gerekçeler öne sürecekti. Örneğin 22 Temmuz'da Ağrı ve Erciş'te yaptığı konuşmalarda vatandaşlara, "MHP'yi de ÜGD'yi de kullanan Demirel'dir. MHP kapanmış, ÜGD kapanmış ne olacak? O zihniyet orada duruyor. Biz bu işin kaynağına iniyoruz. Onları kim kışkırtıyor ona bakınız" diyordu.[165]

164 *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1979.
165 *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1979.

29 Temmuz'da seçmen kütükleri yazıldı ve 30 Temmuz'da Yüksek Seçim Kurulu, Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimleri için propaganda sürecinin 23 Eylül sabahı başlayarak 13 Ekim saat 18:00'da sona ereceğini bildirdi; ayrıca seçim yasakları seçim yapılacak iller dışında tüm Türkiye'de geçerli olacaktı.

Türkiye ağustos ayına da yine siyasal şiddetle girdi. 3 Ağustos'ta MHP Kartal İlçe eski başkanı öldürüldü. Beşiktaş'ta 8 dairesi Türkeş'e ait olan ve ülkücülerin kaldığı bilinen bir apartmanda, ülkücülerin bomba imalâtı esnasında patlama oldu ve 2 ülkücü yaralandı. Adana'da bir lise öğrencisi, Kuştepe'de bir işadamı vuruldu. Zeytinburnu'nda ise bir işçi servisi tarandı ve üç işçi yaşamını yitirdi; bunların hepsi sadece bir gün içerisinde olmuştu.[166]

12 Ağustos'ta MHP Bingöl Belediye Başkanı Hikmet Tekin, 13 Ağustos'ta DP döneminin polis şeflerinden biri olan Zeki Şahin, 15 Ağustos'ta ise Turgutlu'daki bir kahvehane baskınında üç ülkücü öldürüldü. 16 Ağustos tarihli MGK toplantısında, sıkıyönetimle birlikte "devlet etkinliğinin arttığı" sonucuna varıldı ve sıkıyönetimin uzatılması önerildi. 19 Ağustos'ta ise artık hükümet için sıradan hale gelen bir şekilde, bir grev erteleme kararı daha alındı ve Demiryolu işçilerinin grevi Bakanlar Kurulu kararıyla 1 aylığına ertelendi. 27 Ağustos tarihli *Cumhuriyet*'te ise üç günlük şeker bayramının ilk iki gününde öldürülen kişi sayısının 16'ya ulaştığı bildiriliyordu. 28 Ağustos tarihli haberler ise şöyleydi: Samsun'da bir kahvehane taranarak üç kişi öldürülmüştü; Uşak'ta TİKKO üyesi olduğu iddia edilen bir genç vurularak öldürülmüştü; Kayseri Yeşilhisar'da CHP Gençlik Kolu Yöneticisi bir genç öldürülmüş, 3'ü yaralanmıştı; Adapazarı TÖB-DER binasına konulan bomba etkisiz hale getirilmişti.[167]

Eylül ayı itibarıyla ülke bir kez daha seçim sathı mailine girmiş durumdaydı. 2 Eylül'de partilerde 14 Ekim ara seçimleri için

166*Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1979.
167*Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1979.

ön seçim yarışı yapıldı. 5 Eylül'de seçim çalışmalarını görüşmek üzere CHP Küçük Kurultayı toplandı ve Ecevit burada yaptığı konuşmada "seçimler iktidarı değiştirmez" dedi; öyle olup olmayacağı ise 14 Ekim'den sonra görülecekti. 6 Eylül'de CHP Hakkari Milletvekili Ahmet Zeydan'ın istifa ettiği, ancak CHP Genel Merkezi'nin Zeydan'ın mektubunu işleme koymadığı bildiriliyordu. 7 Eylül'de partiler aday listelerini YSK'ya teslim etti. Demirel 8 Eylül'de yaptığı açıklamada, "5 milletvekilinin 5'ini kazandığımız zaman bu hükümet 14 Ekim akşamı yoktur" diyordu. 9 Eylül tarihli haberlerde ülkücülerin Manisa'da 3 fırın işçisini öldürdüğü, Batman'da Cumhuriyetçi Güven Partisi ilçe başkanı ile bir belediye işçisinin, Edirne cezaevinde solcu bir gencin ve Bursa'da da bir ülkücünün öldürüldüğü bildiriliyordu.

Ara seçimler yapılıyor, Ecevit istifa ediyor

CHP seçim kampanyasını 10 Eylül'de başlattı ve bütün milletvekillerine görevlendirildikleri illere gitme talimatı verildi. 11 Eylül'de Çukurova Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Fikret Ünsal ülkücüler tarafından öldürüldü. Ecevit 16 Eylül'de Rize ve Artvin'deki konuşmalarında, "seçim çare değildir" diyen sol gruplar olduğunu ve bunların "kendilerini devrimci sansalar da faşizme alet olduklarını" söyledi. 19 Eylül'de Adana'da altı ülkücü öğretmen evleri basılarak öldürüldü. 19 Eylül'de ise MHP'ye ait *Hergün* gazetesi tarandı ve 1 kişi ölürken 2 kişi yaralandı. 20 Eylül'de Faruk Sükan istifa etti. İddiaya göre Sükan ve DP, askerlerin ve Korutürk'ün 30 Ağustos mesajlarını bir "muhtıra"nın ön hazırlığı olarak görüyor ve Türkiye'nin bir darbe konjonktürüne girdiğini düşünüyor, bunun altında kalmak istemiyorlardı. 21 Eylül'de Ecevit bu iddiaları doğrularcasına, "Sükan ara rejime umut bağlamış bir görüntü içinde diyordu.[168] 26 Eylül'de İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Prof. Orhan Dikmen sermaye adına

168 *Milliyet*, 22 Eylül 1979.

bir uyarı yapıyor ve, "Türkiye'nin ekonomisi gündelik politik çıkarlara alet edilmemelidir. Politik amaçlarla saptırılmamış bir ekonomi politikasının uygulanması partiler demokrasisi içinde mümkün olmazsa bir ara rejim kaçınılmaz hale gelebilir" diyordu.

28 Eylül'de seçime günler kalmışken çok önemli bir suikast gerçekleştirildi ve Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul makam otomobilinde pusuya düşürülerek öldürüldü. Adana'da ülkücülere yönelik önemli operasyonlar gerçekleştiren Yurdakul bir süredir MHP'li milletvekilleri tarafından hedef gösteriliyordu. Cinayetin ardından 400 polis protesto için göreve çıkmayı reddetmişti. Daha sonra bu polisler hakkında soruşturma başlatılacak ve açığa alınacak, bir kısmı ise tutuklanacaktı.

29 Eylül'de Bağımsız İmar ve İskân Bakanı Ahmet Karaaslan da istifa etti ve hükümetin düşme ihtimali biraz daha arttı. 30 Eylül'de Ecevit'in konvoyu Konya Çumra'da ülkücülerin saldırısına uğrarken, Demirel'in Kars mitinginin güvenliğinin ancak tanklarla sağlanabildiği bildiriliyordu. 2 Ekim'de yine önemli bir siyasal suikast gerçekleşti ve AP'nin Kars senato adayı Salim Dursunoğlu öldürüldü. Bu olay üzerine Ecevit, Erzincan, Erzurum ve Kars'a yapacağı ziyareti iptal etti. 3 Ekim'de DİSK, faşizmi geriletmek için tüm üyelerini 14 Ekim seçimlerine katılmaya çağırdı, ancak bu sefer tek başına CHP'yi işaret etmedi, CHP ve sol partilerin desteklenmesini istedi. 5 Ekim'de, İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş bir şarkıcıyla ilişkisi olduğuna dair haberlerin yayınlanmasının ardından istifa etti. Ecevit 9 Ekim'de İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda bir miting yaptı ve oyların bölünmemesini istedi. 10 Ekim'de Kars, Horasan ve Sarıkamış'ta yaptığı konuşmalarda ise seçimlerde boykot diyenlerin sağdan buyruk aldığını veya sağdan buyruk alan kışkırtıcıların oyununa geldiklerini söyledi. 11 Ekim'de Aydın Nazilli'de yaptığı konuşmada, "14 Ekim seçimlerinden sonra, iktidardan indirdiğimiz faşizmin sırtını yere getireceğiz" derken, Sultanhisar'daki mitingde "MHP-ÜGD kapatılsın" pankartlarını taşıyanlara kızıyor ve bunların CHP'li olmadığını söylüyordu. 12

Ekim'de gazetecilere yaptığı açıklamada ise MHP'nin kapatılmasıyla ilgili çağrıları savuşturmaya çalışıyor ve "MHP sorununu hukuk devleti kuralları içinde adalet çözecek" diyordu.

Seçimler 14 Ekim'de yapıldı ve ortaya çıkan sonuçlar bir dönemin kapanışı anlamına geldi. Senato seçimlerinde AP 33, CHP 12, MSP 3 ve MHP 1 senatörlük kazanmıştı. Daha önemlisi ise 5 milletvekilliği için yapılan seçimlerde AP 5 milletvekilliğini de kazanmayı başarmış, iktidar Meclis'te azınlığa düşmüştü. Demirel sonuçların belli olmasının hemen ardından, "5 milletvekilliğini kazanmamız hükümetin yokluğu demektir" demiş ve Ecevit'in istifasını istemişti. Ecevit 16 Ekim'de Köşk'e çıktı ve Korutürk'e istifasını sundu. 5 Ocak 1978'de kurulan Ecevit hükümeti 16 Ekim 1979'da sona ermişti.

Sağdan transfer edilen vekillere bakanlık verilerek ve âdeta hükümet içinde hükümet olmaları kabul edilerek kurulan, "düzen değişikliği" vaadiyle iktidar olduğu halde, yaslandığı halk sınıflarının çıkarları yerine yerli ve uluslararası sermayenin, yani düzenin çıkarları adına hareket eden, ekonomik krizin yükünü sermayeye değil de devalüasyon ve zamlar aracılığıyla emekçi sınıflara yükleyen, şiddetin asıl kaynağı belliyken sağı ve solu siyasal şiddet düzleminde eşitleyerek ülkücü şiddetin, kitle katliamlarının, siyasal suikastların üzerine gidemeyen, MHP'nin kapatılmasını göze alamayan, kontrgerilla ile hesaplaşamayan Ecevit hükümetinin böyle bir sonla karşılaşması şüphesiz ki şaşırtıcı değildi. Ecevit'in ve ortanın solundaki CHP'nin iktidar dönemi hüsranla sonuçlanmış, "halkçı Ecevit" kendisine umut bağlayan milyonlar açısından gerçek bir hayal kırıklığı olmuştu.

Ve 12 Eylül...

1980 yılının 2 Ocak günü gazetelerde yer alan bir haber son derece dikkat çekiciydi. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün bir gün önce Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kuvvet Komutanları ve

Jandarma Genel Komutanı ile Köşk'te görüştüğünü bildiren habere göre Korutürk bugün de Demirel ve Ecevit'le görüşecekti. Haberi dikkat çekici kılan ise görüşmenin ayrı ayrı değil, birlikte yapılacak olmasıydı; Cumhurbaşkanı iki ismi aynı anda kabul edecekti.

Görüşme sonrası gelen haberler darbenin ayak sesleri niteliğindeydi. Korutürk'ün iki isimle aynı anda görüşmek istemesi nedensiz değildi, çünkü asker Korutürk'e parlamentoda temsil edilen siyasi partilere iletilmek üzere bir uyarı mektubu, yani bir muhtıra vermişti. Kenan Evren imzalı mektupta, "her geçen gün hızını biraz daha artıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için" TSK'nın anayasal kuruluşları ve "özellikle siyasi partileri" göreve davet etmeye mecbur kaldığı bildiriliyordu. Devamında ise "millet" adına konuşularak şöyle deniyordu:

> Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak İstiklal Marşımız yerine Komünist Enternasyonali söyleyenlere, şeriat düzeni davetçilerine, demokratik rejim yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere, anarşiye, yıkıcılığa ve bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır.

Mektupta iktidara gelen siyasi partilerin kendi yandaşlarını devlet kadrolarına doldurdukları, bunun da başta polisler, öğretmenler ve başka kamu görevlileri olmak üzere bütün bir toplumun düşman kamplara bölünmesini kolaylaştırdığı belirtiliyordu. Devamında, "ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getirmeyen", anarşiyi önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı gruplara taviz veren, kısır siyasi çekişmeler nedeniyle uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partiler uyarılıyor, meclislerde gerekli tedbirlerin bir an önce alınması isteniyor, ülkenin içinde bulunduğu durumdan bir an evvel kurtarılmasının sadece hükümetin değil diğer siyasi partilerin de görevi olduğu söyleniyordu.[169]

169 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1979.

Demirel görüşme sonrası yaptığı ilk açıklamada, "Bu durumun ne olduğunun adını koymak istemiyorum" diyor, istifa edecek misiniz sorusunu ise, "Hiçbir şey söylemiyorum, yorum yapmıyorum" diye yanıtlıyordu. Ecevit'e göre ise mektup Türkiye'deki bunalımı yeni bir boyuta ulaştırmıştı. Ecevit, bunalımdan çıkış için Demirel'e diyalog çağrısında bulunduğunu, ancak Demirel'in buna herhangi bir karşılık vermediğini belirtiyordu.[170]

5 Ocak günü Vehbi Koç, Türkiye sermaye sınıfının gidişata nasıl baktığını gösterir bir şekilde, hükümetten "anarşik olaylar ve ekonomiyle ilgili cesur kararlar" almasını istiyor, "aksi takdirde ne parti, ne parti başkanı, ne sendikacı, ne işçi, ne de demokrasi ortada kalır" diyordu. Koç ayrıca, "Bunalımdan çıkış için fiyatlar, ücretler, kiralar, temettüler (kâr payları) dondurulmalıdır" çağrısında bulunuyordu.[171]

Ocak ayı içerisinde yaşanan ikinci gelişme ise "12 Eylül'ün ekonomi politiği"nin temelini oluşturacaktı. Bakanlar Kurulu 24 Ocak günü 12 saatlik bir toplantının ardından %48,9'luk bir devalüasyona gitmiş ve bir doların değeri 70 TL olmuştu. Ancak alınan kararların bir devalüasyonun, hatta klasik bir istikrar tedbirleri paketinin ötesine geçtiği, esas hedefin birikim rejimini değiştirmek olduğu çok geçmeden anlaşılacak, o gün alınan kararlar tarihe "24 Ocak Kararları" olarak kaydedilecekti. (Saraçoğlu, 2015: 751)

24 Ocak Kararları, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'ın öncülüğünde hayata geçirilmişti ve esas hedef Türkiye kapitalizmini krizden çıkarmaktı.[172] 1980 yılına gelindiğinde Türkiye kapitalizmi krizin yükünü emekçilerin sırtına bindiremiyordu. Emekçi sınıflar, özellikle 70'lerin ikinci yarısı boyunca aşırı enflasyona karşı ücretlerini mücadele ederek belli bir düzeyde tutmayı ba-

170 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1979.
171 *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1979.
172 Krize sermayenin ve sermaye örgütlerinin bakışı ve sundukları çözüm önerileri için bkz. (Ozan, 2012).

şarmışlar, "sanayi kesimi içindeki ücret-kâr ilişkisi sermayenin aleyhinde" seyretmişti. Ayrıca "sınai hammadde ve enerji arzında meydana gelen tıkanmalar nedeniyle sanayinin kapasite kullanım oranı düşmüş; çeşitli kurumsal, politik ve ekonomik nedenlerle istihdam aynı oranda düşürülememiş; dolayısıyla emek verimliliği yükseltilememiş"ti. Bunun yanı sıra, "sendikalar toplu görüşmelerde, geçmiş yıllarda gerçekleştirdikleri reel ücret artış oranlarını aşağıya çekmeyi reddetmişler ve genellikle başarılı olmuşlar"dı. (Boratav, 2010: 143)

İşte böyle bir konjonktürde, kapitalizmin krizden çıkarılabilmesi için, yerli ve uluslararası sermayenin istediği doğrultuda, mevcut birikim rejiminin, yani ithal ikameci birikim rejiminin terk edilip yerine ihracata dayalı birikim rejimine geçilmesi, yani Türkiye ekonomisinin liberalize edilmesi hedefleniyordu.[173] Bu yapılırken ise emek-sermaye ilişkisi, emek aleyhine çok ciddi bir şekilde değiştirilmeli, sermayenin kârlılığını artıracak düzenlemeler hayata geçirilmeliydi. Klasik kemer sıkma tedbirlerini içeren, yani halkın alım gücünü düşürmeyi hedefleyen bu sermaye programının, güçlü sendikaların, güçlü bir işçi hareketinin ve güçlü bir toplumsal muhalefetin olduğu koşullarda ve normal yöntemlerle hayata geçirilmesi ise pek mümkün görünmüyordu.[174] Boratav'ın ifadesiyle Demirel hükümeti, sermayenin istekleri doğrultusunda hazırlanan bu programı, "sistemli ve sürekli olarak 'emek aleyhtarı bir doğrultuda uygulayabilmenin ve geliştirebilmenin araçlarından yoksundu. (Boratav, 2010: 148)

---

173 Boratav 24 Ocak Kararları'nın temel unsurlarını şöyle sıralıyor: "Reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası, adım adım liberasyona yönelen bir ithalat rejimi, pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ulusal bir öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebim daraltılmasına dönük makro-politikalar." (Boratav, 2010: 149) İthal ikameci birikim rejiminin krizi için bkz. (Keyder, 2010)

174 12 Eylül darbesi sonrası, 24 Ocak Kararları'na uygun bir şekilde emek rejimi yeniden yapılandırılırken işçiler aleyhine ve sermaye lehine yapılan düzenlemeler için bkz. (Sönmez, 1986: 228 vd.).

Ecevit alınan kararlarla Şili'de darbe sonrası izlenen politikalar arasında bir benzerlik kuruyor ve şunları söylüyordu:

> Bundan böyle Türk ekonomisini ve toplumun yönetimini ve yönlendirilmesini geniş ölçüde bazı büyük sermaye çevreleri ile onların işbirliği yapacağı bazı dış finans çevreleri üstlenmiş olacaktır. Bu kimi Güney Amerika devletlerinde bile iflas etmiş bir düzendir ve şimdi Türkiye'ye ithal edilmektedir. Bu yola gidilirken Türkiye'nin toplumsal bunalımlar içinde kıvranan bir demokratik ülke olduğu, böyle bir ülkede o tür bir düzenin nasıl gerilimlere ve sorunlara yol açabileceği unutulmuş görünüyor.[175]

Ecevit, "Güney Amerika modeli" bir ekonomik model benimsenirken ona uygun da bir siyasal rejimin benimsenmesinin kaçınılmaz olduğunu, AP'nin bu modelden kaçmak istese de kaçamayacağını söylüyordu. Devamında ise sendikalara şöyle bir uyarıda bulunuyordu:

> Güney Amerika'dan esinlenen modele göre seçilmiş bir giysinin Türk toplum yapısına ve Türk siyasal yapısına uymayacağı ve son derece büyük sorunlara yol açacağı açıktır. Umarım ki işçi kuruluşları da bu tehlikenin farkına, bilincine zamanında varsınlar. Buna göre, demokratik hukuk devleti içinde tavırlarını alsınlar. Yoksa bu gibi tertiplerin tezgâhlanması belli bir aşamaya vardıktan sonra alınacak tavırlar yararsız olabilir, iş işten geçmiş olabilir.[176]

Öte yandan aynı Ecevit, birkaç gün sonra yaptığı açıklamada, "terörün yaygın olduğu bir dönemde bu konuda eylem yapılmasını sakıncalı" bulduğunu, çünkü terör olayları ile birbirine karışabileceğini veya provoke edilebileceğini söyleyerek, sendikalardan sadece "düşüncelerini ortaya koymalarını" isteyen bir tutum sergiliyordu:

> Toplum kesimlerinin düşüncelerini açığa vurma yöntemleri vardır. Bazı kuruluşların büyük ağırlığı vardır. Eyleme girişmeden de kamuoyunu etkileyebilirler. Özellikle sendikalar. Bu model

175 *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1979.
176 *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1979.

> özgür sendikacılığa rağmen işleyemez. İkisi bir arada yaşayamaz. Eğer bu görüşümüzü paylaşıyorlarsa, sendikaların direniş ve eylem olarak değil ama düşüncelerini ortaya koymaları büyük önem taşır.[177]

Ecevit işçilere sokaktan uzak durma çağrısı yapmıştı ama işçiler 24 Ocak Kararları'na karşı ayağa kalkmış durumdaydı. Ardı ardına grevler yapılıyor, hükümet bir grevi ertelerken diğeri başlıyor, ülkenin dört bir yanından işçi direnişi haberleri geliyordu.[178] Ekonomik kriz devam ediyor, siyasal şiddette ise herhangi bir durulma görünmüyordu. Asker artık son hazırlıklarını yapıyor, Evren'in sonradan itiraf edeceği üzere şartların olgunlaşmasını ve toplumun "iyi ki asker yönetime el koydu" diyeceği bir ruh haline dönüşsüz bir şekilde gireceği o anı bekliyordu.

12 Eylül darbesine 6 gün kala, Ecevit Petrol-İş Sendikası'nın Genel Kurulu'na katıldı ve bir konuşma yaptı. Ecevit konuşmasında, "sahadaki kavga küçülen gelirin pay edilmesi kavgasıdır" diyor ve Türkiye kapitalizminin yaşadığı krizle derinleşen sınıf çelişkisine işaret ediyordu. Devamında ise işçileri siyasete davet ederek şöyle diyordu:

> İş işten geçmemiştir. Türk işçileri demokrasiye geçerlik kazandırmak, haklarına sahip çıkmak için birleşmelidirler. Toplu sözleşme stratejisinde birleşmeleri bile büyük başarıdır. Bu yalnız işçiye değil can çekişen demokrasiye güç katar. Tribünlerden sahaya ininiz, işçi hareketinin politika ve stratejisini saptayınız. Gücünüzü birlikte kullanabilirseniz, siz de, demokrasi de, toplum da kurtulur. Sahadaki kavga da böylece biter.

---

177 *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1980.

178 1977'de 59 olan grev sayısı 1980'de 220'ye çıkmış, 1977'de 15682 işçi grevlere katılırken 1980'de bu sayı 84832 olmuştu. Sermaye de aynı dönemde saldırılarını yoğunlaştırmış durumdaydı. Darbenin hemen öncesinde Özal tarafından hazırlanan bir genelge yayınlanmış, genelgede, "Toplu sözleşmelerde ek mali yükümlülükler getirecek yeni kalemler yer alamaz; işçilerin yönetime katılmaları mümkün değildir, daha önce toplu sözleşmelerde yer almış böyle bir madde varsa istişare olarak değiştirilecektir, yıllık izin süreleri artırılamaz, haftalık çalışmaları indirilemez" denilmişti. (Yaman-Öztürk, 2008: 319)

Ecevit konuşmasında bir de uyarıda bulunuyor ve âdeta yaklaşmakta olanı haber veriyordu:

> Fakat toplum tribünde seyirci, partiler de sahada oyuncu durumunda olursa, yalnızca partilerle politikacılar soyunup sahaya çıkar, halk da tribünlerde seyirci gibi kalırsa, demokrasi gerçeklik kazanamaz. Demokrasinin böyle sanıldığı, böyle uygulandığı bir ülkede siyaset giderek çirkin ve anlamsız bir oyuna dönüşür. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi... Sonuç vermeyen kavgalı gürültülü bir çekişmeye dönüşür; toplumun sabrını tüketen bir kavgaya dönüşür. Yine tıpkı bizde olduğu gibi...
>
> Sonunda korkarım ki biri çıkar, düdüğü çalar, "oyun bitti herkes evine" der ve bir anlamsız oyuna dönüşen demokrasi de böylece sona erer.[179]

Ancak iş işten geçmişti, bu konuşmadan 6 gün sonra askerler yönetime el koydular ve "oyunu" bitirdiler. Darbe günü TRT'den okunan bildiride şöyle deniyordu:

> Yüce Türk Milleti!
>
> Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milleti ile bölünmez olan Türkiye Cumhuriyeti devleti son yıllarda izlediğiniz gibi iç ve dış düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet başlıca organlarıyla işleyemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç

179 *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1980.

harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Bu "durum tespiti"nin ardından TSK'nın yönetime el koyuşu, amacı ve alınan ilk kararlar şöyle anlatılıyordu:

> Aziz Türk milleti, işte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk milleti adına, emir komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı önlemek, devlet otoritesini yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.
>
> Parlamento ve hükümet feshedilmiştir.
>
> Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.
>
> Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.
>
> Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.
>
> Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 5'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.[180]

Darbenin ilk günü, Genelkurmay Başkanlığı'nda Orgeneral Haydar Saltık başkanlığında bir toplantı yapılmış, toplantıya Merkez Bankası Başkanı İsmail Hakkı Aydınoğlu, Başkan Yardımcısı Tanju Polatkan, Ekonomik İşlerden Sorumlu Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı Rahmi Gümrükçüoğlu ile birlikte Turgut Özal da çağrılmış, Özal ve askerler ekonomik program konusunda anlaşmıştı (Çölaşan, 1984: 23 vd.). Bu, Ecevit'in "Latin Amerika modeli" tezini doğruluyordu, 24 Ocak Kararları askerî yönetim eliyle uygulanacaktı. Hasan Cemal 13 Eylül günü günlüğüne şöyle yazmıştı:

> Saltık Paşa'nın 24 Ocak modelini benimsediğini kendi ağzından duymuştum. Geçen 22 Mayıs günü Almanların milli bayramında

180 *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1980.

> Alman sefaretinin bahçesinde karşılaşmıştık. 24 Ocak Kararları'nın alternatifsizliğinden söz etmişti... Öngörülen sistemin mantığının tutarlı, ancak yetersiz olduğunu, ciddiyetle uygulanması gerektiğini vurgulamıştı.
>
> Ekonomik model konusunda bir başka gözlem de Evren Paşa'nın konuşmasındaki, işçi sendikaları ile işverenlere ayrılan bölüm. Üretim ve dışsatımın arttırılması için işverene her türlü yardımı vaat ediyor. Böylece ekonomik modelin belirginleştiği söylenebilir. (Cemal, 1986: 32)

Daha sonra darbenin programına "Demirel'siz Demirel programı" da denmişti. Ekonomik modeli olan 24 Ocak'la; anayasa, seçim ve siyasi parti yasalarında öngörülen değişikliklerle, işçi ve işveren ilişkilerine yaklaşımıyla, sendika, grev ve toplu sözleşme düzenine bakışıyla Demirel'in aklındaki program da buydu (Cemal, 1986: 54). Ancak bunun 1980 Türkiye'sinde normal yollardan hayata geçirilme şansı bulunmuyordu. Asker, "burjuvazinin de facto siyasal temsilcisi" olarak geldi (Öngen, 2004: 83) ve "burjuva birleşik cephesi" karakteriyle (Savran, 2010: 183) neoliberal programı "süngüyle" yürürlüğe soktu.

Ecevit darbeden 12 Eylül günü sabaha karşı evine gelen telefonla haberdar oldu. Arayan CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ idi. Ecevit'e darbe olduğunu ve askerlerin CHP Genel Merkezi'ne el koyduğunu bildirdi. Ecevit pencereden dışarı baktığında eviyle Türkeş'in evi arasındaki sokakta bir tank olduğunu gördü. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'i aradı ama ulaşamadı, ancak emir subayı askerin yönetime el koyduğunu doğruladı. Sabaha karşı askerler, yanlarına Ecevit'in eski İçişleri bakanı emekli asker İrfan Özaydınlı'yı da alıp Ecevit'in evine geldiler. Özaydınlı Ecevit'e askerin notunu iletti. Notta askerin yönetime el koyduğu, Ecevit'in bir süre Hamzakoy'da "konuk edileceği", istemesi halinde eşi Rahşan Ecevit'in de kendisine eşlik edebileceği bildiriliyordu.

Askerler Ecevit ve eşini Etimesgut askerî havaalanına götürdü. Demirel ve Erbakan da oradaydı, Türkeş ise saklanmıştı ama kısa süre sonra o da teslim olacaktı. Demirel ve Ecevit, aynı yere Hamzakoy'a götürüldüler ve orada bir ay "konuk edildiler". Burada kaldıkları bir aylık süre boyunca odalarının önündeki taraçadan başka bir yere çıkmaları yasaklanmıştı; Demirel ile de herhangi bir özel temasları olmamıştı. Serbest bırakılmalarına yakın günlerde komutan ikisine de "Eğer buradan çıkınca konuşmayacağınıza, yazmayacağınıza söz verirseniz hemen bırakılmanız olasılığı var" demiş, ikisi de bunu reddetmişti. Ecevit Hamzakoy'da zaman zaman CHP'lilerle telefon görüşmeleri yapıyor, durum değerlendirmesinde bulunuyordu. Darbenin üzerinden yaklaşık bir hafta geçmişken yaptığı bir değerlendirmede, CHP'yi ve kendisini saf dışı bırakmak için bir oyun tertiplendiğine Mayıs 1979'dan beri işaret ettiğini, bunu engellemek için de dokuz aydır geniş tabanlı bir hükümet kurulmasını önerdiğini söylüyordu. "Yılbaşından beri uygulanmakta olan ekonomik modelin gereği, demokrasiden ve işçi haklarından kurtulmaktı" diyen Ecevit, sözlerine şöyle devam ediyordu:

> İşçi hakları işlemez duruma getirildi ve malum ekonomik model devam ediyor. O modele uygun bir rejim oluşturulacaktır. Ve bu yeni rejimin sağladığı olanaklarla ekonomik model daha başarıyla uygulanacaktır. Ve AP'nin yıllardan beri istediği ama gerçekleştiremediği anayasa ve rejim değişiklikleri de gerçekleşmiş olacaktır. Modelin devam edeceğinin açıklanması ve Özal'ın daha geniş yetkilerle yerinde kalması bunları açıkça gösteriyor. Gerek dünya konjonktürü dolayısıyla gerek bu modeli desteklediği için Batı, bu gelişmelerden tedirgin olmayacaktır. (Cemal, 1986: 59)

Ecevit ve Demirel bir ay Hamzakoy'da tutulduktan sonra serbest bırakıldılar. Ancak her ikisine de Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Haydar Saltık imzalı beş maddelik bir tebligat imzalatıldı. Tebligat şöyleydi:

1. Silahlı Kuvvetlerce, belli bir yerde güvence altında bulundurulmanız sona ermiştir.
2. İkametgâhınızda da gerekli koruma ve emniyet tedbirleri 12 Eylül'den evvel olduğu gibi alınacaktır.
3. Siyasi faaliyetler yasaklanmış olduğundan;
   A. Siyasi amaçlı ve yönlendirici faaliyetlerde bulunmayacak ve beyanat vermeyecek,
   B. Evinizde bu amaca yönelik toplantı tertip etmeyecek,
   C. Bu amaçla toplantılara katılmayacak,
   D. Şehir içinde lehte ve aleyhte toplantı ve gösterilere neden olabilecek faaliyetlerde bulunmayacak,
   E. Bunların haricinde normal ziyaretlerinizi yapabilecek ve makul ölçüler içinde ziyaretçi kabul edebileceksiniz.
4. Ankara dışı, yurtiçi seyahatlerinizi güvenlik önlemleri için sıkıyönetim komutanına bildiriniz.
5. Yeni yönetimin bugüne kadar yayımlamış olduğu karar ve bildirilerdeki esaslara uymanızı ve yeni yönetimin politikasını ve icraatını etkileyecek her türlü davranış ve beyandan sakınmanızı önemle rica ederim. (Arcayürek, 1986: 51)

Ecevit evine döndükten sonra fiili siyaset yasağını nasıl deleceği üzerine düşünmeye başlamış ve bu yasağın parti genel başkanı olmasından dolayı getirildiği, genel başkanlıktan istifa ederse kendisine hareket alanı açabileceği fikrine varmıştı. Bunun dışında, hem ordunun siyasi faaliyetler serbest bırakılsa bile darbe öncesinin parti liderlerinin tekrar genel başkanlık yapamayacağı yönündeki açıklamaları, hem de CHP yönetiminin "askerin bir an önce kışlasına dönmesi için başarılı olması gerekir, dolayısıyla darbeye muhalefet etmeyelim" yönündeki tutumu Ecevit'in istifa kararı almasını kolaylaştırmıştı. Ecevit 30 Ekim 1980 günü yayınladığı mektupla CHP Genel Başkanlığı görevinden istifa ettiğini kamuoyuna duyuracaktı:

> Bugün Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığından ayrılmış bulunuyorum. Zorunlu olacağı anlaşılan bu ayrılışı şimdi gerçek-

leştirmekte yarar gördüm. Bu dönemde, tüm parti çalışmaları yasaklandığı gibi, genel başkanlık görevinin gereklerini yerine getirebilmem de olanaksızdı. O nedenle, genel başkanlığı bırakmam, partide bir yönetim sorunu yaratmayacaktır. Parti çalışmalarına izin verilip kurultay toplanıncaya kadar geçecek süreyi, üyelerimizin yeni genel başkan seçimi üzerinde düşünerek değerlendirmeleri de böylece kolaylaşacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi, gücünü kişilerden değil, kurucu üyesi yüce önder Atatürk'ün ilkelerinden ve kendini hizmete adadığı halkından alır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığından ayrıldıktan sonra da, Atatürk ilkeleri ışığında, cumhuriyetin sürekliliği ve demokrasinin kökleşmesi için, ömrüm boyunca çalışmayı görevlerin en değerlisi sayacağım. Genel başkanlıktan ayrılırken, Atatürk'ün emanetinin bilincine varmış tüm Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlarıma, düşünceleriyle ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yıllarca kendilerini temsil onurunu bana vermiş bulunan Ankara ve Zonguldaklı hemşerilerime şükranlarımı sunarım. Düşünce ve parti ayrımı gözetmeksizin büyük Türk ulusuna barış ve özgürlük içinde mutluluklar, esenlikler, başarılar dilerim.

Parti organlarına danışılmadan gerçekleştirilen bu istifa CHP'de büyük şok etkisi yaratmıştı. Parti yönetimi Ecevit'i ikna etmeye çalıştı ama başaramadı. Ecevit istifanın kendisini özgürleştirdiğini düşünüyor ve şöyle diyordu:

> Genel Başkanlıktan ayrıldım. Benzetmek gibi olmasın, haddim değil ama, Atatürk, Padişahın verdiği üniforma ile Kurtuluş Savaşı'nı başlatamazdı. Evvela sırtından üniformayı çıkardı. Başka bir kisveye girdi. Ondan sonra padişaha karşı mücadelesini açtı. Benim de, mademki Genel Başkanlık sıfatım üzerimdeyken, demokrasiye dönüş sürecine bir katkım olamayacak, o zaman o katkıyı yapabilmek için istifa ettim. (Doğan, 1986: 76-77)

Ecevit istifasının ardından bir yayın çıkarma girişimlerine başlamış, önce günlük bir gazete yayınlamayı düşünmüşse de bunun maddi olarak imkânsız olduğu sonucuna varmıştı. O esnada Aydın Doğan Ecevit'e *Milliyet*'te köşe yazarlığı teklif etmiş, Ecevit ise bir

dergi çıkarma niyetinde olduğunu Doğan'a bildirmiş ve *Arayış*'ın ilk 13 sayısı *Milliyet*'in matbaasında basılmıştı.[181]

İlk sayısı 21 Şubat 1981'de yayınlanan haftalık dergi *Arayış*'ın ilk sayısında dergi Bülent Ecevit tarafından yazıldığı anlaşılan şu satırlarla okura tanıtılmıştı:

> Dünya bunalımından en çok etkilenen, üstelik kendi ağır sorunları da dünya bunalımının getirdiği sorunlara eklenen Türkiye'mizde, bilinçli bir ARAYIŞ, her zamankinden daha ivedi ve güncel bir gereksinme şimdi... Türkiye'de böyle bir ARAYIŞ'ı verimli kılabilmek için büyük bir olanak var: Cumhuriyetin hemen her alanda yetiştirdiği, bilgili ve yetenekli çok sayıda uzman... Halkla da devlet yönetimiyle de uzmanlar arasında yeterli, verimli ve düzenli bir işbirliği ve etkileşim kurulamamış. O yüzden her uzman, ister istemez, elindeki bilim ışığını, sorunların ancak bir boyutuna tutabilmiş çoğu kez... Oysa sorunlar çok boyutlu ve karmaşık... Hiçbir uzmanlık dalı bu sorunlardan hiçbirine tek başına yeterli çözümler öneremez artık... Onun için, Dergimizde, birçok alandan birçok değerli uzmanı bir araya getirdik. Kiminin imzalı yazılarıyla, ama daha çoğunun da, ortak çalışma ürünü olacağı için imzasız yazılarıyla güçlendirmeye çalışacağız ARAYIŞ'ımızı... Değişik uzmanlık dallarının birbirini bütünlemesiyle yaklaşacağız karmaşık yapılı sorunlara... Gazetecilik işlevini, o uzman gruplarıyla halkımızın ve sorunlarımızın aracısı kılmağa uğraşacağız. Uzmanlardan, bilim adamlarından, böyle bir yaklaşım içinde ve en geniş ölçüde yararlanırken, halkın da sesine ve katkısına açacağız Dergimizi... Haftalık bir dergi, kuşkusuz, güncel gelişmeleri izlemek zorundadır. Ama biz güncel gelişmeleri izlerken, bunların seline kapılmaksızın, temel sorunlarımıza çözümler arayacağız... Geçmişe değil geleceğe dönük olacaktır ARAYIŞ'ımız... Geçmişin tartışmalarını kavgalarını canlandırmaksızın, geçmişin yaralarını deşmeksizin, geçmişten

181 Ecevit aynı dönemde, 1981 yılının Aralık ayında, amacı vakıf senedinde "gelişmekte olan ülkemizin ekonomik, toplumsal, kültürel ve tarım sorunları üzerinde araştırma ve çalışmalar yapıp, sorunların ülke bütünlüğü içinde çözümüyle ilgili öneriler hazırlayarak, çözümüne yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur" diye belirtilen Ulusal Gelişme ve Eğitim Vakfı adlı bir vakıf kurmuş, ancak vakıf Mart 1982'de mahkeme kararıyla kapatılmıştır.

ışık ve ders almağa çalışacağız ancak... Kavga dergisi değil, BARIŞ DERGİSİ olacaktır "ARAYIŞ"...

Darbenin lideri ve Devlet Başkanı olan Kenan Evren'in *Arayış* dergisi hakkında düşünceleri hiç de olumlu değildi. 2 Nisan 1981'de İhsan Sabri Çağlayangil, Evren'e, Demirel'in herhangi bir siyasi faaliyet içinde olmadığını söyledikten sonra, "Ecevit göz önünde koca büro açtı. Harıl harıl siyasi yazılar yazıyor. Onu siyasi faaliyet saymıyorsunuz. Hiç ses çıkarmıyorsunuz. Aslında o dergi işi göstermeliktir. O matbaa Ecevit hesabına işleyen bir Halk Partisi merkezinden başka şey değildir" demişti. Evren ise buna: "Onları da biliyoruz. Arkadaşlar da bunun üzerinde durdular. Kapatılması veya Ecevit'in yazmaktan menedilmesi konuşuldu. Ben durumu incelettiriyorum. Derginiń tirajı muntazaman düşüyor. Ecevit kendi kendini bitirecektir. Arkadaşlara bırakın yazsın, nasıl olsa bir hata yapacak, bir gaf yapacaktır. Kendi kaderini kendisi örecek. Bekleyelim, dedim" karşılığını vermişti. Çağlayangil: "Niye müsamaha ediyorsunuz?" diyerek devam etmiş, Evren ise, "Efendim, parası yetmiyormuş. Geçim sıkıntısı varmış. O dergiden de para alıyormuş dediler. Parası yoksa dergide yine görev alır. Mesul müdür olur, çalışır, yazı yazması şart mı? Ama yazıyor işte. Kendi kendisini ele verecektir" demişti. (Doğan, 1985: 114)

Dergi yayınlanmaya devam ederken, MGK 2 Haziran'da "52 Sayılı MGK Kararı"nı açıkladı. Bu kararda, daha önceden konulan siyasi faaliyet yasağının "parti yöneticilerinin, eski parlamento üyelerinin ve bütün parti mensuplarının faaliyetlerini kapsadığı belirtilerek "memleketi 11 Eylül 1980 ortamına getiren şartların doğmasında ve ağırlaşmasında olumsuz davranışlarıyla rol oynamış bulunan kimseleri eleştirmek yahut övmek veya yermek maksadı ile yayımlar yapıldığı, demeçler verildiği dikkat çekmektedir" deniliyordu. Bunun ardından ise, "11 Eylül 1980 tarihinde, parlamento üyesi bulunan siyasi parti mensupları ile her kademede siyasi parti yöneticisi ve mensuplarının Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi veya hukuki yapısıyla ilgili olarak kendi anlayışları

doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları veya makale yazmaları ve bu amaçlarla toplantı yapmaları yasaktır" denilerek Ecevit'in yazması yasaklanıyordu.

Bu karardan sonra yayınlanan ilk sayıda *Arayış* dergisi söz konusu yasağı kapağında yer alan "Bülent Ecevit Veda Ediyor" başlığıyla ve başlığın altında yer alan şu cümlelerle okurlarına duyurmuştu:

> Milli Güvenlik Konseyince 2 Haziran 1981 günü yayımlanan 52 numaralı kararla, Bülent Ecevit'in "Arayış"daki yazılarını ve görevini sürdürmesi yasaklanmış olmaktadır. Bu nedenle dergimizin Yayın Danışmanlığından ve Başyazarlığından ayrılmak zorunda kalan Bülent Ecevit, 'Arayış'a ilgileriyle destek olan okurlarımıza ve kalemleriyle, düşünceleriyle, emekleriyle katkıda bulunanlara şükranlarını sunarak veda etmektedir.

Ecevit'e yönelik yazı yasağının ardından dergi 54. sayıya kadar yayın hayatına devam edecek, bu sayının ardından ise askerî yönetim dergiyi kapatacaktı.[182]

Ecevit darbenin ardından hapse atılmamış, sadece bir süreliğine Hamzakoy'da tutulmuştu, ama yaşanacak gelişmeler hapse girmesiyle sonuçlanacaktı. Süreci başlatan ise darbe yönetiminin tüm siyasi partileri kapatma kararı almasıydı. Kenan Evren partilerin kapatıldığını 16 Ekim 1981'de TRT'de yaptığı konuşmada duyurmuştu. Evren konuşmasında siyasi partileri yeni anayasa yapılıp, yeni seçim ve siyasi partiler kanunu hazırlanıp, normal seçimler yapılıncaya kadar kendilerine yardımcı olmadıkları, hatta köstek oldukları için suçluyor, "12 Eylül'den önceki davranışlarını memlekette hiçbir şey olmamış gibi devam ettirme çabası içinde bulundukları" görüldüğünden, "Türk toplumunun muhtaç olduğu huzur ve güven açısından, bu gibi faaliyet ve davranışların önlenmesi maksadıyla" siyasi partilerin kapatıldığını bildiriyordu.

Ecevit iki günlük bir çalışmanın ardından, 19 Ekim 1981'de TRT'ye Kenan Evren'in yaptığı konuşmayla ilgili olarak bir yanıt

182 Arayış'ın serüveni için bkz. Bayar, 2018.

ve düzeltme yazısı yolladı. Yazıda siyasi partilere yönelik ithamlar CHP bağlamında reddediliyor, Ecevit Evren'in iddialarının aksine, CHP'nin "devlet sorumluluğunu ve millet huzurunu her şeyin üstünde" tuttuğunu, ülke yararını kişi ve parti çıkarlarından üstün gördüğünü, "her türlü cepheleşmeyi" reddettiğini, "vatandaşların huzurunu, demokrasinin esenliğini ve devletin bekasını gözeterek, barışçı yöntemlere sımsıkı bağlı" kaldığını söylüyordu. (Arcayürek, 1986: 64 vd.)

Açıklamanın yapıldığı gün CHP'li Mustafa Üstündağ, Erol Tuncer, Metin Somuncu ve Orhan Akbulut, Ecevit'in evinde toplandılar. Ecevit, "Ben üzerime düşeni yaptım. Şimdi sizin de, bütün örgütümüzün de parti kapatılmasına karşı uygar ve açık bir tepki göstermenizi istiyorum" dedi. Tepkinin biçiminin ne olması gerektiği şeklindeki soruyu Ecevit, "Anayasa Mahkemesi'ne dava açın" diye yanıtladı. Ancak bu öneriye "Anayasa Mahkemesi'ne dava açabilmek için bir sıfatımızın olması gerekir. Parti kapatıldı" diye itiraz edildi. Ecevit "Bir bildiri yayınlayın o zaman" dedi ve "ama Genel Yönetim Kurulu üyelerinin tamamını istiyorum" diye ekledi. Buna da "Kapatılmış bir partiyiz, böyle bir bildiri gizli örgüt olarak bile değerlendirilebilir" diye itiraz edildi. Süreç sonunda ne Anayasa Mahkemesi'ne başvuruldu ne de bildiri hazırlandı. CHP'den, Ecevit'in açıklaması hariç hiçbir ses çıkmadı. (Doğan, 1986: 147-148)

Sıkıyönetim söz konusu açıklamayı TRT'yle birlikte yabancı medyaya da gönderdiği gerekçesiyle Ecevit'e 52 sayılı bildiriye muhalefet etmekten dava açtı. Savcı Ecevit'in 3 aydan 1 yıla kadar hapsini istiyordu. İlk duruşma 3 Kasım 1981'de yapıldı. Mahkeme Ecevit'i dört ay hapis cezasına çarptırdı ve Sıkıyönetim Komutanlığınca temyiz olunmaması durumunda kanun yolunun kapalı olduğunu bildirdi. Komutanlık kararı temyiz etmeyince ceza 26 Kasım 1981'de Ecevit'e tebliğ edildi. Ecevit yasal hakkı olan 7 günlük süreyi kullandıktan sonra 3 Aralık 1981'de 2 ay 20 gün boyunca kalacağı Ankara Kapalı Cezaevi'ne konuldu. Ecevit

cezaevine girerken yaptığı kısa konuşmada, "Ulusça özgürlüğün bedelini ödemeye alışmamız gerekir" diyordu. 2 Şubat 1982'de tahliye olduğunda ise, "Hapsedilmekle ben bir şey yitirmiş değilim. Hapsedilmemden kimin ne kazandığını da bilmiyorum" diyecekti. Evine döndükten sonra gazetecilerle yaptığı toplantıda kendisine yöneltilen, "Türkiye'de askerî yönetimin geçici olduğu konusunda herhangi bir kuşkunuz var mı" sorusuna verdiği yanıt ise şöyleydi:

> Türkiye'de açıktan açığa bir askerî rejimin çok uzun süreli olabilmesini hiçbir zaman olası görmedim. Bizim jeopolitik durumumuzda buna olanak yoktur. Onun için, Türkiye eninde sonunda, bir tür sivil rejime dönecektir. Önemli olan, dönülecek rejimin gerçekten demokratik olmasıdır. Bu konuda iyimserim. İyimserliğim, görünürdeki belirtilerden değil, Türk halkının özgürlüğe ve demokrasiye bağlılığına olan inancımdan geliyor. (Arcayürek, 1986: 89)

10 Nisan 1982'de Danimarkalı gazeteci Jan Stage'ın, Danimarka'daki bir gazetede yayınlanan ve sonra da Norveç'teki başka bir gazeteye aktarılan makalesinde, Ecevit'in kendisine bir demeç verdiği anlamına gelebilecek ifadeler kullanması gerekçe gösterilerek gözaltına alındı. 12 Nisan günü çıkarıldığı mahkeme Ecevit'in tutuklanmasına gerek olmadığına hükmetti, ancak Ecevit'in tahliyesi beklenirken Ecevit Hollanda televizyonuna verdiği daha önceki bir demeç gerekçe gösterilerek yeniden gözaltına alındı. Bu arada Sıkıyönetim Komutanlığı Ecevit'in Norveç gazetesinde yayınlanan yazıyla ilgili olarak serbest bırakılmasına itiraz etti ve yeniden tutuklandı. Bu davanın ilk oturumunun yapıldığı gün olan 3 Haziran 1982'de ise tahliye edildi. 6 Temmuz 1982'de ise başka bir davadan 2 ay 27 gün hapis cezasına çarptırıldı ve aynı suçu ikinci kez işlediği gerekçesiyle eski cezasından kalan 1 aylık süre de buna eklendi. Mahkeme 3 Ağustos'ta Ecevit'e 3 ay 27 günlük hapis cezasını çekmesi için tebligatta bulundu. Avukatların itirazlarının kabul edilmemesi üzerine, Ecevit üçüncü ve son kez

cezaevine konuldu. Bu esnada Norveç gazetesindeki demeçle ilgili davadan beraat ettiği için bu dosyadan yattığı 54 günlük süre mahkûmiyetinden düşüldü ve cezaevinde 56 gün kaldı. Ecevit 15 Ekim 1982'de tahliye oldu.

Ecevit hakkındaki bir başka soruşturma ise 1982 yılının başlarında, MHP avukatlarının MGK'ya Ecevit ve CHP hakkında yaptıkları suç duyurusu sonrası başlamıştı. Suç duyurusunun 80 sayfalık ekinde 103 maddelik bir "suç listesi" yer alıyor, 52. maddenin altındaki 108 ayrı maddeyle birlikte toplam sayı 211'e ulaşıyordu. MHP, Ecevit ve CHP'yi Türkiye'ye komünizmi getirmek için çaba harcamak, şiddet eylemlerinde bulunmak ve bölücülüğü kışkırtmakla suçluyordu. İddialardan bazıları şöyleydi:

- Ecevit'in CHP Genel Sekreteri olarak Doğu Mitingleri'ne telgraf çekilmesini CHP yönetimine önerdiği iddiası.
- Yugoslavya rejimine özendiği iddiası.
- 1978-1979 iktidar döneminde "devlet düşmanları"nı güçlendirdiği iddiası.
- CHP milletvekilleri Kemal Anadol, Necati Cebe, Mehmet Sönmez ve Şükrü Koç'un vizesiz olarak Bulgaristan'a gittikleri, dolayısıyla "komünist" oldukları iddiası.
- 1978 bütçesinde MİT'in tahsisatının kısılarak "anarşist" Halkevleri'ne 10 milyon lira bağışlanma iddiası.
- Deniz Baykal'ın 1975 yılında bütçe müzakereleri sırasında Meclis kürsüsünden AP'lilere bakarak, "Hasan ile Hüseyin'i Kerbela'da şehit eden bunlardır" diyerek, "azınlık bir yarayı kanatmak maksadıyla nasıl tırnakladığı" iddiası.
- Dönemin Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler'in Rusya'dan ucuz fiyatla Marksizm hakkında kitaplar ve Lenin'in tüm eserlerini getirdiği iddiası. (Bila, 2001: 32)

Ecevit hapishanedeki iki ayını MHP'nin iddialarından yola çıkarak açılan davadaki savunmasını yazarak geçirdi ve ortaya 555 sayfalık bir metin çıktı; ancak Ecevit o dönemde bu savunmanın yayınlanmasına izin vermedi. 25 Mayıs 1982 tarihli sa-

vunma, ortanın solunun tezlerini ve Ecevit'in ortanın solunun misyonunu ne olarak gördüğünü bir kez daha ortaya koyuyordu. Ecevit savunmasında, "Güçlü bir demokratik sol veya sosyal demokrat partinin bulunduğu hiçbir ülkede komünizme güç katılmış, kapı açılmış değildir" diyordu. Demokratik solu ve sosyal demokrasiyi radikal soldan ayıran başlıca özellik, toplumdaki çelişkileri belirginleştirip derinleştirmek değil, olabildiğince yumuşatarak yeni bir toplumsal güçler dengesi kurmaktı. Güçlü bir demokratik sol partinin varlığı, daha soldaki siyasal akımlara kapı açmıyor, "tersine yasal olarak var olan kapıları bile fiilen" daraltıyordu. CHP ortanın solu tutumuyla aşırı sola duvar çekmiş, ancak AP aşırı sağa duvar çekmek yerine, ortanın solunu aşırı sol gibi göstermeye çalışmıştı. Solculuğun dereceleri vardı ve "bir ölçüsü sıhhat, daha ileri bir ölçüsü ölüm demek olabilir"di. Ortanın solundan şüphe duyanların "ya günün birinde halk işi komünizme kadar vardırmak isterse" diye endişelenmeleri yersizdi, "çünkü Türk halkı özgürlükçü demokrasinin değerini çok iyi bilmekte"ydi, "onu en küçük ölçüde tehlikeye sokacak bir rejime yönelmesi söz konusu değil"di. Ortanın solundaki CHP sınıf mücadelesini reddetmiş ve "üretim araçlarının geniş ölçüde özel mülkiyette kalmasını" isteyen bir parti olmuştu. (Bila, 2001: 37-42)

Yaklaşık dokuz aylık soruşturmanın ardından savcılar, Ecevit'in savunmasının haklı olduğuna, CHP'nin komünizmle ilişkilendirilemeyeceğine hükmettiler. Savcılara göre CHP'nin demokratik solu ile komünizm ve yasadışı sol arasında benzerlik değil, amaç ve metot bakımından ayrılık vardı. CHP yönetimi komünist partilerin yasal olmasını düşünce özgürlüğü, Batılı anlamda bir demokrasi, açıklık ve sızmaların önlenmesi gibi nedenlerle savunmuştu ve CHP yöneticilerinin hiçbirinin komünizmi benimseyen davranış ve beyanlarına rastlanmamıştı. Velhasıl, savcılar MHP'nin iddialarını geçersiz bulmuş ve soruşturmaya gerek duymamışlardı. (Arcayürek, 2006: 178)

Böylece ortanın solunun komünizmden farklı bir doktrin olduğu ve komünizme bir duvar çekmeyi amaçladığı 12 Eylül yönetimi tarafından da kabul edilmiş oluyor, ortanın solundaki CHP'nin ve Ecevit'in "suçsuzluğu" devlet tarafından da tescil ediliyordu. Bu nedenle, Ecevit bu suçtan hapse girmedi ve kısa süreli tutukluluklarının ardından, diğer parti liderleriyle birlikte kendisine de konulan siyaset yasağının kalkacağı günü evinde bekledi. Bu esnada, siyasi yasaklı olmayan Rahşan Ecevit eliyle yeni bir parti, Demokratik Sol Parti (DSP) kuruldu. Ecevit, 14 Kasım 1985'te kurulan partinin başına, 6 Eylül 1987 tarihli siyasi yasakları kaldıran referandumdan tam bir hafta sonra, 13 Eylül 1987'de geçti. DSP 30 Haziran 1997'de Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı tarafından kurulan koalisyon hükümetinde yer aldı. ANASOL-D olarak adlandırılan bu hükümetin 25 Kasım 1998'de gensoru ile düşürülmesinin ardından, Ecevit 11 Ocak 1999'da bir azınlık hükümeti kurdu. 18 Nisan 1999'da seçimler yapıldı ve Ecevit DSP'yi seçimlerden birinci parti olarak çıkarmayı başardı. Ecevit'in başbakanlığındaki DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti 28 Mayıs 1999'da kuruldu ve bu hükümet 3 Kasım 2002'ye kadar görevde kaldı. 2000 ve 2001 ekonomik krizlerinin, DSP'nin bölünmesinin ve Ecevit'in hastalığının damgasını vurduğu bu koalisyonun ardından yapılan seçimlerde DSP'nin oyları %1.22'ye düştü. Ecevit DSP Genel Başkanlığını 27 Temmuz 2004'te bıraktı ve 5 Kasım 2006'da, 81 yaşında yaşamını yitirdi.

Sonuç

Bir yanıyla sol popülizmin Türkiye'deki yükselişini ve düşüşünü anlatan bu kitap, popülizmin tüm dünyada yeniden yükselişte olduğu bir konjonktürde yazıldı; ancak yükselişte olan, sol değil sağ popülizmdi. Kapitalizmin 2008'den beri küresel ölçekte yaşadığı krizin sonuçlarından biri, solun ve işçi hareketinin etkili bir aktör olmaktan uzak olduğu bir zaman diliminde, küreselleşmenin gelir dağılımını altüst edici ve yoksullaştırıcı politikalarına yönelik alt sınıflardaki hoşnutsuzluk ve öfkenin ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, göçmen karşıtlığına tahvil edilmesi oldu. Böylece kitlelerin kapitalizme yönelmesi gereken öfkeleri gerçek hedefinden saptırıldı, politikleşme, radikalleşme ve düzen dışına çıkma potansiyelleri zayıflatıldı, köreltildi.

Aynı dönemde, sadece sağ popülist dalganın yükselişine değil, sol popülist diyebileceğimiz rejimlerin geri çekilişi ve zayıflamasına da tanıklık edildi. SSCB ve reel sosyalizm sonrası dünyada, "tarihin sonu"nu ilan eden muzaffer liberalizme karşı "21. yüzyıl sosyalizmi"nin nüveleri ve birer umut ışığı olarak görülen bu rejimler, gelinen noktada bu niteliklerini maalesef kaybettiler. Örneğin Bolivya'da 13 yıllık Morales iktidarı ordunun müdahalesiyle sona erdi, Venezuela'da ise Maduro'nun Chavez'in mirasını ileriye taşıyamadığı görüldü. Elbette ki Bolivya, Venezuela ve Latin Amerika kıtasının diğer sol iktidarları uzun yıllar boyunca ABD emperyalizminin yıkıcı müdahalelerine maruz kaldılar; ambargolarla, ekonomik yaptırımlarla karşılaştılar; ancak bu müdahalelerin etkilerini en aza indirecek gerekli adımları atmakta da başarısız oldular. Onlar devrimi ileriye taşıyamadıkça, devrim

geri çekildi; emperyalizmin ve uzantılarının elleri kuvvetlendi, emperyalist müdahale derinleşti. Sol popülist rejimler, sol popülizmin doğasına uygun bir şekilde, üretim araçlarını kamulaştırmayı, kapitalist sınıfı tasfiye etmeyi ve devlet aygıtını buna uygun bir şekilde dönüştürmeyi tercih etmedikleri için, bugün içinde bulundukları açmaza düştüler ve tarihsel yenilgilerine doğru yürüdüler.

Türkiye'nin sol popülizmi olarak ortanın solundaki CHP'nin iktidarda kaldığı süre, Latin Amerika'daki sol iktidarlar ile kıyaslanamayacak kadar kısadır. Ecevit, MSP ile ömrü bir yılı bile bulamayan bir koalisyon hükümeti ile, ancak 11 eski AP'liye verilen 11 bakanlıkla kurulabilen ve ikinci yılını görmeden yıkılan bir hükümetin başbakanlıklarını yapmıştır. Kuşkusuz her iki hükümetin de başta iktidarda kalma süresi olmak üzere ortanın solunun programını hayata geçirmeyi engelleyen nesnel sınırlılıkları vardır; ancak mesele sadece bu sınırlar değildir. Özellikle iki yıllık ikinci başbakanlığı döneminde Ecevit, sol popülizmin dünyadaki örneklerinin attığı adımların neredeyse hiçbirini atmaya cesaret edememiş, bilakis iktidar olur olmaz IMF ile anlaşma zemini aramış, ekonomide attığı adımlar da IMF reçeteleriyle örtüşen bir nitelik taşımış, krizin yükü sol popülizmin tabanını oluşturan sınıfların omuzlarına yıkılmıştır. Bunun neticesi ise halk kitlelerinin umutlarını yitirerek Ecevit'ten desteklerini çekmesi olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin sol popülizmi dünyadaki muadilleriyle karşılaştırılamayacak kadar düşük profilli, düzen içi bir seyir izlemiştir.

İşin ilginç yanı, bu düşük profilli tutum bile, sosyalist solun güçlü olduğu bir konjonktürde Türkiye yönetici sınıfını hayli rahatsız etmiştir. Ortanın solundaki CHP bir yandan kitlelerin radikalleşmesinin önünde tampon görevi yapmıştır, doğrudur, ama öte yandan devleti kuran partinin soldan, düzen değişikliğinden, demokratik halk devriminden, sömürücü sınıflardan söz etmesi,

"su kullananın, toprak işleyenin" demesi, sola yönelik özellikle Anadolu taşrasındaki algının kırılmasını ve sosyalist solun halkla buluşmasını kolaylaştırmıştır. Solun kitlelerle kurduğu bu ilişki, Türkiye kapitalizminin 1977'den itibaren derinleşen krizine olağan mekanizmalar içerisinde bir çözüm bulunmasını engelleyince, darbe düzen açısından kaçınılmaz hale gelmiştir. Türkiye kapitalizmi ithal ikameci birikim rejiminden ihracata dayalı birikim rejimine, neoliberal bir ekonomik modele solun ve işçi hareketinin mevcut gücüyle geçmenin imkânsızlığının bilincindedir. Toplumsal muhalefetin bu kadar güçlü olduğu bir zaman diliminde kemer sıkmaya ve yüksek zamlara dayalı, ücretleri enflasyonun altında tutmayı hedefleyen bir programın uygulanma şansı yoktur. Tam da bu nedenle, 24 Ocak Kararları'ndan yaklaşık dokuz ay sonra 12 Eylül gerçekleşmiş, darbeciler 24 Ocak programına sadakatlerini bildirmiş, ekonominin kontrolü Turgut Özal'a bırakılmış, ancak askerî dikta koşullarında ve solun bastırıldığı, sendikaların kapatıldığı, grevlerin yasaklandığı bir atmosferde birikim rejimi değiştirilebilmiş, neoliberal modele böyle geçilmiştir.

12 Eylül, bir askerî darbe olmanın ötesinde, uzun erimli bir toplumsal mühendislik projesidir ve ekonomik ayağında neoliberalizm, siyasal ve toplumsal ayağında ise Türkiye toplumunun sağcılaştırılması vardır. Darbeciler toplumun "sapık ideolojilere" yönelmesini engellemek için dört başı mamur bir dönüşüm programını hayata geçirmişlerdir. Sol zor aracılığıyla bastırılırken İslamizasyonun önü açılmış, ilk ve orta öğretim kurumlarında din derslerinin anayasal güvence altına alınmasından tutun da tarikatların-cemaatlerin önünün açılmasına uzanan bir genişlikte, çoğu zaman milliyetçilikle tahkim edilmiş ve kontrol altında tutulabileceği varsayılan bir dinselleşme siyaseti hayata geçirilmiştir. Dindarlaşmış ve milliyetçileşmiş, sağcılaşmış kitleler sosyalizmden uzak duracak, sendikal mücadele vermeyecek, grev yapmayacak, isyan etmeyecek, şükür ve biat edecektir. Arzulanan budur.

Tam da bu nedenle, 12 Eylül öncesi oyları hiçbir zaman %5 civarını geçmeyen Milli Görüş geleneğinin içinden çıkan bir partinin Türkiye'yi 17 senedir yönetiyor olması da, 12 Eylül öncesi yine benzer bir oy oranına sahip olan MHP'nin oyunu %10'un üzerinde bir yerlere sabitleyerek son birkaç senedir iktidar ortağı olması da tesadüf değildir. 12 Eylül'ün ideolojisi Türk-İslam sentezidir ve şimdi o sentez ağırlıklı ideolojinin İslamcılık olduğu bir bileşimle Türkiye'yi yönetmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 12 Eylül'ün sağcılaştırılmış toplum projesinin ve dolayısıyla Türkiye yönetici sınıfının hayalindeki parti olarak işbaşına gelmiştir; ona düşen 12 Eylül'ün zor aracılığıyla sağladığı düzenin bekasını, rıza aracılığıyla tesis etmesidir. AKP yoksul kitlelerin neoliberalizmin yoksullaştırıcı politikalarına yönelik öfkelerini ehlileştirme, radikalleşmesini engelleme, neoliberal hegemonyayı tesis etme misyonuyla iktidar olmuştur. Üstelik uluslararası ekonomik koşulların da yardımıyla bu misyonu hakkıyla yerine getirmiştir.

AKP, lidere biatla, liderin kendisini milletin tek temsilcisi olarak görmesiyle, siyaseti "millet" ve "milletin düşmanları" ayrımı üzerine inşa etmesiyle, demokrasiyi ve siyasal katılımı seçimlere indirgemesiyle, milli irade fetişizmiyle sağ popülizmin birçok özelliğini bünyesinde taşımaktadır. Ancak AKP aynı zamanda rejim inşa eden bir partidir. Resmî olarak hiçbir zaman dile getirmese de 1923'ün antitezi ve üst ilkesi İslam olan bir rejim inşa etmekte, lideri sistematik olarak dinî söylemlere başvurmakta, meşruiyetini din üzerine kurmakta, toplumsal ve siyasal yaşamı yazılı olmayan dinî kurallara dayalı bir şekilde dönüştürmekte, "millet" adlı dinsel bir kolektif kimlik yaratmaya çalışmakta, onun karşısına da "milletin düşmanları"nı koymaktadır.

Kuşkusuz bunun sınıfsallığa tahvil edilmesi gerekmektedir; yoksa neoliberal hegemonyanın tesisi mümkün olmayacaktır. Bunun için milletin yegâne temsilcisi olarak Erdoğan, millet

adına elitlerle, vesayetçilerle, elitlerle kavga eder, kodamanlar karşısında "küçük adam"ı savunur. Bazen bir taksi durağını, bazen bir sanayi sitesini ziyaret eder, orada simit yer çay içer, vatandaşlarıyla hasbihal eder. Yabancı liderlere racon keser, argo kullanır, diklenir, efelenir, "dünya beşten büyüktür" der, statükoyla kavga eder vs...

Böylesi bir imaj faaliyeti açısından elitler, kodamanlar, vesayetçiler, sınıfsal kimlikleriyle değil, kültürel kimlikleriyle düşmanlaştırılırlar. Zenginler zengin oldukları için değil, "milletin değerlerinden kopuk oldukları", "yalılarında viski içtikleri için" düşmandırlar. Zengin olduğu halde milletin değerlerine yabancılaşmamış, namaz kılan, oruç tutan, hayırsever çok sayıda işadamı vardır ve onlar AKP'nin "dost-düşman" ayrımında "dost" saflardadır. Dolayısıyla, sağ popülizm bir manipülasyon ve illüzyon ideolojisidir; kitlelerin, sıradan insanların sınıfsal öfkelerini manipüle edip başka yerlere yönlendirir ve böylece "kendinde" sınıf bilincinin "kendi için" sınıf bilincine dönüşmesini engeller. Elitlere veya emperyalizme karşı mücadele eden, dünyaya kafa tutan lider gibi illüzyonlar üretir.

İşin ilginç yanı, başta CHP olmak üzere muhalefet partileri, AKP'nin sağ popülizm üzerine inşa ettiği hegemonyasını kıramadıkları gibi, AKP'nin dilini, söylemini ve siyaset tarzını kabullenmiş, o dinsel dil, söylem ve tarzın bir benzeriyle muhalefet eder duruma gelmişlerdir. Örneğin kamu kaynaklarının zarara uğratılması ve yolsuzluk "israf" olarak değerlendirilir ve âdeta geçiştirilir; bunun hukukun ve yargının konusu olduğu, hesap sorulması gerektiği pek gündeme getirilmez. Devlet hazinesinin kişisel çıkarlar adına ve birilerini zengin etmek için kullanılması "Beytülmal'a dokunmak" üzerinden eleştirilir; Halife Ömer'den ve onun adaletinden örnekler verilir, dünyevi kavramlar ve bu dünyada hesap sorma fikri ise giderek geri çekilir.

Sürekli AKP'nin kavramsallaştırdığı şekliyle "millet"ten, "milletin değerlerine saygı göstermek"ten söz edilir, dinselleşme

ve onun sınıfsal karakteri asla dert edilmez, rejim değişikliği sadece otoriterleşmeye indirgenir ama dönüşümün dinsel ve sınıfsal karakterinin üzeri örtülür, bu üçü arasındaki varoluşsal ilişki görünmez hale getirilir. Dolayısıyla iktidara karşı, iktidarın siyasete çizdiği sınırlar içerisinde, onun dili ve söylemiyle muhalefet edilir ve o muhalefet de 17 yılın sonunda görüldüğü üzere her seferinde gelip duvara çarpar.

Öte yandan, başta ekonomik kriz olmak üzere çeşitli faktörlerin bir araya gelmesinin yarattığı 31 Mart seçim sonuçları, CHP'yi ve müttefiklerini doğru yolda olduklarına daha güçlü bir şekilde ikna etmişe benzemektedir. Eğer ittifaklar bozulmazsa, AKP-MHP bloğunun karşısına sağ karakteri baskın, AKP'den ayrılan Davutoğlu ve Babacan ekiplerinin de dâhil olduğu bir sağ ittifakla, Kürt hareketinin de oylarının alınacağı hesabıyla çıkılacaktır. Dolayısıyla AKP'nin "otoriter piyasacılığı"nın alternatifi olarak bir "liberal/demokrat piyasacılık" gündeme getirilmekte, strateji de bunun üzerine kurulmaktadır. Bu ise AKP'nin inşa ettiği rejimin aşırı yanlarının törpülendiği, "AKP'siz bir AKP rejimi" anlamına gelmektedir.

AKP ve inşa ettiği rejim hegemonyayı ve düzenin bekasını tesiste giderek zorlandıkça, bu tesisi sağlayacak alternatifler şekillenmekte, Erdoğan'a rakip olabilecek isimler de birer birer sahneye çıkmaktadır. Bu isimlerden birinin, zamanın ruhuna uygun bir şekilde "Karadenizli bir müteahhit" olması şaşırtıcı değildir ve üstelik o da Erdoğan gibi, önce İstanbul Belediye Başkanı seçilmeyi başarmıştır. CHP liderliği ve muhalefet, Ekrem İmamoğlu'nu, siyaseti AKP diliyle yapmanın işe yaradığını, AKP'yi AKP diliyle yenmenin mümkün olduğunu gösteren kişi ve dolayısıyla kendi tezlerinin doğrulanması olarak görmektedir.

İmamoğlu Ecevit'in 70'ler Türkiye'sinde estirdiği rüzgârı bugünün Türkiye'sinde estirme potansiyeline sahiptir, ama bu rüzgâr "ortanın solu"nda değil, "ortanın sağı"nda bir karakter

taşıyacaktır. İmamoğlu, liberalizmle muhafazakârlığı sentezlemesi ve merkezdeki duruşu bakımından tipik bir ANAP'lı profili çizmektedir ve son yıllarda Kılıçdaroğlu yönetiminin CHP'yi bir merkez sağ parti hüviyetine büründürme çabası akla getirildiğinde, bu hüviyete en uygun lider adayıdır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin beraberinde getirdiği ittifaklar siyaseti düşünüldüğünde ise, eğer karşısına çıkarsa Erdoğan'ı zorlayacağı muhakkaktır.

Dolayısıyla günümüz Türkiye'sinde iktidarın sağ popülizmine alternatif yine sağın içerisinden bulunmak istenmektedir. İktidar mücadelesi sağın farklı versiyonları arasındaki bir mücadele görünümü almış durumdadır. CHP söylemsel düzeyde dahi sol bir tutum sergilememektedir. 17 yılın yorgunluğu, bezginliği ve bıkkınlığı ise muhalif kitleler açısından bunu önemsizleştirmekte, bu kitlelerin ana söylemini "gitsinler de nasıl giderlerse gitsinler" oluşturmaktadır. 12 Eylül'den beri devam eden "toplumun sağcılaştırılması" projesi toplumu ideolojilerin öldüğüne, sağ ve sol ayrımının kalmadığına, işinde uzman ve akil adamların ülkeyi yönetmesi halinde düzlüğe çıkılacağına vs. ikna etmiş durumdadır. Buna bir de yukarıda sözünü ettiğim 17 yıllık yorgunluk eklendiğinde tablo tamamlanmaktadır: "Ortanın sağı" için zemin hazırdır.

Bu tabloda sol popülizme yer yok gibi görünmektedir ve zaten şu an için böyle bir girişim, böyle bir ekip, böyle bir lider mevcut değildir. Belki gidişat, derinleşen ekonomik kriz, emekçi kitlelerin hoşnutsuzluklarını belli eder bir tutum almaları, işçi hareketinin yükselmesi vs. bunu zorlayacaktır ama durum şu an böyledir. Bu, günümüz Türkiye siyasetinde bir aktör, bir özne olmaktan çok uzakta bulunan sosyalist sol açısından hem dezavantaj yaratmakta hem de bir fırsat anlamına gelmektedir. Dezavantaj yaratmaktadır; çünkü sol popülizmin açtığı kapılardan sosyalist solun geçmesi ve kitlelerle buluşması çok daha kolay olacaktır. Ancak bu

yokluk, sosyalist solun etkileme potansiyelinin olduğu kitleleri sol bir söylem kullanarak düzen içine çekecek, ehlileştirecek, pasifize edecek bir aktörün olmaması anlamına gelmektedir ki, fırsat da tam olarak buradadır. Bu yokluk, kitleselleşme, toplumsallaşma, etkili ve güçlü bir aktör haline gelme sürecinde sosyalist sol için bir avantaj haline gelebilir.

Öte yandan burada akla gelecek olan soru, böyle bir Türkiye'de, sağcılaşmanın bu kadar yaygınlaştığı ve derinleştiği bir konjonktürde sosyalist solun bir şansı olup olmadığıdır. Bu soruya okuduğunuz bu kitaptan yola çıkarak bir yanıt verilebilir.

Toplumun sağcılaştırılması projesinin sonuçlarından biri, Türkiye toplumunun "özünde" sağcı bir toplum olduğu, sola ve onun değerlerine yabancı, uzak bir hüviyet taşıdığı yönündedir. Bu ise açıkça ideolojik bir yalandır. Çünkü her şeyden önce toplumların "özü" olmaz, toplumlar "tarihsel" yapılardır. Dönemsel olarak farklı politik ideolojileri benimseyebilirler, dönemsel olarak toplumlarda sınıf mücadeleleri yükselişe ya da düşüşe geçer, dönemsel olarak emek hareketi güçlenir ya da zayıflar, dönemsel olarak kitleler yüzünü sola dönebilirler ya da onu görmezden gelir. Dolayısıyla Türkiye toplumu da "özünde" sağcı bir toplum değildir, diğer toplumlar gibidir. Bunun böyle olduğuna dair en iyi göstergelerden biri bu kitapta anlatılanlardır. 1965 yılında Türkiye toplumu Ecevit'e, "Türkiye sağ ile sol arasında bir tercih yapmayacak, solun farklı versiyonlarından birini seçecektir" dedirtmiştir. 1965-1980 arası milyonlarca kişi ortanın solundan sosyalizme uzanan geniş bir yelpazede sol siyasetle buluşmuş, milyonlarca işçi emek hareketinin bir parçası olmuş, toplum sola ve onun değerlerine kucak açmış, benimsemiş, dünyaya soldan, solla bakar hale gelmiştir.

İşte tam da bu nedenle, bütün toplumlar gibi özünde sağcı ya da solcu olmayan ama en az bütün toplumlar kadar sola açık olan bu toplumda sol bir kez daha etkili bir aktör, güçlü bir alternatif

haline gelebilir. Türkiye kapitalizminin en büyük krizlerinden birini yaşadığı, gelir dağılımındaki adaletsizliğin korkunç boyutlara ulaştığı, yoksulluğun derinleştiği, insanların toplu intiharlara sürüklendiği, lüksün muhafazakâr görünümlerinin halkta ciddi bir öfke yarattığı ve bunun iktidarın sınıfsal niteliğini daha da gözle görülür bir hale getirdiği, politikleşme potansiyeline sahip bir sınıfsal öfkenin varlığını giderek daha fazla hissettirdiği günümüz Türkiye'sinde bu, güçlü ve ciddi bir olasılıktır.

Solun nasıl bir aktör ve bir alternatif haline geleceğinin yolu yordamı, yöntemi, siyaseti nedir, bunlar elbette ki bu kitabın konusu değildir. Ancak kitap, ele aldığı konuyu ve dönemi anlatırken, solun bu topraklarda bir tarihi olduğunu, ayağını bastığı bir zeminin bulunduğunu, sınıf mücadelesinin yıllar süren yükselişini, kitlelerin yüzlerini sola dönüşlerini ve bunun Türkiye yönetici sınıfı üzerinde yarattığı korkuyu okurlara göstermeyi hedeflemektedir. Bunu başardığı ölçüde ise amacına ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

Ağtaş, Özkan. "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, (Ed. Bora, Tanıl&Gültekingil, Murat), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Ahmad, Bedia Turgay&Ahmad, Feroz. *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.

Akar, Rıdvan&Dündar, Can. *Ecevit'in Gizli Arşivi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Alper, Emin. *Jakobenlerden Devrimcilere Türkiye'de Öğrenci Hareketinin Dinamikleri (1960-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018.

Arcayürek, Cüneyt, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1986.

Arcayürek, Cüneyt. *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Arcayürek, Cüneyt. *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Arcayürek, Cüneyt. *Hapishanedeki Ecevit*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Aren, Sadun. *TİP Olayı*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Ataay, Faruk. *Kriz Kıskacındaki Türk Siyaseti/12 Mart'tan 12 Eylül'e 1978-1979 CHP Hükümeti*, de ki Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Atılgan, Gökhan. *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel. *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Aydın, Zafer. *"Kanunsuz" Bir Grevin Öyküsü: Kavel 1963*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2010.

Bakşık, Şeref. *CHP ile Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Bayar, Ahmet. *Bülent Ecevit'in Fikirsel Muhalefeti: Arayış Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2018.

Bila, Fikret. *Phoenix Ecevit'in Yeniden Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.

Bila, Hikmet. *Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

Birand, Mehmet Ali. *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984.

Bora, Tanıl. *Cereyanlar Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Boran, Behice. *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Bozkır, Gürcan. "Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, 1996.

Cem, İsmail. *TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

Cemal, Hasan. *Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Cumhuriyet Halk Partisi. *1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977.

Cumhuriyet Halk Partisi. *Ak Günlere*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1973.

Cumhuriyet Halk Partisi. *Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, Rüzgârlı Matbaa, Ankara, 1965.

Cumhuriyet Halk Partisi. *Cumhuriyet Halk Partisi Programı: 27-30 Kasım 1976'da toplanan CHP Yirmi Üçüncü Kurultayı'nca 29 Kasım 1976'da kabul edilmiştir*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.

Cumhuriyet Halk Partisi. *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.

Çelik, Aziz. "Saraçhane'den 15-16 Haziran'a İşçi Sınıfının Müstesna Yılları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Çeliker, Derya. *1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli, 2009.

Çölaşan, Emin. *12 Eylül: Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984.

Demirel, Tanel. *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Doğan, Yalçın. *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

Dündar, Can&Akar, Rıdvan. *Karaoğlan*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Ecevit, Bülent. *Ortanın Solu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Ecevit, Bülent. *Atatürk ve Devrimcilik*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1970.

Ecevit, Bülent. *Bu Düzen Değişmelidir*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1974.

Ecevit, Bülent. *Demokratik Sol*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

Ecevit, Bülent. *Perdeyi Kaldırıyorum*, Yayınevi Belirtilmemiş, 1972.

Emre, Yunus. *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Erdoğan, Necmi. "1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol*, (Ed. Bora, Tanıl & Gültekingil, Murat), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Ersan, Vehbi. *1970'lerde Türkiye Solu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Feyizoğlu, Turhan. *Mahir-Onların Öyküsü*, Totem Yayınları, İstanbul, 2017.

Gaytancıoğlu, Kaan. *Politik liderlik ve bir politik lider olarak Bülent Ecevit*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2013.

Gerger, Haluk. *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzeni"ne*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Günçıkan, Berat. *Cumhuriyet'in Kuruluşundan AKP İktidarına Devletin Şiddet Tarihi*, Agora Kitaplığı, 2010.

Hale, William. *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Hristidis, Kılıç Şengün&Ergüz, Ersel. *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar 1946-1992*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Hocaoğlu, Kerem. *1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2018.

Hürkan, Serhat. *Ortanın Solunun Ulusal Ülkücüleri Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Öyküsü*, 2006, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006.

Kaya, Aslı. *Türk Siyasi Hayatında CHP Gençlik Kolları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İzmir, 2010.

Kılağız, Nuran. *Türk Siyasi Hayatında 1965 seçimleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler – Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme–*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Koç, Canan&Koç, Yıldırım. *DİSK Tarihi Efsane mi Gerçek mi 1967-1980*, Epos Yayınları, Ankara, 2008.

Koçak, M. Hakan. "Salonlardan Meydanlara Doğru: 50'lerden 60'lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde", *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar*, Haz. Y. Doğan Çetinkaya&Alkan, Ö. Mehmet, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Küçükömer, İdris. *Düzenin Yabancılaşması*, Alan Yayınları, İstanbul, 1989.

Landau, Jacob. *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, çev. Erdinç Baykal, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1979.

Meşe, Ertuğrul. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Ozan, Ebru Deniz. *Gülme Sırası Bizde -12 Eylül'e Giderken Sermaye Sınıfı, Kriz ve Devlet*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Öğütveren Ümmü. *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Olağanüstü Kurultayı ve Bülent Ecevit: 5-7 Mayıs 1972*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.

Ölçen, Ali Nejat. *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayınları, Ankara, 1995.

Öner, Sıtkı. *Halkın Polisi Pol-Der Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Öngen, Tülin. "Türkiye'de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri", *Sürekli Kriz Politikaları* içinde, der. Neşecan Balkan&Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Özdinç, Fuat. *Hegemonya Krizi ve Türk Sağı: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2013.

Sağlamer, Kayhan. *Ecevit Olayı -Bir Başbakanın Doğuşu*, Belge Yayınları, İstanbul, 1974.

Saraçoğlu, Cenk. "1980-2002 Tank Paletiyle Neoliberalizm", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, haz. Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

Savran, Sungur. *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, Cilt 1: 1908-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Selçuk, Ekin Kadir. *Mücadeleciler Mücadele Birliği 1964-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, ed. Ertuğrul Kürkçü, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Sönmez Mustafa. *Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 24 Ocak Kararları ve Sonrası*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

Şafak, Can. Ereğli *1960-1965 Morrison'un Yapı İşçileri*, Sosyal Tarih Yayınları, 2017.

Şener, Mustafa. *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Tokatlı, Orhan. *Güvercinli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

Tunç, Aziz. *Maraş Kıyımı Tarihsel Arka Planı ve Anatomisi*, Belge Yayınları, İstanbul, 2011.

Turan, İlhan (haz.). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967*, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

Turhan, Metin. *Alparslan Türkeş 1963-1980*, Panama Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Tüleylioğlu, Orhan. *Neden Öldürüldüler*, Umag Yayınları, Ankara, 2014.

Uslu, Ateş&Atılgan, Gökhan. "Yanıtından Çok Sorusuyla Önem Kazanan Eser: Düzenin Yabancılaşması", *Mühürler*, Haz. Gökhan Atılgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

Uyar, Hakkı. *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Ülkü, İrfan. *Büyük Oyundaki Türk Enver Altaylı*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Yaman-Öztürk, Melda. *Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi*, SAV Yayınları, İstanbul, 2008.

Yaşlı, Fatih. *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş, Türkiye ve Soğuk Savaş*, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

Yerasimos, Stefanos. *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye: 1. Dünya Savaşı'ndan 1971'e* (çev. Babür Kuzucu) Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

Yorgancılar, Serkan. *Milli Görüş 1969-1980*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.

Yurtsever, Haluk. *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Yücekök, Ahmet *Erzurum, Gerede, Diyarbakır Elazığ Olayları*, Anka Yayınları, Ankara, 1975.

Dizin

8'ler 102, 103, 104, 106
12 Eylül (darbesi) 14, 16-18, 21, 49, 68, 258, 264, 302, 325, 336, 337, 353, 365, 402, 412, 414, 415, 417, 419, 420, 422, 426, 431, 434, 435, 438, 441, 442, 444, 445
12 Mart (darbesi) 16, 17, 19, 20, 49, 51, 114, 145, 166, 167, 186, 187, 190-193, 195, 198, 200, 202, 203, 205, 206, 208, 210, 211, 215, 219, 225, 226, 228, 230-232, 235, 237, 240, 243, 244, 246, 258, 271, 375, 386, 441
14'ler 27
15-16 Haziran (olayları) 17, 145, 442
27 Mayıs Anayasası, 1961 Anayasası 46, 47, 55, 65, 69, 73, 74, 88
31 Aralık Saraçhane mitingi 39, 40, 42, 46, 103, 136, 349, 379
1974 affı 271

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 435, 436, 437, 443
altyapı devrimciliği/altyapı devrimleri 134, 148, 149, 151, 179, 187
Anavatan Partisi (ANAP) 431, 438
Arayış 424, 425, 426, 441
Avcıoğlu, Doğan 27, 61, 62, 63, 64, 65, 190
Aybar, Mehmet Ali 44, 51-54, 108, 359
Aydemir, Talat 47, 139, 181, 191
Aydınlar Ocağı 270, 272

Bakşık, Şeref 45, 50, 142, 197, 198, 215, 441
Batur, Muhsin 190, 232
Bayar, Celal 118, 119, 345, 426, 441
Baykal, Deniz 59, 110, 181, 250, 265, 292, 331, 404, 429, 444
Belli, Mihri 198, 389
Boran, Behice 108, 376, 377, 391, 392, 442
Bozbeyli, Ferruh 263, 264, 269

Cem, İsmail 11, 181, 272-274, 441, 442
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 9, 13-15, 17-21, 24-30, 32-34, 36-39, 42, 46, 49-59, 61-92, 94, 98-107, 111-114, 117, 121-126, 129-131, 133-135, 139, 140, 142, 145, 146, 155-183, 187, 188, 191, 193-203, 208-214, 217-229, 231-244, 246, 249, 250, 256, 258-270, 272, 273, 275-277, 279, 281, 284-288, 290, 292, 294, 295, 297, 299-316, 318-326, 329, 334, 336-339, 341, 344-350, 352, 353, 358, 359, 362, 363, 366-368, 373-375, 377, 378, 387, 390, 391, 403-406, 409-412, 420-423, 427, 429-431, 433, 436-438, 441-443, 445
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 42, 49, 109, 110, 114, 115
Cömert, Bedreddin 363, 376

Demirel, Süleyman 20, 43, 49-53, 109, 117-119, 121-123, 137, 139-141, 143, 144, 156, 157, 190, 191, 232-235, 241, 249, 265-269, 271-273, 277, 279, 281, 282, 284-295, 299-301, 303-313, 315, 316, 321, 323, 324, 337-345, 348, 349, 353, 354, 366, 368, 373, 378, 382-385, 387-389, 392, 403, 405-408, 410-415, 420, 421, 425, 442
Demirel, Yahya 292
Demokratik Halk Devrimi 179, 180, 185, 187, 197, 433
Demokratik Sol 21, 180, 181, 290, 431, 443
Demokratik Sol Düşünce Forumu 180, 181, 290
Demokrat Parti (DP) 18, 24, 25, 168, 293
Derviş, Kemal 352
Dev-Genç 142, 182, 188, 200, 219, 234, 373
devletçilik 76
Devlet Güvenlik Mahkemeleri 272, 298, 302, 367, 384
Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) 272, 273, 296, 298-305, 343
Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) 17, 142-144, 227, 271, 273, 280, 281, 291, 295, 299-305, 309, 311, 312, 314, 339, 342, 343, 357, 360, 361, 363, 365, 373-375, 380, 386, 388-391, 403, 404, 411, 443

düzen değişikliği 19, 67, 113, 121-123, 125, 126, 128, 131, 133-135, 151, 152, 160, 161, 165, 195, 198, 199, 224, 243, 319, 321, 352, 386, 412

Ecevit, Rahşan 324, 420, 431
Erbakan, Necmettin 119, 250, 260-265, 280, 305-307, 311, 339, 340-342, 421
Erim, Nihat 55, 112, 113, 156, 193, 194, 198, 199, 205, 206, 219, 225, 226
Evren, Kenan 316, 379, 385, 394, 412, 413, 417, 420, 425-427
Eyüboğlu, Orhan 264, 265, 292, 308, 309, 323, 351, 354

Feyzioğlu, Turhan 39, 47, 102, 104, 106, 107, 144, 170, 174, 199, 234, 269, 311, 442
Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 14, 20, 49, 68, 181, 182

Gezmiş, Deniz 120, 214
Güçlü, Necdet 138, 237, 430
Güneş, Turan 27, 59, 250, 265, 331, 348, 377, 381, 411
Güneş Motel 349
Gürler, Faruk 190, 232, 233, 338
Gürsel, Cemal 25, 27, 34, 35, 36, 39, 52, 53
Güven Partisi (GP) 107, 134, 144, 244, 410

halkçılık 79

IMF 343, 351-357, 361, 370-372, 380, 381, 385, 386, 389, 391, 392, 403, 404, 433
İlk Hedefler Beyannamesi 29, 30
İmamoğlu, Ekrem 437, 438
İnönü, İsmet 15, 18-20, 24-29, 33, 34, 36-39, 42, 47, 49, 54-59, 61, 65, 68-70, 72, 81, 84, 99-101, 103-106, 108, 111, 113, 118, 120, 121, 123, 135, 139, 140, 144, 157, 159, 161-164, 167-170, 172, 177, 187, 191-224, 226, 236, 242, 296, 441, 445
İpekçi, Abdi 15, 54, 56, 59, 200, 201, 381, 407

Johnson mektubu 14

Karafakioğlu, Bedri 370, 376
Kavel direnişi 44, 45, 46, 47, 441
Kemalizm 10, 441
Kıbrıs/Kıbrıs Harekâtı 20, 186, 257-266, 280, 287, 288, 319, 351-353, 356, 372, 408
Koç, Rahmi 102, 227, 229, 231, 282, 311, 407, 408, 414, 429, 443

Koç, Vehbi 226, 228, 281, 414
Komando Kampları 16
komünizm 59, 71, 218
Korutürk, Fahri 225, 234, 249, 260, 266-268, 270-272, 290, 294-296, 307, 316, 338-342, 350, 382, 410, 412, 413
Küçükömer, İdris 19, 68, 444

Melen, Ferit 102, 225, 226, 232, 234
Milli Birlik Komitesi (MBK) 25, 26, 27, 28, 29, 34
Milli Demokratik Devrim (MDD) 184
Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 137, 258, 274, 279, 282, 283, 285, 291, 362, 378, 382, 384, 390, 409, 425, 429
Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) 193, 282, 283, 314, 323, 324, 381, 429
Milli Selamet Partisi (MSP) 20, 243, 249, 250, 256-263, 265, 266, 270, 271, 274, 275, 277, 280, 287, 301, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 317, 338, 339, 340, 341, 342, 347, 359, 412, 433, 442
Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 16, 49, 52, 108
Milliyetçi Cephe (MC) (hükümetleri) 20, 21, 271-274, 277-285, 288, 290-295, 298, 299, 301-306, 309, 310, 311, 314, 315, 317-319, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 352, 357, 358, 406, 444
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 16, 49, 115, 136, 179, 182, 184, 270, 271, 273, 275, 277, 278, 282, 284, 291-293, 297-299, 306, 307, 309, 312, 313, 317, 337, 339, 340-342, 345-347, 358, 360, 362, 367-369, 373, 374, 377, 403, 405-412, 429, 430, 431, 435, 437
Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) 406, 407
Mumcu, Uğur 273, 274, 296, 314, 315, 369, 376, 381, 387

Müezzinoğlu, Ziya 355, 382, 386
Mülkiye Cuntası 59, 90
NATO 88, 111, 180, 184, 361, 386, 393

ortanın solu 10, 13, 14, 19, 20, 50, 54, 56, 59, 60-62, 64, 65, 67-69, 71, 72, 81, 82, 85, 86, 88-101, 105-107, 111-113, 123-125, 135, 145, 146, 155, 157, 161, 164, 167, 171-174, 176-178, 180-183, 196, 199, 201-203, 207, 215, 217, 219, 220, 224, 230, 244, 306, 336, 352, 430, 437
Öz, Doğan 358, 376
Özaydınlı, İrfan 358, 362, 365, 373, 380, 420
Özgür, Taylan 120

POL-BİR 362, 363, 373
POL-DER 362, 363, 373, 377, 381

Satır, Kemal 157, 161-164, 212, 219, 220, 222
Soğuk Savaş 15, 16, 17, 49, 110, 443, 445
Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu (SDDF) 20, 146, 181, 182, 185-189, 196, 443
Sosyal Demokrat Parti 293
Sovyetler Birliği (SSCB) 87, 95, 100, 288, 361, 372, 392-394, 432
Sunay, Cevdet 35, 53, 119, 136, 139, 140, 191, 194, 225, 232, 233
Şahlanış Mitingi 108

Tağmaç, Memduh 139, 144, 145
Tahkikat Komisyonları 39
Talu, Naim 234, 249
Tanilli, Server 358, 363, 376
Temel Hedefler Beyannamesi 29, 30, 32
Thalmayer, John 43
Türkiye Komünist Partisi (TKP) 258, 311
Toker, Metin 37, 38, 39
toprak reformu 37, 55, 58, 66, 71, 82, 111, 113, 127, 133, 150, 153, 161, 163, 179, 330, 335
TÖB-DER 182, 299, 301, 304, 305, 310, 341, 359, 362, 363, 376, 377, 382, 409
TRT 73, 117, 118, 272, 274, 324, 344, 418, 426, 427, 442
TSK 35, 139, 190, 280, 384, 413, 419
Türkeş, Alparslan 27, 49, 54, 115, 117, 273, 278, 279, 282-284, 290, 293, 296, 298, 307, 310-312, 340-342, 359, 360, 368, 369, 406, 409, 420, 421, 445
Türk-İş 40, 41, 43, 45, 47, 51, 142, 143, 157, 158, 235, 238, 280, 291, 301-303, 312, 342, 343, 364, 386, 388
Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 26, 27, 34, 36, 38, 46, 118, 143, 198, 199, 202, 234, 249, 292, 298-300, 312, 340, 342, 347, 350, 369, 378, 380, 382, 390, 404, 423
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 18, 28, 29, 43, 49-54, 58, 59, 61, 65, 67, 68, 75, 76, 86, 87, 88, 100, 102, 108, 110, 111, 134, 181, 258, 310, 346, 369, 375-377, 391, 392, 441, 445
Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK) 109, 281, 303, 343, 365, 386
Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (TKMD) 16, 53
Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) 310
Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) 182
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) 258
Türkler, Kemal 40, 44, 143, 295, 300, 302, 303, 304, 312, 339, 343, 408
Türün, Faik 353
TÜSİAD 340, 353, 356, 361, 370, 372, 395, 396, 397, 400, 401, 402, 403

Ülkücü Gençlik Derneği (ÜGD) 368, 408, 411
Ülkü Ocakları 115, 136, 182, 184, 188, 297, 358, 360

Vatan Cephesi 38, 39

Yalçıntaş, Nevzat 272, 274
Yeni Türkiye Partisi (YTP) 27, 42
Yön 14, 18, 46, 61, 62, 67, 75, 152, 179, 184, 441, 445
Yurdakul, Cevat 411

İşçi sınıfının siyaset sahnesine çıktığı, öğrenci hareketinin yükseldiği, toplumun farklı kesimlerinin yüzünü sola döndüğü 1960'lar Türkiye'si, aynı zamanda CHP'nin kendisine bir yön aradığı yıllardı.

"Ortanın solu" bu arayışın bir sonucu olarak doğdu ve ilk kez İsmet İnönü tarafından dile getirildi. Bu kavrama teorik bir çerçeve çizen ve onu bütünlüklü bir doktrin haline getiren ise Bülent Ecevit oldu. Ecevit "teorisyen" rolünün de ötesine geçerek önce CHP Genel Başkanlığı koltuğuna oturacak, ardından da "Halkçı Ecevit" sloganıyla CHP'yi 1973 ve 1977 seçimlerinden birinci parti olarak çıkarmayı başaracaktı.

Peki, "ortanın solu" tam olarak neydi? Sol popülizmle sosyal demokrasinin Türkiye şartlarına uyarlanmış bir sentezi mi? Sağdaki muarızlarının iddia ettiği gibi sosyalizme geçiş için öngörülen bir aşama mı? Devletçi politikalarla hızlı bir kalkınma, "halkçı" politikalarla gelirin yeniden dağıtılması ve sosyal adalet sayesinde sınıflar arasında görece uyumun tesis edilmesi mi?

Fatih Yaşlı'nın yeni çalışması, bu sorulara yanıt ararken, "ortanın solu"nun esas ideolojik-politik kavgasını sosyalizmle ve Türkiye sosyalist hareketiyle verdiğine dikkat çekiyor. Ancak bu haliyle bile Türkiye yönetici sınıfı tarafından bir tehdit unsuru olarak görüldüğünü, sola yönelik siyasal şiddet stratejisinden payına düşeni aldığını,1960'dan 1980'e uzanan süreçte örnekleriyle anlatıyor.

Türk sağı üzerine yaptığı çalışmalarla tanıdığımız Yaşlı, bu sefer çalışmasının odağına "ortanın solu"nu, CHP'yi ve Ecevit'i yerleştirirken yirmi yıllık bir dönemin iktisadi, siyasal ve toplumsal gelişmelerini de ayrıntılarıyla sergiliyor. Yakın tarihle, CHP tarihiyle ve Ecevit'le ilgili mevcut literatüre yapılmış özgün ve kapsamlı bir katkı olan kitabın, benzer şekilde Türkiye'de sol siyasetin bugünü ve yarını üzerine yapılacak tartışmalara da anlamlı bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

40 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-378-5

Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap YordamKitap